

BÁRÓ
DÉVAY PÁL

(1735—1800)

IRTA

FEST ALADÁR

ELŐSZÓ.

BÁRÓ DÉVAY PÁLNAK hadi eseményekben és vitézi érdemekben gazdag pályafutása eddig elkerülte történetíróink figyelmét.¹ *Marczali Henrik* ugyan említi nevét a *Magyar Nemzet Történetében*, sőt vitéz fegyvertársai között első helyre teszi, a mikor megállapítja, hogy a francia háborúk első szakában (1796-ig) a magyar vezérek közül különösen *Dévay Pál*, *Benyovszky*, *Mészáros* és *Kray* tűntek ki;² — közelebbit azonban eddig nem tudtunk sem fegyvertényeiről, sem egyéb életkörülményeiről.

Pedig Dévay neve megérdemli, hogy egyenlő fénynyel ott ragyogjon a XVIII. század azon egyéb vitéz lovas vezéreinek tündöklő sorában, a kik a század derekán lojális lelkesedéssel megmentették és megszilárdították *Mária Terézia* trónját, — s a század alkonyán ismét dicsőséget és becsületet szereztek a magyar névnek a francia köztársasággal vívott gigászi küzdelmekben.

Bizonyságot tesz erről az altábornagy *önéletrajza*, melyet gróf *Wickenburg István* fiumei kormányzó, hősünknek anyai ágon való leszármazója, kegyelettel őriz családi iratai között s e tanulmány céljaira szíves volt átengedni.

Ez az *önéletrajz* 1799-ben készült, a mikor az altábornagy, a ki már 1794 óta a *Mária Terézia*-rend lovagja volt, a rend alapszabályai értelmében őt megillető *bárai rang* elnyerésére az előírt lépéseket megtette azzal, hogy emlékiratszerűleg előadta katonai pályáján szerzett érdemeinek összefüggő sorozatát.

¹ *Wurzbach* kimerítő életrajzi lexikonja sem tesz róla említést; neve nem található a hazai lexikonokban sem. E feltűnő hallgatás okát alább bővebben fogjuk kifejteni.

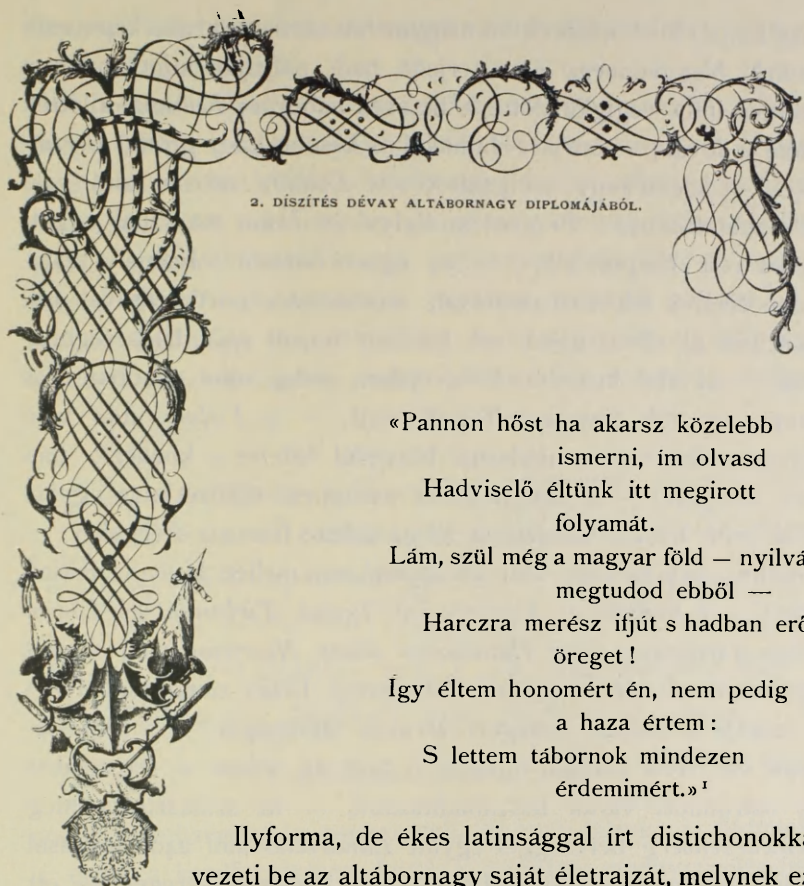
² Szilágyi, A Magyar. Nemz. Tört. VIII. k. 566. l.

E fölötté becses és nagy kortörténeti értékkel bíró önéletrajz alapján a más forrásokból beszerezhető adatok felhasználásával igyekszem most az utókor szeme elé állítani e bátor magyar huszártiszt délczeg alakját, megrajzolni vitézi életét. Ez életrajz megírásának kezdete éppen összeesett monarchiánk 1914/15. évi nagy háborújának kezdetével: 1914 július 1-én fogtam hozzá, s a mostan folyó világháború váltakozó eseményeinek közvetlen hatása alatt írtam meg összes mozzanatait. S miközben Dévay vitézi tetteit az utókor számára följegyeztem, nem egyszer nyílt alkalmam azokat a mostani háború egyes epizódjaival egybevetni: s mindannyiszor megcsendült fülemben Berzsenyink száz év előtti jóslatszerű szózata:

«Csak sast nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat Núbia párducza . . .
Árpád vére sem hülhet el,
Ámbár rég heverész a puha pamlagon.»

BEVEZETÉS.
GYERMEKÉVEK.

1735—1756.

2. DISZÍTÉS DÉVAY ALTÁBORNAGY DIPLOMÁJÁBÓL.

«Pannon hőst ha akarsz közelebb
ismerni, im olvasd
Hadviselő éltünk itt megírott
folyamát.
Lám, szül még a magyar föld — nyilván
megtudod ebből —
Harczra merész ifjút s hadban erős
öreget!
Így éltem honomért én, nem pedig
a haza értem:
S lettem tábornok mindezen
érdemimért.»¹

Ilyforma, de ékes latinsággal írt distichonokkal
vezeti be az altábornagy saját életrajzát, melynek ezt
a jeligét adja: «*Édes a múltakról való emlékezés.*»²

S valóban, elolvasva ez önéletrajzot, igazat kell adnunk a
«pannon hősnék». Hadi tettei egy sorba állíthatók egyivású kor-
társai: borbereki *Alvinczy József*, báró *Kray Pál*, gróf *Sztáray*
Antal, szoboszlai *Mészáros János*, báró *Vétsey Szigbert*, gróf
Gvadányi József generálisok fegyvertényeivel, a kik velem együtt a

¹ «Pannonicum quaerens heroem, perlege nostrae
Vitae hic descriptum bella gerentis opus.
Hinc clare agnosces, quod gignat et Hungara tellus
Audaces juvenes belligerosque senes.
Sic ego pro Patria vixi, non Patria pro me:
His meritis factus nam generalis eram.»

² «Dulcis recordatio praeteritorum.»

régi kurucz korból átöröklött magyar huszárvirtus kiváló képviselői voltak. Negyvennégy évre terjedő hadi pályáján mint «harczra merész ifjú» végigküzdötte a hétéves háborút: *Kolinnál* kilöttek alóla a lovát; — ott járt Hadikkal és később Lacy gróffal *Berlinben*; — jelentékeny szolgálatot tett *Olmütz* ostrom alól való felszabadításában; *Frigyes* királylyal és *Daun* marsallal együtt sebet vett *Torgau* alatt; — az egész háború folyamán számtalan sikeres felderítő járatával, eredményes portyázásával sok kárt tett az ellenségben, sok hasznot hozott saját hadseregünknek. — Az első koalíció háborújában pedig, mint «hadban erős öreg», ott volt *Longwy* elfoglalásánál; — a *Valmy* után való szerencsétlen visszavonulásnál hátvédül fedezte a koalíció hátráló seregeit; — a szerencsétlen jemappes-i ütközet után ugyancsak mint hátvéd tartóztatta fel az üldöző francia seregeket; — később nagy szerepe volt az *Aldenhoven* mellett kivívott diadalban; — ő foglalta el *Tongres*, *St.-Trond*, *Tirlemont* és *Löwen* belga városokat; — a *Dumouriez* fölött *Neerwindennél* aratott győzelemben döntőleg lépett fel merész lovas támadásával; — ő eskette a császár hűségére *Brüssel* lakosságát; — a *Département du Nord* várháborújában ő tartotta vissza a francziákat az ostromlott várak felszabadításától, — itt szalasztotta meg *Schwarzenberg* herczeggel együtt *Landrecies* alól 2400 lovassal a francziáknak 30.000 emberből álló felmentő seregét; — ott harczolt a *Tourcoing* és *Tournay* mellett vívott ütközetekben *Pichegru* hadai ellen, a visszavonulásnál ismét hátvédül a legnagyobb veszedelmekben forogván; — aztán visszaszorította *Saint-Cyr* francia tábornokot a *Pfalzban*; — később *Károly főherczeg* alatt kiváló része volt *Moreau* visszautdözésében a *Rajnáig*. Mindezen tarka hadi képek elvonódnak előttünk az altábornagy emlékiratában, melyet jó magyar ember létére *latin* nyelven terjesztett fel a bécsi udvarhoz.³

Ifjúsága életkörülményeinek megvilágítására csak gyér adatok állanak rendelkezésünkre. Azt tudjuk, hogy a *Heves és Külső-*

³ A latin kézirat 18 teljes folio-oldalra terjed.

Szolnok, valamint *Pest* vármegyében is birtokos *Dévay* nemesi családból származott.⁴

A család czímeres nemeslevelét az altábornagy dédapja, *Dévay János* szerezte 1663 június 13-án; e nemeslevél Heves-megye levéltárában található okmány szerint a megyegyűlésen 1665-ben került kihirdetésre. A czímer leírása: kék paizsban hármasszikla fölött szárnyas pegazus babérkoszorún átszúrt kardot tart; — sisakdísz: a pegazus növekvő alakban; — takarói: kék-arany és ezüst-vörös. A czímer tehát elnyerőjének egyrészt vitézi érdemeire mutat (a karddal), másrészt deákos,

*Pannonicum Quaerens Heroem perlege Nostra
Vitae: hic descriptum, Bella gerentis Opus
Hinc clare agnosces, quod gignat et Hungaria sellus
Audaces Juvenes, Belligerosque Senes
Sic Ego pro Patria viui, non Patria pro Me
Hic meritis factus, nam Generalis oram*

3. DÉVAY ÖNÉLETRAJZÁNAK ELSŐ LAPJA.

poétai műveltségére (a pegazussal). A mint látjuk, a dédunoka is értett a kardforgatáson kívül a pegazus megnyergeléséhez. Nagypapa *József* volt, apja vele hasonló nevű: *Pál*, a kinek elsőszülött fia volt. A *Kempelen* genealogiai művében közölt családfa szerint egy testvére volt: *János* nevű öccse.⁵

⁴ *Nagy Iván* (Magyarország családai. Pest, 1858, III. 309. l.) csak föltételezen mondja: «Tán e családból való *Dévay Pál*»; ellenben *Kempelen Béla* (Magyar nemes családok) már családfáját is közli.

⁵ A leszármazás a következő (*Kempelen*, i. m.):

Dévay János f. Csapó Erzse									
József			Anna f. Tassy István				Erzsébet f. Vadász Márton		
Pál									
Pál altábornagy báró 1800-ban					János † 1797. Fegyvernek 1 f. Brezovay Julia, 2 f. Fejér Anna				
Mária	1. Pál	József kapitány	Julia f. Ámonyi Péter	János kap.	Anna f. Czucz András	2. István	Emerencia	Borbála	

Születése évéről eddig nem volt teljesen hiteles adatunk. A Mária Terézia-rendnek 1857-ben kiadott évszázados jubiláris történetében közölt rövid életrajzi vázlata szerint 1737-ben született, *Gyöngyösön*. Azonban az említett emlékkönyv német szerzője végzetes tévedést követett el hősünk személyét illetően, melylyel a mi Dévay Pálunk igazi nevét és kilétét homályba burkolta és feledésbe merítette. Ő ugyanis a hadtörténetíróknál ékezet nélkül irt «*Devay*» nevet így bontja fel és így értelmezi: «*de Vay*; — s csinál belőle további önkényes bővítéssel egy képzeletbeli «*Vay de Vaya Pault*».⁶

Ha tovább kutatunk e hiba forrása után, megtaláljuk egy még régebbi *francia* munkában. Az 1800-ban Londonban — alkalmasint francia emigránsok szerkesztésében — megjelent «*Dictionnaire biographique et historique des hommes marquans de la fin du dixhuitième siècle*» című életrajzi lexikon ugyanis az első mű, mely az egykorú Dévayt említi, de egyúttal átkeleszteli «*de Vay*»-vá. Francia embernél érthető és megbocsátható tévedés, ha az ékezet nélkül irt *Devay* névben a kezdő szótagot a nemességet jelző *de* előszócskának veszi.⁷

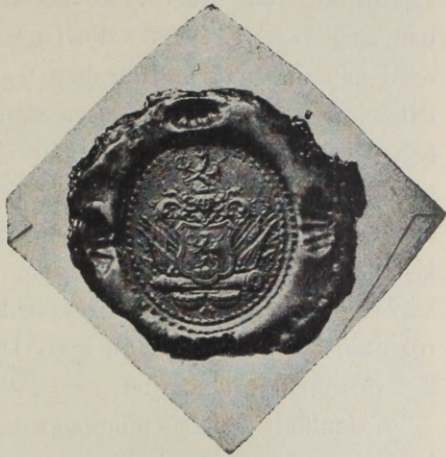
A Mária Terézia-rend hivatalos történetírója nyilván forgatta a koráig megjelent életrajzi lexikonokat s itt bukkant rá a Dévay név illetően hamisan értelmezett formájára, melyet rögtön adoptált. Ez a vaskos tévedés aztán további pár évtized múlva átment *Wurzbach* kitűnő életrajzi lexikonába is, melyben az ott megörökített jeles katonák között szintén hiába keressük *Dévay*

⁶ «*Vay de Vaya, Paul, Feldmarschall-Lieutenant von altem ungarischen Adel, war zu Gyöngyös im Jahre 1737 geboren.*» — (Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. — Zur ersten Säcular-Feier im Jahre 1857 nach authentischen Quellen bearbeitet von Dr. J. Hirtenfeld. Wien, 1857, I. k. 413. l.)

⁷ I. m. III. k. 462. l. — «*Vay (de), général autrichien. Il servait pendant les premières campagnes de la guerre de la révolution française en qualité de colonel des hus-*

sards; et, devenu général-major, il fut employé en 1796 à la tête des troupes légères de l'armée de Latour et se distingua dans plusieurs occasions par sa bravoure et son activité, notamment dans le mois de septembre vers Pötnes, Neuburg et Rain, où il harcela l'ennemi et lui enleva beaucoup de monde et quelques convois.» — Amint látni fogjuk, e részletek teljesen összevágának Dévay önéletrajzának illető adataival.

Pál nevét; — megtaláljuk azonban pontosan megírt életrajzát itt is — a soha nem létezett «*Vay de Vaya Paul*» csalékony burka alatt. A lelkiismeretes Wurzbachot azonban nyilván zavarba ejtette ez az állítólagos *Vay Pál*, a kit a *vajai és lukosdi Vay* család általa is ismert családfáján hiába keresett.⁸ Azzal segített hát magán, hogy e rejtélyes Pál tábornokot végül is föltételelesen megtette az 1713-tól 1742-ig élt báró *Vay Ádám* fiának s még eléggé óvatosan, kérdőjel kíséretében, beiktatta a Vay-ak családfájába: hozzáadván *Vay Ádám* hat ismeretes fiához *hetedikül* (de ötödik helyen)— a mi *Dévay* Pálunkat. E téves feltevésben aztán ő is *Vay Pál* neve alatt adja az említett jubilaris emlékkönyvből átvett életrajzi vázlatot; — azonban írói lelkiismerete megnyugtatósára záradékol hozzászenteszi, hogy más írónál e jeles katonával «*Devay*» néven találkozott. Ez eltérést azonban azzal magyarázza, hogy ez a «*Devay*» névalak nyilván nem más, mint a «*de Vay*» *összevonása* (!).⁹

4. A DÉVAYAK NEMESI PECSÉTJE.

⁸ Wurzbach i. m. 50 k. Wien, 1884 (38. l.): «*Vay de Vaya, Paul, Feldmarschal-Lieutenant und Ritter des Maria-Theresien-Ordens, geboren 1737 zu Gyöngyös, gestorben am 24. December 1800. — Über die Eltern dieses tapferen Soldaten fehlen uns bestimmte Nachweise. Da wir vermuthen, dass er ein Sohn Adam Vay's aus dessen erster Ehe mit Christine Baronin von Pongrácz sei, fügten wir auf der Stammtafel unter seinem Namen ein Fragezeichen bei.*» — Az így megtoldott családfát aztán ekképen adja:

Adam (Vay)						
1713—1742						
Adam, Freiherr † 1768	Georg † 1787	Michael Freiherr 1768	Peter † 1751	Paul (?)	Ludwig geb. 1737, † 24 December 1800	Stephan

Nagy Iván Magyarország családai XII. kötetében a Vay-család másként egyező nemzedékrendjében ez a Pál természetesen hiányzik.

⁹ «*Andreas Graf Thürheim . . . berichtet . . . wiederholt von den ausgezeich-*

Ezekkel a félrevezetett írókkal szemben *Károly főherceg*, kinek seregében Dévay az emlékezetes 1796. évi hadjáratban mint dandártábornok szolgált, az e hadjáratról írt nagy stratégiai művében nevét mindig helyesen írja (bár ékezet nélkül) «*Devay*»-nak.¹⁰ Szintígy találjuk írva *Wrede* báró és *Thürheim* gróf katonáirók becses hadtörténeti munkáiban; sőt az utóbbi több helyen «*von Devay*»-nak írja, s ezzel minden kétséget eloszlat.¹¹ Ugyancsak *Devay*, *Dévay* és *von Devay* vagy éppen *Baron von Devay* név alatt szerepel következetesen a bécsi hadi levéltárakban megőrzött egykorú tábori jelentésekben és a Mária Terézia-rend káptalanának levéltárában fennmaradt hivatalos iratokban, valamint az általa személyesen aláírt jelentésekben és kérvényekben. Csak itt-ott jelentkezik már ekkor is egy-egy hevenyében írt tábori jelentésben ugyanez a téves írásmód: *de Vay*, *de Vai*, néha *de Wai*, a máskor mindig helyesen írt Dévay helyett.¹² E tévedés nyilván csak a magyar nyelvben való teljes járatlan-ságból s a helyes filologiai érzék hiányából eredhetett; de határozottan ártalmára volt az igazi Dévay Pál emlékének, melyet ilyformán álnév alá rejtett.

Az említett jubiláris munka azonban Dévaynak nemcsak nevét, hanem *születése évét* is tévesen adja, mikor azt 1737-re teszi. A gyöngyösi felsővárosi róm. katolikus plébánia keresztelési anyakönyvének tanúsága szerint ugyanis Dévay Pálunk 1735 augusztus 4-én keresztteltetett meg, s így ez év augusztus havának első napjaiban születhetett. Atyjául az anyakönyv *Dévay Pált* nevezi meg, egyezően a Kempelen által közölt családfával;

neten Waffenthaten eines Husaren-Obersten Devay, der kein anderer [!], als unser Maria-Theresienordensritter Paul Vay de Vaya ist, dessen Namen damals [?] in Devay zusammengezogen [!] wurde.» Wurzbach i. m. i. h.

¹⁰ *Erzherzog Carl*: Ausgewählte Schrif-
ten, Wien-Leipzig, 1893, II. k. 92, 377. l.

¹¹ *Wrede*, Alphons, Freiherr von: Geschichte der k. u. k. öst. Wehrmacht, Wien, 1901, III/a k. 244. l. — *Thürheim*,

Andreas, Graf: Die Reiterregimenter der k. k. öst. Armee. II. Bd. (Die Hussaren), Wien, 1862, 54–57. l. — *Thürheim*: Gedenklblätter aus der öst. Kriegsgeschichte, Wien, 1880, II, 155–6. l.

¹² Így Coburg herceg 1793 október 2-án kelt jelentésében kivételesen *de Vay* és az 1794 július 23-án kelt tábori dispositióban *Baron de Vai*. — Bécsi hadi levéltár: Berichte Coburg, Cabinetsacten 1793. év 10 F. 8 sz. és 1794. év, 1745. l.

anyjául *Győri Annát*. Keresztszülei *Fejér Ferencz* és *Zsarnóczay Rozália* voltak.¹³

E szerint teljesen egyidősek, vagy közel egykorúak voltak vele korának híres magyar tábornokai közül: báró *Kray Pál* (sz. 1735), szoboszlai *Mészáros János* (1737) és gróf *Sztáray Antal* (1740). Ezeket tényleg többször említi önéletrajzában mint fegyvertársait.

5. GYÖNGYÖS.

(Cserna Károly eredeti rajza.)

A mi születése *helyét* illeti, ebben az említett félhivatalos életrajzi vázlat már nem téved. E szerint is Gyöngyösön született, a mi megfelel a valóságnak. Tudjuk azt, hogy öccse *János* 1797-ben *Fegyverneken* halt meg. Valószínűnek tarthatjuk, hogy míg az elsőszülött a katonai pálya forgatagaiban bekalandozta fél Európát, öccse megmaradt az ősi családi birtokon, melytől Dévay születési helye nem messze esik. Az év egy részét szülei a közeli városban tölthették.

¹³ A gyöngyös-felsővárosi róm. kath. plébániahivatalnak megkeresésemre Gyöngyösön, 1914 október 27-én K. Gulyás

István káplán által kiállított hiteles kivonata szerint: «Die 4 Augusti 1735. Petrus Mikófalvi alias Kovács Baptizavit infantem

A mi hősünk gyermekkorát illeti, első gyermekévei beleesnek az osztrák örökösödési háborúnak csatazajtól hangos korába. Hatéves gyermek volt, mikor a pozsonyi országgyűlésen elhangzott a «*Moriamur pro Rege nostro!*»; — tizenhárom éves, mikor az aacheni béke megkötetett. Zsenge korában gyakran hallhatta emlegetni az örökösödési háborúban kitűnt magyar vitézek legendás tetteit: *Nádasdy Ferencz*, *Hadik András*, *Eszterházy Imre*, *Festetich*, *Baranyai*, *Ghillányi* lovas vezérek fényes huszárbravúrait. A kuruczkorból még fennmaradt ősi huszárvirtus hőskora kelt akkor új életre megváltozott formában, az uralkodó Nagyasszony fenyegetett trónjának lovagias védelmében.

A családban különben is hagyomány lehetett a harczos pálya szeretete. Erre mutat már a családnak czímere is. Hogy e hajlam később is megmaradt, mutatja az a körülmény, hogy *Dévay Pálnak* két unokaöccse is ugyane pályát választotta: *József* és *János*, mind a kettő utóbb császári kapitány.¹⁴ Ezek egyike lehetett az a *Dévay hadnagy*, a ki az 1793. évi francia hadjáratban a mi *Dévay Pálunk*, tehát atyai nagybátyja parancsnoksága alatt a 3. sz. *Eszterházy*- (most *Hadik*-) huszárezredben vitézkedett s *Davidovich* altábornagynak *Latour* gróf tábornagyhöz intézett jelentése szerint *Maubeuge* alatt, hol az ezred kiváló vitézséggel harczolt, egyéb tisztársai közül különösen kitüntette magát.¹⁵ S valószínűleg azonos ezzel az a *Dévay őrnagy*, a ki — még mindig ugyane huszárezrednél szolgálva — a *Napoleon* ellen viselt 1809. évi hadjáratban ismételt kitűnt vitézségével, így különösen az *Aspern* és *Wagram* mellett vívott döntő ütközetekben, s ezért többszörös dicséretben is részesült.¹⁶

Mint nemes család ivadéka, *Dévay Pál* katona létére sem nélkülözhetette korának latinos műveltségét. Hevesmegyei lévén,

nomine Paulum Parentibus Paulo Devay, Anna Györi. Patrini fuere Franciscus Fejr et Rosalia Zsarnoczay.»

¹⁴ Kempelen i. m. i. h.

¹⁵ Graf Thürheim: Gedenklblätter aus

der Kriegsgeschichte Österreichs, II, 155. l.

¹⁶ Wrede, Gesch. der k. u. k. öst. Wehrmacht, 1901, III/a, a 3. huszárezred történeténél.

valószínűleg a jezsuita atyák *egri* gimnáziumát látogathatta, — azt az intézetet, melyet előbb egy évtizeddel idősebb kor- és pályatársa, *Gvadányi József* gróf is látogatott. Itt tanulhatta meg a poétai osztályban a latin verselést, melynek az életrajza élén álló distichonokban adja példáját, — mintegy igazolásául a czímerében szereplő pegazusnak; — csakúgy mint a jó öreg *Gvadányi* kiről fel van jegyezve, hogy ez intézetben úgy megtanulta a deák verselést, hogy három óra alatt száz distichont is megírt.¹⁷

Erre abból is következtethetünk, hogy folyamatos és gördülékeny latinsággal írt önéletrajzának és leveleinek tanúsága szerint teljes birtokában volt kora deákos műveltségének. Ezt a műveltséget kétségtelenül nem szerezhetette meg a harcztéren; bizonyára elvégezte előbb az ötosztályú gimnaziális, esetleg a filozófiai tanfolyamot is; — csakúgy mint fegyvertársa, gróf *Gvadányi József*, a ki pedig nála ifjabbán, 19 éves korában állott katonának.¹⁸

Dévay Pál ugyanis aránylag kivételesen idős korban lépett a hadi pályára. A hétéves háború kezdetén, 1756-ban csapott fel zászlósul az akkor újonnan felállított *jászkún* huszárezredbe.¹⁹ Ekkor tehát már 21 éves volt. A XVIII. század ismert katonái

PANIS
QUOTIDIANUS
ANIMÆ,

^{S E U}
PRÆCES
Singulis diebus dicendæ,
& veritates considerandæ:

Additis Orationibus
Pro Sacrificio Missæ, Sacramento Pœnitentiæ, ac Sacra Communione.

Nec non
Novem, aut decem Feriis Sancto Ignatio dicatis, cum Hebdomade Ignatians; Devotione decem diali in honorem S. Francisci Xav. Cultu S. Aloysii per 6. dies Dominicos

^{E T}
OFFICIO MAGNO
defunctorum.
studiose cumprimis Juventutis accentione data.

TYR NAVIÆ,
Typis Academicis Soc. J E S U, 1758.

6. DÉVAY LATIN IMAKÖNYVÉNEK CZÍMLAPJA.

¹⁷ M. Tört. Életrajzok: Széchy Károly, *Gvadányi* életrajza, 56. l.

¹⁸ Széchy, i. m.

¹⁹ «Anno 1756-to me Incl. Regiminis

neo-erecti *Iazygum* Suae Caesareo-Regiae Majestatis Benignis Servitiis qua *vexilliferum* immolaveram.» Dévay önéletrajza, 1. l.

közül pedig a legtöbbben már 18 éves korukban állnak a hadseregbe; így gróf *Gyulai Ignác*, *Mecsey János*, *Ott Péter*, gróf *Lacy Ferencz*, *Mack Károly*, *Dumouriez*; de akadnak szép számmal olyanok is, a kik még fiatalabb korban lépnek a hadi pályára: így *Laudon* és *Alvinczy* már 15 éves korukban fognak fegyvert; gróf *Eszterházy Imre* és *Schwarzenberg Károly* herczeg 16, és báró *Török András* 17 éves korban esküsznek fel. Elég gyakori a 19 éves korban belépő katonák száma: ily idősök gróf *Sztáray Antal*, *Gvadányi József* és báró *Kray Pál*, mikor a hadseregbe lépnek. Ennél idősebb korban már kevesen állnak a zászlók alá. Ily kivételek *Hadik András* gróf, a ki 20 éves korában és *Pichegru*, ki 22 éves korában lesz katona.²⁰ De e két utóbbiról tudjuk, hogy megelőzőleg egyházi pályára készültek: *Hadik* előbb a jezsuita-rendbe szándékozott belépni, *Pichegru* pedig minorita-szerzetesnek készült s egyenest a klostroból ment a csataterre. Valószínűnek tarthatjuk, hogy *Dévay Pál* is eredetileg más pályára készült, melytől a hétéves háború kezdetén csak a kedves Sziléziája visszaszerzéseért harczba szálló Nagyasszonynak hívó szózata térítette el.

A hétéves háború kezdetét jelző 1756-ik évig e gyér adatokkal kellett kitöltenünk *Dévay Pál* életrajzának hézagait. Innentől kezdve azonban az altábornagy emlékirata s nagy számmal fennmaradt jelentései, kérvényei és levelei bőséges és részletes, kortörténetileg és a hadi történet szempontjából is rendkívül becses adatokkal szolgálnak munkánk megírásához.

A hétéves háborút *Dévay* kezdetben mint zászlós, majd mint főhadnagy, utóbb mint kapitány küzdötte végig a *Cseh-morva* és *szászországi* hadszíntéren, részt vévén a *Berlin* ellen intézett két expedícióban is. Életének ez időszakára nézve főként önéletrajzára vagyunk utalva, de már e korból is értékes kiegészítő személyi adatokra találunk a bécsi hadi levéltárban s a *Mária Terézia-rend* levéltárában.

²⁰ V. ö. Wurzbach, Biographisches Lexikon illető közleményeit.

Része volt ezután a *Lengyelország* felosztását megelőző katonai intézkedésekben és *Galiczia* megszállásában, s utóbb — már mint őrnagynak — a *bajor örökösödési háborúban*, a melyben II. József császár szeme előtt tüntette ki magát. Mária Terézia halála után, II. József uralkodása alatt először *Galicziában* állomásozott; majd *Csehországba* került, a hol mint alezredes és később ezredes a török háború alkalmával a poroszok ellen felállított megfigyelő hadtest előrsi határszolgálatát végezte. Katonai pályájának ezen időszakához — melyre családalapítása is esik — önéletrajzán kívül még a Mária Terézia-rend levéltára és 1790-től 1795-ig a sógorához és nászához, zalabéri Horváth Józsefhez és ennek nejéhez intézett s eredetiben fennmaradt sajátkezű levelei szolgáltattak bő adatokat.

Életének fénykora azonban a francziák ellen vívott első koalíció háborújára esik, melynek elején mint ezredes, később pedig már mint tábornok előbb ezredének, később pedig dandárának élén határozó részt vesz az egymásután szakadatlanul következő *öt hadjárat* döntő ütközeteiben, — mindig dicsőséget szerezve magának és magyar huszárainak; vitézségével és gyors belátásával sokszor eldöntve a győzelmes csaták sorsát, vereség esetén pedig sikerrel akadályozva meg győzelme teljes kihasználásában az ellenséget, a mely maga is nem egyszer a legnagyobb elismeréssel és rokonszenves csodálattal adózik a magyar hős katonai erényeinek. Ez időből hadi levéltárunk tábori jelentései már lépten-nyomon említik vitézi tetteit és döntő szereplését; szintígy a Mária Terézia-rend káptalani levéltárában fennmaradt egykorú okiratok; — s ez adatokat nagy közvetlenséggel egészítik ki a harcztérről küldött leveleiben foglalt tudósítások.

Az itt említett kéziratok forrásokon kívül még becses kiegészítő adatokat találunk Dévay hadi tetteiről a nevesebb *hadtörténeti íróknál*. Így többször találjuk említve nevét *Károly főhercegnek* az 1796-iki hadjáratot tárgyzó sztratégiai művében. Sűrűen magasztalva említik még nevét és szereplését *Thürheim András*

gróf «*Gedenkbblätter aus der Kriegsgeschichte Österreichs*» és «*Die Reiter-Regimenter der k. k. öst. Armee*» valamint Wrede Alfonz báró «*Geschichte der k. u. k. öst. Wehrmacht*» és Hirtenfeld dr. «*Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Ritter*» című műveikben.

A koalíció második háborújában (1799—1801) az akkor már életének vége felé járó Dévayt — ekkor már altábornagyot — nem találjuk a harctéren, de még mindig jelentékeny szolgálatokat tesz a honvédelemnek, mint a fegyver alá szólitott *magyar nemesi fölkelés szervezője*. Ez irányban kifejtett működéséről becses és kimerítő anyagot nyújtanak az országos levéltárnak az 1800. évi nemesi fölkelésre vonatkozó aktakötegei.

E szerint tehát művünket három főrészeire oszthatjuk, még pedig a *hétéves háború korára* (1756—63); a hétéves háború és a francia háborúk közé eső *átmeneti korra* (Lengyelország zavarai és első felosztása, orosz-török háború, bajor örökösödési és osztrák-török háború, 1763—1792); a *Franciaország ellen viselt első és második koalíciós háború korára* (1792—1800). — Az altábornagy 1799-ben vonult el a harctértől, 1800 januárban nyerte el a bárói rangot, s még ugyanez év december havában halt meg.

Aladár Dévay báró
 Dévay István
 Oberst.

7. DÉVAY NÉVALÁÍRÁSA.

ELSŐ KÖNYV.

DÉVAY PÁL A HÉTÉVES
HÁBORÚBAN.

(1756—1763.)

8. MÁRIA TERÉZIA.
(Egykorú metszet az Ernst-múzeumban.)

I.

DÉVAY ZÁSzlÓs A KOLIN ÉS LANDESKRONE MELLETT VÍVOTT
ÜTKÖZETEKben ÉS HADIK BERLINI EXPEDITIÓJÁBAN (1757).

HÉTÉVES HÁBORÚ kitérése tudvalevőleg váratlanul érte Mária Teréziát, a mikor a háborúra még teljesen föl-készülve nem volt. II. Frigyes meglepetésszerűen elfoglalta (1756 szeptember 9) *Drezdát*; a szász sereget bekerítette *Pirna* mellett; a szászok segítségére siető *Browne* gróf osztrák hadvezért a következő hónapban (1756 október 1) *Lowositz* mellett visszaverte, s ezzel *Szászországnak* háborítatlan birtokában maradt. Ez ütközet után téli szállásaira visszavonult *Drezdába*. Az osztrákok sem folytatták az ellenségeskedést s *Cseh- és Morvaországban* ugyancsak téli szállásaikra vonultak.

A hadműveletek szünetelésének ideje alatt Ausztriában és Magyarországon — kivált Magyarországon — a legnagyobb serénységgel folyt a hadsereg ellátásának és szaporításának munkája. Ebben kiváló rész jutott gróf *Nádasdy Ferencz*nek mint lovassági tábornoknak és egyúttal ez évben kinevezett horvát bánnak. A monarchia minden részéből nagyszámú újoncz, nagymennyiségű pénzsegély és eleség folyt be. Főlemelték a

gyalog- és lovasezredek létszámát. A külföldről, nevezetesen *Mainz*, *Würzburg*, *Bamberg* városokból és *Modenából* idegen csapatokat toborzottak; Magyarországon pedig új gyalog- és huszárezredeket állítottak fel: így a *Pálffy* gyalogezredet és a *császárhuszárok* meg a *jászkún* huszárok ezredét.¹ Ez utóbbi ezredbe lépett be mindjárt megalakulásakor zászlósnak az ifjú Dévay Pál.²

Ezt a jászkún ezredet *Batthyány Lajos gróf* nádor, mint a jászkúnok kapitánya kezdeményezéséből 1756-ban a háború tartamára mint önkéntes csapatot ajánlotta meg a *jászkún* kerület, a *hajdukerület* hozzájárulásával. Ezer huszára közül hatszázat a *jászok* és *kunok*, négyszázat a *hajduvárosok* állítottak. Tisztjeit a kerületek ajánlására kapitányon alul a *nádor* nevezte ki, főtisztjeit a *bécsi főhaditanács*. Az ezredet előbb csak *jászkún* ezrednek, később *nádor* huszárezrednek is nevezték (*Palatinal-Husaren*). Miután a háborút végigküzdötte, az alapító aktus értelmében fel kellett volna oszolnia; de a hadvezetőség egy ideig még fenntartotta s *Batthyány nádor* halála után 1765-ben *Török András*t, egykori vitéz ezredesét nevezte ki tulajdonosává; azóta *Török-ezrednek* nevezték, 1775-ben történt feloszlataiság. A legénység előbb kalpagot, később szürke csákót, világoskék mentét, dolmányt és nadrágot viselt, fehér gombokkal. Első ezredese az irodalmi és katonai téren egyaránt kiváló báró *Orczy Lőrincz* volt (1758-ig);³ e kitünő vezető mellett kiváló mintaképe és tanítómestere lehetett az új zászlósnak az új ezred vitéz *alezredese*, majd ezredese: *Török András*, a ki 1723-ban *Veszprémben* születvén, már 1740-ben, tizenhét éves korában esküdött föl a hadseregbe; végigküzdötte az osztrák örökösödési háborút, s mikor a jászkúnok saját költségükön felállították ezredüket, 1756-ban, tehát 33 éves korában ebben alezredes lett s már 1758-ban mint ezredes átvette fölötte a parancsnokságot.

¹ Meynert, Geschichte Oesterreichs, VI, 53. l.

² M. S. I. I. i. h.

³ L. az ezred történetét: Wrede, Gesch. der k. u. k. oest. Wehrmacht, 1901 III/b,

725. l. — A jelenleg fennálló 13. sz. jászkún huszárezred a réginek nem egyenes folytatása, csak névrokona; 1859-ben alapított. (Seydel's Kleines Armeeschema. Wien, 1913.)

*Ludovici e Comit. de Batthyany
 et Stralmanni Nati 7 Martij 1696 in Palatinum Electi
 in May 1751. ad Immortale Regnum translati 26 Octobr. 1765.*

*Effigiem in Signum perennitatis Sincerissimi Filialis Amoris
 posteritati devotissimi Offerunt*

Maximissimi Haeredes

Az osztrák írók is a legnagyobb elragadtatással magasztalják érdemeit: «*az előörsi csatározásban és portyázásban ragyogó neve van Ausztria hadi történetében*», mondja róla Wurzbach életrajzi lexikonában.⁴ A háború vége felé Török ez érdemeiért már 1760-ban elnyeri a Mária Terézia-rendet, 1761-ben bárói rangot kap, 1762-ben tábornok; 1765-ben ép e *jászkún ezred tulajdonosává* nevezetik ki; 1767-ben altábornagy; 1793-ban, 70 éves korában hal meg Vörösváron.⁵

Ugyanehhez az ezredhez került már 1758-ban *gróf Gvadányi József* mint *örnagy*, báró Orczy Lőrincz és Török ezredesek együttes ajánlatára és Batthyány Lajos gróf nádor előterjesztésére.⁶

Ily kiváló vezetők alatt indult meg hadi pályájára *Dévay Pál*, s a mint látni fogjuk, méltó tanítványa lett vitéz tanító-mestereinek.

Az újonnan felállított újoncz ezredeket, köztük *Dévay jászkún ezredét* is, *Nádasdy Ferencz* gróf, e csapatok szervezője vezette azután *Morvaországba*, a hol ezek az új hadak a négy hadtestben felállított csehországi főserég tartalékhadtestét alkották: összesen mintegy 15.000 ember, majdnem felében lovasság, valamennyien *Nádasdy* gróf parancsnoksága alatt.⁷

A míg 1756 telén és 1757 tavaszán ez újoncz csapatokat Morvaországban begyakorolták, újra megindult a háború. II. Frigyes pihent csapataival *Prága* alá nyomult; a város alatt elsánczolt osztrák sereget véres csatában megverte; maga a Károly lothringeni herczeg oldala mellé rendelt osztrák fővezér, *Browne Miksa gróf*, halálos sebet vett és serege maradékával, mintegy negyvenezer emberrel *Prága* falai közé vette magát, melyet a porosz király rögtön ostrom alá fogott.

⁴ Wurzbach i. m. Józsefnek nevezi, de Wrede említett hadtörténeti munkájában következetesen Andrásnak mondja számos helyen; ő maga is András néven írja alá magát; ezért ezt a nevet fogadjuk el.

⁵ Wurzbach, i. h. (Török József életrajza).

⁶ Gr. Batthyány Lajos nádor 1758 augusztus

8-án értesíti Gvadányit a megtörtént kinevezésről, melegen emlékeztén meg dicséretes képzettségéről, hadi tudományáról és szerzett érdemeiről. — Széchy Károly: Gr. Gvadányi József, 1894. 84. l.

⁷ Meynert, i. m. VI, 55. l.

FRANCISCUS É COMITIBUS DE NÁDASD.

*Perpet. Ter. Fogaras, et Comitatus Comarom. Albensis vero Supremus Comes,
Regni Dalmat. Croat. et Sclavon. Banus. Ord. Milit. Theres. e. Maj. Crucis Eques.
S. S. M. M. Actualis intem. Consiliarius et Camerarius General. Camp. Marschallus &
nat. d. 30. Sept. 1708.*

A város felmentésére a halálra sebesült Browne helyébe fővezérnek kinevezett *Daun Lipót* gróf tábornagy indult 40.000-nyi sereggel. *Kolinig* érve, itt elsáncolta magát és seregét a *Nádasdy* parancsnoksága alatt levő morvaországi tartalékhad odarendelésével felszaporította 53.000 emberre. A seregnek jókora része, 21.000 ember, lovasságból állott.⁸

A kolini táborba került tehát a többi tartalék lovasezredekkel az új *jászkún ezred* is, hogy fennállása óta először szemébe nézzen az ellenségnek; — vele együtt fiatal zászlósa, *Dévay Pál*. Kiváló, mondhatni döntő szerep jutott itt épen a lovasságnak, melynek elsősorban kellett feltartóztatni az eddig győzhetetlennek hitt porosz király bevezető lovas rohamát.

II. Frigyes ugyanis, a mint értesült a felmentő sereg közeledéséről, rögtön elhatározta, hogy eléje megy és megütközik vele, hogy azután Prága ostromával akadálytalanul végezhesen. *Kolinig* érkezvén, a király kiadta napiparancsát, mely szerint az ütközetet a híres *Ziethen* lovas tábornoknak kellett megkezdeni, ötven huszárosztagával rátámadva az osztrák-magyar lovaságra,⁹ mely előcsapatul *Nádasdy* vezérlete alatt már csatarendbe sorakozva várta az ellenség rohamát. Ez osztrák-magyar előcsapat balszárnyának — csupa magyar huszárnak — centrumában volt felállítva *Pálffy* gróf vezérőrnagy parancsnoksága alatt balról a *Baranyay*-, jobbról az *Eszterházy*-, középütt az új *jászkún-huszárezred*.¹⁰ Itt várta tehát, a lovas előcsapat balszárnyának legközepén, *Dévay Pálunk* a tüzkeresztséget.

A roham megindult (1757 június 18). *Ziethen* tábornok egész erejével rávetette magát *Nádasdy* lovasaira, a kik eleinte meghátráltak, de aztán a porosz lovasságot teljesen visszaűzték s utána rettenetes vérontást vittek végbe a porosz gyalogság

⁸ Meynert, i. m. VI, 58. l.

⁹ Der siebenjährige Krieg. Herausgegeben vom grossen Generalstabe, Berlin, 1901, III. k. 69. l.

¹⁰ «Ordre de Bataille der oesterreichischen Armee bei Kolin.» A porosz vezérkar idézett munkájának 4. sz. melléklete (III. k.).

II. BÁRÓ ORCZY LŐRINCZ, A JÁSZKÚN HUSZÁREZRED ELSŐ EZREDESE.

soraiban is.¹¹ A porosz tábornokar illetékes beismerése szerint is: «*Nádasdy kitünően oldotta meg feladatát*».¹²

Ez első lovas rohamban, melyben mint fiatal zászlós részt vett, *Dévay* diadallal és szerencsésen állotta meg a tűzpróbát. A lovát a poroszok kilőtték alóla, ő maga azonban sértetlen maradt, hogy még évtizedekig folytassa győzelemmel kezdett katonai pályáját.¹³

A kolini győzelem után az új jászkún ezrednek ismét fontos szerep jutott. Itt kezdette meg kitanulni az ifjú *Dévay* a felderítő szolgálat minden fortélyát. A csatát veszített porosz sereg ugyanis két oszlopban hátrált vissza Csehországból: az egyik, *Frigyes király* személyes vezetése alatt a Moldva völgye mentében északnyugatra *Leitmeritz* felé; a másik a király öccse *Ágost Vilmos* trónörökös parancsa alatt, az Elbén átkelve egyenesen északnak *Jungbunzlauig*, majd északnyugatnak fordulva *Böhmisch-Leipáig*, a hol (július 1-én) elsáncolta magát.¹⁴ Mindkét sereget e visszavonuló útjában folyton nyomon követték *Nádasdy* huszárai és horvátjai.¹⁵ A bécsi haditanács ugyanis egyenes utasításul adta a kolini diadal után, hogy seregeink cseh földön az ellenséggel nyílt ütközetbe sehol sem bocsátkozzanak, hanem csak arra gondoljanak, hogy seregét minden oldalról zaklassák, élelmi szállítmányait elfogják, őt ügyes manőverekkel Csehországból kiszorítsák, s így előnybe jutva azután is tovább üldözzék.¹⁶ *Nádasdy*, ki a porosz király nyomában járt, ütközetben keletnek küldötte a trónörökös seregének nyomába *Hadik* tábornagyot 2500 horvát határőrből és 1500 huszárból álló haddal *Böhmisch-*

¹¹ Meynert, i. m. 59. l.; Arneth: *Maria Theresia*, v, 197. l. «und furchtbar war das Gemetzelt, welches dort angerichtet wurde».

¹² I. m. III. k. 89. l. «N. löst seine Aufgabe vortreflich».

¹³ «Interfueram post breve tempus in subsecuto illo victorioso *Kolinense* proelio, cuius in ardore *Borussica* glande equum sub me peremptum amiseram.» *Dévay*-kézirat, 1. l.

¹⁴ Meynert, i. m. VI, 61. l.

¹⁵ «Auf dem rechten Ufer folgten Nádasdys Kroaten und Husaren.» Porosz vezérkar, i. m. III, 127. l.

¹⁶ «Man solle vielmehr darauf bedacht sein, den Feind von allen Seiten zu beunruhigen, ihm die Subsistenz abzuschneiden und ihn durch gewandte Manöver aus Böhmen zu verdrängen, dann aber mit Vorteil zu verfolgen.» Arneth, *M. Ter.* v, 204. l.

12. ZIETEN TÁBORNOK.

(Berger Dániel metszete a Therbusch Anna Dorottya festménye után.)

Leipa felé. Ez a különítmény a szluini és gradiskai ezredből, 6 Baranyay-, 2 károlyvárosi és 5 *jászkún* huszárosztagból állott.¹⁷ Ezek soraiban vett részt az üldözésben Dévay zászlós is. A trónörökös így csak lépésről-lépésre hátrálhatott *Leipáig* az öt folyton szorongató huszárság elől.¹⁸ Az a reménye, hogy ezen az úton csapatait könnyebben élelmezheti, nem ment teljesebbé, mert a szerteszállongó huszárok megakadályozták a környék lakosait abban, hogy a porosz táborba eleséget szállítsanak. A lakosságban keringő hírek túlozták a hegységekben kalandozó könnyű lovasok számát; állításuk szerint a huszárok mindenféle mutatkoztak. Most már nyilvánvaló volt, hogy ez a porosz sereg *Zwickau* városon át a *Lausitzi* határhegységen keresztül akar a szászországi (lausitzi) *Zittau* városig jutni, a hol már porosz várőrség volt. Ekkor teljesítette *Dévay* első *önálló* felderítő feladatát. *Hadik* tábornok ugyanis Leipától egy saját ezredbeli őrmesterrel, 45 huszárral és 30 horváttal a *Lausitzi* hegységbe küldte az ifjú Dévayt, hogy *Zwickau* és *Zittau* között a visszavonuló ellenség minden lépését szorosán megfigyelje. A fiatal zászlós nemcsak ezt a főfeladatát teljesítette serényen, hanem jelentékeny kárt tett az ellenség szállítmányaiban is: a hol kedvező alkalom mutatkozott, szükség szerint leszállította lovasait s *több száz* ellenséges társzekeret puskaporral szétrobbantott, mivel az utak leírhatatlanul rossz állapota miatt magával nem vihette; a szekerek elfogott őreit azonban s a zsákmányul ejtette lovakat is diadaljelül magával vitte a főhadiszállásra.¹⁹

¹⁷ Porosz vezérkar, i. m. III, 136. l. (U. o. Anhang, 221. l.)

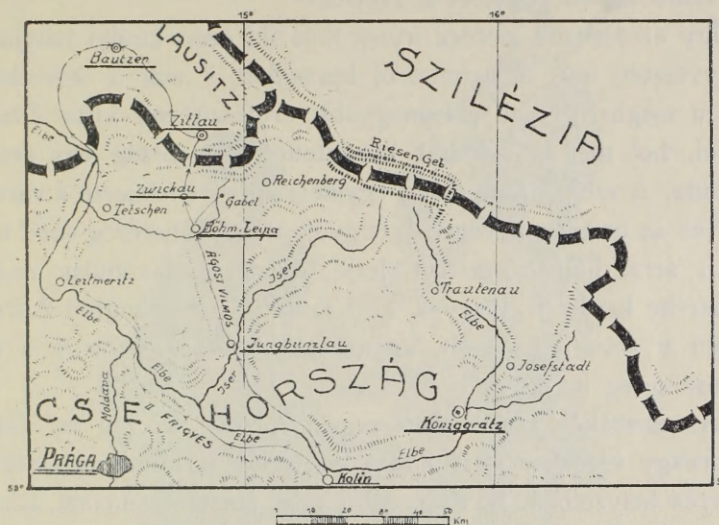
¹⁸ Porosz vezérkar i. m. III, 129. l.

¹⁹ »Et nec diu postea [a kolini győzelem után] per suam Excellentiam Generalem *Hadik* a Civitate *Leipa* cum uno proprio Regiminis Vigiliarum Magistro, 45 equitibus et 30 Croatis meae curae subordinatis intra Bohemiae montes [penes] *Zwickau* et *Zwittau* [Zittau] situatos ad omnes retro euntis hostis motus observandos missus, non saltem quemlibet ipsius gressum ope

diligentiae meae non observaveram; verum etiam (ubi opus fuerat) equites meos ex equis desilire mandando plures Centenos Hostiles Currus (quos mecum propter inexplicabiles viarum vicissitudines abducere nequivi) vi injecti ardentis pulveris piri totaliter annihilavi; custodibus ipsorum quam plurimis et equis ibidem inunctis captis et ad Supremum Militare Officium Castrense instar signum victoriae translatis.» M. S., 1. l.

Erre és hasonló esetekre vonatkozik *Ágost Vilmos* herceg trónörökösnek július 12-ikén a porosz királyhoz írt levele, a melyben azt mondja, hogy «*az ellenséges könnyű csapatok nem igen mutatkoztak, de a lakosok által a táborba szállított élelmiszerek eljuttatását megakadályozták*».²⁰

A trónörökös e folytonos zaklatások miatt, csak a legnagyobb ügyvel-bajjal tudott a határhegységen átvergődni, miközben egy

13. A POROSZ SEREGETEK VISSZAVONULASI ÚTJA A KOLINI VERESEGEN UTÁN.

hadosztálya *Puttkammer* tábornok alatt *Gabel*-nél kelepczébe került és kénytelen volt kapitulálni. Végre július 22-ikén ez a porosz sereg, miután társzekereinek és hadiszereinek nagy részét elvesztette, elérte a cseh-szász határt és *Zittau* felé ereszkedett alá. Nyomában száguldott *Újházy János*, a Baranyay-huszárok vitéz ezredese,²¹ a ki a hátráló porosz sereget ezrede élén egészen *Zittau* városáig üldözte; ez üldöző ezredhez csatlakozott

²⁰ Porosz vezérkar i. m. III, 135. I.

²¹ *Újházy János* báró szül. 1714. (Holló-Lomnicz) † 1769. (Pozsony). Az örökösödési háborúban szerezte első érdemét s kiváló szolgálatai folytán mind magasabb rangfokokra emelkedett; 1754. már a Baranyay

huszárezred parancsnoka; végigküzdötte a hétéves háborút is; abban is kitűnt s érdemei elismerésül 1768-ban a 4. sz. huszárezred tulajdonosa lett. L. Wurzbach, Biogr. Lexikon, 45. k.

Dévay Pál zászlós a jászkún ezrednek egy önkéntes csapatával, hogy ebből a dicsőségből is kivegye a maga részét, s ez alkalommal valóban jelentékeny kárt is tett az ellenségben.²²

E két alkalommal a fiatal tiszthelyettes annyira kitüntette magát, hogy vitézségének és ügyességének híre *Nádasdy* tábornokhoz is eljutott, a ki jutalmul egy időre maga mellé vette parancsörtisztnek s ezentúl igen gyakran a legfontosabb és legtitkosabb ügyek végzését is rábízta.²³

Igy az üldözött porosz trónörökös (ki ezért királyi bátyjánál kegyvesztett lett, a parancsról lemondott s már a következő évben meghalt) csak a legnagyobb erőfeszítéssel bírta *Zittaut* elérni, hol még a raktárat kimentette s az őrség egy részét kivonta. A megmaradt őrség egyideig még védelmezte a várost, melyet az osztrákok végre is felgyújtottak. A herceg ezzel időt nyert arra, hogy *Bautzent* elérje; de a visszavonulás 10.000 emberébe került. II. Frigyes, a ki azalatt Csehországból *Leitmeritz*en át szintén kivonult, ugyancsak *Bautzen*be jött s a két porosz sereg itt egyesült.

Az osztrákok azalatt *Lothringeni Károly* herceg és *Daun* tábornagy vezérlete alatt *Zittau* környékét tartották megszállva, előnyös helyzetben. II. Frigyes itt nem támadott ellenük, annyival kevésbé, mert hírét vette, hogy a szövetséges francziákkal egyesült birodalmi sereg már *Leipzig* felé tart és *Szászországot* fenyegeti. Ezek ellen vonult hát nyugatra, serege kisebb részével. A nagyobb seregrészt *Bevern* herceg vezérlete alatt, ki a vezérletet Ágost Vilmos hercegtől átvette, hátrahagyta az osztrákok ellen *Szilézia* védelmére.

Bevern herceg most *Szilézia*ba indult. A lothringeni herceg követte s *Görlitz* táján a *Landeskron*e nevű magaslat aljában,

²² «Hac ex fortunata expeditione illico cum Colonello *Újházy* ad insequendum Hostem usque Civitatem Saxoniae *Zittau* ordinatus, eidem per voluntarios meos innumerabilia Damna causavi.» *Dévay*, i. f. 1. l.

²³ «His bene secundantis fortunae meae auditis Excellentia Sua Generalis *Nádasdy* me, qua *vexilliferum* ad ordinantias et nimium saepe ad maximi momenti ponderosas et arcanas res applicuit.» U. o. 1. l.

melyet elfoglalva tartott, megtámadtatta *Nádasdy*val oly terepen, mely «mintha csak az osztrák könnyű lovasok számára lett volna teremtvé».²⁴ Az ütközetet tényleg a *Kálnoky*, *Pálffy* és *Morócz* alatt harczoló huszárok és horvát határőrök oldaltámadása döntötte el²⁵ (szeptember 7). *Dévay Pál* jelen volt e csatában is s

14. MAGYAR LOVAS KATONÁK MÁRIA TERÉZIA KORÁBAN.

a huszárság soraiban vitézségével annyira kitüntette magát, hogy maga *Nádasdy* őt harczratermettségeért *Károly* herczeg és *Daun* marsal különös kegyébe ajánlotta.²⁶

²⁴ «Ein Gelände wie geschaffen für die Oesterreichischen leichten Truppen.» Porosz vezérkar i. m. iv, 135. (E munka az ütközetet a közeli Moys faluról *moysi* csatának nevezi.)

²⁵ I. m. iv, 136 és 140. l.

²⁶ «Donec tandem [*Nádasdy*] experiendo bellicosum humorem meum in *Land-cronensi* proelio, me *Augustissimi Archiducis Caroli* et *Marechalli Daun* peculiaribus favoribus ultronee non recomendaverit.» *Dévay*, i. f. 1. l.

Miután *Bevern herczeg* e vereség után délkelet felé vonúlt *Boroszló* védelmére (*Liegnitzig*), s másrészt a *Landeskrona* melletti ütközet napján (szeptember 7) *Hadik* északnyugat felé *Bautzenig* nyomult s e várost elfoglalta, a két porosz sereg annyira eltávolodott egymástól, hogy e nagy rést felhasználva, lehetségesnek látszott *Berlin* felé egyenes támadást intézni. *Hadik* már a következő napokban tovább vonúlt északnyugatra a szászországi *Radeburgba* s onnan máris *Brandenburg* felé portyázgatott, a mikor *Károly* herczegtől írásbeli felhívást vett (szeptember 15-ikéről), tegyen jelentést, kivihetőnek tartja-e *Berlin* megtámadását. *Hadik* azonnal kijelentette, hogy erre kedvező alkalom kínálkozik, mert az egész Márkában (*Brandenburgban*) máris nagy a rettegés, a védelmére hagyott milícia gyakorlatlan, s a király maga még bizonytalan, merre forduljon. Azonban a kivített későbbre halasztotta, — egyrészt, mert beteg lett, másrészt, mert akkor még *Frigyes* alvezére, *Dessaui Móríc*z herczeg egy hadsereggel a közeli *Torgau* alatt táborozott.²⁷ Ezért csak október 10-ikén fogott hozzá merész vállalatához, melyhez a fiatal *Dévay Pál* zászlós is örömmel csatlakozott.²⁸ Így része lehetett abban a dicsőségben, a mely e vállalatból elsősorban annak bátor vezetőjére, a nagy *Hadikra* szállott, a ki mintegy háromezer emberével az ötezer embernyi őrséggel ellátott fővárost megadásra és sarczfizetésre kényszerítette, az udvart onnan *Potsdamba* szalasztotta, néhány órával *Dessaui Móríc*z felmentő seregének megérkezése előtt idejében elvonúlt, és zsákmányával szerencsésen hazajutott.²⁹

Kár, hogy *Dévay* önéletrajza nem tartalmaz közelebbi részleteket e vállalatban való szereplése körül. Csak annyit tudunk más forrásból, hogy ez expedícióban az egész jászkún ezred

²⁷ Porosz vezérkar i. m. v, 173. l.

²⁸ «Eodem anno cum Excellentia Sua *Hadik Berlinum* etiam inviseram.» *Dévay*-kézirat, 1. l.

²⁹ A porosz vezérkar ítélete szerint: «*Hadik* hat sein Unternehmen mit Geschick,

Umsicht und Entschlossenheit ausgeführt. Es war nicht leicht auf so grosse Entfernung bis in die Hauptstadt des Gegners vorzurücken. Die Marschleistungen seiner Truppen waren bedeutend.» I. m. v. 179. és köv. l.

részt vett.³⁰ Ellenben külön ki van emelve *Újházy* ezredes részvétele, a kit Hadik 300 huszárral *Luckau* városánál elkülönített és más irányba küldött, hogy Berlint más oldalról támadja. Ha

15. MAGYAR GYALOGOSOK MÁRIA TERÉZIA KORÁBAN.

visszagondolunk arra, hogy már Zittau előtt is *Dévay* önkéntes csapatával *Újházy* regementjéhez (a Baranyay-huszárokhoz) csatlakozott, akkor arra a föltevésre juthatunk, hogy ez alkalommal is vele volt. És akkor igazán veszedelmes feladat jutott neki

³⁰ *Wrede, Gesch. der k. u. k. öst. Wehrmacht, III/b 726. l.*

ezredesével együtt. Újházy ugyanis *Lucka*ban azt a parancsot vette Hadiktól, hogy *Mittenwalde* felé tartva a főcsapat balszárnyát fedezze, az útbaeső helységekben hadisarczot szedjen s kellő időben Berlin alá érve, azt látszatosan a *potsdami* kapu felől támadja, míg Hadik a fősereggel a *köpenicki* kapu felől támad.³¹ Feladatának ezt a részét szerencsésen meg is oldotta. Még veszélyesebb feladat jutott neki a visszavonuláskor: Hadik főseregét kellett az ellenség ellen fedeznie. Még aznap egy kapitányt ötven huszárral *Dessau* *Móricz* herceg közeledő fölmentő seregének megfigyelésére küldött ki; — ez a csapat beleütközött *Seydlitz* porosz huszárelőőrsébe, a mely e tisztet és 27 legényét elfogta. Két nap múlva (október 19) *Seydlitz* csapata ismét rábukkant *Újházy*nak néhány őrsére és elszedett tőlük egy pénzes kocsit (mely nyilván a beszedett hadisarczok egy részét szállította). Még ezután is egy-két csetepatéra került a sor, míg végre *Újházy*, 70 emberének elvesztése után, *Brandenburg* határán (*Senftenberg*nél) szerencsésen utólérte *Hadik* seregét.³² Ha föltevésünk szerint a fiatal *Dévay* ez alkalommal is *Újházy* oldala mellett harczolt, ugyancsak kemény hadiprobát kellett kiállnia.

A poroszok hirnevén ezzel esett csorbát II. Frigyes nem sokára kiköszörülte a francziákkal egyesült birodalmi seregen *Roszbach* mellett aratott fényes győzelmével (1757 november 5). E diadala után sietve Szilézia felé tartott, hogy ott az osztrák sereg által *Károly* lothringeni herceg és *Daun* tábornagy vezetése alatt erősen szorongatott *Bevern* hercegnek segítségére menjen. A *Szászországban* visszahagyott osztrák hadtest — melyben berlini útja után *Dévay* is ott volt, — nem lévén elég erős, hogy a királynak útját állja, csak azt az utasítást nyerte *Károly herceg* fővezértől, hogy *Hadik* huszárai a király seregét nyomon kövessék és mozdulatait megfigyeljék. Ebben a feladatban ismét része jutott *Dévay Pál* zászlósnak, a ki önkéntes

³¹ Arneth, Maria Theresia, v. k. 237—244. l.

³² Porosz vezérkar i. m. VI, 179 és k. u. —

Újházy csapatával volt gróf Gvadányi József is, akkor a Baranyai-huszárok kapitánya. (Széchy Károly, gr. Gvadányi élete.)

csapatával *Vétsey István* báróhoz,³³ a *Széchenyi*-huszárok alezredéséhez csatlakozván, nemcsak ezt a feladatot teljesítette, de eközben az ellenséget folyton zaklatta és több pontonszállító szekerét zsákmányul ejtette. Így követte a királyt útjában Sziléziába, egészen *Naumburg* városáig, a hol Frigyes (1757 november 28) hírére vette, hogy távollétében *Boroszló* (1757 november 24) az osztrákok kezére jutott s vezére, *Bevern* herceg fogságba esett.³⁴

II. Frigyes most egész seregével *Boroszló* felé sietett, hogy a falai alatt táborozó osztrák sereget ütközetre kényszerítse s az elveszett tartományi fővárost visszahódítsa. Itt a híres *leutheni* csatában — (Dévay kéziratában *lissai* csatának nevezi a *Leuthen* közelében fekvő *Deutsch-Lissa* faluról³⁵) — az osztrákok felett teljes győzelmet aratott (1757 december 8), melynek következtében *Boroszlót* is csakhamar visszafoglalta (december 19). E fegyvertények után a beállott kemény hideg miatt mindkét sereg téli szállásaira vonult: a poroszok Sziléziába, Lausitzba és Szászországba, az osztrákok Csehországba. A leutheni kudarc folytán, melyért méltán lothringeni Károlyt okozták, ki a tapasztalt Nádasdy tanácsait nem vette figyelembe, a herceget visszahívták s a fővezérletet a háború további tartamára *Daun* tábornagy vette át.

E csatában *Dévay* aligha vett részt, miután saját előadása szerint a király seregét csak *Naumburgig* követte; alkalmasint visszamaradt a Szászország védelmére rendelt hadtestnél s később onnan Hadik hadosztályával visszarendeltetett a cseh téli szállásokra.

33 *Báró Vétsey István* a 3. sz. *Széchenyi* huszárezreddel küzdött az 1757—59. években; 1758-ban lett ezredessé és parancsnokká ugyanezen ezredben. Később altábornagyi rangig vitte. — L. Wurzbach i. m.

34 «Et post *Rosbachensem* pugnam sub auspiciis B. de *Vétsey*, eotum v. colonelli, Friderici Regis Copias cum meis volun-

tariis usque *Neoburgum* [Naumburg] in Sylezia summopere infestabam, qua in occasione semper ad persequendos et infestandos hostes adhibitus, complures Curules Pontones ademi.» M. S., 1. l. V. ő. Arneth, i. m. v. 266. l.

35 «Post infelix illud proelium *Lissaiense*» . . . Dévay, 1. l.

II.

DÉVAY OLMÜTZ FELMENTÉSÉNÉL ÉS A HOCHKIRCHI CSATÁBAN (1758).

A következő 1758. év tavaszán II. Frigyes hadműveleteit Sziléziában az osztrák kézen maradt *Schweidnitz* ostromával kezdte meg (április 1), mely két hét múlva (április 15) meghódolt neki. Ezután merész támadásra határozta magát: májusban benyomult *Morvaországba* s ostrom alá vette *Olmütz* várát, ezzel már *Bécs*et is fenyegetve. Az ostromot *Keith* tábornokra bízta, maga pedig a fősereggel *Olmütztől* délre vett hadállást (*Prossnitz* táján), hogy a felmentő seregeket visszatartsa. Erre *Daun* is megmozdult az osztrák fősereggel *Csehországból* s a hegyeken át ügyes műveletekkel Frigyes hátába került, hogy a poroszoknak további útját *Brünn* és *Bécs* felé elvágja; egy másik hadtestet pedig *Laudon* alatt a hegyek között figyelő állásban állított fel a porosz főhadiszállás és *Olmütz* közt.¹

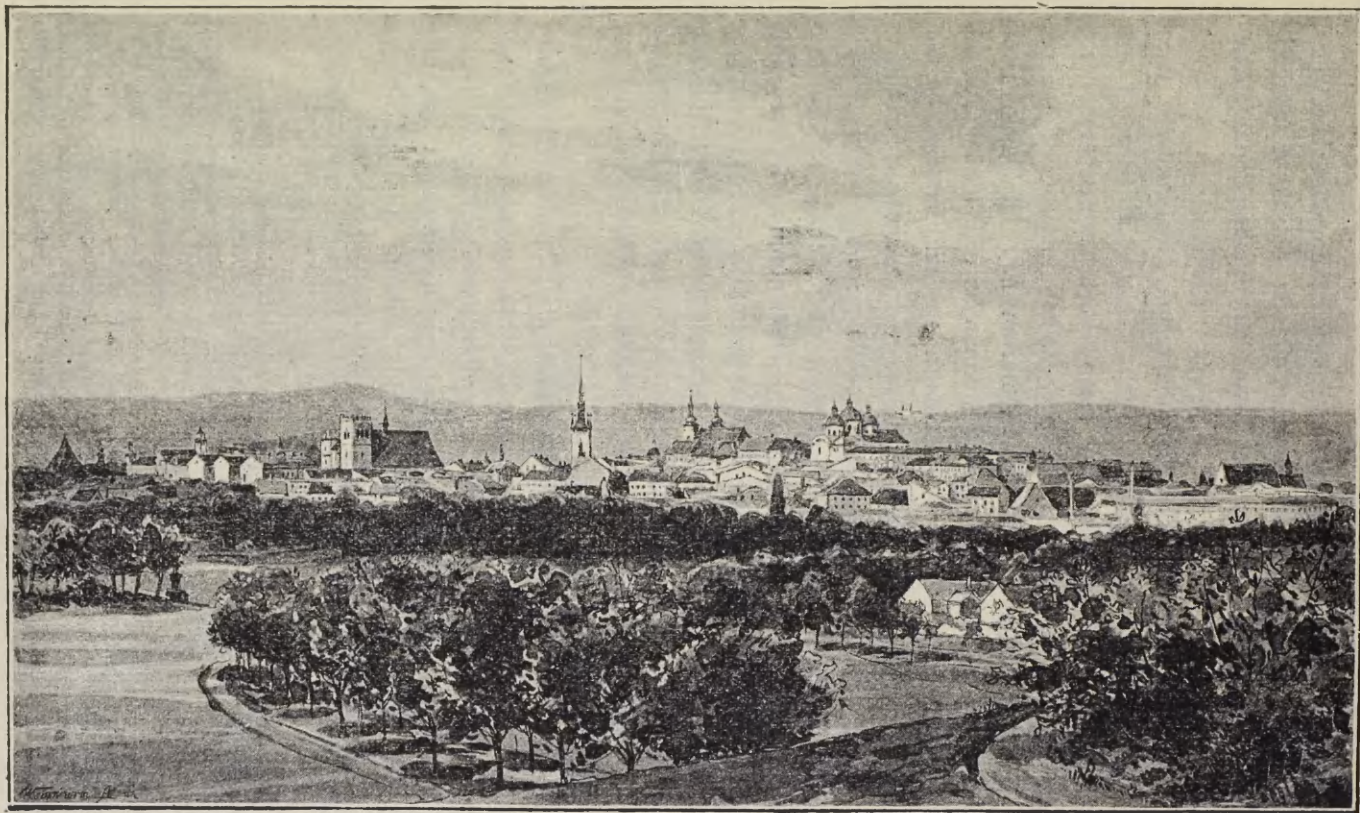
Az ostrom igen soká húzódott; egy hónapnál tovább tartott már, s az ostromló sereg fogytán volt az eleségnek és hadiszereknek. Frigyes ezért *Sziléziából* egy nagy szekérszállítmányt rendelt, melynek *Troppauban* kellett gyülekeznie. Csaknem négyezer fuvaroszekér gyűlt ott össze, megrakva lőporral, ólommal, golyókkal, bömákkal, liszttel, zabbal, sörrel, borral, pálinkával, vajjal, dohánynyal és készpénzzel. A hosszú kocsisor mellé fedezetül 9000 ember volt rendelve *Mosel* őrnagy parancsnoksága alatt.²

Június 22-ikén *Laudon* társvezéréhez, *Buccow* tábornokhoz *Weidenau* sziléziai határvároskából kémjelentés érkezett erről a szállítmányról, a mely szerint már 21-ikén elindult *Neisse* városból s valószínűleg *Troppaun* és a határhegyeken át *Giebau* város felé fogja útját venni.³ A tábornok késő éjjel gyorsfutárt

¹ Meynert i. m. VI, 71. l. v. ö. Arneth i. m. v. 367. l.

² Arneth, i. m. v, 370—1. l. V. ö. Porosz vezérkar i. m. VI.

³ Arneth, i. m., i. h.

16. OLMÜTZ LATKEFE.

küldött *Daun*hoz a főhadiszállásra s felhatalmazást kért arra, hogy a szállítmányt lesből megtámadhassa. És ekkor kezdődik *Dévay Pál* egyik legfényesebb, következményeiben döntő jelentőségű szereplése.

A fővezér ugyanis *Serbelloni* tábornok⁴ ajánlatára e fiatal zászlóst küldte ki egy előørs-csapattal az említett *Giebau* városkáig, hogy a hír valódiságáról bizonytságot szerezzen s a hegységen át vezető utakat felkutassa. *Dévay* nagy kerülőutakon, a poroszok figyelmét kikerülve, három nap lefolyásán belül (június 23–25.) eljutott *Giebauig*, onnan az erdőket bejárva felkutatott kilencz hegyi utat egészen a sziléziai határig; közben az ellenség hírvívő futárát is elfogta s az ellenség csapatain át a legnagyobb veszedelmek között kellő időre visszatért a főhadiszállásra. Ezzel tette lehetővé *Laudon* és *Siskovits*⁵ tábornokoknak, hogy a porosz szállítmányt idejében (június 29 és 30) meglephették s jórészt elfoghatták és megsemmisíthették; a négyezer kocsiból több mint háromezeret zsákmányul ejtvén, s felrobbantván és elégetvén, a mit elvinni nem lehetett. E veszteség folytán Frigyes kénytelen volt Olmütz ostromát azonnal abbahagyni, s július 2-ikán el is vonult.

Dévay ezen sikeres vállalkozásával annyira megnyerte *Daun* tábornagy tetszését, hogy azonnal *főhadnaggyá léptette elő*. S mivel ekkor tanusítottí vitézségéről nemcsak *Serbelloni* tábornok, hanem jóformán az egész hadsereg bizonytságot tett, már ekkor lépéseket tett az akkori idők katonái által sóvárogva ambicionált Mária Terézia-érdemrend elnyerésére.⁶

*

⁴ *Serbelloni János*, máltai lovag, olasz származású, tört némettségével is nagyon szellemes hadfi volt, a ki már az osztrák örökösödési háborúban kitűnvn, ez időben már lovassági tábornok volt. (Wurzbach i. m.)

⁵ *Siskovits József* báró is magyar ember. Szül. Szegeden, 1719; meghalt Prágában, 1783. A hétéves háború elején ezredes a Károly főherczeg gyalogezredben. A kolini

ütközet után tábornok s a Mária Terézia rend lovagja. (Wurzbach, i. m.)

⁶ «Post infelix proelium illud sequenti anno Lissaiense [Leuthen], post quod nimirum *Olonucium* ab Hoste acta obsidione cinctum est, me ad spectandum cum selectis Hominibus exmiserat solus D. Generalis *Daun* usque *Gubenj* [nem lehet más, mint *Giebau*, másként *Gübau*], ubi trium dierum spatio invasus, sylvis habi-

Ezt a vágyát a törekvő fiatal főhadnagy egyelőre még nem érte el; de még ez év (1758) folyamán megadatott neki, hogy egy újabb fényes fegyvertényével elérje — huszonhárom éves korában — a *kapitányi rangot*.

II. Frigyes ugyanis Olmütz ostromának kényszerült feladása után most nyugatnak indult Csehországba s *Leitomischl* és *Königgrätz* városokon át lassan Sziléziába nyomult előre (1758 július—augusztus). Innen aztán *Brandenburg*ba vonult északra a *Berlint* fenyegető oroszok ellen. Csehországot most már csak *Henrik* porosz hercegnek, a király második öcscsének *Szászországban* visszahagyott serege fenyegette. Az óvatos *Daun*, a ki értesült a király seregének hazavonulásáról, most *Lausitzon* át Szászországba nyomult, hogy ezt az alkalmat felhasználva, a szövetséges országot felszabadítsa a porosz uralom alól; s *Drezdát* fenyegetve, az onnan mintegy öt óra járásra fekvő *Stolpen* falu mellett foglalt erős hadállást. *Henrik* herceg serege ezzel válságos állapotba került, mert a túlsó oldalról, *Thüringia* felől, az osztrákokkal szövetséges birodalmi sereg is szorongatta. Így mindössze 20.000 emberből álló seregével könnyen összeroppanhatott volna az egyesült ellenséges seregek túlnyomó súlya alatt (összesen 100.000 emberük volt), ha idejében keresztűz közé fogják.⁷ E válságos helyzetéből csakis a szövetséges seregek vezéreinek túlságos óvatossága és hagyományos lassúsága mentette meg.⁸ Így *Stolpen* körül csak apróbb csatározások folytak,

tando, novemque vias ad limites *Sylessiae* observando, penes praeviam Exploratoris mei denunciationem Ipsum Hostilem Nuncium intercoepi, ope cuius intercaepti tum Excellentiae Suae *Daun* melius persona mea innotuit: tum vero Excellentissimi Domini Generales *Laudon* et *Siskovits* famosum illud Hostile versus *Olomucium* tendens transportum ad nihilum rededere. *Olomucium*que ab obsidione liberavere: ad cuius facti mei remunerationem Ego illico superior locumtenens publicatus sum, Turma vero mea secundum merita gratiosum munus pecuniale acquisivit. Cum

reditu meo ad Castra inter Hostes cum summis periculis exacto, cum D. Generalis Serbelloni et Universi ferme Exercitus de meis his factis et actis attestatis mihi praebitis jam eotum ordinem Mariae Theresiae mihi conciliare adlaborabam.» M. S. 1—2. l.

⁷ Porosz vezérkar i. m. VIII, 255. l.

⁸ «Die Methode Dauns, nichts zu wagen und von der aufreibenden Wirkung der Zeit die langsame Zerstörung der preussischen Widerstandskraft zu erwarten, war nicht unbedenklich. Der Feldmarschall befolgte sie bis zur Grenze, wo die öster-

melyekben mindkét oldalról, különösen a huszárság mutatta ki vitézségét. Egy ily alkalommal különösen kiténtette magát *Dévay főhadnagy* s vitézségével kivívta magának a kapitányi rangot. Ez esetről ezredese, a vitéz *Török András* báró még évek múlva is dicsérőleg emlékezik meg.⁹ Lefolyása a következő volt:

1758 augusztus 25-ikén a híres *Kleist* porosz husárvezér két osztaga *Bischofswerda* mellett a Stolpen felől előretolt tiszt előörsöt hirtelen támadással fölvervén, a tisztet negyven emberével foglyúl ejtette s vitte magával a porosz tábor felé. Ekkor *Dévay* főhadnagy 25 huszárral az ellenség után száguldvá, a fogolyszállító két huszárosztagot utólérte s rájuk támadva először, kiszabadította a foglyokat, majd azokkal egyesülve, az ellenséget egészen *Drezda* kapujáig üzte és közüle sokat megsebesítvén, még ő szedett el tőle foglyúl egy altisztet és 18 embert. Ezeket a foglyokat aztán ezredese, *Török András* meghagyására személyesen vitte magával a főhadiszállásra s ott bemutatta Daun tábornagnak, a ki ezért nyomban a nádor-huszárezred kapitányává nevezte ki; — a hétéves háború hátralevő idejét már ebben a rangban küzdötte végig.¹⁰

Ugyanaz napon, midőn *Dévay* e hősi tetteivel újabb babérokat aratott (1758 augusztus 25), vívta ki II. Frigyes király az

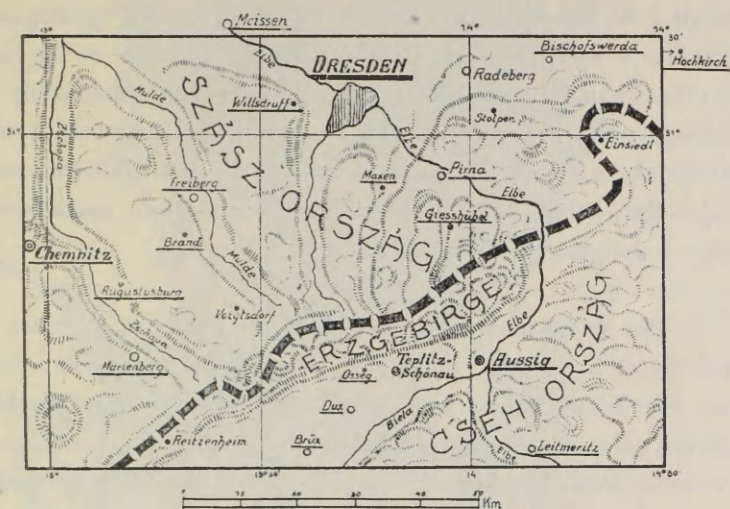
reichische Waffenehre und die Vertrauenswürdigkeit seiner Heerführung in Gefahr kamen.» — Porosz vezérkar, i. m. VIII, 263. l.

⁹ Török Andrásnak Froburgban 1762 márczius 5-én kelt pecsétes nyilatkozata. — Mária Terézia-rend levéltára, F. IV, D. 14/1.

¹⁰ «Eodem anno in pluribus minoribus apud *Stulpen* eventibus proeliis non raro praesens fueram; ubi etiam unum nostrum officialem cum 40 militibus jam captis non solum pristinae libertati restitui penes *Bischofswerdam*; verum ejus minutioris proelii occasione ope etiam liberatorum captivorum majorem partem ejus Hostilis agminis intercaepi [sic]; quos etiam captivos ex D. Colonelli Török mandato propria in persona Exc. Suae *Daun* praesentavi: quem ob actum apud

H. [Husarorum?] Regimen Palatine pro capitaneo promotus, integro bello septenali [sic] interfueram.» *Dévay*, i. f. 2. l. — Török ezredese előadásában: «anno 1758 den 25-ten August, als zwey feindliche Esquadrons von *Clest* [Kleist] bey *Bischofswerda* einen Officirsposten zersprenget haben und davon die meisten gefangen genommen, so hat schon gemehlter Herr Rittmeister als Lieutenant mit 25 Pferden in Rückwege dieße Beÿde feindlichen Esquadrons attackiret, die ebenfalls zersprenget, unsere 14 Gefangene abgenommen und den Feind bis nacher *Dresden* dergestalten verfolget, dass er davon viele plessiret und annoch einen Unterofficir mit 18 Mann zu Kriegsgefangenen gemacht.» M. T. R. levéltára, i. h.

oroszok felett *Zorndorfnál* döntő győzelmét. E diadala után szorongatott öcscsének segítségére sietett Szászországba. Itt a király *Stolpennel* szemben csekély távolságra ütötte fel tábort. A két sereg itten sok ideig tétlenül nézett egymással farkaszemet, a nélkül, hogy egyik fél is támadni kezdett volna. Daun tábora kitűnően volt megerősítve s a különben mindig támadásra kész porosz király is annyira kedvezőnek találta állását, hogy —

17. A CSEH-SZÁSZ HARCZTÉR. — DREZDA KÖRNYÉKE.
(Dévay hadi tetteinek színtere.)

a mint *Henrik* herceghez intézett levelében magát kifejezte — «nem volt kedve rajta orrát betörni». ¹¹ Ezért most jó ideig azzal próbálkozott, hogy ellenfelét különböző manőverekkel kicsalja biztos hadiállásából. Daun azonban túlságosan óvatos volt arra, hogy lépre menjen. Csak mikor kétségtelenül megtudta, hogy *Frigyes* — megúnva a hosszas tétlenséget — Szilézia felé van indulóban s *Bautzen* felé akarja venni útját, még a poroszok előtt, október 5-ikének éjszakáján egész titokban ő is kivonult a stolpeni táborból, hogy a király derékhadát *Bautzenben* megelőzze. A porosz főhadiszálláson *Daun*nak ezt a mozdulatát csak

¹¹ «Dauns Stellung bei Stolpen ist allzu günstig für ihn, als dass ich mir an ihr

die Nase einrennen sollte.» Idézi Arneht, *Maria Ther.*, v, 413. l.

reggel 5 és 6 óra közt vették észre, s most a király maga is sietve megindult *Bischofswerdában* elfoglalt főhadiszállásáról. Itt azonban csakhamar ellenállásra talált; útjában egy hidat már horvát csapatok zártak el. Frigyes előcsapata ugyan kieroszakolta az átmenetet, de ekkor előtört a közeli erdőből *Eszterházy* gróf vezérőrnagy¹² a császár- és *Eszterházy*-huszárezredekkel s közébe vágott a poroszoknak; maga a király is veszedelembe került. A huszárok nyomában ugyanis osztrák gyalogság is érkezett s az előcsapatot teljesen szétugrasztotta és ágyúit is elvette. Csak egy segítségre siető porosz vadászhadosztály akadályozta meg erős tüzelésével a további üldözést, utat nyitva a királynak. Ez a támadás a poroszoknak hét tisztjébe és 317 emberébe került, kik részben elestek, részben megsebesültek vagy fogságba kerültek.¹³

*

A két sereg most egymás mellett egy irányban folytatta útját Szilézia felé. Kétnapi menetelés után a párhuzamosan haladó két ellenséges tábor újra szembekerült egymással *Hochkirch* falunál. *Daun* helyzete sokkal előnyösebb volt, mert szokott óvatosságával idejekorán elfoglalta az uralkodó magaslatokat. (A kevésbé óvatos Frigyes ezért sokszor gúnyolta az osztrákokat: «*Wo sie einen Berg sehen, sind sie oben!*» írja egyik levelében;¹⁴ itt azonban a következmények *Daun*nak adtak igazat.) Frigyes hadállása ezzel szemben nagyon koczkáztatott volt s ezt tábornokai is jól tudták; állítólag *Keith* tábornok katonás nyereséggel meg is mondta neki: «*Ha az osztrákok itt békiben hagynak, megérdemlik, hogy felakasszák őket!*»¹⁵

Itt már a cunctatori hajlamú *Daun* sem szalaszthatta el a kínálkozó alkalmat. Október 13-ika éjszakáján a legnagyobb titkolódzással megtette előkészületeit a hajnali váratlan támadásra,

¹² *Eszterházy Imre* gróf, a ki még ez évben tábornok lett, valószínűleg itt elbeszéli fegyvertényéért.

¹³ Porosz vezérkar i. m. VIII, 269. l. V. ö. Arneth i. m. v, 418.

¹⁴ Porosz vezérkar i. m.

¹⁵ Meynert i. m. VI, 24. l.

LEOPOLDVS.

S. R. I. Comes de Daun

S. Cas. et Reg. Hung. et Boh. Maj. Supremus Campi Marschallus.

Eques aurei Velleris et Archicomendator Ord. milit. Theres.

18. GRÓF DAUN LIPÓT.

(I. E. Nilson metszete Meytens olajfestménye után.)

cselvető mozdulatokkal eltérítve ezekről a poroszok figyelmét. Október 14-én hajnali 5 órakor egészen váratlanul érte a támadás a porosz tábornokot, mely irtózatossá küzdelmek után teljesen elvesztette a csatát. Magát *Hochkirch* falut az osztrákok bevették; a poroszok később visszavették, de utóbb a magyar *Batthyány*-gyalogezred kivont karddal támadva a porosz gyalogságra, újból kiverte belőle, elvett négy porosz zászlót és foglyul ejtett 400 porost, s ezzel eldöntötte a csatát.¹⁶ E döntő ütközetnél jelen volt *Dévay kapitány* is, ki a falutól nem messze tartalékul volt felállítva.¹⁷

Daun azonban nem használta ki kellőleg e győzelmet, mintha csak igazolni akarta volna, hogy rája is illik a Hannibalra alkalmazott mondás, mely szerint «*győzni ugyan tud, de a győzelmet kihasználni nem tudja*».¹⁸ A helyett, hogy a királyt tovább üldözte volna, engedte, hogy ez megfogyatkozott seregét újból rendbe szedje s mégis csak Sziléziába menjen a *Harsch és de Ville* osztrák hadtestei által szorongatott városok megsegelésére, a mit pedig Daun ép e csata által vélt előbb megakadályozhatni.¹⁹ E helyett visszafordult *Szászországba*, hogy előbbi terve szerint *Drezdát* megszerezze. De ez sem sikerült neki; mire hozzáfogott, akkorra már a fürge Frigyes újból visszasietett a város fölmentésére, s Daun most e tervét is feladva, téli szállásra visszavonult Csehországba.²⁰

Ezzel *Dévay Pál* kapitány is elesett ez évre újabb babérok szerzésének lehetőségétől. Várnia kellett, míg a fegyverszünet leteltével ismét alkalom nyílik újabb vitézi tettekre.

¹⁶ Meynert i. m. VI, 74–76. l.; Arneth i. m. V, 423. l.

¹⁷ «Eodem anno non procul Hochkirchen in pugna universalis praesens fueram.» M. S., 2. l. — A porosz vezérkar idézett művében közli a hochkirchi csatában részt vett osztrák sereg részletes csatarendfelállítását az összes ezredek felsorolásával. Öt huszárezred állását név szerint jelöli meg: a császár, Eszterházy, Nádasdy, Károlyi- és Desewffy ezredekét. A nádorezredet nem említi. A kézirat «non procul», «nem messze» kifejezése is arra

mutat, hogy tartalékul lehetett felállítva. — Ordre de Bataille des Oesterreichischen Heeres 14. Oktober 1758, Porosz vezérkar i. m. VIII, Anhang 20. l.

¹⁸ «Vincere scis, Hannibal; sed victoria uti nescis.»

¹⁹ «Allzu schmerzlich wurde es empfunden, dass der wahrhaft glänzende Sieg bei Hochkirch ohne günstige Nachwirkung auf den ferneren Verlauf des Feldzuges geblieben war.» Arneth, Maria Theresia, V, 435. l.

²⁰ Meynert i. m. VI, 77. l.

III.

DÉVAY KAPITÁNY HADI TETTEI A MAXENI ÜTKÖZET ELŐTT ÉS UTÁN
(1759).

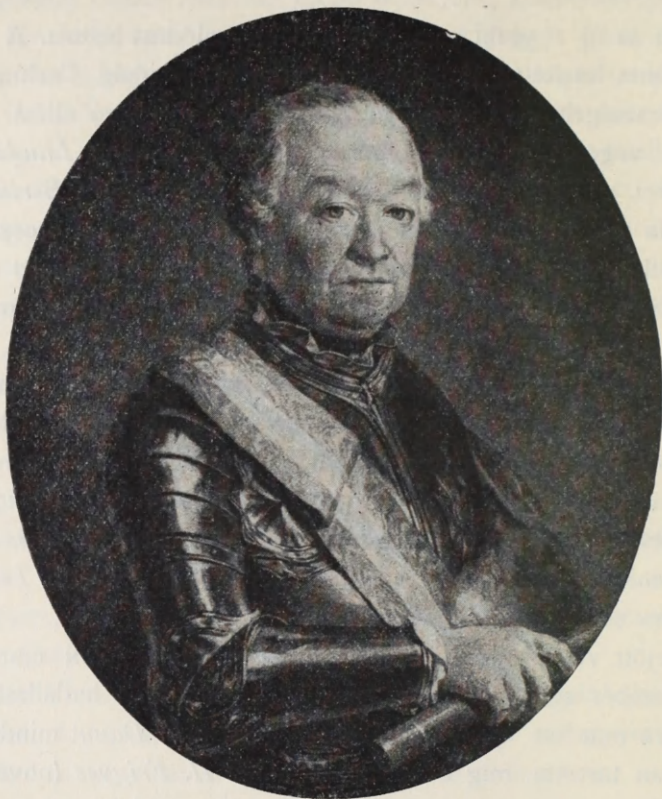
De az új 1759-iki esztendő is némi csalódást hozott. A fegyverszünet leteltével is Daun a fősereggel jó ideig Csehországban vesztegelt s az *Ércshegység*ben vett várakozó állást. Csak június végével ment át Oberlausitzba, a honnan *Laudont* és *Hadikot* egy-egy hadtesttel északra küldte, hogy a *Berlin* felé támadó oroszokkal egyesüljenek. E seregrész az oroszokkal egyesülve vívta meg a *kunersdorfi* diadalmas ütközetet (1759 augusztus 12), melynek dicsőségétől *Dévay Pál* elesett, mert a főseregnél kellett maradnia.

Hősünket csak később látjuk ismét szerepelni a szászországi harctéren, a hol Daun végre sikert aratott *Drezdának* rég ohajtott elfoglalásával (szeptember 4, három héttel a *kunersdorfi* csata után), melyet különben nem is ő, hanem az osztrák sereg egy részével egyesült birodalmi sereg tábornagya, *Frigyes* zweibrückeni herczeg foglalt el, miután már elébb bevette *Leipzig*, *Torgau* és *Wittenberg* városokat.

Idejött végre hosszas manővrozások után *Daun* marsal is (szeptember 29) s *Drezda* falai alatt vett erős hadállást. De akkorra már ott volt *Henrik* herczeg is, a ki *Daunt* mindaddig sakkban tartotta, míg odaérkezett maga *II. Frigyes* (november közepén), miután a *kunersdorfi* vereséget már kiheverte.

A király *Drezdától* két óra járásnyira ütött tábornokot (*Wilsdruff*-nál) s most már ismét teljesen bizott a sikerben. A mint november 17-ikén írt levelében írta, biztosra vette, hogy egy hét múlva *Drezdában* lesz. Hogy ezt elérje, el akarta vágni *Daun* visszavonulási útját *Csehország* felé a *Giesshübeli* hágón át, hogy a «nagy parókát» — a mint *Daunt* nevezni szokta — Szászországból elijeszze. Ezért egyik tábornokát, *Finket* a határhegyekbe küldötte mintegy 15.000 emberrel azzal a parancscsal, hogy *Maxen*

helységénél szálljon táborba.¹ *Kleist* huszárezredes pedig azt a parancsot vette, hogy nagyobb haderővel *Maxen* mögül törjön be Csehországba, ott verje fel az *Aussig* városában levő nagy katonai raktárt s általán mennél nagyobb zavart és ijedelmet

19. HADIK ANDRÁS TÁBORNAGY.
(I. P. Pichler metszete G. Weikert festménye után.)

okozzon az ellentábor háta mögött. *Kleist* erre (november 14-ikén) *Maxentől* Csehország felé vette útját híres «zöld» huszáraival s jókora számú segédcsapatokkal.² Ott az Éger völgyében *Dux* városát megsarczolta, az *aussigi* raktárt elpusztította, az *ossegi*

¹ Arneth, i. m. VI, 55.

² Porosz vezérkar, i. m. XI, 185. l.

klasztromot tisztára kirabolta s gazdag zsákmánynyal tért vissza.³

De ez egyszer megint nem vált be Frigyes számítása. Az általa «vastag Excellentiás úr»-nak (*die dicke Excellenz*) nevezett Daun ez alkalommal is túljárt az eszén s ügyesen megcsinálta az osztrák hadsereg annaleseiben örökhírű «pintyfogást». (*Der «Finkenfang»*; 1759 november 20). Frigyes figyelmét kijátszva nagy túlerővel eljutott Maxenig, ott Fink táborát minden oldalról bekerítette s a körülfekvő magaslatokon felállított ágyúütegekkel és koncentrikus támadásokkal annyira sarokba szorította, hogy Fink egész hadosztályával (mintegy 12.000 emberrel) kénytelen volt magát

⁶
 Unvorsichtigkeit = ystherambultra.
 In der Handlung?
 Porosien

20. GRÓF HADIK ANDRÁS NÉVALÁIRASA.

megadni.⁴ Kleist huszárezredes portyázó útjáról ép a válságos nap előestéjén érkezett vissza Maxen közelébe, s bár Frigyes király — a mikor Fink szorongatott helyzetéről megkésve értesült — épen abban reménykedett, hogy e jelentékeny számú portyázó sereg megszorult tábornokát idejében kimentheti, már elkésett, s mintegy tíz kilométerre Maxentől már az osztrákok előretolt lovas előőrseire bukkant, a kik a bekerítő sereg hátában felderítő úton jártak. Ezeket könnyű szerrel visszaverhette ugyan, de Finken — a ki e kudarczáért később kétévi várfogsággal bünhődött — már nem tudott segíteni.⁵

Finknek elfogatása, bár jelentős fegyvertény volt s az osztrák táborban nagy lelkesedést keltett, nem sokat változtatott a

³ Porosz vezérkar, i. m. xi, 193. l.

⁴ Porosz vezérkar, i. m. xi, 185. és köv. l. — V. ö. Arneth, i. m. vi, 55. és köv. l.

⁵ Kleist szereplésére vonatkozólag: Porosz vezérkar, i. m. xi, 185., 193., 207–8. l.

helyzeten. A két ellenséges sereg ez emlékezetes november 20-ika után is a bekövetkezett egész kemény télen át egymás közvetlen közelében táborozott. Daun Maxenből visszament Drezdába, hol hadállásainak központja volt, Frigyes pedig megmaradt táborával *Wilsdruff* környékén és maga *Freiberg* városában vett téli szállást.⁶ A király személyes jelenléte Szászországban annyival szükségesebbnek látszott, mert a maxeni kudarcz után seregének egy részét *Meissennél* is vereség érte, mely utóbbi diadalban *Dévay* jász-kun ezredének is része volt.⁷ Míg azonban a téli álmot aluvó főseregeknek nem igen akadt dolga és ezek kvártélyaikon pihentek, addig az ellenséges táborok közvetlen közelsége magával hozta, hogy az előörsi csatározások folyton folytak télen át is s úgy szólván napirenden voltak, noha az 1759/60-iki tél rendkívül kemény volt.⁸ *Dévay* kapitánynak így nem volt pihenője, nem volt rendes téli szállása, majdnem mindig szabad ég alatt tanyázott és sokat kellett szenvednie a csikorgó hidegben a zord időjárás viszontagságaitól.⁹ De a nemrég *Maxennél* s utóbb *Meissennél* elért sikerek friss kedvben tartották az előörs csapatokat s újabb sikerekhez segítették, a melyekben *Dévay* kapitánynak is jelentős rész jutott az ő fúrge nádorhuszáraival. Így midőn nem-sokára a maxeni ütközet után *Kleist* újabb portyázó útra indult *Maxen* mögül Csehország felé, *Dévay* kapitány huszáraival űzőbe vette és Maxentől a *Giesshübeli* hágóig s onnan túl egészen a cseh határig kergette.¹⁰ A poroszoknak ez apróbb portyázó kalandjai,

⁶ «König Friedrich selbst blieb den Winter über in *Freiberg*. Bei der Nähe der feindlichen Hauptarmee erschien ihm seine Anwesenheit inmitten der Truppen dringend nötig; — war doch der Feind durch die Erfolge bei Maxen und Meissen kühn geworden». Porosz vezérkar, i. m. XII, 31. l.

⁷ Az ezrednek *Meissennél* való részvételét említi *Wrede*, i. m. III/b. 726. l.

⁸ «Die grosse Nähe, in der sich die Heere in Sachsen den ganzen Winter hindurch gegenüberstanden, brachte es mit sich, dass bei den Vorposten kleine Zusammenstöße auf der Tagesordnung wa-

ren. Die Masse der Truppen hingegen genoss seit dem Januar 1760 Ruhe, deren sie auch dringend bedurfte.» Porosz vezérkar, i. m. XII, 30. l. — V. ö. *Arneth*, i. m. VI, 58. l.

⁹ «per totam Hyemem sine statis quarteriis puro nimirum sub sole existens enormes tempestates pati coactus sum . . .» *Dévay*, i. f. 2. l.

¹⁰ «Anno dein 1759-0 in Bohemiam irrumpentem Hostilem Generalem *Kleist* (ubi jam antea cum toto Exercitu Borussico Generalis *Fink* captus) post *Maxen* ad passus *Kisselblienses* (*Giesshübel*) et inde

ügy látszik, ezzel megghiúsultak; de Frigyes király még mindig nem hagyta abba azt a tervét, hogy a csehországi gazdag fegyver-, lőszer- és élelmezési raktárakat kifosztassa, Daun drezdai táborát a csehországi összeköttetésektől elvágja s ezzel, ha lehet, *Daunt* az osztrák sereggel maga mellől elzavarja. Ezért újból nagyobb erővel betöréseket intéztetett *Csehországba*. E célból a németországi nyugati harcterről rendelt Szászországba pihent segédcapatokat. Ottani hadvezére, *Braunschweigi Ferdinánd* fejedelem fiát, a braunschweigi trónörököszt küldte el egy hadtesttel, mely 13 gyalogzászlóaljából és 20 lovas svadronból állott, túlnyomóan hannoverai és hesseni legénységgel. Maga a porosz király célzatosan terjesztette annak a hírét, hogy ez a hadtest (mely december 25-ikén érkezett *Chemnitzbe*) arra van szánva, hogy Csehországba törjön *Marienberg*en át *Saaz* felé (ahol az osztrákoknak nagy katonai raktárai voltak); ezzel akarta *Daunt* arra bírni, hogy seregét egy nagyobb hadtestnek kiküldésével gyöngítse. Ezt a célját azonban nem érte el: Daun beérte avval, hogy *Újházy* vezérőrnagyot egy huszárokból és horvát határőrökből álló különítménnyel *Marienberg*be küldte a hegyi utak őrzésére.¹¹

Ebben az expedícióban *Dévay* is részt vett a nádorhuszároknak egy önkéntes csapatával. Magas hó borította ekkor a hegyi átjárókat. A hannoverai csapatok mindazáltal betörték a hegységen át és sok marhát elhajtottak. Ekkor azonban a cseh határon rajtuk ütött *Újházy* különítményéből *Dévay Pál* kapitány a maga önkéntes csapatával: a rablott marhát elhajtotta tőlük és számos hannoveri katonát fogságba ejtett.¹² Ezeket aztán újévi ajándékkuldiadallal vitte a főhadiszállásra.¹³

circa limites Bohemiae fugientem hostem persequi anhelans, per totam Hyemem . . . enormes tempestates pati coactus sum.» *Dévay*, i. f. 2. l.

¹¹ Porosz vezérkar, i. m. XI, 230. l. — V. ö. Arneht, i. m. VI, 58. és köv. l.

¹² *sicque propria mea cum voluntari Turma *Hannoveranis* auxiliariibus hostilibus copiis *Bohemiám* invadentibus non solum

praedam jumentorum circa eosdem limites factam Ipsis extorseram, verum etiam complurimos ex eorundem Turmis in captivitate abduxi.» *Dévay*, i. f. 2. l.

¹³ Az eset 1759 december 25-ike után történt, mivel a hannoveri csapat e napon érkezett *Chemnitzbe*. — Porosz vezérkar, i. m., i. h.

IV.

DÉVAY DREZDA FELMENTÉSÉNÉL, BERLIN MÁSODSZORI ELFOGLALÁSÁNÁL
ÉS A TORGAUI ÜTKÖZETBEN (1760).

Ez előörsi csatározások a következő (1760) év telén és tavaszán is folytatódtak. Huszáraink különösen *Freiberg* körül próbálkoztak, ahol maga a király volt téli szálláson.

Ezekben a csatározásokban úgy *Freiberg* körül, mint *Marienberg* táján *Dévay Pál* továbbra is serényen vitézkedett s földériteő jelentéseivel is nagy szolgálatot tett a hadvezetőségnek. Így fennmaradt a bécsi hadi levéltárban egy 1760 április 13-ikán éjjél után egy óraker kelt tábori jelentése, mely szerint az ellenség *Marienberg* tájáról részben *Leipzig*, részben *Freiberg* felé vonúlt vissza.¹ De működése nem szorítkozott pusztán jelentésekre; még ugyanez évben *Freiberg* táján és más helyeken is folyton zaklatva az ellenséget, számos foglyot ejtett.² Egyebek között *Brunyan Konrád* tábornok (a ki megelőzőleg *Hochkirchnál* kitüntette magát azzal, hogy *Dessaui Móríc*z fejedelem tábornagyot több törzstisztjével együtt elfogta) éppen *Dévayt* bizta meg azzal a feladattal, hogy az ellenségnek *Radeberg* mellett az ú. n. «*Katzenhäusernél*» állomásozó előörseit meglepje s ott «szerencsét próbáljon». Ezt a megbízást a legjobb sikerrel véghez is vitte s nem csekély számú ellenséges fogolylyal győztesen tért vissza lestámadásából.³

Ezek a lestámadások különben kölcsönben mentek és szakadatlanul folytak egyrészt *Török* ezredes «kék» nádorhuszárai, másrészt *Kleist* porosz huszárvezér híres «zöld» huszárai között.

¹ Feld-Acten, 1760 april 13; 4. f. 162. sz. — «Devay, zu Marienberg mit einer Patrouille detachirt, meldet, dass der Feind theils nach Leipzig, theils nach Freyberg abmarschirte.» («1 Uhr nach Mitternacht».)

² «Anno 1760-0 circa *Freibergum* et aliis locis continuo pro infestatione Hostium

applicatus, copiosos ex eisdem intercepti.» *Dévay*, i. f. 2. l.

³ «inter caetera per D. Generalem *Brunyan* pro probanda fortuna exmissus, hostilium castrorum penes *Katsenheiser* [Katzenhäuser] situatorum excubias impetendo, cum non paucis captivis victor redi.» U. o., i. h.

- a. Grenadier.
- b. Fusilier.
- c. Schwarze Mäjären.
- d. Blau- oder Gelbe Mäjären.
- e. Ueber

4. Tab. Folio 71: 26

March Könige Preussischer Trouppen.

Wir treten unsern March mit allen freuden an:
 dergleichen wir ger viel bißhero schon gethan:
 und wissen wir oft nicht wo es hinus werd gehen:
 hat unser König doch die weg schon aus ershen.

la Marche Des Troupes Prussiennes.
Nous sommes en marchant toujours infatigables.
Notre Roi nous conduit avec un grand sagesse:
la route est quelque fois impracticable:
nous sçormentons pourtant le tout avec vitesse.

- f. Cavalier Corporal.
- g. Traqoner.
- h. Carabouier.
- i. Confablier et Cuiener.
- k. Daß Lager.
- l. Daß Dorf.

Joh. Michael Probst. aend. Aug. 1764

A poroszok természetesen inkább azokat a cselvetéseket mondják el, ahol a Kleist huszárai arattak sikert. Így például leírják azt a sikeres támadást, melyet ép a fentemlített *Katzenhäusern*él vagy kihívás-, vagy megtorlásképen a porosz huszárok intéztek a mi huszáraink, a *zöldek* a *kékek* ellen. E szerint 1760 június 22-ikén Kleist ezredes 360 huszárral, hat század dragonyossal s a Wunsch-féle szabadcsapat második zászlóaljával ott megtámadta a Ried-féle hadtestből *Török* ezredes alatt előre tolt őrállásban levő 300 nádorhuszárt (a mint látjuk, több mint négyszeres túlerővel), ezt a csapatot szétverte s 2 tisztjét és 42 emberét elfogta.⁴

A *Török* és Kleist ezredei, a magyar nádorhuszárok s a porosz huszárok, a «kékek» és «zöldek» között való e folytonos vitézi versengésnek igen eleven és szemléletes képét rajzolja meg *Gvadányi József*, a nádorhuszárok az idő szerint való őrnagya és *Dévay Pál* kapitány tisztvársa, a következő három versszakban:

«Híres fő vezér Kleist jól ismert engemet;
Néhány tsatázás közt kiáltá nevemet,
Parolára menvén, megfogta kezemet,
Főtül talpig nézte tsekély személyemet.

— Azonban kéz alatt minden kuruttzának⁵
Száz aranyat ígért, ki tenne rabjának;
Köszönöm egyedül Isten óltalmának,
Hogy fejemmel nem nőtt száma zsákmányának.

De Saxóniába kimenvén portára,
Olly hirtelen tsaptam egyszer Quartélyára,
Hogy tsak alig kapott lovának hátára:
Equipázséja lett fáradságom ára.»⁶

⁴ «Am 22-ten [Juni, 1760] überfiel Oberst von Kleist mit 300 Husaren, 3 Eskadronen leichter Dragoner, 3 Eskadronen Schorlemer Dragoner und dem II. Freibataillon Wunsch bei den Katzenhäusern [nahe zu Radeburg] den mit 300 Palatinalhusaren vom Korps Ried vorgeschobenen Obersten Török, zersprengte diese Abtheilung und brachte 2 Offiziere und 42 Mann gefangen.» (Porosz nagy vezérkar, i. m. XII, 131. l.). Lehet, hogy ezt a támadást torolta meg

Dévay — vagy viszont; kézirata nem ad közelebbi időmeghatározást.

⁵ Érdekes a Gvadányi eszejárása, a melylyel a porosz huszárt kurucznak minősíti. Magát nyilván mint a császár katonáját labancznak számítja, ellenfele tehát, mint a császár ellensége: kurucz, ha mindjárt porosz is.

⁶ Gróf Gvadányi: Pöstényi fürödés, 1787, 10—11. l.

— A «Katzenhäuser» mellett végbevitt sikeres cseltámadása után néhány napra *Dévy* még egy jó fogást csinált. *Brunyan* tábornok ugyanis most hetven huszárral kiküldte *Leipzig* felé az

22. GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF, A JÁSZKÚN HUSZÁREZRED UTOLSÓ EZREDESE.
(A Szokolcza város birtokában levő olajfestmény után.)

ellenség mozdulatainak megfigyelésére. Ez útjában *Augustusburg* tájára érve, kémje által megtudta, hogy egy ellenséges tiszt harmincz emberrel és hatvan tartaléklóval útban van a porosz tábor felé s az éjszakát onnan nem messze *Voigtsdorf* faluban

szándékszik tölteni. Ezt ő sötét éjjel megrohanta, akkora szerencsével, hogy kevés ember kivételével, a kik idejekorán el tudtak rejtőzni, a tisztet valamennyi többi emberével s lovaival együtt elfogta s diadallal elhozta *Brunyan* tábornok elé; a lovak javát aztán szolgálatba állították, a hitványabbját pedig árverésen eladták.⁷

Míg ezek az apró előörsi csatározások így folytak Szászországban, addig Sziléziában egy másik osztrák sereg *Laudon* alatt márczius óta nagy sikereket ért el; bevette *Glatz* várát s az ott működő porosz sereget *Landshutnál* teljesen leverte. *Frigyes* e riasztó hírekre megindult freibergi téli szállásából Szilézia felé. Ezt megtudva *Daun*, igyekezett a királyt megelőzni s eleje is került; mire *Frigyes*, *Daun* távozását felhasználva, hirtelen visszafordult *Drezda* ellen s a várost (1760 július 13-ikán) ostrom alá vette. *Daun* erre sietve visszajött a sziléziai határról s az ostromló sereg ellen *Ried* tábornokot⁸ küldte előre egy hadtesttel, a melyben *Dévay Pál* kapitány is ott volt a maga nádorhuszáraival.⁹ Ez a hadtest már három nap múlva (július 16) *Drezda* alatt termett s *Ried* rögtön megkezdette a támadást; az ostromló gyűrűt áttörte s a város őrségét kirohanásra bírva, azzal együtt sok kárt tett az ellenségben és az ostromló seregnek egy fontos hadállását elfoglalta. Másnap a poroszok túlnyomó erővel innen visszaszorították *Stolpenig*; de július 19-ikén (miután *Daun* a fősereggel egész közel érkezett), *Ried* ugyan-

7 «et post paucos dies iterum per eundem D. Generalem ad observandas hostiles motus cum 70 equitibus versus *Leiptzik* ablegatus sum, ubi in itinere per meum Exploratore[m] mihi notitiae datum Officiale[m] Hostile[m] cum 30 hominibus et 60 remonda-equis ad Castra sua ducere velle et a me non procul infra *Augustusburg* in pago *Foisdorf* [Voigtsdorf] stationem suam habiturum, nimium tenebrosa nocte eum obrui, et adeo feliciter, ut praeter paucos semet occultatos, omnes et homines et equos cum Officiali in captivitatem redegerim et D. Generali *Brunyan* tradi-

derim; quorum equorum melior pars ad Suae Majestatis servitia assentata, pars vero debilior licitando vendita est». *Dévay*, i. f. 2. l.

⁸ *Ried József báró* (1720–1799) kiváló katona volt. 1754-ben már a gradiskai határőr ezredese s a hétéves háborúban sokat szerepelt; Hadik berlini vállalatánál az előcsapatot vezette. (Wurzbach, i. m.)

⁹ «Sequenti anno cum Domino Generali *Ried* in solvenda obsidione Civitatis [sic!] *Dresdae* praesens fueram.» *Dévay* kézirat, 2. l.

azon a ponton ismét támadott, s huszársága (köztük *Dévay* is) a porosz őrséget megrohanva az ostromlóknak hét ágyuját elvette és ezer emberét elfogta; s ezzel az ostromgyűrűt áttörve az osztrák fősergeknek szabad összeköttetést nyitott az ostromlott várossal.¹⁰

E siker után másnapra (július 20.) Daun a fősereggel tovább nyomult a porosz hadállások felé s a *Radeberg* felé vezető úton foglalt állást. E napon még hajnal hasadta előtt *Brentano* tábornok az Eszterházy-huszárokkal s egy ulánus ezreddel rárohant a porosz előőrs huszárezredére s azt megfutamtította. A riadalom oly nagy volt a porosz táborban, hogy maga a király, álmából felriasztva, éjjeli köntösben (*«im Nachthabit»*) volt kénytelen lóra kapni.¹¹

E sikerült támadásban (vagy egy legközelebbi hasonló haditettben) *Dévay*nk is fényes szerepet játszott. Ő maga így beszéli el e szereplését:

«Nemsokára ezután [t. i. Drezda felszabadítása után] nem messze *Radeberg*től, mikor az ellenségnek egy válogatott csapata a mieinket titokban meg akarta támadni, ezt a titkos tervét nagy serénységgel kieszeltem és *Lusinszky*¹² kapitánynyal eléje mentem; s századommal eluljárva, az ellenség *Roth* nevű kapitányát két tisztjével és több mint 80 közlegényével elfogtam. Ezért a vitézi tettemért nagy ajánlást és dicséretet nyertem a tábornoktól, a kinek parancsa alatt akkor szolgáltam».¹³

Ezek után a porosz király kénytelen volt Drezda további ostromáról lemondani; a műveleteket néhány nap múlva (július

¹⁰ Porosz vezérkar, i. m. XII, 150. l. — V. ö. Meynert, i. m. VI, 95. l.

¹¹ Porosz vezérkar, i. m. XII, 151. l.

¹² A reglicei és lusnai *Lusinszky* (Luzsinszky) bárói családnak számos tagja tűnt ki a hadi szolgálatban. Így *Lusinszky Gábor*, ki a hétéves háborúban a Festetich-huszároknál ezredes, 1757-ben már vezérőrnagy; L. József csak 1765-ben lesz zászlós; L. Gábor (vezérőrnagy) csak 1765-ben született. Az itt említett *Lusinszky*

kapitányt Wurzbach lexikona nem említi. Valószínűleg fiatal korában hunyt el vagy esett el a csatatéren. Kétségtelenül a nádor-huszárezredben társa volt *Dévay*nak.

¹³ «non multo post non procul *Radeberga*, dum certa selecta pars hostium nostros occulte aggredi vellet, id arcanum hostis consilium magna cum industria expiscatus, cum capitaneo *Lusinszky* ipsis obviam eundo, ego praecedentem Turmam ductitans hostilem capitaneum nomine *Róth* cum

28) meg is szüntette és a július 30-ikára virradó éjjelen seregével újból megindult Sziléziába.¹⁴ *Daun* azonban az osztrák fősereggel ismét eléje került. Az osztrák sereg utócsapatát ez alkalommal *Löwenstein* herczeg vezette Szilézia felé a nyomában haladó porosz sereg előtt;¹⁵ itt volt *Dévay* is a nádorhuszárezreddel *Ried* tábornok hadosztályában. A porosz király az utócsapat nyugtalanítására könnyű és nehéz lovascsapatokat küldött előre, a kik ellen a hátvédben *Dévay* nádorhuszárezredének kellett védekeznie. *Dévay* kapitány egy válogatott csapattal vitézül visszaverte mindezeket a támadásokat; az ellenségből sokat levágott és sokat fogságba ejtett. Végül *Frigyes* király egész seregével a *Ried*-féle hadosztályra támadt. *Ried* azonban a tülerő támadását kijátszva, *Dévay* ezredével együtt üldözői elől szerencsésen elébb eljutott *Görlitz* tájára, a mely ügyes eljárásáért *Löwenstein* herczeg írásban mondott köszönetet a körültekintő tábornoknak.¹⁶

Dévay kézírata itt igen érdekes részletekkel gyarapítja a hétéves háború történetét. A két sereg Sziléziába való vonulásának eme körülményeiről a nagy hadtörténeti munkák sem emlékeznek meg. Így a porosz vezérkar sokszor idézett nagy műve a porosz sereg eme támadásairól nem szól; csak az osztrák

duobus suis officialibus et plus quam 80 gregarios intercaepi; propter quem heroicum casum a Domino Generali magnam recommendationem et laudem obtinui, sub cuius auspiciis eotum serviveram.» *Dévay*-kézirát, 2. l.

¹⁴ Porosz vezérkar, i. m. XII. 156—7. l.

¹⁵ *Löwenstein-Wertheim* Keresztély herczeg (1719—1781). Vitéz katona, 1756 óta már lovassági tábornok volt. (Wurzbach i. m.)

¹⁶ *Dévay* előadásában «sequenti anno ubi copiae nostrae penes *Dresdam* et *Krossenheim* [Grossenhain] diutius cum Excellentia Sua *Daun* ad observandos Regis conatus commorarentur, dum animadversum fuisset Regem *Syleziam* verustendere, eundem praevenire volens Exc.

Sua *Daun* illico pro subsequentium copiarum nostrarum Ductore D. Generalem *Ried* sub imperio Principis *Löwenstein* relicto, dum valida, leves et graviore equitum Turmae ab ipso Rege ad exercitum nostrum lacesendum exmissae fuissent: Regimen nostrum ad resistendum designatum est; cuius Ego ex mandato cum selectis hominibus retro manens non solum Ipsorum incursionem diligenter debilitavi, verum et ex gremio eorundem praeter multorem caedem complurimos caepi [sic !]. Quamquam autem Ipse Rex nos in persona cum toto exercitu persecutus fuerit, prius tamen circa *Gerlitz* comparuimus; cuius actus in recompensationem Ipse Princeps *Löwenstein* scripto tenuit D. Generali *Ried* gratias egit». *Dévay*-kézirát, 3. l.

ellentámadásokat regisztrálja, melyek e szerint elég hevesek lehettek s jelentékeny károkat okozhattak. Azt mondja egyebek között: «Augusztus 4-én a porosz hadsereg *Kamenezen* át tovább vonult... *Ez útjában ellenséges csapatok kísérték Ried tábornok alatt.*¹⁷ Majd elmondja, hogy a király 7-ikén éri el célját s *Bunzlau* külvárosában üti fel főhadiszállását: «*Igy a porosz hadsereg mindama nehézségek daczára, melyeket a rossz utak, lerombolt hidak, a 2000-nél több hátráltató szekér és az*

23. GRÓF LACY MÓRICZ TABORNAGY.

(I. E. Mansfeld metszete Kollomitsch festménye után.)

*ellenség könnyű csapatai által való zaklatás okoztak, elérte legközelebbi célját, 5 nap alatt 20 mérföldet haladva.*¹⁸

Ez tehát egy újabb fényes lap *Dévay* hadipályája történetében, melyért a porosz katonai szakmunka itt idézett helye önkénytelen elismeréssel adózik.

Amíg most a porosz főszereg II. Frigyes alatt *Schweidnitz* közelébe ért s ott leste az alkalmat, hogy *Daun*nal ütközetbe bocsátkozhassék, addig az osztrák fővezér egy *Berlin* ellen intézett újabb támadással igyekezett a királyt zavarba hozni.

¹⁷ Porosz vezérkar, i. m. XII, 186. l.

¹⁸ U. o. XII, 188. l.

E támadásra a szövetséges oroszok vállalkoztak, de hozzá az osztrákok segítségét is kívánták. *Daun* tehát *Lacy* gróf tábornokot, a hochkirchi és maxeni győzelmek ügyes tervezőjét küldte Berlin felé egy erős hadtesttel. Ebbe a hadtestbe volt beosztva az 1760. év tartamára a jászkun huszárezred is.¹⁹ A Berlin ellen nyomuló sereg hátát most újból *Dévay* fedezte *Ried* tábornok alatt, *Bunzlau* mellett hátramaradván s onnan kémlelvén az ellenség mozdulatait *Liegnitz* és *Glogau* táján. Itt több csetepatéra került a sor, melyekben *Dévay* kapitány a saját századával s a még melléje adott 300 *kozákkal* állandó szerencsével küzdött. Később *Daun* a fősereggel is odaérkezett s tovább vonult egészen *Priebus* városáig. Innen *Dévayt* sietve *Lacy* után küldte azzal a parancscsal, adja tudtára, hogy a porosz király egész seregével nyomában van. Ezt az értesítést *Dévay* — folytonos veszedelmek közt forogva — kellő időben szerencsésen át is adta.²⁰

E feladata valóban elsőrendű fontosságú volt. *Lacy* ugyanis október 7-ikére ért lovas előcsapatával *Berlinig*; a gyalogság csak 8-ikán érkezett oda; a város 9-ikén kapitulált; 10-ikén *Eszterházy* vezérőrnagy egy huszár- és egy ulánusezreddel még *Potsdamot* szállotta meg s ott a fegyvergyárat szétrombolta. De már ekkor *Frigyes* egész seregével gyors menetekben sietett szorongatott székvárosa segítségére, *Daunt* megelőzve. *Dévaynak* tehát az egész porosz sereget kellett megkerülnie és eléje vágnia, hogy üzenetét átadhassa. Ezzel mentette meg *Lacy* hadtestét a bekerítéstől, mely most más irányban sietve vonult vissza Szászország felé, hogy az ott táborozó *birodalmi* segédsereggel egyesüljön.

¹⁹ Wrede, i. m. III/b, 726. l.

²⁰ «Sicque postea dum D. Generali *Lacij* versus Berlinum expediretur, Ego penes *Bunzlau* ad omnes circa *Liegnitz* et *Glogau* observandos Hostiles motus relictus sum cum meis et 300 adhuc Kosacis, curae meae commissis; ubi etiam cum semper arridente fortuna permanseram eoque, donec Excellentia sua *Daun* cum universo

Exercitu eo non appulisset; unde tamen cum Excellentia sua profectus, et ex Civitate *Pribus* qua Internuncius post Excellentiam suam *Lacij* ad significandum ei *Berlinum* versus expeditus, quod nimirum Rex cum universis copiis suis tergo ipsius inhaereat: quam relationem (quamquam inter maxima quotidiana pericula) feliciter tamen confeci.» *Dévay*-kézirát, 3. l.

MAGYAR HUSZÁROK A HÉTÉVES HÁBORÚBAN.

Ez a sereg ugyanis *Frigyes* zweibrückeni herczeg alatt (a kit *Hadik András* mint szakavatott tanácsos és erélyes hadvezér támogatott) időközben szintén Berlin felé nyomult és északi Szászországban megszállta *Wittenberg* és *Torgau* várakat.²¹ E városok környékére vette hát magát Berlinből érkezve *Lacy* hadteste is; s ezzel jött *Dévay* kapitány is a jászkun ezreddel. De idesietett *Lacy* után Berlin felől a király is, hogy fővárosa bevételeért bosszút álljon s az ellenséges seregeket dél felé szorítsa. Ezt megtudva, *Daun* is erre vette útját, s (1760 október 22) kellő időben *Torgau* alá érkezett, ahol *Lacy* ismét a fősereghez csatlakozott. Mindkét részről döntő ütközetre készültek: *Frigyes* nézve élet- és becsületkérdés volt, hogy Berlin másodszori bevétele után helyreállítsa a porosz sereg jó hírét és Szászország egy részének birtokát újból biztosítsa magának. *Daun* az ütközetet elfogadta (1760 november 3). E szerencsétlen kimenetelű torgauai csatában újból kitüntette magát az osztrák-magyar lovasság, melynek soraiban *Dévay* is küzdött; elébb heves rohamot intézett a porosz gyalogság ellen, melynek egy egész ezredét csaknem teljesen megsemmisítette; később pedig visszaverte az osztrák-magyar gyalogság ellen támadó porosz lovasságot. Este felé már úgy látszott, hogy *Daun* győzött, s a porosz sereg visszavonul; de végre *Frigyes* késő este újból támadásra vezényelte katonáit s esti 9 órára kicsikarta a győzelmet. E csatában mindkét vezér, *Frigyes* és *Daun* is megsebesült; a lovasrohamokban könnyű sebet vett *Dévay* kapitány is. A megsebesült *Daun* parancsára az osztrák sereg még azon éjjel átkelt az *Elbén* és *Drezda* felé vonult vissza. A visszavonulás teljes rendben ment végbe; az osztrák sereg elfoglalta előző évi táborhelyét *Drezda* falai alatt; s mivel mindkét sereg — körülbelül egyenlő veszteségek után — ki volt merülve, a tél további folyamára fegyverszünetet kötöttek.²²

²¹ (Friedrich v. Zweibrücken...) «von einem so tüchtigen Rathgeber und energischen Manne, wie Hadik, unterstützt», hatte wichtige Erfolge errungen, *Torgau*

und *Wittenberg* genommen. — Arneth, VI, 172. l.

²² Meynert, i. m. VI, 105—108. l.

A csata után a sebesült *Dévay* többször összekerült a szintén sebet vett *Daun*nal, s a fővezér ismételten kitüntette vitéz tisztjét megszólításával.²³

V.

DÉVAY KAPITÁNY HŐSI VISELKEDÉSE PEGAU BEVÉTELÉNÉL S A
TEPLITZI ÉS FRIEDBERGI ÜTKÖZETEKBE (1762).

Mind a két hadviselő fél az öt évig tartó hadakozás után most már teljesen ki volt merülve. A következő 1761. év ezért nagyobb fegyvertények nélkül folyt le. A megállapított haditerv szerint *Daun* a fősereggel Szászországban maradt várakozó állásban, csaknem 90.000 ember élén. Vele szemben csak *Henrik* porosz herceg állott, jóval csekélyebb, 30.000 főnyi sereggel. Frigyes király azalatt Sziléziát védte *Laudon* ellen *Bunzelwitz* mellett elfoglalt, erősen elsánczolt táborából. — *Daun*nak, úgy látszik, eszeágába sem jutott, hogy valami hasznot húzzon a szászországi porosz sereg fölött való túlerejéből. *Ruzzini* velenzei követ május 9-ikén kelt jelentése szerint: «Az osztrákok csak figyelnek és nem mozdúlnak, s úgy látszik, ebben az évben is csak az ellenség után igazodnak s tőle vesznek törvényt, úgy mint eddig is, a mult években: mindig ott ütközték meg, a hol éppen az ellenség kívánja és akarja».¹ Nagyobb erélyt fejtett ki a Sziléziában II. Frigyes ellen külön operáló *Laudon*, ki ez év őszén (október 1-én) visszavette *Schweidnitz* várát, mi az egész évi hadjáratnak egyedüli számottevő eredménye volt.

Ehhez képest Szászországban csak apróbb csatározások folytak, melyeknél *Dévay*nak is jutott némi szerep. Így a jászkún

²³ «Et sic eum copiis nostris *Vittembergam* versus movimus: ubi post breve tempus *Torgaviense* subsecutum proelium; in quo leve vulnus acquirens, cum vulnerata Excellentia sua *Daun* ex proelio reduci saepius colloquendi occasionem nactus sum.» *Dévay-kézirat*, 3. l.

¹ «Gli austriaci osservano e non si muovono; e pare che in quest'anno pure si conformeranno all'esempio del nimico e ne subiranno la legge, come in ogn'altro, facendo la guerra, dove egli la domandi e voglia.» *Arneth*, i. m. vi, 237. jegyzet.

*Frédéric Henry Louis
Prince de Brusse Frere du Roy.*

24. HENRIK POROSZ HERCZEG.

(G. F. Schmidt metszete Ch. A. Ph. van Loo festménye után.)

ezred ez évben részt vett az *Augustusburg* mellett vívott ütközetben, hol tetemes veszteséget szenvedett, s még néhány kisebb csetepatéban; de ezekről maga Dévay nem emlékszik meg emlékiratában.² Ellenben említést tesz ez évnél egy *Leipzig* mellett végbement ütközetről, hol maga is jelen volt.³ Noha ő maga csatának nevezi («*proelium*»), valami kisebb összecsapás lehetett; még a hadtörténeti részletmunkák sem említik.⁴

Sokkal jelentősebb szereplés várt Dévayra a következő 1762. év elején. Ekkor vívta meg az egész háborúban legfényesebb fegyvertényét: *ellenállhatatlan huszártámadással* kétszer is bevett egy *falakkal megerősített erődzerű várost*.

Ez esetnek előzményei a következők voltak:

Az Ausztriával szövetséges német fejedelmek apró kontingenseiből összetoldott ú. n. birodalmi sereg még 1761-ben gróf *Serbelloni János* lovassági tábornok parancsa alatt arra volt rendeltetve, hogy Szászország felé közeledve, a *Leipzig* és *Meissen* között táborozó *Henrik* porosz herceget nyugat felől is lekösse. Ez a tarka sereg, mely különben már annyira lefogyott, hogy még egészen húszezer embere sem volt, 1761 nyarán csigalassusággal vonult a *Majna* mellől *Kulmbachtól* a szász határ felé; végre *kéthónapi menetelés* és közbeeső hosszú pihenők után közel érvén *Sachsen-Altenburgban* a porosz herceg hadállásaihoz, ez utóbbi előre nyújtotta feléje tapogató csápjait, kiküldvén eléje *Kleist* generálist, hogy a közeledő sereg szándékát és erejét kipuhatolja. Erre a birodalmi sereg — csigatermészetéhez híven — a maga részéről bevonta a maga csápjait, s igyekezett tisztes távolban biztos helyzetbe jutni. Visszavonult csigaházába s a további összeütközéseket óvatosan elkerülve, december 1-én véglegesen téli szállásaira vonult Thüringiában *Weimar* és *Jena* körül, előörsi fedezetét a szász határon az *Elster* mellett *Zeitz* és *Plauen* között helyezve el.

² Wrede, i. m. III/b, 726. l.

³ «Sic anno 1761—o ad Leiptzig commissio proelio interfui.» Dévay, i. f. 3. l.

⁴ V. ö. Der Feldzug v. 1761 in Schlesien

und Sachsen. (Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs, 1884. évf.) 429 és köv. ll. (Szerzője Friedrich Jihn százados.)

Daun tábornagy most deczember vége felé e birodalmi sereg megerősítésére egy különítményt küldött ki a parancsa alatt álló derékseregéből *Altenburg* tájára, melynek egyúttal az volt a feladata, hogy a főszeregnek *Hadik* alatt álló balszárnyát összekösse a *Serbelloni* alá rendelt birodalmi csapatokkal.⁵

Ehhez a különítményhez, mely kezdetben *Wied*⁶ és *Campitelli*⁷ tábornokok parancsa alatt állott, osztatott be az 1762. év tartamára a jászkún huszárezreddel *Dévay kapitány* is.⁸

Campitelli altábornagy már az 1762. év kezdetén támadó fellépésre határozta el magát észak felé *Leipzig* irányában, az *Elster* folyó mentén. Az altenburgi határon fekvő *Meuselwitz* helységtől kiindulva a *Leipzig*től délre az *Elster* partján épült *Pegau* városa ellen tervezte első támadását. Ehhez képest *Török* ezredes, a ki a nádorhuszárokkal valamivel tovább keletre *Geringswalden*ál állomásozott, parancsot vett, hogy embereivel a *Pegau*hoz közel fekvő *Borna* helységet elfoglalja az ellenségtől. Miután a huszárok az ellenséget innen (1762 január 23) tetemes veszteséget okozva kiűzték s a helységet elfoglalták, *Dévay kapitány* száz huszárral tovább *Meuselwitz*be rendeltetett előre, hogy századával *Pegau* tervezett ostromában részt vegyen.

Campitelli most a város ellen báró *Witzthumb* tábornokot és *Sulkovszky* herceget küldötte előre; ezek csapataihoz csatlakozott *Dévay* is a maga századával. Mivel az ellenség vonakodott a várost feladni, *Dévay* huszárai élén a kapuig vágatott s mivel azt zárva találta, baltákkal és szekerczékkel betörtette, s embereivel a városba nyomult. Az őrség erre a másik kapunál sorakozott s onnan tüzelt a közeledő huszárokra. *Dévay* most leszállította

⁵ Der Feldzug von 1761 in Schlesien und Sachsen. (Mitt. des k. k. Kriegsarchivs, 1884. évf. 429. és köv. ll.)

⁶ *Wied-Runkel Frigyes* gróf (1712–1799); részt vett már vi. Károly második török háborújában; 1745. vezérőrnagy; 1757. (a kolíni csata után) a Mária Terézia-rend lovagja; 1759–60. átveszi egy időre *Hadik* hadteste fölött a parancsnokságot. (Wurzbach.)

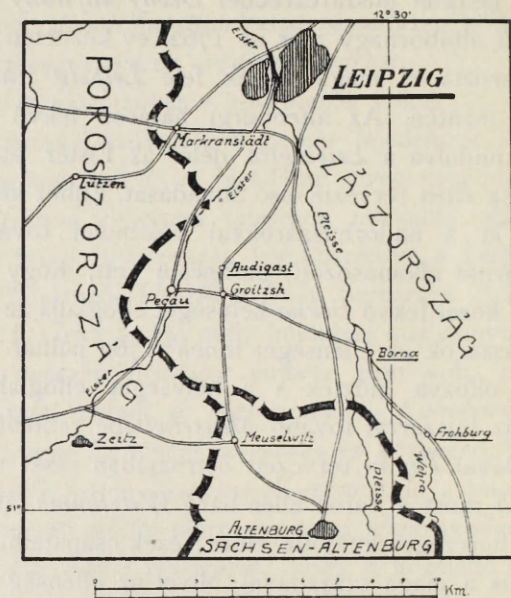
⁷ *Campitelli*, 1759 óta altábornagy, Laudon legbizalmasabb barátja; különösen kitűnt a kunersdorfi ütközetben, melynek főérdemét Laudon maga neki tulajdonította. (Arneth, i. m. vi, 59. és 143. l.)

⁸ «Unde in *Altenburgensi* plaga stationes nostras fiximus sub DD. Generalibus *Wied* et *Campitelli*.» *Dévay*, i. f. 3. l. — A jászkún ezred az 1762. évre a birod. sereghez beosztva: *Wrede*, i. m., III/b, 726. l.

emberei egy részét s ezekkel kedvező helyzetből az ellenségre támadva, azt nemcsak kiűzte a városból, hanem még néhányát foglyul is ejtette.⁹

*Igy vett be Dévay száz huszárral egy fallal bekerített várost.*¹⁰

Kevés napra ez esemény után, mely 1762 január végén történt, a birodalmi sereghez rendelt különítmény vezérletét *Lobkowitz József*¹¹ herceg tábornok vette át, a ki nyomban egész

25. PEGAU KÖRNYÉKE.

seregét előre indította *Meuselwitz* felől a Pegau visszavételére előre nyomuló ellenség ellen. Az előrsi szolgálatot itt ismét

⁹ Dévay kérvényei a M. Ter.-rend levéltárában 1762 március 2 és 1791 október 9. (F. iv. D. 14/2. és D. 14/6.)

¹⁰ Előadását megerősíti a jelen volt báró Witzthumb 1762 március 23-án kelt nyilatkozatával. (Az 1762-iki kérvény záradékában): «Dass sich die ganze Begebenheit auf die nehmlische Art, wie es von dem Herrn Rittmeister Dévay vorbeschrieben worden, und nicht anders in meiner Gegenwart zugetragen, thu ich

hiemit der Wahrheit zu Steuer mit eigener Handschrift und Pötschaftsfertigung bestens attestiren.»

¹¹ *Lobkowitz József* herceg (1725–1802) katonai szolgálatát mint a Batthyány-dragonosezred kapitánya kezdte az osztrák örökösödési háborúban; 1757. a kolini csatában már dandárparancsnok; kitünt Boroszlónál, Maxennál és Meissennél. (A fenti alkalommal való szereplését a szövegben mondjuk el.) — L. Wurzbach, i. m. 15. k.

Dévay teljesítette a maga századával, a ki rátámadva az ellenséges előőrsrre, azt egészen Pegau falai alá űzte s számos katonáját elfogta.¹²

Azonközben az ellenség másnapra újabb erősítéseket nyervén, Lobkowitz seregének egy részén átört s *Pegau* városát visszafoglalván, új őrséggel rakta meg (1762 február 7). Lobkowitz erre azonnal megtette intézkedéseit, hogy az ellenség további előnyomulásának gátat vessen. E célból Dévayt kémszemlére küldette *Seenus* báró alezredes által a *Pegau* mellett fekvő *Groitzsch* helységig. Miután Dévay e feladatát teljesítette és megtette jelentését, február 9-ikén maga a herczeg az expedícióhoz kirendelt hadosztály élén *Pegau* alá nyomult előre, melyet már *Platten* tábornok alatt egy erős porosz különítmény tartott elfoglalva. A herczeg most *Witzthumb* tábornokkal a város alatt maradt, *Dévayt* pedig száznegyven huszárral, hetven nehéz száz lovassal és száz vadászszal előre küldte a *Leipzig* felé vezető úton közeledő ellenség mozdulatainak megfigyelésére.¹³ Mögötte az előőrscsapat fedezetéül *Seenus* báró alezredes csapata állott. Dévay már a közeli *Audigast* falunál rábukkant az ellenséges állásokra. Az ellenség is észrevette csakhamar a sűrű ködben feléje közeledő csapatot és lovasaival nyomban rátámadt. Heves lovasütközet fejlődött ki. A siker jó ideig kétséges volt, s az 5 ellenséges lovasszázad a ködben már körülkerítette és elfogta

¹² «Ubi sub moderno Supremo Campi Marachello [sic] Principe Lopkovits ante *Pegau* excubias egeram; et dum a *Meislevitz* copiae nostrae progredirentur, Hostiles excubias usque ad moenia *Pegavensia* pellendo et persequendo complurimos ex eisdem intercoepi.» Dévay, i. f. 3. l.

¹³ Dévay 1762-ik évi kérvényében: «Es hat sich aber der Feind unter 7-ten Februario die schon gedachte Statt *Pegau* mehrmalen occupiret, mithin seynd auch von Seiten einer hohen Generalität mehrmals unverzüglich die Veranstaltungen gemacht worden den Feind zu delogiren, zu was Ende mir auch von dem Herrn

Oberstleutnant Baron von Senius der Befehl ertheilet worden, den feindlichen Posten bey Grätz [*Groitzsh*] zu recognosciren, welches auch mit erforderlichen Attention bewerkstelliget und hierüber meinen gehorsamsten Rapport abgeleget» stb. Mária Ter.-rend ltára F. IV. D. 14/1. — V. ö. «Ad quorum majorem progressum impediendum Princeps *Lobkovits* cum Generali *Vitthun* [*Witzthumb*] ibidem remanendo, me cum 140 levioribus et 70 Saxonis gravioribus equitibus, cum 100 militaribus venatoribus ad viam versus *Leiptzeig* [sic] observandum emisit.» Dévay, i. f. 3. l.

Dévay kapitánynak egyik tisztjét. Végre mégis Dévay csapata legyőzte a túlerőt; az ellenség több tisztjét elfogta s a porosz lovasokat súlyos veszteségek után megfutamította egészen az ellenséges gyalogság ágyúi alá.¹⁴

Most ez az ellenséges gyalogság, — két gránátos zászlóalj — miután fölvette a menekült lovasságot, kísérletet tett, hogy tovább előre nyomúljon Pegau városáig, az ottani helyőrség megerősítésére. Dévay rögtön megtette ellenintézkedéseit, hogy az ellenség szándékát megghiúsítsa. A maga háromszáz emberét 4 csapatra osztva, maga az első csapat élére állott és üzőbe vette a két gránátos zászlóaljat. Ezek a pegauí úton egy híd mögött elterülő berekben vettek állást, s heves ágyútűzzel igyekeztek Dévaynak a hídon való átkelését megakadályozni. Dévay azonban csapata élén átrobogott a hídon s az ellenség egyik századát a másik után legázolva, teljesen szétugrasztotta a két zászlóaljat s két főtisztjét és 135 emberét (*«vom Feldwäbel an»*) elfogta, miután az ellenség jelentékeny részét lekasabolta. Az övéi közül csak két ember maradt halva s csak öt ember és kilencz ló sebesült meg a heves rohamban. Az ellenség többi része futva menekült Pegauba, hol az őrség a futókat fölvette.¹⁵

A megriadt őrség most kirohanást intézett Dévay vakmerő csapata ellen, mely üldözés közben már a város falai alá ért. Kijött néhány pihent zászlóalj s ágyúkat is hozott magával, melyekkel Dévay kisdied seregét lövetni kezdte; a bátor kapitány azonban megállta helyét, s miután két gyalog századot kapott erősítésül, az ellenséget, még mielőtt rendbe tudott volna

¹⁴ «Alwo ich unter Soutenirung des Herrn Obristleutnants Freiherrn von Senius gleich anfänglich die bei Audigast gestandenen 5 feindliche Escadrons bis unter die Canonen der Infanterie zurückgetrieben und einige davon zu Kriegsgefangenen gemacht, auch einen Wachtmeister nebst 2 Gemeinen todt geschossen.» Dévay 1762-iki kérvénye, i. h. Ez előadást kiegészíti kéziratoss önéletrajza: «sed breve post tempus ego ab hoste observatus, qui me

cum multitudine equitum adortus, diu cum Ipso ancipitem gessi pugnam (unus enim propter densas nebulas mihi jam officialis per hostem captus est), nihilominus, quamquam multitudine mihi praevaluit, pluribus ejus officialibus in captivitatem meam relictis, fugam cum ingenti damno capessere coactus est.» I. f. 4. l.

¹⁵ Dévay 1762-iki kérvénye, kiegészítve 1791-iki kérvényének adataival. — MTR. levéltár. F. IV. D. 14/1. és D. 14/6.

állni, súlyos veszteséggel visszavonulásra kényszerítette s ismét beleszorította a városba, ágyúi hátrahagyásával. De rohamában még itt sem állott meg, hanem átrobogva a hídon és átugratva az árkokon, a kaput most is betörette s maga elsőnek száguldott be a városba.¹⁶

Itt a városban aztán huszáraival rátámadt az utócsapatra, mely a főtéren csatarendbe sorakozva volt felállítva; azt is csakhamar szétverte s a legnagyobb rendetlenségben kikergette a városból, melyet ezzel *másodszor is megszerzett* a mi seregeinknek.¹⁷ A futó ellenség aztán tovább üzelve meg sem állott *Markranstädtig, Leipzigi* közelében, — az ottani erős őrség védelme alatt húzva meg magát.¹⁸

Pegau városának ezt a másodszori elfoglalását *Lobkowitz herczeg* nagy érdeméül tudják be a tábornok életirói. E dicséretből az oroszlátnérész — a mint láttuk — *Dévayt* illeti meg, a ki minden várakozást felülmuló módon, messze meghaladva előőrsi feladatát, kis csapatával úgyszólván egymaga vette be a várost. Belátta ezt a herczeg is, a ki maga hívta fel a vitéz kapitányt,

¹⁶ «Indessen seynd die übrigen von denen zerstreuten Feinden in Pegau angelanget (von wannen sogleich einige frische Bataillons mit Artillerie herausrückten), die, obschon Sie schon fast eine Stunde auf meine Truppe canoniret, hab Sie dennoch mich nicht zum Weichen bringen lassen, dahero sich entlich auch dieße biß in die Stadt zuruckgezogen, nachdem sie die andringende Macht unserer Truppen wahrgenommen, denen ich abermals auf dem Fuß nachgefolget und weilen sie schon wie ehedem die Thore hinter sich verschlossen, so seynd solche gleichfalls wieder durch meine Leuthe erbrochen worden, worauf ich alsogleich selbst *der erste* zum Thor hineingesprenget.» *Dévay* 1762-iki és 1791-iki kérvényei, MTR. ltára i. h. — kiegészítésül: «sicque dein dum una selecta legio pedestris ex civitate erupisset, non concessi illis spatium se in ordinem redigendi, verum illico in flagranti ipsos aggressus, totam fere captivam feci

exceptis caesis; et idcirco statim Ipsa etiam Civitas *Pegavia* Imperio Nostro succubuit; nam cum duabus pedestribus Turmis . . . mihi in auxilium submissis, nihil prestolando, sed in Hostem irrumpendo, pontesque insecando et valla occupando [sic] cum ibidem repertis tormentis illico super Civitatem Domini evasimus.» *Dévay*, i. f. 4. l.

¹⁷ «Allwo ich die feindliche Arriere Garde so annoch auf dem Platze in Ordnung gestanden, sogleich attackiret und in größter Confusion zum Thore hinausgejaget.» 1762-iki kérvény, i. h.

¹⁸ Wurzbach id. műve *Lobkowitz herczegnek* nagy érdeméül tudja be Pegau elfoglalását: «Ebenso zeichnete er sich aus im Februar 1762, als er das starke preussische Detachment, welches unter General Platten die Stadt Pegau an der Elster besetzt hatte, überfiel, aus der Stadt bis gegen Marggranstädt drängte und demselben bedeutenden Schaden zufügte.»

kérje e kiváló tette jutalmául a *Mária Terézia-rendet*.¹⁹ Ezt Dévay meg is tette; nem egészen egy hónap múlva e vitézi tette után 1762 márczius 2-án *Frohburgban*, nem messze hős-tette színhelyétől írta meg kérvényét, melyben részletesen elsorolja e fegyvertény összes körülményeit.²⁰

— A rendbe való fölvételre nézve a rendi alapszabályok három lényeges kelléket követelnek meg; még pedig először is a rendbe való fölvételre jogosító vitézi tett kellő leírását; — másodsor e tettnek elegendő számú hiteles tanubizonyítások által való megerősítését; harmadsor azt, hogy a rendkáptalan pártatlanul vizsgálja meg, hogy a tanubizonyítás nem hiányos-e, s a leírt tett tényleg oly jelentős-e, hogy kiérdemelje a rend nagy- vagy kiskeresztjét. (II. §.) A tanubizonyításhoz hat tanu nyilatkozata kívántatott meg, még pedig a parancsnoké és öt főtiszté; ha a parancsnok nem volt jelen, hat főtiszté; ha ennyi tiszt nem volt jelen, egy-egy tiszt tanuságát két altiszté, vagy közkatonáé pótolhatta.²¹ (I3. §.)

Dévaynak az előadottak után nem eshetett nehezére, hogy a kívánt tanubizonyságokat beszerezze. Folyamodványának megírása után már harmadnapra aláírták tanukül a kérvény megerősítő záradékát: *Lobkowitz* herczeg vezérőrnagy, *Seckendorf* báró lovas tábornok, *Belgradi* és *Seenus* báró alezredesek, *de Battisti* lovaskapitány, *von der Osten Frigyes* zászlós és *Unrein Mihály* alhadnagy, mindnyájan pecsétjükkel erősítve meg tanubizonyságukat.²² Ezenkívül Pegau első bevételéről külön bizonyító

¹⁹ «Quod ob factum sine mora ut me pro obtinendo Mariae Theresiae ordine insinuem, ab Ipso Principe mihi imperatum est, cum adnexis desuper plurium Dominorum Generalium, Stabaliisque Officialium attestatis, quae et hodie in Inclito ordinis Mariae Theresiae Archivo videre est: et tamen eotum nihil obtinui.» Dévay, i. f. 4. l.

²⁰ A kérvény megvan összes mellékleteivel a Mária Terézia-rend levéltárában F. iv. D. 14/1. alatt.

²¹ Hirtenfeld: Der Militär-Maria-Theresien-Orden, 7. l.

²² A záradék szövege: «Wier Endes unterfertigte urkunden und belehnen hiemit, das Vorstehendes alles, so wie es von dem Herrn Rittmeister von Devay beschrieben worden, sich auf das genaueste also, und zwar in unserer Gegenwart zugetragen, zu was Ende auch solches zur Steuer der Wahrheit mit unserer eigenhändigen Unterfertigung und angebohrnen Bettschaften Bestättigen.» Altenburg, den 4. Martý, 1762.

záradékot állít ki báró *Witzthumb* lovas tábornok;²³ s régibb érdemeit, különösen az említett *bischofswerdai* huszártámadást

26. BÁRÓ LAUDON ERNŐ GEDEON.
(I. L. Rugendas műlapja a M. Tört. Képcsarnokban.)

kiemeli még állandó jóakarója és közvetlen feljebbvalója, *Török András* ezredes.²⁴

²³ Erlau, 23. Mátyás, 1762.

²⁴ Frohburg, 5. Mátyás, 1762.

Hogy saját ezredese mennyire becsülte derék kapitánya vitézségét és katonai erényeit, mindennél jobban kitűnik a hadi levéltárban fennmaradt kísérő iratából, melylyel Dévay kérvényét *Daun* tábornagynakhoz felterjesztette:

»Excellentiád látni fogja ezekből — úgymond — hogy Dévay Pál kapitány az ellenség előtt kiváló módon (*«gantz besonders»*) kitüntette magát, s hogy két egymás után következő esetben a Felsőnek nagyon hasznos szolgálatot tett és az ellenségnek jelentős kárt okozott. Mivel azonkívül sok más alkalommal mindig hasonló módon viselkedett, bőséges okom van neki az őt megillető dicséretet megadni; — azért kérem Excellentiádat, hogy ezt a *Dévay Pál* kapitányt legalázatosabban és legengedelmesebben ne csak legmagasabb kegybe és pártfogásba ajánlja, hanem legmélyebb alázattal esedezem, hogy azért, a mit legutóbbi tetteivel végbevitt, valamint arra való tekintettel, hogy buzgalma, szorgalma és hűsége által már előbb is gyakran érdemessé tette magát, Excellentiád legmagasabb pártfogásával legkegyelmesebben kieszközölje a Mária Terézia-rend vitézei sorába fölvételét.»²⁵

A fiatal — ekkor még csak 27 éves — hős azonban még nem kapta meg az óhajtván várt kitüntetést; — talán éppen fiatal kora és nem elég magas rangja miatt. A mellőzés felett érzett keserűség azonban még jobban sarkalta, hogy magának e kitüntetést későbbben mégis kivívja.

*

Miután ez évben a magára hagyott *Laudon* lemondott a sziléziai sereg parancsnokságáról, tavasszal *Daun* ment oda Frigyes király ellen s a szászországi sereg vezérletét *Serbelloni* lovassági tábornoknak adta át, kit egyben a birodalmi seregnek élén is meghagyott, hogy a két sereg vezetésében meglegyen a kellő egység. *Serbelloni* azonban nem volt erre a feladatra alkalmas ember; hijával volt a vezéri képességnek s még csak

²⁵ Hadi levéltár. — Frohburg, 1762 márczius 15-én. Feldakten, 1762.

azt sem volt képes elérni, hogy az eddig elfoglalt szászországi állásokat megtartsa.²⁶ *Henrik* porosz herczeg csakhamar kihasználta gyöngeségét s már május 12-ikén kiverte az osztrákokat a *Freiberg*ben elfoglalt erős állásból; a birodalmi sereget pedig teljesen kiszorította Szászországból s ezzel a két szövetséges haderőt egymástól elvágta. A tehetetlen *Serbelloni* erre annyira zavarba jött, hogy már az Elbén túl akart hátrálni s csak alvezérei rábeszélésére maradt meg Drezdában, mely közvetlen környékével együtt egyedül maradt még osztrák kézen.²⁷ A birodalmi sereg most nagy kerülővel *Bayreuth*ből *Égeren* és *Teplitzen* át igyekezett az osztrák sereggel ismét egyesülni.²⁸ Ekkor történhetett, hogy *Dévay* is visszatért a huszáraival együtt. Hazatérő útjában még el tudott érni egy jelentős sikert: az általa kísért nagy császári szállítmányt *Marienberg* táján az ellenség kezéből kiszabadította s számos porosz katonát elfogott.²⁹

A két seregnek kettéválasztását *Henrik* herczeg időközben azzal használta ki, hogy *Kleist* ezredest, a híres portyázó vezért megint Csehországba küldte az ottani osztrák katonai raktárak és eleségtárak kifosztására. E portyázások meggátlása céljából *Löwenstein* herczeg rendeltetett 10.000 emberből álló hadosztálylyal a hegyi utak s az *Éger* völgye biztosítására.³⁰

E figyelő hadosztály nyolcz zászlóalj gyalogságból és három lovasezredből állott; ez utóbbiak között volt *Dévay* ezrede is. A hadosztály az *Éger* völgyében, *Teplitz-Schönau* közelében *Ossegg* község mellett vett állást, a honnan a herczeg több ízben kémszemlére küldte ki *Dévayt* a hegységbe, a mely megbízatásában vezére legnagyobb meglegedésére járt el, mindig pontos jelentéseket adván.³¹ Egy ilyen sajátkezűen aláírt jelen-

²⁶ Arneth, i. m. VI, 310. l. — Meynert, i. m. VI, 121. l.

²⁷ Arneth, i. m. VI, 311—2. l.

²⁸ Arneth, i. m. VI, 344. l.

²⁹ «In reditu nostrarum copiarum per *Saxoniam* non solum complures ex hostibus intercoepi, verum etiam copiosos com meatus caesareos per transportationem meae diligentiae procuratam versus *Marien-*

burgum [sic] ab hostili manu liberavi.» *Dévay*-kézirat, 4. l.

³⁰ Meynert, i. m. VI, 118. l. Grote, Weltg. IX, 456. l.

³¹ «Eadem etiam aestate a Principe *Löwenstein* ad explorandos Hostes exmissus, saepius inter montes semper ad maximum contentum ejus omnia fideliter retuli.» *Dévay*, i. f. 4. l.

tése (1762 július 24-éről) fennmaradt a bécsi hadilevéltárban. *Reitzenheim*ből küldi, az *Erzgebirgének* nyergén fekvő határközségből (a *Marienberg*ből az *Éger* völgyébe vezető hágóúton). Innen figyelí *Kleist* portyázó vezérnek *Marienberg* körül álló hadosztályát s figyelmeztet a bekövetkezendő támadás veszé-

27. LÖWENSTEIN-HUSZÁR.

lyeire. «Hazudott — úgymond — az a szökevény (porosz) fekete huszár. Egészen bizonyos most már, hogy *Kleist* generális úr egész hadtestével *Schneebergen* át a birodalmi sereg ellen ment; s nem hogy *Freiburg* felé küldött volna el valami csapatot, ellenkezőleg, ő kapott megerősítésül még két század *Puttkammer*-huszárt s némi egyéb lovasságot és gyalogságot meg tüzérséget 4 ágyúval; ezek már útban is vannak *Marienberg* felé s mintegy 2000 főre rúgnak. Az itteni vámpénztáros maga látta ezt s

jelenlétemben megerősítette azzal a hozzáadással, hogy az ellenséges segédhad is — mintegy 18.000 ember — megérkezett. Ez a vámpénztáros [*Zöllverreuter*] biztosított, hogy holnap biztos hírt kap Zwickauból, maga ki fog menni, s majd mindent megüzen a vámszedővel. Bizony nemsokára lesz mit hallani a birodalmi sereg megnyomorításáról (*Fammer*); mert ennek hátsó csapatai csak tegnapelőtt vonultak vissza Schneebergtől. *Méltóságod azt is meg fogja látni, hogy az ellenség nagy erővel be fog törni Csehországba is, s ez nemsokára be fog következni.*»³²

A Dévay által előre megjósolt betörés nem is váratott magára sokáig. Az ellenség portyázó vezérei csakugyan nagyobb erővel, összesen 13.000 emberrel törtek be, még pedig két oldalról: *Seydlitz* tábornok délről (*Brüx* és *Dux* felől), *Kleist* északról (*Einsiedel* felől). *Löwenstein* herceg hadosztályát így közre akarták fogni és *Teplitztől* elvágni. A herceg azonban Dévay jelen-

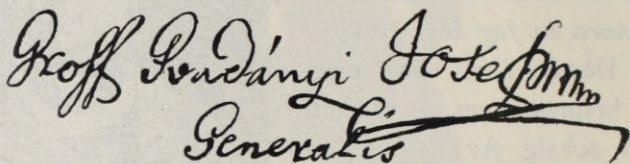
28. BARÓ SEYDLITZ POROSZ TÁBORNOK.
(D. Berger rézmetszete után.)

tése folytán, már előre elkészülhetett a támadásra. *Teplitz*nél meg is ütközött velük s kemény tusa után mindkét porosz hadosztályt visszaverte és jelentékeny veszteséggel visszaűzte a közeli hegyekbe. E diadalmas csatában részt vett *Dévay* is; s a győzelem után az ellenség üldözése közben a többi üldözők közül övéivel messze előre száguldva, elég súlyos sebet kapott, melyből csak néhány hét múlva gyógyult ki.³³

³² Kriegsarchiv: Siebenjähriger Krieg, 1762 Feldakten, F. 7., N. 113-e.

³³ A hadmozdulatok s a csata leírása: *Wurzbach*, Biogr. Lexikon, (*Löwenstein*

A kedélyes és tréfakedvelő, de tehetségtelen *Serbellonit* a szászországi balsikerek után végre szeptemberben *Lombardiába* küldték parancsnoknak s helyébe a kipróbált *Hadikot* bízták meg a szász harcztér parancsnokságával. Hadik most nagy buzgalommal látott feladatához, hogy a királynőnek beléje helyezett bizalmát igazolja; de nehéz munkája volt, mert az osztrák sereget teljesen züllött állapotban találta. Így az egész szeptember hónapot arra kellett fordítania, hogy haderejét újból jó karba helyezze és az offenzívára ismét képessé tegye.³⁴ Szeptember hó végével aztán megindította hadműveleteit: ügyes manőverekkel visszaszorította *Henrik* herceget előbbeni hadállásába *Freibergnél*,

29. GRÓF GVADÁNYI NEVALÁIRÁSA.

a honnan már előbbre nyomult volt. De itt sem hagyta nyugton, hanem az ellenséges haderő jobb szárnyát *Brand* községnél fortélyosan megkerülve, (október 14.) támadásba ment át. E vállalkozás sikerrel is járt: a poroszokat már első napon visszaszorították; a második napon (október 15.) kiverték a *Brand* előtt emelt sánczokból; harmadnapra pedig (október 16.) magát *Freiberget* is bevették.³⁵ Eme harcokban ezredével együtt már ott vitézkedett *Dévay* kapitány is, a ki időközben kigyógyult *Teplitz* mellett kapott sebéből.³⁶

Az itt leírt, *Freiberg* és *Brand* körül folyt győzelmes har-

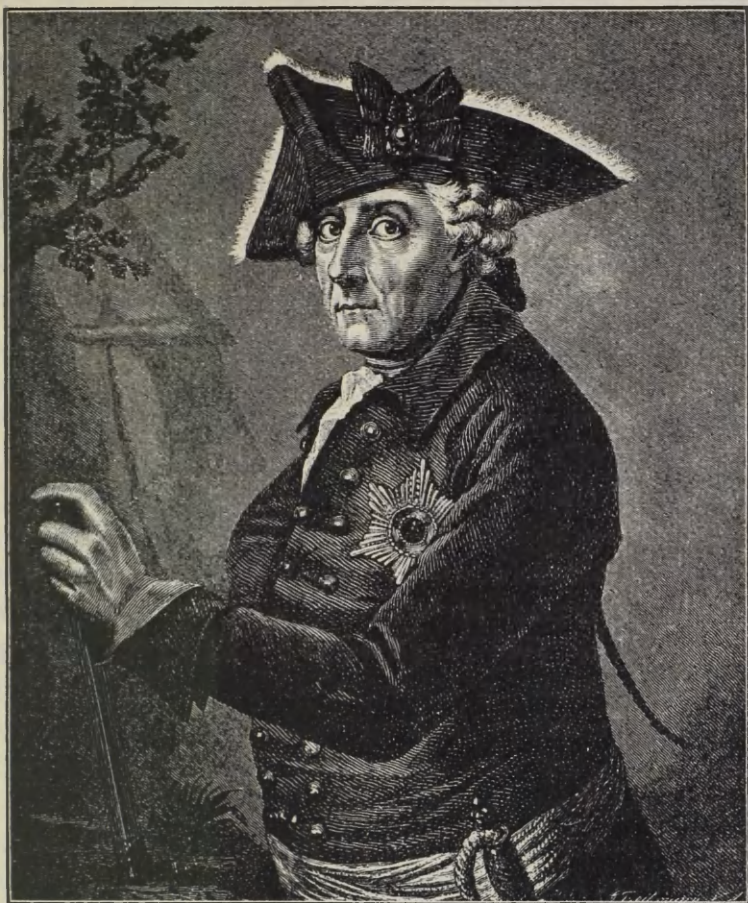
József hg. életrajza), xv. k. *Dévay leírása*: «in *Tepliczensi* proelio praesens existens; et dum nimirum ultra comites hostes persequeremur, non leviter vulneratus sum; post paucas tandem hebdomadas ex vulnere reconvalescens...» 4. l.

³⁴ Arneth, i. m. VI, 344. l.

³⁵ Arneth, i. h. — Meynert, i. m. VI, 118—120. l.

³⁶ »Ex vulnere reconvalescens in pugnibus circa *Bronen* (Brand) et *Freiberg* evenientibus interfueram.» *Dévay-kézirat*, 4. l. — V. ö. Wrede, i. m. III/b 726. l. («1762. fortwährend im Verbande der Reichs-Armee eingetheilt, nahm das Regiment an den Gefechten bei Gross-Bohra, Döbeln, dem Angriffe auf Pretschendorf und dem Treffen bei *Freiberg* theil.»)

czoknak egy epizódját, melyben a nádor-huszárezred vitézségével különösen kitűnt, szemléletesen írja le *Gvadányi*, a ki akkor ezredben őrnagy volt:

30. II. FRIGYES.

(Chodowiecki Dániel festménye után.)

«1762-ik esztendőben — úgymond — októbernek 15. napján, midőn Szaxóniában Frajberg' városától nem messze Brandt nevű falu mellett mostani hadi Tanátsnak Érdemes Fő Igazgatója, Prézesse, Gróf.Hadik ő Exczellentiája Pruszsus Hertzegot Henri-

ket megverte, itten Bányák lévén, ezeknek felhánytt dombjai között Salmut nevű Fuzilier Regimentje az ellenségnek oly makatson tartotta magát, hogy az apró fegyver tüzeléssel azok közül ki nem veretethetett. Kétséges lévén a' dolog, hogy netalántán ezen Regimentnek háta megett az ellenség magát újra rendbe, szerbe, számba ne vegye, ama régi Gróf Gyulai Ferentz Regimentje (a melyet most Generális Báró Splényi Gábor bír) tüzelő fegyverét vállaira vetvén, karddal kergette ki és hozta szaladásra a bányák szorosságaiból; a térségre jutván ezen ellenség Regimentje, a Palatinális Huszár Regiment (melyet idővel Generális Török nyert el) nekie hajtott és úgy leaprította, hogy hatod része esett rabságra; a miért is más nap Henrik Hertzeg Trombitást küldött által, megtudni kívánván számát az életben maradottaknak». ³⁷

A Gvadányi által ily módon leírt öldöklő lovasrohamban kétségtelenül részt vett Dévay kapitány is.

A míg azonban Szászországban Hadik az ő vitéz magyar csapatainak segítségével e diadalokat aratta Henrik herczeg felett, addig Sziléziában II. Frigyesnek kedvezett a szerencse. Ott kéthónapi makacs ellenállás után ismét elesett az osztrákok utolsó erőssége: *Schweidnitz* vára (1762 október 9). A király most már erősítéseket küldhetett Szászországba, Hadik által szorongatott öcscsének. Ezek segítségével *Henrik* herczeg, Freibergnél szenvedett veresége után két héttel (október 29.), az elveszett hadállások visszahódítására indult. Ez rövid csata után sikerült is neki s így újból bevonult *Freiberg*be, előbbi táborába.

Ez ütközet azért nevezetes, mert a hétéves háború *utolsó nagyobb fegyverténye volt*. Még aznap a hadviselő felek Szászországra nézve fegyverszünetet kötöttek s a birodalmi sereg Csehországon át visszavonulva nyugatra ment téli szállásaira. ³⁸ A többi harcztéren azonban még majd egy hónapig tartott a

³⁷ Gróf Gvadányi József: A mostan folyó török háborúra tzelőző gondolatok. Pozsony és Komárom, 1790. 104–5. l.

³⁸ Meynert, i. m. VI, 120–126. l. — Arneth, i. m. VI, 345. l. Grote, i. m. IX, 456. l.

hadi állapot, a mi különben csak arra szorítkozott, hogy a poroszok portyázó járatokkal sarczolták és fosztogatták egyfelől a birodalmi német tartományokat, másfelől *Csehországot*. Ide kétszer is betört *Kleist*, a híres porosz huszárvezér; *Saasban* fel is verte a katonai raktárt, de *Leitmeritznél* kudarcot vallott, mert azt *Hadik* hadteste megmentette.³⁹ A betörések elleni védekezésben nagy része volt *Dévay* kapitánynak is, a ki ekkor saját állítása szerint, válogatott csapattal több katonai raktárt és szállitmányt szabadított ki kellő időben az ellenség kezéből.⁴⁰

Végre *Daun* és *II. Frigyes* is fegyverszünetet kötöttek (november 24.); az ellenség téli szállásaira vonúlt. Megkezdődtek a béketárgyalások, s már a következő év elején (1763 márczius 1.) létrejött a hosszú háborút befejező *hubertsburgi béke*.

A háború befejeztével *Dévay Pál*, az alig 28 éves kapitány, már hétévi katonai pálya gazdag sikereire és tapasztalataira tekinthetett vissza. Jeles eredményekre hivatkozhatott az előrsi szolgálat minden ágában, úgy az üldözésben és fedezésben, mint a felderítésben, lestámadásban és cselvetésben. Kitűnt számos főttközvet lovastámadásaiban; ott volt az örökhírű nagy csatákban *Kolin*, *Landeskrona*, *Hochkirch*, *Torgau* és *Freiberg* mellett; része volt a háború első és utolsó diadalában (*Kolin*; *Freiberg*). Kétszer is ott járt *Berlinben*; először a *Hadik*-, másodszor a *Lacy* által vezetett expedícióban. Kiváló szolgálatot tett előbb *Olmütz*, majd *Drezda* ostrom alól való felmentésénél. Huszonhárom éves korában lépett elő egy év folyamán zászlósból egyszerre főhadnagygyá, majd kapitánnyá. Kétszer tett oly jelentékeny sikerű szolgálatot, hogy feljebbvalói a *Mária Terézia-rend* elnyerésére érdemesnek tartották és ajánlották. *Kolinnál* a lovát lötték ki alóla; *Torgaunál* könnyű, *Teplitznél* súlyos sebet

³⁹ Arneht, i. m. vi, 345. és köv. ll.

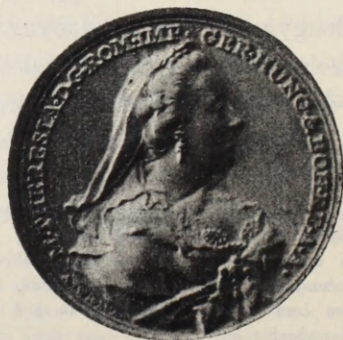
⁴⁰ «Et dum per principem Henricum copiae nostrae ex Saxonia ejicerentur et plures Hostiles Turmae Bohemiam invaderent, ego adhuc de tempore cum selecta manu immissus plurima Xenodochia mili-

taria et Commeatus Caesareos a potestate hostili exemi, sic post subsequentes stationes Hybernales exeunte ex Bohemia hoste. — Anno 1763-0 supervenit pax.»
Dévay, i. m. 4. l.

vett. A jeles magyar huszártiszt kiváló személyét ekkor már ismerték és katonai érdemeit kellően értékelték a hétéves háború leghíresebb hadvezérei: *Nádasdy Ferencz* gróf, a ki parancsör-tisztül vette maga mellé; *Daun Lipót* tábornagy, kivel a torgau-i ütközet után együtt került ápolás alá; *Laudon Ernő*, a kinek megszerezte az Olmütz ostromához szánt porosz szállítmány megsemmisítésének dicsőségét; *Hadik András*, a kit elkísért Berlinbe; *Lacy Ferencz Móricz*, a kit megmentett Frigyes hátbatámadásától; *Lobkowitz József* herceg, a kinek Pegau bevételével szerzett dicsőséget. *Brentano*, *Brunyan*, *Campitelli*, *Ried*, *Serbelloni*, *Wied*, *Witzthumb* tábornokok előtt ismételten kitüntette magát. Ott küzdött felváltva a *nádor-huszárok*, *Baranyay-huszárok*, *Szécheny-huszárok* sorában, báró *Török András*, *Újházy János*, báró *Vécsey István* ezredesek szeme előtt, a kik egyformán kiismerhették fényes vitézi tulajdonait, amint veszélylyel nem törődve, mindig legelül száguldott az ellenség üldözésében. De jól ismerhették már a porosz huszártisztek is, a kikkel mint lovagias ellenfél annyiszor szembekerült; híre-neve eljutott bizonyára *Kleist* és *Seydlitz* portyázó vezérekhez, a kiknek nem egy vállalkozását megihusította. — Valóban sokat ígérő kezdete egy hosszú katonai pályának!⁴¹

⁴¹ A Mária Terézia-rend évszázados emlékkönyvében található életrajzi vázlat életének e korszakáról csak ennyit mond: «Dieser tüchtige Reiteroffizier hatte bereits im siebenjährigen Kriege, in den er als

Cornet bei den Török-Husaren gezogen war, und bis zum Rittmeister vorrückte, Proben seiner Tapferkeit abgelegt.» I. m. 413. l.

31. MÁRIA TERÉZIA EMLÉKÉRME.

MÁSODIK KÖNYV.

DÉVAY PÁL VISELT DOLGAI
A HUBERTSBURGI BÉKÉTŐL
AZ ELSŐ FRANCZIA HÁBORÚ
KITÖRÉSÉIG.

(1763—1792.)

32. HADI JELVÉNYEK.

I.

A LENGYEL ZAVAROK, OROSZ-TÖRÖK HÁBORÚ, GALICZIA MEGSZÁLLÁSA.

HÉTÉVES HÁBORÚTÓL a francia háborúk kitöréseig tartó közel 30 évi korszakban sokkal csendesebb folyásúvá válik *Dévay Pál* élete. Ezrede, mely 1765-ben új ezredtulajdonosáról, báró Török Andrásról a *Török-ezred* nevet vette fel, a háború után 1763-ban *Máramarosszigetre* helyeztetett át; 1766-ban már *Szatmáron*, 1768-ban *Debreczenben* állomásozott, 1771-ben [Liptó-?] *Szentmiklósra* került.¹ Hogy *Dévay* is mindenütt állandóan ott volt-e ezeken a helyeken, bizonyossággal nem állíthatjuk, mert míg a törzskar e városokban volt, egyes osztagok és századok a környező vidéken voltak elhelyezve. Így tudjuk, hogy mikor a törzskar *Szatmáron* állomásozott, az ezred egyes részei szerte voltak elszórva *Szatmár*, *Bereg*, *Ugocsa*, *Máramaros* egyes községeiben.² Annyi bizonyos, hogy hosszú hétévi küzdelmes külföldi táborozás után végre alkalma nyílt, hogy a magyar társadalommal újból fölvegye soká meg-

¹ Wrede: *Gesch. der k. u. k. öst. Wehrmacht* III/b. k., 72 5. l. — Szentmiklóst azért gondoljuk Liptószentmiklósnak, mert akkor már katonai kordon állott a galicziai határok mentén.

² Széchy Károly: *Gróf Gvadányi József*, 113. l.

szakított érintkezéseit. A daliás fiatal huszárcapitányt, annyit ütközet hőst, kétségtelenül mindenütt szívesen látták, kényeztették, ünnepezték s bőven kivehette részét a társasélet élvezeteiből. Ezekről fáradhatatlanul gondoskodott vig, mulató kedélyű feljebbvalója, *Gvadányi József* gróf, a ki 1758 óta őrnagya, 1765 óta alezredese, 1773 óta ezredese volt a Jászkün-, illetve Török-ezrednek; a gróf mindenütt nyílt házat tartott s dévaj kalandokkal, bravúros vadászatokkal űzte el a maga és tisztársai unalmát.³ Az ezred szatmári tartózkodása idején tette egyebek között emlékezetes kirándulásait *Peleskére* a *Becsky*-család vendégszerető portájára, melynél vele együtt kétségtelenül kapitánya, *Dévay Pál* is nem egyszer megfordult.

E gondtalanul mulatozó garnizon-élet néhány éve után a korszak politikai eseményei csak 1769 óta terelték Dévayt ismét a háborús élet sodrába.

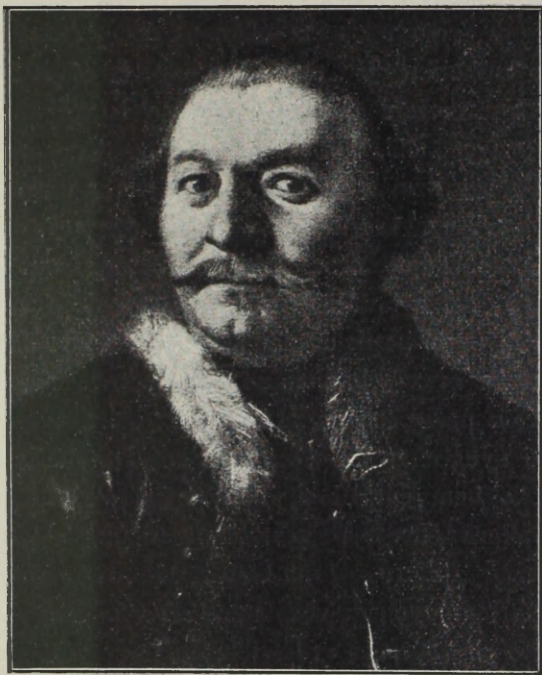
Miután ugyanis Szilézia vitatott birtokának kérdése a hubertsburgi békében végleges elintézést nyert, még azon évben *Lengyelország* felé fordult az európai diplomácia tekintete.

A hétéves háború folyamán oly siralmas szerepre kárhozott, jóformán hontalanná tett szász választófejedelem, III. Ágost — egyúttal lengyel király — hét hónappal a hubertsburgi béke megkötése után meghalt (1763 október 5.). Szász választói trónján azonnal fia, *Frigyes Keresztély* követte; *Lengyelországban* azonban új királyválasztásra került a sor. Még tartottak ennek előkészületei, mikor hirtelen meghalt Frigyes Keresztély is, tizenhárom éves korban hagyván maga után utódul fiát, III. *Frigyes Ágostot*. E haláleset végzetessé vált Lengyelországra. Enélkül valószínűleg negyedízben is a szász választót emelték volna a lengyel trónra, mely már-már öröklő jellegűvé kezdett válni. A szász jelölt kiskorúsága azonban alkalmat adott a beavatkozásra II. *Katalin* cárnőnek, a ki volt kedvesét, *Poniatowsky Szaniszló* gróf egykori pétervári lengyel követet akarta a Piasztok

³ Széchy Károly: Gr. Gvadányi József, 100., 106., 113. l. és passim.

koronájával megjutalmazni. Minthogy e jelölést *Poroszország* is támogatta, a lengyelek Katalin kegyenczét meg is választották (1764 szeptember 7.). *S ezzel megkezdődött Lengyelország bomlása.*

Alighogy Poniatowsky a trónra lépett, az idegen hatalmak beavatkozásukkal vallásháborúba kergették az országot. *Orosz- és Poroszország, Nagybritannia és Dánia* a katolikusokkal

33. GRÓF GYVADÁNYI JÓZSEF.
(A M. Tört. Képcsarnok olajfestménye után.)

egyenlő jogokat követeltek a lakosság görög keleti és protestáns vallású részének. S mikor az 1766. évi országgyűlés katolikus többsége e jogokat nem akarta megadni, a más vallású «*disszidensek*» konfederációba egyesülve fegyvert fogtak jogegyenlőségük kivívására. Ausztria a katolikusok érdekében fegyverkezni kezdett, de az orosz-porosz szövetség lekötötte hadi erejét. Az 1767-iki viharos lengyel országgyűlés, melynek tartama

alatt *Repin* herceg orosz követ a krakói és kiewi katolikus püspököket a katolikus párt főbjeivel együtt elfogatta s Oroszországba hurczoltatta, eredmény nélkül ért véget. Az idegen hatalmak fenyegetéseitől megfélemlített 1768-iki országgyűlés végre a dissidenseknek kedvező törvényt hozott, mire viszont a katolikusok álltak konfederációba s pártot ütöttek. Iszonyatos belháború tört ki, melyben a király által támogatott dissidenseket orosz csapatok segítették a katolikusok ellen. Az orosz seregek a menekülő katolikusokat török területre is követték s ez alkalmal a török uralom alatt levő *Balta* várost is elpusztították. Erre a porta (1768 októberben) hadat üzent Oroszországnak.

Mária Terézia nem nézhette közömbösen az országai határán dúló harczokat. A megszorult Poniatowsky már 1767-ben bizalmas tanácsért Bécsbe küldte öcscsét, kinek *Kaunitz* kancellár, «mint magánember», azt a tanácsot adta, ne engedje a király magát megfélemlíteni az oroszok és poroszok fenyegetései által, hanem szövetkezzék az ország katolikus papságával és nemességével. *Mária Terézia* pedig egy angol diplomata előtt kijelentette, hogy nem nézheti nyugodtan az orosz seregnek Lengyelországba való nyomulását s nem engedheti, hogy egy vele barátságban élő fejedelem vakmerően elnyomassék. Miután már elébb elrendelte a fegyverkezést, az orosz-török háború kitörése után elhatározta, hogy határtartományainak védelmére *erős katonai kordont* állít fel *Teschentől* kezdve az erdélyi havasokig, végig a Kárpátok mentén, ezzel elejét veendő az esetleges határsértéseknek, elleneséges portyázásoknak s alattvalói bármimemű megkárosításának.⁴

Ebbe a kordonba, melynek felállítására 1769 februárban rendeltetett el, már belevonatott a Lengyelországnak elzálógosított szepesi városok területe is. Mivel ugyanis a fegyveres lengyel konfederáltak ide is menekültek és innen szervezték az ellenállást, a gyámoltalan lengyel király maga kérte fel *Mária Teréziát*, hogy e kerületet egyelőre osztrák katonasággal foglaltassa el.⁵

⁴ Arneth, i. m. VIII, 124., 128. l.

⁵ Arneth, i. m. VIII, 171. l.

STANISLAS AUGUSTE
Roi de Pologne

*né à Volhynie le 20 Janvier 1732
à Varsouie le 2 Septembre 1764
et mort à St. Petersburg le 28 Janvier 1795*

34. SZANISZLÓ LENGYEL KIRÁLY.
(Louise Elisabeth le Brun olajfestménye után, I. S. Klauber metszete.)

A kordont *Hadik* főparancsnoksága alatt gróf *Eszterházy Imre* tábornagy és *Gräven* tábornok szervezték. *Dévay Pálnak* most az a feladat jutott, hogy a *vereczeki szoros* őrizze a lengyel konfederáltak esetleges betörései ellen.⁶

A kordon ugyan névleg a lengyel konfederáltak, de tényleg a hatalmaskodó oroszok ellen volt felállítva, a miről *Dévay* csakhamar — még 1769-ben — alkalmá volt meggyőződni. Az oroszok ugyanis ez évben *Vereckénél* betörték a határon, — két orosz lovas karabélyos század és ötszáz kozák. *Dévay* csekély számú huszáraival vitézül közéjük vágott. Az összeütközés hevében őt magát két lándzsaszúrás és egy horzsoló lövés érte s a lova is megsebesült; mindamellett vitézül kitartott; tisztársát, *Kovácsnay* századost és már elfogott századát kiszabadította a fogságból, harmincz orosz levágott, számos lovuk is elesett s végül az egész betörő csapatot visszakergette a határon túlra.⁷

Azalatt *Rumjanczov* orosz tábornok a törökök felett *Choczim* mellett kivívott győzelem után egész *Moldvát* *Jassy* fővárossal és a *Havasalföld* legnagyobb részét *Bukaresttel* együtt elfoglalta. De itt a háború nyomán rettenetes arányokban föllépett a *pestis*. *Jassy*ből jutott az orosz táborba; onnan elterjedt *Volhyniában*, *Podoliában* és *Vörösoroszországban*, *Kiewig* és *Moszkváig*; csak ez utóbbi városban és környékén *kilenczvenezer* ember lett a dögvész áldozata.⁸ A dögvész kitörése után *Dévay*t a *vereczeki szoros*ból egy huszárszázaddal, a *baden-durlachi* gyalogezred két századával és hétszáz fegyveres paraszttal a

⁶ «... supervenit pax, cujus in fluxu ubi nimirum comendantius Generalis comes Emericus *Eszterhazy* supremus, vicecomendans vero Generalis *Gréfén* Militiae in Hungaria extitissent, ad avertendas Polonorum Confederatorum in Hungariae limitibus excursions in periculosis passibus *Vereckiensibus* continuo applicitus fueram.» *Dévay-kézirat*, 4. l.

⁷ *Dévay* 1791-iki kérvénye, MTR. levélt.

F. IV. D. 14/6. Tanukül hivatkozik akkori feljebbvalóira: «andurch Beweise meines entschlossenen Muthes und Tapferkeit abgelegt, wovon noch die Herren Feldmarschälle Grafen *Lacy* und *Colloredo*, dann mein Regimentsinhaber General der Cavallerie Graf von *Esterhazy* als damaliger Truppenkommandant, lebende Zeugen sind».

— Reichstadt in Böhmen, 9. Oct. 1791.

⁸ Rotteck, Allg. Weltg. VIII, 282. l.

moldvai havasok határára küldték kordonul a pestis behurczolásának meggátlására.⁹

Ezt az újabb veszedelmes feladatot Dévay híven és körültekintően, új parancsnoka: *Colloredo József* gróf tüzérségi főfelügyelő¹⁰ teljes megelégedésére teljesítette. Azalatt monar-

35. KOZÁKOK A XVIII. SZÁZADBAN.

(Ebner L. metszete a Szépművészeti Múzeumban.)

chiánk újabb hadi készüléket tett. *Lacy* tábornagy megbízást nyert, hogy 1772 nyarára az Al-Dunánál s a török határon

⁹ «gerente bellum cum Turcis Moscovitarum Generali *Ramaucsov* (ne pestis inferatur per Turcas) cum mea centuria Equestri et duabus Turlachianis pedestribus una cum 700-tis armatis rusticis intra albos Moldaviae montes habitando, omnia ad maximum contentum Supremae Generalitatis observaveram, usque ad copiarum Caesarearum in *Galliciam* intro-

gressum; de quibus et aliis multo pluribus sedulibus operibus meis Excellentia Sua Josephus Colloredo, qua ejus temporis Supremus Inspector, plurimum disserere valerem.» Dévay-kézirat, 4. l.

¹⁰ *Colloredo József* melsi és wallseei gróf (szül. 1735, Regensburg, † 1818.). A hétéves háborúban kitűnt Prágánál és Görlicznél; 1763-ban vezérőrnagy; 1777-ben

60.000 emberrel álljon készen fegyveres beavatkozásra a törökök érdekében. Az orosz-porosz szövetség, hogy a fenyegető veszedelmet elkerülje, azzal háritotta el az osztrák közbelépést, hogy felvetette *Lengyelország felosztásának eszméjét* s Ausztriának részt ajánlott a prédában. Mivel azonban az oroszok az osztrák részesedést nagyon szűk határok közé akarták szorítani (még

36. GRÓF RUMJANCZOV PÉTER ÉREMKÉPE.

Lemberget s a sóbányavidéket sem akarták átengedni), Mária Terézia a két szövetséges hatalmat megtörtént tény elé állította: az osztrák-magyar seregek már 1772 májusban minden előzetes nyilatkozat nélkül bevonultak Lengyelországba. A foglaló sereg főparancsnokságát a királynő kedvelt Hadikjára bízta, a ki alatt *Eszterházy Imre* gróf altábornagy és *d'Alton* gróf vezérőrnagy vezették az egyes hadtesteket.¹¹ *Dévay Pál*, a ki mindedig a

mint altábornagy József császárt elkísérte franciaországi útjára; ezután a tüzérség főfelügyelője lett. (Wurzbach.)

¹¹ Arneth, i. m. VIII, 278., 283. és X. 81. l.

moldvai határon őrködött, most felszabadult és ezredével ő is részt vett *Galiczia* megszállásában, a hol aztán szintén jelen-

37. LENGYELORSZÁG FELOSZTÁSA.
(Egykorú gúnykép.)

tékeny szolgálatokat tett. Ezrede — a *Török*-ezred — a bevonulás után 1772 óta *Samborban*, 1774 óta *Stryjben* állomásozott. (Mind a két helyen — 1773 óta — gróf Gvadányi József volt az

ezredese.)¹² «Sok volna és alig is lehetséges — írja emlékiratában — minden itt viselt dolgomat elmondani, a mit nagy buzgalommal végeztem egészen a legközelebbi porosz háborúig. Hadik ő excellentiája melegen be is ajánlott ezekért engem *József* császár ő Felségénél, kiemelve sok fáradozásomat és ernyedetlen éberségemet. De hogy katonai dolgaim végére mennél rövidebben és szabatosabban eljussak, folytatom a következőkben.»¹³

Kár, hogy az emlékiratnak e szükszavúsága folytán nem tudunk meg további részleteket a lengyel tartományok katonai megszállásáról és szervezéséről. A bevonuló csapatoknak utasításuk volt, hogy szigorú fegyelmet tartsanak, a lakossággal csínján és kíméléssel bánjanak s a porosz és orosz tisztekkel és katonákkal szemben előzékeny magatartást tanúsítsanak. A katonai megszállás befejeztével gróf *Pergen* János (magyar indigena), mint kiküldött polgári kormányzó 1772 október 3-ikán Lembergben falragaszokon tudatta a birtokba vétel megtörténtét s e tényt a következő napon hivatalos *Tedeummal* ünnepelte meg.¹⁴

Dévay jászkun ezrede, mely ott volt a megszálló csapatok között, 1765 óta — a mikor vitéz ezredesét, báró *Török* Andrást ezredtulajdonossá nevezték ki — a *Török*-ezred nevet viselte.¹⁵ Azonban 1775-ben ezt az ezredet feloszlatták: ezredesi osztagát a császárhuszárok ezredébe, alezredesi osztagát a 10. számú, őrnagyi osztagát a 6. sz. huszárezredbe kebelezték.¹⁶ *Dévay Pál*

¹² Wrede: i. m. III/b., 725. 4. és III/a. 246. l.

¹³ «Multum et vix possibile foret omnia industriosa acta mea usque ad Bellum subsecutum *Borussicum* hic exponere. De quibus Suae Sacrosanctae majestati *Josepho* per Excellentiam suam *Hadik* propter innumeras passiones et indefessas vigilantias meas summopere recomendatus fueram: ut tamen eo brevius et accuratius ad exitum fatorum meorum militarium devenire valeam, prosequar sequentibus.» *Dévay*-kézirat, 4. l.

¹⁴ Arneth, i. m. x, 81. l. V. ö. Wurzbach i. m. (*Pergen* életrajza).

¹⁵ Wurzbach, i. m. (*Török József* életrajza.) A keresztnév itt hibás, Wrede i. m. következetesen *Andrásnak* mondja.

¹⁶ Wrede: *Gesch. der k. u. k. öst. Wehrmacht*, 1901. III/b. k., 231., 260., 286. l. — Az ilyen feloszlások néha büntetésből történtek a csapatok fegyelmezetlensége miatt. Jelen esetben a könnyűvérű, rosszul gazdálkodó *Gvadányi* ezredesre volt panasz, ki ezért mellőzésben is részesült. — *Széchy*, i. m., 112. l.

II. FRIGYES CSAPATSZEMLÉJE.

a *Nádasdy*-ezredhez helyeztetett át,¹⁷ s új ezredével 1776-tól 1778-ig *Tarnopol*ban állomásozott egészen a *bajor örökösödési háború* kitöréseiig.¹⁸

II.

A BAJOR ÖRÖKÖSÖDÉSI HÁBORÚ.

József bajor választófejedelemnek 1777-ben bekövetkezett elhúnytával kihalván a *Wittelsbach* család bajor ága, *II. József* az eseményt fel akarta használni arra, hogy történeti jogcímen a fejedelemségnek Felső-Ausztriával határos részét, az ú. n. *Alsó-Bajorországot* örökös tartományaihoz csatolja. Erre nézve békésen meg is egyezett a *Wittelsbach* család másik ágának fejével, *Károly Tivadar* pfalzi választóval, a ki a maga részéről hajlandó volt beérni *Felső-Bajorország* birtokával, s 1778-ban (január 3.) formaszertinti egyezséggel lemondott *Alsó-Bajorország* birtokáról Ausztria javára. *II. Frigyes* azonban tiltakozott a szerződés ellen; s miután Mária Terézia (*II. József* rábeszélésére) engedni nem akart, 1778 nyarán megüzente a háborút, seregével (július 5-én) *Glatznál* átlépte a cseh határt és *Nachodig* nyomult.¹

Az öregedő (66 éves) király azonban itt már nem bírt oly eredményeket elérni, mint a hétéves háború idején. Az osztrák sereg jó felkészültséggel várta a támadást. A fővezérletet maga *II. József* császár vette át; a jobbszárny parancsnoka *Albrecht sachsen-tescheni herczeg* volt, a ki mellé tanácsadóul a tapasztalt *Hadik* tábornagy volt beosztva; a balszárnyé *Lacy* tábornagy, a kiváló hadvezető. Az osztrák sereg a felső Elbe völgyén végig, a Riesengebirge lábánál fekvő *Hohenelbétől* egészen *Königgrätzig* terjedő Elbe-vonalon erősen elsáncolt állásokban várta a király támadását. A *Nádasdy*-huszárezred, melynek kötelékében *Dévay* kapitány 1775 óta szolgált, *Tarnopolból* ide a főszerephez rendeltetett.² Hasonló védett állásokban várta egy másik sereg az *Iser*

¹⁷ Dévay-kézirat, 5. l.: «Post reductum *Törökianum* Regimen Ego ad *Nádasdyanum* translatus sum».

¹⁸ Wrede, i. m. III/a, 279. l.

¹ Arneth, i. m. x, 437. l.

² Wrede, i. m. III/a, 282. l.

völgyében *Laudon* alatt a Szászország felől fenyegető *Henrik* herceget.³

A király most *Nachod*ból kiindulva végigkémlelte az osztrák erődítési vonalakat észak felé, de sehol nem talált oly gyöngre pontot, a hol sikerrel megkísérelhetette volna a támadást. Így eljutott egészen *Hohenelb*éig, a hol akkor *József* császár személyesen vezette a védelmet. Itt nyílt most alkalmá *Dévay Pálnak*, hogy magát a császár szeme láttára kitüntesse: József jelenlétében megtámadta az ellenség erős előőrscsapatát s azt övéinek legkisebb kára nélkül visszavonulásra kényszerítette, nagy veszteséget okozva az ellenségben. Ekkor tanúsított vitézségeért a császár nyomban *örnagygya* nevezte ki.⁴

II. Frigyes hasztalan erőlködött, hogy valahol nyílt csatára bírja az osztrákokat, a kik makacsul megmaradtak előnyös defenzív helyzetükben. Azonközben a zord hegyvidéken korán jelentkezett a téli hideg: szeptemberben már hó borította a tájat. Betegségek, éhség és szökések rontották a porosz sereget. A király — kinek ekkor írt levelei tele vannak panaszszal — végre is visszavonulásra határozta magát; szeptember 19-ikén már *Schatzlar* helységnél elérte a határt. Mindenütt nyomában jártak az osztrák-magyar sereg üldöző csapatai. Itt a *d'Alton Rikárd* gróf tábornok hadosztályának előcsapatát vezénylő *Blankenstein Ernő* gróf tábornok alatt *Dévay* örnagy a Csehországból visszavonuló porosz sereget szakadatlan üldözéssel zaklatta és sok kárt okozott benne. Mikor a poroszok *Schatzlar*ból a határon átvonulva a sziléziai *Michelsdorf* helységbe vonultak, *Schatzlar* és *Schönberg* között kétszáz ellenséges lovast éjnek idején megtámadott; nagyobb részüket foglyúl ejtette, a többieket levágta vagy megszalasztotta. E diadalmas fegyvertényének tanuja volt

³ Meynert, i. m. VI, 145. l. — Arneth, i. m. X, 511—2. l.

⁴ «Post reductum *Törökianum* Regimen Ego ad *Nádasdianum* translatus sum, ubi inchoato 2-do Bello *Borussico* penes *Hohenelbe* peculiari antelati Caesaris ex gratia Supremus Vigiliarum Praefectus [Oberst-

wachtmeister örnagy] denunciatus [sum], postquam in praesentia Suae Majestatis validas hostiles excubias nos aggredientes maximo cum ipsorum damno meis omnibus salvis retrocedere coëgissem». *Dévay-kézirat*, 5. l.

38. II. JÓZSEF.
(Battoni egykorú festménye után.)

maga *Blankenstein* tábornok: a császár pedig, értesülvén róla, személyesen kívánt neki szerencsét a Mária Terézia rend elnyeréséhez; mindamellett — teszi hozzá Dévay emlékiratában — «ekkor még kimaradtam a káptalanból».⁵

A hadjárat végén Dévay ekkor szerzett újabb érdemei alapján tényleg új beadvánnyal szorgalmazta a Mária Terézia rendbe való felvételét; a leírt fegyvertények előadását pecsétjükkel és sajátkezü aláírásukkal hitelesítették: *d'Alton* altábornagy, *Blankenstein* báró tábornok, *Dvornik József* és *Bohus Ferencz* ezredbeli kapitányok s még *Listi Iván* őrmester, *Ambrus Pál* káplár, *Barna Ferencz* és *Bováry József* közhuszárok.⁶

Újabb érdemeit e beadványban a következőkben sorolja elő:

«A jelen háborúban — úgymond — kezdetben *Blankenstein* báró vezérőrnagy úr parancsnoksága alatt *Königshof* [Königinhof] mellett minden ellenséges összecsapásnál teljes erőm megfeszítésével rajta voltam, hogy az ellenségnek mennél nagyobb károkat okozzak. Így különösen *Kesselsdorf* táján 80 huszárral az ellenséges *bosnyák*⁷ és *Rosenbusch*-huszárok két svadronját megtámadtam s az ellenséges ágyútűz ellenére is 8 emberüket és 16 lovukat elfogtam s a sebesülteket nem számítva több mint 30 emberüket és egy tisztjüket elejtettem.»

«*Hermanseiffen* és *Jungbuch* mellett [Hohenelbe közelében] az a magas szerencse jutott osztályrészemül, hogy Fölséged

⁵ «Nec multo post dum se Rex ex Bohemia retraheret, plurima ipsi inferendo damna indesinenter copias ejus infestavi; de quibus Sua Excellentia *Blankenstein* attestari poterit. Inter reliqua: Inter *Seaslar* [sic] et *Schumberg* [sic], constitutis hostilibus copiis in *Silezia* penes oppidum *Miklesdorf* [sic] 200 hostiles equites nocturno tempore aggressus, majorem eorumdem partem captivam reddidi; caeteris aut caesis, aut fugatis, praesente Ipsa Excellentia Sua *Blankenstein*. Cujus actus in remunerationem Ipsa Caesarea Majestas ad obtinendum ordinem Mariae Theresiae mihi in persona aggratulata est: et tamen ex capitulo evanui». Dévay, 5. l.

⁶ MTR levélt. F. iv, D. 14 5, kelet nélkül. A kérvény szövegében előforduló «Im gegenwärtigen Kriege» kifejezésből nyilvánvaló, hogy még 1779-ben kelt. Ugyanitt megvan e kérvény másodpéldánya F. iv, D 14/2 jelzés alatt. Az e másodpéldányhoz csatolt «Species Facti» Reichenbergben, 1779 márczius 25-én kelt, tehát a háborút követő fegyverszünet idején, a végleges béke előtt.

⁷ Tényleg porosz szolgálatban levő *bosnyák* huszárokról van szó: «Zwey feyndliche Escadrons von Bosniaken und Rosenbusch Hußaren». I. h.

[II. József császár] szemei előtt az ellenség üldözésében többszörösen kitüntethetem magamat: s mivel innentől kezdve múlt évi [1778] október 20-ikáig *d'Alton* altábornagy parancsa alatt *Dvornik* kapitánynyal folytonosan portyázó őrszolgálatban voltam («*auf Streif Commando gestanden*»); ezen egész időn át (mert csapatommal mindig úgy helyezkedtem el és úgy viselkedtem, hogy a csaknem naponként sokszoros túlerővel ellenem intézett támadások soha ki nem mozdítottak helyemből, ellenben az

39. A BAJOR ŐRŐRSZÓDÉSI HÁBORÚ SZÍNTERE.
(A Hohenelbe – königgrázi védelmi vonal.)

ellenséget mindig saját veszteségével visszaüztem), *Maschendorf*, *Kolbendorf* helységeket és a *Rehorn* hegység vidékét [a *Riesengebirge* keleti határán] az ellenség által többször tervbe vett requirálástól és fosztogatástól mindig megszabadítottam, sőt egy ízben *Schatzlarn* mögött az ellenség egész készletét («*Fourage*») elfogtam, a fedezetére rendelt *Rosenbusch*-féle huszárzászlóaljat visszavertem s 15 emberét és 18 lovát fogságba ejtettem.»

«Ezek után még *Schatzlarn*-nál az ellenség összes mozdulatait megfigyeltem s ezekről gyors és helyes jelentéseket adtam. Ez időben még több ellenséges őrzőjáratot elfogtam s végezetül még

a sziléziai *Michelsdorfnál* állomásozó ellenséges csapatosztály («*Piquet*») elfogatását nemcsak megterveztem, hanem a *d'Alton* altábornagy által ehhez nyert jóváhagyás után *Blankenstein* vezérőrnagy szemei előtt végre is hajtottam.»⁸ —

Miután a porosz sereg Csehországból kitakarodott, *d'Alton* hadosztálya a Nádasdy-ezreddel együtt *Reichenberg* felé vonult. Dévay Pálnak most az a feladat jutott, hogy a Lausitz felé eső határon *Kratzau* és *Grottau* városok között egészen *Friedlandig* teljesítse a poroszok ellen az előőrsi szolgálatot.⁹ Bár az osztrák csapatok már téli szállásaikra vonultak, az előőrsi csatározások Felső-Sziléziában, a glatzi grófságban s a hegyek közt a télen át is folyton folytak, s az osztrák előőrsek sokszor támadtak és jelentékeny sikereket értek el.¹⁰ Maga az osztrák hadak vezére, *Albrecht* tescheni herczeg azt mondja e háborúról: «tündöklő sikereket ugyan nem mutatott fel, — de a mi könnyű csapatainknak, melyek csaknem egyedül viselték a háborút, alkalmat adott, hogy apró sikereikkel, melyeket gyakran arattak az ellenségen, folyton gyakorolják magukat a hadviselésben.»¹¹ *Dévay* Pál ezrede is, a Nádasdy-huszároké, az emlékiratában említett helyeken kívül különböző osztagaival még számos más csatározásban is részt vett (így *Dittersbach* és *Oberschwedeldorf* mellett).¹² Frigyes király utóbb maga is nyíltan bevallotta, hogy az apró csatározásban az osztrák csapatok különbek az övéinél.¹³

A porosz királyt a további kudarczoktól csak Mária Terézia békeszeretete mentette meg, a ki II. József tudta nélkül megindította a béketárgyalásokat; tavaszra fegyverszünetet kötött (1779 márczius 7), majd pedig a *tescheni békében* végleg lemondott a bajor szerzeményről (1779 május 13).

⁸ Dévay idézett kérvényéből. MTR levélt., F. iv, D 14/5. A michelsdorfi eset az 1778. október 6—7 közti éjjelen ment végbe. MTR levélt. F. iv, D 14/2.

⁹ «Hinc dein Regimine in Bohemiam versus *Reichenbergam* cum seniori Generali *Thalton* [d'Alton] proficiscente continuo

excubiarum curam gessi in Teritorio *Krotzau* [Kratzau] et *Krottau* [Grottau] usque *Friedlandum*.» Dévay, 5. l.

¹⁰ Meynert, i. m. vi, 147. l.

¹¹ Idézi Arneth, i. m. x, 534. l.

¹² Wrede, i. m. III/a, 282. l.

¹³ Arneth, i. m. x, 603. l.

Így végződött e háború, melyet a kortársak elméssége «*krumpli-háborúnak*» (*Kartoffelkrieg*) nevezett el, mivel lénye-

40. ALBERT SZÁSZ-TESCHENI HERCEG.
(Egykorú festmény után.)

gében arra szorított, hogy az éhező poroszok a cseh hegyvidék burgonyaföldjeit alaposan megdézsmálták.

A háború befejezése után *Dévy* őrnagy ezredével egy ideig *Bécs*ben állomásozott, majd még ugyanaz évben (1779) visszament Galicziába helyőrségi szolgálatra a bukovinai határon fekvő *Horodenka* községbe.¹⁴ Mikor utóbb II. József császár e tartományt beutazta, *Dévayt* már mint régi ösmerősét kegyesen üdvözölte és megszólításával többször kitüntette. Négy évvel a tescheni béke után (1783) *alezredessé* nevezte ki s az *Eszterházy*-ezredhez¹⁵ helyezte át. *Dévy* ezzel *Galicziából* elkerült először *osztrák Sziléziába*, hol az *Eszterházy*-ezred 1779 óta *Wagstadt*-ban állomásozott, majd 1785-ben az ezreddel átment a csehországi *Reichstadt*ba.¹⁶ Itt, a mikor ezen ezred parancsnoka, gróf *Keglevich István*, tábornokká lépett elő, II. József császár — halála (1790 február 20) előtt alig egy hónappal — 1790 január 24-ikén kelt diplomával *ezredessé* nevezte ki.¹⁷ Ekkor *Dévy* 54 éves volt.

III.

II. JÓZSEF TÖRÖK HÁBORÚJÁBAN (1788—1790).

Dévy e háborúban nem vett cselekvő részt; emlékiratában egy szóval sem említi azt. E körülménynek magyarázatát abban lelhetjük, hogy mivel II. Frigyes e háborút elejétől fogva ellenezte, sőt vége felé egyenest szövetségre lépett a portával, a poroszok ellen Cseh- és Morvaországban *figyelő hadtestet* kellett felállítani: *Dévy* ezredével együtt e tartalékba került. A parancsnoksága alatt levő *Eszterházy Imre*-ezred tényleg 1785 óta *Reichstadt*ban, 1790-ben a porosz határhoz még közelebb eső *Gabel*

¹⁴ A Nádasdy-ezred állomáshelyei: *Wrede*, i. m. III/a. 279. l.

¹⁵ Ez az ezred — ma a 3. sz. Hadik-huszárezred — 1768 óta viselte az akkor ezredtulajdonossá kinevezett *Eszterházy Imre* gróf nevét. (*Wurzbach*, i. m., *Eszterházy I.* életrajza.)

¹⁶ *Wrede*, i. m. III/a. 244. l.

¹⁷ Az eredeti diploma 1790 január 24-iki kelettel, megvan a *szalabéri Horváth család*

levéltárában. (Nemzeti Múzeum.) Ő maga emlékiratában 1790 január 12-ére teszi a kinevezést: «Facta vero pace anno postea quarto in Gallicia (ubi ejus Provinciae per-lustrandae occasione me jam qua notum saepius Sua Majestas clementer allocuta) Vice Colonellus denunciatus et ad Emerico Eszterhazianum Regimen translatus sum; sicque post Comitibus Stephani *Keglevits* in generalem promotionem anno 1790 12-a

községben állomásozott: ¹ 1791 október 9-ikén ismét *Reichstadt*-ban találjuk *Dévayt*, a ki innen újítja meg 1779-iki kérvényét a Mária Terézia-rendért, miután az ezredesi rangot már elnyerte. ² Ugyaninnen kelt több magánlevele, melyeket alább közlünk. Az ezred történetírója szerint az Eszterházy-huszárok állomáshelye még ez évben *Pardubitz*-ba került, ³ tehát ez egész időszakon át megmaradt Csehországban.

Dévay életének megelőzőleg tárgyalt időszakába esik minden bizonynyal *családalapítása* is. Önéletrajzában erről nem szól, s így e hézagot máshonnan kell pótolnunk.

Nagy Iván genealogiai munkája szerint *Ugronovics Borbálát* vette feleségül. ⁴

A *ledeniczei* vagy *ledenecki Ugronovics* nemes család trencsén-megyei birtokos volt; az 1689-iki nemesi összeírás szerint ez évben *Bittsén*-ben volt megtelepedve. Nagy Iván közli a XVIII. század elejétől a családfát is; de ezen a családfán az általa *Dévay Pál* feleségéül említett *Borbála* egyáltalán nem szerepel. A közölt családfa különben is fölötte hiányos és számos tévedésben leledzik. ⁵

A Nagy Iván-féle családfának hézagait pótolja és tévedéseit helyreigazítja az a családfa, melyet hiteles családi okmányok és följegyzések alapján *Sipeky Béla*, az *Ugronovics* család anyai

Januarii mihi Sua Majestas peculiari ex Gratia idem colonelli munus resolvere dignata est». *Dévay*, 5. l. — Ezredessé a 3. sz. Eszterházy-huszárezredben 1790-ben történt kinevezését a Mária Terézia-rend emlékkönyve is regisztrálja. — I. m. 413. l.

² MTR. levéltár. F. IV, D. 14/6. alatt. (*Dévay* kérvénye.)

³ *Wrede*, I. m., I. h.

⁴ I. m. III, 309. I. (*Dévay* cím alatt.)

⁵ A Nagy Iván munkájában közölt családfa a következő:

Kristóf											
1735 septemvir, f. <i>Kubinyi Anna</i>											
László, 1748											
f. <i>Ebeczky Julianna</i>											
I. István											
1787 trencs. alispán, f. <i>Dobay Anna</i>											
II. István		I. János									
alispán,		kir. tanácsos									
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center; width: 25%;">II. János</td> <td style="text-align: center; width: 25%;">Anna</td> <td style="text-align: center; width: 25%;">Mária</td> <td style="text-align: center; width: 25%;">Francziska</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Mária f. <i>Sipeky Sándor</i></td> <td style="text-align: center;">f. <i>Akay János</i></td> <td style="text-align: center;">f. <i>Gubernáth János</i></td> <td style="text-align: center;">f. <i>zalabéri Horváth János</i></td> </tr> </table>				II. János	Anna	Mária	Francziska	Mária f. <i>Sipeky Sándor</i>	f. <i>Akay János</i>	f. <i>Gubernáth János</i>	f. <i>zalabéri Horváth János</i>
II. János	Anna	Mária	Francziska								
Mária f. <i>Sipeky Sándor</i>	f. <i>Akay János</i>	f. <i>Gubernáth János</i>	f. <i>zalabéri Horváth János</i>								

ágon való leszármazója és a családi történet alapos ismerője állított össze s e munka számára szíves volt rendelkezésre bocsátani.⁶ Szerinte a családfa így alakul:

Iedenczi Ugronovics István				
f. Huszóczy Katalin				

I. Kristóf 1596				
Gáspár 1622		I. Pál		
f. Hrabovszky Erzsébet				
Anna		II. Pál		
f. Podhorszky Miklós				
II. Kristóf septemvir		Anna Borbála		
1. f. Akay Erzsébet		f. id. b. Révay		
2. f. Szmrecsányi Mária		Gáspár		

III. Kristóf	Krisztina	Klára	Mária	László
hevesi alispán	f. b. Révay	f. Görgey	f. Hrabovszky	f. Ebeczky
† 1763	Gáspár	János	József	Julia

IV. Kristóf	Erzsébet	Mária	II. István	I. János
szül. 1735	f. Novotha	f. Gáffor	1726	1732
† Gyöngyös, 1786	László	János	f. Dobay	

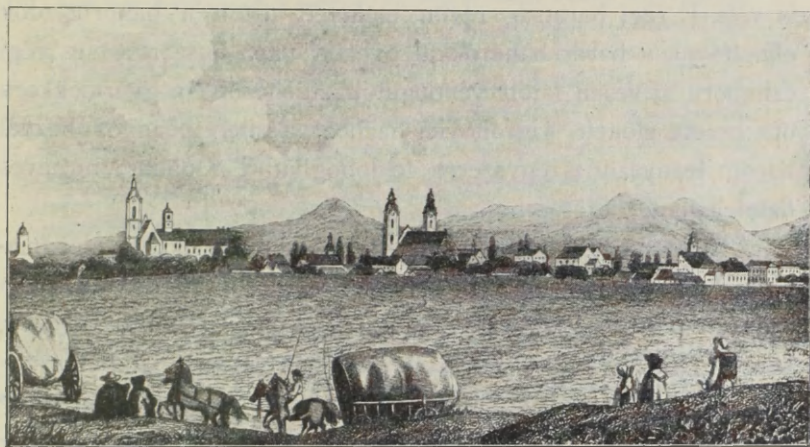
Anna	Francziska	Ágnes	Julianna	II. János
f. Akay	szül. Dobó 1747	f. Gubernáth	f. Pongrácz	f. Bencsik
János	szept. 12, † 1814	Ferencz	József	Nepo-
f. zalabéri				mucena
Horváth József		Mária		Jozefa †
(1764 óta)		f. Sipeky Sándor		

A mint látjuk, *Ugronovics Borbála* neve még e teljesebb családfán sem fordul elő. Azonban a családfa közlője erre nézve a további kutatás számára becses útbaigazítással szolgál, megjegyezvén hogy: «ezen családnak még Felső-Magyarországon is volt egy ágazata, melynek sarjai ott, jelesen *Heves megyében* és *Gyöngyösön* volnának keresendők». Ezt a véleményét egy 1742-ben *Ugronovics László* (Kristóf septemvir fia) által kezdett családi krónikára alapítja, melynek elején a mondott László ezeket írja: «Van ugyanis két fiam, *István* és *János*, s egy édes testvérem, *Kristóf* [hevesmegyei alispán], a kinek ugyan *Kristóf* nevű hét-éves fia van».⁷ A krónika folytatásában aztán Lászlónak egyik

⁶ Sipeky Béla ur Borsiczon, 1914 december 14-én kelt levelében.

⁷ «Signatura per me Ladislaum Ugronovics intuitu genealogiae in anno 1742

fia (valószínűleg *István*) ezeket írja: «Előző utazásom alkalmával utoljára tettem tiszteletemet Gyöngyösön Ugronovich Kristóf nagybátyámnál, ki azután az 1763-ik évben, a mennyire emlékszem, július havában elhunyt, hátrahagyván *három leánygyermeket* és fiát *Kristóf*ot, a ki, mikor ezeket írom, Isten kegyelméből nemes Heves vármegyének aljegyzője».³ Ehhez a közlő a következő megjegyzést fűzi: «Nagyon könnyen meglehet, hogy

41. GYÖNGYÖS LÁTKÉPE.

ezen *filiabus tribus* között a Nagy Iván szerinti Dévay Pálné—Ugronovics Borbála is előfordúl».

Ezek az útbaigazítások a közölt családfával együtt annyival becsesebbek, mert tetemesen megkönnyítik annak a fejtörő rejtélynek megoldását: miként ismerkedhetett meg a hol távoli harcztereken küzdő, hol meg a Tiszán túl, az északkeleti és keleti Kárpátokban és keleti Galicziában, majd Csehországban

facta. Habeo nam duos filios, Stefanum et Johannem, fratrem autem carnalem et uterinum Christoforum, qui aequae habet filium Christoforum annorum 7.» Sipeky Béla úr idézett levelében.

³ «Ex occasione praevii itineris Dominum quoque Patrum Christoforum Ugronovich

Gyöngyösini reveritus sum, qui dein Anno 1763 mense quantum meminero Julio supremum obiit diem, relictis filiabus tribus et filio Christoforo Dei benedictione dum haec scriberem Incliti Com. Hevesiensis vice-notario.» Sipeky Béla, id. levél.

állomásozó huszártiszt a trencsénmegyei családból való nemes kisasszonynyal? — Igen egyszerű a megoldás, ha fölteszszük, hogy Dévay Pál a hevesmegyei Gyöngyösön lakó előkelő alispáni Ugronovics-családdhoz szüleivel együtt már gyermekkorától járatos volt. Ifjabb Ugronovics Kristóf, az alispánfi és későbbi megyei tisztviselő, kit az elébb közölt feljegyzés 1742-ben hétévesnek mond, e szerint Dévay Pállal egy évben, 1735-ben született s így kortársa, valószínűleg tanulótársa és játszópajtása is volt. E régi barátság révén mehetett aztán a háborús idők elmúltával, a harci babérokkal övezett vitéz huszártiszt és régi czimbora szívesen látott vendégül háztűznézőbe a gyermekkorától ismert előkelő Ugronovics-házhoz, a mely leányos háznál három leányszív is egyszerre feldoboghatott a daliás, hírneves fiatal levente láttára.

A nyomok tehát ismét a gyöngyösi római kath. plébániahivatalhoz vezettek, melynek hiteles közlései mindenben megerősítették föltevésünket. Ezek szerint *Ugronovics Mária Borbála*, Ugronovics Kristóf és *Tarródi Apollónia* leánya, 1748-ban született Gyöngyösön s ez évben április 28-ikán kereszteltetett meg.⁹ Nénje *Teréz*, 1732-ben, huga, *Rozál*, 1753-ban született. Kor tekintetében a három leánytestvér közül épen Borbála illet legjobban Dévay Pálhoz, kinél 13 évvel volt fiatalabb; nénje három évvel idősebb volt Dévaynál, huga 18 évvel fiatalabb.

A gyöngyösi plébániahivatal anyakönyveinek tanúsága szerint Dévay Pál tényleg 1769-ben esküdött meg Ugronovics Borbálával: ¹⁰ tehát ugyanabban az évben, a mikor a vereczkei szorosban a betörő orosz kozákokkal vívott harcban megsebesült. Valószínű, hogy sebei gyógyítása végett szabadságot kapván, Gyöngyösre ment a szülei házhoz s felépülése után

9 «1748 die 28 Aprilis Joannes Kálmán Parochus bapt. Mariam Barbaram P. D. Christophori, Ugronovics Ord. Commissarii et Perill. Dae Apolloniae Tarródi Levantibus Sp. Do Paulo Almasi et Sp. Da Anna Kada, Consorte Dni Sp. Stephani Gosz-

tonyö Subst. V. Comit. Vivant!» (Kivonat: Gyöngyös, 1915. január 24. Lehoczky Endre, káplán.)

¹⁰ Lehoczky Endre gyöngyösi r. kath. káplán hivatalos közlése: ad 31. sz. 1915. Gyöngyös, 1915. I. 24.

határozta el magát a nősülésre, 34 éves korában; mátkája ekkor 21 éves volt. A menyasszony apja, Ugronovics Kristóf alispán ekkor már nem élt; hat évvel előbb húnyt el. A család feje

†
Kedves Édes Anykám!

Tegnap nem egy órány ora vártam reggel fél órányig, en ide érkezem, hallásom, hallásom, és lovam köszönöm. S. egy eke egy új, nem nem mondhatok harem hogy nagyon megváltott a felelősség, mert am magam a kegyelem. Tegnap más dolgunk a kezele nem elég elvárunk, s. hívtok a kezele. Jelen a kezele: Sen az Eger Püspököt, aki az Deu amonkát Oráora, ma: mint, van ind íjűre serényen csak a Kezele alatt az Kezele Cellas utolsó, hogy az meg tudlak, mely Oráora a Kezele az az íjű, de Galota. Regg és Királatk Ande en is. Itte se, ha tudlak a ma nyunkit a fel oráora, azis öfve jöttünk min nyjára hikor az Hevyes Püspökösönal, s. onnan jánunk ra ell kezele 25 Árusokan be tudlakunk az Dnybar Ma gy az nyalka modon, lip is men in Kezelel Kapor az kezele kor. Kezele az kezele, és Hevyes al any in Galat, hogy talan az Hevyeskelel sen volak több. Be inkyon az: vanha, az onat elude boss, az beannke a Király, a kezele egy orfágh Hevyes az Eger Püspök eke Deu nyelve meg Kezelel, az Király pedig hajald min eke min Kezelel kezele igen Regg és egy nyalka felak, s. olly Complements kezele minny nyunkat, hogy több nem is van lakunk, vagy Királatk haunk. Az min menunk az Eger Püspök, az gond. Lak, hogy pen meg Kezelel in Deu az Eger Püspök, az gond. Lak, hogy meg Kezelel fog felak, az onban az ell bannak, midon ell kezele a 2 felelő az papis, az oráora Deu az az no s. olly, s. bann felak. Midon ell bannak s. olly, az minny nyunkat, hogy lak min a felelő en a tole, olly minny nyunkat.

42. HORVÁT JÓZSEF LEVELE. (1. lap. Szövege a 136. oldalon.)

ekkor ifjabb Kristóf volt, ezidőtájt Heves megye aljegyzője, Dévay Pál ifjúkori barátja.

Mivel a nagytekintélyű zalabéri Horváth József, később (1792) Zala vármegye országgyűlési követe, már 1764-ben nőül vette ledeniczei Ugronovics Francziskát, István leányát és Borbála

unokahugát, Dévay Pál e házasságával sógorságba s közelebbi atyafiságos érintkezésbe került az előkelő, befolyásos és nagyvagyonú zalabéri Horváth családdal is.

Dévay Pál eme házasságából a Kempelen Béla genealogiai művében található s e könyvünk 6. lapján jegyzetben közölt Dévay-családfa szerint csak egy leány származott, *Dévay Mária*, a ki 1774-ben, vagy 1775-ben született.¹¹ Ebből a tényből arra lehet következtetnünk, hogy Dévay korán jutott özvegyiségre.

A zalabéri Horváth családban fennmaradt hagyomány szerint¹² ez egyetlen leánynál maga az uralkodó Nagyasszony, *Mária Terézia* vállalta a keresztyanyi tisztet, s ez alkalomból ajándékozta meg a csecsemőt a saját, és férje, I. Ferencz arczképével, melyek a családban maig fennmaradtak.¹³

Ez a leány, miután anyját valószínűleg zsenge korában elvesztette, az angol kisasszonyokhoz került nevelőbe (valószínűleg Bécsbe), a hol gondos kiképzésben részesült. A családi hagyomány szerint németül (s bizonyára francziául is) jobban beszélt mint magyarul, mivel az idegen környezetben anyanyelvében magát nem igen gyakorolhatta. Felserdülvén, 1791-ben 16—17 éves korában atyja özvegyi házához került *Reichstadt*ba, a hol akkor Dévay mint az Eszterházy-huszárok ezredese állomásozott. Itt ismerkedett meg későbbi férjével, *zalabéri Horváth Imrével*, a ki akkor mint fiatal huszártiszt Dévay ezredében szolgált s pár év múlva, 1794 táján vezette oltárhoz. Mivel Horváth Imre, mint az előbb említett Józsefnek és Ugronovics Francziskának fia, atyja halála után a zalabéri Horváth család feje lett, Dévay Mária így később mint nagyasszony vonult be a zalabéri kúriára.

Dévay Pálnak e családi körülményeire érdekesen világít rá számos sajátkezűen írt levele, melyeket sógorához, zalabéri Horváth Józsefhez intézett, ki azidőtájtban már nagy tekintély-

¹¹ Az egykorú gyászjelentés szerint 1830 márczius 14-én bekövetkezett halálakor 56-ik évében járt.

¹² A hagyományt egyezőleg közölték a szerzővel Wickenburg Márk gróf és Barcza

Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő, mint egyes leszármazók.

¹³ zalabéri Horváth Ferenczné, szül. Puteani Natalie bárónő tulajdonában. Eredeti fénykép után a 115. lapon mutatjuk be.

nek örvendett s az 1792-iki országgyűlésen nemes *Zala* vármegye követe volt, tehát Deák Ferencz elődje. E levelekben, melyek az 1791. évtől kezdve maradtak fenn, nejét már sehol sem említi,

43. MÁRIA TERÉZIA.

(Eredeti fénykép a zalabéri Horváth-család birtokában levő olajfestmény után.)

tehát akkor már régebb idő óta özvegyi soron lehetett. Legrégibb fennmaradt leveléből megtudjuk, hogy állandóan *Reichstadt*-ban állomásozik, Csehországban; 1791 nyarán fürdőkúrát használt (alkalmasint Pöstyénben); ez alkalommal megfordult Pozsony-

ban is, a hol — mivel Horváth Józseffel és nejével már nem találkozhatott — ennek leányait, kik ott a Nötre-Dame apáczáknál nevelőben voltak, meglátogatta; visszautaztában pedig betért *Borsiczon* az Ugronovics-kúriára, hol azonban elhalt neje rokonait szintén nem találta. Ugyane levélből kitűnik, hogy a loyális érzelmű katonát már ekkor élénken foglalkoztatják a francia forradalom egykorú eseményei s már előre látja a háborús beavatkozás eshetőségét. Mind e családi viszonyokkal és háborús hírekkel bővebben megismerkedhetünk e levelének teljes szövegéből, melyet itt a kort jellemző eredeti helyesírásával egész terjedelmében közlünk:

«Szerelmes drága kedves Sogorom!»

«Meg valloim sajnálom szivemből, hogy Posomban nem lehetett szerencsém Uri baradtságokhoz és Attyafiságos szeretettel ölelni mind kettőktöket; az Kiss Asszonykákot meg látogattam Notterdamaknál, frissen talaltam, mely vigasztalással meg elegendhettem, hogy csak azokhoz lehetett szerencsém; Én ha bizonyosan meg tudhattam volna fürdőbül vissza térésemet Borszitsban, ahol hasonloképpen szerencsétlen valék, mivel egyiket sem találhattam oda haza, kész lettem volna Galantáig is újra Trenchén varmegyebül vissza fordulni csupán Attyafiságos ösmeretségtékért; jövendőre hagyom tehát azon szerencsémét Uri baradtságokhoz, Edes kedves Sogorom.»

«Az Niderlandban [= Belgiumban] fekvő Blanckenstein Rege-mentbéli fiad [Ferencz] felől mindenképpen kívántam értekezni; Báró Szentkereszty Obristleutnant jó Baráthom jót is roszatis ír felöle, hogy aplicatiojában és visseletére semmi panasza sem volna, hanem adosság tetető, és majd 1800 forintokig contrahált volna, mi okbül nem tudhatom, de a mint észre vettem talán rosz vigyázáss volt utánna, újra kértem es recommendáltam mint nekie, úgy Vaÿ feő Strazamester Urnak.»

«Az alattam való fiad pedig [Imre] Edes Sogorom még ekkoráig igen jó visselte magát, szép tiszt, és applicatioja is igen derekass, hanem a mint hallom fülhegygyel ez is két hólnapi oda

JOSEPH der Zweyte von Gottes Gnaden erwählter
Römischer Kayser zu allenzeiten Meherdes Reichs, König in Germanien, Ungarn, und Boheim &c. Erzherzog zu
Oesterreich, Herzog zu Burgund und zu Lothringen &c. &c. Einbiethen.

Wir Joseph der Zweyte von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kayser zu allenzeiten Meherdes Reichs, König in Germanien, Ungarn, und Boheim &c. Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund und zu Lothringen &c. &c. Einbiethen. Wir Joseph der Zweyte von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kayser zu allenzeiten Meherdes Reichs, König in Germanien, Ungarn, und Boheim &c. Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund und zu Lothringen &c. &c. Einbiethen. Wir Joseph der Zweyte von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kayser zu allenzeiten Meherdes Reichs, König in Germanien, Ungarn, und Boheim &c. Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund und zu Lothringen &c. &c. Einbiethen.

Josephus

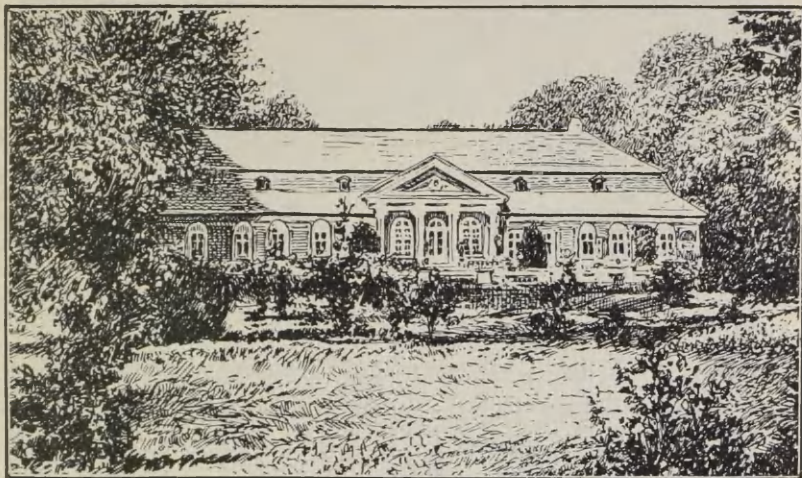
St. J. Stadl

**Ad Mandatum Sacrae Caesar.
 Reg. Majestatis proprium.**

Commissarius

Original ist bei den Oesterreichischen Kaiserlichen Hofkanzlei in Wien.

lételem alatt [a fürdőkúra alkalmából] valamely adosságot csinált, de még ekkoráig végére nem járhattam, meg tudván bővebben tudodra adom, magát is elől fogom venni — csak hirtelen nem akarom agrediálni [megtámadni]. Imre különben derék legény, szeretem magam is; az zulagja cum fine hujus [e hó végével] kitelt, addig is még atyafiságos tudositassodat kaphatom jövő holnapra anticipálok nékie, az egész Esztendőbélit leg jobb léssen akar eő Excellentiájának Proprietarius Urnak [az

44. AZ UGRONOVICS-KASTÉLY BORSICZON.

ezredtulajdonos Eszterházy Imre grófnak] le tenni, akar pedig Bécsi Agensomnak Karl nevezetűnek.»

»Mi napenként várjuk az jó szerencsét, hogy bennünket is valami jó Háború érhetne, talán az francia revolutio minékünkis nyujt valami alkalmatosságot; úgyis sacrificuma az szegény király és királyné azon átkozott nemzetnek; reménlem, tudva vagyon kiillantások [a francia királyi pár szerencsétlen szökése június 20-ikán] de ujra megfogattatván visszavitettek Parisban az jámborok. Most egyebet hirtelen nem irhatok, jövendőben többet, már három levelemre nem válaszoltá(l) Edes Attyám fia, Imre fiad is azon panaszolkodik, Leányom ösmeretlenülis csokollya

kezeiteket, itt vagyok vélem. Én pedig atyafiságos szeretetekben és gratiátokban ajánlott még élek, vagyok s mindig csokollak benneteket 1000» [= ezerszer].

Edeş kedves Sogorom igaz szívü atyadfia sogorod Dévay Pál m. p. Oberster.

Reichstatt 18^a July 1791.¹⁴

E levél után egy hónappal, 1791 július 26-án Dévay ismét ír «szerelmes drága kedves sógorának», bőven értesítvén őt Imre fia dolgairól s a reichstadi garnizoni élet egyéb újságairól:

«Csudálkozva értem atyafiságos leveledbül — írja —, hogy bujdosóban maradtak leveleim; holott bizonyosan tudom, hogy az többi között Posombül írtam, melyben tudtadra adtam, hogy az Kiss Asszonykát¹⁵ Posomban az Notterdámáknál meglátogattam; nem tehetek rüla, hogy elvesztek. Én sem vettem több leveledet ezen egynél, magam is sajnálottam, hogy egyben nem jöhettünk valahol Magyarországban; *sed quod difertur non aufertur* [= de ami késik, nem múlik], csak az Úr Isten éltesen bennünket. Valamint előbbi levelemben tudtadra adtam fiadnak dolgát, *Dominus Emericus* [Imre úrfi] hazudott egy keveség, reménlvén Attyátul hamarabb pénzt nyerhet; végére jártam minden dolgának: igaz, valami keveset vesztett is; amint hallom, vagy kétszer öszvejöttek iffíú Tiszt urak, kikkel generose [bőkezüen] jádszott; de ez nem oly nagy véték még, mert böcsületes Társaságban volt. Második: egy fiatal szép Asszonykával, Tisztnével ösmeretség mellett talán szerelemben is kapott; ide is ment valami költség: ezt magunkrúl tudhattyuk, mivel mi sem voltunk jobbak iffíú korunkban. Harmadik pedig: az szolgáljának cziffra rókatorkoss gazdagon ezüst sinórokkal és sujtással ruhát csináltatott, mely alkalmas pénzben került. Így tehát mind ezeket

¹⁴ Eredeti levél, Barcza Károlyné, Horváth Irma úrnő tulajdonában.

¹⁵ zalabéri Horváth József leányait. Hárman voltak: Erzsébet [Lizi], utóbb gróf

Festetich Péterné, Francziska [Franczi], utóbb gróf Festetich Jánosné és Rozália, utóbb Almássy Jánosné.

özve vetvén: csak pénzzel járják a búcsút.¹⁶ Több adóssága nincsen; 220 forintoknak végére jártam, és maga is meggyóna minden töredelemmel és szánakodással; mert megadtam Én nékie,

45. I. FERENCZ CSÁSZAR.

(Az özv. zalabéri Horváth Ferenczné birtokában levő eredeti olajfestmény után. Mária Terézia ajándéka keresztlányá, Dévay Mária részére.)

hogy pénzen nem vészi, úgy, hogy sírva fakadott. Attya maga többet nem adhatott volna; ígerte, fogadta, mindenképpen magát

¹⁶ «Csak pénzzel járják a búcsút:» — Akkoriban járatos közmondás lehetett, olyféle jelentéssel, mint az ismeretes német

közmondás: «Umsonst ist der Tod;» efféle dolgok pénzbe kerülnek.

mindenektől oltalmazni. 'Az játékot mindenképpen eltiltottam, az szerelmes ösmeretségnek végét szakasztottam, az hazukságnak minden származandó végeit eleiben adtam, — bizonyos légy benne. Csupán a mint észre vettem, 40 vagy 50 aranykát szeretne az erszényében ha zörögne, azért kívánt *Dominus Fráter* 500 forintokat; — azon 200 forintokkal itt való Horn nevű kereskedőnek tartozik. Mit parancsolsz felőle, elvárom tudósításodat. Az zulagját [Zulage, zsebpénz], amint írtam, Bécsben Agens Karl házánál lehet letenni, — Magam és Regimentem Agense [ügynöke]. A mellett bizonyossá tészlek, hogy ez után még nagyobb szem és vigyázás leszen utánna. Amint hallom fülhegygyel, ezt mondaná: «ha az Bátyám [Ferencz, aki Belgiumban a Blankenstein-ezredben szolgált] annyit költ, Én is magamot böcsületes Társaságban mutathatom mindenkor». Ezért is derekassan megmostam, és így az Profustúl [porkolóbtól] most ecczer nékie megkegyelmeztem; remélem többé Édes Szüleinek szomorúságot nem fog okozni. Maga ruhájára is költött valamit, igaz; itt egy uniformis pikkeles nyereg szerszámot vett az Regimentül, de eő is csak úgy füzette, mint más Tiszt úr, 20 ft 22 x-okkal [krajczárokkal]. Mind ezeket eleiben raktam; avval qualifikállya, hogy eő azt írta volna, hogy itt mindeneket dupla áron kell füzetni. Az igaz is, hogy drágább, rosszabb ország nincs eő Fölsége ditióiban [tartományaiban]; adná az Isten, hogy akarmerre, *csak mozdítanának bennünket, akar franczia, akar török ellen*, hogy innend szabadúlhatnánk; de még ekkoráig legkevesebb jelensége nincs; — itt fogunk kínlódni talán örökössen. Másszor többet; Imrének most az ecczer engedgy meg Édes Sógorom, igen szépen kér. Azonban atyafiságos szeretetedbe ajánlott, míg élek, vagyok Édes Sógorom, holtig való barátod, sógorod *Dévy* Oberster. — [Utóiratban:] Hugom Asszony Tettes társadat atyafiságosan ölelem és tisztetem, leánykám pedig *ösmeretlen is* kezeiteket csókollya. Niderlandból [Ferenczről] régen semmi tudósítást nem vettem». ¹⁷

¹⁷ Eredeti levél Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő birtokában.

Azonban hiába volt «nagyobb szem és vigyázás» Imre után: a ravasz Cupido most is túljárt az öregek eszén. Az ezredesnek háta mögött tovább szövődött «Dominus Emericus» sze-

Montfort 14^{ed} October 1794

Erdemem fölött való:
Tekintetes Affony Anyám!

Tekintetes Affony Anyámat 27^{ed} 4^{ed} közzepben hoztam birtalom levelet, melyen erkölcsegről írok, mivel abból többre nagyobb község Birtomjára. A Anya csak hogy en megedreletem tapasztallom. Edele Affony Anyám nélkül fogom tovább birtomkelt község Anya birtomjában meg tartani, mi mind a Kétségbevitelre fogunk igazkodom, hogy neapud napra edemefelénk léteink, oly ulla jótápa szőlőnk kezelésére, a közzepjére.

Hogy karantán nem adhatóan levéllel, oka az, mivel külsőnk tettünk az birtom mivől által jövni. Itenek község háta- mig a Birtomjára min den birtom nélkül érem az nagy mivől által jövni, noka az ellenfél nyomom: Ken jött, mert oly hogy két ma kéle téll, hogy által állnak; mig az Földön nem a volt egyfolyó le föld. ma az ellenfél az mivől tal parolán meg jövni, a rénszét által puokidott, ha az ulla az ott előléll, az létel volna oly nagy meg vonta, hogy fogas, hogy galibán lett volna az ulla nélkül, de egy am gyűlése oly lebesse utánaunka meg birtomjára élünk, a talan egy pus két mivől az birtom: Dar a ké fogják a jövni.

Ugyan jövni, hogy egy föléll két két mivől it cessen quita: a jövni Birtomjára. a tehát egy jövni, hogy a két mivől utad adtak megamat, a a egy egy föléll a két mivől oly Birtomjára lettel. A Affony Anyámat Kérni meg birtomjára, kérem Kéremként pedig az többet meg ölléll. Dar hogy

46. RÉSZLET HORVÁTH IMRE LEVÉLÉBŐL. (Szövege a 232. oldalon.)

relmi viszonya a «fiatal, szép asszonykával», miről a fiatal huszártiszt atyja, Horváth József, ki akkortájt betegeskedett, kerülőúton szerezhetett tudomást. Sietve értesítette róla a fiatal huszártiszt jóságos, de szigorú mentorát, mire ez Reichstadtból 1791 szeptember 28-ikán a következőben felelt:

«Én valójában szívesen fájdalom beteges állapotodat, kedves sógorom; kívánom, hogy az Úr Isten mennél előbb fordítsa meg előbbi egészségedet... Én úri atyafiságos tudósításod után elvettem *Dominus Emericus*; bizonyára rosszban töri a fejét, mert sok szép, és másfelől kemény intéseimre nem nagyon sokat hajtott; a mint kivallotta előttem sírva, nyomós és terhes adósságokat contrahált hírem nélkül és tilalmom ellen: egy helyett 300 ftokat Horn nevű bürgernél; az Uraság forstmesterinél 500 ftkat; egy oberlieutenanttúl felvett — ki is eő Excellentiájánál Adjutans — 300 ftot; más két helyett pedig mester emberek-nél 24 frtot; azon Thors nevezetű kereskedőnél pedig, melyrül irtál, hogy megparancsoltad nékie, az atya contójára semmit se adgyon nékie, 36 frtkat; ugyanazon ember többet nem is adott nékie. Így 1160 frtokra megyen mindöszve. Sajnálom, szégyenlem is, hogy annyira ereszkedett az jó Eöcsém; hova tette, semmiképen ki nem csavarhatom tüle, és meg nem vallya előttem; csak azon esedezik, hogy valamely kevés üdöre bocsássam el eötet, hogy az Attyának lábaihoz borúlhasson és mindeneket meggyovonhasson nékie. Reménlem, nagyobb része arra az Tisztnére fordult, melyrül már irtam ecczer, noha Én mingyárást eltítottam tüle Magyar Országról feljövetelem után, az Asszonyt pedig másfelől Attyához parancsoltam menni, kinek az Ura Niderlandban [Belgiumban] vagyon; de akkor már megeshetett az egész dolog. Maga legjobban ki fogja vallani Édes Attya előtt, mert Én szavát nem vehetem, mi esett közöttök. Profussal, mindennel fenyegettem, de azt is meggondolván, hogy még nagyobb gyalázattyára lenne, úgy Szüleinek pedig több szomorúságot okoznék. Már tehát, Édes Sógorom, mint Édes Attya, cselekedgy véle a mint legjobbnak gondolod; mert ha adósságtételekrül fel nem hágy, semmi sem lészen belöle; láttya Isten, eleget intettem és az Istenre is kértem, hogy Édes Szüleit ne szomorítsa. Én nyomában, sarkában mindenütt nem lehettem. Az úri szolgálatban elegendő applicatióját láttam, tapasztaltam; így örömem vala benne, distinguáltam is mások előtt; de egyéb

erkölceit ki nem tanulhattam ez mostani szempillantásig. Parancsolj tehát felőle Édes Sógorom, hogy hozzád elbocsássam-é vagy sem, mivel az Istenre is rimánkodik, hogy csak eő most Édes Attyának lábaihoz borúlhasson és minden hibáirúl, vétkeiről bocsánatot nyerhessen; soha ennek utánna meg nem történik. Talán egyéb is vagy az lelke ösmeretin, melyet előttem titkolni akar. Kérlek, nékem vétekül ne tulajdonítsd, mert jobban sajnálom, mint ha magam gyermeke lett volna. Én egyébnek nem tulajdoníthatom, csupán Bécsi educatiójának».

«Azon adósságokat fogom bővebben investigálni, most ide haza nem lévén sem az forstmeister, az Hadnagy Beél pedig [az előbb említett adjutáns] Magyar Országon vagy eő Excellentiája jószágában Redén; akkoron specificatióját megküldöm valóságával edgyütt.»

«Örvendek Ferencz fiadnak [az elsőszülöttnek] szerencsés kimenetelin; Én is azonnal írtam felőle. Csak ugyan vagy e mostani iffiu emberekkel baj; *nulla calamitas sola*; ¹⁸ legjobban gyermek- és iffiu eszeknek kell tulajdonítani. Többen is vannak itten, az kikkel még több bajom vagy e: baj most az iffiu emberek közt élni és vélek bánni; csak az Úr Isten tudgya, mennyi bajt okoznak.»

«*Az meglett békességgel* [szisztovai béke a törökkel, 1791 augusztus 4-én] *kevés reménségünk lehet az előmenetelre*; mindazonáltal talán sokáig nem tart; az supernumerális [számfeletti] Tiszt mindenütt sok, hogy disponálnak vélek, elválík; üdötül kell várni. Én ugyan gyermekeidnek előmenetelében iparkodni fogok Édes Sógorom, csak módgyát láthassam. Azomban öllek, csókollak mindkettőtököt, Leánykám pedig kezeiteket csókollya, és atyafiságos szeretetekben ajánlott, míg élek, vagyok — alázatos atyafi szolgád, Dévay Pál Oberster.»

Érdekes e levél utóirata, melyben kitör a vitéz ezredesnek a csehországi henye garnizonélet felett érzett keserősége:

¹⁸ «Semmi baj nem jár egyedül»; rendes alakjában: *calamitas nulla sola*.

«Mi — úgymond az utóiratban — itt fogunk Csehországban veszni; atta volna az Isten, hogy inkább ketskeméti pusztán nyargalhatnánk. Eleget rimáncodtam Fölséges Császárunknál, de *ex inferno nulla redemptio*; ¹⁹ elég keserves életünk vagyon.»²⁰

A következő 1792. év elején már tetőpontjára hágott zalabéri Horváth Imre szerelmi bonyodalmának válsága; és Dévay Pál e bonyodalom gordiusi csomóját huszárosan, karddal vágja ketté, a mint 1792 január 19-ikén kelt leveléből értesülünk, melyben a következőket írja sógorának:

«Magam is éppen Theresienstadtban az Divisiómnak [az Eszterházy-ezred ott állomásozó egyik osztagának] megtekéntésére voltam; azalatt vettem régen ohajtott atyafiságos úri leveledet. Igen jól esett, hogy *Orosz* kapitány uramnak [ki az ügybe, úgy látszik, illetéktelenül beavatkozott] oly kathegorice feleltél, — nálam még nem dicsekedett válaszával. Én azon vagyok, hogy mennél nagyobb csendességgel és jó móddal complanálhassam [kiegyenlíthessem] az dolgot; jelentette ugyan már magát E. kapitány [az érdekelt férj] satisfactióért, de ez 24 órai Profusnál való létellel complanáltatik. Hanem azon vagyunk most, hogy feleségét visszajuttathatnánk nekie. Az *gyermeket* már Prágában provideáltattam örököszen, Dajkára oda való vitelére és örököss nevelésére 100 frtokat adtam. Ez meg éppen mintha az világra nem is jött volna. Már most egyéb hátra nincs, Édes Sógorom, ha az E. kapitánynénak valamit resolválsz-é? vagy sem. Én törvény elé nem örömet ereszteném a dolgot, ha lehet! Üdötül kell várni, még feleletet vehetek Níderlandból [Belgiumból, ahol a férj állomásozott]; de már akarhogy, akarmint, azon fogok lenni *ut et capra et caules maneant* [hogy a kecske is jóllakjék, és a káposzta is megmaradjon], és magadnak is, kedves Sógorom, annyiban amennyiben contentumodra [megelégedésedre] lehessen ezen szomorú Históriaának vége. Külömben jól viseli magát; az szolgálatban applicálta magát elegendőképpen; remén-

¹⁹ «A pokolból nincs megváltás.»

²⁰ Eredeti levél, Barcza Károlyné Horváth Irma úrnő birtokában.

csakugyan resolválhatnál nekie, hogy az adósságtételt elkerülhesse, mert az ország drága kimondhatatlan; az két cselédgyére is könnyen elmégyen gageja [gázsija]. A 1^a decembris [december 1-e óta] ugyan *nálam vagyon asztala, Ebédgye, vocsorája*, és örömost tiszta szívből, azon okbúl, hogy szemem előtt lehessen; nálam semmi rosra alkalmatossága nem lehet és mindennap tapasztalom, hogy megbánta cselekedetit, mivel sohajtva gyakran elől hozza: csak most az ecczer eötet az Isten kiszabadítsa, soha többé eő általa senki meg nem szomorodik».

«Már most következik:

Az 600 frtbúl füzettem ki

1 ^o magának zulagot pro Aug. Sept. Oct. . . .	150 frt
2 ^o Kapitány Löppert Urnak posztjára	100 »
3 ^o Thors kereskedőnek tudva való	36 »
4 ^o Az gyermekkel Prágába	100 »
5 ^o Zulagja pro november (igen kért)	50 »
6 ^o Azon adósság is Hornnak	100 »

S^a . 536 frt.

«Így több nem maradt kezemnél, melyet Agens Karlnek letétettél, azon 600 frtbúl, 64 frtnál. Eztet, ha parancsolod, nekie adhatom, mivel fejr ruhái, mondgya, hogy igen megszakadoztak, talán jó lészen arra fordítani, ha megengeded. — Ebben az országban nincs mód, hogy egy jól született böcsületes Ember élélhessen gagejábúl [gázsijábúl], ha nem ollyatin szegény legény, ki altisztségből ment elől!»

«Végére járván még hátra maradt adósságának, következnek e képpen:

«Hadnagy Beél Urnak, tudvalevő Adjutansa eő Excellentiajának [valószínűleg Eszterházy Imre gróf ezredtulajdonosnak], most már helyben vagyon az Regimentnél . . .	464 frt
Az forstmeisternél, 6 pro centi a 2 ^a January 1791	500 »
Herrenhausser Hornnál 300 frt, marad még .	200 »
(ez is interest kíván a 6 ^a May 1791)	
Regiment Szabójának	60 »

Summa 1264 frt.

«Miolta az Regementnél vagyon, csináltatott egy rókamállyal bélelt campagne vidrás mentét, 2 pár nadrágot és két uniformis lajblit; az szabóé tehát roszra nem ment. Hogy eztet is tudhasad, miben vagyon, posztót és egyéb készületet az Regementtül vett, de annak az ára reménlem, kitelik az *Guthabungjából* [zsoldköveteléséből] alkalmasint. Így tehát magadot mindenekrül, Édes Sógorom, kívántalak informálni kívánságod szerént; most már disponálhatsz, a mint legjobb, mert az interes is szaporítani fogja az adósságot; már most az Hadnagy is praetendálja, mivel maga is szükségben vagyon; ő Excellentiája visszaküldötte az Regementhez, és most egy lova sincs, drága pénzen kell nékie szerezni!»

«Más újsággal nem szolgálhatok, hanem hogy *parancsolatot vettem, azonnal engedelemmel [szabadságon] levő Tiszt urakat vissza az Regementhez citálni*; a mellett Bécsbül írják, hogy azon 30.000 Embereket, melyek stipulálva vannak [Lengyelországnak az oroszok által tervezett második felosztása alkalmából] *Musquákhoz segedelmül resolválta volna eő Fölsége*; 27.000 Emberek pedig innend *Imperiumba* [a német birodalomba] masiroznak. Én ugyan Tamás vagyok benne, hogy mozdulnánk, de meglehet; Én azonnal tudodra fogom adni. Az alatt is drága Hugom Asszonyt kedvesivel, veled edgyütt 1000 [ezerszer] öllek csókollak mind azon jóknak ohajtásával; Leánykám kezeiteket csókollya, — bár ösmeretségtekhez juthatna ecczer; jól formálta magát az Englisi dámáknál [angol kisasszonyoknál].»²¹

*

Így fejeződött be a délczeg fiatal huszártiszt, zalabéri Horváth Imre viharos szerelmi drámája, hogy nemsokára helyet adjon annak a békés szerelmi idyllnek, mely két évvel később Dévay Máriaival kötött boldog házassági frigyében ért véget. Miután a tapasztalt öreg katona megértő rokon jóindulattal átsegítette *Dominus Emericust* a huszáréletpálya elmaradhatatlan gyermek-

²¹ Eredeti levél Lemény Jánosné zalabéri Horváth Mária úrnő birtokában.

betegségein: a szerelmi bonyodalmakon és pénzügyi kalamitásokon, — itt is bizonyosságot adván stratégiai képességeiről, — a fiatalok csakhamar összebarátkozhattak az ezredes asztalánál, hol Imrének 1791 december elseje óta «ebédgye, vocsorája» volt. Itt vett aztán gyógyító írt sajtó szerelmi sebére az üde, fiatal Mariska társaságában, a ki ártatlansága bájával csakhamar elfeledtette a régi szerelmi ideált.

Az ezredes leánya különben zárdai nevelése mellett is, melyet a bécsi «anglisi dámáknál» nyert, egészen apja lánya lehetett: amolyan amazon természetű, erélyes, nyíltszívű katonalány (*Soldatenkind*). Anyját még kora gyermekkorában elvesztvén, helyette mindenben daliás, vitéz apját vette eszményül és mintaképül. A családi hagyomány szerint apját lóháton még a harcztérre is elkísérte: fennmaradt egykorú pasztellképén is huszáros szabású zsinóros bekecs simúl karcsú termetéhez. Hogy mennyire kivált a férfias kedvtelésekben, arról ma is tanuskodik az a diszoklevél, melylyel Erdődi Pálffy Károly gróf kancellár, mint a «*Diana Cacciatrice*» nevét viselő bécsi úri vadásztársaság nagymestere ünnepélyesen kijelenti, hogy Dévay Mária, akkor már zalabéri Horváth Imréné szavazás alapján közmegelegedéssel felvételre rendes tagül «ebbe az ép oly régi mint híres társaságba, mely sérthetetlen törvénye szerint csak olyanokat fogad kebelébe, a kiknek erre jogos igényük van úgy örökös nemességük, mint a *vadászat gyakorlásában szerzett hosszú tapasztalatuk alapján*»²² («tant par leur noblesse héréditaire, que par une longue expérience acquise dans l'exercice des chasses»).

Dévay Pál, kinek egyetlen leánya iránt érzett bensőséges szeretete és apai büszkesége számos levelének minden rá vonatkozó sorából kisugárzik, jóleső megelegedéssel láthatta, mint szövődnek egyre szorosabbra a gyengéd érzelem szálai Mariskája és a megtért fiú között, a ki megbocsátható ballépése mellett is

²² Bécs, 1799 június 2-án kelt eredeti francia nyelvű diszoklevél. Aláírások: Charles Comte Pálffy, grand Maitre Deputé;

Comte de Hardegg, Chancelier; Crés, secretaire. — Leményi Jánosné Horváth Mária úrnő birtokában.

Charles Comte Palffy d'Erdoed,
Grand-Maître-Député de la noble Société de Diana-
Cacciatrice,

Fait favoir amicalement par les présentes à *Madame*

Marie de Horvath née de Veray

que l'institut spécial de cette noble société aussi ancienne que célèbre exigeant pour loi inviolable de ne recevoir dans son sein que ceux qui ont droit d'y aspirer, tant par leur noblesse héréditaire, que par une longue expérience acquise dans l'exercice des chasses, & promettent en outre solennellement une soumission entière aux règles & ordonnances renfermées dans son code; il a été résolu par la dite société, eu égard à ce que dessus, & après avoir recueilli les suffrages des membres assemblés d'y agréer avec bien de la satisfaction *Madame*

Marie de Horvath née de Veray & de lui faire expédier le présent décret, en vertu duquel *Elle* est reconnu membre actuel de cette société, & déclaré capable de participer à tous les privilèges, dignités & honneurs y attachés; avec la restriction néanmoins qu' *Elle* ait à se présenter en personne chès le Grand-Maître-Député domicilié à Vienne, pour en recevoir au nom de toute la société le bijou accoutumé, qui lui sera remis, ainsi qu'il est prescrit et d'usage, avec l'instruction requise, qui servira de base à ses engagements futurs.

Fait à Vienne le 2. Juin 1799.

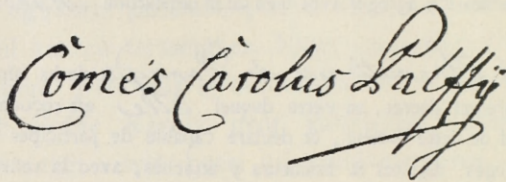
Charles Comte Palffy
Grand-Maître-Député

Comte d'Horvath
Chancelier

Par Ordonnance
du Grand-Maître-Député de la noble
Société de Diana-Cacciatrice.

Orlé's secrétaire.

szíve szerint való kötelességtudó jó katona, «szép tiszt», »derék legény» volt. Már sejthette, hogy életének nagy fordulata előtt áll: egyrészt remélnie lehetett, hogy egyetlen leánya jövőjéről megnyugtató módon gondoskodhatik, másrészt pedig már előre vetette árnyékát az a «jó háború», mely után a vitéz katona a hosszú sivár garnizonélet unalma közben annyira kívánczozott: friss és hervadhatatlan babérok vártak rá e hadjáratokban, melyekben alkalmá nyílt régi érdemeit tetézní. Már küszöbén állott tábornoki kinevezésének és a Mária Terézia-renddel való kitüntetésének, — régi vágyai, ifjúkori álmái teljesülésének.

49. GRÓF PÁLFFY KÁROLY KANCELLÁR NÉVALÁIRÁSA.

HARMADIK KÖNYV.

DÉVAY PÁL AZ ELSŐ
KOALICZIÓ FRANCZIA
HÁBORÚJÁBAN.

(1792—1797.)

50. FEGYVEREK A FRANCZIA HÁBORÚ KORÁBÓL.

I.

DÉVAY AZ 1792. ÉVI HADJÁRATBAN.

(Lafayette fölött aratott győzelme Luxemburgban; újabb győzelem az Argonnei erdőben; visszavonulás Belgiumba; jemappesi ütközet; Belgiumon át vissza a Roer folyóig.)

MÍG 1792 elején Dévay reichstadti otthonában leányának és Horváth Imrének boldog házasságban végződött szerelmi idillje szövődött, Európa politikai légköre már tele volt villamos feszültséggel: nyugaton *Franciaország*, keleten *Lengyelország* súlyos belső válságokban vajúdtak. A három katonai nagyhatalom: az osztrák, a porosz és orosz udvarok beavatkozásra készen már 1791 júliusban minden eshetőségre szövetséget kötöttek. II. Katalin már tervezte *Lengyelország második felosztását*, melyhez Ausztriának is hozzájárulását, esetleg fegyveres támogatását is biztosítani igyekezett; — Ausztria pedig a *francia forradalom* ellen iparkodott a két nagyhatalmat aktív, vagy legalább is passzív szövetségesekül megnyerni. Az 1791 augusztus 25-iki *pillnítzi* fejedelmi találkozó még jobban előkészítette e terveket.

Dévay reichstadti állomáshelyére is csakhamar eljutnak a küszöbön álló vállalkozások hírei. Már 1792 január 19-ikén kelt

hogy mozdulnánk: de meglehet. Én azonnal tudodra fogom adni».¹

Még ugyane hóban, 1792 január 25-ikén, tartotta Brissot a háborús girondista párt megbízásából híres beszédét, melynek

jezuz Excelsentij ijanokai meg ílek Jolyay nagybi; de be
 Duffin orau-off kint aifp formid, kotto finis Re.
 jezu Eparon, jondon ma fia Comand kott du
 Proumet jandak kint som kottit kott mit orpand
 kott offoe aint B kottit in Civitastent kottit kott
 aint kott kott kott kott formid

Comand kott kott

jezuz kott kott kott
 Dévay kott kott

Hla maffozni talakunt meg forid euzerai kott az kott
 kott kott kott kott kott kott kott kott kott kott

Reuffax. 13e mai. 1792.

52. DÉVAY PÁL LEVELE HORVÁTH JÓZSEFHEZ.
 (II. A levél utolsó lapja.)

alapján a francia törvényhozó gyűlés ultimátumszerű felszólítást intéztetett a bécsi udvarhoz: nyilatkozzék márczius 1-éig, fenn akarja-e tartani a békét és barátságot a francia nemzettel vagy sem? — Épen a határidőül kitűzött napon, márczius 1-én, hirtelen meghalt II. Lipót, a ki még óhajtotta volna a háborút elhalasztani.

¹ Már idézett eredeti levél Lemény Jánosné zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában.

Franciaországban pedig megbukott a békés minisztérium s a háborús girondisták jutottak a kormányra: *Dumouriez* tábornok lett az új külügyminiszter. Ez időben, márczius 3-ikán — két nappal II. Lipót halála után — kelt Dévaynak zalabéri Horváth Józsefhez írt újabb levele, melyben az Imre dolgain kívül már a készülő háborúról is megemlékezik.²

«Én — úgymond — előbbi leveledet mai napig nem vettem, hanem tegnapi postával veszem Agens Karl úrnak tudósítását azon 1814 frtrúl is, hogy kezéhez vette minden hiba nélkül; már nekem első cselekedetem léssen, hogy az adósokat contentállyam [kielégítsem], annak utánna mind szükségeit Imrének helyre állítsam. Ugyan ezután nékie minden x-rúl [krajczárról] számot kell adnia; igíri égre földre, hogy többé nem fog megszorítani sem engemet, sem szüleit. Most ez napokban kevés híja vala, hogy forró betegségben nem esett, de hidegleléssel torokfájásban esett; már jobban vagyok, de mégsem egészen; gondgyát viseltetem, semmiben rövidsége nem volt.»

«*Még az mi masirozásunk ekkoráig bizonyosan nem destináltott Niderland [Belgium] felé; reménlem, többi Potentiákra [nagyhatalmakra] várakozik Udvarunk.* Így leánykámruól is addig rendelést nem tehetek; innend Bécsben fogom küldeni, hova megírom további rendelésemet. Addig is pedig alázatosan köszönöm szíves atyafiságos gratiátokat és hajlandóságtokat.» [Kítetszik ebből, hogy Dévay ajánlatot vett Horváthéktól, hogy leányát a háború esetére magukhoz veszik a zalabéri kúriára.] «Én is bizonyossá teszek, hogy fiadnak ezután gondgyát viselem és viseltetem jobban. Másik fiadrúl [Ferenczről] is fogok értekezni; a jövendőben mindenekrúl relatiót teszek. Azalatt is, midön Leánykám kezeiteket csókollya, én pedig 1000 [=ezerszer] öllelek benneteket és csókollak, magamot atyafiságos szeretetekben ajánlván, míg élek, holtig vagyok is; [most tréfásan németre fordítva a szót:] „die 6te Division wirdt nicht formiret, weder eine Reserve Eskadron, sondern nur Ein Commando wirdt von Regiment

² Kisebbitett mása a 130. és 131. lapon.

53. UDVARI ÜNNEPÉLY BÉCSBEN A XVIII. SZÁZADBAN.

zurückbleiben; den Emerig [Imrét] werde mitnehmen um Ihme auf das baldigste in Wirklichkeit einzubringen. Adieu, lebe wohl, mein bester Freundt!“ [Tehát Horváth Imrét magával viszi a háborúba, hogy «a való-ságba bevezesse».] [Utóirat:] «Ha masirozni találunk, meg fogod engedni, hogy egy lovat szolga alá vehessek [Imre] számára, mert csak 2 lova vagyok.»³

Ezek után Dévayt már nem érthette meglepetésként a *Dumouriez* külügyminiszter által a francia kormány nevében 1792 április 20-án kibocsátott *hadüzenet*. Ugyanaz nap, mikor e hadüzenet megtörtént, kelt Dévaynak újabb levele Horváth Józsefhez, melyből kitűnik, hogy a mozgósítás akkor már nálunk el volt rendelve.

«Én — így szól e levélben — régen legkisebb tudósításodat sem kaptam; nem tudom, mi lehet az oka. Kívántam azért most tudtadra adnia, kedves sógorom, hogy a Huszár Regiment estafetaliter [stafféta útján] orderoztatott [mozgósított]. 10^a May [május 10-én] okvetetlen meg is indulok Regimentemmel Csehországban keresztül és felső Austrián Freyburgis [Freiburg im Breisgau] tájára; onnand talán bellyebb francziák ellen, ahonnan is gyakrabban leszen szerencsém tudósítani, csak az Úr Isten egésséget, erőt adgyon. Amint előbb megírtam, fiad számára Imre eöcsémnek 1 lovat kéntelen vagyok venni, mivel 2 lovánál több nincs, és a mit látni fogok egyéb szükségesseket; tudom, megengeded. Az adósságait mind kifizettem; meg fogod látni originális obligatióibúl [eredeti kötelezvényeiből]. Talán többé nem leszen adósságcsináló, reménlem! mert megigazgattam az iffiút, mivel még tudva levő adósságok kívül eltitkolván, egy helyett 90 frt, más helyett 50 frt jöttek világosságra; ezek is mind meg lesznek füzetve, a mint ki fogja mutatni számadásom.»

«Már most, Édes Sógorom, én *Leánykámot az útból Bécsben fogom küldeni* szobaleányával Bécsi jó Barátomhoz, consiliarius és Bécsi Münz-mester *Cromberg* Úrhoz; ugyan az Bécsi

³ Reichstadt, 1792 márczius 3. — Eredetije Lemény Jánosné zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában.

Müntzháznál [pénzverde épületében] vagyon lakassa, s mindaddig ott fog maradni, (magam fődeles szekeremet adtam vele), míg módod és alkalmatosságod léssen, Édes Sógorom, érette valami jó Emberedet küldeni, avagy ha kedves feleséged, drága Hugomasszony, Pozsony táján megfordúlna, vagy magad valami alkalmatosságon lemehetnél; örömet látnám, ha Magyar Országi coronatió [az új király, *Ferencz* koronázásán] megjelenhetne; tudom úgyis ott fogsz magad is megjelenni [mint Zala megye követé]; reája teendő költséget köszönettel megtérítem. Szíves ajánlásod szerint recommendálok tehát eötet előre szíves atyafiságos szeretetekben! — tudom, kedvetekben fog járni. Lelkem Sógorom, tudósíts tehát; ha leveled itt [Reichstadtban] nem találna is, utánnam fogják küldeni, vagy útban vészem. *Kulin* [Kolin] táján együtt léssen az Regiment; nemkülönben meghírom, merre fogják March Routtánkat adnia. Addig is *ezerszer* [aláhúзва] csokolunk benneteket, és míg élek vagyok s maradok, Édes Sógorom, igaz szívű atyafi szolgád: Dévay Oberster.» [Utóiratban:] «Fiad egészséges, Theresienstadti várban vannak most Casarmában [kaszárnyában] az én Divisiómmal [az ezredesi osztaggal], de ezek is megszabadúlnak evvel az Marchal [marssal].»⁴

*

Összes dolgait így gondosan elvégezvén, Dévay Pál (a vett parancs szerint május 10-ikén) huszáraival útra kelt a hadszíntér felé, hol annyi hősi babért volt gyűjtendő. Leányát a megállapodás szerint Bécsbe küldte, hogy ott maradjon, a míg Horváthék érte jönnek vagy küldenek. Közben megnyilván Budán a koronázó országgyűlés, zalabéri Horváth József is, mint zalai követ felment oda s onnan a rendek hódoló küldöttségével felutazott Bécsbe, hová május 26-ikán érkezett; a mint feleségéhez írt levelében írja: «hol postán, hol forspontos lovakon jöttem s egyebet az utazásomról nem mondhatok, hanem hogy nagyon megházott a szekér, alig tuttam magamat kinyugodni».

⁴ Reichstadt, 1792 április 20. — Eredeti levél Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő birtokában.

Másnap, május 27-ikén reggel az országgyűlési rendek «seregszen» összegyűltek *Grassalkovics* herczegnél s az egrí püspök vezetése alatt felrándultak hódoló tisztelgésre az új király színe elé, ki az audienciát aznap «tizenkettődfél» órára tűzte ki. Ezzel nyílt alkalmá Horváth Józsefnek sógora leányát, — jövődöbéli menyét, — személyesen megismerni és házához személyesen is meghívni; noha, mint írja, a fogadtatás szertartásai és nejtől nyert számos commissiója elvégzése közben «kevésben múlt, hogy ezen dolgaim között az Dévay kis Asszonyul meg nem feletkeztem». A min nem is lehet csodálkoznunk, ha leveleiben elolvassuk a bécsi ünnepies fogadtatás érdekes részleteit, melyekről a következőkben számol be nejtének:⁵

«Onnénd [*Grassalkovics* házától] számunkra elrendelt 25 hintókon bé rukkoltunk az Burgban magyar nyalka módon, lépést menvén keresztül-kason az utzákon. Nézőink az utzákban és házoknál annyán valának, hogy talán az Huldigunknál [az osztrákok hódoló felvonulásánál] sem voltak többen. Bé érkezvén az udvarhoz, azonnal eleibe botsájtott bennünket a király, akit az egész Ország nevében az Egrí Püspök ékes Deák nyelven megköszöntött, a király pedig hasonló, mind ékes, mind Nemzetünkhöz igen kegyes expressiókkal [kifejezésekkel] felelt, s oly complementumokat tett minnyájunknak, hogy többet nem is várhattunk, vagy kívánhattunk. Az utánn mentünk az királnéhoz, akit hasonlóképpen megköszöntvén Deákul az Egrí Püspök, azt gondolánk, hogy majd németül fog felelni; azomban csak elbámulánk, midőn elől húzván az zsebibül az papírost, gyönyörű Deák-sággal mosologva s bátor szívvel adá feleletit. Midőn elbucsúzánk tőle, oly mélyen pukkedlizott, hogy csaknem a földet érte . . .»

«Menénk azutánn Hertzeg Ferdinándhoz s utollyára Josefhez; ezek is nem kevesebb kegyességgel vették udvarlásunkat s minden tisztelettel s vidámsággal feleltek. Mind ezeknek végével a *Ritter Sálában* [a bécsi Burg lovagtermébe] mentünk s ott kiki, amint akart, úgy mulatta magát, míg egy órakor asztalhoz

⁵ E levél első lapjának kisebbített mását l. a 109. oldalon.

nem ültünk. Ebédünk igen Üri volt, s ugyan jó is laktunk; legelső volt Joseff, a ki meglátogatott bennünket; úgy jött az királyné Ferdinanddal edgyütt, jó fél óráig mulatozott közöttünk, s midőn heleinkbül felkeltünk, parancsolta, hogy csak ülve maradjunk, egyébiránt [=különben] elhagy bennünket. Azért le is ültünk s magyarossan hozzáláltunk mind az ételhez, mind az italhoz; kevésben múlt, hogy: *Jó Bor, a gazda . . .* nem éneklettük. Ennek is szerencsés végeztivel kiki hazament s dolgához látott; az Udvartúl tellyességgel elbocsájtattunk.»

Csak ezek után, meg a masamódnál, a «porcelán fabrikában» és a «jubiléurnél» [Juweliernél = ékszeresnél] végzett férji megbízatásainak teljesítése után kerülhetett sora a «Dévay kisasszonyval» való találkozásnak. Ekkor látta meg először Dévay Mária Imréjének szigorú apját, reménybeli apósát. A fiatal (és szerelmes) katonalány ez első találkozásnál kissé elfogúlt lehetett. Önérzete tiltakozott az ellen, hogy olybá tűnjék a dolog, mint ha ő futna Imre után s rá akarná magát kötni szülei házára vendégül. A zalabéri Horváth-család ugyan tekintélyes, rangos, gazdag familia volt, — de ő is büszke volt apjára és származására. Ezért a követ úr ismételt meghívását oly látszólagos hidegséggel fogadta, melyet — tekintve a daliás Imre iránt táplált gyengéd érzelmeit — bensőleg bizonyára nem érzett, és inkább kissé rátartinak mutatta magát. Az öreg úr e váratlan magatartást nem tudta mire magyarázni, s efölött való bosszúságának zsörtölődve ad kifejezést levelében: «éppen midőn estve ezen leveletem írom — úgymond — jutott eszemben [az Dévay kisasszony]. Azonnal fölkerestetem; szinte [épen] ma délelőtt érkezett ide s magam is elmentem hozzá. Hohó, Édes Fiam! — nem mi közénk való Eő; igen pípes Leánynak nézem Én eőtet s ollyannak, aki nem mást, hanem csak az mulatságot kedveli. Egy kevésé beszélgettem véle, s azután proponáltam neki a dolgot, hogy tudniillik meddig akar itt mulatni, s mikorra kívánja, hogy érette küldgyek? — Arra nagy kényessen felelt, hogy köszönyi Gráciánkat, eő kinyerte Attyátul, hogy itt Bécsben maradhasson.

Hála Isten! bizony igen akarom, hogy illy jó móddal tőle megmenekedhettél.»⁶

Azonban úgy látszik, Horváth József felesége, a ki mint Ugronovics leány maga is vérbeli rokona volt az ezredes leánynak, jobban megértette e feltűnő magatartás mélyebben rejlő okát. Nem engedett, s nemsokára lehozta vagy lehozatta a makranczos leánykát, akinek valódi érzelmeiről anyai ösztönével már sejthetett valamit; talán már előre is Imre élete párjának szánta, ki addig már akarva vagy önkénytelenül fel is fedhette szándékát anyja előtt. Így később Mariska utóbb mégis csak elkerült a zalabéri kúriába. — Mikor e találkozás végbement, Dévay Pál ezredével már messze járhatott a Rajna vidékén, hol a szövetséges seregek felvonulása azalatt megkezdődött.

*

A megállapított haditerv szerint a szövetségesek *derékhada* (42.000 porosz, 6000 hesseni katona és 10.000 francia emigráns) *Luxemburg* felől volt átlépendő a francia határt, hogy *Longwy* és *Verdun* várak elfoglalása után átkeljen a *Maas* folyón. E folyónál kellett egyesülnie az *Osztrák Németalföld* (Belgium) felől idetörekvő osztrák sereggel (15.000 ember és 5000 francia emigráns, *Clerfayt de la Croix* gróf parancsa alatt), melynek előbb *Maubeuge* és *Givet* erődjeit kellett elfoglalni. Egy harmadik, ugyancsak osztrák seregnek (*Hohenlohe* herczeg parancsa alatt) *Saarlouis* felől *Thionville* és *Metz* várait kellett megtámadnia s azután egyesülni a másik két sereggel.

Az egyesült seregeknek aztán a *Champagne*on át közös erővel kellett volna Páris ellen vonulniok.

Dévay Pálnak a parancsa alatt álló Eszterházy-huszárezreddel Freiburgból a *Luxemburgban* gyülekező porosz derékhadhoz kellett csatlakoznia. *Braunschweigi Ferdinánd* herczeg, az egész hadjárat fővezére, még *Coblensben* készülődött, a mikor a magyar huszárok július közepe táján megérkeztek Luxemburgba. Itt *Dévay*

⁶ Bécs, 1792 május 27. — Eredeti levél Barcza Károlyné, Horváth Irma úrnő tulajdonában.

54. FERENCZ CSÁSZÁR ÉS MAGYAR KIRÁLY KORONÁZÁSI DÍSZBEN.

a hosszú lovaglásban elfáradt embereinek néhány napi pihenőt adott. Ennek elteltével az előhadat vezető *Schröder* báró tábornok parancsára *Longwy* környékének kikémlelésére indult, s így e ponton első volt, ki az ellenséges francia határt átlépte.⁷

Dévay itten való szerepléséről fennmaradt az említett *Schröder* tábornoknak *Luxemburgban*, 1792 július 19-ikén kelt tábori jelentése, melyben elmondja, hogy július 19-ikén hírt vette, hogy *Lafayette* generális előhada már a luxemburgi *Virton* község körüli falvakig nyomult, s ott nemcsak takarmányt zsákmányolt, hanem az ottani parasztok fegyvereit és kaszáit is elszedte. Erre ő úgy rendelkezett, hogy három csehországi zászlóalj s hét század *Eszterházy-huszárt* a közeli *Arlon* községig tolt előre a francziák ellen. Az arloni táborból aztán *Dévay* ezredes másfél század huszárral előre nyomult *Saint-Legeren* túl *Virton* közelébe portyázni s az ellenség állását felderíteni. A tőle vett jelentés szerint az egész ellenséges erő arra az oldalra vonul.⁸

E vidéken vívta ki néhány nap múlva rövid előcsatározások után *Dévay* a francia háborúk első fényes, következményeiben nagyfontosságú diadalát nem kisebb ellenség, mint a híres *Lafayette* generális fölött. Ezt a ragyogó haditettét önéletrajzában csak kevés szóval, lakonikus rövidséggel írja le ekképen:

«És íme harmadnapra rá [az előcsatározás után] *Lafeyet* generális mintegy tizennyolczezer emberrel betört birodalmi területre. Akit én a mi ezredünkkel s egy-egy *Stuard*- és *Kinsky*-zászlóaljjal, sok katonáját levágván és elfogván, szerencsésen kivertem a mi területünkről.»⁹

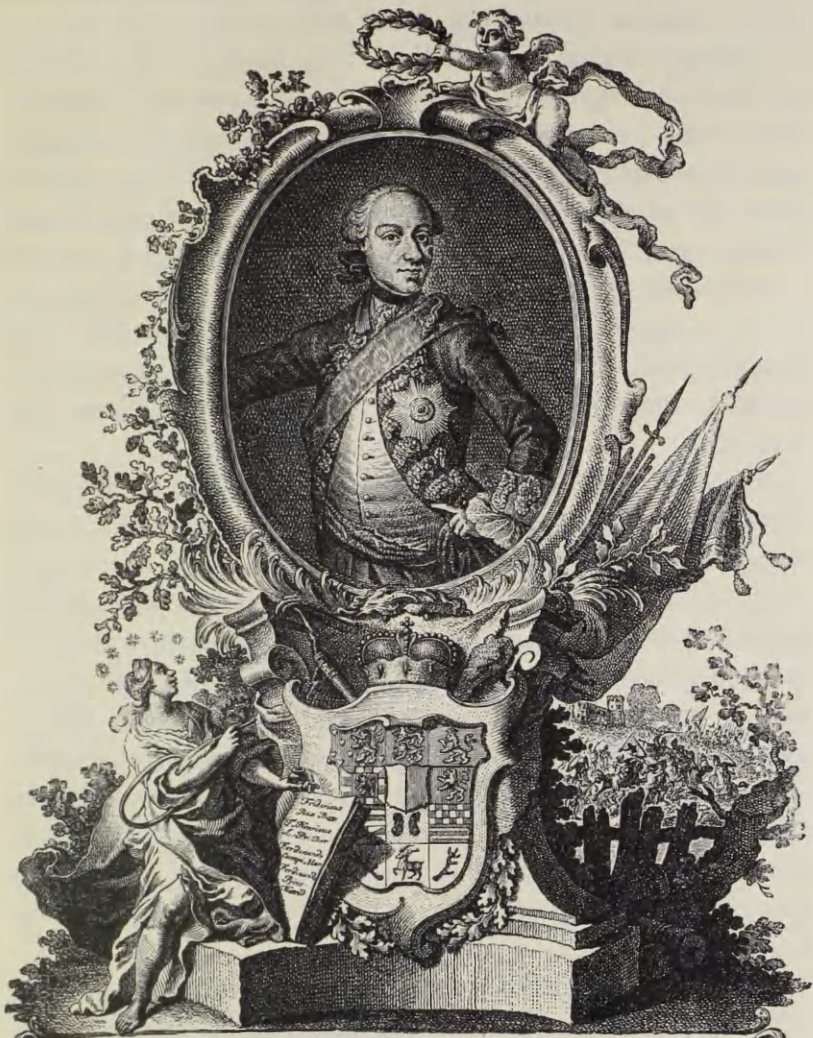
A ténynek ez a rövid, velős előadása néhány érdekes részlettel

7 «Interea anno 1792-do erumpente Bello Gallico ex *Bohemia* usque *Luxemburgum* profecti sumus; ibi aliquot dies pro refectione corporum subsistendo, mihi a D. Generali *Schröder* imperatum, ut limites Gallicos circa *Langui* [*Longwy*] situatos sedulo recognoscam.» *Dévay*, i. f. 5. l.

⁸ *Kriegsarchiv: Deutschland u. Nieder-*

lande, Feldakten 1792, F. 13, N. 48. Vorposten-Berichte und Meldungen, 138. l.

⁹ Et ecce tertio die evenit, ut Generalis *Lafeyet* cum 18 circiter millibus in Terram *Caesaream* irruerit. Quem ego cum *Regimine* nostro et duabus legionibus *Stuard* et *Kinsky* multis ex eorum numero caesis aut captis feliciter ex Nostro Regno ejece-ram.» I. f. 5. l.

CAROLVS WILHELMVS FERDINANDVS.
Princeps Hereditarius Brunsvico Guelpherbit.
 natus d. 9 Oct. 1735

Fuit per J. C. Wilson qui ce vend à l'Anglo: et à Paris chez Rosselin, Rue St Jacques à l'Hôtel Sarrasin

55. BRAUNSCHWEIGI FERDINÁND.
 (Egykorú metszet után.)

bővül Dévaynak a Mária Terézia-kereszt elnyeréseért 1793-ban írt kérvényéhez mellékelt «*species facti*»-ból vagyis tényleirásból. Ebben előadása a következő alakot ölti:

«Mindjárt azután, hogy az Eszterházy huszárezred 1792 július havában Luxemburg területére bevonult, előörsi szolgálatra rendeltetem; s a mikor Lafayette ellenséges tábornok *Longwy* felől 3 hadoszlopban és 32 ágyúval *St. Legers* felé nyomult előre, 2 osztag («*Division*») *Eszterházy-huszárr* élén egy hirtelen lovasrohammal («*durch eine rasche Attaque*») előhadat nemcsak visszaszorítottam, hanem akkora zavarba hoztam, hogy erre az egész ellenséges sereg visszavonult, és illetén módon a mi huszárainknak itt is kipróbált vitézségével és állhatatosságával gátat vettem az ellenséges előnyomulásnak a luxemburgi területen.»¹⁰

Lényegében azonos ez előadással, bár még sokkal részletesebb, Dévaynak a diadal helyszínén még a győzelem estéjén (*St. Leger*, 1792 július 26-ikán) írt tábori jelentése.¹¹ A győzelem jelentőségét eléggé kiemeli az a körülmény, hogy e veszteség után *Lafayette* teljesen eljátszotta szerepét; a nemzetgyűlés árulónak nyilvánította, csapatai fellázadtak ellene, ő maga pedig átszökött az osztrákokhoz, a kik fogságra vetették és *Olmütz*be szállították. Mindez eseményekben döntő szerepe volt Dévay vitéz lovasrohamának. A Mária Terézia-rend káptalana utóbb kellően honorálta e fényes sikert azzal, hogy Dévayt a rendbe való felvételre főként ezért a fegyvertényért mondotta ki érdemesnek. A rend-vitézzé való promotio megokolásának fennmaradt fogalmazványa ugyanis így szól:

«Aminthogy tekintetbe vettük a vitézségnek, okosságnak és állhatatosságnak ama sok, rendbéli bizonyosságát, melyeket a mi vezérőrnagyunk, *Dévay*, mint egy huszárezredünknek ezredese az 1792 és 1793 évi hadjáratok folyamán magáról adott, különösképen a mikor 1792 július 26-ikán a francia hadsereg előhadát

¹⁰ MTR. levélt. F. IV. D. 14/7. Boussy (Boussu), 1793 április 7.

¹¹ Kriegsarchiv, DL. u. NL., 1792. Feldakten F. 7., N. 113.

*Longwyn*nál visszaverte és oly zavarba hozta, hogy az egész francia hadsereg kénytelen volt visszavonulni, s annak előnyomulását továbbra is a legszerencsésebb sikerrel megakadályozta; — aminthogy egyáltalán a nevezett hadjáratok folyamán több vitézi tettevel a mi fegyvereinknek jelentékeny előnyéhez lényegesen hozzájárult.»¹²

Egy nappal e diadal előtt, július 25-ikén adta ki *Braunschweigi Ferdinánd* generalissimus hírhedt coblenzi manifestumát, melyben Páris városát lerombolással fenyegette. *Dévay* másnapi sikere igazolni látszott a kiáltvány elbizakodott hangját. Ámde a gyorsan kimondott szót csak lassan követték a tettek. Csak hosszas, további háromheti készülődés után lépte át a porosz sereg (vele *Dévay* is) a francia határt s csak augusztus 20-ikán ért végre *Longwy* alá.

Ezalatt ideérkezett Belgiumból *Clerfayt* is, ki augusztus 21-ikén ismét az *Eszterházy*-ezred néhány századával újabb kémszemlét tartatott a vár környékén.¹³ A vár negyednapra ellenállás nélkül megadta magát (augusztus 24).

Ez árulás hírére Páris felbőszült népe azzal felelt, hogy néhány nap múlva a hírhedt szeptemberi mézszárlásokkal a királypártiakat kiirtotta (szeptember 2—5).

Ép e véres napokban (szeptember 4) *Verdun* vára is kapitulált a szövetségesek előtt, kik itt újabb néhány napig (szeptember 8-ikáig) tétlenül vesztegeltek. Ezután tovább nyomulva az *Argonnes* erdőségig, annak átjáró szorosaiban már az új vezér, *Dumouriez*

¹² MTR. levélt. F. rv., D. 14/10. (Signálta: Grünne.) «als haben wir die vielfältigen Beweise der Tapferkeit, Klugheit und Standhaftigkeit in Betracht genommen, welche unser Generalmajor Devay als Oberster eines Hußaren Regiments während den Feldzügen von 1792 und 1793 gegeben, namentlich da er am 26-ten Julii 1792 die Avantgarde der französischen Armée bey Longwy zurückgedrängt und in solche Verwirrung gebracht, daß die ganze französische Armée den Rückzug nehmen musste; deren weiteren Vor-

dringen derselbe fernerhin mit dem glücklichsten Erfolge Einhalt gethan, so wie er überhaupt im Laufe gedachter Campagnen durch mehrere tapfere Thaten zum beträchtlichen Vortheile unsrer Waffen wesentlich beygetragen hat.»

¹³ «Am 21. August recognoscirte der Feldzeugmeister [Clerfayt] mit einigen Escadronen des Regiments [Eszterházy] die Festung Longwy.» Thürheim: Die Reiterregimenter der k. k. öst. Armee II, 55. l. *Dévay* ezt a kémszemlét, mint kevésbé jelentős ténny, emlékiratában nem említi.

seregére bukkantak, ki e szakadékos terepet ügyesen választotta meg a szövetségesek feltartóztatására. A porosz centrum a Braunschweigi alatt itt nem is mert támadni, de a jobbszárnyon *Clerfayt* alatt csakhamar kitüntették magukat *Dévay Eszterházy-huszárai*. Behatolva az erdőségbe, *La Croix aux Bois* mellett már szeptember 12-ikén elűzték az ellenséget, mely ott épen el akarta magát sánczolni. Az ütközet hevében az egyik huszárszázad *leszállott a lováról s gyalog kergette tovább a hegyi ösvényeken a futó ellenséget*. Miután most itt a mieink foglaltak állást, maga Dumouriez tábornok harmadnapra (szeptember 14) ötezer emberrel jött a La Croix mellett állomásozó előőrseink kiverésére; de a vitéz *Eszterházy-ezred*, három zászlóalj gyalogság által támogatva, ezt a támadást teljes sikerrel visszaverte.¹⁴

Clerfayt e diadala után szeptember 15-ikén elfoglalta az Argonnok északi átjáróit. A francziák vad futásban menekültek; de a Braunschweigi herczeg hosszú tétlensége időt engedett nekik, hogy *Valmynál* Dumouriez magához vonja *Kellermann* seregét s szeptember 19-ikén már tetemes haderővel, 60—70.000 emberrel elég jó állásokat foglaljon el. Mire másnap a poroszok végre az *Argonnok* óvatos megkerülésével odaérkeztek, már teljesen harcra készen állott. *Braunschweigi Ferdinánd* most némi sikertelen ágyuzás után, a helyett hogy túlerejével erőlyesen támadott volna, kilencz napig tétlenül vesztegelt, mert Dumouriez, a ravasz diplomata-katona hosszas titkos alkudozásra csábította XVI. Lajos állítólagos kiszabadítása érdekében. (A míg e tárgyalások folytak, a konvent detronizálta a fogoly királyt és kikiáltotta a köztársaságot; szeptember 21.) Az osztrák vezéreket ezalatt a főhadiszállásról eltávolították, úgy hogy ezek gyanút

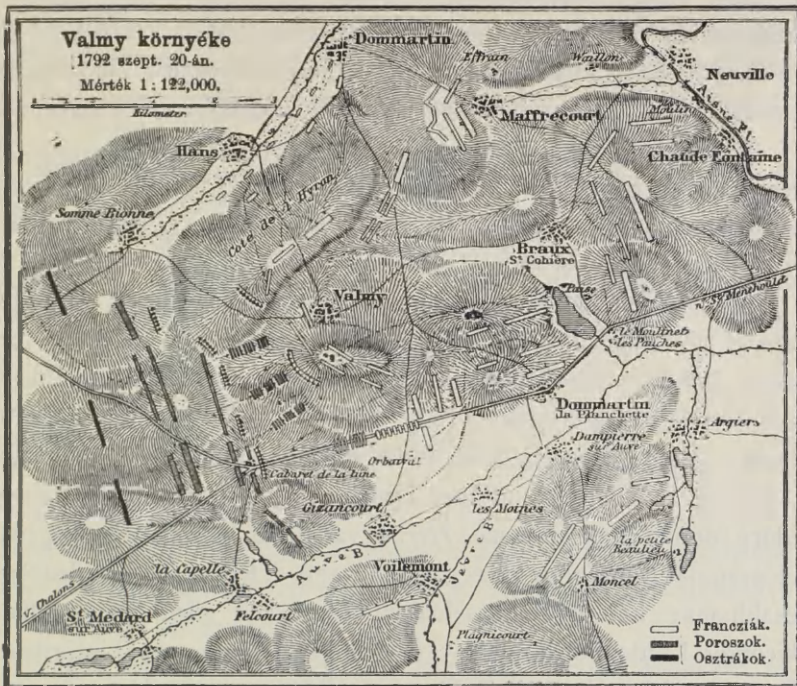
¹⁴ Thürheim: Die Reiterregimenter etc. II, 55. l. «In einem Walde bei *La Croix aux Bois* verjagten am 12. September die Husaren den Feind, der einen Verhau anlegen wollte. Eine Escadron sass ab, und folgte dem Feinde zu Fuss. Am 14. ward General Dumouriez, der mit 5000

Mann unsere Vorposten bei La Croix angriff, vom Regimente [Eszterházy] und 3 Bataillons Infanterie zum Rückzug gezwungen.» — Ezt a fegyvertényt maga Dévay nem említi, de mivel itt mindig az egész ezredről van szó, annak élén minden valószínűség szerint itt is jelen volt.

FERENCZ CSÁSZÁR ÉS MAGYAR KIRÁLY KORONÁZÁSA.
(Az eredeti olajfestmény a M. Tört. Képcsarnokban.)

fogtak és árulást emlegettek. Végre a fővezér, mivel serege állítólag az esőzések, fárasztó utak és betegségek által sokat szenvedett, csata nélkül kiadta a parancsot az általános visszavonulásra, mely szeptember 30-ikán kezdődött. A szövetséges sereg szégyenletes visszavonulásában ismét háromfelé vált s mindenik ugyanazon irányban ment vissza, a melyen jött.¹⁵

56. VALMY KÖRNYÉKE.

Dévay most — elválv a porosz seregtől — a lucskos, sáros utakon folytonos szakadó őszi esőzésben *Clerfayt* seregével hátrált *Belgium* felé. Ezredével hátvédül rendeltetvén, az üldöző ellenséget visszatartóztatva, annak soraiból számos foglyot ejtett. Ütközben az emigráns segédcsoportok szétszűllöttek, az osztrák rendes katonaság pedig gyorsított menetekben elérte *Mons*

¹⁵ Grote, i. m. x. 119—120. l; Marczali, Világtört. x, 351; Erzherzog Carl, Ausge-

wählte Schriften, Wien-Leipzig, 1893, iv. k. 143—4. l.

városát, hogy ott téli szállásaira vonúljon.¹⁶ Azonban itt nem volt sokáig nyugta: *Dumouriez* a szövetségesek kitakarodása után már *Belgium* elfoglalását vette tervbe. A belga határon *Maubeuge* és *Valenciennes* között már október 24-ikén 60—70.000 (Dévay szerint 72.000) embere volt együtt, s ezekkel november 4-ikére *Mons* alá érkezett. Itt az összesen 17.000 emberből álló osztrák sereg feltartóztatni próbálta. Ez az ellenállás teljesen kilátástalan volt; a *Femappes* faluról nevezett ütközet (Dévay, a ki résztvett benne, kéziratában egészen helyesen *monsi* ütközetnek nevezi)¹⁷ az osztrákok teljes vereségével végződött (november 6).

A vesztett csata után nem maradt más választás, mint a francia túlerő elől visszavonulva *Belgiumot* teljesen kiüríteni. Az osztrák sereg most *Brüsselen* és *Löwenen* át *Lüttichig* hátrált a nyomon követő francia sereg elől.

A *Lüttichbe* érkezés utáni napon az előhadak vezére, *Sztáray Antal* gróf tábornok megsebesülvén, *Clerfayt* tábornoszernagy az összes előőrscsapatok fölött való vezérletet több tábornok mellőzésével a teljes bizalmát bíró *Dévay* ezredesre bízta, a ki rögtön kimutatta e feladatra rátermettségét. A mikor ugyanis seregünk már *Lüttichet* is elhagyta, melyet utána az ellenség foglalt el, egy időre onnan nem messze *Herve* városban állapodott meg és előcsapatát *Soumagne* községben helyezte el fedezésül. Az ellenség csakhamar két gyalogzászlóaljjal és egyéb sűrű csapatokkal kimentett *Lüttichből*, hogy *Dévay* elővédjét *Soumagneből* kiszorítsa. *Dévay* azonban kora hajnalban megelőzte a támadást, s rajta ütven a közeledő ellenségén, sokat megölvén és számos foglyot ejtvén, visszaűzte *Lüttich* szomszédságába egészen *Ayeneux* faluig. Ezzel lehetővé tette, hogy az osztrák főszereg továbbra

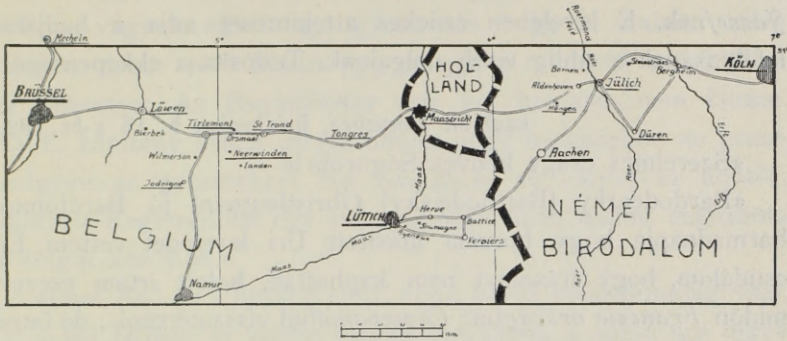
¹⁶ «Eodem etiam anno cum Sua Excellentia *Klerfejt* in *Campaniam* [=Champanagne] irrupimus, et ubi inde propter iniquitates viarum atque tempestatum copiae nostrae reverterentur, postremos ordines cum Regimine ducere iussus sum; qua occasione complurimos ex infestantibus et nos persequentibus hostibus intercoepi,

cum Sua Excell. *Klerfejt* usque *Monsium* [Mons] eo cum mandato profectus, ut ibidem stationes Hyemales servaremus.» Dévay, 5. l. V. ö. Károly főherczeg i. m. (Der Feldzug von 1792) IV. k. 145. l.

¹⁷ Így nevezi Károly főherczeg is, e csata szakértő leírója, a ki maga is jelen volt. I. m. IV, 45. l. (la bataille de Mons.)

is *Herveben* maradhatott s ott és a közeli *Battice* városban magát eleséggel teljesen elláthatta. Később a támadások még többször is ismétlődvén, Dévay, a ki most még három gránátos zászlóaljot kapott erősítésül, e támadásokat mindannyiszor rettenthetetlenül visszaverte.¹⁸

Az utolsó ily csata a belga határon deczember 12-ikén ment végbe. Az ellenség *Verviers* mellett támadt az osztrák sereg balszárnyára. Dévay mint hátvéd, bár csapatának jó részét, melylyel a centrumot és jobbszárnyat fedezte, nem használhatta fel, mindössze néhány század vadászszal és szerbbel, a magyar

57. AZ 1792/3. ÉVI BELGIUMI HARCZOK SZÍNTERE.

Sztáray-gyalogezred egy zászlóaljával és 60 huszárral a háromszor ismételt támadást mindannyiszor visszaverte, az ellenséget visszaűzte és megtartotta hadállását.¹⁹

Végre az osztrák sereg, folytatva hátrálását, *Aachenen* át elért a *Roer* folyóig; *Füllich* város alatt átkelt a folyó hídján

¹⁸ «Verum Generali Dumorier (Dumoriez) nos cum 72 (millibus) militibus aggrediente post confectum infelix *Monsense* proelium (universum *Belgium* hosti cedendo) usque *Leodium* [Lüttich] nos retraximus; et sequenti die Exc. Sua Klerfeyt universarum excubiarum curam illico in me transtulit; ubi autem hostis cum duabus legionibus pedestribus et densis hostium agminibus ex *Leodio* erupisset, eundem cum captis et caesis multis fortiter repuli; jamque etiam cum tribus granatericis

legionibus adjutus complures ejusmodi eruptiones intrepide rejeci.» Dévay i. f. 5. l. Közlebbi leírása e csatának Dévay 1793-iki kérvényében (MTR. lt. F. iv., D. 14/7); hol azonban a dátum — nyilván leírás hibából — téves: november 6, bizonyára november 26 helyett. — Károly főhg. (i. m. 150. l.) ezt a lüttichi csetepatét november 27-ére teszi.

¹⁹ Dévay 1793-iki kérvénye, «Species facti». (MTR. lt., i. h.)

és tovább tartott a *Rajna* felé *Köln* irányában. *Dévay* itt a tábornoktól éjjel vett parancsra megállott ezredével *Steinstrass* falu mellett az országúton, hogy az ellenség mozdulatait megfigyelje. Itt azonban folytonos támadásoknak volt kitéve, miért is a tábornok rendeletéből két válogatott századdal a *Roer* folyó hídjáig (igen jelentős és nagy művészettel épült hídig) nyomult vissza s azt löporral felrobbantván, teljesen elpusztította.²⁰

*

Steinstrassnál elfoglalt állásában a «Retiráda» közben *Dévay* alkalmat talált arra, hogy levelet írjon sógorának, *zalabéri Horváth József*nek. E levelében érdekes áttekintését adja a hadjárát lefolyásának s eddig viselt dolgainak. Tudósítása ekképen szól:

«auf die Borposten, steinstraßen d. 16 x-br 792»

«Szerelmes drága kedves Sógorom!»

«Bardodeczky [Barthodeisky] Obristleutnant jó Barátomtól harmadnapja hogy hozzám utasított Úri leveledet vettem. Én csudálom, hogy írásomat nem kaphattad, holott írtam ecczer, midőn *Franczia ország*ből, *Champaniá*ből visszatértünk; de Isten tudgya hova lettek, mert sem tőled, sem Leányomtól hasonlóképpen már több két holnaptúl legkisebb tudósítást nem kaptam; Isten tudgya, vagy az Ellenség kezében, vagy kóborlóban vannak minden leveleink; más jó Barátimnak és Atyámfiainak levelei is hasonlóképpen.»

«Én magam is vagy ötödnapi *Luxemburgisban Arlon* táján igen rosszul voltam kólikában, de az Doktorok hamar segítettek rajtam. Istennek hála, attúl fogvást egészségem тұrhető, frissen vagyok. Az *Monsi* verekedéstől [jemappesi ütköztétől] fogvást szüntelen Retirárában vagyunk; elhattuk egészen az *Szép*

²⁰ «Treductis demum ex Sua Excellentia de nocte mihi transmissio mandato infra urbem *Jülk* [Jülich] per pontem super fluvium *Rohr* [Roer] structum, agminis meis penes *Steinstraße* [Steinstrass] circa viam publicam consistendo, omnèsque motus hostiles observando continuis ho-

stilibus infestationibus eousque expositus fueram, donec ejusdem Excellentiae Suae ex Imperio ope duarum selectarum turmarum pontem illud magni momenti et laboriose exstructum vi ejecti ardentis pulveris piri totaliter annihilassem.» *Dévay*, 5—6. l.

Niderland országunkat; már közelíttük a Rajna vizét; talán ott megállunk és téli quártélyba száll Armadánk, — a honnand bővebben.»

«Az fiad [Imre] szüntelen vélem vala az Regimentnél; hanem *Champagnia*ban vérhasban hátra kellett küldeni *Langiban* [Longwyban], egy francia várban, ahol temérdek Tiszt és Köz-népekből álló betegjeink valának; ottan lévén Reg[ement] Chyrlugussom is az Armáda Ispitályaival, helyre állította; annak utánna in die goßene Uder verfallen; de abbúl is kiszabadította, és az üdötül fogvást egészséges, friss, semmi baja nincs; most is vélem vagyok az Borpoßt Commandónál. Most jobb gazda; még zulagja vagyok, mivel úgy igyekeztem, hogy az szabott üdöig kijöjjön, usque 1-am Martii 793, zulagjával; üdövel megküldöm az Rednungot. Az Bagázsiamat már két holnapja nem láttam. Az E. kapitány úrnak megtiltottam, hogy legkissebbe ne ereszkedgyen az gyermekkel *sub cassatione* és várjon az üdötöl; mihelest Regimentem egy kis nyugodalomban lészen, eligazítom a dolgot közöttök.»

«Imre fiad az Ellenség előtt, noha kevés alkalmatosság vala, de a hol láttam, jó viselte magát, megállotta a sarat, így derék Ember lehet belöle; de az másik fiadat [Ferencz], Édes Szerelmes kedves Sógorom, — valamint reménlem, hogy vetted B. Révay levelét felöle, mit cselekedett *Namurban*, nemkülömben *Monsi* actionál [ütközetnél] Truppját elhatta, hasonlóképpen minden felöl adósságot csinál, kicsallya All Tisztektül és köz Emberektül, — legjobbnak itilném, ha haza vinnéd; szemed előtt még derék Ember lehetne, tanúllyá az gazdaságot, és üdövel meg kell házasítani, úgy az N.[emes] Vármegyénél lehetne applicálni [alkalmazni]. Ez is most itt vagyok Commandóm alatt Blankensteintül az Escaderrel. Én eleget pirongattam; az Istenre is kértem, tekintse Édes Szüleinek böcsületeket, mely üdötül nem is hallottam legkissebbet. Külömben capacitássa, activussága elég volna; szép iffiu, de hazug; már lássad, Édes Sógorom, mit csinálsz vele. Imrében pedig ezek nincsenek, azt mondhatom.»

«Én, midőn Generalis Gróf Staray [Sztáray Antal gróf] *Littignál* [Lüttichnél] sebben esett, másnap, úgymint 28^a 9 bris [november 28], az Vorpost Commandót általvettem tüle, az Regimentet el kellett hadnom; az üdőtül fogvást vorposton [vagyok] és Armadánk-nak Ariergardot [hátvédet] csinállok. Háromszor attaquírozott nagy erővel az Ellenség, de mind a háromszor szerencsésen visszavertem, nagy karával az Ellenségnek megtartottam postyaimat [posztjaimat=állásaimat]; reménlem, fogod olvasni az Relatióbúl, a mikor publicumra fogják bocsátani [=nyilvánosságra fogják hozni]. Az utolsóban [Verviers mellett] igen jól viselte magát Stáray egy Battallyónja, vitéz módon és dicsőségessen. Az Generalis urak, ugyan Boross generalis úr is, kistrófollyák magokat, ahol bűdöss; szegény Obersternek [értsd: neki, Dévaynak] az nyakában vetették. Csak az Úr Isten Egésséget adgyon; elválík, mi lészen az jutalma. Most 17 Compagnia jáger vagyon velem, 1 Battaglion *Odonelli* és egy Battall. *Branovatzky* avagy *Servische Frey Chor* [Freicorps, szerb szabad csapat], 1 Divisió *Eszterházy-Huszár*, 1 Divisió *Latour Dragonyos*, 1 Escadron *Blankenstein*, 6 ágyú is; az *Stáray* Regimentje berukkolt 7 nagyobb ágyúkkal az Armadához. Eztet csak rövideden. Azomban ölelem csókolom ezerszer Hitvesedet, kedves Hugomat, kedves Magzativál és véled edgyütt; atyafiságos szeretetekbe ajánlott míg élek, holtig maradok Édes Sógorom holtig igaz szívű atyádfia Dévay s. k. Obr.»²¹

*

A mit Dévay e levélben már előre látott, csakhamar bekövetkezett. Az osztrák «Armáda» csakugyan «téli quártélyba» szállott a Rajna mellett. A francia sereg most a *Roermonde—Aachen—Malmédy* hosszában elhúzódó demarkacionális vonalon vett állást,²² de innen is még folyton nyugtalanította a Roer folyó túlsó partjára vonúlt osztrák-magyar sereg hadállásait.

²¹ Eredetije Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

²² Erzherzog Carl, *Ausgewählte Schriften*, IV, 251. l.

Clerfayt tábornaszernagy *Kölnre* támaszkodva, az e város előtt fekvő *Bergheimben* ütötte fel főhadiszállását s itt telet át három hónapon keresztül 1793 márczius 1-éig. Ezen egész idő alatt *Dévay* őrizte az ellenség ellen előcsapataival a Roer-folyó stratégiai vonalát és több sikeres vállalatot intézett a francia előhad ellen, ezzel biztosítva a főserég nyugalmát.

58. LAFAYETTE.

(H. Gugeler metszete után.)

E vállalatok közt legnevezetesebb volt a roerparti *Düren* város visszafoglalása az ellenségtől, melyet *Dévay Clerfayt* tábornaszernagy megbízásából 1792 december 21-ikén hajtott végre, alig hogy az ellenség a várost a megelőző napon elfoglalta. E fontos átkelő pont elfoglalására *Branováczy*²³ és *Makony* gróf őrnagyokat küldte ki egy *Branováczy*-féle szerb önkéntes zászlóaljjal, négy század vadászkatonával, egy félszázad *Latour*- és

²³ A bányászati születésű *Branováczy János* (1754–1816) a háborúban egy szerb szabad csapattal vett részt. «Einer der unternehmendsten Soldaten im kleinen

Kriege... musste 1809 vieler Wunden wegen in Pension.» (Wurzbach, i. m.) *Dévay* még sok más helyen is említi a *Branováczy* szerbjeit.

egy félszázad *Eszterházy*-huszárral; a várost sötét éjjel meglepve szerencsésen be is vették, az 560 főnyi francia őrséget kikergették, s a várost az egész télen át meg is tartották.²⁴ E fontos stratégiai pont visszafoglalását mint nevezetes eseményt *Károly* főherczeg is külön kiemeli a hadjárat leírásában.²⁵

Hasonló fontos és érdekes éjjeli vállalkozás volt az, melylyel a Jülich mellett a Roer-folyó túlsópartján fekvő *Bornen* község francia őrségét lepte meg Dévay az 1793 január 2. és 3. közti éjszakán. Ez az őrség, mely egy egész zászlóaljból állott, erejében és helyzetében elbizakodva megelőzőleg folytonos támadásokkal zaklatta a mi előőrseinket. Most Dévay emberül megfizetett nekik az okozott károkért. A mondott éjjelen százhusz huszárral, két vadászszázaddal s három század Branováczkyszerbberrel rajtaütvén, 69 emberét levágta, negyvenet foglyúl ejtett, s e foglyokat még hajnalban diadallal elvitte Clerfayt tábornagy elé a főhadiszállásra. Ezzel elvette a további támadásoktól a francziák kedvét, kiknek sorában e sikerült vállalat nagy nyugtalanságot, félelmet és ijedtséget («*Unruhen, Forcht und Schrecken*») okozott.²⁶

Négy nappal ez eset után, január 6-ikán egy újabb éjjeli megrohanással a hollandiai határon a *dalheimi* klastromban állomásozó, egy tiszt alatt 24 emberből álló francia előőrsöt ugrasztotta széjjel; magát a tisztet 8 katonájával elfogta és mind a 25 lovat zsákmányúl ejtette.²⁷

²⁴ Dévay 1794-iki kérvénye, «species facti». (MTR. It. F. iv, D. 14/7). Önéletrajzában is említi: «nec multo post civitas *Dirn* [Düren] ab hoste capta est, ad quam a manibus ejus extorquendam a Sua Exc. cum una legione *Branovatzky* et 4 Venatorum Turmis missus, tenebrosa de nocte in Ipsam irrumpendo ditioni nostrae rursus reddidi, quam etiam tota Hyeme prae manibus nostris retinimus.» I. f. 6. l.

²⁵ «Düren, dont les François s'étaient emparés, fut occupée par nos troupes légères.» I. m. iv, 61. l.

²⁶ Dévay 1794-iki kérvénye «species

facti»-jából. (MTR. It. I. h.) Önéletrajzában is elmondja: «sed dum supra Jilich [Jülich] continuo impeteremur, ubi cum una integra legione pedestri viribus et loco confusus hostis semet situaverat, ego cum 120 equitibus duabusque Venatorum Turmis et 3-bus Branovatzkyanis Turmis de nocte ex improviso ipsos adortus universim intercoepi; quos etiam alia die sub diluculo Exc. Suae praesentavi.» I. f. 6. l.

²⁷ «Am 6. Jenner 793 habe das im Kloster Dalheim gestandene feindliche Piquet von 1 Officir und 24 Gemeinen eben bei der Nacht aufheben lassen, wobeÿ der

Az itt elsorolt vállalkozásokon felül is még Dévay ezredes, mint az összes előőrscsapatok állandó parancsnoka, az egész télen át márcziusig sűrűen portyázott a hollandiai határon túl is *Roermond* felé, hol az ellenségnek — mely ez idő alatt Hollandiát is elfoglalta — végső állomása volt. Itt nap nap után folytak a csatározások s mindannyiszor foglyúl esett az ellenség 20—30 lovasa.²⁸

Ezekkel az előörsi csatározásokkal végződött az 1792. évi szerencsétlen hadjárat, melybe a szövetségesek az emigránsok biztatásából Franciaország belső összeomlására számítva, kellő haderő nélkül fogtak bele. Dévay itt is mindenkor sikeresen állta meg helyét s megmentette, a mi még menthető volt. E működéseért kellő elismeréssel adózik a Mária Terézia-rend jubiláris történetében foglalt félhivatalos életrajzi vázlat is, a mikor kiemeli, hogy: «ez a derék lovastiszt az első francia hadjáratokban mint a 3. sz. Eszterházy-huszárezred ezredese nagy körültekintéssel és bravúrral vezette az előőrscsapatokat.»²⁹ De ennél még jóval jelentősebb szerep várt rá a következő 1793. évi diadalmas hadjáratban, melynek sikereihez sok alkalommal döntően hozzájárult. Ez a szerencsés hadjárat az aldenhoveni és neerwindeni győzelmek után egész Belgium elfoglalásával kezdődött; további folyamán a szövetségesek győzelmesen hatoltak be Franciaország területére is. E hadjárat folyamán aratta Dévay is legszebb babérait, kezdettől fogva elhatározólag folyva be a hadjárat általános menetébe; ekkor nyerte el a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét és tábornokká soron kívül való előléptetését. —

Officir und 8 Gemeine zu Gefangenen gemacht und 25 Pferde erbeuet worden sind. — Id. kérvény, id. h.

²⁸ «Eadem etiam Hyeme circa *Ritzmund* [nyilván leírási hiba: nem lehet más, mint *Roermond*] copiosos hostiles equites dietim per 20 per 30 in captivatem deduxi; et usque ad adventum D. D. Generalium P. [=Principis] *Coburg* et *Mack* excubiarum

cura continuo mihi credita est.» Dévay, i. f. 6. l.

²⁹ «Dieser tüchtige Reiteroffizier... hatte... in den ersten Feldzügen des französischen Krieges als Oberst (1790 hiezu befördert) des 3. Husaren-Regiments Eszterházy mit grosser Umsicht und Bravour die Vorposten commandirt.» Hirtenfeld, i. m. 413. l.

II.

DÉVAY EZREDES AZ 1793. ÉVI HADJÁRATBAN.

(Döntő szerepe az *aldenhoveni* és *neerwindeni* győzelmekben; elfoglalja *Tongres*, *St. Trond*, *Tirlemont* és *Löwen* városokat; *Brüsszelben* kiveszi a hűségesküt Ferencz császár részére; előörsi szolgálatai *Condé* és *Valenciennes* ostrománál, a *Camp de César* sáncztábor bevételénél s *York* herczeg alatt az angol szövetséges seregnél.)

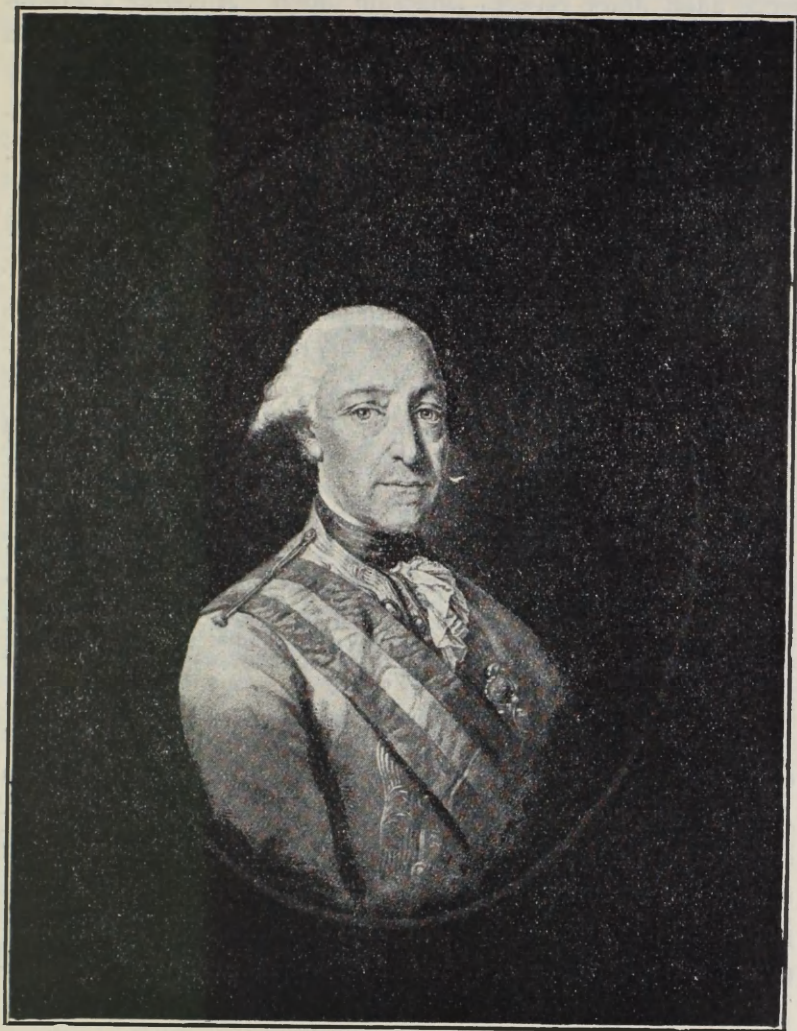
Még folytak a Roer folyó mellékén a csatározások, mikor az 1793-ra forduló télen Franciaországban megkezdődött a rémuralom. Első kimagasló ténye *XVI. Lajos lefejezése* volt (január 21).

A meghódított *Belgiumban* is az oda kiküldött konventbiztosok *Danton* vezetése alatt *Dumouriez* tábornok akarata ellenére rettenetes módon garázdálkodtak; mohó kapzsisággal kifosztották a közpénztárakat és templomokat, s február végén arra kényszerítették a tartományt, hogy maga kérje a francia köztársaságba való bekebelezést. Azalatt a köztársaság (február 1-én) *Angliának* és *Hollandiának* is megüzente a háborút; *Dumouriez* seregével *Antwerpen* felől betört Hollandiába (február 17.) s *Bergen-op-Zoom* elfoglalása után *Amsterdam* felé nyomult. Jobb szárnya fedezésére *Miranda* és *Valence* alvezéreit küldte a *Roer* mellé, hogy az osztrákokat távol tartsák.¹

Azalatt azonban az osztrák sereg, mely 1792 december közepe óta *Köln* közelében *Bergheim* körül táborozott, nemcsak jelentékeny erősítéseket kapott, hanem *Clerfayt* buzgalmából teljesen újjászerveződött. Itt most már 40.000 ember állott harcra készen. A most meginduló hadjárat haditerve szerint ez volt a deréksereg, melynek *Belgium* visszahódítása után e tartományon át kellett újra Franciaországba törni. Azalatt a birodalmi sereg egy részével egyesült poroszoknak *Mainz* felől kellett támadniok; a hollandusokkal egyesült *angoloknak* pedig a tengerpart mentén *Flandria* felől.² Az összes seregek fővezérletét *Coburg*

¹ Grote, Világt. x, 130., 136. l. Ez magyarázza Dévay folytonos csatározásait Roermond mellett, melyekről előbb volt szó.

² Schlosser, Weltg. xvii, 309—10. l. V. ö. Erzherzog Karl, i. m. iv, 155 és köv. lapok. (Feldzug von 1793.)

59. HERCZEG COBURG JÓZSIÁS TÁBORNAGY.

Józsiás herceg nyerte el, a ki a megelőző török háborúban ügyes alvezérei jóvoltából könnyű babérokat szerzett, de gyöngé, alárendeltjeitől függő ember volt; e hadjáratban a szárnysegédül mellé adott *Mack* ezredes tanácsain indult.³ Ámde az előhadak vezetése igen jó kezekben volt: a kipróbált *Clerfayt* oldala mellett itt aratta első babérait a kiváló tehetségű és jeles képzettségű fiatal (22 éves) *Károly főherceg*,⁴ a kivel együtt működve *Dévay* ezredesnek is alkalma nyílt újabb fényes érdemek szerzésére.

Coburg marsall már február 24-én adta ki titkos utasítását a Roer folyón való támadó átkelésre;⁵ a később kiadott pótló utasítás szerint az elővédnek *Dürennél* kellett gyülekeznie s onnan február 28-án éjfélkor a legnagyobb csendben előnyomulnia az országúton *Jülich* felé, a hol az átkelésnek történnie kellett.⁶ Az elővédet *Károly* főherceg főparancsa alatt *Dévay* és *Gruber* ezredesek vezették. A márczius elsejére megállapított harci beosztás szerint az előhad legnagyobb része *Dévay* alá volt rendelve; — két osztag *Eszterházy-husár* s egy osztag *ulánus* mellett a következő ezredek egy-egy gyalogzászlóaljja: *Pückler*, *Barthodeisky*, *Briey*, *tiroli vadász*, *Branovácsky szabadcsapat*; — összesen 3 lovasosztág és 5 gyalogzászlóalj, négy ágyúval.⁷

Az előhad nyomán az osztrák főserég is megindult a Köln előtt *Bergheimnél* elfoglalt téli szállásról. *Jülich* alatt átkelve a Roer folyón, márczius 1-én az előhad egy része *Károly főherceg* vezérlete alatt a folyón túl megtámadta *Aldenhoven* mellett a francziák elsánczolt állásait. A támadásban *Dévay Pál* ezredes járt elől, ki saját ezredén kívül még a vitézségéről ismert magyar *Sztáray*-gyalogezered és a *Latour*-svalizsér ezred segítsé-

³ Erzherzog Karl, i. m. rv, 156. l.: «ein schwacher Mann, und daher stets das Werkzeug seiner Untergebenen».

⁴ Schlosser, i. m. i. h.; Meynert, i. m. vi/b, 14. l.

⁵ Kriegsarchiv, Feldakten, DL u. NL

1793, F. 5, N. 540-d. — Geheime Disposition. Plan zum Übergang über die Roer.

⁶ KrA, FA, DL u. NL 1793. F. 5, N. 540-f. Nachtrag zur geheimen Disposition.

⁷ KrA, FA, DL u. NL 1793. F. 5, N. 540-e. — Ordre de Bataille für den 1. März 1793.

gével a sánczok mögé kerülve s a jól megerősített ellenséges tábornot hátba támadva betört a sánczok közé, ezzel az ellenséget annyira rémületbe ejtette, hogy sánczait és 17 táborigyűjút a löszerekkel együtt odahagyva, vad futásnak eredt.⁸ E bevezető fényes győzelemben tehát hősünknek döntő része volt.

Ezt a sikeres megkerülést Dévay körülményesebben leírja már említett 1793. évi kérvényének tényelőadásában. E szerint az volt a parancsa, hogy az ellenség aldenhoveni hadállása mögött *Höngen* falunál felállított három francia úteget két osztag *Eszterházy*-huszárjával megtámadja, segítségére menvén a már előbb ellenük küldött két osztag *Latour*-svalizsérnak. Ezeket utólérve, egy erdő szélén felállította s egy osztag huszárját erősítésül melléjük adta; maga a másik osztaggal rejtett utakon észrevétlenül megkerülte a falut s baloldalt az útegek közelébe ért; itt osztaga élére állva elszánt akarattal rajta ütött az ellenségen: öt ágyúját elfoglalta, aztán közibe vágott a gyalogságnak, azt rendre lekaszabolta s teljesen széjjelverte; a megmaradt menekülőket aztán még tovább üldözte és szintén leaprította. Ezen hirtelen lovasroham (*«resch ausgeführte Attaque»*) folytán az ellenség teljesen odahagyta állásait és végleg visszavonult; ő még az éjjel nyomába küldte lovasait, a kik egészen *Aachenig* folyton üldözték.⁹

Ezzel az első határozó győzelemmel megnyílt az út a diadalmas előrenyomulásra. A következő napon (márczius 2.) a főparancsnok — miután előbb szemlét tartott az ellenség nagyszámú elesett és megsebesült katonái felett, — parancsot adott, hogy az előhad tovább nyomúljon *Maastricht* felé, melyet (mint hollandi várost) egy francia ostromló sereg ép akkor bombá-

⁸ «Anno porro 1793-o 1-a Martii exercitu nostro feliciter usque *Altenhofum* [Aldenhoven] progrediente hic hostem vallis bene circumseptum a latere aggressus et in Ipsum irrumpens, adeo terrefactum reddidi, ut relictis vallis et 17 tormentis campestribus una cum necessariis munitionibus subitam fugam capesseret; cum

adjuvamine Regiminum *Latour* et *Sstaray*, sub Ipsius Serenissimi Archi Ducis Caroli auspiciis.» Dévay, i. f. 6. l. — V. ö. Erzherzog Carl i. m. iv, 156. l. — Rotteck, i. m. ix, 135. l.

⁹ 1793-iki kérvény; MTR lt. F. iv, D 14/7. Lásd az előző térképábrázolást a 147. lapon.

zott. Útközben az előhadnak egy különítménye *Lüttich* felé küldetett; zöme azonban, melyet *Károly főherczeg* alatt *Dévay* ezredes vezetett, a főszereg előtt egyenesen *Maastricht* felé tartott. *Dévay* itt eluljárván, (márczius 3-dikán) az ostromló ellenséget megfutamtotta, hátrahagyott rengeteg élelmi és hadiszerekészletét lefoglalta s a francziákat a városon keresztül üzven, utócsapatukból többeket elfogott.¹⁰

Már a következő napon (márczius 4.) *Dévay* az előcsapat élén előre küldetvén *Brüssel* felé, elfoglalta *Tongres* várost, ott az ellenségtől három tabori ágyút zsákmányolván. Öt napig ez előretolt állásban maradt az ellenséget figyelve, kémszemléket tartva s apró csatározásokkal zaklatva a francziákat, a míg az osztrák főszereg mögötte *Maastricht* és *Lüttich* előtt szállt meg, további erősítéseket várva.

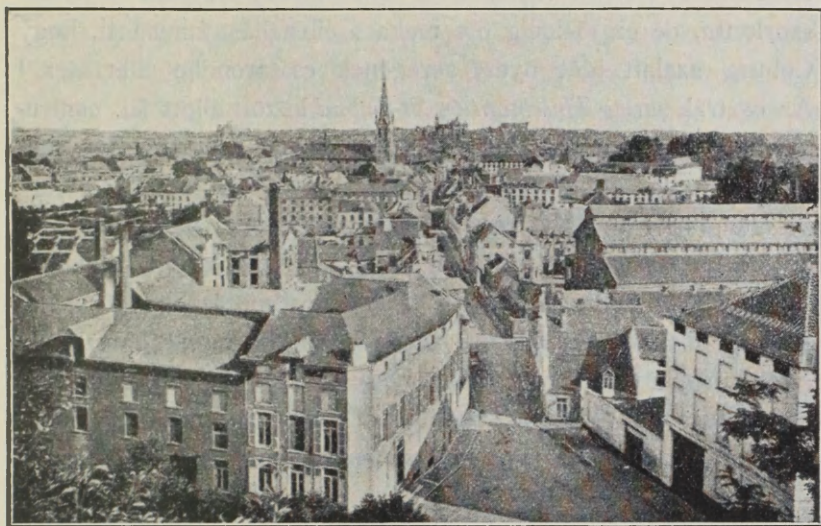
Dumouriez, a ki azalatt Hollandiában még csak a *Maas* torkolataig jutott, az osztrák sereg előrenyomulásának hírére abbahagyta foglalásait és seregének kis részét ott hátrahagyva, mintegy 60.000 emberrel *Löwen*be sietett az osztrákok elé. Ide törekedett most az osztrák-magyarok által üzöbe vett francia sereg is, elhagyva *Saint-Trond* várost. *Dévay* most parancsot vett, hogy a visszavonuló ellenséget *Tirlemontig* üzze (márczius 9.). Ezt meg is tette, s itt magának és ezredének újabb dicsőséget aratott.¹¹ Azalatt egy kiküldött kémé és más hitelt érdemlő emberek által arról értesült, hogy *Dumouriez* tábornok már *Löwen* mellett áll, ott csapatait nagy számmal összevonta

¹⁰ «Postero vero die Supremus Com-mendantius perlustrata prius caesorum et vulneratorum hostili multitudine (quae ingens erat) praecedentia agmina progredi jussit versus *Masstricht*, ex quibus praecedentibus pars una *Leodium* versus missa; cum parte vero altera ego versus *Masstricht* ante exercitum progressus, ibidem hoste jam aufugiente innumeros commeatus et munitiones bellicas, trans civitatem autem ex postremis complures in potestatem nostram redegi.» *Dévay*, i. f. 6. l.

V. ö. Erzherzog Carl, i. m. iv, 156. l.: «Unter mehreren Gefechten wurden die Franzosen genöthigt, die Berennung von *Maestricht* aufzugeben, welches sie zu beschiessen begonnen hatten».

¹¹ «Das Regiment [Eszterházy] nahm an dem Treffen zwischen Tirlemont und Saint Trou [St. Trond] ehrenvollen Antheil.» *Thürheim*, Die Reiterregimenter etc. II, 55. l.

s négyszeres túlerővel szándékozik az osztrákok ellen támadni. E fontos hírről azonnal jelentést küldött a főhadiszállásra; maga pedig *Tirlemont* mellett maradva, az előcsapattal egész napon át késő éjjelig sűrű rohamokat intézett az ellenség előőrsei ellen s azt folytonos csetepatékkal tartóztatta fel, hogy azalatt a fővezérlet időt nyerjen a deréksereget szétszórt szállásaiból összevonni és alkalmas helyen erős hadállást foglalni. Ezek után a *St-Trond* és *Tirlemont* közötti országúton, *Orsmael* falu mellett,

60 LÖWEN TAVLATI KEPE.

az előcsapatot igen szerencsésen elhelyezte. Az ellenség pedig, kifárasztva a folytonos csatározástól, a következő napon pihe-nésnek adta magát; nagy előnyére az osztrák seregnek, mely így időt nyert arra, hogy magát rendbeszedve előnyös állásokat foglaljon el.¹²

¹² «3-ioque die civitatem Donger [Tongres, Tongern] summa cum felicitate occupando tria etiam Tormenta currualia Hosti detraxi: sicque exercitu pro refectione modica ad stationes concentratim deducto Ego continuo tamen tumultuariis et minu-

tioribus hostilibus expeditionibus penes Donger occupatus fueram.»

«Paucos interea post dies hostem *Szent Thron* [St. Trond] derelinquentem usque *Tirlamon* [Tirelmon] insequi jussus, dum et per meum exploratorem et ab aliis fide

Ezek voltak előzményei a *neerwindeni* döntő ütközetnek, mely egész Belgiumot visszajuttatta az osztrákok kezére. Ez ütközet szerencsés előkészítésének érdeme, a mint láttuk, a magyar *Dévayt* illette. De látni fogjuk, hogy magában az ütközetben a diadal kivívásánál, valamint az ütközet után a győzelem kihasználásánál is hervadhatatlan babérokat szerzett magának s a magyar vitézségnek.

Dumouriez Löwenből megindulva, márczius 16-án ment át támadásba. *Tirlemontig* hatolva, onnan Dévay előcsapatát visszaszorította, de ez jó ideig oly makacs ellenállást tanúsított, hogy Coburg azalatt időt nyert seregének csatarendbe állítására.¹³ Az osztrák sereg *Tirlemont* és *St-Trond* között állott fel, centrumával a *Neerwinden* falu mögött emelkedő magaslatokat foglalva el.

Dumouriez további egy napi előkészület után márczius 18-án kezdte meg az általános támadást, a melyben kitűnt, mekkora sikert ért el eddig a francia sereg fegyelmezésében; csapatai eddig szokatlan vitézséggel, renddel és kitartással harcoltak. Azonban elkövette azt a hibát, hogy minden ponton egyszerre támadott.¹⁴ Ez általános támadással szemben a csatát a jobbszárnyat vezénylő *Károly főhercegnek* az ellenség balszárnya

dignis hominibus intellexissem (quod etiam omni sine mora Generalitati retuli) quod nimirum Generalis Dumourier [Dumouriez] contractis penes *Levanium* copiis suis exercitum nostrum quadrifariis agminibus agredi intendat; quare etiam mihi penes Tirlamon necesse fuerat tota die et seram usque noctem tumultuarios conflictus gerere et eousque minutioribus pugnis eum detinere, donec exercitus Noster per stationes distractus debite contrahatur, semetque in loco commodo collocet, sicque dein versus *Osmael* proficiscens, felicissime excubias ordinavi; quã die etiam parumper fatigatus hostis quieti indulserat pro nostro maximo emolumento; Exercitus enim noster per hoc idoneum tempus se in bonam positionem collocandi nactus est». Dévay, i. f. 6-7. l.

V. ö. Erzherzog Carl, i. m. iv, 156-157. l.: «Am 4. waren die österreichischen Vortruppen in Tongern, und am 9. in St. Trond». — «Nach dem Übergange über die Maas bezog die öst. Armee in Erwartung fernerer Verstärkung Cantonierungsquartiere vorwärts von Maestricht und Lüttich.» — «Dumouriez versammelte 61.000 Mann, mit deren Mehrzahl er bei Löwen stand.»

¹³ Károly főherceg külön kiemeli az előcsapat vitézségét, mikor a neerwindeni csata előzményeiről szólva, ezeket mondja: «*Zu Coburg's Glück* vertheidigte sich *sein Vortrab* [Dévay alatt!] so *hartnäckig*, dass Dumouriez glauben musste, er sei hinlänglich unterstützt». I. m. iv, 157. l.

¹⁴ Erzherzog Carl, *Ausgewählte Schriften*, iv, 158. l.

ellen intézett rohama döntötte el;¹⁵ a végleges győzelmet a magyar *Sztáray-regement* vívta ki, mely «Rajta!» kiáltással, szuronyszegezve egy lövés nélkül foglalta el a francia hadállás középpontját az ott felállított ágyúutegekkel együtt.¹⁶

Lássuk már most a csata lefolyásának elbeszélését Dévay előadásában:

«Midőn már minden elő volt készítve az ütközetre, magam három gránátos zászlóaljjal, az egész *Sztáray-ezreddel*, három *Eszterházy Imre* huszárosztaggal és egy *Zeschwitz-ezredbeli*¹⁷ [vértés] divízióval a *jobb szárnyra* helyeztettem [*Károly főherczeg alatt*]; két *O'Donnell-zászlóalj* pedig feles számú vadászszal *Osmael* falut szállotta meg [Dévay hadállása mellett, szélről]. Mikor az ellenség ezeket erős támadással szorongatta, kénytelen voltam őt a *Sztáray-ezreddel* és feles számú lovassággal ott megtámadni, és vissza is vertem. Végre késő délután, nagy számában bizakodva, az ellenség oldaltámadást kísérelt meg; én azonban hat századot [cohors] a mieink közül és kettőt a *Zeschwitz-vértesekből* magamhoz véve a leghevesebb ágyúdörgés között s a legnagyobb veszedelemben akkora rohammal támadtam lovasságára, hogy futásban keresett menedéket; ezután a gyalogságára támadtam és *huszonnyolcz ágyúját*, melyek már újabb lövésre készen állottak, a lőszerkocsikkal együtt elfoglaltam s ezek után megfutamított lovasságát még késő éjjelig szakadatlanul üldöztem.¹⁸

¹⁵ Grote, i. m. x, 137. l.

¹⁶ Marczali, Világtört. x, 381. l. (Ez az ezred a csata után 30 arany és 126 ezüst érmet kapott vitézségeért.)

¹⁷ Dévay «*Cseszvítz*»-nek írja. Kétségtelenül a *Zeschwitz* vértesezredről van szó, melynek parancsnoka 1794-ben *Schwarzenberg Károly Fülöp herczeg* volt, a ki ez ezred élén *Cateau* alatt fényes győzelmet vívott ki (Dévayval együtt) a francziákon. (Wurzbach i. m., *Schwarzenberg* életrajzában.)

¹⁸ «Jamque toto ad proelium praeparato Ego cum 3 granatericis legionibus totoque

Regimine *Staraiano*, una cum 3 *Emerici Eszterházji* et una *Cseszvítz* equitum divisionibus in recto cornu constitutus sum; 2-ae vero *Odonelli* Legiones cum non paucis venatoribus *Osmael* [Orsmael] communi-verunt; erga quas dum nimio impetu hostis operaretur, coactus sum cum Regimine *Sztaraiano* nec non cum non paucis equitibus ipsum aggredi et reprimere. Sicque tandem sero post meridiem, multitudini suae confidens, ausus est etiam a latere nos invadere, verum cum 6 Nostris et 2 *Cseszvítz* [Zeschwitz] cohortibus mecum assumptis inter maximum tormentorum

Ez előadásból, mely minden részletében valóságösen illeszkedik a neerwindeni csata összképébe, világosan kitűnik, hogy e nagy győzelmet saját huszáraival s a *Sztáray-ezreddel Dévay Pál* döntötte el; az ő veszélyt nem tekintő vitézsége és vezető tehetsége szerezte meg a diadalt.

Különben a legkiválóbb katonai írók és szakértők is magasztalással és méltánnyalással emelik ki Dévay és vitéz huszárezrede döntő szerepét a neerwindeni diadalban. Így *Thürheim* gróf lovasezredeink történetében ezeket mondja róla:

«Az [Eszterházy-] ezred . . . a neerwindeni ütközetben is dicső részt vett. Ez utóbbi csatában Coburg herczeg jelentése szerint Dévay ezredes ezen ezred három — s a *Zeschwitz*-vértések és *Coburg*-dragonyosok 2—2 százada élén . . . az ellenséges lovasság ellen intézett támadásával a mi seregünk jobb szárnyát megmentette az ellenség átkarolásától.¹⁹

Maga *Coburg* herczeg itt említett körülményes jelentésében, melyet még a csata napján intézett a hadi tanácshoz, Dévay nagy érdemét a következő szavakkal ismeri el:

«*Dévay ezredes* három század Eszterházy-huszárral, egy osztag *Zeschwitz*czel, egy osztag *Coburg*gal az ellenség balszárnya ellen intézett elszánt, heves rohammal elhárította a már fenyegető veszélyt, hogy az ellenség jobbszárnyunkat megkerülje, és így *nagy része volt abban, hogy az ellenség szét-szórótott és megfutamított.*²⁰

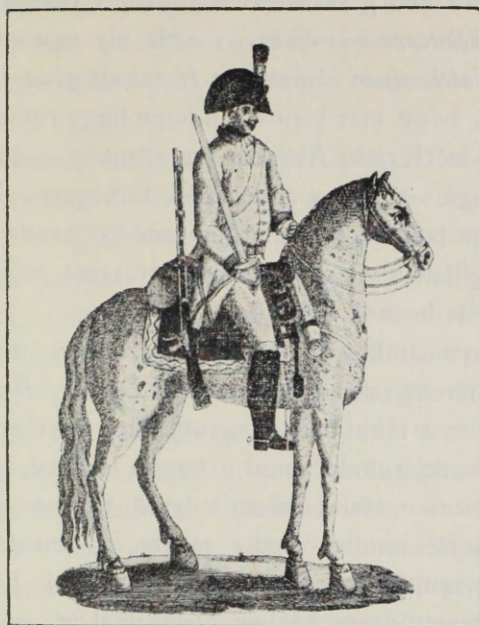
Dévaynak magának az önéletrajzában emlékezetből elmondott előadásán kívül még két érdekes és részletesebb leírása maradt fenn e hőstetteről, melyekből még világosabban kitűnik

fragorem et periculum tanto cum impetu in ipsius equitatum irruí, ut fuga sibi consulere coactus, proprium suum peditatum irrupi; sicque 28 jam denovo ad displo-dendum parata Tormenta cum debitis suis munionum curribus ipsi ademi; equitatum vero usque ad seram noctem insequi non *intermisi.*» Dévay, i. f. 7. l.

¹⁹ Thürheim, Die Reiter-Regimenter, II, 55. l.

²⁰ KrA, Cabinets-Acten, Berichte Coburg, 1793, F. 3., N. 21.: «Der Oberst Devay mit 3 Escadrons Husaren, 1 Division Zeschwitz, 1 Division Coburg hat durch eine entschlossene heftige Attaque auf den feindlichen linken Flügel die bereits vorhandene Gefahr, unsere rechte Flanke tournirt zu sehen, abgewandt und viel beigetragen, daß der Feind zerstreut und in die Flucht geschlagen wurde.»

ez alkalommal is tanúsított önálló kezdeményezése, személyes bátorsága, aczélos ereje. Az egyik leírás hat nappal a csata után (márczius 26-dikán) az általa akkor már elfoglalt *Löwenben* írt saját jelentésében foglaltatik, melynek a haditanácshoz beküldött másolata fennmaradt a hadi levéltárban.²¹

61. DRAGONYOS A XVIII. SZÁZADBAN.
(Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban.)

E jelentésében különösen kiemeli szeretett ezrede vitézi magatartását és tisztjeinek odaadó hősies támogatását. «A parancsom alatt álló ezred — úgymond — bizodalját veti abba, hogy a magas hadsereg-parancsnokság [vagyis Coburg herczeg] többnyire személyesen szemtanuja volt számos hadieseményben tanúsított vitézségének [«Bravour»] és állhatatosságának, vagy pedig tudomást szerezhetett róla *Károly* főherczeg igazságos dicséreteiből, mint a kinek dandárában a hadsereg előnyomulása óta különös szerencséje van szolgálni.»

²¹ KrA, Cab. Act., Ber. Coburg, 1793, F. 3. N. 54. b.

«F. évi márczius 18-ikán [a neerwindeni ütközet napja], mikor az ellenség... azzal fenyegetett, hogy a mi seregünk jobbszárnyát oldalba támadja, e veszély elhárítására legmegfelelőbbnek tartottam, hogy az ellenség ellen, aki már jelentékeny számmal tényleg oldalunkba került, a közelemben még rendelkezésemre álló 3 századomat rohamra vezényeljem.»

«*Magam állottam hát élükre, s ezek oly egyértelmű lelkesedéssel («mit solch einer einhelliger Herzhaftigkeit»)* követtek az ellenség ellen, hogy már biztosan hittem, hogy rövidesen leprítjuk s teljesen szétverjük. Azonban az ellenség — úgy lovassága, mint gyalogsága —, heves ágyútűzzel támogatva hirtelen általános támadást («General-decharge») intézett svadronjaink ellen s ezzel őket pillanatnyilag zavarba hozta, sőt némi rendetlenséget is okozott bennük.»

«Az én nyomatékos biztatásomra azonban, melynek eredményéhez a három századparancsnok: *Löpfer, Begány* és *Kovács* századosok a többi tiszttel együtt bátor kitartásukkal lehetőség szerint hozzájárultak, mind a három század, a melyekhez oldalfedezetül sietve odarendeltem a derék *Sztáray-gyalogezredet* is, rögtön ismét rendbe szedte magát, a támadást kettőzött bátorsággal megújította s az ellenséget nemcsak hogy egészen szétverte, hanem üldözés közben *Osmalnál* 26 ágyúját és sok löszeres szekerét elvette, futás közben több száz emberét lekasabolta, s az előbb már annyira előrenyomult ellenséget [Tirlemont-n túl] egészen a *Willemerson*²² mellett emelkedő dombig üzte, a melyet huszáraink egészen másnap reggelig megszálltak.» A jelentés szerint kitűntek a csatában az összes tisztek, különösen báró *Szentkereszty* és *Vajna* őrnagyok, *Löpfer, Gyolts, Zombory* és *Forgách* gróf kapitányok, *Mecséry* hadnagy: e nevek is mutatják, mennyire színmagyar volt akkor Dévay ezredének egész tisztikara.²³

²² A Károly főhg i. munkájához csatolt hadi térképen: Wulmersum.

²³ Thürheim (Gedenblätter aus der Kriegsgeschichte Österreichs, II, 155. l.)

ugyancsak kiemeli Szentkereszty báró és Vajna őrnagyok, Löpfer, Begány és Kovács kapitányok vitéz magatartását.

Csaknem azonos még ezzel a leírással Dévaynak azon előadása, mely 1793-diki említett kérvényének «*speciès facti*»-jában foglaltatik.²⁴ Ebben új mozzanat az, hogy az ellenséget a jobbszárny ellen való előnyomulásában jó ideig a magyar *Sztáray-eszred* egymaga tartóztatta fel s csak ennek visszaszoritása után tudta *Orsmael* falut elfoglalni. Mindkét előadásban hiányzik a *Zeschwitz*-vértések és *Coburg*-dragonyosok részvétele, a mely hiányt azonban önéletrajzában pótolja, megadván ezeknek is az őket megillető dicséretet.

A neerwindeni diadalmas ütközet után (Dévay orsmaelinak, Coburg landeninak nevezi, — kiki az általa elfoglalt állás után) — nyomban megkezdődött a visszavonuló ellenség üldözése. A *Tirlemont* melletti willmersoni magaslatot, melyet Dévay huszárai még a csata napján megszállottak, az ellenség utóhada az éjszaka folyamán újból birtokba vette. *Dévay*, mindig az üldöző sereg előhadát vezetve, még azon éjjel előre küldött saját dandárából három gyalogzászlóaljot a domb megtartására visszahagyott huszár-előrs támogatására. Ez a csapat, a mint reggelre a köd oszladozni kezdett, észrevette, hogy a dombot már az ellenség tartja megszállva. Időközben odaérkezett *Dévay* is 6 század huszárral, majd *Benyovszky* tábornok²⁵ is, 3 gyalogzászlóaljjal. Az ellenség hevesen ágyúzta közeledő csapatainkat, de *Dévay* az ágyútűz daczára teljes elszántsággal rohamra vezette huszárait s *Benyovszky* által támogatva, az ellenséget lezavarta és késő éjjelig kergette egészen *Tirlemontig*.²⁶ (Márczius 19.)

²⁴ MTR. lt. F. iv, D. 14/7.

²⁵ Minden valószínűség szerint *Benyovszky János* tábornok, ki később mint altábornagy 1800-ban társparancsnoka Dévaynak a nemesi felkelő seregben.

²⁶ «Interea eadem adhuc nocte [márczius 18] ad unius praedominantis collis communionem 3 mihi legiones pedestres expetieram quidem: vero me ad mane usque praeveniens hostis eundem cum

suis extremis copiis jam communiverat; quod saltem dissolutis mane nebulis a nobis observatum est. Sed et inde adveniente D. Generali *Benyovszky* cum tribus suis legionibus, feliciter ipsum deturbavimus . . . usque *Tirlamon* ad seram usque noctem persequendo.» Dévay, i. f. 7. l. Az előadást közelebbi részletekkel kiegészíti Dévaynak idézett löweni jelentése márczius 24-éről, i. h.

Másnap (márczius 20.) már hajnalban *Tirlemont* is az üldöző Dévay kezeibe esett, az ellenségnek otthagytott három ágyújával együtt.²⁷

A francia sereg most *Löwenig* vonult vissza. Utóhada Löwen előtt *Bierbek* falut²⁸ s a közeli erdőt megszállva, onnan még egyszer feltartóztatni próbálta üldöző előhadunkat. Az ellenség itt makacsul tartotta magát, s a támadó gránátos- és gyalogzászlóaljakat több ízben visszaverte a faluból és az erdőből. Az Eszterházy-ezred ezredesi osztaga azonban (Dévay személyes vezetése alatt), mely az erdő szélén gyalogságunk és tüzérségünk fedezését egymaga látta el, az ellenség leghevesebb kartács- és puskatüzét rendületlenül kiállotta, a míg Dévay maga minden egyéb fedezet nélkül előállította s egy közeli magaslatra felvonatta lovassági és gyalogsági ágyúit s onnan heves ágyútűz alá fogatta az ellenséget. Erre ezredesi osztagának parancsot adott a támadásra; a huszárok a heves tüzelés dacára is újból betörték az erdőbe s azon keresztül az ellenség jobbszárnya ellen támadva, ottani túlnyomó számú lovasságát folyton lekötötték; azalatt pedig *Forgách* gróf kapitány a maga századával az országútra kerülve más oldalról támadott; mire az ellenség, nem állva tovább a rohamot és Dévay ütegeinek tüzeit, visszavonult *Löwenbe*. *Dévay* ide is azonnal utána nyomult s még aznap elfoglalta a külvárosokat. Ez ütközetben ismét kitűntek a derék Eszterházy-ezred tisztjei: *Forgách* grófon kívül még *Löpfer* és *Cronberg* századosok és *Radits*, *Benitzky* alhadnagyok.²⁹

E győzelem gyümölcseül most már *Löwen* is a mieink kezébe jutott s harmadnapra már innen írhatta meg *Dévay* diadalmas győzelmi jelentését az utolsó napok sikereiről. A várossal együtt — ép úgy mint *Tirlemont* elesténél is — gazdag élelmi készlet

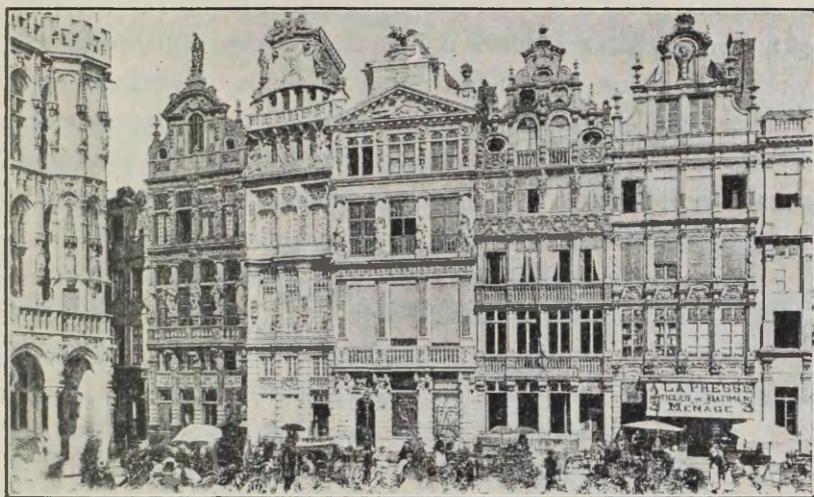
²⁷ «Et illud [sc. Tirlemont] subsequentis diei diluculo ab ipso extorsimus, cum damno trium suorum Tormentorum amissorum.» Dévay, i. f., i. h.

²⁸ Lásd az előző térképvezetőn, 147. l.

²⁹ Dévay harmadnap kelt löweni jelentéséből: KrA, Cab. Act., Ber. Coburg, 1793, F. 3., N. 21. — Csaknem azonosan adja elő idézett 1793-iki kérvényében (MTR. lt. F. iv., D. 14/7).

jutott Dévay kezére, melyet aztán az átvételére küldött élelmezési biztosnak pontosan beszolgáltatott.³⁰

Dumouriez most már meg sem kísérelte a további ellenállást. *Löwenből Brüsszelbe*, onnan tovább a francia határhoz vezető úton *Enghienen* keresztül *Ath* városáig vonult vissza, hová márczius 27-én érkezett meg.³¹ Dévay most *Coburg* hercegtől *Mack* ezredes szárnysegéd útján parancsot vett, hogy *Löwenből Brüsszelbe* nyomuljon előre az előhaddal. A várost kardcsapás

62. BRÜSSELI VÁROSRÉSZLET.

nélkül elfoglalta, s nyomban *kvette az ottani hatóságoktól a polgárság ünnepies hűségi esküjét Ferencz császár részére.*³²

Ez meglévén, vett parancs szerint csapataival *Brüsselen* is túl üldözte az ellenséget egészen a francia határon levő *Monsig*, a tavalyi csatavesztés színhelyéig; üldözés közben az ellenségnek

³⁰ «Hinc *Levanium* proficiscentem hostem Ego ubique tanto cum ardore persecutus sum), ut etiam illud qua fructum victoriae nobis reliquerit una cum copiosis com meatibus, veluti in Tirlamon, retro omissis; quos uní ad hoc destituto frumentario Officiali nostro ad amussim admanuari curavi.» Dévay, i. f. 7. l.

³¹ Károly főhg. i. m. iv., 159. l.

³² Sicque postero die [márczius 25, a löweni jelentése keltét követő napon] ex Principis *Coburg* et Generalis *Mack* mandato usque *Bruxellas* profectus a Magistratu civilis debitum fidelitatis sacramentum Suae Majestati depositum obtinui.» Dévay, i. h.

még számos ágyúját és löszerét ejtette zsákmányul s kétszáznál több emberét fogságra vetette.³³

Dévay maga önéletrajzában e napokban elért sikereinek tulajdonítja, hogy a Mária Terézia-rend vitézkeresztjét a következő évben elnyerte.³⁴ A mint láttuk, a rendkáptalan ítélete szerint már a megelőző évben *Lafayette* hadai felett *Longwyn*nál kivívott győzelme egymagában elég jogcímet szerzett volna erre a bizonyára megérdemelt kitüntetésre.

De már *tábornoki kinevezése* sem késhetett soká; — a mint láttuk, a hadjárat kezdete óta ezredes létére nem szorítkozik vitéz ezrede vezetésére; folyton nagyobb csapattesteket vezényel, gyalogsággal és tüzérséggel is, s oly feladatokat végez, melyek messze meghaladják ezredesi hatáskörét, — a mi világos bizonyossága a képességeibe felsőbb helyen vetett bizalomnak. S látjuk, hogy e bizalomra állandóan érdemesnek mutatkozik.

Ezekről a fényes haditettekről, melyekért tulajdonkép a Mária Terézia-rend lovagjává lett, félhivatalos életírója édeskeveset mond: «A következő [1793] év első hónapjaiban gyakori, márczius hóban pedig csaknem mindennap tanujeleit adta igazi bátorságának, okosságának és kitartásának.» Ennyi az egész.³⁵

*

Nem egész egy hónap leforgása alatt így egész Belgium ismét Ferencz császár uralma alá került s a Hollandiában maradt francia csapatok helyzete is tarthatatlanná vált. De tarthatatlanná vált ezzel *Dumouriez* tábornok helyzete is. A neerwindeni csatavesztéssel szétfoslott az a dicsfény, mely eddig a valmyi és jemappesi győző, a francia hadsereg újjáteremtője homlokát övezte. *Dumouriez*, ki a forradalom túlkapásait nem helyeselte

33 «Inde ultro etiam hostem insequi jussus usque ad *Mons*, copiosa Tormenta cum suis munitionibus una cum 200 et pluribus hostibus intercoepi.» Dévay, i. f. 7. l.

34 «Propter quam fortunatam expeditionem meam anno subsequenti ordinem

M. Theresiae consecutus sum.» Dévay, i. f., i. h.

35 «In den ersten Monaten des folgenden Jahres gab er häufige und im März beinahe tägliche Beweise seiner thatsächlichen Tapferkeit, Klugheit und Standhaftigkeit.» Hirtenfeld, Der Mar. Ther. Orden i. k. 413. l.

s a meghódított Belgiumot szép szerével és testvéri bánásmóddal akarta a francia uralom számára megnyerni, már elébb meghasonlott a konventtel a Belgiumba küldött biztosok erőszakoskodásai miatt. Tudta előre, hogy Belgium elvesztése után a konvent bosszúja nem késhtetik; meg akarta tehát előzni. Ezért a foglyok kölcsönös kicserélésének ürügye alatt tárgyalásokra hívta fel *Coburg* hercezet, a ki *Mack* ezredest küldötte hozzá. Ennek most ajánlatot tett, hogy az osztrákokkal szövetkezve Páris ellen megy, a forradalmi kormányt megbuktatja s a királyságot helyreállítja; ígéretei zálogául pedig *Lille* és *Valenciennes* várakat átadja a szövetségeseeknek.

A hadvezért most már nem érte meglepetésként, mikor a forradalmi hadügyminiszter négy konventbiztossal együtt táborába jött, hogy öt kérdőre vonja, a parancsnokságtól megfoszsza s a konvent ítélőszéke elé idézze. A követeket gyors elhatározással azonnal elfogatta s április 2-án tüzokúl átküldte *Coburg* táborába, maga pedig kiáltvánnyal fordult a sereghöz, hogy elpártolásra bírja. A sereg azonban ellene fordult; az átadatni ígért várak nem nyitották meg előtte kapuikat. Így nem maradt más választása mint az, hogy a hűségén maradt (idegenekből álló) *Bercsényi*-ezreddel s néhány tábornokával (köztük *Lajos Fülöp* orléansi herceggel) átszökjék *Coburg* táborába (április 5).

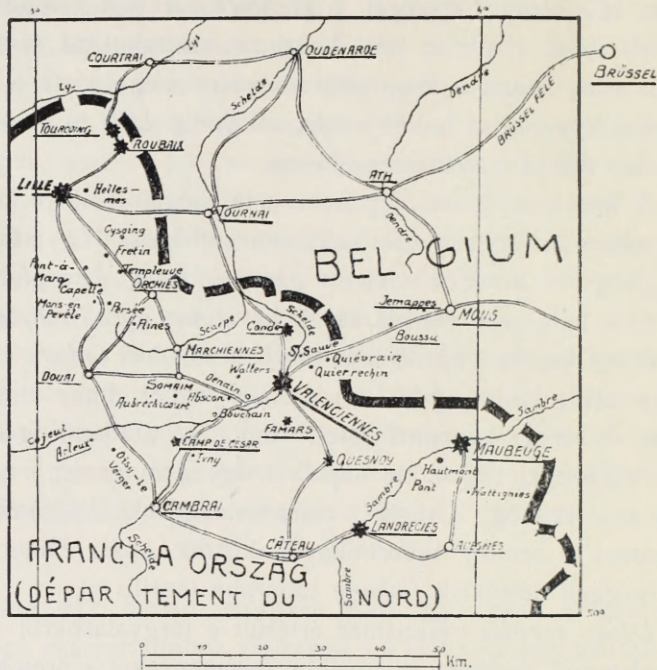
Dévay ezredes csakhamar értesült e tárgyalásokról s feszült figyelemmel várhatta a további fejleményeket előretolt előrsi állásában.³⁶ Ha egyéb sikerük nem is volt, annyi előnyt mégis szereztek, hogy a francia sereg, hadvezéréől és több jeles tábornokától megfosztva, egy időre meg volt bénítva.

A szövetségeseek hadvezetősége azonban nem használta ki kellőkép a kínálkozó alkalmat. Hadvezérei a hétéves háború hagyományain nevelkedtek; megszokták, hogy egy-egy döntő ütközet után hónapokig ide-oda manőverezzenek, hosszas huza-

³⁶ «His diebus circiter inchoata est illa secreta negotiatio intra Generales *Dumorier* et *Mack*, ope cujus *Dumorier*, *Valence* et

Orlean ad exercitum Nostrum transiverunt.»
Dévay, i. f. 7. l.

vonával kerülve az újabb döntést. A helyett hogy egész haderejüket összevonva valamely egységes hadicélt tűztek volna ki, a sereget az egész belga-francia határ mentén széthúzták s egyes többé-kevésbé jelentékeny határvárak hosszadalmas ostromlására pazarolták idejüket. Az első, a melyet körülzártak, *Condé* vára volt.

63. AZ 1793/4. ÉVI BELGA-FRANCIA HADSZINTÉR.
(Dévay hadműveleteinek színhelye.)

Itt az ostromló sereg gyűrűje körül elhelyezett előrszapatok parancsnokságát *Otto Rudolf* dandártábornok vette át.³⁷ E kiváló vezér alá rendeltetett most Dévay ezredes, a ki tábor-

³⁷ Otto Rudolf (szül. 1735. Weissenfels, Szászország, † 1811. Johannsberg, Königrätz mellett). Már a török háborúban vezérrnagy; 1793-ban mint dandártábornok, Károly főherceg alatt, az előhad felének parancsnokságával bízott meg.

Úgy ez évben, mint a következő 1794-iki hadjáratban – mindig Dévay ezredessel az oldalán – számos alkalommal kitüntette magát, miről az alábbiakban lesz szó. (Wurzbach, i. m. 21. k.)

nokát minden rábizott teendőben a legbuzgóbban támogatta s minden nehéz vállalatot feljebbvalójának különös megalégedésére hajtott végre.³⁸ A mint Dévay maga mondja, ez alkalommal is mindig szerencsésen küzdött a francziák ellen.³⁹

Az ostrom előkészületei alatt már itt írta meg Dévay, ez aránylagos pihenés alkalmával, a körülkerített *Condé* vára közelében *Boussu* francia határszéli belga helységben levő őrsállomásán, — harmadnapra *Dumouriez* átszökése után, — újabb kérvényét a Mária Terézia-rend elnyeréseért (1793 április 7-én).

Az előbbieken előadott s a kérvényhez mellékelt «*species facti*»-ban részletesen elősorolt nevezetes fegyvertények után nem volt nehéz a megfelelő tanubizonylatokat beszereznie. A legfelsőbb hadvezető, *Coburg* herceg, annak szárnysegéde, *Mack* tábornok (akkor még ezredes), *Clerfayt* tábornagy, előbbi parancsnoka *Károly* főherceg és új parancsnoka, *Otto* altábornagy és tisztársai egymás után siettek érdemei előtt elismerésük zászlóját meghajtani. A kiadott érdekes nyilatkozatokat itt teljes szövegükben közöljük.⁴⁰

Időrendben első volt ezek között, a mennyiben már a kérvény megírását követő napon, ugyancsak a boussu-i őrsállomáson kelt,

A Tisztársak Tanuságtétele:

«Hogy valamennyi és minden egyes fent előadott cselekmény, úgy a tavalyi, mind az idei hadjáratból, hamisítatlan igazsággal van leírva s *Dévay* ezredes úr valamennyi ellenséges támadás alkalmával mindig az elővéd élén forgolódott s az alája rendelt csapatokat ép oly okosan mint vitézül vezette, mi alulírottak

³⁸ «Als Feldmarschalllieutenant Otto [ekkor még dandártábornok] im April das Commando der Vorposten übernommen hatte, unterstützte ihn Vay [recte: Dévay] in allen Aufträgen auf das Eifrigste und führte alle schwere Unternehmungen zu besonderer Zufriedenheit aus.» Hirtenfeld, Der Militär. Maria-Theresien-Orden stb. i. k. 413. l.

³⁹ «Mihi vero imperatum est usque limites Gallicos progredi; et taliter ex una parte *Arx Condé* totaliter obclusa, ubi Ego sub auspiciis D. Generalis *Otto* existens continuo felices contra hostem progressus feceram.» Dévay, i. f. 7. l.

⁴⁰ A MTR. Itárában őrzött eredetiek után, magyar fordításban. (F. iv. D. 14/7.

mint legtöbbnyire jelen volt szemtanuk az igazság érdekében lelkiismeretünk szerint készséggel elismerjük.»

Boussu,⁴¹ 1793 április 8-án.

(Az aláírások, magánpecsétekkel.)

<i>Löper</i> s. k.	<i>Franz Freiherr v.</i>
Rittmeister, Esc.	<i>Wodniansky</i> s. k.
v. Esterházy	Rittmeister bei den Schwar-
<i>Carl Fürst zu Schwarzenberg</i> s. k.	zenberg-Uhlanen
Oberstlieutenant	<i>B. Szentkereszty</i> s. k.
[a Zeschwitz-ezred parancsnoka]	Oberstwachmeister
	[az Eszterházy-ezred alezredese]

Tizenegy nappal utóbb a bruay-i táborban (*Valenciennes* alatt, *Département du Nord*) kelt

Clerfayt tábornaszernagy nyilatkozata :

«Alulírott bizonyítom és tanúsítom ezennel, hogy *Dévy*⁴² ezredes úr az alattam állott hadtest előőrseit a *Lütticht*-től való elvonulás óta egész télen át vezényelte és az ezzel járó kötelességeket mindig azzal a tevékenységgel és buzgalommal teljesítette, a mit elvárni lehetett és hogy ezen idő alatt az ellenség ellen rája bízott vállalatokat mind teljes sikerrel elvégezte s nekem minden tekintetben oköm volt a vele való megelégedésre; amiértis jelen bizonyítványt tőle meg nem tagadhatom.»

Bruay-i tábor,⁴³ 1793 április 19-én.

(Aláírás, pecséttel.)

Clerfayt s. k.

FZM. [Feldzeugmeister]

Egy nappal ez után a Boussu-tól néhány kilométernyire fekvő *Quiévrain* belga határszéli községben elhelyezett főhadiszálláson kelt

⁴¹ Lásd a mellékelt térképen, 170. l.

⁴² Így írva: «*De Vay*». (Clerfayt is, francia létére, így értelmezi e nevet.)

⁴³ Condé mellett.

Mack báró ezredes nyilatkozata:

«A Dévay ezredes úr által itt előadottakat, a mennyiben 1793 márczius 1-e óta történtek, megerősitem annak hozzáadásával, hogy nevezett ezredes úr márczius 1-étől 22-éig csaknem naponkint tanubizonyosságát adta vitézségének, okosságának és állhatatosságának; — számos alkalommal többet tett kötelességénél és ezzel a szolgálatnak nagy hasznára volt.»

Quiévraini tábor,⁴⁴ 1793 április 20-án.

(Aláírva, pecséttel.)

Frh. von Mack s. k.

Oberster.

A Mack ezredesé után másnapra, a quiévraini főhadiszállás tőszomszédságában, (de már a francia határon túl fekvő) Quierrechin faluban kelt

Károly főherczeg nyilatkozata:

«Hogy a Dévay ezredes úr által itt elősorolt cselekedetek, a mennyiben 1793 február 26-ika óta történtek, a mely nap óta parancsnokságom alatt állott, valóban megtörténtek, bizonyítom; azzal a hozzáadással, hogy a nevezett ezredes úr az egész márczius hónapban csaknem minden nap tanubizonyosságát adta vitézségének, ügyességének, okosságának és állhatatosságának, még pedig többet végezve, mint a mennyi kötelessége és hivatása lett volna; s ezzel a legfelsőbb haduri szolgálatnak nagy hasznot szerzett.»

Quierrechin,⁴⁵ 1793 április 21-én.

(Aláírás, pecséttel.)

EH. Carl

G. M. [Generalmajor]

⁴⁴ Lásd a mellékelt térképen.

⁴⁵ Lásd a mellékelt térképen.

Még egy nappal utóbb, a főhadiszálláson kelt

Coburg herczeg fővezér nyilatkozata:

«Vidi, — és bizonyítom, hogy ez a Species Facti a hozzám e tárgyban érkezett jelentésekkel megegyezik.»

Quiévrain, 1793 április 22-én.

(Aláírás, pecséttel.)

Pr. Coburg s. k.

FM. [Feldmarschall]

Jóval később, csaknem egy év múlva (1794 márczius 12) kelt *Otto Rudolf* altábornagy bizonylata, mely már a későbbi eseményekre vonatkozik, s így nyilván csak pótlólag terjesztett föl. Az ebben foglaltakra alább fogunk visszatérni.

*

A francziák ellenállása Dumouriez átpartolása folytán egy ideig teljesen megbénult.

Míthogy azonban a további hadműveletek (várostromok) előkészületei egész április végéig eltartottak, *Dampierre*, a konvent által kiküldött új vezér, időt nyert arra, hogy *Dumouriez* züllőfélben levő seregét újból rendbe szedje. A fiatal és erélyes tábornok *Valenciennes* alatt, *Famars* falu mellett erősen körülzáncolt táborba gyűjtötte a sereg roncsait s katonái számát folyton szaporította a konvent által megszavazott újonczokkal. Csakhamar támadni is kezdett a Condét ostromló osztrák sereg ellen: május 1-én, 6-án és 8-án ismételen áttörni kísérelte az ostromgyűrűt, de újoncz katonáival mindannyiszor visszaveretett, sőt az utolsó összeütközésben életét is vesztette.

Dévy mindezen ütközetekben újra kitüntette magát: leginkább mégis május 1-én, az ellenség első támadása alkalmával. Ekkor az elővéd jobbszárnyát vezényelte s az ellenséget, mely *St. Sauve* falunál túlerővel támadta az előörsöt, onnan a szerb szabadcsapat három századával és segítségére siető huszáraival kiverte és visszaűzte egészen *Valenciennes* külvárosaiba, a vár falai alá. A további említett támadásokat is mindig visszaverte és elfoglalt

hadállását megtartotta mindaddig, a míg a *famarsi* francia sánctábor is el nem foglalta az ostromló sereg.⁴⁶

Dampierre halála után ugyanis *Custine* tábornok vette át a famarsi tábor parancsnokságát, de onnan május 23-án kiveretett s az erős állást kénytelen volt teljesen feladni. Az ostrom most

64. HORVÁT PANDUR A XVIII. SZÁZADBAN.
(Egykorú angol metszet után.)

háborítatlanul folyhatott tovább és *Condé* vára ennek következtében június 11-én megadta magát.

Most már *Valenciennes* várára került a sor; ostroma június 14-én kezdődött. A famarsi táborból kiverett francziák azalatt *Cambrai* alá húzódtak s ott a «*Camp de César*» sánctáborban vettek állást.⁴⁷

⁴⁶ Otto altábornagy tanubizonylata, Dévay 1793-iki kérvényének csatolmányai közt. — MTR. lt. F. iv., D. 14/7. V. ö.

Hirtenfeld, Der Milit. Mar. Ther. Orden, I, 414. l.

⁴⁷ Lásd az előző térképvázlaton, 170. l.

Valenciennes körülzárása után *Dévay* ezredesnek az a feladat jutott, hogy előőrscsapatával a közeli *Douai* és *Bouchain* várak között állást foglalva, azokat figyelje, az esetleges kirohanásokat visszaverje és különösen éber figyelemmel kísérje a *Camp de César*ban elsáncolt francia sereg mozdulatait. Ez örködésnek meg is volt a teljes sikere: *Dévay* az összes kirohanásokat szerencsésen visszaverte, számos foglyot ejtvén. Az ostrom így háborítatlanul folytatható s Valenciennes *alig kétheti bombázás után* (június 27.) *szintén meghódolt.*⁴⁸

*

Valenciennes bevétele után az egész hadjárat új stádiumba lépett. *Custine* tábornok, a konvent által haditörvényszék elé állítva, fejével lakolt a fölmentési akció sikertelenségéért. A szövetségesek között azonban a további haditervre nézve egyenlenség tört ki. *York* herceg angol királyfi, az angol-hollandi csapatok vezére, ki az egész idő alatt kevés sikerrel operált a tengerparton, most azt követelte, hogy az egész haderő *Dünkirchen* ostromára menjen; ellenben *Coburg* herceg fontosabbnak tartotta *Maubeuge* határerőd bevételét. Végre is abban egyeztek meg, hogy előbb közös erővel kiverik a francziákat a *Camp de César* sánczműveiből; utána *Coburg* az osztrák sereg egy részével *Maubeuge* ellen vonul, a másik részét ellenben segédseregül átengedi *York* hercegnek *Dünkirchen* ellen.⁴⁹

A *Camp de César* ellen intézett vállalat azonban még az egész július hónapot igénybe vette. A francziák már akkor is mesterei voltak az elsáncolásnak. E megerősített táborhelyük a *Cambrai*

⁴⁸ «Eodem fere tempore Arx etiam *Valencze* [Valenciennes; post *famariense* proelium obpugnari caepta est. Ego vero intra Arces *Duè* [Douai] et *Bouchein* [Bouchain] per sedulas Excubias omnes et singulos motus harum arcium observaveram, feci etiam complurimos captivos eruptionum tempore, per totam Valenciensis arcis obpugnationem ibi perseverando: sed maxima tamen vigilantia, uti

mihi opus fuerat, *Kam Cesar* [Camp de César, vocatum, fortiterque circumvallatum locum, ubi hostis castra sua collocaverat.] *Dévay*, i. f. 7. l. — E hely teljesen összevág a leírással, melyet Károly főherceg ad a hadjárat menetéről (i. m. iv., 165–6. l.). V. ö. még *Meynert* i. m. vi/b 15. l. — *Rotteck*, i. m. ix., 133. l.

⁴⁹ Károly főherceg i. m. iv., 166–7. l.

előtti magaslatokra s a *Schelde* (Escaut) folyóra és az ott beléje ömlő *Cojeul* folyócskára támaszkodott, mely az állást a másik oldalról védte. Tovább onnan voltak még más megerősített állásaik *Épinoy* és *Oisy-le-Verger* mellett.⁵⁰ *Coburg* főhadiszállása azalatt a bevett *Valenciennes* vára alatt *Hérin* falunál volt, ugyancsak a *Schelde* mellett néhány kilométernyire északra a *Camp de Césartól*. Innen küldte jelentéseit a bécsi haditanácsnak a vállalatot előkészítő műveletekről, melyekből *Dévay* előőrsi csapatának jelentékeny rész jutott.

Így július 15-ikén jelenti *Coburg*, hogy az előcsapatokat vezénylő *Otto* tábornok híradása szerint *Dévay* ezredes erős őrs csapatot küldött előre *Maregen* át *Féchain* felé; az egyik őrszem, *Benitzky* hadnagy alatt 15 huszárral az ellenségnek mintegy 80 emberből álló lovas őrjáratára bukkant, a melynek rögtön nekivágott, néhányat lekaszabolts s 4 emberét elfogta.⁵¹

Egy hét múlva, július 23-ikán, ismét jelenti *Coburg*, hogy *Dévay* ezredes háromszáz *Eszterházy*-huszárral a *Schelde* balpartján *Mastaingig* nyomult előre, a hol *Bouchain* vára ellen balszárnya fedezésére visszahagyott 6 szakaszt, a többivel pedig *Maregen* át újból a *féchaini* magaslatokig hatolt előre s e felderítő útjával *Clerfayt* tábornagyot abba a helyzetbe hozta, hogy az ellenséges állás másik oldaláról is ítéletet alkothasson magának.⁵²

Végre még augusztus 3-ikán, a végleges ostrom előkészítésül *Otto* tábornok még egy általános kémszemlét rendelt el az összes előőrs csapatokkal. Ez alkalommal *Dévay* a jobbszárnyon *Eszterházy*-huszáraival ismét előnyomult a *féchaini* magaslatokig és megállapította, hogy az *Épinoy* és *Oisy(-le-Verger)* mellett levő francia tábor még mindig változatlanul oly állapotban van, mint az utolsó kémszemle alkalmával volt.⁵³

⁵⁰ Lásd a csatolt térkép vázlatot, 170. l.

⁵¹ KrA, Cab. Act., Ber. Coburg, 1793, F. 7, N. 28.

⁵² KrA, Cab. Act., Ber. Coburg, 1793,

F. 8, N. 11; azonos jelentés: KrA, Feldakten, DL u NL, 1793, F8, N. 212 (júl. 23.,

53 KrA, Cab. Act., Ber. Coburg, 1793, F. 7, N. 48.

E hosszantartó előkészületek után végre Coburg rászánta magát az általános rohamra. Ez augusztus 7-ikén végbe is ment, s a francziákat szerencsésen ki is verték megerősített állásaikból.⁵⁴ Augusztus 8-ikán már azt jelenti Coburg (a Camp de César mellett fekvő *Ivny* helységben elfoglalt új főhadiszállásából), hogy az ellenség a tábort teljesen kiürítette s hogy a futó hadsereg üldözésére kiküldte *Dévay* ezredest a «derék» («brafe») Eszterházy-huszárok néhány századával és *Quiedovsky* ezredest négy század *Barco*-huszárral,⁵⁵ a kik elől az ellenség futva menekült egészen *Arrasig*.⁵⁶

*

A közös hadi cél most el lévén érve, a szövetséges seregek különváltak.

York herczeg 22.000 angol-hollandi katonája mellé még 15.000 osztrák-magyart kapott *Otto* és *Kray* tábornokok parancsnoksága alatt; ezek között volt *Dévay* is a maga ezredével. Ez a sereg most északnak vonult a tengerpart felé *Dünkirchen* irányában. Első állomása *Marchiennes* helység volt a *Scarpe* folyó mellett, honnan (augusztus 14-én) tovább indulva, már francia részről ellenállásra talált.⁵⁷ Itt ismét alkalma nyílt *Dévay*-nak, hogy vitézségét ragyogtassa. A *Scarpe* folyóig érkezvén,⁵⁸ az ellenséget egy majorságból, melyet elfoglalva tartott, a maga horvátjaival és vadászaival kiúzta *Cambrai* felé; a majorságban aztán két gyalogzászlóaljat elhelyezve, maga a futó ellenség után száguldott huszáraival. Éjjelre elérve a francia utócsapatot, abból számos foglyot ejtett. Másnap még folytatva az üldözést, egészen *Cambrai*ig nyomult előre s a város területét is elfoglalta. De harmadnapra vissza kellett mennie, hogy a *Dünkirchen* felé tartó angol sereg útját fedezze.⁵⁹

⁵⁴ Károly főhg, i. m. iv, 167. l.

⁵⁵ I. h. Ber. Coburg, 1793, F. 8, N. 25/a.

⁵⁶ Károly főhg, i. m., i. h.

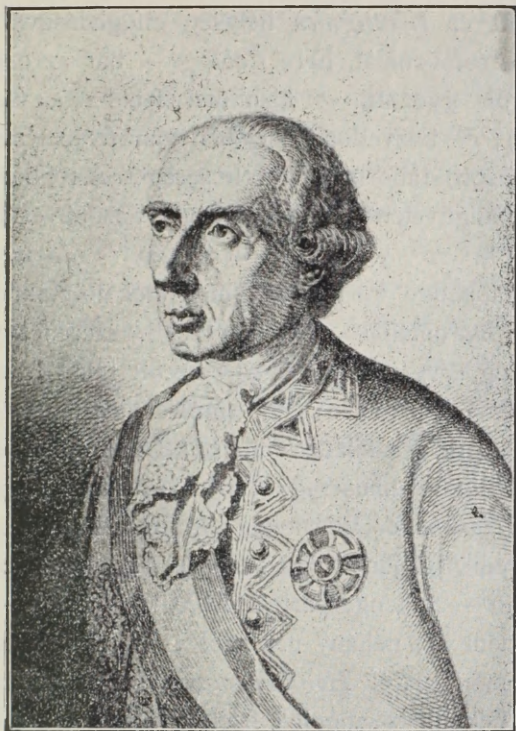
⁵⁷ Károly főherczeg, i. m. iv, 167. l.

⁵⁸ Azt hiszszük a tények egybevetéséből (az angol hadak vonulásáról van szó),

hogy *Dévay* tévedésből írja a *Schelde* folyót mellékfolyója, a *Scarpe* helyett, mely mellett *Marchiennes* fekszik.

⁵⁹ «Postquam autem Arx *Valencze* [Valenciennes] semet dedidisset, exercitus noster in pluribus agminibus tere ad *Schel-*

Azalatt Coburg *Maubeuge* felé tartva, *Le Quesnoy* erődje alá érkezett (augusztus 17.), melyet még *Maubeuge* előtt elfoglalni szándékozott. A következő napon (augusztus 18.) a környéket az ott levő francia csapatoktól megtisztítva, *Clerfayt* tervei szerint hozzáfogott az erőd ostromához, mely azonban elég soká

65. CLERFAYT TÁBORSZERNAGY.

húzódott. A vár csak majd egy hónap múlva adta meg magát (szeptember 11.); s csak ezután kerülhetett a sor *Maubeuge*

dam fluvium profectus est: ubi ego ex una possessione cum *Croatia* et *Venatoribus* versus *Chambre* [Cambrai] hostem feliciter expuli, in quem locum illico duae nostrae legiones pedestres semet collocarunt; Ego vero expulsam hostem insequens, non nisi postremos ipsorum de nocte reperire va-

lens, complures ex iis captivos abduxi, postero vero die Territorio *Chambre* [Cambrai] occupato quidem; sed 3^{ia} statim die recessu exercitus noster cecidit, dum nimirum *Anglicae* copiae versus *Dumkirchen* tenderent.» Dévay, i. f. 8. l.

ostromára (szeptember 29.), mely október közepéig eredménytelenül húzódott. Ekkor (október 15.) az északi francia sereg vezérévé kinevezett *Jourdan* a körülxáró osztrák seregre támadt, hogy az ostromgyűrűt áttörje, de visszaveretett. Másnap azonban a geniális *Carnot*, ki mint konventbiztos jelen volt a francia seregben, egy hadosztály vezényletét átvévén, egy ponton győzelmet aratott és *Wattignies* helység elfoglalásával áttörte az osztrákok ostromvonalát. Erre *Coburg* — bár az osztrák sereg a balszárnyon győzött, — kishitűen feladta a vár ostromát (október 16.); de közvetlen közelében maradván (*Boussières* és *Hautmont* között), táborba gyűjtötte seregét. A tél beálltaig aztán itt a többi hadműveletek csak folytonos apróbb csatározásokra szorítkoztak.⁶⁰

A míg Maubeuge körül e hadműveletek folytak, az angolok *Dünkirchen* ostrománál még kevesebb szerencsével jártak. A tengerpartig érve (augusztus 21.) az ott talált francia védősereget elzavarták s néhány nap múlva (augusztus 24.) megkezdték az ostromot. Azalatt a francziák *Dünkirchen* felmentésére Picardiában «északi hadsereg» néven új sereget gyűjtöttek s annak élére *Houchard* tábornokot állították. Ez a sereg már az ostrom negyedik napján (augusztus 27.) az angol-osztrák sereg egész vonalán — a tengerparttól *Lille* környékéig — általános támadásba ment át; néhány nap múlva *York* herceg ostromló seregét a tengerparttól *Hondschootenig* szorította befelé s itt (szeptember 8-ikán) az angolok felett győzelmet aratott. Ezután az angolokat a határon túl Belgiumba űzte *Courtray* tájáig, a hol végre *York* herceg az osztrákoktól kapott segítséggel a további támadásoknak ellen tudott állni.⁶¹

Dévay ezredes ez egész idő alatt *York* herceg seregébe volt beosztva. *Dünkirchen* ostromában azonban nem volt közvetlen

⁶⁰ Károly főherceg, i. m. iv, 169—171. l.; Schlosser, i. m. xvii, 363. V. ö. *Dévay*: «quo in autumnno etiam Arx *Genua* [Quesnoy] sub cura Excellentiae suae Klerfejt expug-

nata est; innumeraeque aliae miniores pugnae tumultuariæ circa civitatem *Mobis* [Maubeuge] evenere». I. f. 8. l.

⁶¹ Károly főherceg, i. m. iv, 167—170. l.

része. Neki az a feladat jutott, hogy az angol-osztrák sereg hadállásának szélén *Lille* várát tartsa szemmel, az abból az irányból jövő esetleges támadásokat visszaverje és a York herceg és Coburg seregei két szélső szárnya közt az összeköttetést fenntartsa. E feladatának derekasan meg is felelt s állásait az angolok vereségeinek daczára mindvégig rendületlenül megtartotta, a francziák támadásait visszaverte, s nekik sok kárt okozott.

A számára kijelölt állomás egész szeptemberen át október közepéig *Orchies* község volt, *Lilletől* délkeletre mintegy 20 kilométernyire, közel a belga határhoz.⁶² Itten viselt dolgairól számos hadijelentésből értesülünk, a melyek világosan mutatják, mennyire exponált helyzetben volt itt a francziák előőrseivel szemben, kivált a mióta az angolokat *Dünkirchen* alól kiverték. Parancsnoka, *Otto* tábornok, előbb említett tanubizonylatában maga mondja, hogy *Orchiesi* táborhelyén «oly okosan viselkedett, hogy az ellenség sehogy sem birt vele; ellenben ő maga gyakori expedíciókat vezetett a francziák ellen, ... melyek mindenkor a mi előnyünkre ütöttek ki.»⁶³ Maga Dévay önéletrajzában csak röviden emlékezik meg ez időszakról: «Ezen időben — ügymond — Kray tábornok⁶⁴ meg én néhány ezer emberrel *Orchies* és *Lille* tájára küldettünk; s én még akkor is, mikor

⁶² Lásd az előző térképen, 170. l.

⁶³ «Im Monat September ... vertraute ich ihm eine ganze Abtheilung und den Posten Orchies an: Er benahm sich dabei mit so viel Klugheit, dass ihm der Feind nichts anhaben konnte — er machte viel mehr stets Unternehmungen gegen denselben über Bersée und Mons en Pevèle, welche jeder Zeit zu unserm Vortheil ausfielen». — Melléklet Dévay 1793-iki kérvényéhez: MTR lt. F. iv, D. 14/7.

⁶⁴ *Krajovay Kray Pál báró* (szül. Készmárk 1735, † Pest 1804). Dicsőséges katonai pályát futott meg. 1754-ben, 19 éves korában lépett a hadseregbe. Végigküzdötte ő is a hetéves háborút. 1787-ben ő

fojtotta el az erdélyi pórlázadást, elfogván *Hórát* és *Klostkát*. Az 1788-iki török háborúban mint ezredes vesz részt; 1793-ban tábornok; később a Németalföldön Pichegru felett győzelmet arat, miért altábornaggyá lesz; 1797-ben a szerencsétlen véget ért hesseni hadjárat után haditörvényszék elé állítják — és kétheti fogságra ítélik. Erre lemond a rangjáról, de a császár nem fogadja el, hanem 1798-ban Olaszországba küldi, hol fényes haditettekkel rehabilitálja katonai hírnevét. Tábornaggyá lesz s kéthavi ostrom után Mantovát beveszi. (Életrajzát megírta Kray Miksa báró, Szepes vm. tört. társ. évk. 1888. évf.)

az angolok az ő szerencsétlen ütközeteik után visszavonultak, több csetepatét víva, Orchiest az ellenséggel szemben megtartottam, a míg Kray tábornok helyemen fel nem váltott.»⁶⁵

E csetepaték csakhamar megkezdődtek. Az angolok, a mint mondtuk, *Dünkirchent* augusztus 24-ikén fogták ostrom alá; s *Coburg* már 28-ikán jelenti, hogy *Dévay* ezredes, a mint huszáraival takarmány szerzésére («*Fouragirung*») indult, *Fretin* mellett (Lilletől csak 6 kilométerre) francia előőrsökkel ütközött össze, mely alkalommal huszáraink hét francziát levágtak s négyet foglyúl ejtettek.⁶⁶

A következő szeptember hóban különösen annak vége felé váltak igen élénkekké ez előörsi csatározások, melyekben *Dévay* mindenkor szerencsével és sikerrel állta meg helyét.

Szemben *Orchies*val, a hol *Dévay* állomása volt, onnan csak tíz kilométerre volt *Lille* és *Douai* várak közt feleúton, ezekre a várakra támaszkodva, a francia előőrscsapatok megerősített táborhelye: *Mons-en-Pevèle* falu mellett. *Dévay* szeptember 28-ikán reggel kémszemlére indult a francziáknak e helységről elfoglalt állása ellen. Az előőröket vissza is verte s előrenyomult a nevezett helységgel tőszomszéd *Persée* faluig. Ennél azonban tovább nem mehetett előre, mert a helységet négy gyalogszázad s a mellette levő erdőt két zászlóalj francia tartotta megszállva. Az ellenséges gyalogság innen támadást intézett *Dévay* kisdéd csapata ellen, de a mieink jól irányzott kartácstűzzel fogadták és visszaverték, úgy hogy 40 halott hátrahagyásával és négy emberét foglyúl engedve visszavonult. Az erről szóló jelentés szerint *Dévay* dicsérőleg emeli ki az egész legénység bátor magatartását.⁶⁷

⁶⁵ «Eo circiter tempore [Dünkirchen ostromakor] D. Generalis Kray et Ego cum aliquot mille hominibus circa *Orsi* [Orchies] et *Lil* [Lille] oras expediti, eotum etiam, dum jam Angli post infelices suas pagnas redivissent [szeptember 8. után Belgiumba], pluries minutiora gerendo proelia *Orsi* ab hostili manu conservavi, donec

D. Generalis Kray in locum meum non suffectus est.» *Dévay*, i. f. 8. l.

⁶⁶ Kriegsarchiv, Cabinetsakten, Berichte Coburg, 1893. F. 8, N. 25/a. — L. a 170. lapon közölt térképet.

⁶⁷ KrA, Cab. Act., Ber. Coburg, 1793, F. 9, N. 87 és Feldakten, DL u. NL., 1793, F. 10, N. 321.

Harmadnapra az ütközet után (szeptember 30.) Dévay újból sikerrel old meg egy rábízott fontos feladatot. Ennek megértésére szükséges tudnunk, hogy a mieinknek *Lille* ellen felállított

66. BÁRÓ KRAY PÁL ALTÁBORNAGY.
(Kininger rajza után D. Weis metszete.)

előőrs-láncza *Valenciennestől* egészen *Lille* falai alá húzódott. *Marchiennesben* *Bender* őrnagy, tovább *Orchiesban* *Dévay* ezredes, *Cysoingban* báró *Biella* altábornagy, *Lille* közvetlen közelé-

ben, *Hellesmes*nél maga a főparancsnok, *Otto* tábornok állomásozott.⁶⁸

Szeptember végén a *Cysoing*nél álló *Biella* báró altábornagy jelentést tett a főparancsnoknak, hogy előőrseit, a *Genechn*nél elhelyezett *Lobkowitz*-ezredbeli és angol dragonyos csapatot az ellenség túlerővel szorongatja. Erre *Otto* tábornok *Dévayt* bízta meg azzal, hogy egy *Orchies* felől intézendő erős előretöréssel az ellenség figyelmét magára vonja. *Dévay* szeptember 30-ikán azonnal megindította akcióját. Csapatait három részre osztva, a jobbszárnyat *Szentkereszt*y báró alezredes alatt északnak *Templeuwe* felé küldte előre, egy század huszárral és két század gyalogsággal; balszárnyul erős őrjáráttal dél felé *Flines* irányába küldte *Andrássy* kapitányt. Maga pedig középen *Capelle* ellen indult 5 szakasz huszárral, 2 század *Ehrbach*-gyalogossal, 60 vadászszal («Jäger») és 70 *Letoup*-féle lövészzel («*Scharfschütz*»), lovasági ágyút is vive magával.

E csapattal rátámadva a *Capelle*-nél álló francia előörsre, azt úgy a faluból, mint a mögötte emelkedő dombrol kiverte, miközben a huszárok sokat levágtak. Az előörs erre segítséget kapott s ismét előretört, de ágyútűzzel újból visszaveretett; 50 embere — köztük két tisztje — elesett, egy hadnagya s egy közlegénye fogságba került. Miután *Dévay* ezzel feladatát megoldotta, a nehéz és veszedelmes terepen tovább nem nyomult előre. A főparancsnok terve ezzel teljesen sikerült, mert az ellenség, mely *Biella* altábornagy előőrseit már erősen szorongatta, onnan sietve visszavonult a *Dévay* által fenyegetett állás védelmére.⁶⁹

Ezeknél még fontosabb és nagyobb jelentőségű sikereket vívott ki a már 58 éves, de még mindig fürge és tetterős *Dévay* a következő október hóban; — oly sikereket, melyek már az általános hadtörténetírók figyelmét is ráirányítják s a magasztaló

⁶⁸ Ez állomásokat a csatolt térkép is feltünteti (170. l.)

azonos jelentés: Feldakten, DL. u. NL., III. 1793, F. 11., N. 330.

⁶⁹ KrA, Ber. Coburg 1793, F. 10., N. 8; —

dicséret hangját váltják ki belőlük: a mi egyébiránt csak visszhangja az egykorú vezérkari jelentések dicsérő elismerésének.

Igy *Thürheim* gróf — lovasezredeink történetét tárgyzó munkájában — említi, hogy *Dévay* 1793 októberben a *Denain* mellett (Valenciennes közelében) vívott ütközetben tüntette ki magát.⁷⁰ Ez valószínűleg *Dévay*nak október 21-iki fényes győ-

67. CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI LOVASSÁG A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN.
(Ebner metszete Seele rajza után.)

zelmére vonatkozik, melyet alább részletesen fogunk ismertetni. A kiváló katonairó itt vét az időrend ellen, amennyiben csak ezután említi *Dévay* egy másik kiváló haditettét, mely pedig jóval előbb, már október 8-án ment végbe, a mikor a *Mons-en-Pevèle* melletti francia tábor felverésénél ezredének két századával különösen kitűnt.⁷¹

⁷⁰ «Im Oktober [1793] zeichnete sich Oberst Devay im Gefechte bei Denain aus. (I. m. II., 55. l.)

⁷¹ «Am 8. [Oktober] bei Allarmirung

des feindlichen Lagers bei Mons en Pevelles that sich Oberst Devay mit zwei Escadronen des Regiments hervor. (I. m. II., 56. l.)

Erről a *Mons-en-Pevèle* melletti francia táborról, mely a lille-douai országút feleútján épen szemben volt Dévaynak *Orchies*-ban elfoglalt hadállásával, az előbbieken már volt szó. Szeptember 28-án is intézett ellene támadást, de akkor csak a francia hadállás előtti faluig, *Persée*-ig jutott el. Az október 8-án újból ez irányba intézett támadásról Coburg fővezér a következő jelentést küldte a bécsi haditanácsnak:

«Főhadiszállás, *Pont sur Sambre* [*Maubeuge* alatt], 1793 október 11-én.»

«*Otto* tábornok jelenti *Hellesmes*-ből folyó hó 9-iki kelettel, hogy *Dévay* ezredest, az *Eszterházy*-huszárok parancsnokát folyó hó 8-án saját ezredének 2 századával, az *Ehrbach*-ezred 4 századával s a *Le Loup*-vadászok 1 századával, továbbá 4 lovassági és 2 gyalogsági ágyúval kiküldte, hogy a *Mons-en-Pevèle* melletti tábornok fölverje s ezzel erejét kipuhatojja.

«Az ezredes úr e megbízást az őt jellemző bátorsággal [«Bravour»] és okossággal [«Klugheit»] teljesítette. Előcsapata ugyan már *Persée*-nél egy ellenséges őrjáratba ütközött, ezt azonban megfutamította; de mivel egy fatorlaszt kellett előbb áttörnie, ezzel kénytelen-kelletlen időt engedett az ellenségnek, hogy megszállja a falut, melyből aztán heves tüzelést indított a mieink ellen.»

«Miután azonban *Smola* tüzérfőhadnagy, a ki már sokszor kitűnt vitézségével és ügyességével, a lovassági ágyúkkal odaért, az ellenséget kiszorította onnan, s ezzel lehetővé tette a mieinknek a további előnyomulást. Az ezredes úr erre *Mons-en-Pevèle*-ig hatolt előre. Az ellenség hevesen ágyúzta a falu mellett épült tábori sánczból [«Redoute»], a derék csapatot azonban ez nem tartotta vissza; a falut elfoglalta s az ellenség kénytelen volt futásban keresni menedéket. Azalatt az ellenség összegyűjtötte összes csapatait, *Pont-à-Marq*-ból erősítéseket vont magához s a *Mons-en-Pevèle* mögött épült sánczokból négy ágyúval és két mozsárral lődözött csapatainkra. Az ezredes úr a tüzet a mi ágyúinkkal viszonzította s a falut több helyen felgyújtatta.

A táborban összegyűlt ellenséges csapatok erre mind kivonultak s 24 fontos ágyúkkal kezdték lövetni a mi csapatainkat. Mivel ezzel az ezredes úr célját elérte s az ellenség erejét eléggé megítélhette, ismét visszavonult saját táborába.»

«Az ellenség vesztesége 60 halottból áll, kik a két falu — *Persée* és *Mons-en-Pevèle* — bevételénél estek el, továbbá 7 fogságra jutott emberéből, 12 elfogott lóból és 2 sörrel és sátrakkal rakott kocsiból. A mieinkből elesett 3 ember és 1 ló; megsebesült 10 ember és 5 ló.»

«Az ezredes úr dicsérőleg említi az összes vele volt csapatok bátorságát és készségét.»⁷² —

Az eddigieknél úgy arányaiban, mint következményeiben még sokkal jelentősebb fegyverténye *Dévay*nak egy *kilencz-tizezer* főnyi ellenséges támadó sereg fölött hatszáz huszárral és két divízió gyalogsággal kivívott fényes diadala *Abscon* mellett (*Marchiennes* közelében, onnan délre), 1793 október 21-én.

Ezen a napon a *Cambrai* és *Douai* közt feleúton levő *Arleux* mellett összevont francia táborból előtört *Ransonnet*⁷³ tábornok mintegy tizezer főnyi haddal, általános támadást intézve a mieink előrs-lánczának egész jobbszárnya ellen. Sikerült is neki bevenni *Marchiennes*-t, melyet *Bender*, a *Kaunitz*-ezred őrnagya egy zászlóaljjal hősiesen védelmezett a túlerő ellen, de a küzdelemben elesett.⁷⁴ A francziák e siker után merészen a szomszéd *Abscon* ellen vonultak s a helységet mozsarakkal kezdték lődözni. *Dévay*, a kit *Orchies*-ban akkor már *Kray* tábornok váltott fel, ez időben a *Valenciennes* várától csak 5 kilométerre eső *Denain* helység őrsállomásának volt parancsnoka, közel *Abscon*hoz.⁷⁵ Az ellenség támadásának hírére gyorsan maga mellé vett 6 század *Eszterházy*-huszárt, kik mögött még az *Ehrbach*- és *Clerfayt*-ezred két divi-

⁷² KrA., Cab. Act., Ber. Coburg, 1793, F. 10., N. 31. — Azonos jelentés: Feldakten, DL. u. NL., 1793 F. 11., N. 348. (Valószínűleg az előbbinek fogalmazványa.)

⁷³ Otto tábornok említett tanubizony-

latában, melyben az esetet leírja, «Ransonnet»-nak írja. (MTR. It. F. iv., D. 14/7.)

⁷⁴ KrA., Feldakten, DL. u. NL., 1793., F. 12. N. 394/b.

⁷⁵ Lásd a hadszintér vázlatán (170. lap).

zióját vonultatta fel tartalékul. Ezzel a csekély erővel Dévay most bátran *Absconig* nyomult előre; huszárai vakmerően beleváltak az ellenségnek *Abscon* és *Azincourt* közt felállított középső oszlopába, lekaszabolták *hatszáz* emberét s élve elfogták 4 tisztjét és 50 közlegényét. Az ellenség egy része az ellenállhatatlan roham elől a közeli *Bouchain* várába menekült, a másik része pedig visszahátrált *Arleux* felé az azzal szomszédos *Aubigny* (au-Bac) községig.⁷⁶ «Amikorra magam odaértem — mondja Otto tábornok — az ezredes úr már kivívta a diadalt.»⁷⁷ S Coburghoz intézett jelentésében ezeket fűzi az eset leírásához: «Dévay ezredes úr, az Eszterházy-huszárezred parancsnoka, újból tanubizonyosságát adta hadban való jártasságának, s ezen a napon jelentékenyen gyarapította az állam körül már oly számos alkalmommal gyűjtött érdemeit.»⁷⁸

*

Azonban még hátra volt *Marchiennes* visszafoglalása, mely e napon az ellenség kezébe esett és azon is maradt, miáltal az egész hosszú előörlánczolatnak egyik legerősebb lánczszeme kiesett. E fontos pontot minden áron vissza kellett szerezni.

Ez nem volt könnyű feladat. Az ellenség ez erős pozíciót megrakta 4000 ember helyőrséggel, 12 ágyúval és 2 mozsárral; a helység sánczokkal és falakkal volt megerősítve s egy várszerű apátsága szolgált fellegvárul; minden oldalról vizek is védték: a *Scarpe* folyó és két összekötő csatorna. Mindazáltal *Otto* tábornok, egyetértve *Kray* tábornokkal, ki akkor már a szomszéd *Orchies*-ban (*Dévay* régebbi állomáshelyén) parancsnokolt, tervet dolgozott ki visszavételére, mely megnyerte *York herczeg* sereg-

⁷⁶ Coburg jelentése, főhadiszállás, Bavy, 1793 október 22. KrA., Feldakten, 1793 F. 11., N. 366/c.; — Cab. Act. Coburg F. 10., N. 51.

⁷⁷ Otto tanubizonylata, MTR. lt. F. IV., D. 14 7.

⁷⁸ «Der Herr Oberst von Devay von Eszterházy-Husaren hat abermals neue

Proben seiner Kriegserfahrenheit gegeben und hat an diesem Tage um ein ansehnliches die Verdienste gemehrt, die er sich bereits in so vielen Gelegenheiten um den Staat gesammelt.» KrA, Cab. Act., Ber. Cob., 1793 F. 10., N. 63/a és Feldakten, DL. u. NL., 1793, F. 11., N. 370/a.

parancsnok jóváhagyását. A terv kivitelében fontos rész jutott *Dévay*nak is, a ki a túlsó (folyón túli) támadó oszlopok egyikét vezényelte.

Október 30-án megindult egyszerre minden oldalról a koncentrikus támadás, mely teljes sikerrel járt. Coburnak e haditetről a haditanácshoz küldött részletes jelentése szerint *Dévay*nak

68. FRANCZIA LOVASSÁG A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN.
(Ebner metszete Seele rajza után.)

kiváló része volt a vállalat sikerében: «Otto tábornok hadoszlopai közül — úgymond — kiváló dicséret illeti az egész hadjáraton át ismételten hírnevet szerzett *Dévay ezredest*, ki a haditervnek *Hamage* felőli részére előírt rendelkezéseit értelmesen és vitézül végbevitte s *Mecséry* másodkapitánynyal és *Vlasits* főhadnaggyal az Eszterházy-ezredből, valamint 30 huszárral és az *Ehrbach*-gyalozegred 30 önkéntesével az átvágott utakon és mély árkokon keresztülvágott és előrenyomult egészen a *Bouchain* felől való

kapuig, a melyen át az ellenséges lovasság kimenekülni akart»,⁷⁹ — ezzel elvágva a menekülés útját.

Ez előadás kiegészítéseül maga *Otto tábornok* többször említett tanubizonylatában a következőket mondja el:

«Október 30-án a Marchiennes ellen való támadásban az én tervezetem szerint a *Scarpe* folyónál [Dévay] a főhadoszlopot vezette a *bouchain*-i kapu ellen; s noha a legtöbbet az én előírásom szerint végezte, mégis a helyes időpontot a maga elhatározásából választotta meg, hogy önkénteseivel átgázoljon a *Scarpe*-on s hogy a *Pequencourt* felé menekülni akaró ellenséges lovasságot a lovassági ágyúkkal visszaűzze; átvágott minden akadályon, bevágásokon, vízárkokon, s *első volt*, a ki a helységbe behatolt.» És hozzáteszi: «Mind ezen alkalmakkor [korábbi fegyvertényeit is beleértve], bár az én parancsom alatt állott, saját elhatározásából, okosan és vitézül cselekedett s ezzel a Mária Terézia-rend alapszabályai legfőbb követelményeinek eleget tett s magát arra teljesen érdemessé tette; s annak becsületjelvényével való megjutalmazása különös buzdításul fogna szolgálni [«besonders encouragiren»] a még most is vezetése alatt álló derék huszárezrednek».⁸⁰

Annyira szembeötlők voltak már Dévay vezéri képességei ez események után, hogy félhivatalos történetírója is egyenest ezeknek tulajdonítja nemcsak a Mária Terézia-rendbe való felvételét, hanem nemsokára ezután vezérőrnaggyá soron kívül való előléptetését.⁸¹

Ő maga önéletrajzában klasszikus tömörséggel és sok öt dicsérorészlet elhagyásával emlékezik meg *Marchiennes* bevételéről:

«Azalatt azonban [október 21] *Marchiennes*-t foglalta el az ellenség, — a mely hely Kray hadállása [Orchies] és az én csapataim [Denain] között volt —, s ott foglyul ejtette a Bander ezred egy zászlóalját; de én még onnan is 50 lovasunkat kisza-

79 K₁A, Cab. Act., Ber. Coburg, 1793, F. 11., N. 12/a és Feldakten, DL. u. NL., 1793 F. 13., N. 48., p. 160.

⁸⁰ MTR. lt. F. IV., D. 17/4.

⁸¹ «Diese Verdienste verschafften ihm nicht nur das Ritterkreuz, sondern auch die Beförderung zum Generalmajor ausser Tour.» Hirtenfeld, i. m. I., 414. l.

badítottam. Nemsokára azonban *Kray* és *Otto* tábornokok haditerve szerint az előbb említett *Marchiennes*-t is visszaszereztük: négyezer embert foglyúl ejtettünk [az egész őrseget] s elfoglaltuk

Endemem Felet Valo Kirggy
 Anyam Anyam!

Remnikem Kirggy idy mind az két levelem Kirggy
 Kirggy közt jól End Anyam Anyam not, de meg
 is eken is kirggytam, egy új Es'ben is kirggy
 János Kirggyfajonát meg lam. Engedje az
 Feletyus Isken Kirggy meg Iske Kat el is
 Kisten mind a két. is Felet. aldogor
 al. 294. Anyam Anyam: egyen p'ny az
 Veram is egyen me Kirggy el melkafokan
 Anyam Kirggy el me been meg Kirggy om Ono
 egyen meg en Kirggy Kirggy nem ha la tam
 ja valtat End Anyam Anyam not, de
 me mind lam az mind a két kirggy meg nem
 vala mi bog az o'pa, o'ka ut' az Isken
 napomokot Kirggy meg al tamaga.

Az Veram moo két két kirggy Kirggyonon
 Kirggyon is nem egyen 'ja egy fey ken,
 Kirggyon 'maki Kirggyon cum not p'ny, Lree:
 leteal is am el cum be ken Kirggy Kirggy ken!

69. RÉSZLET DÉVAY MÁRIA HORVÁTH JÓZSEFNÉHEZ ÍRT LEVÉLÉBŐL.

az ellenség tizenöt ágyúját, tábori eleség- és magtárát és sok hadiszert, melyeket a fővezér parancsából York hercegnek a legpontosabban átadtunk. — Ezek után a következő télen némi időt pihenésre fordíthattunk». ⁸²

⁸² «Interea tamen *Marsin* [*Marchiennes*, inter me et D. Generalem *Kray* situatum magyarusan irva] ab hoste captum, quod fuerat, una legione *Bender* ibidem inter-

Ez a pihenés is csak viszonylagos lehetett. Még a következő novemberben sem volt teljes a nyugalom. Így Coburg november 30-án jelenti a haditanácsnak, hogy az előőrsláncz jobbszárnyát *Abacon* körül a francziák ismét megtámadták az előtte való napon, november 29-én. «*Dévay ezredes* — úgymond —, a ki ez oldalon vezényelte az előőrsöt, őrszeit s azok fedezetét *Abaconnál* és *Somainnél* előre indította, gátat vetett az ellenség további előnyomulásának s négy század huszárral és lovassági ágyúival megtartotta az ottani fontos magaslatokat. A csatározás délutáni 2 óráig tartott, mire az ellenség visszavonult. *Dévay* ezredes üldözőbe vétette, és *Andrássy* Eszterházy-huszárszázados *Aubrécourt* mögött belevágtatott utóhadába, számosat levágott s kettőt foglyul hozott haza».⁸³

Csak decemberben állott be a teljes nyugalom; mindkét sereg eddig elfoglalt hadi állásaiban téli szállásokra rendezkedett be. Így végre *Dévay* is szabadságra mehetett, hogy a karácsonyi ünnepeket otthon tölthesse. Családi ügyek is haza szólíhatták; ez időre valószínűleg már megtörtént leánya eljegyzése Horváth Imrével. Gondoskodni kellett a Mariska «*Einrichtung*»-járól. Kelengyét akkor pedig Bécsben illett venni; — csak a csipke volt valódi brüsseli; azt a harcztérről küldte haza.⁸⁴

Karácsony másodnapján már Bécsben találjuk *Dévayt*, a hol kétségkívül illetékes helyről biztatást nyert arra, hogy rendkívüli érdemei méltó jutalomban fognak részesülni. E biztatások által bátorítva írhatta december 26-án kelt második kérvényét,

capta, quamquam Ego tamen inde 50 Equites nostros feliciter deliberaverim: sed non multo post secundum DD. Generalium *Kraj* et *Otto* planum antelatum *Marsin* recuperavimus et quidem 4 mille (=négyezer, — magyaros egyeztetéssel) captivis ibidem factis et 15 tormentis una cum *Xenodochio* et granario militari, aliisque munitionum requisitis ibidem repertis, qua omnia ex jussu supremi Marachalli nostri *Principi York* accuratissime tradidimus.» Etc. *Dévay*, i. f. 8. l.

⁸³ Mons, 1793, november 30. — KrA, Cab. Act., Ber. Coburg F. 12., N. 437.

⁸⁴ «A Brüsselli csipkének mustóját ime ide accludalom — írja később 1794 márczius 15-én kelt levelében Horváth Józsefnek — és Bécsy róff is a mi pénzünkre van ki csinálva, így tehát elvárom, mellyikből és hányfélét vegyek jövőndöben.» (Eredetije Leményi Jánosné úrnó birtokában.)

melyben már a Mária Terézia-rend lovagkeresztjén kívül tábornokká soron kívül való előléptetését és az Eszterházy Imre lovassági tábornoknak 1792-ben történt elhalálózása folytán tulajdonos nélkül maradt huszárezredének saját nevééről való elnevezését kérte. E sok tekintetben érdekes kérvény szövegét itt egész terjedelmében adjuk:

«*Felség!*»

«Alulírott a legfenségesebb uralkodóházat («Erzhaus») már 39 év óta⁸⁵ szolgálja becsülettel, a legserényebb buzgalommal s Uralkodója iránt való változhatatlan hűséggel.»

«Úgy a hétéves, mint a most folyó háborúban vitézi tetteivel s erejének végső megfeszítésével minden háborús alkalommal mindenfelé oly elismerten lényeges érdemeket szerzett, hogy ezekre való tekintettel alaposan remélheti, hogy a Mária Terézia-rend keresztjére kiválóan méltónak fog találatni.»

«Alulírott még egészen jó erőben van és így teljesen képes arra, hogy továbbra is eredményes tábori szolgálatot végezzen; hogy azonban ennek fáradhatatlan folytatására még több buzdítást nyerjen, az a vágyakozó óhaj ébred benne, hogy legkegyelmebben soron kívül *tábornokká* léptetessék elő; mert ha ez az előléptetés csak sorra kerültével érné, azon rá nézve nagyon szomorú sorstól kellene tartania, hogy akkor már nem leszen alkalmas tábori szolgálatra. Azzal is hizeleghet magának, hogy ezen előléptetése a hadseregben már csak azért sem fog visszatszést szülhetni, mert mindaddig, a míg őt *Otto* tábornok fel nem váltotta, tényleg már tábornoki szolgálatokat végzett s az előörsöket általános megalégedésre vezényelte.»

«Mivel azonkívül a parancsnoksága alatt álló, most megüresedett tulajdonú Eszterházy-huszárezredet czélszerű kiképzéssel mindenkor igyekezett jó állapotba hozni, -- a mi annyira sikerült is, hogy az egész mostani háború folyamán egyetlen egy szökevény

⁸⁵ Voltakép csak 1756-ban lépett be zászlósnak, a mi csak 37 és fél évet adna ki. E számításából arra következtethetünk,

hogy már tényleges szolgálata megkezdése előtt lépett a hadseregbe.

sem akadt benne, — sőt az ezred minden hadi eseménynél minden várakozáson felül kiválóan kitüntette magát, s így az egész ezred megnyerte ezredesének legteljesebb hajlandóságát, valamint ez is az ezredét, a mi a hadúri szolgálatban mindig a legjobbat eredményezi: azért legalázatosabban kéri, hogy serény szolgálataira és szerzett érdemeire való tekintettel, — a melyekre nézve bátran hivatkozhatik *Károly főherceg* kir. fensége, *Coburg herceg* és *Lacy* gróf tábornagyok és *Clerfayt* gróf tábornagy bizonyására — ezen hozzá hűségesen ragaszkodó és parancsa alatt álló *Eszterházy-huszárezred tulajdonosává* kineveztessek». ⁸⁶

Bécs, 1793 december 26-án.

Dévy Pál

ezredes,

az Eszterházy-huszárezred parancsnoka.

A Dévy folyamodványában előadott utolsó kérelem megértésére szükséges tudni, hogy *Eszterházy Imre* gróf lovassági tábornok s a róla nevezett huszárezred tulajdonosa 1792-ben, pár hóval a kérvény kelte előtt meghalt s ezzel az ezredtulajdonosi állás megüresedett. Dévayt ez állás szorgalmazására Mária leányának Horváth Imrével való eljegyzése alkalmából valószínűleg reménybeli násza, *zalabéri Horváth József* ösztökölte, a ki már 1792 június 11-én *Budán* kelt levelében e tárgyra vonatkozólag ezeket írja feleségének:

«Generalis *Eszterházi Imre* megholt, de még eddig nem tudatik, ki fogja elkapni Regimentyét; elhitem mindazon által magammal, hogy ezen környűl(1) állásokban *Magyarnak* adgya a király». ⁸⁷

Csak néhány hónappal utóbb szerezhette meg Dévy fent közölt kérvénye további támogatására közvetlen feljebbvalója, *Otto Rudolf* tábornok bizonylatát, a mikor ugyanis Bécsből már visszatért a hadszíntérre. E bizonylat, mely 1794 márczius 12-én kelt, nagy magasztalással emeli ki az 1793-iki hadjárat folyamán szerzett érdemeit.

⁸⁶ MTR. lt. F. iv., D. 14/8.

⁸⁷ Buda, 1792 június 11. Eredeti levél

Barcza Károlyné Horváth Irma úrnő birtokában.

«Az a számos érdem és vitézi tett — úgymond — melyekkel *Dévay ezredes úr* a múlt 1793. évi hadjáratban parancsom alatt magát kitüntette, különös kötelességemmé teszi, hogy neki a következő bizonyítványt önkényt kiadjam; és pedig:

«Nemcsak hogy engem minden megbízásban és vállalatban az ellenség ellen híven támogatott s minden alkalommal tanúságot tett a szolgálatban való belátásáról, tapasztaltságáról és elszántságáról; nemcsak hogy méltán belé helyezett bizalmam folytán sokszor az egész előörshadat vagy az alám rendelt csapatok legnagyobb részét önállóan vezényelte s az összes nehéz vállalatokat legnagyobb megelégedésemre s a legfelsőbb szolgálat hasznára vitte véghez: hanem különösen az alább következő derék és vitéz tettei a katonai Mária Terézia-rend elnyerésére megkövetelt érdemek valódi bélyegét viselik magukon; — mert ezeknél *saját ösztönéből és belátása szerint, távollétemben*, a támadt vagy támadó front más részén kellett cselekednie, a minthogy teljes bátorsággal és okossággal cselekedett is.»⁸⁸ (Itt azután elmondja május 1-én — St Sauve-nál —, szeptember egész folyamán *Orchies*ban, október 21-én *Absconn*nál és október 30-án *Marchiennes*nél elkövetett vitézi tetteit, melyeket főntebb már bőven ismertettünk.)

Dévay tehát már bécsi karácsonyi tartózkodása alatt is megnyugvással nézhetett a küszöbön álló új év elé, abban a szilárd hitben, hogy ez év meghozza neki kiváló szolgálatait méltó jutalmát. Hisz akkor már benne lehetett a köztudatban, hogy eddigi érdemei után magasabb feladatokra van hivatva. Babérai immár hervadhatatlanok voltak; bizonyosság rá a csaknem száz évvel később élt pártatlan katonáiró itélete, mely szerint: «ezen (1793-iki) hadjárat összes nagyobb ütközeteiben Dévay Pál ezredes vitézségével és körültekintésével példaadólag tündöklük ezrede élén».⁸⁹

⁸⁸ MTR. It. F. IV., D. 14/7. Rouirgnie 1794, márczius 14.

⁸⁹ Thürheim: Gedenblätter aus der Kriegsgeschichte Österreichs, II, 155. l.

(«In allen grösseren Gefechten dieses Feldzuges leuchtet durch Tapferkeit und Umsicht Oberst Paul von Devay seinem Regimente voran.»)

III.

DÉVAY AZ 1794. ÉVI HADJÁRATBAN.

(Előörsi csatározások *Valenciennes* táján; — a *câteau* «gyönyörű» lovas-roham; — döntő szerepe a *tournai* győzelemben; — tábornoki kinevezése; — Oudenarde felszabadítása; — fedezi *Coburg* visszavonulását; — elnyeri a Mária Terézia-rendet; — vezeti az előőrsszolgálatot *Düsseldorf* környékén.)

A neerwindeni győzelemmel oly sokat ígérőleg kezdődött 1793. évi hadjárat nem váltotta be az eredményeihez fűzött várakozásokat. E hadjárat folyása alatt az «*année terrible*» eget-rázó viharai dúltak az újon született francia köztársaság belsejében. Egy héttel a neerwindeni ütközet után alakította meg a konvent a *közjóléti bizottságot* («*comité du salut public*», márczius 25.); aznap, mikor *Dumouriez* elpártolásának híre Párisba ért (április 6.), alakult ki ebből a *közbiztonsági bizottság* («*comité du sûreté générale*»); három nappal a *famarsi* sáncztábor bevétele után Páris népe fellázadt a girondisták ellen (május 26.), s két héttel utóbb a jakobinusok a Gironde összes vezetőit elfogatták (június 2.).

Erre júliusban kitört a girondista ellenforradalom. Míg Coburg herczeg a jelentéktelen *Quesnoy* erőd ostromával bibelődött, régmúlt idők hadviselésének pedáns előírásai szerint, addig a jakobinus seregek rendre levették *Marseille*, *Toulon*, *Bordeaux*, *Nantes* és *Lyon* lakosságának ellenforradalmait; a *Vendée* ellenforradalma pedig márcziustól kezdve, egész éven át törhetetlenül dacolt a rémuralommal.

Míndezek az események nem gyakoroltak érezhető befolyást a szövetségesek hadviselésére; s míg az ő seregeik, hazájuktól távol, újabb erősítések nélkül maradtak, addig *Carnot* hadügy-miniszter lankadatlan erélye és bámulatos szervező tehetsége folyton új meg új seregeket teremtett a jakobinus kormánynak. Daczára Franciaország belső vajúadásának, a szövetséges seregek úgy *Dünkirchen*, mint *Maubeuge* alatt teljes kudarczot val-

lottak. Az egyedüli eredmény, melyet Coburg herceg Belgium visszahódítása után elérni tudott, az volt, hogy *Condé, Valenciennes* és *Quesnoy* várak elfoglalása után a belga határszélen, a *Département du Nord* megyében néhány kilométer széles földsáv francia területet tartott megszállva.

Az elmúlt év tapasztalatain okúlva, most már a szövetségesek is összesen 160.000 emberre szaporították fel seregeiket. Az 1794. évre megállapított haditerv az volt, hogy ezt a sereget három részre osztják: jobbszárnya Clerfayt alatt a *Schelde* folyó völgyén *Tournay* mellett, balszárnya a *Maas* völgyében, centruma *Coburg* alatt a *Sambre* völgyében kezdte volna a hadműveleteket, melyek első célja az összes még be nem vett határszéli várak (*Lille, Maubeuge, Landrecies, Avesnes, Philippeville*) megostromlása lett volna. Ezután következett volna még *Cambrai* és *Arras* városok elfoglalása, s végül az utóbbi városból — abban a reményben, hogy addig a szövetségesek még 70.000 embert állíthatnak, s így összesen 230.000 emberük lesz, — együttes előnyomulás *Páris* felé.¹

Az 1794. év január és február hónapja még előkészületekben teltek el. Márciusban is még csak az előörsi csatározások kezdődtek.

Dévay Pált, a ki azalatt bécsi tartózkodásából visszatért, márczius 15-ikén már a hadszíntéren találjuk. E napon írja az alább álló levelet (*Waller*sből, előbbi állomáshelye, *Denain* szomszédságából) zalabéri Horváth Józsefnek, reménybeli nászának:

«Drága kedves Sógorkám!»

«Kívántam tudodra adnia, Édes kedves Atyámfia, hogy mi ekkoráig frissek és egészségesek vagyunk: csendességben élünk, mivel az üdök alkalmatlanok; de csak azt tartom, hogy minden órán el fog kezdődni az *francia táncz*. A generális Fml [Feldmarschall]lieutenant *Otto* minémü választ ad leveledre,² ime ide

¹ Károly főhg, i. m. iv, 191—2. l. (Der Feldzug von 1794.)

² Zalabéri Horváth Imre valamely személyes ügyéről (előléptetéséről vagy szabadságolásáról) lehetett benne szó.

accludáлом [csatolom]; jó Ember, de mindent üdötül kell várni. Én ugyan óhajtanám, hogy vége volna ennek az gaz Háborúnak, de aligha még Török Háború is nem fog érni bennünket.

Drága Kedvy, Szervus!

Kérlek tőle tudnod adnia Ede, Kedvy, Abonyihoz fogom =
 elbonyi fogom, és Egyszerű, vagunk. Gyönyörűen elül
 mint az úriely, alkalmatlanság, de ezel voltattam fog
 monda: van el fog kedvűni és jancsó Tánc, a hely
 fullány, ott, minem vala az Levélre ma ide az.
 aludtom jó Ezer, de mindenek üdötül kell el várn
 en ugyan óhajtanám fog vége volna ennek az gaz Háborúnak
 de ahj de my Török Háború nem fog eria beünndea
 az jó Isten tudgya mi lesze. az világból, azazsem tudgy
 elbonyi fogom, fog lesze az Armadák, és minem
 Generálisok ki és hol fog Commandirozni, Imrének az
 dolgát egészen el végeztem E-vel, visszaadta az
 három ezerről szóló obligatoriussát, úgy látom vissza fog
 gárdya feleségis mi voltana az Generis edicidany fog
 formát ezel fog vége lett mindénél, ebben belágy nem
 talunk két fog jancsó, az többi adoggyarant meg végyis
 nem fogadassom ma üdöm sem vába, azon lesze
 hirt.

70. DÉVAY PÁL LEVELE. (1794 MÁRCZ. 15.)

Az jó Isten tudgya, mi leszen az világból; azt sem tudjuk ekko-
 ráig bizonyosan, hol lesznek az Armadák [hadseregek] és minemű
 Generálisok, ki és hol fog commandirozni.»

«Imrének az dolgát egészen elvégeztem E-vel; visszaadta
 az három ezerről szóló obligatoriussát [kötelezvényét]; úgy
 látom, visszafogadgya feleségét; kitoltam az szemét ednéhány

száz forinttal. Ebben beléje nem halunk, három száz forintban. Az többi adósságának még végit nem szakadhattam, mert üdöm sem vala; azon lészek, hogy azok is complanáltassanak [kiegyenlítettessenek]; ha pénzem annyira való nem léssen, tehát megírom és fogok kérni. Az Agensnál le lehet tenni, és eő ide küldheti valamely Curír által, aki Bécsben innend fog küldtetetni; mert alkalmasint kipusztított Mariska *Einrichtungja* [berendezése, nászkelengyéje] és az nagy utazás. Így vagyon az mi dolgunk az gyermekekkel: szomorúságot és hijában való költségeket is okoznak, de Isten nekie; már ebben benne vagyunk, békességes türéssel kell hordoznunk; reménlem az Úr Istentül, maholnap örömrünk és vigasztalásunk léssen benne. Imre tökéletesen és Istenessen viseli magát, együtt vagyon vélem, jó fiú. Mi illeti *Ferencz* Eöcsémnek hátra maradott pénzét, azon 150 frtkot, az is adósságokra ment, maga Eöcsének megvallotta; de csak ugyan bővebben végére járok és foglalok felőle tudósítani, Édes Atyámfia, így tehát békességes türéssel kell lenni.»

«Leánykámot csókolom [ekkor tehát már mint Imre mátkája Zalabéren van] kedves gyermekeiddel edgyütt, minyájakokat ezerszer. Az *Brüsselli csipkéknek* mustráját ime ide accludalom, és Bécsi rőf, és a mi pénzünkre vagyon kicsinálva; így tehát elvárom, mellyikbül és hányfélét és mennyi rőföt vegyek jövendőben. Azalatt is az Úr Istentül jó friss egészséget kívánván atyafiságos szeretetekben ajánlott meg élek, holtomig vagyok s maradok»

«Édes kedves Atyámfia holtig szíves igaz szolgád és atyádfia»
Dévay Pál s. k. Obrister.

Vallers, d. 15^a Mar. 1794.

[Utóirat:] «Ha Diaeta [országgyűlés] lenne, kérlek, add tudtomra. Tisztelem alázatosan az Mlgos Grófokat [alkalmasint zalabéri Horváth Ferencz szomszédjait, Batthyány és Festetich grófokat], ugyan szomszéd Urunkkal, Scublics Urral egyetemben.»³

³ Eredeti levél, Lemény Jánosné zalabéri Horváth Mária úrnő birtokában.

E levél írása után pár nappal tényleg megkezdődött a «*francia táncz*». *Dévaynknak* már márczius második felében elég dolga akadt vitéz ezredével együtt, mely gróf Eszterházy Imre lovassági tábornoknak 1792-ben bekövetkezett halála után egy ideig tulajdonos nélkül maradt, 1794 óta azonban Dévay ismert kérelme mellőzésével új ezredtulajdonost nyert *Estei Ferdinánd* főherceg személyében, kiről ezentúl *főhg. Ferdinánd*-ezrednek neveztetett.⁴ Az 1794. évi hadjárat elején az ezred nyolcz százada Dévay alatt az ez évben altábornagygyá lett *Otto Rudolf* osztrák hadosztályával még mindig *York herczeg* angol hadtestéhez volt beosztva, a ki különben minden fontosabb rendelkezésben teljesen szabad kezet hagyott Ottónak. Az ezrednek fennmaradó két százada a hadjárat elején külön volt beosztva *Károly főherczeg* csapattestéhez. A hadjárat későbbi szakában azonban az egész ezred újból egyesült Dévay ezredes parancsnoksága alatt.⁵

A francziák már márczius 23-án kezdték a támadást Dévay előőrsei ellen. Egy 5000 gyalogosból és 2000 lovasból s tüzérből álló hadosztályukkal meglepetésszerűen akarták megrohanni a még mindig *Marchiennestől* délre *Abscon* falunál állomásozó előőrseinket. Az ellenségnek e ravasz tervét azonban huszáraink ébersége meghiusította. Ugyanis *Dévay* egyik buzgó tisztje, *Forgách gróf* kapitány, ki akkor az előőrsszolgálatot teljesítette, aznap már kora hajnalban kiküldte *Klemencsics* hadnagyot egy erős őrjarral az állásaink előtt levő terep felderítésére. Ez csakhamar észrevette az ellenség gyanus mozgolódását s rögtön jelentést tett a szolgálattelvő *Löpper* őrnagynak, a ki azonnal kellően felkészült az ellenség fogadására. Erre *Dévay* ezredes, *Löpper* és *Begány* őrnagyokkal együtt, rátámadt a felvonuló ellenségre és azt vesztességgel visszaüzte.⁶

A támadás ismétlődése esetére Dévay megtett minden szükséges óvintézkedést s ezért márczius 30-án, midőn az ellenség

⁴ Wrede, *Gesch. der k. u. k. öst. Wehrmacht*, III a, 244. l.

⁵ Thürheim, *Die R.-R.* II. 56. l. — V. 5. Wurzbach (*Otto Rudolf életr.*)

⁶ Thürheim, *Die Reit.-Reg.* II. 56—7. l. V. ö. KrA, *Cab. Act. Ber. Coburg*, 1794, 548. és köv. ll.

nagyszámú lovassággal már pont 5 órakor hajnalban újból heves támadást intézett az Absconnál elhelyezett előörs ellen, abban a helyzetben volt, hogy «a Ferdinánd-huszároknak ismeretes vitézségével (*mit der diesen Erzherzog Ferdinand Husaren so gewöhnlicher Tapferkeit*) neki sikeresen ellenállhasson».

«Az ellenség — így mondja az ugyanaz nap kelt tábori jelentés — valóban komoly támadást akart intézni s a mieinket meglepni, de szándéka meghiusult csapatainknak, s kivált az igazán derék huszároknak vitézsége folytán, kik mint oroszlánok harcoltak.» (Durch die Tapferkeit unserer Truppen, besonders deren äusserst braven Hussarn, die sich wieder wie die Löwen ausgezeichnet haben.)

«Gróf Gyulai őrnagy úr, a ki zászlóaljával a helység előtt állott, a vele volt ágyúval egy ideig feltartóztatta az ellenséget; erre Dévay ezredes úr, a ki 3 századdal épen közelben volt, az Eszterházy Antal-ezrednek egy hatfontos ágyújával támogatására jött s a merészen előrenyomuló ellenséges lovasságba belelövetett s így visszaüzte egészen *Aubrécicourtig*».⁷

E sikeren felbuzdúlva a mieink most már támadásba mentek át. *Abscon* mellett elfoglalt hadállásaikból előtörve, a francziáknak *Vaux*⁸ falunál elfoglalt állásait ügyesen megkerülték s az ott levő csapatokat is heves támadás után szétverték. Ez ütközetben

71. KATONA AZ ESTERHÁZY ANTAL EZREDÉBŐL.
(Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban.)

⁷ KrA, Cab. Act., Ber. Coburg, 1794, 609. l. Riesch vezérőrnagy jelentése Otto tábornokhoz, Abscon, 1794 márczius 30. 1½ ó. d. u.

⁸ Vaulx-Vraucourt? (Cambrai-tól ny.-ra). — Wurzbach szerint: Vaux-en-Arroises (Otto Rudolf életrajzában).

Dévay vezette az előhadat öt század *Ferdinánd*-huszárjával. Maga *York herczeg* e csatáról írt jelentésében a legnagyobb elismerés hangján szól Dévayról:

«Nagyon le vagyok kötelezve — úgy mond — *Dévay* ezredesnek és *Löpfer* őrnagynak ügyes tervükért, melylyel az ellenséget bekerítették és rettenthetetlen bátorságukért, melylyel megtámadták és szétverték».⁹

Márczius hóban még csak ily előörsi csatározások folytak a szembenálló seregek között. Azalatt *Coburg herczeg* *Câteauban*, főhadiszállásán tette meg intézkedéseit a nagy háborúra, melynek április közepén kellett megindúlnia. Még csak a fiatal *Ferencz császárt* várták, ki személyesen akart jelen lenni a háború megkezdésénél.

Mikor ezen előcsatározások után *Ferencz császár* április 16-án megérkezett *Câteauban*, *Coburg herczeg* főhadiszállására, az egész sereg már a haditervben megállapított rendben volt felállítva. A fősereg *Coburg herczeg* alatt — 75.000 osztrák, angol és hollandus katona — *Câteau* előtt állott. A jobbszány — 28.000 ember — *Clerfayt* alatt *Tournay* előtt, megszállva tartván még a tengerparttól *Marchiennesig* terjedő egész hosszú vonalat. Közül még *Valenciennes* előtt 10.000 emberből álló különítmény állott az összeköttetés biztosítására. A *Maas* környékén — messze eltolva egészen *Trier* végpontig — állott balszárnyúl a többi haderő (47.000 ember).¹⁰

Április 17-én a fősereg megindult *Câteau* (*Château Cambrésis*) alól, hogy *Landrecies* ostromára induljon. Már ez nap össze kellett tűznie az ellenség előcsapataival, melyek előhaladásában feltartóztatni akarták.

A sereg nyolcz hadoszlopban nyomult előre *Landrecies* felé. A negyedik oszlopot *York herczeg* vezényelte. Ennek előhada

⁹ «Je suis fort obligé au Colonel *Devay* et au Major *Löpfer* de la manière entendue avec laquelle ils tournèrent l'ennemi et de l'intrépidité avec laquelle ils l'attaquè-

rent et le mirent en deroute.» Idézi Thüheim, *Die R.-R.*, II, 57. l.

¹⁰ Károly főhg, *id. m.* IV, 199. l.

élén *Dévay* ezredes haladt 5 század *Ferdinánd-huszárral*, mögötte 1 század angol könnyű lovas, 10 század az *O'Donell* szabadcsapatból és 3 angol gránátos-zászlóalj; az angolok *Albercomby* altábornok, a többiek *Petrasch* tábornok parancsa alatt.

Ezt az előhadat útközben egy 10.000 főnyi ellenséges sereg támadta meg, mely ezer lépés távoból erős ágyútűz alá fogta előhadunkat, s *Moulins* falut és a mellette álló gyalogságot mozsarakból lödözte, bár nagyobb hatás nélkül. Azalatt *Merveldt* gróf alezredes a *Moulinstől* balra eső dombokról, melyek az ellenség baloldalán emelkedtek, kikémlelte állásait s az általa adott jelentésre *Otto* altábornagy azonnal kihasználta a kínálkozó előnyt; az ellenség oldalába odaküldte *Dévay* ezredest két század huszárral, lovassági ágyúkkal s egy 18 fontos és 12 fontos ágyúüteggel. Ezekkel *Dévay* most az ellenség sánczait oldalról bombáztatta, maga pedig nekivágott az ellenséges lovasságnak s a közeli erdőig üzte.¹¹ Őrnagya, a vitéz *Löpfer*, ez alkalommal 8 ágyút, 1 taraczkot, 6 társzekeret és 25 lovat zsákmányolt. Egy ellenséges lovasosztagot az ezred legcsekélyebb vesztesége nélkül visszavertek s az ellenség hátába kerülve, azt állásaiból kiverték; a huszárok erre a menekülő ellenség után vágattak, vagy háromszáz emberét lekaszabolták és számos tisztjét elfogták.¹²

Ezen ellenállást így könnyen legyőzve a főszereg *Landrecies* alá ért s az ostromhoz fogott. *Dévay* — a York herczeg alá rendelt jobbszárnyon, — ezután is fedezte az ostromló sereget a sűrűen ismétlődő ellenséges támadások és zaklatások ellen. Már április 21-én — 4 nap múlva — újabb támadás érte az ostromló sereg hátában fedezetül felállított tartalékcsoportot: *Dévay* ezredes, a *Ferdinánd-huszárezred* parancsnoka, — mondja az egykorú jelentés —, a mint észrevette az ellenség különböző támadásait, elhatározta magát *Bellegarde* tábornok úr érdekében egy diverzióra s az *O'Donell* szabadcsapat két századával, egy század *Ferdinánd-huszárral*, egy fél század angol lovassal és két

¹¹ KrA, CA, Ber. Coburg, 1794, 938. l.

¹² Thürheim, Die Reit.-Reg. II, 57. l.

lovassági ágyúval» visszaszorította az ellenséget, mely alkalommal az O'Donell szabadcsapatból 10 ember elesett s egy tiszt megsebesült.¹³

Maga Dévay önéletrajzában ez összecsapásokat — melyek ezután is megismétlődtek —, csak összefoglalólag említi, azt mondván, hogy (a főszereg megindulása után) *három* helyen is összecsapott az ellenséggel s tíz ágyúját zsákmányul ejtván, egészen *Picardiáig* űzte. Nemsokára azonban Picardiából nagy erősítések érkeztek, s így a York-hadosztálynak valamennyire ismét vissza kellett vonulnia.¹⁴

Ez a sereg, mely elől Dévayék előcsapatainak hátrálnia kellett, már a nagy 90.000-nyi francia felmentő seregnek előhada volt, mely *Cambrai* felől *Câteau* felé közeledett. Április 26-án hajnalban az előhad 30.000 embere felvonult a cambrayi országúton s az attól balra elterülő nyílt síkon, visszatolva maga előtt az osztrák-angol előcsapatokat. A nyílt terepen mintegy kihívta maga ellen a lovastámadást. A mint az osztrák hadállásokhoz ért, előtört onnan a szövetségeselek lovassága, s ellenállhatatlan rohammal keresztülgázolt előbb a francia lovasságon, majd az ellenálló gyalogságon s elfoglalta az ágyúütegeket. Ezzel eldőlt a csata sorsa; a francia sereg többi része egyebütt is támadott, de a Câteau mellett a lovasság által kivívott siker hírére az osztrák gyalogság is támadásba ment át s az ellenséget végre nagy erőfeszítéssel minden ponton visszavonulásra kényszerítette.¹⁵ Ez volt az a legendáshírű lovasroham, mely a fiatal (25 éves) *Schwarzenberg Károly* hercegnek, akkor már a *Zeschwitz*-vértések ezredesének oly nagy dicsőséget szerzett; de e dicső-

¹³ KrA, CA, Ber. Coburg, 1794, 1922—26. l.

¹⁴ «verum adveniente vere in praesentia Suae Majestatis totus Exercitus a Kato [Cateau] civitate progrediens universas hostiles Copias aggressus (quamquam diu fortiter restiterit) feliciter tamen rejecit; ubi postquam D. Generalis *Otto* copiae cujus ego imperio cum Regimine

nostro subjectus fueram, ad curam Principis *York* devenissent, tribus etiam in partibus cum hoste agere debui, et 10 tormenta ipsi adimendo eundem usque Picardiam pepulimus; non diu postea magna auxilia aquirente hoste aliquantum semet Princeps retraxerat.» Dévay, i. f. 8. l.

¹⁵ Károly főhg i. m. iv, 200—201. l.

72. SCHWARZENBERG KÁROLY HERCZEG.
(Pichier karcza A. F. Ochlenhainz festménye után.)

ségből egyenlő rész illeti meg vele *Dévay ezredest* s a *magyar főherczeg Ferdinánd-huszárezredet* is, a mint alább látni fogjuk.

Schwarzenberg herczeg életírója, ki e lovasrohamot: «Die herrliche Reiter-Attaque bei Cateau» czímen említi, e fegyver-ténynek következő leírását adja:

«Az ellenség, hogy *Landrecies* várát az ostrom alól fölmentse, a szövetségesek seregét a *Sambre* folyónál 90.000 emberrel megtámadta. Ezek közül 30.000 ember *Chapuy* tábornok alatt a támadásnak kedvező sűrű ködben a York herczeg parancsa alatt levő jobbszárnyra vetette magát. — *Csak egy lovasroham segíthet rajtunk!* — így kiáltott fel a herczeg; mire Otto altábornagy ezt felelte: — *Én tudok valakit, a ki vezesse,* — s azonnal *Schwarzenberg* herczegért küldött. Ez szemlét tartva a helyzetten, csakhamar észrevette, hogy az ellenség nem gondoskodott a balszárny fedezéséről. Gyors elhatározással élére állott hát ezredének, magához véve még az angoloknak 12 nehéz lovas svadronját s *Mecséry kapitány*¹⁶ vezetése mellett, ki a terepet pontosan ismerte, mélyedéseken át észrevétlenül az ellenség közvetlen közelébe ért. Ott mintegy 2000 francia lovas állott vele szemben, de a herczeg nem engedett nekik időt, hogy magukhoz térjenek: teljes rohamban rájuk vetette magát, s mint a vihar, söpörte őket maga előtt. Erre az ellenséges gyalogság kartácstűzzel igyekezett a mieinket visszatartani. De a herczeg lovasai, nem törődve a golyózáporral, a csatarendbe állított tömegbe belegázoltak s egyik vonalát a másik után áttörték. A 30.000 főnyi francia hadosztály hirtelen vad, rendetlen futásnak eredt; kétezer embere elesett; a tábornok és kísérete fogságba kerültek; 32 ágyú és 29 lőszerkocsi a támadók kezébe

¹⁶ Talán tsoóri *Mecséry János*, kiváló katona, később altábornagy s a Mária Terézia-rend lovagja. Szül. 1770. Győr, † 1832. Lincz. Tizennyolcz éves korában, a török háború kezdetén (1788) lépett a hadseregbe; 1793. vezérkari főhadnagy (itt már kapitányul említve, 24 éves korában.) «Immer mit Auszeichnung dienend,

fand er doch erst im Feldzuge des Jahres 1799 Gelegenheit sich besonders hervor-zuthun» (Wurzbach, i. m.). — Thürheim, Die Reiter-Regimenter cz. művében (II, 54. l.), említi *Mecséry* 1790-ben mint az Eszterházy-ezred hadnagyát; s 1796-ban *Mecséry Danielt*, mint az ezred kiváló kapitányát (Gedenkblätter, II, 156. l.)

esett. E lovasroham folytán vonúlt vissza az ellentábor s esett el Landrecies vára». ¹⁷

Lássuk már most az esetet *Dévay* előadásában: «Az ellenség Picardiában nagyszámú segélycsapatokat vonván össze, a herceg [York] valamennyire visszavonúlt, mert az ellenség igen nagy és erős sereggel támadott; de a *Trojanvill* mellett folyt csatában őt legyőztük s alezredesem tíz, magam pedig három ágyúját és hét lőszerkocsiját elfoglaltuk, s a többiekből [a futókból] sokat levágva *Schwarzenberg herczeggel együtt* egészen *Cambrai*ig visszaüldöztük». ¹⁸

Nem lehet kétség arról, hogy a közölt két szöveg egy és ugyanazon fegyvertény, a câteau-i lovasroham előadásának kétféle változata. Eltekintve az enigmatikus «*Trojanvill*» névtől, melyet még a Károly főherceg hadtörténeti munkájához csatolt részletes hadi térképen sem lehet felfedezni, sem hozzá hasonlóval azonosítani, ¹⁹ az összes időbeli és tárgyi mozzanatok összevágtnak. Nagy felmentő seregről van szó, mely *Landrecies* ellen támad; különösen pedig arról a szárnyáról, mely a *York* herceg alatt álló jobbszárny ellen vonúl fel; ebbe a jobbszárnyba volt beosztva — épen *Otto tábornagy*, a lovasroham megindítója alatt — *Dévay Ferdinánd*-ezrede is; az expedíció terepismerő vezetője, *Mecséry*, épen *Dévay* ezredbeli kapitány; *Dévay* maga mondja, hogy az ellenséget *Schwarzenberg* herczeggel együtt üldözi. Az ágyúkat is együtt zsákmányolják: az elvett 32 ágyúból maga a *Ferdinánd*-ezred *tizenháromat*, a 29 lőszerkocsiból *hetet* zsákmányol; csak a többi illeti *Schwarzenberg* ezredét s a tizenkét angol nehéz lovasszázadot. Az elért fényes siker dicsősége tehát egészen

¹⁷ Wurzbach, i. m. (*Schwarzenberg* életrajza.)

¹⁸ «Non diu postea magna auxilia in Picardia aquirente hoste aliquantulum semet Princeps retraxerat. Nam revera nos hostis forti et vallida [sic] manu aggressus; quem tamen in proelio apud *Trojanvill* devincentes, cui meus Vice Colonellus 10, Ego vero 3 tormenta cum 7 munitionis curribus ademimus: reliquos-

que cum Principe *Svarczemberg* caesis multis usque ad *Chambre* [*Cambrai*] fugavimus.» *Dévay*, i. f. 8. l.

¹⁹ *Dévay* az ő számtalan portyázása révén ép oly jól ismerhette ezt a vidéket, mint *Mecséry*, az expedíció vezetője, ki ezredbeli tiszt volt. Nem csoda, ha oly helyeket is ismer, melyek a nagy hadtörténeti munkákból kimaradtak. [*Troisvilles* ? = *Háromfalu* ?]

egyenlő arányban vagyis *teljes egy harmadrészben a magyar Ferdinánd-huszárokat s vitéz parancsnokukat illeti*, sőt minden valószínűség szerint ennél is több, mert mint könnyű lovasok bizonyára ők jártak elül a támadásban.²⁰

Miután így az ellenséget egészen *Cambraïg* üzte vissza, *Dévay* most ott megállapodott s figyelő állásban naponkinti szerencsés összecsapásokkal tartotta vissza az ellenséget, míg negyednapra (április 30) *Landrecies*, melyet addig az osztrák ágyúk félig rommá löttek, megadta magát.²¹

Azonban a francziák a *câteau-i* csata napján az osztrák hadállások egész vonalán támadásba mentek át; s míg itt vereséget szenvedtek, addig az osztrák jobbszárnyat vezénylő *Clerfayt Tournay* körül elfoglalt állásai ellen jelentékeny sikereket értek el: *Lille*ből kiindulva áttörtek a belga határon s miután *Clerfayt* ellenük vezetett seregét visszaverték, *Tournay*vel szemben elfoglalták félkörben a *Tourcoingt*től egészen *Courtraïg* terjedő állásokat.

Coburg fővezér, hirt vevén *Clerfayt* szorongatott állapotáról, erősítésül odaküldte *York herceget* a parancsa alatt álló hadosztálylyal, melylyel május 3-án érkezett *Tournay*be. Odaérkezett *Dévay* is a *Ferdinánd-ezreddel*, miután parancsot vett, hogy a herceg hadosztályához csatlakozzék. Május 8-án a francziák *Tournay* előtt ismét támadtak. Egyik hadoszlopuk, miután néhány előcsapatot visszaszorított, egészen *York herceg* hadállásaihoz ért; de erre a *York-hadosztály* támadásba ment át s visszaverte őket. A mint *Dévay* mondja: «annyira visszavertük, hogy csak *Lille vára* falai alatt tartotta bátorságosnak megállapodni; magam a balszárnyon számos ágyúját elvettem s átküldtem a hercegnek».²²

²⁰ Erre a fegyvertényre utalhat *Marczali* is, mikor *Landrecies* ostromáról szólva kiemeli, hogy: «Különösen az *Eszterházy-huszárok* [ez évben már *Ferdinánd-huszárok*] szereztek akkor nagy dicsőséget.» (I. m. x, 442. l.

²¹ «hic aliquot dies subsistentes et

quotidie feliciter rem agentes (quo tempore etiam *Landressy* expugnatum est).» *Dévay*, i. f. 8. — V. ö. *Károly főhg* iv, 202. és *Meynert*, vi b, 22. l.

²² *Károly főherceg* i. m. iv, 202—3. l. E hadműveletek szakszerű leírásával teljesen összevág *Dévay* előadása: «Manda-

*Dévay*nak ezt az előadását a *Tournay* melletti ütközetről, mely május 10-én folyt le, mindenben megerősíti *Otto* tábornoknak ugyanez napról kelt tábori jelentése, mely nagy magasztalással szól a vitéz huszárezredes e szerepléséről:

«A főherczeg Ferdinánd-huszárok ezredese, *Dévay*, — úgy mond —, a ki a támadást az ellenség balszárnya ellen egymaga

73. FRANCZIA GYALOGSÁG A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN.
(Ebner metszete Seele rajza után.)

vezényelte, mindent ismeretes és már sokszor kipróbált okosságával és vitézségével vitt véghez s *a legtöbb része volt e győzelem szerencsés sikere kivívásában*». Ezredéből e heves

tum advenit [Landrecies elfoglalása után] ad oras *Turne* [Tournai] cum copiis sub Principe *York* descendendum esse; et brevi duas tresve post dies ex parte civitatis *Lill* [Lille] hoste cum multis copiis [50.000 embere volt] in nos irruente in principio aliquantum agmina nostra pressa

sunt, verum ad ultimum adeo ipsum rejecimus, ut non nisi sub moenibus arcis *Lill* consistere tutum putaverit; Ego eotum in levo Exercitus Cornu existens complurima tormenta ipsi ademi et ad Principem transferri curavi.» I. f. 8. l.

harcban elesett 35 ember, megsebesült Szabó főhadnagy s még 90 huszár.²³

Néhány nappal e diadalmas ütközet után Dévay a következő levelet írta sógorának és reménybéli nászának :

«Hertain bey Turne [Tournai], d. 16 May 1794.»

«Édes kedves Sógorkám!» «Én hogy Úri leveledre elébb nem válaszolhattam, az az oka, hogy 17 Aprilistul fogva Anglus király fiának egyesült Armadájának Avandgárdáját commandirozom és annak Borporjtait; így tehát meg lehet gondolni, hogy sem éjjel, sem nappal alig vagyon 2 órány nyugodalomra; az Úr Isten csudálatossan hordoz és tart bennünket friss egészségben. Mai napon öszve jött az Regimentem, 10 Escadron, — 4 *Leopold herczegh*, 6 Anglus — és 2 [gyalog] Battaillon, nemkülömben 2 *Odonell Frey Chor*, 2 Comp. *jágerokkal*: ez az én Armadám. Imre Adjutans szolgálatot tészén nálam, igen jól viseli magát, tellyes contentumomra [megelégedésemre], de keveset aluszik; csak az te ajánlott imádságotok tart bennünket; kérlek benneketek tovább is [imádkozzatok értünk]. Elég ebek harminczadgyán fordúltunk meg mindkettén; de az böcsület külömben nem engedi, Isten nekie.»

«17^a Aprilis [április 17-én, *Landrecies* alatt] 10 ágyút nyertünk, vagy 500 Rabot; többet 1000-nél levágattam. 26(-án) Bataille [bataille=csata] vala; az Ellenség rajtunk jött, meg akarta *Cambresit* szabadítani, de mindenfelől visszavertük. [Ez az április 26-iki câteau-i vagy chateau cambrésis-i lovasroham!] Én 14 ágyút kaptam, vagy 1000 Rabot, több maradt 3000[-nél] az placzon [csatatéren] és mindenfelől keményen megverettetett. Másnap Fölséges Urunk *Te Deumot* tartatott. Most 10^a (10-én) ide repültünk *Lill* tájára, a hol az Ellenség *Flandriában* becsapott és

²³ *Relation über die unter dem 10 May 1794 bei Tournay vorgefallene feindliche Action.* Preq, d. 11. May, 1794. KrA, CA, Ber. Coburg, 1794, 1043. l. — «Der Erzherzog Ferdinandsche Husaren Oberst Devay, welcher den ganzen Angriff auf

den feindlichen linken Flügel commandirte, hat alles mit der bekannten und öfters erprobten Klugheit und Tapferkeit veranstaltet und das meiste zum glücklichen Erfolg des Sieges beigetragen.» — V. ö. Thürheim, Die R.-R., II, 57. l.

Clerfé Fzmstr. [Clerfayt Feldzeugmeister, táborszernagy] corpussát [hadtestét] megnyaggatta kevésség, de újra szerencséssek valánk; vagy 30.000-ét, ki engemet megtámadt, visszavertük; csupán az Cavalleriával [lovassággal] 13 ágyúját vettük el és alkalmasint 4000[et] vesztett. Más napon Fölséges Urunk is ide érkezett, igen kegyes vala hozzám, megszóllított, maga is beszélgetett nyájassan. Én vesztettem ez három nagyobb csatákban 46 Embert, 1 Tisztet, 64 lovakot és majd annyi sebeseket; de csak az Isten csudája vala, hogy csak annyit vesztettünk. Két-három nap alatt itt be akarjuk az Ellenséget zárni, csak az Úr Isten szerencséltesse Fölséges Urunkat.»

«Az boromat Moriában²⁴ confiskálták, mivel az Harminczadon az ostobák nem jelentették; kérlek azért, Édes Sógorom, küldgy nékem valami 2 akó boroskát ide, két hordókban, Bécsben Cromburg Urhoz; aztat ide fogják hozni az pénz Transporttal egyenként; különben megbetegszünk az itt való rosz életen.»

«Crist szabót [ki valószínűleg leánya kelengyét szállította] hogy kifüzesse az Agens Bécsben, megparancsoltam; Mariska tehát rajta ne törődgyön, de jó gazdasszony legyen azomban, mert az pénz drága; az Agens is azt írja, hogy deponált pénzem elfogyott nála. Így ha valami szüksége lészen Mariskának, kérlek, adgyál nekie; köszönettel visszatérítem. Az Commissiókat el fogom végezni szorgalmassan; úgy Ferencz Eöcsémrül is fogok gondoskodni, de most ideje nincsen. Csókollak 1000 [ezerszer] benneteket egyetemben, tisztelem M. [méltóságos] szomszédokat; élek, halok,

Édes lelkem, igaz szívü atyádfia

Dévay s. k. Obr.

Sietve.

*

Coburg herczeg eddig a fősereg megmaradt részével még mindig *Câteau* előtt állott. Most elhatározta, hogy mindenek előtt *Belgiumot* szabadítja meg az ellenségtől. Ezért a fősereg *Ferencz*

²⁴ Talán *Montreal*, Koblenz közelében, porosz rajnai tartományban, Luxemburg a régi trieri érsekség területén, a mai határan.

császárral együtt szintén eljött a tournayi táborba, hogy ott döntő csapást mérjen a francziákra. Ideérkezve, Coburg a sereget hat hadoszlopra osztotta, melyeknek május 17-én (tehát Dévay levelének kelte után való napon) hat különböző irányban kellett egyszerre az ellenségre támadniok. De a hat hadoszlop közül csak kettő érte el a kitűzött pontot: köztük éppen *York* herceg hadosztálya, melynek előhadát — Tourcoing felé — ez alkalommal is *Dévay* vezette.²⁵ Ez expedíció részleteiről Dévay maga a következő leírást adja:

«Azalatt néhány nap múltán odaérkezett a hadsereg legnagyobb része, magával a császári felséggel, aki újabb hadműveletet rendelt el. Ennek értelmében *York* herceg s vele *Otto* tábornok is válogatott csapatokkal Franciaországba nyomult át Tourcoing város ellen. Itt én az előhadat vezetve az ellenséget két táborából is kivertem s azokban az összes tábori felszerelést és élelmi szereket elfoglaltam. Ebben az állásban maradtam aztán egész éjjel folytonos apróbb csatározások között s a következő napon is egészen déli egy óráig, s mindaddig el nem hagytam, a míg *Pichegru* tábornok a hannoveraiakat és angolokat vissza nem verte. Így én is folytonos nagy veszedelem között visszavonulásra kényszerültem *Otto* tábornok hadállásáig. A következő éjszakán is ebben a helyzetben tartottuk magunkat az ellenség sűrű csapataival szemben, a míg késő éjjel parancs nem érkezett, hogy csapataink egészen Tournayig vonúljanak vissza».²⁶ A mint látjuk, ekkor sem Dévayn múlt, hogy a tervezett általános

²⁵ Károly főhg i. m. iv, 204–5. l.

²⁶ «Interea paucos post dies illuc cum majore parte exercitus, adveniente Ipsa Sua Caesarea Majestate, nova operatio instituta; ope cujus Princeps *York* cum selectis copiis et cum Ipso D. Generali *Otto* versus *Turquen* [Tourcoing] in Galliam progressus est; ubi Ego praecedentes copias ducendo duobus ex castris Hostem rejeci, captis ejusdem omnibus castrensibus requisitis et commeatibus: in qua positione etiam post innumeros minu-

tiores conflictus tota nocte permanens usque sequentis diei horam primam meridianam et eousque nec discesseram, donec Generalis *Pichegru* [Pichegru] *Hannoveranos* et *Anglos* non rejecisset. Sic et ego me retrahere coactus usque ad Generalem *Otto* in maximo semper periculo; in qua positione etiam ante densa hostium agmina per noctem permansimus, sera dein nocte adveniente mandato, ut ad *Torne* [Tournai] copiae nostrae retrahantur.» I. f. 9. l.

támadás nem sikerült; a maga részéről a rája bízott feladatot ekkor is sikerrel teljesítette, a miért ismételt hivatalos dicséretben részesült.²⁷

E sikertelen támadás után a szövetséges sereg három napig megmaradt *Tournay* előtt a *Schelde* felé húzódó magaslatokon. Végre május 22-én *Pichegru* tábornok a francia sereggel rátámadt ez állásokra. Egész napig tartó makacs küzdelem után a szövetségesek nemcsak megtartották állásaikat, hanem azokból előtörve estére a francziákat visszavonulásra kényszerítették.²⁸ *Dévay*, ki e győzelmes csatában ismét a York herceg parancsa alatt álló balszárnyon küzdött, a csata lefolyását így adja elő:

«Itt harmadnapra nagy ütközet ment végbe. *Pichegru* tábornok egész haderejével hevesen támadott: hajnali félhárom órától kezdve egész késő éjszakáig folyt a harc, de az ellenség rajtunk sehoh' áttörni nem bírt. Én a balszárnyon a mieinkkel és feles számú angol lovassággal az ellenség 2500 főnyi lovasságára támadtam s azt nagy veszteségével kétszer is visszavertem; s azon a tájon még a gyalogságát is két majorságból kivertem és megszalasztottam, a míg *Pichegru* tábornok, hadállásait elhagyva, vissza nem vonúlt.»²⁹

... Az ütközetet követő napon *Ferencz császár* a vitéz ezredest maga elé hívatta a főhadiszállásra és személyesen *tábornokká* nevezte ki.³⁰

²⁷ «In dem Treffen bei Leers und Tourcoing den 17. und 18. Mai waren 4 Escadrons des Regiments [E. H. Ferdinand] unter *Devay* in der Avantgarde und wurden wiederholt belobt.» Thürheim, Die Reiter-Reg., II, 57. l.

²⁸ Károly főhg i. m. IV, 206. l.

²⁹ «Ibique tertia post die ingenti subsecuto proelio (dum nimirum Generalis *Püchegri* cum universo suo Exercitu copias nostras aggrediretur) a media tertia matutina hora seram usque ad noctem dimicando, nullibi tamen per nos perfringere valuit: hic Ego in laevo cornu constitutus, cum nostris et cum non paucis Anglici equitatus copiis 2500 hostilem

equitatum aggressus bis ingenti suorum cum damno repuli et ex duabus possessionibus ea in parte hostilem etiam peditatum fugavi; interim Generalis *Püchegri* [sic] relicta situatione sua se retraxit.» I. f. 9. l.

³⁰ «postero vero die per Suam Majestatem in Supremo Castrensi hospitio comparere jussus, pro Generali publicatus sum.» U. o. — E szerint *Dévay* 1794 május 22-ikén neveztetett ki tábornokká. Azonban a kinevezési okmány, mely megvan a *zalabéri Horváth család* levéltárában, már egy hónappal elébb kelt Bécsben, április 19-ikén. Szövege a következő: «An den Herrn Obersten und des E. H.

*Dévay*nak e kinevezése aztán a tournay-i táborban 1794 május 28-án kiadott legfelsőbb hadiparancsban hirdettetett ki.³¹

A következő napon, május 29-én, a császár elutazása alkalmából újabb napiparancsot adott ki, a melylyel elbűcsuzott vitéz hadseregétől, megdicsérte eddigi magatartását s egyúttal beosztotta az újonnan előléptetett főtiszteket. *Dévayt*, az új tábornokot a balszárnny élére helyezte.³²

Dévay Pálnak e kitüntetéséről *zalabéri Horváth Imre* huszár, hadnagy, az új tábornok szárnysegéde és reménybeli veje, boldogságtól áradozó szavakkal értesíti édes anyját, Horváth József-nét. E levél sok tekintetben korfestő. Először is a tősgyökeres magyar huszártiszt, — ki azonban már «bécsi educatióban» részesült, — *németül* ír anyjának, a szintén törzsökös magyar Ugronovics-lánynak, a ki pedig saját bevallása szerint maga még «rosz német író».³³ A levélből kitetszik, hogy az ifjú rajongásig szereti, bálványozza jóságos mentorát; stílusán meglátszik a «*Werthers Leiden*» korszaka német szentimentalizmusának irodalmi hatása, s az a hódoló tisztelet, mely az akkori gyermekek

Ferdinandischen Hussaren Regiments Commandanten Paul Devay. — Seine Majestät haben den Herrn Obersten in mildester Rücksicht seiner bishero geleisteten, und noch weiter fortsetzenden guten, und erspriesslichen Kriegsdiensten, bewiesene Tapferkeit, und anderen rühmlichen Eigenschaften, dahero zur Bestättigung allerhöchst dero Zufriedenheit vermög des unter allerhöchster Signatur ausgefertigten Patents zum Kaiserlichen Königlichen Obersten Feldwachtenmeister zu Pferd allergnädigst zu ernennen und den Herrn General Feldwachtmeister in dieser Eigenschaft mit der vom 28-ten Maji dieses Jahres anzufangen habenden erhöhten Charaktermässigen Feldgebühh bey der Haupt-Armée zur belassen geruht. Welche allerhöchste Entschliessung dem Herrn General Feldwachtmeister zur Nachricht, guten Versicherung, und zu dem Ende bekannt gemacht wird, damit der Herr General Feldwachtmeister von der seitherigen Dienstleistung mit gehöriger Ord-

nung, und Richtigkeit auszutretten, und die weitere Bestimmung bei der Haupt-armée nach der Anordnung des Kommandierenden Herrn Generalen zu vollziehen bedacht bleiben möge. — Ex Consil. Aulae Bellico. — Wien, den 19-ten April 1794. — Extraditum vero Domino Impetranti 11-ma junij 1794. — Fr. Gerstenbrand.

³¹ *General Befehl dd. Tournay, am 28. May 1794*: «Seine Majestät der Kaiser haben des Dienstes befunden, nachstehende Beförderungen in der Armee anzuordnen: zum General-Feldwachtmeister Oberst Devay von EH. Ferd. Husaren.» — KrA, CA, Ber. Coburg, 1794, 1126. l.

³² KrA, CA, Ber. Coburg, 1794, 1134. l.

³³ Még 1801-ben is magyarul ír egyik «drága asszony öccsének» ezzel a mentéssel: «*megbocsásson, hogy magyarul írok, de német író rosz vagyok.*» — Szalabér, 1801 február 18. — Eredeti levél Barcza Károlyné úrnő birtokában.

részéről a szülőkkel szemben még a külsőségekben is megnyilvánult. A levél magyar fordításban így szól: *

«Esplechin, 1794 május 28-án.

Kegyelmes Asszony Anyám!

Ma vagyon a második legboldogabb és legörvendetesebb napom, melyet valaha életemben megélnem adatott. Mit gondol, drága Asszony Anyám, mit akarok mondani?... Nos, hallgasson meg! Ma ő Felsége a Császár legkegyelmesebben meghívta ebédre *Petrasch* generálist és — *Kedves Papánkat!*... A kedves jó öreg úr mint óbester ment oda, — s mint *generális* jött onnan vissza... Óh, mi öröm! Csak néhány szempillantásra lehetnék most én otthon! — avagy beh szeretnék most varázsló lenni; mily gyorsan teremnék most *Szalabéren* s hoznám meg ezt az örvendetes hírt kegyelmednek, drága Asszony Anyám, Mariskának s mind a többinek. Mivel azonban ez lehetetlen, azalatt is beérem azzal, hogy ezt a gyönyörű jelenetet megírhatom, a minék annyival inkább örülök, mert egészen biztosan hiszem, hogy első vagyok, a ki ezt az örömhírt valamennyiükkel tudatom. — A Császár (!) igen kegyes volt a generális úrhoz s előre megígérte neki, hogy legközelebb egészen biztosan megkapja a Terézia-rendet is. — Én Asszony Anyámnak le sem tudom írni örömömet; de alázattal kérem, ne nevezzen megint regényhősnék, az nem regényszerű [«romanhaft»], ha az ember azt igyekszik kifejezni, a mit igazán érez. Most azonban végeznem kell, mert ebben a pillanatban érkezik a parancs, hogy ma éjjel indulunk s reggel megverjük az ellenséget! Így hát jó éjszakát kívánok drága Asszony Anyámnak és minekutána jó Mariskámat és magamat további magas anyai kegyelmébe alázattal ajánlanám, alázatos kézcsókolásommal egyetemben maradok mély hódolással Tekéntetes Asszony Anyámnak alázatos engedelmes fia *Horváth Imre.*»

[Utóirat:] «Alázatosan kérem üdvözetemet Mariskának átadni; ne haragudjék, hogy ezúttal nem írok neki, de valójában nincs

* Az eredeti kisebbitett mása: 121. l.

reá időm; most este 10 óra van és éjfél után masirozunk. Nővéreimet és öcsémet ezerszer csókolom.»³⁴

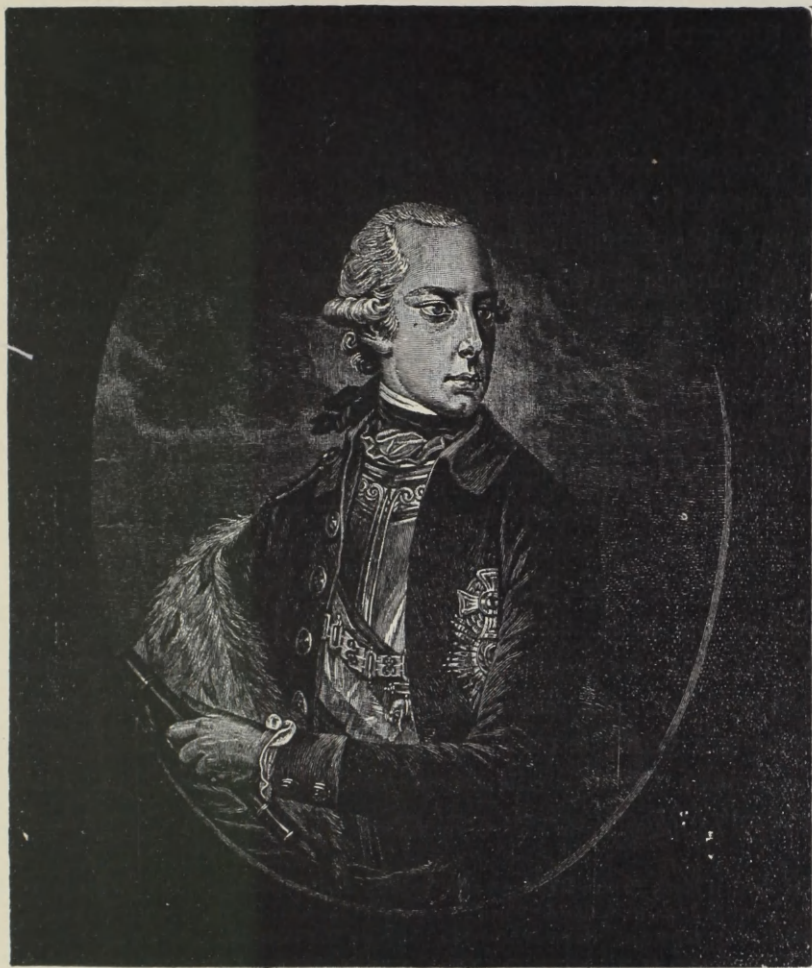
Imrének e leveléhez maga az új tábornok a következő folytatást írja:

«Szerelmes drága kedves Sógorkám, Uri atyafiságos leveledet szokott ohajtással és tisztelettel vettem; örvendünk mindketten Imrével friss egésségteken, az Úr Isten tartson benneteket az én örömömré s vigasztalásomra. Én váratlanul Fölséges Urunktól megjutalmaztattam, s eddig való sok kiállott nyomorúságunkat és nyughatatlanságunkat megösmerte; bőven ki nem mondhatom, mely kegyes vala, nem csak hozzám, de az egész Nemzetünkhöz is; maga dicsekedett Hazánknak hozzája való szeretetekkel, és segedelmekkel az mostani Recrutáknak állításában is. Melléje üttetett, szüntelen vélem beszéllett; meg is mondottam az igazat. Az Urunk jó, igen kegyelmes, ugyan Testvérei, ... Károly és Josef Herczegek.»

³⁴ «Esplechin, den 28-ten May 1794. Ew. Gnaden, Gnädigste Mama! Heute ist der zweytglickliche und freudenvolle Tag, den ich je in meinem Leben erlebt habe. Was glauben Sie, liebe Mama? Was ich sagen will? . . . Nun hören Sie! Heute sind zu Mittag zu Sr. M. dem Keyser allergnädigst eingeladen worden General *Petrasch* und — *unser liebe Papa!* — Der liebe alte Herr gieng als Obriister dahin und ist — als — General wieder zurückgekommen Oh welche Freude! Könnte ich nur auf einen Augenblick jetzt zuhause sein, — oder! wie gerne wäre ich jetzt ein Zauberer, wie geschwind würde ich in *Szalabér* seyn, und diese freudenvolle Nachricht Ihnen, liebe Mama, der Marie, und allen übrigen überbringen. Da aber diess unmöglich ist, so begnüge ich mich indessen damit, dass ich diese so herliche Scene berichte, und mich umsomehr freue, weil ich ganz sicher glaube der erste zu sein, der diese so freudige Nachricht Ihnen — allen berichtet. — — Der Keyser (!) war mit dem Herrn Generalen sehr gnädig und hat Ihm in voraus versprochen, dass er nächstens

gantz zuverlässig auch des *Theresia Ordens* theilhaft werden wird.» «Ich kann Ew. Gnaden meine Freude gar nicht beschreiben, aber ich halte mir unterthänigst vor, dass Sie mich nicht wieder einen Romanhelden schildern, denn das ist gar nicht romanhaft, wenn man das sucht auszudrücken, was man wirklich fühlt. Nun muss ich aber aufhören, denn in diesem Augenblick kömt der Befehl, dass wir heute Nacht marschieren und Morgen den Feind schlagen werden! Ich wünsche also Ew. Gnade eine guthe Nacht, und nachdem die Ehre habe, die guthe Marie und mich in dero ferneren hohen mütterlichen Gnaden unterthänigst zu empfehlen zusammen mit einem unterthänigen Handkuss, in tiefster Ehrfurcht Ew.: Gnaden unterthänigst gehorsamster Sohn Emmerich v. Horváth m. p.» [Utóirat] «Ich bitte unterthänigst eine Empfehlung von mir an die Marie zu machen, Sie solle nicht böse sein, dass ich diessmal nicht geschrieben, aber ich habe in der That keine Zeit, jetzt ist 10 Uhr Abends u. nach Mitternacht marschieren wir. Meine Schwestern und meinen Bruder küsse ich 1000.»

«Az pénzről tészek is positive, hogy ki légyen minden adósság fizetve; már itt most szükségem nem leszen vásárlásra is. Az Decretumom nem tudom mibe fog kerülni az Generálisságért,

74. FERENCZ CSÁSZÁR ÉS MAGYAR KIRÁLY.
(Franz Wieck műlapja Joh. Zíteur festményéről.)

nemkülönben az keresztért; ha szükségem leszen, foglak instálni, hogy érettem Bécsben letéssed; ugyan én nagy köszönettel visszafordítom. Az alatt is ezerszer öllek csókollak benneteket,

Kedves Magzatiddal; míg élek, holtig vagyok, Édes Sógorkám,
igaz szívű atyádfia

Dévay s. k.
Gen[erális].»

[Utóirat:] «Éppen Herczeg Couburghoz kell mennem.»³⁵

*

Innentől kezdve *Dévay*nak, mint vezénylő lovastábornoknak még nagyobb feladatokra kellett vállalkoznia, mire már nem-sokára alkalma nyílt. A francziák ugyanis a szenvedett kudarczok után Tournaynál már nem mertek szembe támadni; de megkerülve az osztrák hadállásokat, azok hátában *Oudenarde*ig nyomultak előre, s e belga várost ostrom alá fogták. *Dévay* tábornok most *York herczeg* hadosztályából a *Ferdinánd* főherczeg huszárezred három osztaga, egy *O'Donell* zászlóalj, négy vadászszázad, egy hesseni vadász-zászlóalj s egy könnyű és két nehéz hannoveri lovas segédcsoport élén s még más angol csapatokkal a *Scheldén* lefelé küldetett *Oudenarde* felszabadítására, melyet az ellenség már két nap óta sűrű ágyúlövésekkel bombázott. Vállalkozása itt is sikerrel járt: a 20.000 emberből álló ostromló sereget folytonos csatározásokkal zaklatva, már harmadnapon az ostrom abbahagyására, és elvonulásra kényszerítette; ezzel megmentette a várat, az ott felhalmozott császári eleségkészleteket s a *Schelde* folyóban állomásozó számos hajót, rakományával együtt.³⁶ *Pichegru* serege most egész erejével más belga várak

³⁵ Eredeti levél, Barcza Károlyné zala-béri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

³⁶ Károly főherczeg (i. m. IV, 207. l.) ez ostromot nem említi; e tárgyra vonatkozólag csak ennyit mond: «Die Verbündeten vertheilten ihre Truppen — sie schwächten sich bei *Tournay*, um eine bedeutende Abtheilung nach *Oudenarde* abzuschicken, welche die Schelde besetzen und sich jenseits des Flusses mit *Clerfayt* verbinden sollte, der bei *Thielt* stand.» — *Dévay* előadásából azonban megtudjuk,

hogy ez intézkedésnek valóban kényszerítő oka volt. — «Subsequentibus dein diebus Sua Majestas cum Exercitu aliorum procedens, Ego sub Principe *York* cum tribus E. H. Ferdinandi divisionibus, una legione *Odonelli*, 4 Venatorum Turmis una cum una legione *Hessica* venatorum et una levioris, duabusque gravioris armaturae Hannoveranis Equitum cohortibus nec non cum aliis Anglicis copiis ad arcis *Odenár* [*Oudenarde*] penes *Scheldam* situatae solvendam obsidionem missus sum,

ostromához fogott, mit *York herczeg* és *Clerfayt* előre tolt hadosztályai (összesen csak 20.000 ember) nem bírtak megakadályozni. — Azalatt *Fourdan* tábornok egy más nagy franczia sereggel a *Sambre* völgyében nyomult előre és *Charleroi* erősségét vette ostrom alá. *Coburg*, a ki mindezideig tétlenül vesztegelt *Tournay* előtt, most elhatározta magát, hogy e fontos pont felszabadítására vonúl. A *Tournay*tól a tengerpartig terjedő vidék védelmét tehát most *York* herczegre bízta az angol, hannoverai és hesseni csapatokkal s *Clerfayt* osztrák hadtestével; maga pedig a deréksereg zömével *Fourdan* ellen indúlt.³⁷ De megkésétt; *Charleroi* a megérkezése előtti napon (június 25) elesett, *Fourdan* 76.000-nyi serege ellen pedig csak 46.000 embert állíthatott harciba. Ennek folytán a *Charleroi* alatt, *Fleurus* mellett vívott csatát elvesztette (június 26). Bár a szárnyakon az osztrákok visszaverték az ellenséget, s így a helyzet még tartható lett volna, *Coburg* most kiadta a parancsot az általános visszavonulásra, s a félig vesztett ütközetet ezzel a francziák döntő győzelmévé avatta.³⁸

E csata után *York* herczeg is parancsot vett, hogy a vezénylete alatt álló balszárnyyal *Mechelnig* vonúljon vissza. Az angolok visszavonulását az egész úton *Dévay* tábornok fedezte, közrefogva az angol csapatokat; s mikor az ellenség is *Mechelnig* ért, ismét *Dévay* akadályozta meg a *Schelde* folyón való átkeelését és (június végén s július elején) tíz-tizenkét napon át feltartóztatta, s eközben az összes hadiszereket a városból az ellenség elől elszállíttatta és biztonságba helyeztette.³⁹

quam duabus jam diebus hostis multis tormentorum ictibus quassaverat; qua occasione assiduis tumultuariis proeliis cum hoste conflixi usque adeo, ut 3-ia post die ex 20 milibus constans hostilis exercitus per me indesinenter infestatus relicta arcis obpugnatione aliorum perexerit [sic]; taliter igitur arcem salvavimus una cum copiis in *Schelda* existentibus navibus et comitatibus Caesareis.» I. f. 9. l.

37 Coburgnak Tournayból 1794 június 21-én York herczeghez intézett hadiparan-

csa szerint: «Bei meinem durch die dringenden Umstände an der Sambre veranlassten Abzug mit der Armee habe ich die Ehre Eu. Kön. Hoheit das Kommando aller K. K. und alliirten Truppen von Nieuport bis Valenciennes längst der ganzen Gränze zu übertragen. — KrA, Ber. Coburg, 1794, 1467. l.

38 Károly főherczeg i. m. IV, 208—213. l. V. ö. Schlosser, i. m. XVII, 366. l.

39 «Sed non multo post propter infelicem infra *Mobes* [Maubeuge] et *Charle-*

Coburg herczeg e visszavonulás közben háromszor is meghagyta *Dévay*nak, hogy csapataival *Kray* tábornok parancsa alá a főszereghez csatlakozzék. Így már június 27-ikén a fleurus-i csata utáni napon, mikor az általános visszavonulást elrendelte, magának követelte *Dévay* dandárát York herczegtől.⁴⁰ Az angol seregek biztonságáért aggódó herczeg azonban mindannyiszor visszatartotta. Végre június 21-ikén *Mecheln*nél elhagyván a York-hadtestet, a legnagyobb veszedelmek között átjutott *Löwen*be, a hol szerencséjére még ott találta *Kray* tábornok hadosztályát, melyhez parancs szerint utasítva volt.⁴¹ Maga a főszereg már *Tirlemont*nál táborozott, hová július 9-ikén érkezett. *Dévay*nak, ki eddig az angol sereg visszavonulását fedezte, most (*Kray* hadosztályának keretében) az a feladat jutott, hogy a főszereg hátát fődözze. E célra Coburg *Tirlemont*ban, július 11-ikén kelt rendeletével tekintélyes haderőt rendelt alája: 10 század Ferdinánd-huszárt, 4 század ulánust, 6 zászlóalj szerb és 6 zászlóalj szlavóniai gyalogost, s 4 zászlóalj tiroli vadászt.⁴² Július 15-ikén *Kray* hadosztálya már kénytelen volt az ellenség elől *Löwen*ből kivonulni⁴³ s *Tirlemont*ig hátrálni, míg a főszereg onnan *Landen*ig vonult vissza. Innen jelenti Coburg július 18-ikán, hogy az ellenség 17-ikén *Tirlemont*ig nyomult, de előhadunk onnan visszaszorította; másnap pedig (18-ikán) *Dévay* és *Nauendorf* generalisok néhány lovasósztaggal *Tirlemont* előtt lesbe állottak, hogy ismételt előnyomulása esetére oldalba támadják. Az ellenség előőre, — 100 lovas és 200 gyalogos — csakugyan mutat-

mont [Charleroi] copiarum nostrarum pugnam etiam Principi York demandatum, ut se cum copiis suis usque *Mechlinium* retrahat; quorsum etiam donec non appulimus, ego semper *Anglicas* copias cum agmine meo claudebam et *Mechlinium* 10 vel 12 diebus (quamquam Hostis *Scheldam* saepius trajicere voluerit) eousque donec ex civitate armamentarium totaliter efferrí non curaverim, feliciter conservavi.» *Dévay*, i. f. 9. l.

⁴⁰ Witterze, 27 juni 1794. — «General *Kray* hätte bei einer erfolgreichen Retraite . . . mit beiden Generalen Fröhlich und *Devay* mit ihren unterstehenden Truppen über Ath, Hall, Brüssel und Löwen der Hauptarmee zu folgen.» Ber. Coburg, 1794, 1525. l.

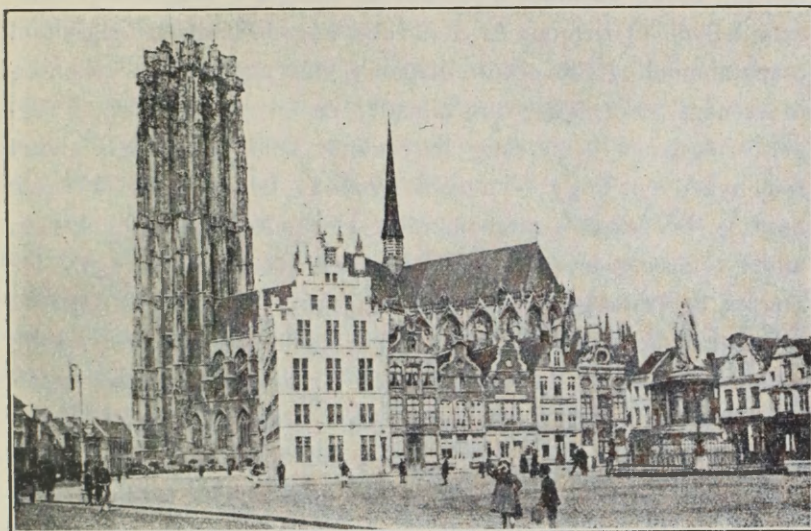
⁴¹ Lásd a 147. lapon közölt térképet.

⁴² Ber. Coburg, 1794, 1633. l. (Truppenvertheilung.)

⁴³ Károly főherczeg i. m. iv, 217. l.

kozott is, de a mint huszáraink rájuk támadtak, a legnagyobb sietséggel visszavonult.⁴⁴

Ezután Dévay újabb parancsot vett Coburgtól, hogy *Tirlemont* és *Jodoigne* között a legszorosabb ügyelettel őrizze a *Namur* felől odavezető utat, mivel az üldöző ellenség akkor már dél felől is fenyegetett. *Dévay* a mondott útszakasz elfoglalására indulva, már útközben ellenállásra talált s az üldöző ellenséget

75. MECHELN FŐTERE.

csak tábori tüzérségével bírta visszászoritani.⁴⁵ Míg ő az ellenséget így feltartóztatta, a főserég, mely addig a *Tirlemont* és *Saint-Trond* között *Orsmael* falu felett emelkedő magaslatokat tartotta megszállva, megkezdte a további visszavonulást (jú-

⁴⁴ Ber. Coburg, 1794, 1712. l.

⁴⁵ Károly főherceg, i. m. iv, 217. l. — Dévay szereplésére vonatkozólag: « Quamquam autem per Principem Coburg jam ternis vicibus ad me cum copiis meis exercitui conjungendum et Anglos relinquendos citatus fuerim, a Principe York tamen semper retentus, tandem Levanium inter maximas et periculosas hostiles dif-

ficultates adveniens, ibi Dominum Generalem Kray reperi; ita denovo accepto a Principe Coburg mandato, ut intra Tirlemont [Tirlemont] et Sodom [Jodoigne] situatam viam Namurensis vigilantia aurarem maxima, movi; sed jam in itinere cum hostilibus copiis conflare coactus, quos vel maxime ope tormentorum curulium reprimere debui.» I. f. 9—10. l.

lius 20). Most *Dévay* tábornok, folyvást fedezve a fősereget, *Tirlemont*-t szállotta meg, melynek védelme rája bízott. A további eseményeket ő maga így adja elő:

«A várost [Tirlemont-t] kellő őrséggel megrakván, magam a többi csapatokkal a város mögött foglaltam állást. Az ellenség már másnap nagy erővel megtámadott; a várost egészen az nap délig tartottam, de végül a túlerő előtt meghátrálni kényszerültem. Előbb azonban kivontam az őrséget s még aznap alkalmas helyen [Tirlemont és St.-Trond között] hadállást foglaltam csapataimmal. A következő napon [július 22. táján] az ellenség ismét nagy sokasággal rám támadt: de én ellenállottam, s reggeltől egészen késő estig harczoltam vele, különösen abban reménykedvén, hogy — a mint *Alvinczy* tábornok és *Waldeck* herczeg biztattak — mihamarabb elegendő segítséget kapok, mivel a fősereg is megütközni szándékozik az ellenséggel. De mert a deréksereg — nem tudni mi okból — nem mutatkozott, egészen reggelig ugyan még ott maradtam, de végre is *St.-Trondig* vonultam vissza, a hol *Hadik* tábornok⁴⁶ csapataival egyesültem.»⁴⁷

Dévay ezen előadásából akaratlan is kicsendül azon érzett bosszúsága, hogy sikeres védekezése meddő maradt s még itt is cserben hagyta a hadvezetőség lanyhasága. Az előnyös hadállás, a melyet ő itt elfoglalt, éppen a *neerwindeni* csatamező volt, hol az előző évben seregünk oly dicsőséges győzelmet

⁴⁶ Valószínűleg futaki *Hadik Károly* gróf, ki ez évben *Dévay*val együtt nyerte el a *Mária Terézia*-rend lovagkeresztjét.

⁴⁷ «Ejectis *Levanio* D. Generalis *Kraj* copiis et derelicto per *Exercitum* nostrum *Tirlamonio*, qui colles penes *Osmael* occupaverat, meae defensionis *Tirlamon* civitas comissa est; in quam etiam debito praesidio injecto me cum caeteris copiis post civitatem collocavi. Sed die altera me hostis valida cum mano aggrediens, usque ad meridiem feliciter civitatem protegebam; tandem tamen cedere debens multitudini, extracto ex civitate prius praesidio eadem die adhuc in comodo loco copias meas

collocavi. Sequenti vero die dum me de novo hostis aggrediretur, a mane usque ad seram noctem cum Ipso dimicando ea nimirum spe fretus (uti D. Generalis *Alvinczy* et Princeps *Waldek* me assecurarunt) quod nimirum debitas suppetias aquisiturus sim et quod Ipse adhuc etiam exercitus confligendi cum hoste animum habeat; sed nescio qua de causa exercitus amplius non comparente Ego ad matutinum usque tempus ibi permanseram, sicque dein usque ad *Szent Thron* [sic] me retrahendo cum D. Generali *Hadik* copiis me conjunxi.» I. f. 10. l.

aratott. Coburg kishitősége annyival inkább bánthatta, mert hisz (a mint maga mondja) a saját szárnysegéde, *Waldeck* herceg — Mack tábornok utóda⁴⁸ — által adott ígéretét sem váltotta be, s a nagytekintélyű *Alvinczy*⁴⁹ altábornagytól nyert biztatás is hiábavaló maradt. Azok után a sikerek után, melyet a hadjárat folyamán a maga hadosztályával annyiszor kivívott, méltán elvárhatta, hogy a főparancsnokság végleges kitakarodása előtt legalább még egy komoly kísérletet fog tenni a császári sereg jó hírnevének helyreállítására.

A várt segítség helyett Dévay csak utólagos elismerést kapott Coburgtól ez napi (július 20) vitézi magatartásáért. A tábornagy ugyanis ez esetről még aznap a következő jelentést küldte Wallis grófhhoz, a haditanács elnökéhez:

«Az ellenség elfoglalta *Tirlemont*-t s a városból *St.-Trond* felé vezető úton *Hagedovenig* nyomult előre, s miután ágyúival és mocsaraival ezt a helységet felgyújtotta, onnan Dévay tábornok előőrseit visszaszoritotta. De *Dévay tábornok* öt lovassági ágyúiból jól irányzott tüzeléssel minden további előnyomulástól visszatartotta, s az innenső magaslatokon megtartotta állását.»⁵⁰

*

Azalatt a főereg folyton hátrált; július 22-ikén *Maastrichtig* ért, a hol két nap múlva (július 24) átkelt a Maas folyón. Dévay azonban az utóhaddal még jó ideig *Maastricht* mellett maradt, hogy az ellenséget még ezután is feltartóztassa. Innen kelt július 30-ikán Horváth Józsefhez irt újabb levele, melyben érdekes foglalatját adja az újabb hadi eseményeknek és bennük való szereplésének. A levél így szól:

⁴⁸ A tournayi csata óta. «Der Kaiser Franz hatte die Armee verlassen, um nach Wien zurückzukehren, und an Mack's Stelle stand General Fürst Waldeck Coburg zur Seite». Károly főherceg, I. m. IV, 211. l.

⁴⁹ borbereki *Alvinczy József* báró (1735–1810), ki a hétéves, bajor örökösödési és török háborúban is kitűnt s Ferencz császár katonai neveiését vezette, Belgrád

ostroma óta már altábornagy volt. Az itt leirt francia hadjáratokban kitűnt Neerwindennél, Landrecies ostrománál, Charleroi és Fleurus mellett mint hadosztályparancsnok. (Wurzbach, *Alvinczy életrajza*.)

⁵⁰ KrA, Ber. Coburg, 1794, IV. 1714. (Woordt, 20. July 1794.)

«Édes drága kedves Sógorkám! Az Én régi hallgatásomról, kérlek, meg ne botránkozzál, mivel régtől fogvást az *Anglus Armádával* együtt Brigádommal detasirozva valék és éppen távul létele miatt Armádánknak legkisebb alkalmatosságom nem volt írnia; úgy postát sem kaptam egyebet, ha nem Anglián keresztül; mely felett kétséges valék, hogy levelem kezetekben juthasson. 21^a mult holnapban [június 21-ikén] szabadtam meg onnand nagy nehezen, mivel *Herczeg York* éppen el nem akart bocsájtani, de *Herczeg Couburg* FMarschall parancsolattjának ellen nem állhatott; így utól értem Armádánkot *Niderlandban* — már Retirádában, — ahol mindenütt utól az Armádánkot flankirozni kellett, és a mi nagyobb, éjjel-nappal az Ellenséggel bajom vala. Mi odahagyánk *Niderlandot*, de talán ... szánzándékkal, mivel okunk rá tellyességgel nem vala; reménlem, ez által Fölséges Urunk régen ohajtott békességet akarja közelíteni, mivel maga látta, hogy ezen gaz Nép egyebet nem érdemel, hanem az Francziáknak által hadni, az kik nagyobb emberségre az Gillotinnal fogják eöket Resonra hozni.»

«Mi most *Mastrik* körül és háta megett vagyunk; Isten tudgya, mit dolgoznak az Cabinetumokban; én reménlek békességet. Jobban is cselekszi Fölséges Urunk, mivel a többi Alliatusaink [szövetségeseink; — különösen ekkor már a poroszok] csak távuladról nézik az mi sok verekedéseinket! — Beteges állapottal is valék — újra! Az Regiment Chirulgyus [felcser, orvos] pedig az Ispitályban távul volt tülem, így csak az Úr Isten segített ki az colicábúl; még most is medicinázni kellett. Magam is örömet látnám végit ezen rossz háborúnak. Imre nálam vagyon mint Adjutans; igen jól viseli magát, contentus [megelégedett] vagyok vele; beteges állapotomban is gondozkodott felőlem. Édes kedves Atyámfia, az Campagnia [campagne — hadjárat] végével engedd meg, hogy quietállyon; talán nagyobb örömünkre és vigasztalásunkra léssen egybekerülések [ha lemond tiszti rangjáról és jegyesét, Máriát elveszi], hogy néhány kevés napjaimra örömem legyen benne. Többet fog profitírozni Tör-

vény tanulásban és gazdaságban, mint sem katonasága után; még kezit vagy lábát elveszti; most pedig egésséges, és az Úr Isten megőrizte, noha elég része volt benne, mert sok volna leírnia a' mi veszedelmünket mind kettőnknek. Mit használ az Ober Hadnagyság vagy Kapitányság, ha nyomorult kuldús marad. Kérlek azért, Édes Lelkem, resolutiódat; mert kedved

76. FRANCZIA GYALOGSÁG A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN.
(Ebner metszete Seele festménye után.)

és akarod ellen semmit sem akar cselekedni. Kiért engemet is kért és ostromol; de Én igazán helyben hagyom magam is.»

«Dobay végett kértem magam is az FML [Feldmarschall-lieutenant] Ottót; ajánlotta, de e bizonyára csak Németh Ember, már idegeneket hozott volna az Regimenthez; de az *Bellicum*-túl [fő haditanácstól] kemény parancsolat vagyon, ok nélkül senkit se praetereálynak az Inhaberok [ezredtulajdonosok]. — Most tűrhető Egésségem kezd újra lenni. Én csipkéket szaladó-

ban vettem; megvállik, hogy fognak teczeni. *Az Maria Theresia ordóját megatták.* Egyebet nem írhatok, ezerszer csókollak, úgy kedveseidet; Imre kezeidet [csókolja]; leányomat atyai kegyelmedben ajánlom és benneteket ölelvén, míg élek vagyok s maradok

Édes Lelkem holtig hív szolgád

Dévay m. p. Grlis.

Mastrik mellett 30-a July 1794.»⁵¹

A mint e levelében is említi, e hadjárat folyamán, — éppen mialatt *Oudenardeot* felszabadította az ellenség támadásától — érte *Dévayt* az a kitüntetés, hogy felvétetett a *Mária Terézia-rendbe*. A rend káptalana, *Lacy Ferencz* gróf rendkancellár elnöklete alatt 1794 július 7-ikén tartott ülésén avatta a rend lovagjává. Vele együtt egyidőben számos magyar vitézt ért hasonló kitüntetés. Borberek *Alvinczy József* a *nagykeresztet* kapta, krajovai és topolyai báró *Kray Pál* a *parancsnoki keresztet*; a *lovagkeresztet* *Dévay Pálon* kívül elnyerték ugyanez ülésen: ternovai *Sztípsics József*, báró *Duka Péter*, vásárosnaményi *Eötvös Károly*, báró *Suhay Ferencz*, marosnémeti és nádaskai *Gyulai Ignác* gróf, futaki *Hadik Károly* gróf és *Szereday Antal*.⁵²

A hátrálás ezután német területen is tovább folyt. Coburg herceg egyelőre *Roermonde* és *Lüttich* között állapotodott meg, míg a francziák *Antwerpen* elfoglalásával befejezték *Belgium* elfoglalását s onnan *York* herceget tovább üldözték *Hollandiába*. Egymásután elestek most a hadjárat elején elfoglalt s most magukra hagyott franczia várak is: *Condé*, *Valenciennes*, *Le Quesnoy* és *Landrecies*. A bécsi udvar ezek után — már későn — visszahívta *Coburg* és *Waldek* hercegeket s a fővezérlettel *Clerfayt* tábornagynak bízta meg, a ki most már keveset

⁵¹ Eredetije Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő birtokában.

⁵² Hirtenfeld, Der Militär-Maria-Theresien-Orden.

tehetett, sőt mikor *Fourdan* Maastrichtnál átkelt a *Maason*, *Jülich* feladásával még a *Roeron* túl is a *Rajna*ig vonúlt, és seregét két részre osztva *Köln*nél és *Düsseldorfn*ál e folyón is átkelette (október 5). A sereg már csak itt érezhette magát biztonságban. *Dévay* tábornoknak az a terhes feladat jutott, hogy ez egész «*retro itineratio*» tartama alatt a visszavonuló sereg hátát fedezze. Ő maga így jellemzi ekkor való szereplését:

«Innen [St.-Trond-tól] a hadsereg számtalan apró csatározás közben lépésenkint a *Rajna* felé tartott. Magam az egész visszavonuló uton mindig a hátvédet vezettem.»⁵³

A visszavonulás különben igen lassú volt. A *Maason* átkelt főszereg még az egész augusztus hónapot *Roermonde*, *Maastricht* és *Lüttich* között töltötte, a folyóra támaszkodva, míg *Kray* parancsa alatt álló előhada — melynek egy részét *Dévay* vezényelte — még mindig innen maradt a *Maason* és a *Tongres*ig előnyomult francia előhaddal nézett farkasszemet, s ez egész hónapon át feltartóztatta átkelését a *Maason*. Coburnak augusztus 6-ikán kelt jelentése szerint *Tongres* és *Maastricht* között folyton folytak a csatározások; a francziák többször előretörték, mire *Kray* elhatározta, hogy *Dévay* két divíziója közreműködésével lesből cselt vet nekik; *Coburg* elrendelte, hogy a siker érdekében a vállalathoz maga *Dévay* még hat század *Ferdinánd*-huszárral csatlakozzék.⁵⁴

Augusztus 20-ikán még változatlan a helyzet. E napon jelenti *Coburg* a haditanácsnak, hogy az ellenség erősítéseket kapott és újból nyugtalanítja a még mindig *Tongres* és *Maastricht* között álló *Kray*-féle utóhad előőrseit.

Howy ezeket «nyakáról lerázza», úgymond («um sich diese vom Hals zu schaffen»), *Kray* azt javasolta neki, hogy az ellenséget augusztus 19-ikén hajnalban megtámadja. Miután *Coburg* ehhez beleegyezését adta, *Kray* a mondott napon megkezdte a

⁵³ *Dévay*, i. f. 10. l. — Lásd az alábbi jegyzetben.

⁵⁴ *Fouron-le-Comte*, 6. August, 1794. — *Ber. Coburg*, 1815. l.

támadást két hadoszlopban, melyek egyikét «báró»⁵⁵ *Dévay* tábornok vezette. Az utóhad lovassága és könnyű gyalogsága oly gyorsan támadt az ellenségre, hogy egymásután öt táborhelyét elfoglalta s a francia előőrscsapatokat mindenünnen kiverte s *Houtainig* visszaűzte. *Dévay* tábornok a maga csapataival a *Faar* völgyét teljesen kitisztította az ellenségtől s a *Tongresen* innen való magaslatokat is megszállotta. Erre az ellenség a lüttichi országút felől és más irányban is jelentékeny erősítéseket kapott, mintegy 8000 lovast és gyalogost, a kik felvették a megfutamodott előőrsoket; ugyanekkor *Tongres* felől érkezett segítségére más 4000 ember, a kik *Dévay* csapatai ellen fordultak. Mivel most már az egész francia előörsláncz fel volt riasztva s még egyre érkeztek az erősítések, sőt már nehéz útegeik is felvonultak, *Kray* elrendelte a visszavonulást; de az ellenség, látván csapataink elszánt magatartását, nem mert üldözésükbe fogni.

Kray báró bizonyosága szerint csapataink dicső hírnevüknek ez ütközetben is megfeleltek, de *különös dicséretet* érdemelt ki újból *Dévay* tábornok, bátor és okos viselkedésével, valamint a *Ferdinánd-huszárok* vitéz tisztje, *Begány* őrnagy is.⁵⁶

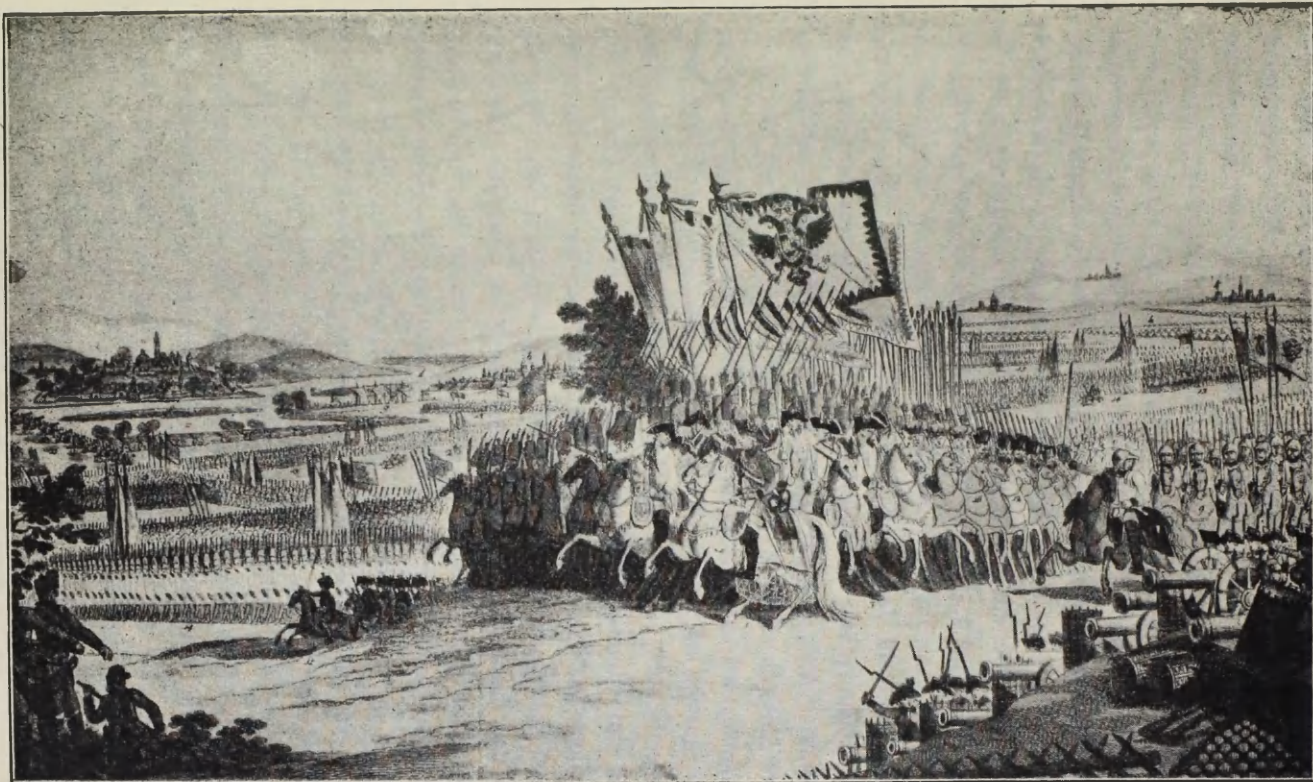
Sokkal tovább azonban a helyzet már nem volt tartható. Az osztrákok 83.000 emberével szemben a francziáknak *Pichegru* alatt 75.000, *Jourdan* alatt 116.000 emberük volt; a több mint kétszeres túlerő előtt már nem lehetett megállani. Szeptember elején a francziák *Lüttich* alatt átkeltek a *Maason* s lassú előhaladással szorították seregünket a *Roeron* is át egészen a *Rajnáig*, melyen az osztrákok (már *Clerfayt* alatt), mint mondtuk, október 5-ikén keltek át.⁵⁷

⁵⁵ *Dévay* ekkor már a *Mária Terézia*-rend vitéze volt, miről fentebb szoltunk; ezzel jogigényt szerzett a bárói czimre, s noha e rangot forma szerint csak 1800 eljén kapta meg, a jelentések 1794 nyára

óta már gyakran az előlegezett bárói czim-mel említik.

⁵⁶ *Fouron-le-Comte*, 20. August, 1794. — *Ber. Coburg*, 2039. l.

⁵⁷ *Károly főherczeg*, i. m. iv, 220—223. l.

77. CSAPATSZEMLE A CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI CSAPATOK FELETT.
(Egykorú metszet a M. Tört. Képcsarnokban.)

E hosszantartó lassú visszavonulás alkalmával is, mint rendszeren, Dévay volt az utolsó, a ki meghátrált. Még szeptember 6-ikán is Maastrichtban találjuk; onnan írja újabb levelét reménybeli nászának:

«Szerelmes drága kedves Sógorkám!

«Hozzám bocsájtott atyafiságos kedves leveledet vettem; igen sajnossan értem, hogy az fürdőnek kevés haszna lehetett; az Úr Isten vigasztaljon jobb Egésséggel, tiszta szivemből ohajtom; a mellett légy nyugott elmével, jó kedvvel, mert ez legtöbbet adhat az Egészséghez. Híjában törjük, gyöttrük magunkat, mivel csak úgy kell mindeneknek megესni, a mint az Úr Istennek tetszik, legyen az eő Szent Akarattya. Mit tehetünk rula, hogy reánk bocsájtotta az Szükséget; másban, ha jók leszünk és meg fogjuk érdemleni, ki fogja pótolni; *patiencia, barát táncz!*»

«Imre fiad felől valamint előbbi levelemben megírtam, igen jól forgattya magát; jó gazda, minden adósságából kivetkezett, igen contentus vagyok vele minden réménségem felett; ugyanazért eltökéllettem magamot, hogy quietállyon; mit fog nyerni katonaságával, ha tovább forgattya is, ha egy esztendő alatt kapitányságra menne is? — mindenkor az magáét fogja elkölteni mellette; mostani világban senkinek sem javaslom az Hadi Életet. A mellett mindennap várhattya magára, hogy keze vagy lába nélkül maradhat; így magad sem ellenzed, reménlem; akaratod ellen legkissebbet sem akart cselekedni. Ha az Úr Istennek úgy teezett öszve kerüléssek, légyen meg; Én reád bocsájtom és általadom, hogy helyettem is atyai áldást erezd reájok; én minden atyai hatalmamot általadom néked. Úgy *einrichtolják* [rendezték be] magokat, a mint legjobb és üdvösségesebb; nékem nincs több ennél az egynél, örömet látnám tehát, ha öreg napjaimra vigasztalást érhetnék. Hogy az többi gyermekeidnek terhére ne légyenek, lakjanak Heves Vármegyében az én kevés jószágomban, éljenek belőle, gazdálkodgyanak, amint legjobb, mert senkinek sem tartoznak jobban, mint magoknak;

ott találnak, az mi szükséges. Esztendőnként 600 frtokat adok konyhájokra, az mi az Majorságból ki nem telne; a mellett egyebet is, miben szükségeket fogom látni. Te pedig, Édes Atyámfia, adgyál fiadnak, a mit legjobbnak és üdvösségessebbnek fogsz gondolni; csak adósságot ne csinállyanak, mert az legnagyobb ellenségem; jövődöben pedig úgyis minden az eövék léssen. Az mit látnál szükségesnek az *Einrichtung*jához Leányomnak, csináltasd meg, úgy mint Édes Anyya, én köszönettel meg fogok érette füzetni; bánj úgy vélek, a mint legjobb és legüdvösségessebb; többi gyermekeidnek, kérlek, legkisebb rövidséget ne tégy, — nem is akarom.»

«Én innend meg nem szabadúlhatok, mivel az böcsület benem meg nem engedi, úgy Fejedelemhez és Hazánkhoz való Hívségem, mivel most szükség vagyon leginkább reánk ily veszedelmes világban. Adná az Teremtönk, hogy az Egek békeséget nyújtanának és ezen veszedelmes Háborútól megszabadulhatnánk: és nékem is lehetne szerencsém tégedet kedves gyermekeiddel öelve megcsókolni minyájakokat.»

«Én kívánságod szerint megvettem az csipkéket, reménlem, fognak teczeni. Úgy rendeld el közöttök gyermekeiddel, hogy kinek kinek guszussa szerint légyen. Imrétül egyebet is küldök, ha lehet. Az alatt is Téged ezerszer öllelek, csókollak, úgy egyetemben minyájakokat és még élek, vagyok s maradok Édes kedves Atyámfia, holtig igaz hived s sógorod

Dévay m. p. Grlis.

Mastrik d. 6^a 7^{br} 1794.»

[Utóirat:] «Az méltóságos *Bottyányit* és Grófnét alázatossan tisztelem; az Eöccse, B. *Stilfrid*, az napokban volt nálam friss egészségben; épen Mastrikban meglopták, szerencsétlen vala.»

«Amint észre vettem leveledből, örömeosebbsébb látnád, ha szolgálna tovább is Imre; bizonyára nincs mit kapni rajta és annak nyomorúttya lennie; jobbnak gondolom, iffiu esztendeit ha másképpen folytattya, mintsem itt híjában elvesztegeti. Az Úr Isten

adott nekie jó elmét, másképpen is szolgálhatja Hazáját, Fejedelmet.»⁵⁸

*

Mialatt Dévay ezeket írta, a harcztéren is szerető gondoskodással készítve elő egyetlen leánya boldog jövőjét, a francziák már erősen szorongatták seregeinket. Neki is követni kellett tehát a visszavonuló fősereget, mely a mint irtuk, október 5-ikén, tehát e levél kelte után egy hónappal vonúlt át a Rajnán. A fősereg nyomában neki is át kellett kelnie a folyón. *Düsseldorf*-nál ment át a vizen dandárával, miután Maastrichttől kezdve folyvást az utóhadat vezette, folytonos csatározások között. Mint emlékiratában mondja: «Ezután a magyar Császárhuszár- és Főherczeg Ferdinánd-ezreddel és néhány emigráns csapattal *Düsseldorf* tájára küldtettem, hogy ott mindenféle szorgos vigyázattal legyek.»⁵⁹

Az átkelésnek mellékkörülményeiről zalabéri Horváth Imre anyjához intézett leveléből értesülünk, mely néhány nappal utóbb, 1794 október 14-ikén kelt. Ezúttal Imre már *magyarul* ír anyjának; obsitja már küszöbön áll, s nagyban készül a hazautazásra és lakodalomra. Ime a levél:

«Montfort,⁶⁰ 14-dik Octoberben 1794.»

«Érdemem fölött való Tekéntetes Aszszony Anyám!»

«Tekéntetes Aszszony Anyámnak 27-dik 7^{beri} kegyessen hozzám bocsájtott Levelét mély fiúi érzékenységgel olvastam, mivel abbul több s' nagyobb kegyes Gráziáját, s' Anyai szívét, hogy sem érdemlettem, tapasztaltam. Édes Aszszony Anyám! méltóztasson

⁵⁸ Eredetije Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

⁵⁹ «Inde pedetentim post innumeros minutiores conflictus exercitus versus Rhenum tetendit quem etiam feliciter transjecit: in qua retro itineratione Ego semper postremas copias ductitabam; hinc cum Hungarico Caesareo et E. H. [Erzherzog] Ferdinand Regiminibus cum nonnullis emigran-

tium copiis versus *Düsseldorf* ad diligenter observanda omnia missus». I. f. 10. l.

⁶⁰ Valószínűleg helyesen: *Mintard*, *Düsseldorf* közelében. Montfoord Hollandiában van Utrecht mellett; más Montfort nevű helységek Franciaországban; a Rajna mellett ily franczia hangzású nevű helyet nem találni.

78. DÉVAY MÁRIA.
(Egykorú pasztellkép gróf Wickenburg Márk tulajdonában.)

tovább is bennünket kegyes Anyai Gráziájában megtartani, mi minden Tehetségünkül azon fogunk gondoskodni, hogy napról napra érdemesebbek lehessünk, oly ritka példájú Szülőknek szeretetére, és kegyességekre.»

«Hogy hamarébb nem udvarolhattam levéllel, oka az: mivel kéntelenítettünk az Rajna wizén által jönni. Istennek legyen hála — mégis szerencsésen minden vesztés nélkül ezen az nagy wizen általjöttünk, noha az ellenség nyomunkban jött; mert alig hogy két óra belé tölt, hogy által voltunk, még az Hidunk sem volt egészen le szedve, már az ellenség is az wiznek túl partján meg jelent, s' reánk által puskázott. Ha az utak az sok essőkkel nem lettek volna oly nagyon megrontva, bizonyos az: hogy galibánk lett volna az wiz mellett, de így nem gyühetett oly sebessen utánnunk. Most tsöndességben élünk, s' talán egy pár hét múlva az ármádiát is bé fogják quártélozni.»

«Magam is ugy reménlem, hogy leg föllebb két hét múlva itt lészen quietálásomnak Resolutiója, s' tehát ugy gondolom, hogy 4 hét múlva utnak adhatom magamat, s' 5 avagy leg föllebb 6 hét múlva oly szerencsés lehetek Édes Aszony Anyámnak kezeit megtsokolhatni, kedves Mariskámot pediglen az többiekkel együtt megölelhetni. Tsakhogy valamennyünknek, kiváltképpen pediglen Mariskának szomorúságára nehezen lehet valami belöle, hogy Méltóságos Generalis Urunk [Dévay] személyyessen meg jelenhessen, mivel az Udvaratul kemény parantsolat vagyon, semmiféle Tiszteket, nem tsak még Generalisokat szabadsággal el eresztteni. Ez valójában valamennyünknek legnagyobb szomorúságunkra lehet; mind azonáltal, minthogy ugyszólván lehetetlenség, meg köll magunkat győzni s' tsak azon az Ur Istent kérni, hogy további veszedelmekbül s' szerentsétlenségekbül is szerentsésen ki hozza; Atyai Szeretetét és Áldását tudom, hogy meg nem vonja tölünk, s' ezeket magammal le fogom hozni, ezek pedig mostani állapotunkban legszükségesebbek. Azért, Édes Aszony Anyám, aláztatosan kérem, méltoztassék szegény Mariskát vigasztalni, iszen mind egy okos személy, maga is

azután által fogja látni, hogy lehetlenség ellen senki semmit se tehet.»

«Magam ugyan alig várom azon szempillantást melyben meg fogok jelenni; most Rosika is [huga, Rozália] s' az ötsém is othon vagynak, s' így az egész Familia együtt léssen. Az Rosikával correspondáltam, s' ő nekem igen szép leveleket írt, én nem régen néki megént irtam, hanem még Posonban, tehát nem is tsudálkozom, hogy nem felelt, mivel az levelem bizonyosan már nem lelte Posonban; hiszen nem sokára személyyessen fogunk egymással beszélgetni, hidgye meg édes Asszony Anyám! hogy alig várom eöket meglátni.»

«Hogy Bátyámnak s' a Hugaimnak oly keveset irtam, méltotzasson édes Asszony Anyám excusálni, valójában ez a sok march idestova, azonkívül az nem is kevés dolgaim nagyon akadálloztattak mindeniknek irni, ezen tul volna üdöm, eleget irni, hanem most már ugy is nem sokára meg fogjuk egymást látni.»

«Hogy ha édes Asszony Anyám méltotztatik ezen levelemre hamar felelni, tehát még itt érem, de azután immár nehezen, én mihelest az Resolutiot meg kapom, mingyárt alázatossan tudtára fogom adni induló s' érkező napomat.»

«Hogy el mult Levelemben bátorkodtam alázotossan kérni, Mariskával egész Bétsig előmbe jönni, alázatos bocsánatot kérek, valójában magam is lehettem volna olyan okos meg gondolni, hogy az sok okokra nézve nem lehet, és hogy mindeneknek meg szerzésére még elég üdő léssen, hogyha az dolgot egyszer magunk közt el fogjuk végezni.»

«Ujságokkal nem udvarolhatok, mert jót semmit se irhatok, rosszal pediglen senkit sem kívánok meg szomorítani; az Bor jó volna, ha már el érkezet volna, mert noha ama hires Rajna vize mellett vagyunk, még is igen drága.»

«Addig is — még személyyessen szerencsém lésszem, édes Asszony Anyámat tisztelhetni, — magamat s' Mariskámat további kegyes Anyai Gráziájában és Szeretetében alázotossan ajánlom

s' alázotoss kéz tsokolással holtig valo leg mélyebb Fiui Tisz-
lettel maradok Tettes Asszony Anyámnak! legalázotossabb s'
legengedelmesebb Fija

szalabéri *Horváth Imre* m. p.»

«az Hugaimat s' öcséimet ezerszer tsokolom.»⁶¹

Ugyanaz nap, mikor Horváth Imre e sorokat írta, maga Dévay is fölkereste levelével Imre anyját. E levél indító oka egészen más természetű volt. A zalabéri kúrián valami félreértés támadhatott a nagyasszony és jövendőbeli menyje között, melynek okát csak sejthetjük. Dévay Pál alább álló levele tartalmából arra következtethetünk, hogy Mariska a házhoz járó fiatal emberek Imre ellen való besűgásainak és könnyelmű pletykáinak hitelt adott s ezért jegyesére megneheztelt és duzzogni kezdett; — talán panaszkodott is ellene. A nagyasszony, ki már ekkor anyósnak érezte magát, e miatt szemrehányásokat tehetett reménybeli menyének, melyeket a hevesvérű fiatal ara valószínűleg nem fogadott illő tisztelettel és megalázkodással. A tekintélyét féltő nagyasszony erre panaszos levelet írt a generális apának, a ki erre adott válaszában ugyancsak megmutatta, hogy szerető apai szíve mellett is fegyelmi kérdésekben leányával szemben sem érti a tréfát és ha kell, katonás erélylyel tud fellépni; — a mint alább álló leveléből kitetszik:

«Drága kedves Sógor Asszonkám, egyetlen egy jó atyámfia!»

«Hozzám bocsájtott Uri leveledet valamint nagy örömmel kezdettem olvasni, csak hamar annyi boszúságot okozott rosz Leányomnak gorombasága és makranczos erkölcs; tán az ördög bűjt beléje, meg nem foghatom; jól, igazán és szentül mondom, hogy Bécs és nagy városok ronttyák el az iffju személyeket és az gaz Romancz könyvek [regények]; ime ide zárt levelemből által láthatod, mit írtam nékie; olvasd el, és bepecsételten add

⁶¹ Eredetije Barcza Károlyné úrnő birtokában. (L. 117. 1.)

kezében; megparancsoltam benne, hogy magát alázza meg, bocsánatot kérjen és újra azon légyen, hogy tüled (a kit én mindenek felett böcsülök és tisztelek s nekie Édes Anyja helett rendeltem) kegyelmet nyerhessen és gratiádban megint bejöheszen, különben én tülem semmi atyai kegyelmet nem várhat, contót se tégyen [számot se tartson] reája. Én bizonyossan

79. A ZALABÉRI HORVÁTH-KURIA.
(Eredeti olajfestmény után.)

tudom, hogy Imre legkissebb okot sem adott reája, sőt oly kedvemben járt, annyit szolgált, kivált betegségemben, körülöttem, melyért tartozom neki holtig megszolgálni. Az iffiú csupa jó erkölcsű tellyes, jó gazda, és mintha nem is a régi volna; nekem örömem és vigasztalásom vagyon benne és egy jó, derék embert reméllek belőle; és hamarabb tenni fogja secularis [világi] statusban szerencséjét mind sem katonaságban; itt az idejét

hijában fogja vesztegetni, mivel több geniussa vagyon hozzája [a polgári élethez]. A mint riad [a mint látszik], csak aligha azon rossz iffiu *Inkey* valamit nem vert az fejében, mind azonáltal nem itillem, mert nem ösmérem az Embert; ki kell Leányom Asszony-nak rukkolni véle, akar hogy, akar mint; addig is pedig anyai gratiádban és gondviselésedben alázatosan ajánlom, kérlek is az Istenért, hogy engemet többről többre ne gyötörjön és szomorítson. Te okos személy vagy, úgy bánj véle, a mint legjobb, ne vond meg atyafiságodat túlem; Én minden hatalmamot által adom néked.»

«Mi az Rajnán által jöttünk egész Armadánkkal szerencsésen; talán békességre czéloznak az dolgok; az Úr Isten engedgye; akkor első dolgom léssen lemenni tiszteletedre. Imre felől pedig ne gondozkodjál; midőn az Resolutiója elérkezik, Istennek szent hírével útnak fogom bocsájtani, semmi szüksége nem léssen. Egyedül nékem fog nehezen esni, nála nélkül lenni; de mit vagyon mit tenni, *patientia*; addig pedig nem látom módgyát, hogy megszabadúlhassak, ne talántán megrontanám szerencsémét örökre. Egyébb ugyan hátra nincs, hanem egy Regementre [ezredtulajdonosságra] ha lehet még szert tenni, mivel Fölséges Urunk ajánlotta; meggondolhatod tehát, mi az oka szenvedésimnek és nyughatatlanságimnak. Édes Lelkem, tarts meg engemet igaz hajlandóságidban, szeretetedben; Én is élek, halok éretted; vezesd jó útra azon rossz leányomat; már nem oly gyermek, hogy által ne láthatná jövődöbéli boldogságát és szerencsáját; külömben ez világon minden mulandóság, hanem ha az Úr Isten gyermekekkel megáldaná, az nekem örömem és vigasztalásom léssen, — annak utána, hogy az örökké való boldogságot elnyerhessük. Kérlek, válaszolj levelemre, írdal mennél előbb, én pedig, míg többet írhatnék, csókollak minyájatokat és míg élek, alázatosan maradok Édes kedves Atyámfia, holtig alázatos szolgálád

Dévay m. p. grlis

bey Milheim⁶² am Rheinfluß d. 14. 8br 1794.

⁶² *Mühlheim*, nem messze Düsseldorftól, Essen és Duisburg között, — vagy *Mühlheim* Köln tőszomszédságában, ugyancsak

elég közel Düsseldorfhoz. Hogy a levél melyikben kelt, itt nem tudjuk eldönteni.

[Utóirat] «P. S. Az Regiment [Ferdinánd-ezred] Brigádám alul elesett és az Császár Magyar Lovas Regemtyét [császárszárókat] adták Brigádám alá helyiben. Ez is szép, jó Regiment, csakhogy az másiknál ösmerősebb voltam. Ha az Úr Isten éltet, ennek is jó hírét nekie fent igyekezem tartani. Az Méltóságos Gróff Bottyanit Mlgos Gróffnéval együtt alázatosan tisztellem, úgy kiss Rozikát csókolom eő nényével, nem külömben Ferenczet; többet írnék, de most üdöm sincs, bús Ember is vagyok az jó Leányom cselekedetin; ily nyomorúltak az Atyák gyermekeik miatt». ⁶³

Nemsokára e levelek írása után, a mint Imre levelében már előre megírta, «az armádiát» csakugyan «béquártélyozták».

Egy hónap múlva már az az öröm érte Dévayt, hogy reménybeli vejét, ki addigra ohajtása szerint megkapta obsitját, «Isten szent hírével útnak bocsájtathatta». Erről szól alább álló újabb tudósítása (1794 november 6-áról) zalabéri Horváth Józsefnéhez :

«Drága kedves Sógor Asszony!»

«Ime Én Imrét Istennek szent hírével és megérdemlett tülem kitelhető minden áldásokkal útnak bocsájtottam; 400 frtkat adtam úti kölcségre neki, magának is volt még ednehány aranykája; jól gazdálkodott, mert minden adósságát kifizette a mind ide zárt specificatióból kiteczik és obligatoriusokból [kötelezvényekből]. Nekem tellyes contentumom [megelégedésem] volt benne, és kár lenne tovább iffiu esztendeit katonaságban vesztegetni, mert Hazájának is és Nemzetségének Civilis Statusban [is] jól szolgálhat. Az Úr Isten jó erkölcscesel, észszel, tudománnyal megáldotta, jóra fordíthattya; reménlem is, hogy vigasztalásod és örömed lészen benne, melyből én is részesülhetek még jövendőben. Az többit Te reád bízom, édes Atyámfia; Én mindenben akaratomhoz és kívánságomhoz szabom magamot. Bécsben semmit sem mulat; kívánom azért, hogy egészségessen jusson kebeledben

⁶³ Eredeti levél, Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

és frissen tisztelhesen benneteket, az többirül tüle fogok várni, mit fog onnand hazül írnia; Én mindenképpen megnyugoztatom szivemet. Itt csupa nyomorúság a mi életünk; az Úr Isten adgyon békességet, hogy én is mennél előbb ölelhesselek kedves gyermekeiddel; tudom, hogy reméltelen mingyarást postára ülnék és sem éjjel sem nappalom nem lenne, még benneteket nem tisztelhetnélek. Addig is pedig ohajtva várom tudósítástokat és életem fottáig [fogytáig] vagyok, és míg élek, alázatosan maradok

Édes Atyámfia, holtig igaz szívű atyádfia szolgád

Dévay m. p. Grlis

Benráth [Benrath, a Rajna partján Düsseldorf közvetlen közelében]
d. 6^a 9br 1794.

[Utóirat:] «Az csipkéket tüle elküldöttem, nem tudom teczeni fognak-é? és innend mit vihetnék még, ha Isten ő szent Felsége életben megtart?»⁶⁴

*

Noha most a zord időjárás beállta után úgy a francia mint a szövetséges seregek zöme téli szállásokra vonúlt, egyes hadműveletek még a télen át is folytak, kivált *Hollandiában*, a hol *Pichegru* — miután *Belgiumot* már teljesen elfoglalta — *York* herczeg angol és hollandi csapatait mind tovább északra szoritotta. *Clerfayt* tábornagy most *Alvinczyt* küldte egy segédsereggel *Hollandiába* az angolok támogatására. Egy ideig sikerült is a *Maason* való átkelésüket feltartóztatni, de mikor december 22-ére az összes vizek, még a tenger széle is befagytak, a francziák a jégen akadálytalanul nyomultak előre észak felé. *York* herczeg és *Oránia* hercege Angliába menekültek; *Hollandiában* forradalom ütött ki; a hadsereg feloszlott; s az új *batáviai köztársaság* február 23-án szövetséget kötött a francia köztársasággal. Ez események közléről érdekelték *Dévay* tábornokot, a ki *Düsseldorf* táján egész közel volt a hollandi határhoz. Mint mondja, azon a télen a folytonos mozgalmak és nyugtalanságok miatt

⁶⁴ Eredeti levél, Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma tulajdonában.

80. PICHEGRU.

(P. Ch. Coquerel metszete Périé Hilaire rajza után.)

csapatai sokat szenvedtek; ő maga a tél folyamán *Clerfayt* fővezérrel többször a hollandi határra ment, hogy a Hollandiában operáló *Alvinczy*vel az összeköttetést fenntartsa.⁶⁵

Ily folytonos fáradsalmak között végezte be az ötvenkilenczedik éve körül járó *Dévay* tábornok a francia háború harmadik évét. A kifogyhatatlan számokkal állandóan túlerejű, a folytonos csatározásokkal fegyelemhez és kitartáshoz szoktatott, forradalmi lendületű, fanatizált és fanatizáló francia seregek ezúttal is föléje kerültek a szövetséges seregek hivatásos katonáinak, a kiket ezúttal is megbénított az erőforrások elégtelensége és messzesége, a hadvezetés erélytelensége és seregeik heterogén összetétele.

*

Az immár három évig tartott háború küzdelmeinek és fáradsalmainak eredménytelensége által okozott nyomott kedélyhangulatában érte *Dévayt* az a vigasztalás, hogy ez év decemberében hírért vehette leánya szerencsés végleges eljegyzésének az annyira szívéhez nőtt derék *Horváth Imrével*. E jó hír fölött érzett bensőséges örömeinek ad kifejezést a másik örömapához, zalabéri *Horváth Józsefhez* intézett következő levelében:

«Drága kedves Sógorkám, Édes Atyámfia!»

«Én éppen tegnap kaptam leveledet, nagy vigasztalással. Engedgye az Úr Isten, hogy örömkre, vigasztalásunkra légyenek. Én által adtam eddig is atyai hatalmamot, most pedig duplázva; helyettem is terjezd reájuk áldásodat, én most egyebet nem irhatok. Hogy pedig megfosztattam azon örömtől, melyben nem részesülhetek jelenlétemmel, valójában fájlalom, de láttya Isten, róla nem tehetek. Kértem az *Commandírozót* [*Clerfayt* táborszernagyot], ki nékem jó Uram, de azt felelte, hatalmában

⁶⁵ Károly főherceg, i. m. IV, 226–8. l.
— *Dévay*: «revera ea hyeme propter continuos motus et inquietudines copiae nostrae multum passae sunt, saepius prae-

sente nobiscum ipsa Excellentia sua *Klerfajt* in *Hollandiae* limitibus, ubi jam cum alio exercitu D. Generalis *Alvinczy* extiterat. I. f. 10. l.

nincsen; tehát *patientia*, Isten nekie; csak jók legyenek, Istent félyék és jó keresztények maradgyanak, mert különben Isten áldása nem lészen rajtok; az többi mind hijába valóság, mulandóság. Eczersmind gazdálkodni is szükséges, mert az nélkül az világon nem lehet boldogúlni. Ha az Úr Isten békességet ad, azon leszek, hogy éjjel nappal hozzátok repülhessek és benneteket ölelhesselek, addig is az Úr Isten oltalmában ajánllak benneteket és szerencsés boldog új Esztendőket ohajtok Úri Contentumod szerint, testi lelki áldásokkal, kedves magzatiddal és egész Úri házaddal, a hova rekesztem Kublics urat is úri házával és minden jó barátidat. Ha az Gróff Bottyány odahaza lett volna, instáltam volna [őt] és Nagyságát [nejét], helyettem atyai áldássát adta volna reájok, kiket alázatosan tisztellek és kérem gratiájában megtartani bennünket méltóztassanak.»

«Édes Sógorkám, te disponály és szerzetesd meg nékiek, a mit szükségessnek gondolsz; én köszönettel megadom költségedet. Most, igaz, hogy magam is egy kiss szükségben voltam az Regiment Commandónak által adássával, de hála Istennek, ezen is szerencsésen által estem; három száz aranyat kellett füzetnem, a kiben hat száz forinttal adós vagyok. Kérlek Édes Atyámfia tégyed vélem azt a gratiát, Karl úr Agensomnak tétesd le, hogy megszabadúlhassak, köszönettel (midőn az Úr Isten leviszen) megadom; ez pedig Bécsben ki fogja füzetni. Az alatt is pedig magamot néktek feláldozom és míg élek, alázatosan vagyok Édes kincsem Atyámfia, Te holtig való igaz szolgálád atyádfia Dévay m. p. grlis

Benráth d. 23^a Xbr [december] 1794.

[Utóirat:] «Örvendek, ha Bécsbül szerencsésen visszafordultál és Úri Házadhoz jutottál». ⁶⁶

⁶⁶ Eredeti levél, Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

IV.

DÉVAY TÁBORNOK AZ 1795. ÉVI HADJÁRATBAN.

(Szerepe a *heidelbergi* ütközetben; — elfogja *Oudinot* tábornokot; — részt vesz *Mannheim* visszafoglalásában; — megveri *Landstuhlnál* — a *Bajor Pfalzban* — *Saint-Cyr* tábornokot, s a francziákat *Zweibrückenig* szorítja vissza.)

A következő 1795-ik év hadjáratában az osztrák-magyar sereg magára maradt néhány délnémet állammal. *Belgium* és *Hollandia* elveszte után az angol segítség elmaradt, *Poroszország* pedig, mely már az előző évi hadjáratban is igen lanyhán vett részt, ez évben *Baselben* békét kötött. A francziák most is túlerőben voltak: 200.000 emberükkel szemben a szövetségesek csak 170.000 embert állíthattak. Mindazáltal *Clerfayt* okos vezetése alatt csapataink szerencsével harczoltak és jelentékeny sikereket értek el, melyekből rész jutott a mi *Dévaynknak* is.

A francia seregek régebbi lendülete ez évben jelentékenyen alább szállott. A rémuralom bukásával megszűnt a köztársasági kormány könyörtelen, semmi áldozattól vissza nem riadó erélye. A megelőző téli hadjárat nagyon megviselte a francia csapatokat; a legénység felerésze a kórházakban feküdt, a lovak java része kidült; a tartalékerőforrások kiapadóban voltak. Ehhez képest támadásuk is soká váratott magára; a nagyobb hadműveletek csak szeptemberben kezdődtek.¹

Ehhez képest Dévay generális is még jó ideig tétlenségre volt kárhóztatva; 1795 első hónapjaiban még mindig ott vesztegelt a *Düsseldorf* melletti *Benrath* helységben kijelölt állomásán, a hol türelmetlenül várta leánya lakodalmának hírére. A levelek azonban soká elmaradtak; csak január 31-ikén érkezett az első tudósítás Imre hazaérkeztéről, mire válaszul február 2-ikán a következő levelet intézte Horváth Józsefnéhez:

¹ Luxemburg, melyet a francziák már alá vették. — Károly főherceg, i. m. iv, télen körülzároltak, június 24-én adta meg 262., 265. l. magát. *Mainzot* is már tavasszal ostrom

«Drága kedves Sógor Asszonyom, Édes Atyámfia!»

«Én harmadnapja vettem első leveleiteket, melyet Imre hazajöveteliről még Novemberben írtál; nem tudom mire vélni, az üdötül fogvást legkissebb tudósítását sem vettem sem egyiknek, sem másiknak; reménlem, eddig öszve kerültek. Édes Atyámfia, agratulálok azért, ha megesett, az új Házásokhoz; eczersmind Gratiádban és Anyai kegyes malasztidban ajánlom Leányomat; Én érettek mindent meg fogok tenni, csak jók légyenek, egymást szeressék, és az Te Anyjai szeretetedet megérdemelhessék.»

«*Itt sem Háborurúl, sem pedig Békességrül keveset tudhatunk*; a mint az Úr Istennek teczik, légyen az eő szent akarattya, csak az Úr Isten erőt, egészséget adgyon. Az kemény Tél uralkodik rajtunk; magamon is nagy catharus vala, de már szünik. Ohajtom, hogy friss egészségben találhasson levelem; kedves magzatiddal együtt minyájakokat ezerszer csókollak és kérlek, parancsold meg, tudósítsanak az iffiuk; de ennyit mondok: három hét előtte, és utánna az új Házásoknak [a mézes hetek] nem igen sok nagyon odahaza; már most pedig elmúlván azon napok, megkivánom, hogy írjanak és tudósítsanak állapottyukrül; elég volt eddig az bolondgyát járni.»

«Imre fiam Uramat kértem, hogy egy *Szakátsot* fogadgyon számomra és szerezzon valahol; újra tehát ime emlékeztetem. Egyebb ujságot nem írhatok; az jó Isten tudgya, mi lészen belölünk; alig várom azt a szent órát, hogy láthassalak, tisztelhesselek benneteket, és ölelve csókolhassalak. Addig is atyafiságos szeretetedben ajánlottan még élek, vagyok s maradok Édes egyetlen egy atyámfia, Te holtig való igaz atyádfia

Dévay m. p. Grlis.»

Benráth, d. 2^a február 1795.²

Azalatt az előző hadjárat fáradalmainak, viszontagságainak utóhatásai kezdenek mutatkozni a tábornokon. Már ebben a levelében is említi «catharusát»; nemsokára rheumatikus fájdalom

² Eredeti levél, Barcza Károlyné zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

mak is kezdik gyötörni, melyeket különben keresztényi megadással és bölcselkedő nyugalommal tűr, amint kitetszik alább álló, további két hét múlva írott leveléből:

«Benráth, d. 15 febr. 1795.»

«Drága kedves Sógor Asszonyom! Hozzám bocsájtott atyafiságos uri üdvözlésedet mely nagy érzékenységgel vettem, szinte oly nagy buzgósággal köszönöm; az Úr Isten fűzesse meg és minyájakokat ezerszer s meg ezerszer csókollak, minyájakoknak köszönöm rúlam való megemlékezéseket.»

«Én előbb válaszoltam volna, de csak mái napon foghatok pennát kezemben; az kimondhatatlan Reomatismus annyira megkínzott, hogy csak alig tudtak az Doctorok túle megszabadítani, mindenféle coficokkal [kóficzokkal] és visicatoriákkal; már most hála Istennek az jobb karomat bírom, semmi baja nincs; az balban még keveység benne vagyon, de minden órán helyre fog állani; úgy által esek rajta és egészséges lések. Az Töröknek sem kívánom azt a fájdalmat, — hanem az francziáknak inkább, mivel ezek okozták; de ha békességet csinálnak, azokkal is 'szívesen dispensálok [azokat is fölmentem], hogy annál hamarabb tisztelhesselek benneteket. Csak úgy vagyon a mi dolgunk: öreg katona, egész kuldús; — *pacientia*, már most mind jól vagyon, legyen Istennek szent akarattya. Az iffiakot tisztetem, csókolom; követem, hogy levelekre nem válaszolhattam, egészségtelenségem miatt, de minden órán fogok nékiek is írnia; csak jók legyenek, szeressék egymást, az Úr Istent kérjék és hozzá folyamodgyanak, az többi mind jó léssen, tudom és ígírem, meg fogja őket segíteni. Minden órán gondolkoznak az Életek folyamattyarúl: czifraság, urizálás, pompa — mind híjában valóság, mulandóság; csendessen kell kezdeni élelmit az Embernek, és dücsösségesen, jó lélek ösmerettel végezni. Édes kincsem, Atyámfia, oktasd eőket élelmek folyamattyarúl; ha nékem megengedi az Úr Isten eczer közöttök lenni, fogom secundálni szép, okos oktatássidat. Reménlem is, hogy mindkettőnknek örömnk, vigasztalásunk léssen benneek.

Az Leányom igéri, fogadgya mindent tetszésed szerént és akaratod szerént cselekedni, adgyon az Úr Isten nékie szent malasztot!»

«Innend az Békességrül még semmi bizonyosat nem írhatunk, de én mégis reménlem. Azon gonosz embereket [itt nyilván *Martinovics*sra és társaira czéloz, a kik ellen akkor már folyt a felségárulási per] mingyárást kellene négyeltetni és akasztatni; mért nem férnek meg a magok bőrökben? Hol kívánhatnak nagyobb szabadságot, mint Édes Hazánkban? — Oly rossz Emberek vesztegetik a mi keserves fáradságunknak jutalmát és egész Nemzetnek böcsületit; oly rossz Emberek miatt jó szíve Fölséges Fejedelmünknek idegenedik el!»

«*Hollandiát is egészen elborították az francziák*; ilyformán az cave [kávél], czukor nagyon megrágúlt. Én az Gazdasághoz egy jó Embert mernék recommendálni, az ki fáradathatlan; ösméri fiam Uram és sokat sem kellene füzetni neki; érti az mesterséget, tud pénzt csinálni, mindeneket reája lehet bízni, számot is venne kirül-kirül esztendönként, ért hozzája.»

«Most többet nem írhatok, mivel az kezem is még rezged [reszket]. Ezért atyafiságos szeretetben ajánlom magamat, csókollak egyenként benneteket és még élek, holtig alázatossan vagyok s maradok Édes kedves Sógor Aszonyom holtig igaz szerető atyádfia *Dévay m. p. G.*»³

Úgy látszik, Dévay egészségét csakhamar teljesen helyreállították a doktorok által alkalmazott «kóficzok és visicatoriák»; már a következő hónapban — tavasz kezdetén, mint az emlékiratában mondja — elhagyta állomáshelyét, hogy a felsőrajnai hadsereghez csatlakozzék. — A harctéri helyzet az újra megindúlt 1795. évi hadjáratban inkább kedvezett a mi seregeinknek; a Rajna vonalát bírva biztos hadműveleti bázisul, az innenső parton könnyebben védhető helyzetben voltak, s közelebb saját segélyforrásaikhoz.

³ Eredeti levél, Barcza Károlyné úrnő birtokában.

A francziák ez évben két sereggel operáltak, és pedig *Fourdan* az alsó Rajnán *Mainztól Düsseldorfig* és *Pichegru* a felső *Rajnán Baseltől Mainzig*. Ehhez képest *Clerfayt* is két részre osztotta seregét. Maga 90.000 emberrel *Fourdan* ellen foglalt állást, *Mainz* és *Ehrenbreitstein* rajnai várakra támaszkodva, az alsó Rajna mentén. A felső Rajna *Baseltől Mainzig* tartó szakaszának védelmét pedig 80.000 emberrel *Wurmser* tabornagyra bízta. E szakaszon a francziák *Strassburg* várára támaszkodtak, míg a szövetségesek *Mannheim* várának voltak birtokában.⁴

Ehhez a felsőrajnai, déli sereghez osztatott be Dévay tábornok is. Tavasz kezdetén — tehát föltehetőleg még márcziusban — *Clerfayt* fővezértől parancsot vett, hogy *Kray* tábornokkal együtt *Mainz* tájékára vonuljon. Itt azután dandarával a *Mainz* és *Mannheim* között elterülő rajnamelléki síkon kellett néhány hónapon át folytonosan ide-oda vonulnia.⁵ A komoly hadműveletek hosszas halogatása már-már azt a reményt ébresztette, hogy a hadjárat egészen elmarad és a béke küszöbön áll; a szemben álló ellenséges seregek tisztjei is, úgy látszik, keresték a békés bajtársi érintkezést. Ezeknek a békereményeknek ad kifejezést Dévay legközelebbi levelében, melynek megírásakor már arról is tudomása volt, hogy leánya — immár mint fiatal menyecske, Horváth Imréné — áldott állapotban van. Ekkor Dévay már *Mainztól* délre, onnan mintegy 25 kilométernyire állomásozott a Rajna melletti *Biebesheim* faluban, míg a főhadiszállás *Darmstadt* mellett *Gross-Gerau* helységben volt. Május 27-én innen keltezett levele ekképen szól:

«Édes drága egyetlen egy Atyámfia, kedves Sógorasszony!»
«Az iffiaknak eczersmind három rendbéli leveleiket is vettem tegnapi postával. Isten tudgya, hol bujdoztak, de tellyes conso-

⁴ Károly főherczeg, i. m. iv, 253—266. l.

⁵ «Anno autem 1795-o ineunte vere ego et D. Generalis Kray ex supremi Marechalli Klerfeit mandato versus *Moguntium*

[*Moguntiacum Mainz*] copias nostras diximus, ubi post continuum huc et illuc tergiversationem Ego tandem... versus *Freiberg* profectus sum». Dévay, i. f. 10. l.

lációval [vigasztalással] olvastam minyájaknak friss egészségtekrül, melyet tovább is tiszta szivembül ohajtom. Részemrül is dicsekedhetek, *frissen vagyok és jó egészségem szolgál*, áldassék az Úr Istennek érette szent neve.»

81. WURMSER TÁBORNAGY.

«Én reménlem, rövid idő alatt benneteket tisztelhetlek, *mivel az Békesség bizonyosabb, mint nem*; ha itt maradunk is még egykorig, Maródi-Compagniánk lészen és biztosak vagyunk az francia fegyvertül; azért adgya az Isten, hogy benneteket öelve mennél hamarabb csokolhassalak. Édes Atyámfia, csak azon kérlek, mostani állapottyára nézve oktassad Leányunkat, hogy egészségére vigyázzon, őrizze magát kivált az Tavasztul, mivel ettül függ jövődöbéli boldogsága.»

«Innend semmi különös újsággal nem udvarolhatok; mi innend a Rajnán, francziák pedig túlsó partyán barátságosan élünk; az Úr Isten megadgya azért az régen ohajtott Békességet; reménlem, beteltyesedik még az téli prophecziám. Maholnap még reménlhetjük, hogy az francziák legjobb keresztények lesznek; inkább tartzuk szemmel az Burgust [burkust, — poroszt] és az Musquát [muszkát]; talán most is nagyobb Ellensége a mi Fölséges Udvarunknak, mintsem az Francia. Errül sok volna irnia; ha az Úr Isten eczer közitekben viszen, sokat mondhatok, melyet papirosra fel nem lehet jedczeni. Mi sokáig nem élünk, de bezzeg gyermekeinket érhetik még sok viszátkodások; mind azon által, ha jók leszünk, hadgyuk az Úr Isten szent rendeléseire, legjobban tudgya az.»

«Reménlem csak 15 nap múlva is többet és örvendetesebb híreket írhatok; mi mostanság nyugodalmassan vagyunk; az Gyalogság campíroz ugyan [szabad mezőn táboroz], de az Lovaságunk mind helységekben vagyunk; nékem úgy teczik, mind ha forpostot sem commandíroznék. Vélem itt *Székely Huszár Regiment* és *Kinzlig Chevall.* [Kinsky-svalizsér, — chevaux-legers ezred], [és] 16 compagnia *jäger* vagyon; az *Haupt quartir Gross Gerauban* vagyon, nem messze *Darmstadt*túl. Mi pedig az Rajna partyán *Mainz* és *Monhaim* között, valami 30.000, Generalis *Blankensteinnal*, kinek is quártélyja *Grundstadt*ban [*Grumstadt*, *Biebesheim* tőszomszédjában] vagyon. Adgyon az Úr mennél hamarabb szent Békességet, hogy benneteket öelve csókolhasalak; igen jól essne egy kis nyugodalom, de kivált füredi víznek kurája. Az alatt is ohajtom szívembül, hogy friss egészségben találhasalak benneteket; az Méltóságos Gróff Bottyáni drága jó szomszédodnak alázatos tiszteletemet, úgy Méltóságos Feő Ispányéknak egész Méltóságos Úri Házokkal, Én pedig öelve tisztelem kedves magzatidat és atyafiságos szeretetedben ajánlottan még élek, vagyok Édes kedves Sógor Asszony, igaz szívű szolgád atyádfia *Dévay* m. p. Gfw [Generalfeldwachtmeister].

«Bibissheim [Biebesheim] d. 9^a May 1795»

[Utóirat:] «Vagy harmadnapja itten igen híves üdök járnak.⁶

A nyári hónapok ilyen békés kilátások és reménykedések között teltek el. Dévay, mint már tudjuk, többször cserélt ezalatt állomást. Augusztusban már a *Schwezingen* melletti táborban volt, *Mannheim* és *Heidelberg* között. A francziák ugyanis ekkor már mozgolódni kezdtek; *Mainzot* ostrom alá fogták, a körülzárolt *Luxemburg* pedig már június 24-én megadta magát. Augusztusban már úgy látszott, hogy *Pichegru* tábornok *Mannheim* várát is be akarja venni, hogy ott a Rajnán való átkelést kierőszakolja. A schwezingeni táborozásnak épen az volt a rendeltetése, hogy az átkelést megakadályozza és *Mannheimet* megvédje a körülzárolástól. A francziák átkelése itt egyelőre tényleg nem sikerült.

Mikor aztán *Pichegru* Strassburgtól délre *Neu-Breisachnál* gyülekeztette seregét, és úgy látszott, hogy e helyen akarja megkísérelni a Rajnán való átkelést, *Wurmser* a túlsó parton *Breisachhal* szemben *Freiburg* (im Breisgau) mellett vonta össze haderejét. Ekkor *Dévay* tábornok is parancsot kapott, hogy a vezénylete alatt álló dandárral a schwezingeni táborból *Freiburg* alá siessen. Dandára akkor három könnyű lovasezredből állott: és pedig Dévay régi ezredéből (a magyar főherczeg *Ferdinánd*-huszárokból), a *Kinszky*-svalizsér és a *Wurmser*-huszárezredből és megfelelő számú tábori tüzérségből.⁷ Ezzel a haderővel augusztus 29-ike körül ért a freiburgi táborba.⁸ *Wurmser* parancsából az ott elszállásolt fősereg előtt a Rajna partja mentén helyezkedett el és szervezte az előrsi szolgálatot, hogy az ellenség átkelését megakadályozza.⁹

⁶ Eredeti levél, Barcza Károlyné úrnó birtokában.

⁷ *Wurmser* 1795 aug. 16-án és 25-én kelt parancsai: *KrA, Feldakten, Oberrhein, 1795. F. 9. N. 4 és F. 9. N. 22.* — (Indulás *Kenzingen* aug. 19, érkezés aug. 20 *Wiesenthal*, aug. 21 *Mühlberg*, aug. 22 *Kuppenheim*. Itt bevándorók a további intézkedések.)

⁸ Aug. 27-én jelenti *Offenburgból*, hogy odaérkezett, onnan *Freiburg* kétnapi járót. — *KrA, Feldakt., Oberrh., F. 9, N. 25.*

⁹ Károly főhg, i. m. iv, 266–8. l. — *Dévay* szereplését illetőleg: «Ego tandem ex castris *Schwezingensibus* cum Regiminius *Levioris* armaturae *Kinszky* et *Hung. EH Ferdinand* [et] *Wurmser* non paucis acceptis mecum etiam campestribus tormen-

Míg azonban a két főszereg itt Strassburgtól délre nézett egymással farkasszemet, addig Strassburgtól északra egészen váratlan árulás folytán a francziák kezére került *Mannheim* vára (szeptember 19). E pfalzi város köztársasági érzelmű hatósága a várat első felszólításra feladta, a mit annyival könnyebben megtehetett, mert csak egy zászlóalj osztrák katona volt benne; az őrség többi része, 4000 ember, pfalzi katonaság volt. *Pichegru* azonban ezt a sikert nem használta ki kellőleg. A helyett, hogy most egész seregével *Mannheim*nél átkelt volna a Rajnán, maga délen maradt s csak három hadosztályra bízta északon a további hadműveleteket. Ez a sereg most Mannheimből kiindulva *Heidelberget* fenyegette s a *Neckar* folyó két partján vett állást. Az ott levő osztrák csapatok azonban *Gvozdanovich* tábornok alatt visszaverték a támadást (szeptember 24) s mindaddig feltartóztatták a francziák előnyomulását, a mig *Wurmser* maga odaérkezett a freiburgi táborból.¹⁰

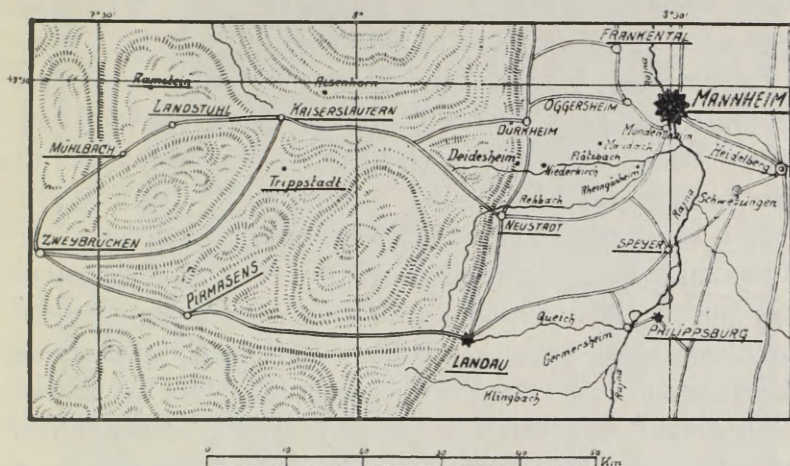
Mannheim eleste után majd egy hónappal (október 18) ment itt végbe a határozó ütközet, melyben *Wurmser* teljes győzelmet aratott a francziákon s megerősített táborukból kiverte őket. *Dévay* tábornok itt különösen kitüntette magát: előcsapata elfogta magát *Oudinot* tábornokot, a későbbi marsallt és reggioi herceget. Éjjel a visszavonuló francziák erősítéseket kaptak Mannheimből, de másnap újból vereséget szenvedtek: *Dévay* tábornok az ellenséges lovasságot, a mint reggel a köd egy kissé eloszolt, úgy megszalasztotta, hogy a vár falai közé volt kénytelen menekülni (október 19). E győzelmek után Mannheimet rögtön ostrom alá vették, hogy a francziáktól visszafoglalják.¹¹

tis ad D. Generalem *Wurmser* versus *Freiberg* [Freiburg] cum multis copiis ibi jam constitutum profectus sum, ubi pauco tempore, ordinatis prius per me circa *Rennum* ante exercitum nostrum in stationibus dislocatum necessariis excubiis, substitimus». l. f. 10. l.

¹⁰ Károly főhg, i. m. iv, 268., 271. l. — V. ö. Schlosser, i. m. xvii, 396; Rotteck, x, 173. l.

¹¹ Károly főherczeg, i. m. iv, 271. l. — *Dévay* szereplését illetőleg: «Cum a tergo hostis per irruptionem ex civium ad nos infidelitate *Manheimium* occupasset, ulteriusque progredi minaretur, celeri quo potuit cursu *Heidelbergum* versus movit exercitus; unde 18-a Octobris unanimiter hostem aggredientes, ipsius etiam castris eundem totaliter exuimus: ubi per meas praecedentes copias Hostilis etiam Gene-

Dévaynak a Mannheim körüli harcokban való szereplése jelentőségét kellően kidomborítják *Wurmser* hadvezérnek a haditanácshoz intézett jelentései. Ezek szerint a *Mannheim* és *Heidelberg* között a *Rajna* jobb- és a *Neckar* balpartján felütött megerősített francia tábor ellen az augusztus 17-ikét követő éjen már éjfél után két hadoszlop vonult fel: az egyik *Hotze*, a másik *Dévay* tábornok alatt; ez utóbbi a heidelbergi országút mentén.

82. MANNHEIM KÖRNYÉKE.
(Dévay 1795/6. évi hadműveleteinek színtere.)

«Magam (úgymond *Wurmser*) *Dévay* hadosztályánál maradtam, hogy a mennyire lehetett, az egész vállalkozás középpontjában legyek.» Ebből is látszik, hogy a főfeladat *Dévay* hadosztályának jutott.

Éjjeli egy órakor megindultak az összes csapatok s két órakor éjfél után rátámadtak az ellenség szélső csapatosztályainak előerseire oly sűrű ködben, hogy egy lépést nem lehetett előre látni s az ellenség állását csakis a felkiáltásokból s az őrök tüzeléséből lehetett kivenni. *Dévay* előhada most néhány

ralis *Udeno* [Oudinot] in potestatem nostram devenit; et cessantibus parum mane nebulis fugatum hostilem equitatum intra ipsa

moenia Arcis se occludere coëgimus; sicque postea Arx illico obpugnari capta». I. f. 10—11. l.

francia csapatosztályt kivert állásaiból, — ez alkalommal fogta el *Oudinot* tábornokot is; — azután rövid, de heves tűzharc után elfoglalta az ellenségnek nagy táborhelyét, mire a Dévay-hadoszlop egy része tovább nyomult előre *Mannheim* felé, s a mint Dévay előadásából is tudjuk, az ellenséges lovasságot a várba szalasztotta.¹²

A másnapi ismételt győzelem után Wurmser seregei *Mannheimet* a Rajna jobbpartján teljesen körülkerítették s tíz nap múlva (október 29.) a *Neckar* jobbpartján emelt elősánczok megvételeivel az ostromzárat ez oldalon teljessé tették.

Ez időre esik *Dévay*nak egy vakmerő vállalkozása, melyet önéletrajzában ugyan nem említ, de a hadilevéltárban fennmaradt saját jelentései s a vezérkari tudósítások alapján itt teljes részletességgel leírhatjuk.

Nem kevesebbről van itt szó, mint arról, hogy Dévay már az ostromzár harmadik napján (október 31) arra vállalkozott, hogy pusztán saját dandárával *Mannheim* várát egy hirtelen cseles támadással meglepetésszerűen elfoglalja. A vállalat nem sikerült ugyan, de merészségénél fogva újabb fényes bizonyítéka *Dévay* örökké friss harci kedvének és rettenthetetlen bátorságának; — élénken emlékeztet a kapitány korában még a hétéves háborúban *Pegau* ellen intézett hasonló vállalatára, a mikor száz huszárjával e várost bevette. A mannheimi eset a következő:

A körülzárást követő napon a *Mannheim*hez közeleső házakból előőrseink közt az a hír terjedt el, hogy az ellenség a várat kiüríteni szándékozik.¹³ Erre Dévay október 31-ikén este *Latour* altábornagytól parancsot vett, hogy néhány éjszakán át, *Hotze* tábornokkal egyetértve, az ellenséget folyton nyugtalanítsa s esetleges visszavonulását megnehezítse; egy még az este

¹² „Die Affaire von Mannheim”, 18. Okt. 1795. — KrA, Feldakten, Oberrhein, 1795, F. 11, N. 91. — Kiegészítő jelentés: Seckenheim, 22. Okt. 1795. (Angriff von Mannheim). Feldakt., Oberrh., 1795, F. 10, N. 15.

¹³ V. ö. Dévay előőrsi jelentése: Feudenheim, 31. Okt. 1795. — KrA, Feldakt., Oberrhein, 1795. F. 11 ad N. 102^{1/4}.

83. BÁRÓ HOTZE TÁBORNOK.

kelt kiegészítő utasítás még különösen meghagyta neki, hogy a vár ágyúinak védelme alatt levő ellenséges előőrsöt a heidelbergi országúton megtámadja, állásából kiverje s lehetőleg a kapuig űzze; és az esetre, ha az ellenség a várból csakugyan kivonúlt volna, a kapuhoz vezető fedett utat elfoglalja.

A kapott parancsra *Dévay* másnap (november 1-jén) reggeli 5 órakor megindult a vezénylete alatt álló székely gyalogosokkal, ötven gránátos önkéntessel s egy szakasz *Wurmser*-huszárral; e csapatot tartalékul követte a *Benyovszky*-gránátosok többi osztaga, még három szakasz *Wurmser*-huszár s két lovasági ágyú. Előcsapatával csakhamar a «*vörös házig*» ért, a hol az ellenség előőrse állott. A francia előørs azonban észrevette közeledését; s mivel az országút előtte egy darabon szét volt rombolva s keresztülárkolva, ezzel időt nyert arra, hogy a sötétben megfusson, s így elfogni nem lehetett. *Dévay* nyomban üldözésére küldte *Hajdu* hadnagyot a gránátos önkéntesekkel és egy *Kmosko* nevű főhadnagyot egy szakasz huszárral. Az üldöző csapat elszántan vetette magát a futó előørs után, maga előtt egészen a várkapuig űzte s ott a heves kartácstűz ellenére is mindaddig megállta helyét, a míg a várból egész váratlanul nagyszámú gyalogság rohant ki, és több ágyú is kezdett ellene tüzelni; mire kénytelen volt visszavonulni.

A roham első részének folyamán írhatta reggel hat órakor *Dévay* azt a hevenyészett sürgős jelentését, mely egy czédulára írva még most is megvan a hadilevéltárban. A rövid jelentés így szól:

«Gránátosaimmal és székelyeimmel már a vámsorompónál vagyok. Még két zászlóaljra van szükségem s akkor megkapjuk a várost; úgy látszik, a francziák nincsenek sokan; csak két ágyúból tüzelnek.»¹⁴

¹⁴ «Ich bin mit meinen Grenadiers und Szekler bereits beim Schlagbaum. Es sind zwey Bataillons vonnöthen, so bekommen wir die Stadt; die Franzosen scheinen nicht

viel zu sein und feuern nur aus 2 Kanonen.»
6 Uhr, 1 9br 1795. Deway, Gm.
(Feldakten, Oberrhein, 1795, F. 12, N. 5¼.
Melléklet.)

DÉVAY BÁRÓI CZÍMERE.

(A gróf Wickenburg István tulajdonában lévő eredetiről)

Dévay az ellenség ellentámadása után sem adta fel tervét; még mindig számított arra, hogy a francia sereg csak visszavonulását akarja fedezni; azért most előhozatta lovassági ágyúit s ezek segélyével nemcsak a kirohant gyalogságot szorította vissza a várba, hanem hathatósan viszonzta az ellenséges ágyútűzet is, mely főként az ágyúinkat fedező lovasságunk ellen volt irányozva. Ekkor írhatta második hevenyészett jelentését, a mely már ekként szól:

«1795 november 1. Most a téglavető mögött vagyok; a francziák azonban egy sáncz mögött vannak és most látni, hogy a sáncz erősen meg van rakva katonákkal és több ágyú is van benne; azért sürgősen kérek még gyalogságot segítségül. 6 $\frac{1}{2}$ órakor reggel. Dévay vezérőrnagy.»¹⁵

Bár a kért segítség nem érkezett meg (az utólagos jelentés legalább nem szól róla), Dévay a harcban még kitartott dél-előtti tíz óráig. Ekkor, miután meggyőződött az ellenség túlerejéről és *Latour* altábornagytól is parancsot kapott a visszavonulásra, feladta a további harcot; előőrseivel elfoglaltatta előbb bevett állásaikat s a többi csapatait visszavezette a táborba. Jelentésében dicsérőleg emeli ki a gránátosok és székelyek magatartását a támadásban, s a huszárok szívósságát a kitartó ágyúzás kiállításában.¹⁶

Dévay jelentéséhez *Latour* altábornagy a haditanács elnökéhez, *Wallis* grófhoz intézett kísérőiratában hozzáteszi, hogy a kezdetben jelentéktelen csatározás egyre-másra igen komoly előőrsi ütközetté fejlődött, mely ugyan körülbelül egyenlő veszteséggel végződött, de azzal az eredménnyel járt, hogy az ellenséges előőrsek a városba üzettek s helyüket a mieink foglalták el.¹⁷

A várat 10.000 főből álló őrsége ezután még három hétig makacsul védte. *Dévay* tábornok ez egész időn át a legnagyobb

¹⁵ I. f. (második melléklet).

¹⁶ Dévay jelentése: «Gehorsame Relation uiber das den 1. November 1795 vor Mannheim vorgefallene Vorpostengefecht,

Feudenheim, den 1. November, 1795». KrA, Feldakten, Oberrhein, 1795, F. 12, N. 5 $\frac{1}{4}$.

¹⁷ «Seckenheim, 5. Nov. 1795». A fenti szám alatt.

veszedelmek közt végezte továbbra is az ostromlott vár alatt az előőrsi szolgálatot.¹⁸

Az ostromot végre is *Clerfayt* sikerei juttatták szerencsés befejezésre. Az északi harctéren ugyanis *Jourdan* szeptember elején kezdte volt meg a támadást: *Düsseldorf*nál átkelt a Rajnán, s egészen a *Majna*ig nyomult előre, hogy a balparton ostromolt *Mainz*ot a jobboldalról is bekerítse. *Clerfayt* azonban az északi sereggel *Höchst* mellett döntő győzelmet aratott (október 12) és *Jourdant* egészen *Düsseldorf*ig visszaűzte; aztán 36.000 emberrel kirohant *Mainz*ból, az ostromló sereget szétverte, sánczait és ágyúit elfoglalta és több ütközet után a balparton is *Mannheim* alá nyomult, melyet *Wurmser* azalatt a jobbparton ostromolt. Ideérkezett azonközben délről *Pichegru* is; de november 14-ikén *Clerfayt* visszaverte *Mannheim* alól s elfoglalta a vár balparti elősánczait. A vár ezek után november 23-ikán megadta magát.¹⁹

Mannheim elfoglalása után *Wurmser* itt átkelt a Rajnán és seregével felváltotta *Clerfayt* hadait, melyek ezután visszahúzódtak *Mainz* felé. A vár bevétele után *Dévay* tábornok is rögtön parancsot kapott *Wurmsertől*, hogy a Rajnán átkelve az ellenséget tovább űzze a rajnai *Pfalz* területén. Így most dandárával, mely a *Kinszky*-svalizsér és *Coburg*-dragonyos lovasezredekéből és a gyalogos *Gyulay*-önkéntes ezredből²⁰ állott, egészen *Kaiserslautern*ig nyomult előre, ahol *Nauendorf* és *Mészáros*²¹ tábornokok hadosztályaival egyesült. Erre másnap a *Kinszky*-ezred egy osztagával *Zweibrücken*ig küldetett előre,

¹⁸ Károly főherceg, i. m. iv, 271—4. l. — «Sicque postea Arx illico obpugnari coepta, qua etiam se intra unum mensem defendendo tandem dedidit; quo toto sub tempore excubiarum curam inter maxima pericula gerere debui». *Dévay*, i. f. 11. l.

¹⁹ Károly főhg, m. i. iv, 269—274. l.

²⁰ Marosnémeti és nádaskai gróf *Gyulai Ignác* (szül. 1763. Nagyszeben, † 1831). 1781-ben lépett a hadseregbe, a török há-

boruban (1788) őrnagy; a francia háborúkban is részt vett s *önkéntes csapatokat szervezett*; utóbb (1806) horvát bán, 1813. tábornagy, 1815. Ausztria főparancsnoka és horvát bán; 1829. Bécs főparancsnoka, 1830. a hadi tanács elnöke. (*Wurzbach*, i. m.)

²¹ Szoboszlai *Mészáros János* (sz. Künhegyes 1737, † 1801) később altábornagy s a M. Ter.-rend parancsnoka.

hogy oda segítséget vigyen *gróf Eszterházy Pál* kapitánynak, ki a várost addig kétszáz vörösköpönyeges önkéntesével s egy ulánusosztaggal vitézül tartotta a nagyszámú ellenség ellen s támadását két ízben is visszaverte. De a *Dévay* által segítségül hozott egy lovasosztág kevés volt; másnap *Saint-Cyr* francia tábornok még nagyobb erővel támadván a város ellen, *Dévay* csapatai elégtelensége miatt felsőbb parancs értelmében visszavonulásra kényszerült. Előbb *Mühlbachig*, — s aztán a mindig tovább nyomuló ellenség elől lépésenkint egészen *Landstuhlig* hátrált, hol néhány napra megpihenhetett. Kevés idő múltán *Saint-Cyr* tábornok²² még több csapatot vonván össze, *Dévayt Landstuhlból* is kiszorította. De a magyar tábornok másnapra megerősítvén csapatait a Gyulay-önkéntesekkel s a Kinszkyezreddel, most már támadásba ment át s a francziákat újra kiverte *Landstuhlból* és visszaüzte egészen *Zweibrückenig*, számos foglyot ejtvén a futó ellenségéből.²³

A *Kaiserslautern* körül folyt harcokról s bennük *Dévay* kiváló szerepéről még *Latour* altábornagy és *Mészáros* tábornok jelentéseiből is értesülünk. *Latour* ezeket jelenti a haditanács elnökének, *Wallis* grófnak:

²² *Saint-Cyr* Lőrincz, Gouvion grófja, később francia marsall (szül. 1764. Toul, † 1830), 1789-ben állott a francia seregbe s 1794-ben már mint hadosztálytábornok harczolt Hollandiában. 1807. Varsó kormányzója. A napoleoni háborúk után a Bourbonok alatt 1817. tengerészeti, utóbb hadügyminister.

²³ «Capta Arce illico trans *Rhenum* per Excellentiam Suam *Wurmser* cum Regimine *Kinszky* et *Coburg* equestribus et Gyulajanis voluntariis peditibus usque *Kaiserslautern* ire jussus, ubi D. Generales *Nauendorf* et *Mészáros* reperi. Hinc die postero *zwei*brufum profectus, ubi comes Paulus *Eszterhazy* capitaneus cum 200 *rubro palliatis* voluntariis et una divisione *Uhlanorum* constitutus; quem quamquam hostis cum copiosis agminibus pedestribus obpugnaret, bis tamen ex civitate ab ipso rejectus est;

et quia penes me nisi unica Divisio ex equitibus *Kinszky* adfuerat, totaliter nos hosti obponere nequivimus. Sicque paucos post dies pluribus adhuc cum copiis nos Generalis *Sincer* [*Saint-Cyr*] ibidem aggressus propter paucitatem nostram ex mandato paulatim usque *Mielbachum* hinc vero usque ad *Landstul* retro gredi debui; hicque paucis diebus requiescendo, majoribus adhuc cum viribus de novo advenienti Generali *Sincer* [*Saint-Cyr*] ipsum etiam *Landstul* cedere coactus sum; sed die sequenti contractis copiis meis cum Gyulajanis voluntariis et Regimine *Kinszkiano*, hostiles copias invadendo feliciter iterum e manibus ejus extorsi et usque *zwei*brufum fugavi, qua occasione complurimos etiam intercoepi». *Dévay*, i. f. 11. l. V. ő. *Károly főhg*, i. m. iv, 274.

«Az 5. sz. mellékletből (Mészáros jelentéséből) értesülhet Excellentiád a több rendbéli ütközetről, melyeket *Mészáros* tábornok úrnak ki kellett állnia *kaiserslauterni* állása megtartásáért; eddig a tábornok úr az ellenség túlereje ellenére is elszántsággal és jóakarattal megtartotta csapatait e kedvezőtlen állásban; s vitézségétől elvárhatni, hogy csak a túlerőnek vagy saját ereje végképen való kimerülése esetén fog engedni. Magából a jelentésből látni fogja Excellentiád, mennyi elismeréssel szól *Kerpen báró* és *Kovachevich* tábornokokról, de *főként az előrsöket vezénylő Dévay tábornokról.*»²⁴

Mészáros mellékelt jelentéséből megtudjuk, hogy e harcok december 10-étől bezárólag 13-ig folytak le.²⁵ A négynapos küzdelem végén a visszahódított *Kaiserslautern*ből december 15-ikén jelenti *Latour* altábornagnak, hogy az ellenség az egész vonalon *Trippstadt* és *Landstuhl* között december 12-ikén egyszerre támadt, de egyrészt *Kovachevich*, másrészt *Dévay* tábornokok, a kiket *Kaiserslautern* felől *báró Kerpen* tábornok folyton támogatott, vitézül helyt álltak. Beállván az éjszaka, ellentámadást határoztak el, még pedig egyszerre három irányból. *Dévay*nak az a feladat jutott, hogy *Landstuhl* felől kerülőúton az ellenséget hátba támadja, mialatt gróf *Gyulay* ezredes őt fedezve más oldalról demonstrál az ellenség ellen. A támadás fényesen sikerült; a francziák kénytelenek voltak *Zweibrückenig* visszavonulni. «*Nem tudom eléggé magasztalni* — mondja *Mészáros* jelentése végén — *báró Kerpen és Kovachevich* tábornok, de különösen *Dévay báró* ez alkalommal kimutatott vitézségét és képességeit.»²⁶

Egy héttel az események után (decz 21.) *Clerfayt* tábornok a francia tábornokokkal a tél további folyamára fegyverszünetet kötött tíznapi felmondásra, s így *Dévay* az állomáshelyéül

²⁴ KrA, Feldakten, Oberrhein, 1795, F. 13, N. 55¹/₄.

²⁵ «Relation der vom 10. bis incl. 13. vorgefallenen Affaire und endliche Wieder-

erkämpfung des vorigen Postens». M. fent, F. 13, N. 55¹/₄ c.

²⁶ Fentidézett forrás.

továbbra is kijelölt *Landstuhl*ban, *Kaiserslautern* mellett végre kipihenhette fáradalmait.²⁷

Így e hadjárat általán szerencsés eredménnyel járt s helyreállította az egyensúlyt a küzdő felek között. Károly főherczeg avatott ítélete szerint *Clerfayt hadműveletei magukon viselték a körütekintés és helyes számítás bélyegét: felfogta és kihasználta központi hadállása előnyeit*.²⁸ De már a hadjárat folyama alatt meghasonlott *Thugut* miniszterrel a szállítók uzsoraüzelmiei és csapatai hiányos ellátása miatt; mikor pedig a miniszter őt a fegyverszünet megkötése miatt még korholta is, lemondott a vezérletről. Helyébe a fiatal (huszonöt éves) *Károly főherczeg* neveztetett ki a rajnai hadak fővezérévé; ennek parancsa alatt küzdötte végig *Dévay* tábornok életének utolsó hadjáratát a következő 1796-ik évben.

Ugyanez időben megváltozott a francia déli hadsereg parancsnoksága is. A monarchikus érzelmű *Pichegru*, ki két évvel utóbb hazaárulás miatt *Cayenne*be száműzetett, már e hadjárat vége felé titkos tárgyalásokat folytatott a száműzött *Condé* herczeggel az elűzött *Bourbon-dynastia* trónjának helyreállítása érdekében. A direktórium gyanut fogván ellene, stockholmi követté nevezte ki, hogy a hadseregtől eltávolítsa, ő azonban ez állást el nem fogadván, egyelőre visszavonult a minorita-rendbe, honnan a harcztérre lépett volt. Utódja a déli sereg parancsnokságában a fiatal (30 éves) *Moreau* tábornok lett, ki előbb alatta szolgált a megelőző évi belga—hollandi hadjáratban: kiváló, bátor és eszes katona, méltó ellenfele Károly főherczegnek, kivel a következő évben szembekerült.

²⁷ «sicque partem unam Hyemis in Landstuhl transegi». *Dévay*, i. f. 11. l.

²⁸ «Clerfayt's Operationen während des Feldzuges trugen den Stempel der Um-

sicht und der richtigen Berechnung, nach welcher er den Vortheil einer Centralstellung aufgriff und benützte.» I. m. iv, 274. l.

V.

DÉVAY PÁL AZ 1796. ÉVI HADJÁRATBAN.

(Fedezí *Mannheim* alatt a sereg visszavonulását a Rajnán túlra; — szerepe a *Renchen* és *Malsch* mellett Moreau ellen vívott ütközetekben; — fedezí *Károly főherczeg* visszavonulását a Dunához; — döntő támadásával megszerzi a *neresheimi* győzelmet; — feltartóztatja a francia sereget *Augsburgnál* és *Münchennél*; — üldözi a visszavonuló *Moreaut* az előhaddal a *Höllenthalon* át a Rajnáig; — döntő támadása *Emmendingennél*; — részvétele a *schlingeni* csatában és a *hüningeni* hídfő ostromában.)

Az 1796. év új korszakot nyit meg a hadviselés történetében. Két fiatal hadvezér, a 27 éves *Bonaparte* s a 25 éves *Károly főherczeg*, egy időben dobja sutba az előző hadjáratok elavult módszerét, mely lassú mozdulataival, bonyolult haditerveivel, számos különböző hadi cél egymás mellé rendelésével s a seregek túlságos felaprózásával már nem tudott megfelelni a változott életviszonyoknak. Mind a két hadvezér felismeri és alkalmazza azt a helyes alapelvet, hogy a hadjáratoknál egységes főczélt kell kitűzni, annak minden más czélt alárendelni s az egész haderőt gyors mozdulatokkal a határozó ponton összevonva az ellenséget részenkint túlerővel megsemmisíteni. De míg *Bonaparte* a minden hagyomány nyugétől ment ifjú köztársasági sereg élén e helyesnek fölismert elvet saját belátása szerint minden akadály nélkül alkalmazhatta, addig *Károly főherczeg* lépten-nyomon akadályokra talált a régi hagyományokon nevelt osztrák hadsereg öreg tábornokainak csökönyös maradiságában, a kik kellő megértés híján sokszor csak tétovázva vagy kelletlenül hajtották végre parancsait. Bizonyos az, hogy 1796-ban mind a két hadvezér már ez új stratégiai elveket követte, s mind a kettő ennek köszönhette sikereit.

A Clerfayt által 1795 december 21-én kötött fegyverszünet a Rajnán túl még jókora területet hagyott osztrák kézen. Az osztrák és francia hadállások közt Baseltől Speyerig a Rajna választotta el a két sereget. Azonban a Rajnán túl is *Speyertől* nyugatra

84. I. NAPOLEON.
(Isabey festménye után.)

egészen *Zweybrücken* közeléig s onnan északkeletre a Rajna melletti *Bacharachig* terjedő határon innen a *Pfalz*nak jó része és egész *Rhein-Hessen* az osztrák seregek által volt megszállva. *Bacharachon* túl egészen *Bonnig* ismét a Rajna, onnantól kezdve a *Sieg* folyó volt a demarkacionális vonal a két sereg között. *Köln* és *Düsseldorf* a Rajnahidakkal együtt a francziák kezén voltak s nekik könnyű átkelést biztosítottak.¹

Az osztrák haderő e vonalon két részre volt osztva: a felsőrajnai sereg állásai (*Wurmser* parancsa alatt) *Baseltől* egészen *Zweybrückenkig* terjedtek; az alsórajnai sereg (*Clerfayt* lemondása után *Károly főherczeg* alatt) *Zweybrückentől* a *Sieg folyóig* volt felállítva. A szemben álló francia haderő ugyancsak két részre vált: délen *Wurmser* seregével szemben *Moreau*, északon *Károly főherczeggel* szemben *Jourdan* állott. A szemben álló két haderő gyalogsága kezdetben csaknem teljesen egyenlő számú volt; a lovasságra nézve azonban az osztrákok több mint kétszeres túlsúlyban voltak.²

Dévy dandára *Wurmser* felsőrajnai seregéhez volt beosztva. E sereg balszárnya a *Baseltől* *Philippsburgig* terjedő szakaszon a Rajna túlsó partján volt elhelyezve, *Latour* tábornaszernagy parancsa alatt; ide tartoztak a *Rajna* könyökénél *Fröhlich* altábornagy hadosztálya, *Strassburggal* szemben pedig *Condé* herczeg francia emigráns csapatai és a sváb segédcsapatok. *Mannheim* körül a Rajna innenső és túlsó partján állott a centrum, *Sztáray*³ altábornagy alatt. *Kaiserslautern* körül a jobbszárny,

¹ A határvonal részletes leírása: *Károly főherczeg*, *Ausgewählte Schriften*, II, 9. l.

² *Károly* főhg 71.000 gyalog, 22.700 lovas
Wurmser 60.000 „ 22.000 „
 O.-magyar 131.000 gyalog, 44.700 lovas
Jourdan ... 65.000 gyalog, 11.000 lovas
Moreau ... 71.500 „ 6.500 „
 Francia 136.000 gyalog, 17.500 lovas
 (*Károly* főhg, i. m. II, 18–21. l.)

³ *Sztáray Antal* gróf (1740–1808), máltai lovag. 1759-ben zászlós; végigküzdötte a

hétéves, bajor örökösödési, török és francia háborúkat. 1789-ben vezérőrnagy, beveszi *Sabácot*; 1791 óta a vitéz *Sztáray*-ezred tulajdonosa. *Laudon* iskolájából való kitünő generális. «Mit persönlicher Tapferkeit, ja man kann dreist sagen, Bravour, verband er raschen Überblick, Umsicht in seinen Anordnungen, und, wenn es eine Entscheidung galt, eine Ausdauer, die durch nichts erlahmte [*Wurzbach*].

Mészáros altábornagy alatt.⁴ *Dévay*, *Landstuhlnál* elfoglalt állásában, ennek a jobbszárnyak a francia kézen levő *Zweybrücken* ellen előretolt elővédje volt s észak felé már összeköttetésben állott *Károly főherczeg* alsórajnai seregének szélső csapataival.

Mint hogy az erőviszonyok a fegyverszünet tartama alatt elég kedvezőknek látszottak, a bécsi haditanács — a két vezér ellenvetéseit mellőzve — offenzívát vett tervbe. Ehhez képest *Károly főherczeg* tavasz kezdetén beható szemlét tartott a hadállások felett és *Trier* felé szándékozott támadni, a mint *Dévay* emlékiratában is említi.⁵ Azonban az egész hadjáratnak más fordulatot adott *Bonaparte* váratlan diadalmos előnyomulása az olaszországi harctéren. A *Rajná*nál még tartott a fegyverszünet, mikor a fiatal korzikai, seregét már április 10-én megindítva, azt győzelemre vitte s már május 14-én *Milanoba* bevonult, kevéssel utóbb pedig *Mantovát* is ostrom alá fogta.

Ez események csakhamar éreztették hatásukat a rajnai harctéren is. *Károly főherczeg* és *Wurmser* május 21-én felmondták a fegyverszünetet s az ellenségeskedéseknek a tíznapos felmondás leteltével június 1-én kellett kezdődniök. De már május 31-én *Wurmser* parancsot vett, hogy seregének csaknem egy harmadrészával a *Bonaparte* által fenyegetett *Mantova* felszabadítására siessen.⁶ Ezzel a felsőrajnai sereg 82.000 emberről 57.000-re csökkent *Moreau*nak 78.000-nyi seregével szemben. Az erőviszonyok ily hátrányos megváltozása folytán minden offenzíváról le kellett mondani. A támadást tehát június 1-én a francziák kezdték; még pedig nemcsak a felső *Rajná*nál, hanem az egész vonalon. Míg *Moreau* serege *Mannheim* felé szorította a felsőrajnai seregnek a *Rajná*n túlra előretolt csapatait, addig *Fourdan*, *Kölmnél* és *Düsseldorfnál* egész seregével átkelve a *Rajná*n,

⁴ *Károly főhg*, i. m. II, 18. l.

⁵ «Vere dein ineunte, perlustratis prius bene stationibus militaribus, Archi Dux *Carolus* copias versus *Treviros* progredi jubens hostem in partibus illis aggredi anhelabat.» I. f. 11. l.

⁶ 21.924 gyalogossal és 3296 lovassal, összesen 25.220 emberrel, 82.000-nyi seregéből. — (V. ö. *Károly főhg*, i. m. II, 22. l.)

Károly főherceget a *Siegen* túl hátrálásra kényszerítette *Mainz* felé.⁷

Az amúgy is válságos helyzetet még válságosabbá tette a hadvezetőségben hirtelen beállott változás. *Wurmser* utasítás szerint *Latour* tábornagynak adta át a vezényletet, ki azonban már nem vitte önállóan a parancsot, hanem *Károly főherceg* főparancsnoksága alá rendeltetett. Ez intézkedés később igen üdvösnek bizonyult, mivel teljesen egyöntetűvé tette a hadműveletek tervezését és vezetését;⁸ átmenetileg azonban tagadhatatlan nehézségeket szült és zavarokat okozott, melyek a hadjárat kezdetén nagyon is éreztették hatásukat.

A míg az olasz harcztérről a riasztó hírek meg nem érkeztek s még bizni lehetett az offenzíva sikerében, a felsőrajnai sereg *Sztáray* alatt levő centruma is átkelt a Rajnán s a francziák ellen felvonulva május 17-én már *Mannheim*ből *Kaiserslautern*be tette át főhadiszállását, ott egyesülve a *Mészáros* által vezényelt balszárnyal. Alighogy azonban *Wurmser* nagyszámú csapattal elhivatott a seregtől, s az ellenségeskedések június 1-én megkezdődtek, nyilvánvalóvá lett, hogy a megapadt seregnek a francia túlerővel szemben a védelmet nyújtó *Rajna* vonala mögé kell húzódnia, hogy eredményes defenzívát fejthessen ki. Ehhez képest már június 3-án kiadatott a parancs az általános visszavonulásra, *Sztáray* altábornagy vezénylete alatt.⁹

*

A míg *Sztáray* a centrummal e parancs értelmében rögtön megkezdte a hátrálást vissza *Mannheim* felé, hogy ott a Rajnán

7 «sed postquam hostis penes *Düsseldorf* et *Coloniám Agrippinam* magnis cum viribus *Rhenum* trajecisset, [Archidux Carolus] pro majori securitate cum parte exercitus *Mannheimium* versus [est].» Dévay, i. f. 11. l.

8 Dieser Umstand, der die Einheit im Commando erzeugte, war ein Glück für Oesterreich und rettete die Ehre seiner Waffen im Feldzuge von 1796. — Károly főherceg, i. m. 11, 27. l.

9 Feldzug vom Jahre 1796, aus der Verlassenschaft des Obersten *Mac-Dermotti* (Kriegsarchiv, Sammlung des Erzherzogs Carl, 1796. F. 13, N. 8.) A hadjáratnak e leírása azért kiválóan érdekes, mert a szerző legtöbbször Dévay dandárához volt beosztva s így szereplésére vonatkozólag sok érdekes dolgot említ. Ezentúl «*Mac-Dermotti*» czim alatt idézzük.

85. KÁROLY FŐHERCEG.
(Az eredeti olajfestmény a M. Tört. Képcsarnokban)

átkeljen, azalatt *Mészáros*nak a balszárnnyal egyelőre *Kaiserslautern*nál kellett maradnia, hogy a centrum visszavonulását fedezze. Ékalakúlag előre tolt állásában így igen exponált helyzetbe jutott, s azért az alsórajnai seregek szomszédjában levő szélső hadtestétől kért támogatást. E célra már június 5-én *Dévay* tábornokot küldte át a *Landstuhl*hoz közel eső *Ramstein*be a Károly főherczeg szélső balszárnnyát vezénylő *Kray altábornagy*hoz, azzal a kérelemmel, hogy könnyű lovasságot rendeljen ki jobb előőrsszárnnyának fedezésére, a míg ő maga június 8-ika táján új hadállásaiba fog érkezni.¹⁰

Kray — a mint június 6-án jelenti Károly főherczegnek — bajtársi készséggel tett eleget e kérelemnek; azonnal elhelyezte egyes lovascsapatait (*Keglevich* gróf alezredest ulánusaival, *Tevalle* őrnagyot egy osztag *Vécsey*-huszárral, *Keczer* századost egy osztag *Blankenstein*-huszárral s még másokat) *Dévay* veszélyeztetett landstuhli állása mögött s az egész segédcsapatot a Ferdinánd-huszárok új ezredesének, *Szentkereszty* bárónak parancsa alá rendelte, a ki két osztag huszárával és a 4. szlavóniai zászlóaljjal *Ramstein*ben, *Landstuhl* közvetlen közelében maradt főfedezetül. Ő maga (*Kray*) azalatt *Kaiserslautern*be s onnan tovább *Alsenborn*ba indult, vett utasítás szerint.¹¹

Másnap *Kray* már *Kaiserslautern*ből jelenti, hogy *Szentkereszty* is odaérkezett s tovább fog menni *Alsenborn*ba; *Keglevich* gróf azonban ulánusaival *Ramstein*ig jött s ott érintkezésben maradt *Dévay* «báró» landstuhli előőrseivel.¹²

Még ugyanezen nap — június 7-én — érkezett meg *Mannheim*ből, az új főhadiszállásról, *Mészáros*hoz az utasítás, hogy hadtestével a közvetlen *Mannheim* előtt fekvő *Oggersheim* mellett foglaljon állást.¹³

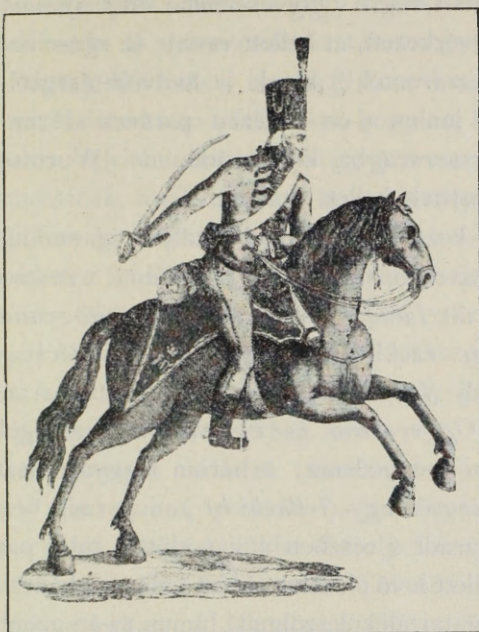
¹⁰ Lásd ehhez és a következőkhöz a 253. lapon közölt térképet.

¹¹ *Kray* jelentése, *Ramstein*, 6. Juni, 1796. — *KrA*, *EH*, *Carl*, 6, N. 92. o.

¹² *Kaiserslautern*, 7. Juni 1796. — *KrA*, *EH*, *Carl*, F. 6, N. 92/r.

¹³ *Truppeneintheilung*, *Mannheim*, 7. Juni 1796. — *KrA*, *EH*, *Carl*, F. 6. N. 91. A megérkezés utánra kijelölt csapatbeosztása a következő volt: A *Kovachevich* tábornokot helyettesítő *Auffenberg* ezredes alatt 2 zászlóalj *Grossherzog Tos-*

E hadtestnek egész lovasságát, némi gyalogsággal is, *Dévy tábarnok* volt átveendő, mihelyt az összes csapatok *Oggersheimbe* érkeztek. Előbb azonban meg kellett történnie a visszavonulásnak, a mi annyival sürgősebb volt, mert a francziák már a *Mannheimtől* nem messze, *Neustadtnál* álló *Hotze* tábarnokot is kiveték állásából s azzal fenyegettek, hogy elvágják a *Kaiserslauternből* a Rajnához vezető utat.

86. SZÉKELY HUSZÁR A XVIII. SZÁZADBAN.
(Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban.)

Dévy mind ez ideig rendületlenül megmaradt *Kaiserslautern* mellett, hogy a Mészáros-hadtest visszavonulását fedezze, de ekkor maga is kényszerült a hátrálásra (június 8). Megindult tehát a vele levő *székely huszárezreddel*, a *Gyulai-féle önkéntesekkel* és *Branováczy-szerbjeivel*. Azalatt az ellenség titkon a hegyeken

cana, 2 zászlóalj Franz Kinsky; *Morzin* ezredes alatt 2 zászlóalj Eszterházy Antal, 1 zászlóalj Jellachich; *Dévy* tábarnok alatt 12 század Grün Laudon, 6 század

2. szerb ezred, 6 század székely huszár, 6 század Lobkovitz svalizsér, 6 század EH. Franz vértés.

át már hátába került, s mikor ő *Dürkheim*nél a síkságra ért, rá is támadt, de szerencsésen visszaveretett. Így Dévay éjjelre *Oggersheim* felé mintegy feleúton egy hid mögött fedett állásban helyezkedhetett el dandárával.¹⁴

Másnap reggel a francziák újból erősen támadtak, de Dévay egy székely huszárosztaggal, egy *O'Donell* zászlóaljjal s a *Branováczy*-szerbekkel bátran visszaverte őket, s így nagy fáradoalmak után végre *Oggersheim*be ért¹⁵ (június 9).

A mint ideérkezett, át kellett vennie az egész hadtest parancsnokságát *Mészáros*tól,¹⁶ kinek a hadvezetőségtől (akkor még Wurmsertől) június 9-én érkezett parancs szerint csapatai egy részével *Olaszország*ba kellett indulnia (Wurmserral együtt); a többit *Dévay*nak kellett átadnia.

A Dévay kezén maradt hadosztály még mindig elég számottevő volt: 2 zászlóalj *Grossherzog Toscana*, 1 zászlóalj *Salzburgi*, 12 század *Grün Laudon*, 6 század *Lobkowitz-svalízsér*, 6 század *székely huszár*, ezekhez még egyelőre az *Eszterházy Antal*-ezred és 1 zászlóalj *Jellachich*-gyalogos. A vett parancs szerint e csapatokkal *Oggersheim* és *Frankenthal* községeket kellett az ellenség ellen megvédenie; a három magyar zászlóalj azonban (két *Eszterházy* és egy *Jellachich*) június 12-ig bezárólag *Mannheim* alatt maradt s részben a vár előtt a túlsó parton *Mundenheim* falu mellett levő elősánczokban való munkákra volt fogandó, részben pedig tartaléklul szolgált. Június 13-án azonban e magyar

¹⁴ «Ego autem, donec universae copiae nostrae [a centrum] Rhenum non transirent, intrepide penes *Kaiserlautern* constiti; et post repulsum a *Neostadio* [Neustadt] D. Generale *Hotze*, coactus et Ego retrocedere cum Regimine *Siculorum* equitum *Gyalianisque* [tollhíba: Gyulaianis] voluntariis una cum *Branovatzkianis Servianis*; hostemque ex montibus clam prodeuntem et jam ferme post tergum meum comparentem feliciter repuli: eademque nocte me cum copiis versus *Oberheim* [helyesen: *Oggersheim*] in dimidia fere via ad unum pontem collocavi.» Dévay,

i. f. 12. l. — Lásd a 253. lapon álló térképet.

¹⁵ «postero dein mane me quidem hostis fortiter aggressus, sed ope unius divisionis *Siculorum* et unius legionis *Odonelli* cumque *Branovatzkianis Servianis* animose rejectus est; sicque demum magno labore *Obersheimium* [*Oggersheim*] deveni.» Dévay, i. f. 12. l.

¹⁶ Szoboszlai *Mészáros János*, szül. Kúnhegyes, 1737, † 1801. Mint Dévay, ő is zászlósként kezdte pályáját a hétéves háború kezdetén. Ez időben már altábornagy és a Mária Terézia-r. parancsnoka (*Wurzbach*).

ezredek is Olaszországba voltak indítandók. Egyebekben Dévay ezentúl *Petrasch* altábornagy parancsa alá helyzetetett.¹⁷

Az átadás megtörténvén, *Mészáros* még aznap átkelt a Rajnán, hogy az úti előkészületeket megtegye.¹⁸

Azalatt az ellenség támadása mind fenyegetőbbé vált. Június 13-iki kelettel a mannheimi főhadiszállásról rendelet érkezik *Petrasch* altábornagyhoz, mely szerint: «*Sztáray altábornagy* úr csatolt jelentéséhez képest valószínű, hogy az ellenség előőrseinket támadni szándékozik. A parancsnokló tábornagy úr ő Excellentiája [még mindig Wurmser] meghagyta nekem, hogy Nagyméltóságodat erről értesítsem s felkérjem, hogy ezt közölje *Dévay* tábornok úrral s egyben utasítsa, hogy a mennyiben ő maga meg nem támadtatnék, a *Flötzbachon* inneni területen segítséget nyújtson («*die Hände bieten zu wollen*») *Sztáray* altábornagy úrnak. Mindenesetre azonban kívánja ő Excellentiája, hogy Nagyméltóságod a mundenheimi sánctmüvet egy divízió gyalogsággal megrakja s ágyúkkal is felszerelje, hogy szükség esetén használni lehessen. A lovasság már napkelte előtt nyergeljen, s ezután is egy része éjjel-nappal készenlétben álljon».¹⁹

Másnap, június 14-én, a várt támadás be is következett. Lefolyásáról Wurmser a következő napon (június 15) Mannheimből a következő jelentést küldte Károly főherczegnek:

«Már elébb alázatosan jelentettem Császári Fenségednek, hogy kényszerülve voltam a Mannheim előtti síkon még egy hadtestet állítani fel *Maudach* és *Ringenheim*²⁰ között abból a czélből, hogy *Mundenheim* falu előtt a még szükséges sánctmunkákat elvégeztethessem s ezt a munkát fedezhessem.»

«A mióta ez a munka folyik, a szembenálló ellenség erősítéseket vont magához s 10-én és 12-ikén a *Rehbach* és *Flötzbach*

¹⁷ Mannheim, 9. Juni 1796. — KrA, EH. Carl F. 6, N. 4 a—b.

¹⁸ «*Obersheimium* [Oggersheim] deveni, D. Generalis vero Mészáros Rhenum trajecit.» Dévay, i. f. 12. l. A «Feldzug vom Jahre 1796» szerzője, Mac-Demiotti ezre-

des szerint «9. Juni ging Fml Mészáros nach Italien bestimmt, und überliess 2 Bat. Toscana, 3 Div. Szekler Husaren dem Herrn General Devay vor Oggersheim.»

¹⁹ KrA, EH. Carl, F. 6, N. 120. a.

²⁰ Rheingönheim.

mentén felállított előőrseink állását kikémleltette, mialatt kisebb lovascsatározások is folytak, mindkét részről csekély veszteséggel.»

«13-ikán az ellenség erős gyalogsággal megszállotta a mi előőrláncunkkal szemben *Assenheim, Hochdorf* és *Kronau* helységeket s tekintélyes lovasságot gyűjtött össze a *Deidesheim* és *Niederkirchen* közötti táborban.»

«*Sztáray* altábornagy és *Dévay tábornok* ehhez képest előőrseink egész vonalán készen álltak a támadásra, mely 14-ikén reggel napkeltekor be is következett. Az ellenség támadásainak a leghathatósabb ellenállást fejtették ki és *Sztáray* gróf altábornagy megtartotta *Maudach* és *Ringenheim* közötti állását, úgy a mint *Dévay* tábornok is *Oggersheim* melletti táborhelyét, a nélkül hogy a túlerőben levő ellenség őket hátrálásra kényszerithette volna. Az ellenség rövid időre hatalmába ejtette ugyan *Frankenthalt* [*Oggersheim*től északra], *de Dévay ott megtámadta, kiűzte s még egy század gránátosát is foglyúl ejtette.*»²¹

Dévay maga ez ütközetről a következőket mondja önéletrajzában:

«Azalatt másnap az ellenséget, ki engem és *Sztáray* generálist megtámadt, oly szerencsével űztük vissza, hogy ugyanez alkalommal egy egész válogatott zászlóalját több könnyű lovasával együtt fogságba ejtettem; ezután azonban felsőbb parancsra vonalaink mögé vissza kellett vonódnunk.»²²

Mivel attól lehetett tartani, hogy az ellenség másnap támadását megismétli, *Wurmser* e napon meghagyta a *Raján* már átkelt *Mészárosnak*, hogy a parancsa alatt maradt csapatokból a rendelet vétele után rögtön küldjön egy osztag *Ferdinánd-huszárt* erősítésül *Sztáray* altábornagynak.²³

²¹ KrA, EH. Carl, F. 6, N. 132.

²² «Interea sequenti die denuo me et D. Generalem *Sztaraj* impetentem hostem adeo feliciter repulimus, ut eadem occasione unam etiam integram legionem selectam hostilem cum compluribus levibus equitibus in captivitatem deduxerim; et

hinc post lineas nos retrahere ex mandato opus fuerat.» L. f. 12. l. Ugyanez ütközet említve a május 15-ikén Mannheimből a már átkelt *Mészáros* altábornagyhoz intézett utasításban: KrA, EH. Carl, F. 6, N. 130.

²³ Mannheim, 15. Juni 1796. — KrA, EH. Carl F. 6, N. 130.

A támadás e napon meg is ismétlődött. A francziák erős hadosztályokkal nyomultak előre s előőrseinket visszavetették a fővonalig. Különösen heves lett a támadás a mundenheimi sánczok körül, a melyek előtt az ellenség megszállotta a Sztáray által védett *Maudach* és *Rheingönheim* falvakat. Együttal a

87. GRÓF SZTÁRAY ANTAL ALTÁBORNAGY.
(Eredetije a Szépművészeti Múzeumban.)

Dévay által elfoglalt *Oggersheim* felé is támadott, de innen lovas ellentámadással és jól irányzott ágyútűzzel visszavetett.²⁴ *Dévay* előadása szerint: «az ellenség itt újból megtámadott, kit azonban végül is serényen visszaűztünk.»²⁵

²⁴ Mac-Dermotti: «Der Feldzug von 1796.» KrA, EH. Carl F. 13, N. 8.

sit, quem tamen sedulo tandem fugavimus.» I. f. 12. l.

²⁵ «sed et hic denovo nos hostis inva-

Miután egyrészt a mundenheimi sánczok már elegendőképp megerősítettek, másrészt pedig az ellenség túlerővel szorongatta csapatainkat, a következő napon a Rajnán túl levő összes haderő átkelt a folyón, s a főhadiszállás a túlsó parton Mannheim alatt fekvő *Schwetzingen*be helyeztetett át.²⁶ Petrasch altábornagy azonban Dévayval együtt egyelőre a mundenheimi sáncz őrizetére rendeltetett.²⁷

Ezeket így elrendezvén, június 18-ikán *Wurmser Mészáros* altábornagygyal együtt elindult az olaszországi harcztérre. A főparancsot most gróf *Latour tábornagy* vette át, kinek ezentúl Károly főherczeg utasításai szerint kellett eljárnia: bátor és becsületes katona, ki azonban régi hagyományokon nevelkedve, nem mindig volt képes kellően megérteni a Károly által követett modern stratégiai elveket.²⁸ A vele szemben álló *Moreau* így sokszor túljárt az eszén s mindjárt parancsnoksága első napjaiban a legválságosabb helyzetbe sodorta azzal, hogy egészen váratlanul átkelt egész seregével a Rajnán, a hol eleinte legkevésbé gondolták: *Strassburg*nál. [A következőkre nézve lásd a 279. lapon közölt térképet.]

*

Moreau ugyanis, miután az egész osztrák-magyar sereg átkelt *Mannheim*nél, június 20-ikán újabb támadást intéztetett a mundenheimi elősáncz ellen, azt a látszatot keltve, mintha itt akarná kierőszakolni a Rajnán való átkelést. Azalatt azonban titkon már mindent előkészített volt arra, hogy *Strassburg*ggal szemben, *Kehl*nél szállítsa át összes seregét a túlsó partra. A mint *Mannheim* alatt a támadás véget ért, az itt levő összes csapatokat még az éjjel sietve *Strassburg* felé irányította. Harmadnapra (június 23) már az egész átkelő sereg — 27.500 ember — együtt volt e ponton, és összesen 99 jármű állott készen az átszállításra. Éjjel után fél kettőre megkezdődött az

²⁶ Mac-Dermotti, i. f.

²⁷ Mannheim, 15. Juni 1796. — *Wurmser* idézett parancsa, EH. Carl, F. 6, N. 132. — Dévay előadásában: «Sicque mihi

et D. Generali Petrasch stationes nostrae designatae sunt.» (A helyet nem említi.)

²⁸ A főherczeg saját ítélete. Lásd i. m. 242. l.

átkelés (június 24) s csakhamar 2500 francia állott a túlparton. Zsákmányul ejtve az ott felállított néhány ágyúüteget s megszalasztva a sváb csapatokból álló gyenge helyőrséget, csakhamar elfoglalták *Kehl* erődjét s azonnal megindult a hidépítés: másnap délelőttre már készen állott a híd s június 25-ikén az egész támadó sereg átkelt a túlsó partra.²⁹

A sikerült átkelés híre óriási riadalmat okozott a felsőrajnai sereg szétszórt hadállásaiban. A tapasztalt *Wurmser* már nem volt ott; *Károly főherceg*, ki azalatt *Fourdant Wetzlarn*nál döntően megverte, a francziák üldözésével volt elfoglalva; az új parancsnok, *Latour* tábornagy, még nem kapta meg utasításait. A fenyegetett ponthoz közel állomásozó tábornokok zavarokban elmulasztották a kedvező pillanatot az átkelés meggátolására, a mi 24-ikén este, mikor a híd még nem volt készen, még sikerrel járhatott volna; ehelyett erősítésekért küldtek. Mire ezek megjöttek, már késő volt; a támadó sereg már a túlparton sorakozott. A közelebb levő *Sztáray Antal* gróf és *Fürstenberg Károly* herceg altábornagyok még június 27-ikén is csak 3000 embert gyűjtöttek össze, a kikhez még 8000 főnyi sváb segédcsapatok is járultak.³⁰ *Sztáray Antal* maga is csak 22-ikén kapott parancsot, hogy *Renchenbe* menjen a *Kehlnél* való esetleges átkelés megakadályozására; mikorra odaérhetett, francia részről az összes előkészületek már végre voltak hajtva.³¹

Még aznap, mikor a támadó sereg zöme átkelt a Rajnán, *Dévay tábornok* is parancsot vett, hogy 3 osztag székely huszárral, 3 lovassági ágyúval és egy taraczkkal erőltetett gyorsmenetekben *Sztáray* segítségére siessen, hogy *Kehlnél* a francia sereg előnyomulását feltartóztathassa.³²

Dévay ekkor már nem volt a mundenheimi sánczokban;

²⁹ Károly főhg, i. m. II, 69–77. l.

³⁰ Károly főhg, i. m.

³¹ Mac-Dermotti, i. f.

³² Mac-Dermotti, i. f. Az emlékirat szerzője, részletes adataiból ítélve, akkor is *Dévayval* volt. Itt téved abban, hogy mek-

kora haderő indult *Dévayval*; alább látjuk, hogy még más csapatok is mentek vele *Kehl* felé.

³³ E nehéz lovasok *Cavanagh*-vértések voltak, amint az alábbiakból következtethetjük.

alább részletesen ismertetett útirányából ítélve, ekkor már *Karlsruhe* táján lehetett. Hiteles forrásunk szerint június 26-ikán napkeltekor útnak indulva — az egész székely huszárezreddel, egy osztag Ferdinánd-huszárral s egy ezred német nehéz lovassal³³ — *Kuppenheim*, *Oos*, *Steinbach* és *Bühl* községeken át estére *Niederachernbe* érkezett, a hol meg akart háltni.³⁴ Alighogy ideért, már megjött Sztáraynak eléje küldött parancsörtszite azzal a hírrel, hogy az altábornagyot már reggel óta szorongatja az ellenség, kinek igen csekély erejével nem tud ellenállani: nincs vele több mint a *Wenkheim*-ezred 3 százada, 2 szerb század és 4 század *bajor-pfalzi* katona; az ellenség száma meg egyre szaporodik. Felhívja hát Dévayt, hogy a legnagyobb sietséggel igyekezzék hozzá csatlakozni.³⁵

Dévay a hosszú úttól elcsigázott csapatával rögtön nem indulhatott. Másnap (június 27-ikén) estére ért csak *Renchenig*, a hol már állott a csata. Az ellenség már a helységig nyomult és kétségtelenül el is foglalta volna, ha *Dévay* a már hátráló Sztáray-féle csapatoknak segítségére nem siet egy osztag huszárral és két lovassági ágyújával. A küzdelem rögtön megújult s a két ágyú kartácstüze oly hathatósan működött, hogy az ellenséget nemcsak feltartóztatta a további előnyomulásban, hanem még vissza is szorította előbbi állásaiba.³⁶

Dévay maga így emlékezik meg önéletrajzában ekkori szerepléséről:

«Néhány nap múlva [a Mannheim alatt folyt ütközetek után], a mikor *Moreau* generális *Kehl*nél seregeit erőszakkal átvezette a *Rajrán*, én azonnal a főherczeg Ferdinánd-huszárok egy osztagával, a székely huszárok egész ezredével s egy német nehéz

34 Mac-Dermotti, i. f. Minhogy az emlékirat szerzője a Rastadt mellett fekvő *Kuppenheimet* nevezi első állomásúl, a *Karlsruhe* mellett levő *Mühlberget* vehetjük kiindulópontúl, mely a hadjárat befejeztével is állomáshelyéül jelöltetett ki s *Kuppenheimtől* 30 kilométerre van.

Az egész út így 50 kilométert tenne ki, a mi esetleg sok is, tekintve, hogy ágyúkat is szállított magával. *Karlsruhetől* tovább északra ekkor semmi esetre sem lehetett, inkább még közelebb.

35 Mac-Dermotti, i. f.

36 Mac-Dermotti, *KrA*, i. f.

lovasezreddel *Kehl* felé rendeltettem; — de már későn: az ellenség legnagyobb része ugyanis akkorra már átkelt a Rajnán. Mégis Sztáray generális rendeletéből *Renchen* mellett előrenyomuló csapatait megtámadtam és szerencsésen meg is futamítottam.»³⁷

A Dévay által hozott segítség azonban még mindig nem bizonyult elegendőnek a sokszoros túlerőben levő ellenség további sikeres feltartóztatására. Újabb csapatok meg nem jöttek. Ott voltak ugyan még közelben a *Condé* herczeg francia csapatai; — de a fő segítséget dél felől lehetett volna várni, a hol *Breisgauban* ott állott *Fröhlich* altábornagy az ő nyolczezer emberével. Másnap (június 28-ikán) hajnalban *Sztáray* és *Dévay* végiglovagoltak az előrsvonalon, hogy e tekintetben bizonyosságot szerezzenek. Sajnos, arról kellett meggyőződniök, hogy az ellenség már megszállotta a délre vezető utak csomópontját, *Offenburgot* s ezzel a *Fröhlich*hel való összeköttetést elvágta.³⁸ Magukra hagyatva kellett tehát az egész francia sereg rohamát kiállani, mely még aznap be is következett. Hogy az ütközet nem vált teljes katasztrófává, s utána még elég jó rendben lehetett visszavonulni, az ismét *Dévay érdeme volt*, a miért *Sztáray* altábornagy a csata lefolyásáról írt jelentésében teljes elismeréssel is adózik a vitéz tábornoknak. E jelentésből kiemeljük a következő részleteket:

«28-ikán napkeltekor az ellenség egy igen erős hadoszloppal *Oberkirchen* tájára vonult [a *Renchen* völgye kijáratánál]. *Dévay* tábornok úr a síkságon nyolcz század *székely huszárral*, egy osztag *Ferdinánd-huszárral* s egy század *Cavanagh-vertessel* a tömegesen előrenyomuló ellenséget *leirhatatlan vitézséggel* [«mit

³⁷ «Paucos vero post dies, dum Generalis Moreau penes *Kehl* violenter per *Rhenum* copias suas traduxisset, Ego illico cum una Divisione E. H. Ferdinand et toto Regimine *Siculorum* una cum uno gravioris armaturae Germanico Regimine versus *Kehl* progredi destinatus, sed jam sero:

major pars enim hostium jam eotum *Rhenum* trajecerat. Tamen ex mandato D. Generalis Sztaray penes *Renken* praecedentes copias ejus aggressus feliciter etiam fugavi.» I. f. 12. l.

³⁸ Mac-Dermotti, i. f. KrA, F. 13, N. 8.

einer unbeschreiblichen Herzhaftigkeit)] egészen délutáni négy óráig feltartóztatta, sőt többször közéje vágott, a mely alkalommal a *székely* huszárok élén *Bora* ezredes, *Dániel* alezredes és gróf *Lázár* kapitány, továbbá a *Ferdinánd-huszárok* élén *Mecséry* kapitány, *Kovács* őrnagy és báró *Szepessy* főhadnagy szárnysegéd a vezetésük alatt álló huszárokkal különösen kitűntek. Az ellenséget tetemes veszteségével háromszor is visszavetették, egészen *Urloffen* községig és mintegy száz emberét elfogták.»

«A míg Dévay báró tábornok úr ily csekélyszámú haddal megállotta helyét az oly nagyszámú ellenség ellen, a francziák a *Renchen* mögött levő, csak kevés számú csapattal gyöngén megszállott erdőt egy lovas különítménnyel elfoglalták s ezzel megkerülték elül harczoló csapatainkat, a miből természetesen elkerülhetetlen szétzúllás (Deroute) támadt.»³⁹

Károly főherczeg az 1796. évi hadjárat általa megírt történetében e csata leírásánál ugyan név szerint nem említi *Dévayt*, de szintén dicsérőleg emeli ki az «osztrák lovasság» vitézségét: «június 28-ikán — úgymond — a francziák előrenyomultak. Második hadoszlopuk négyszer is megkísérelte, hogy a síkságba kiérjen (*«debouchiren»*), de az osztrák lovasság mindannyiszor megghiusította kísérletét. A jobbszárnyon azonban *Desaix* tábornok felhasználta a kedvező alkalmat, hogy több csapat lovasságot az osztrák lovasság oldalában küldjön, a mely még mindig feltartóztatta a második francia hadoszlopot a síkságra való jutásban. Az osztrákok közt ezáltal zavar támadt.»⁴⁰

Dévay maga a következőkben említi a rencheni ütközetben való szereplését:

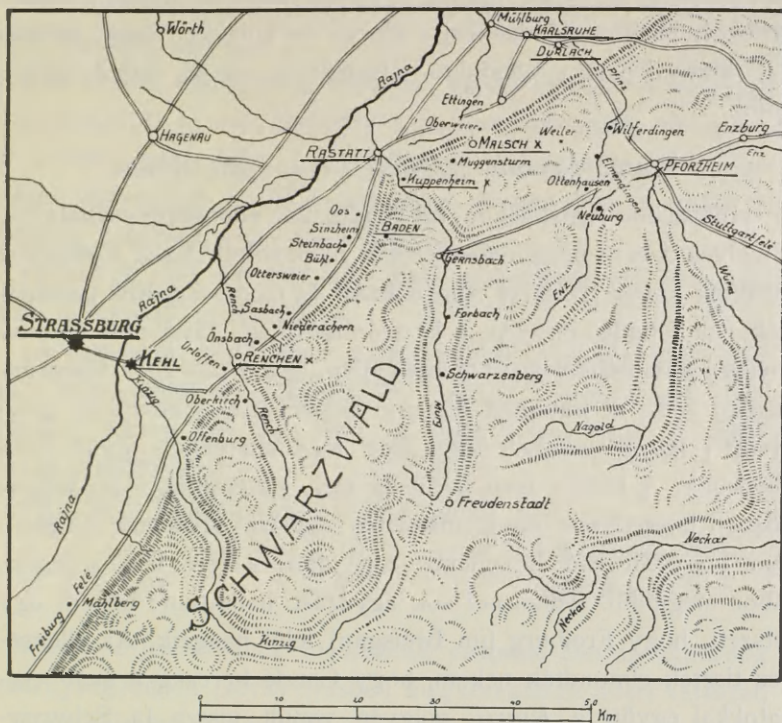
«Ámde ez az egész munka [t. i. a megelőző napi győzelem] hiábavaló volt, mert másnapra maga *Moreau* generális egész seregével ránk támadt; és ámbár egészen délig [Sztáray szerint

39 Relation derer vom 24-ten incl. 28-ten Juni 1796 wegen feindlichen Übergang bei Kehl von Offenburg bis Renchen vorgefallenen Affairen und dem Rückzug bis in die Stellung von Stollhofen, Bühl, Baden

und das Gersbacher Thal. — Muckensturm bei Rastadt, 1. July 1796. — KrA, EH. Carl, F. 8, N. 74/b. (Sztáray, Károly főherczeghez.)

⁴⁰ Károly főhg, i. m. II, 81. l.

délután négy óráig] az ellenséget valamennyire feltartóztattuk, — *a mely alkalommal magam is köröskörül bekerítettvén, csak kivont karddal tudtam magamnak utat vágni.* — akkora sokaságnak mégsem voltunk képesek ellenállani, s azon éjjel és a következő napon egészen *Kuppenheimig* vonultunk vissza.»⁴¹

88. A RENCHENI ÉS MALSCHI ÜTKÖZET SZÍNTERE.

A csatában *Buday* huszárszázados osztága élén vitézül harcolva számos sebet kapott s a francziák fogságába került;⁴² vele együtt fogságba estek *Székely Sándor, Lázár és Gelb*

⁴¹ «sed hic totus labor inanis fuerat; nam die sequenti idem Generalis *Moreau* cum toto exercitu nos invadendo, quamquam ad ipsam meridiem usque (me jam per hostem plane in orbem circumvento et nisi stricto ense via aperienda fuerat)

hostem aliquantum detinuerimus, tantae tamen multitudini ad resistendum impares, illa nocte et sequenti die usque *Kuppenheimium* retrocessimus.» I. f. 12. I.

⁴² Mac-Dermotti, i. f.

tisztek.⁴³ Az ütközetet követő napon *Dévay* bajtársi gondoskodással *Vlasits* kapitányt hírvivőül küldte a győztes francia táborba, hogy a fogoly tisztek részére emberséges bánásmódot eszközöljön ki. *Vlasits* sikerrel járt el küldetésében s a következő napon (június 30.) a francia táborból visszatérve írásbeli jelentéssel számolt be útjának eredményéről. E minden ízében érdekes, világos előadásával s eleven és korrekt német stílusával klasszikusnak mondható jelentést itt egész terjedelmében adjuk.

Vlasits kapitány jelentése Dévay generálishoz.

«Inspachon [Önsbachon] túl akadtam az ellenséges csapatokra, a melyek a 6. sz. dragonyosezredből valók voltak. Ezek *Renchenbe* vezettek *Dessé* [Desaix] tábornoknak, az előőrs csapatok parancsnokának főhadiszállására, a ki azonban maga távol volt *Moreau* fővezér főhadiszállásán, *Offenburgban*. Így a tábornok főszárnysegéde vette át irataimat («meine Depechen») s készítetve meghívott («*nötigte mich*»), hogy még más tisztekkel együtt nála ebédeljek. A tisztek igen barátságosan viselkedtek s poharazás közben beszédesek lettek, miközben egészen véletlenül megtudtam, hogy *Moreau* *Renchenbe* fog jönni s este felé az egész tábor megindul. Odamenet sok ágyúzást hallottam; nekem úgy tetszett, hogy *Freiburg* [im Breisgau] felől hangzik. Az ellenséges tisztek elmondták nekem, hogy *Condé* herczeg a sváb csapatokkal együtt a *Kinzig* völgyén vonult vissza [a *Schwarzwaldba*]; csapatai azonban legkevésbé sem viselkednek derekasan. Panaszt emeltek azért, hogy a *Cavanagh-vertesek* a három összecsapásban a francziák közül többet elfogván, a foglyokat utóbb lekaszabolták; s felkértek engem, jelentsem Méltóságodnak, hogy ily eljárásnak jövőre elejét vegye, nehogy ők megtorlásra kényszerüljenek.»

«Első kérdésük és legforróbb vágyuk a békét illetve, melyet nagyon ohajtanak, a mire nézve ellenmondást sem akarnak tűrni.»

43 Feldakten, Oberrhein, 1796, F. 8, N. 12 [melléklet].

«Ma a 6. számú huszárezredük Renchenbe érkezett s az én szemem előtt indult tovább; úgy látszott, a hegység felé vette útját.»

«A mennyire az ellenséges tiszteket hallja az ember, a francziák nagyon erősek s még naponkint újabb csapatokat kapnak.»

«A mint mondják, a Gyulay-féle szabadcsapat legnagyobb része fogságba került.»

«Az utolsó, 28-iki összecsapásról szólva *rendkívül dicsérték lovasságunkat, a mely hallatlan s részben szerencsés támadásokat intézett erdők ellen, s a melynek parancsnokai minden elképzelhető képességet és találékonytságot tanusítottak s méltó és belátásos tábornokoknak bizonyultak.*»

«Mondták még azt is, hogy *Kehl* elfoglalásánál a sváb csapatok derekasan viselkedtek.»

«A fogságba esett tisztek valamennyien *Strassburgban* vannak s mindenfelől azt a biztositást nyertem, hogy a velük való bánásban semmi hija nem lesz bárminek, a mit csak az embe-riesség megkívánhat.»

«Sinzheim [Baden mellett], 1796 június 30.»

«Vlásits (így) s. k.
lovaskapitány.⁴⁴»

Vlasits e jelentéséhez mellékletül csatolta Desaix tábornok főszárnysegédének Dévay írásbeli megkeresésére adott válaszát, a mely szintén fennmaradt és tipikusan érdekes tartalmánál fogva megérdemli szószerinti közlését. Ez irat következőleg hangzik.

«*A rencheni főhadiszálláson, a Francia köztársaság 4-ik évében, Messidor 12-ikén.*»

Boulland főszárnysegéd *Devay* vezérőrnagy úrnak.

Tábornok Úr,

«Desaix tábornok távollétében én vettem át a levelet, melyet hozzá intézni méltóztatott *Buday, Székely Sándor, Lázár és Gelb*

⁴⁴ KrA, Feldakten, Oberrhein, 1796, F. 8, N. 12.

urak ügyében, kik a Messidor 10-iki (a régi naptár szerint június 28-iki) összecsapásnál hadifoglyokká lettek. Biztos lehet, Tábornok úr, hogy ezek az urak mind abban a segélyben részesültek, a mit az emberiség megkíván; sebeik meg fognak vizsgáltatni, a miről Önt értesíteni fogjuk, és a lehető legjobb ápolásban fognak részesülni. Ön egész biztossággal hozzájuk juttathat mindent, a mire hite szerint csak szükségük lehet; sürgősen meg fogjuk nekik küldeni.»

Tisztelettel vagyok, Tábornok úr,

Boulland,
főszárnysegéd.⁴⁵

*

Mialatt ez üzenetváltások folytak, már megkezdődött Sztáray és Dévay visszavonulása erősen megtizedelt és részben szétszórt csapataikkal. A Rajna völgyén északra vonultak Mannheim felé, hogy ott a sereg többi részével egyesülve még egyszer kedvezőbb esélyek mellett vehessék fel a küzdelmet Moreau seregével, a ki szerencsére nem használta ki teljes gyorsasággal a rencheni győzelmet, s lassú előnyomulásával időt engedett a vert seregnek, hogy magát ismét rendbe szedje.

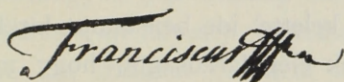
Az ütközetet követő napon (jún. 29.) *Dévay* már *Baden* mellé *Sinzheim*be ért dandárával, a honnan jelentést tett *Latour* tábor-szernagynak a csata után bekövetkezett további fejleményekről. Jelentéséből megtudjuk, hogy a rencheni csatában *Oberkirchen*-ből a *Rench* patak mentén a hegységbe szorított *Wenkheim*-zászlóalj és egy szakasz vértessorsáért nem kell aggódni, mert azok a hegyeken át már szerencsésen visszakerültek és csatlakoztak; a *Renchennél* szétugrasztott gyalogságot pedig *Szent-*

45 «Monsieur le Général, En l'absence du général Desaix j'ai reçu la lettre que vous avez fait l'honneur de lui écrire concernant Mm. Buday, Alexandre Szekel, Lazar et Gelb faits prisonniers de Guerre à l'affaire du 10 Messidor (28 Juin Vieux Stile). Soyez assuré, M. le général, que ces Mm. ont reçu tous les secours que l'humanité exige, qu'on va prendre des

informations sur leurs blessures, qu'on vous en donnera des Nouvelles et qu'on aura d'eux tous les soins possibles. Vous pouvez en toute sureté leur faire passer tout ce dont vous croyez qu'ils ont besoin, on s'empressera à leur envoyer.» — KrA, Feldakten, Oberrh. 1796, F. 8, N. 12 (melléklet).

kereszty lovaskapitány vette fel, a ki Dévay balszárnyát fedezte. Az előőrsöket Dévay már *Steinbach* táján teljesen elrendezte s összekötötte *Canisius* tábornok előőrseivel. Az ellenséghez legközelebb eső *Bühlt* nem szállotta meg előőrseivel, hogy azokat ne tegye ki hirtelen támadásnak, de e pontot erős őrzéssel biztosította. Az ellenség eddig csak gyöngé őrzéssel küldött egészen *Sasbachig* s Dévay vélekedése szerint ott csak figyelő hadtestet akar meghagyni és seregének nagyobb részével a hegyeken át akar kerülni.⁴⁶ Különben ő már az előző napon kémeket küldött, hogy megbízható híreket kapjon úgy a sváb, mint a francia (emigráns) segédcsapatok hollétéről és állapotáról.⁴⁷

Másnap (jún. 30.) Dévay még mindig Baden mellett Sinzheimben áll s onnan újabb jelentést küld Latournak, mely szerint

89. FERENCZ CSÁSZÁR ÉS MAGYAR KIRÁLY NÉVALÁÍRÁSA.

a szétugrasztott ezredek legénységét Borával, a székely huszárok ezredesével már egybegyűjtette és Rastadt felé a táborhelyül kijelölt *Kuppenheimbe* indította. Az ő parancsa alatt áll még a székely huszárezred, 3 osztag Ferdinánd-husár és egy zászlóalj székely gyalogság; *Oos* falu felé levő előőrseinél táborozik még *Teschner* őrnagy alatt a *Wenkheim*-zászlóalj néhány összeverődött százada. A *D'Alton-ezred* két százada, melyek szintén ott voltak *Renchemnél*, valamint a *gróf Gyulai szabadcsapat* teljesen visszahúzódtak, hogy rendbe szedjék magukat; az utóbbiakra pedig nagy szüksége volna, hogy balról a hegységeket velük megszállathassa.⁴⁸

Harmadnapra, július 1-én, Dévay ugyanonnan igen fontos hírrel szolgál Latournak. A francziáknak egyik hadteste ugyanis *Kehllel* szemben azzal próbálkozott, hogy onnan délnyugatra a

⁴⁶ Az új helyzetre nézve lásd a fentebb közölt térképet.

⁴⁷ Dévay jelentése: KrA, Feldakt. Oberrh. 1796, F. 7, N. 134.

⁴⁸ U. o. N, 147.

Kinzig folyó völgye mentén hatoljon a Schwarzwaldba és azon át eléje kerüljön a visszavonuló seregnek; azonban — a mint Dévay kiküldött kémé hírül hozta — ott a schwarzwaldi parasz-tok csapatokba verődve heves puskatűzzel s a hegyekről nagy szikladarabok legörgetésével annyira feltartóztatták, hogy tegnap (június 30) estéig még *Schwarzenbergig*⁴⁹ sem tudtak előnyo-múlni. A *Condé* csapatai is hír szerint naponként összecsapnak az ellenséggel.⁵⁰ Július 2-án pedig arról értesíti Latourt, hogy Moreau már Renchenbe tette át hadiszállását [Offenburgból].⁵¹

Dévaynak eme jelentései a legnagyobb fontossággal bírtak a hadjárat további menetére. *Latour* tábornakszernagy, a ki akkor már *Rastadt* mögött *Muggensturmnál* tartotta főhadiszállását, hol a további védelemre megtette az előkészületeket, július 2-án a következő elismerő és buzdító szavakkal válaszol Dévaynak: «Köszönöm a mai kelettel ide bejelentett híreket. Tábornok úr nem vehet magának elég fáradságot, hogy mindarról, a mi az ellenségnél történik, mennél sürgősebb értesülést szerezzen. Ezért *Offenburgba* és *Kelhbe* is kémeket kell küldeni, kiket minden eshetőségre jól kell kitanítani.»⁵²

Azalatt azonban *Latour* más oldalról hírt vett, hogy az ellen-ség a *Kinzig* és *Rench* völgyeiben már a Schwarzwald szívében fekvő *Freudenstadtig* érkezett s onnan a *Murg* völgyén lefelé hatolva azzal fenyeget, hogy a visszavonuló Dévay-utóvéd elé kerülve, annak útját elállja. Még ugyanaz nap értesíti Dévayt:

«*Freudenstadt* megszállása következtében szükségessé válik, hogy tábornok úr eddig *Baden* felé elhelyezett bal előörs-szár-nyát *Steinbachból* és *Bühlből* a hegység felé tolja előre *Forbach*

49 Schwarzenberg már a *Kinzig* völgyét északra folytató *Murg* völgyében fekszik. L. a mellékelt térképen.

50 KrA, Feldakt., Oberrh., 1796, F. 8, N. 7.

51 Vorpostenbericht des Generals Devay: Sinzheim 2. Juli 1796. — Feldakt. Oberrh. 1796, F. 8, N. 32.

52 Feldakt. Oberrh. 1796, F. 8, N. 12.

•Ich danke für die mir unter heutigem Dato einberichteten Nachrichten. Der Herr General können nicht genug Mühe anwen-den um sich von allem, was beim Feinde vorgehet, die schleunigste Kenntniss zu verschaffen. Weswegen auch nach Offen-burg und Kehl Kundschafter auszusenden sind, welche auf alle Fälle gut belehrt werden müssen.»

irányában [a Murg völgyében], a már ottan levő *Le-Loup*-vadászok támogatására, a kikkel összeköttetésbe kell lépnie.»⁵³

A következő napon, július 3-án, a francziák már egészen közel vannak; Dévay jelenti, hogy már *Bühlön* innen állottak fel számos erős hadosztályban s támadásuk még aznapra várható. Latour még ugyanaz nap három század erősítést küld Dévaynak, hogy a *badeni* völgyön át *Gernsbachig* a Murg völgyébe küldje az onnan esetleg hátra támadó ellenség feltartóztatására.⁵⁴ De még ugyanaz nap utasítja Dévayt, hogy a sereg zöméhez közelebb húzódjék, mivel a nála levő gránátos zászlóaljából további erősítéseket nem adhat, s magának is be kell várnia *Károly főherceget*, a ki erős segédhaddal már személyesen közeledik segítségére.⁵⁵

A tülerő elől csakugyan már másnap hátrálni kellett Dévaynak. Az ellenség július 4-én hevesen támadta az előőrsöket; a *Wenkheim-zászlóalj* két századát csaknem teljesen megsemmisítette; a szerb csapatok is sokat szenvedtek, s a három osztag székely huszár csaknem feleszámra olvadt. Dévay tábornok azonban «*mint régi tapasztalt huszár s a hadviseléshez értő katona*» («*als ein alter geübter Husar und Kriegs-Verständiger*») huszárait leszállította lovaikról, s ezeket egymáshoz pányvázattatta; a huszárok pedig kezükben a karabélylyal egész az éj beálltaig gyalog csatározva feltartóztatták az ellenséget. Így még elég szerencsésen eljuthatott *Kuppenheimig*.⁵⁶

Július 5-én Dévayt tehát már *Kuppenheimnél* találjuk, a honnan jelenti *Latournak*, hogy az előőrsöket parancs szerint már újra elrendezte, összeköttetésbe hozta *Fürstenberg* herceg dandárával s a hegyek felé is előretolta. Az ellenség azonban már egészen közel van; lovassága a síkságon nyomul előre, de eddig még csak jelentéktelen előcsatározás folyik.⁵⁷ Miután azonban az ellenség a hegységből a *Murg* völgye mentén is előtört,

⁵³ Feldakt. Obr. 1796, F. 8, N. 31. (Forbachot l. a mell. térképen.)

⁵⁴ Feldakt. Obr. 1796, F. 8, N. 53. (Gernsbach, l. a mell. térképen.)

⁵⁵ Mac-Dermotti, i. f. KrA.

⁵⁶ Mac-Dermotti emlékirata. KrA, i. h.

⁵⁷ KrA, Feldakt., Obr., 1796, F. 8, N. 77.

az előcsatározásból komoly ütközet fejlődött s a francziák Kuppenheimet is elfoglalták.

Másnap (július 6) Dévay már visszavonult; előőrscsapatával *Malschnál* áll, északra *Kuppenheimtől*. Itt keresi fel *Beaupuy* francia tábornok szárnysegéde, a ki üzenetet hoz *Latournak* az ellentáborból. Dévay átveszi az általa hozott levelet, tovább is küldi, de kísérő jelentésében egyben figyelmezteti Latourt, hogy vélekedése szerint az üzenet nem fontos, s a küldöncz inkább csak kémkedés czéljából jött. — ⁵⁸

Ekkor már megérkezett volt a veszélyeztetett felsőrajnai sereghez *Károly főherczeg* főparancsnok, ki Moreau átkelésének hírére, melyet június 26-án tudott meg, azonnal abbahagyta a *Wetzlarnál* (június 15-ikén) vereséget szenvedett Jourdan további üldözését s az alsórajnai seregtől elvont tetemes segédhaddal, Hotze altábornagy hadtestével, — 15 gyalogos zászlóaljjal és 20 lovaszázaddal — sietve indult Latour segítségére. Az éleseszű ifjú fővezér már teljesen tisztában volt Moreau tulajdonképeni tervével, mely kétségtelenül az volt, hogy a *Schwarzwaldon* át a Duna völgye felé nyomuljon s egész seregével *Ausztria és Bécs ellen támadjon*, mely akkor teljesen védetlen volt. Minden áron eléje kellett hát kerülnie. De mivel az ellenség már előnyben volt azzal, hogy seregének jelentékeny része máris a Schwarzwald szívében járt, előbb egy erélyes támadással arra kellett kényszerítenie, hogy seregével visszajöjjön a Rajna völgyébe. A főherczeg kezdettől fogva el volt határozva arra, hogy bármily kimenetelű is legyen az ellenségre kényszerített ütközet, utána rögtön átmegy a hegységen a *Duna* felé, eléje vágva Moreaunak; s mivel a déli átjárókat már a francziák tartották elfoglalva, a *Stuttgart* felé vezető északi hegyi úton akart eléje kerülni.

E tervhez képest tette meg további intézkedéseit. Segédhadával július 2-án már Mannheimtől délre *Schwetzingenig* érkezett s onnan is tovább vonulva július 5-ikén egyesült Latour sere-

⁵⁸ Feldakten, Oberrhein, 1796, F. 8, N. 95. (Bécsi hadi levéltár.)

gével s átvette a közvetlen főparancsnokságot.⁵⁹ A francziák akkor már, mint az előzőkből láttuk, úgy a Rajna síkságán, mint a Murg völgye felől erősen szorongatták Latour seregét, melynek az nap már Kuppenheimen túl kellett visszavonulnia. Láttuk, hogy július 6-án már Dévay is *Malschig* húzódott vissza előőrseivel; a főserег pedig mögötte *Mühlburg* és *Ettingen* között zárta el a Rajna völgyét.⁶⁰

Most mind a két fővezér — *Károly főherczeg* és *Moreau* — döntő ütközetre készült. Július 6., 7. és 8. napja előkészületekben telt el. Így Károly főherczeg időt nyert arra, hogy tervéhez képest a szász segédcsapatokat s még néhány gyalogzászlóaljat és lovasszázadot előre küldjön *Stuttgart* felé egészen *Pforzheimig* az előre kijelölt útvonal biztosítására.⁶¹ Ugyanez nap Dévay tábornok parancsot vett, hogy a balszárnny biztosítására Malschtól északra *Oberweier* községnél foglaljon állást;⁶² egyidejűleg *Canisius* tábornokkal együtt az előhad élére rendeltetvén, Latour kijelölte a parancsa alá adandó csapatokat.⁶³ Ezt az intézkedést azonban a főherczeg másnap megváltoztatta. A 9-ére megállapított csatarend szerint a balszárnynak *Kaim* tábornok alatt a hegységben az *Alb* folyó völgyében kellett előnyomulnia; a centrumnak *Sztáray* alatt a hegység szélén *Malsch* és *Kuppenheim* felé; a jobbszárnynak *Latour* alatt a Rajna mellett. *Dévay* tábornok a *Sztáray* alatt álló centrum előhadának élére állíttatott, elég jelentékeny haderővel: 7 század *Ferdinánd*-huszárral és 6 század *Kinszky*-svalizsérrel, továbbá mintegy 5 zászlóalj gyalogsággal (2 *Pellegrini*-, 1 *Splényi*-, 1 *székely* és $\frac{2}{3}$ *szerb* zászlóalj).⁶⁴

*

⁵⁹ Károly főhg, i. m. 11, 88–95. l.

⁶⁰ L. a mellékelt térképen.

⁶¹ Károly főherczeg, i. m. 11, 100. l.

⁶² Latour tábornoszernagy Hotze altábornagyhoz, 1796, július 7. Feldakt., Obr. F. 8, N. 105 1/4.

⁶³ Latour, Durmersheim, 7. Juli 1796. — KrA, Feldakt. Obr. F. 8, N. 105 2/4. (A Dévay alá rendelt csapatok e beosztás

szerint a következők lettek volna: 2 század császár-svalizsér, 2 század Coburg-svalizsér, 6 század székely gyalogos, 6 század az 1. szerb ezredből, 4 század a 2. szerb ezredből s «a mi megvan» [«was da ist») a 2 szlapon ezredből.)

⁶⁴ Schlachtordnung der oest. Oberrhein-Armee am 9. Juli 1796. — Károly főhg i. m. 11, 102. l.

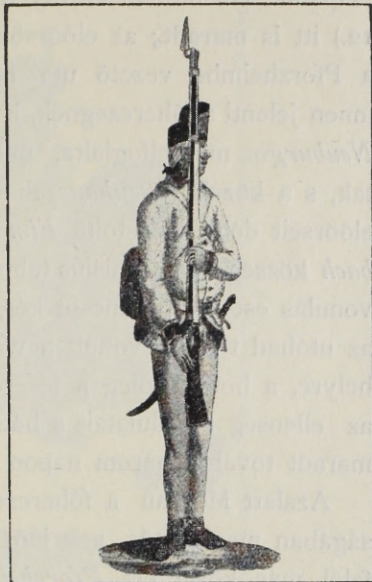
Július 9-én ment végbe a mindkét részről keresett döntő ütközet, melyet a csata középpontjába eső helységről *malschi csatának* neveznek. A támadást a francziák kezdték. Centrumuk *Desaix* tábornok alatt *Sztáray* centruma ellen támadt s *Dévay* előőrseit túlerejével csakhamar kiszorította *Malschból*. A mint azonban *Dévay* az előhaddal maga is odaért, a francziákat visszakergette *Malschból* a falu mögött emelkedő dombig. Miután azonban az ellenség erősítéseket kapott, a harcz megújult s megint erős küzdelem folyt e fontos középállás birtokáért. A francziák a falut még kétszer elfoglalták, de mindannyiszor kiverettek s mikor az egész *Sztáray*-centrum akcióba lépett s a Rajna síksága felől *Latour* lovasságától is támogatást nyert, végleg visszavonultak a *Malschtól* délre elterülő erdőségbé. Ezalatt a jobbszárny is előrenyomult s az ellenséget *Rastattig* űzte vissza. E két vonalon hát teljes volt a győzelem. Azonban a hegyek közt a francziák elé küldött *Kaim* tábornok teljes vereséget szenvedett; egy egész gránátos zászlóalja fogságba került és így kénytelen volt *Pforzheim* felé menekülni, a hol már ott állottak Károly főherczeg előre küldött előcsapatai. *Moreau* így ura maradt a *Schwarzwaldnak* s így Károly főherczegnek nem volt veszíteni való ideje, ha mégis meg akarta előzni a Duna felső völgyében; ezért már a csatát követő napon, július 10-én reggel 8 órakor megindult s erőltetett gyorsmenetekben *Durlachon* át a *Pfinzbach* völgyébe kerülve *Pforzheimbe* sietett.⁶⁵ Itt egyesült a már 7-én előre küldött csapatokkal és *Kaim* tábornokkal, ki a szétugrasztott balszárnynyal a vereség után parancs szerint szintén idetartott. A sereg most

⁶⁵ A csata leírása: Károly főhg, i. m. II, 106–108. l. Térképe: i. m. melléklete, Schlacht bei Malsch. — *Dévay* önéletrajzában csak röviden említi e napok eseményeit: «usque *Kuppenheimium* recessimus [a június 28-iki reucheni ütközet után], ubi cum Archi-Duce et nonnullis copiis ejus conjuncti per biduum pugnam protractimus, neque de loco nostro moveri

potuimus [a július 4-iki és 5-iki csatározások]. Sicque tertia die [nem pontos: július 9-ikén, a *malschi* ütközet napján], postquam a D. Generali Keim unam totam legionem intra montes hostis interceptisset, ne exercitus ab hoste circumiri possit, Archi-Dux universas copias retraxit.» I. f. 12. l.

itt egy hétig megpihent, rendezkedett és előkészült a további hadműveletekre. Ez idő alatt a főherceg-hadvezér már teljesen megállapodott további haditervében, melynek lényege abban állott, hogy kisebb számú seregével egyelőre döntő ütközetbe nem bocsátkozik, hanem az ellenséget apró csatározásokkal feltartóztatva lassankint visszavonul Moreau előtt keletre, az osztrák határ felé. Hasonló eljárásra adott parancsot *Wartensleben* tábornagynak, a kit távozásakor az alsórajnai sereg élére állított *Jourdan* ellen. Miután a főherceg és az általa elvont seregrész tavezásával ez a sereg is megfogyatkozott, Jourdan túlereje előtt már szintén visszavonulóban volt a Majna felé. Most ennek a seregnek úgy kellett a visszavonulást intéznie, hogy mennél közelebb jusson a főherceg seregéhez. Mikor aztán már csaknem összeértek, — így tervezte —, akkor hirtelen egyesíti a két sereget s egyesült erővel és számbeli túlsúllyal először *Jourdan*-t, azután *Moreaut* támadja meg, a győzelemre való biztos kilátással.⁶⁶

E genialis terv kivitelében kezdettől fogva fontos szerep jutott *Dévay* tábornoknak, a ki már a malschi csatában is az ütközet középpontjában állott s azon a ponton diadallal állotta meg helyét. A csata után neki jutott az üldöző ellenség feltartóztatásának terhes és veszedelmes feladata az utóhad élén. Ehhez képest a csatát követő napon, július 10-én dandárával

90. GYALOGOS A NÁDASDY-EZREDBŐL.
(Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban.)

⁶⁶ Károly főhg, i. m. II, 129. l.

utolsónak indult *Durlachon* át *Pforzheim* felé; de *Durlach* és *Pforzheim* között feleúton meg kellett állapodnia a *Pfinzbach* völgyében, *Wilferdingen* helységnél, a főserég által elhagyott táborhely előtt, hogy az ellenség további előnyomulását feltartóztassa, a főserég mozdulatait eltakarja, s ezáltal időt szerezzen arra, hogy *Károly főherczeg Pforzheimnél* teljes rendbe szedje csapatait. Az utóhad *Dévay* alatt három napig (július 10., 11., 12.) itt is maradt; az előörsöket *Dévay* úgy állította fel, hogy a *Pforzheimbe* vezető utat magának biztosítsa.⁶⁷ Július 11-én innen jelenti a főherczegnek, hogy az ellenség az *Enz* völgyében *Neuburgot* már elfoglalta, mikor a mieink oda bemenni akartak, s a közeli *Ottenhausenban* is erős gyalogsággal áll. Ő maga előörseit délre előretolta *Elmendingen*, *Weiler* és *Hoch-Wetterbach* községéig. *Canisius* tábornokkal érintkezésben van. Visszavonulás esetére parancsot kér, merre vegye útját.⁶⁸ Július 13-án az utóhad tovább vonult a *wilferdingeni* magaslatokon arra a helyre, a hol előzőleg a főserég táborozott, hogy onnan figyelje az ellenség mozdulatait s hátráltassa előnyomulását; e helyen maradt további három napon át, július 16-áig.⁶⁹

Az alatt *Moreau* a főherczeg tervei felől való tájékozatlanságában meglehetősen sok időt vesztett; végre július 16-án dél felől már közel ért *Pforzheimhez* és támadással fenyegetett. A főherczeg, tervéhez híven, kitért a támadás elől s július 19-én az *Enz* völgyén át tovább vonult *Stuttgart* felé. Egyidejűleg *Dévay* is parancsot vett, hogy a főseréget ez irányban kövesse. Július 17-én tehát ő is megindult a háttérrel a *wilferdingeni* táborhelyről és *Pforzheimen* keresztül az *Enz* völgyében *Enz-*

⁶⁷ «10. Juli. — General Devay ward jetzt zur Arrière-Garde bestimmt und rückte vor das von der Armée verlassene Lager bei Wilferdingen ein, wo die Posten so gestellt wurden, dass man immer Meister bei Pforzheim sein konnte.» *Mac-Dermotti emlékirata*, *KrA*, *EH. Carl*, 1796. F. 13, N. 8.

⁶⁸ *Wülfferdingen* 11. July 1796, ½10

Uhr vormittags. — *KrA*, *EH. Carl*, 1796. F. 7, N. 120/h.

⁶⁹ «13. Juli rückte die Arrière-Garde auf den Platz wo die Armée campirt hatte auf den Höhen von Wilferdingen um die Bewegungen des Feindes zu beobachten und seine Nachrückung zu verzögern, wo sie bis 16. stehen blieb.» *Mac-Dermotti*, i. h.

burgig vonult. Ez útjában az ellenség előhada már utólérte a hátvéd utócsapatát s azt zaklatni kezdte; meg is támadta a Ferdinánd-huszárok egyik szakaszát s azt egészen Enzburgig kergette. Itt azonban e huszárcsapat «igazi katonai manővert hajtott végre, — oly szabatosan, mint akár csak a gyakorlótéren»: ⁷⁰ a csapatot vezető tiszt hirtelen álljt és frontot vezé-

91. VÉRTES A ZESCHWITZ-EZREDBŐL.
(Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban.)

nyelt, a karabélyokkal sortüzet adatott az ellenségre, mely eddig egész rendben nyomult utánuk. A lövésre a francziák lovai megbokrosodtak; erre a magyar huszárok leejtették a karabélyt s kivont karddal nekivágtak az ellenségnek, húsz emberét elfogták s a többit megfutamtították.⁷¹

Másnap, július 18-án, Dévay parancsot vett, hogy a *Stutt-*

⁷⁰ «machte ein wahres militärisches Manöver, wie auf dem Exercirplatz.» L. következő jegyzetet.

⁷¹ Mac-Dermotti, «Der Feldzug v. Jahre 1796 am Rhein.» I. f.

gart melletti *Feuerbachig* nyomúljon előre. Idejött tehát s a mondott község és Stuttgart között emelkedő magaslaton vett állást. Alighogy ez megtörtént, már az ellenség is mutatkozott; a francziák ugyanis *St. Cyr tábornok* alatt időközben elfoglalták Stuttgartot, kiverve onnan az osztrák lovaselőrsöt; most onnan *Cannstadt* felé nyomultak a főherczeg tábora ellen, mely a *Neckar* folyón túl *Mühlhausennél* vett állást. *Dévay* erre egy osztag karabélyossal és két lovassági ágyúval sietve elfoglalta azt a pontot, a hol az országút Stuttgart felől *Cannstadt* felé ágazik, s lövetni kezdte a francziákat, kik a *cannstadti Neckarhidat* minden áron hatalmukba akarták keríteni. Azonban *Dévay* ágyúi oly heves tüzelést folytattak ellene s csapataink oly erős ellenállást fejtettek ki, hogy miután halottakban és sebesültekben nagy veszteségeket szenvedett, végre is el kellett állania szándékától. *Dévay* utóhada erre másnap (július 19.), zavartalanul és minden akadály nélkül kelhetett át a folyón.⁷² Itt végre ismét egyesült a főszereggel. [Térkép: 311. l.]

Dévay maga önéletrajzában a *malschi* csata után ez időpontig végzett dolgairól csak egészen röviden emlékszik meg: «Az utócsapatok vezetésére rendeltetvén — úgymond — a *dur-lachi* országúton három napon és három éjszakán át folytonos csatározások és összecsapások közben végre *Stuttgartig* értem, a hol is ott találtam a főherczeget a sereggel.»⁷³

Amint *Dévay* a főherczeg táborába ért, rögtön parancsot vett, hogy *Hotze* altábornagy hadtestéhez csatlakozva, dél felé vonúljon a *Neckar* folyó völgyében, hogy az *Ulm*hoz vezető utat fedezze. Ez a hadtest tehát már másnap, július 20-ikán, *Esslingen* és *Plochingen* között állott fel; *Dévay* az előhaddal *Plochingenig* nyomult előre.* A francziák már a következő napon (július 21) általános támadást kezdtek: északon *Taponnier* tábor-

⁷² Mac-Dermotti, i. f., a fenti dátum alatt.

⁷³ «Ego postrema agmina ducere jussus, publica in via versus urbem *Durlach* per tres dies et noctes continuis velitationibus

et conflictibus rem gerendo tandem *Stuggardum* deveni, ibi Archi-Duce cum exercitu reperto.» I. f. 12. l.

* Térkép: 311. l.

nok *Cannstadt*nál Károly főherczeg ellen, délen *Laroche* tábornok *Esslingennél* *Hotze* ellen. Az egész vonalon heves ütközet fejlődött. *Esslingennél* az ellenség három rohamot is intézett, de mindannyiszor visszaveretett; végre is *Dévay* döntötte el a harczot azzal, hogy *Plochingennél* átkelt a folyón s a francziákat oldalba támadta, mire az ellenség igen nagy veszteségek után kénytelen volt szándékáról lemondani és előbbi állásába visszavonulni.⁷⁴

A főherczeg (a ki azalatt *Cannstadt*ot szintén megtartotta a francziák ellen) ezzel elérte célját. Feltartóztatta az ellenséget s biztosította magának a szabad utat a Duna felé, a nélkül hogy döntő ütközetbe ereszkedett volna. A csatát követő napon (július 22) mind a két hadtest megpihent s előkészült a további visszavonulásra. *Dévay* *Plochingennél* töltötte a pihenőnapot s itt vette a parancsot egy további fontos küldetésre. Amíg ugyanis most a fősereg egyenest keletre tartott tovább *Donauwörth* irányában, *Dévay*nak egy külön hadosztálylyal délnek *Ulm* felé kellett vonulnia, hogy az ottan, valamint alább a Dunán *Günzburg*-ban és egyebütt felhalmozott készleteket és szállítmányokat a francziák elől biztonságba helyezze.⁷⁵

Július 23-ikán tehát megindult a *Fils* völgye mentén s mintegy 40 kilométernyi út után (csak egyórai pihenővel) a «*Geislinger Steig*» hágón át *Urspringig* érkezett különítményével, mely 5 osztag Ferdinánd-huszárból és 4 gyalogos zászlóaljából állott. (Egy székely, egy szlavóniai, egy Toscana s egy Leloup-vadász-zászlóaljából.)⁷⁶ Onnan másnap (július 24) a *Blaubach* völgyébe *Blaubeuern* községig érkezett, *Ulm* közvetlen közelébe.* Ott azután egy időre megállapodott, várva a további parancsokat. Helyzete itt csakhamar válságosra fordult; az ellenség már eddig is nyomában volt s július 26-ikán meg is támadta. Itt hát az elszigetelt különítmény nagy veszedelemben forgott, de szerencséjére ép akkor ért *Ulm* vidékére *Fröhlich* altábornagy hadteste,

74 Mac-Dermotti, i. f.
75 V. ö. Károly főhg, i. m. II, 154. l.

76 Mac-Dermotti emlékirata.
* Térkép: 311. l.

mely még a Kehlnél való ellenséges átkelés után elszakadt a főseregtől s most a Schwarzwald déli völgyein át közeledett *Condé* herczeg emigráns csapataival együtt, hogy a fősereggel egyesüljön. Ez most (július 28-án) segítséget küldött Dévaynak, ki ennek folytán megállhatta helyét.⁷⁷ Ő maga önéletrajzában a Stuttgarttól Ulmig vezető útjáról ezeket mondja: «Stuttgart városánál és később folyvást borzasztó veszedelmeknek voltam kitéve; miután azonban egy *Gyulai-féle zászlóaljat* kaptam segítségül, mely ez alkalommal valóban nagyon vitézül viselkedett, terhem valamennyire megkönnyebbült. Így aztán az egész úton egészen *Ulmig* sok foglyot ejtettem és számos császári hadikészletet megmentettem.»⁷⁸

Azalatt Károly főherczeg a fősereggel keletnek vonúlva július 26-ikán a *Sváb Jura* platójára ért s ezt a természet által meredek hegyoldalakkal várszerűleg megerősített helyet választotta táborhelyül, *Böhmenkirch* helység mellett. *Moreaut* ezzel a legnagyobb zavarba hozta; a francia fővezér ugyanis eddig *Dévay* nyomába indult *Ulm* felé; most vissza kellett volna fordúlnia a szűk hegyi úton, hogy a főherczeg ellen fordúlhasson, mi a legnagyobb kockázattal járt volna, mivel a völgyoldalak meredeksége miatt egész erejét nem fejthette volna ki. Így hát a főherczeg néhány napon át nyugodtan megmaradhatott kitűnően választott helyzetében.⁷⁹ [Lásd a térképen, 311. l.]

Mivel e hely megválasztásával épen az volt a célja, hogy időt nyerjen s az ellenséget mindaddig feltartóztassa, a míg az *Ulm* és *Günzburg* között levő raktárak kiürítetnek,⁸⁰ *Böhmenkirch*ből július 31-ikén parancsot küldött *Hotze* altábornagynak, ki tőle délre épen *Urspring* előtt állott, hagyja meg *Dévay*nak,

⁷⁷ Károly főherczeg, i. m. II, 166–7. l. V. ö. Mac-Dermotti, i. f. KrA, EH. Carl, 1796. F. 13, N. 8.

⁷⁸ «penes et post civitatem [Stugardum] indesinenter horrendis periculis expositus fueram; submissa tamen una legione in auxilium Gyulaiana, quae etiam revera

semet in ea occasione nimium virtuose gesserat, parum onus meum alleviatum est. Sicque toto in itinere penes complurimos captivos factos copiosos etiam comeatu caesareos salvavi.» I. f. 13. l.

⁷⁹ Károly főhg, i. m. II, 155–6. l.

⁸⁰ U. o. 154. l.

hogy különítményével menjen át *Ulm*nál a Duna jobb oldalára, bontsa le azon a tájon az összes hidakat s maradjon mindaddig a túlsó parton, míg *Fröhlich* altábornagy is arra a vidékre ér; akkor aztán, maga mellé véve *Gyulay* ezredest is, keljen át ismét a baloldalra s ott egyesüljön *Fröhlich* haderejével.⁸¹

A vett parancshoz képest a különítmény Dévay parancsa alatt (augusztus 1-én) *Ulmon* áthaladva átkelt a Dunán s a túlsó parton *Osterhausen*ban vett éjjeli szállást. Az *Ulmban* levő hadikészletet azonban nem ürítette ki, mivel erre vonatkozólag megkésve vette a parancsot. Úgy látszik, e hibáján kívül eső mulasztással magára vonta a főherczeg neheztelését, miért is *Hotze* altábornagy (augusztus 3-án írt jelentésében) kimenti a vitéz tábornokot: «*Dévay* tábornok úr — úgymond — az állítólag *Ulmban* levő tüzérségi és gyalogsági fegyverek megsemmisítését elrendelő parancsot csak akkor vette, a mikor már másodszor is átment a Dunán és dandárával a *langenau*i táborba vonúlt s így lehetetlen volt a meghagyást teljesítenie; azonban Császári Fenséged parancsát sürgősen átküldte *Fröhlich* altábornagynak, a kinek teljesen módjában áll a dolgot végrehajtani».⁸²

Dévay önéletrajzában még évek múlva is kicsendül a meg nem érdemelt neheztelés fölött érzett bántódása: «Parancsot véve — úgymond —, csapataimmal átkeltem a Dunán, s helyembe *Fröhlich* tábornok úr jött, a kinek szigorúan meghagyatott, hogy *Ulm* városából az összes hadiszereket elvigye, a mit pontosan végre is hajtott; erre nézve ugyan már elébb én is vettem parancsot, de azt más szükségesebb teendőim miatt végbe nem vihettem, ámbár nagyobb biztosság okáért sok más birodalmi városban ezt is megtettem, a mit ma is bizonyíthatnak».⁸³

⁸¹ Károly főherczeg *Hotze* altábornagynak; *Böhmenkirch*, 31. Juli 1796. — *KrA*, *EH. Carl*, 1796, F. 7, N. 361.

⁸² *Hotze* an *EH. Carl*; *Nieder-Stötzingen* (a Duna mellett) 3. August, 1796. — *KrA*, *EH. Carl*, F. 8, N. 24.

⁸³ «accepto mandato cum copiis meis *Danubium* trajeci, in locum meum succe-

dente D. Generali *Fröhlich*, cui serio impositum fuerat totum armamentarium ex civitate *Ulm* auferre, quod et accurate peregit; mihi quidem id jam prius demandatum, sed Ego propter alios magis necessarios labores in effectum ducere nequivi; quamquam id etiam Ego in pluribus aliis civitatibus imperialibus majoris securitatis

Másnap (augusztus 2) Dévay a helyébe jött Fröhlichnek újból átengedte a segítségül kapott Gyulay-zászlóalját még két más zászlóaljjal együtt, maga pedig a kapott parancs szerint dandára megmaradt részével (egy székely és egy szerb gyalog-zászlóaljjal és három osztag Ferdinánd-huszárral) *Leipheimnél* átkelve visszament a Duna balpartjára és *Langenau* mellett ütött tábort.⁸⁴ (Itt kapta a megkésített parancsot az ulmi hadi-készletek kiürítésére, melyet már nem hajthatott végre.)

A vonulóban levő összes csapattestek most *Donauwörth felé konvergáltak*, hogy az oda szintén útban levő derékhaddal *Károly főherczeg* alatt egyesüljenek. Az egyesülésre annyival nagyobb szükség volt, mert időközben a szövetséges német fejedelmek békét kötöttek a francia köztársasággal, minek következtében a sváb és szász segédcsapatok elhagyták a főherczeget, ki most már *Hotze* hadtestével együtt közvetlenül csak 14.000 gyalogos és 11.000 lovas fölött rendelkezett.⁸⁵ A főherczegnek az volt a szándéka, hogy *Donauwörth* táján *Moreauval* megütközik; — de nem azért, hogy döntést provokáljon, hanem hogy tévedésbe ejtse és időt és módot nyerjen arra, hogy az időközben Jourdan elől ugyancsak *Donauwörth* tájára vonuló alsórajnai sereggel egyesülve hirtelen *Jourdanra* vesse magát.

Dévay mozdulatainak is ebbe az általános haditervbe kellett illeszkedniök. Miután a Dunán átvezető hidakat a francziák elől elrombolta s augusztus 2-ikán visszament a balpartra *Langenauig*, innen augusztus 3-ikán folytatta útját a Duna mentén *Donauwörth* irányában s *Rammingenig* ért, a hol egyesült a *Hotze* altábornagy által részére erősítésül hátrahagyott csapatokkal: 2 *Toscana* és 2 *Károly főherczeg* zászlóaljjal s a *Waldeck*-dragonyosok 2 osztagával.⁸⁶ Együttal parancsot vett *Hotze* altábornagytól,

causa perfecerim quod hodie dum adhuc adtestabuntur.» I. f. 13. l.

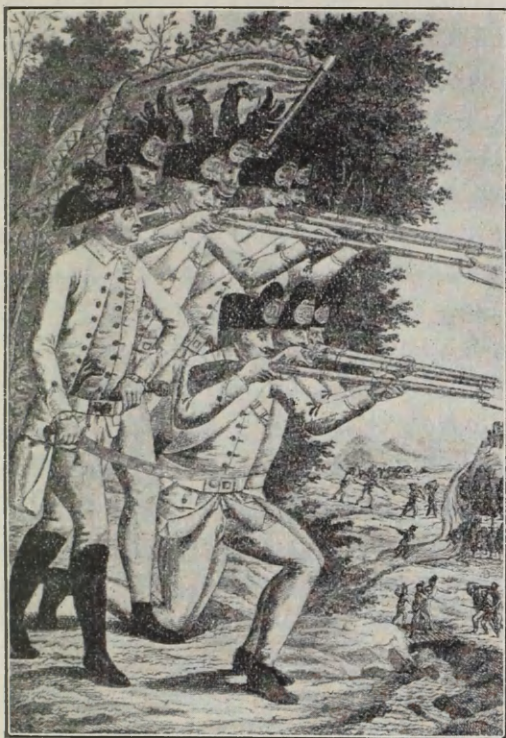
⁸⁴ Mac-Dermotti, i. f. E szerző előadása szerint Dévay a Gyulay-zászlóaljon kívül a *Bender-* és *Hohenlohe*-zászlóaljat adta át Fröhlichnek. Hogy a *Toscana* és *Leloup-*

vadász zászlóalj, melyek ugyane forrás szerint *Urspringnél* még vele voltak, időközben hová lettek, arról nem ad felvilágosítást.

⁸⁵ Károly főhg, i. m. II, 152—3. l.

⁸⁶ Mac-Dermotti, i. f.

hogy dandárával *Gundelfingenig* menjen és addig is *Riese* altábornagy parancsa alá rendelje magát, kitől további utasításait venni fogja.⁸⁷

92. KATONÁK A GYULAY-EZREDBŐL.
(Kotzka rajza után Conti metszete.)

Ez az útja azonban már nem ment símán. Alighogy Rammingenbe ért, megtudta, hogy a helység mögötti dombokon túl

⁸⁷ «Iam trans Danubium post civitatem *Koltensingen* [*Gundelfingen*] constitutus, mandatum accipi, ut me cum D. Generali *Riese* et copiis ejus, ex tribus legionibus et Regimine Valdek constantibus illico conjungerem.» Dévay, i. f. 13. l. — V. ö. *Marsch nach Neresheim*. — *Hotze an EH. Carl, Niederstötzingen*, 3. August, 1796. — *KrA, Eh Carl*, 1796, F. 8, N. 42. E jelen-

tés szerint a *Riese* altábornagy és Dévay tábornok alatt álló kombinált hadosztály összetétele a következő volt: «1 Bat. EH. Carl, 787 M. 2 Bat. GH. Toscana, 1445 M. 2 Bat. Pfalzer, 1143 M. 6 Comp. Szekler, 1000 M. 6 Escadr. Ferdinand-Husaren, 900 M. 6 Esc. Waldeck-Dragoner 1000 M. = 5 Bat., 6 Comp., 12 Esc. = 4375 Inf., 1900 Cav.»

Nerenstetten és *Dettingen* helységeknél már francziák tábo-roznak.⁸⁸

A mint másnap (aug. 4.) tovább akart vonúlni, a francziák már rá is támadtak, de nemcsak hogy nem bírták útjában feltartóztatni, hanem még tetemes veszteségeket is szenvedtek. E csetepaté lefolyásáról báró *Riese* altábornagy, *Dévay* új felettes parancsnoka, még aznap a következő jelentést küldte a főher-czegnek:

«*Dévay* báró tábornok jelentése szerint balszárnya ma reggel 6 órakor *Hausen* és *Lindenau* táján megtámadtatván, a nagyszámú ellenséges gyalogság és ágyúk által egészen *Lindenau* mögé üzetett.»

«Mivel ennek következtében jobbszárnya erősen ki volt téve az ellenségnek, a tábornok úr délelőtt 11 óra felé egészen lassan *Stotzingenig* vonúlt vissza. Innen kiküldött lovascsapatai aztán újra megtámadták az ellenséget, sokat levágtak és három foglyot ejtettek, a kik legközelebb be fognak küldetni. A foglyok vallomása szerint az ellenséges oldalon *Vandamme* tábornok a parancsnok, kinek hadereje három féldandárból áll, egyenkint háromezer emberrel és 250 lovas vadászszal, nem számítva a huszárokat, a kik szintén mutatkoztak.»

«Az ütközet déli 1 óráig tartott. Most minden csendes, azonban úgy látszik, hogy az ellenség a jobbszárny ellen vonúl, s lehet, hogy holnap ezt fogja támadni. Hogy tehát erőmet jobban koncentráljam, támadás esetén az összes csapatokat vissza fogom vonni s a terep minősége szerint a *Brenz* patakon innen vagy túl fogom felállítani.»⁸⁹

A visszavonulás másnap, augusztus 5-ikén is tovább folyt. A folyvást előrenyomuló francziák elől *Riese* altábornagy a *Brenz* patakon átkelve a Duna mentén *Gundelfingenen* túl egészen *Dillingenig* vonúlt vissza.⁹⁰ A következő napon (aug. 6)

⁸⁸ Mac-Dermotti, i. f.

⁸⁹ *Riese* an E.H. Carl, Obermedlingen, 4. August, 1796. — KrA, E.H. Carl, 1796, F. 8, N. 36.

⁹⁰ Károly főhg, i. m. 11, 172. l. Lásd a mellékelt térképet, 311. l.

már Dévay is Dillingennél állott s előrsül Gundelfingennél *Mecséry* kapitányt helyezte el egy osztag (200 ember) *Ferdinánd*-huszárral és 50 *Leloup*-vadászszal.⁹¹ A francziák itt csakhamar szorongatni kezdték az előrsöt s már harmadnapra (aug. 8) nagy erővel megtámadták: «Itt az előrsök között — mondja Dévay önéletrajzában — több összeütközés ment végbe, miután az ellenség egy hadosztálya [a *Duhesme*-féle divízió] mögöttem vett állást [Hermaringen és Giengen községeknél a Brenz völgyében]. Kevés nap múlva erős csapattal megtámadta *Mecséry* kapitányt, a ki nekem rögtön jelentést küldött veszedelmes helyzetéről és segítséget kért. A legnagyobb gyorsasággal segítségére is jöttem a főherczeg Ferdinánd-ezred és a *Waldeck* [dragonyos] ezred két-két osztagával s egy osztag gyalogsággal; s még csak együtt sem volt valamennyi [a gyalogosok nyilván még elmaradhattak] már rátámadtam az ellenség seregére: vissza is üttem *Gundelfingen* mögött levő táborába, miközben két ágyúját, három szerkocsiját és 2—300 emberét elfogtam. Erről az esetről Riese altábornagy rögtön jelentést tett a főherczegnek.»⁹²

Mecséry Dániel kapitány, a ki úgy ez alkalommal, mint a három nap múlva vívott neresheimi csatában annyira kitüntette magát, vitézségeért még ez évben elnyerte a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét.⁹³

*

91 Mac-Dermotti, i. f. — Ez ugyan nem Ferdinánd, hanem székely huszárokat említ, a mi nyilván *lapsus memoriae*. *Mecséry* Ferdinánd-ezredbeli kapitány volt; s a fentebbi jegyzetben közölt jegyzék szerint Dévay hadosztályában csak Ferdinánd-huszárok és székely *gyalogosok* voltak.

92 «ubi inter excubias complures velitationes evenere, si quidem jam hostis cum una divisione post tergum meum collocaverat; et post paucos dies accidit ut Capitaneus *Mecséry* hostis vallida [sic] cum manu aggrederetur, cui illico statum suum periculosum mihi significanti et subpetias a me imploranti cum duabus *EH. Ferdinand* et duabus *Valdek* una cum una

pedestri divisionibus summa cum celeritate auxilio adfui et nec adhuc convenientibus omnibus in hostile agmen irrupi: quem post amissa 2 tormenta 3 que munitionis currus cum pluribus quam 200 aut 300 in captivitatem nostram redactis in sua Patria Castra post Koltenfingen [Gundelfingen] situata recedere coegi; quem actum illico D. Generalis *Riese* Archi Duci significavit.» I. f. 13. l.

93 «Rittmeister Daniel von Mecsery, der sich am 8. und 11. August bei Gundelfingen auszeichnete, wurde [1796] Maria-Theresien-Ordensritter.» Thürheim, Gedenblätter etc., II, 156. l.

Mikor az osztrák-magyar balszárny s a francia jobbszárny előcsapatai között az elébb leírt összeütközés végbement, a helyzet már megérett az általános ütközetre. A két sereg egymással szemben már teljesen felvonult a *Brenz*, a *Duna* és a *Wörnitz* által körülzárt dombvidéken, a *Sváb Jura* keleti nyúlványain. Az osztrák-magyar sereg arcvonala egyenest nyugatnak, a francziáé keletnek fordult. Moreau seregének középpontja *Neresheim* falunál volt. Ezzel szemben állott fel Károly főherceg seregének centruma *Hotze* altábornagy alatt; ettől északra *Sztáray* alatt a jobbszárny, a *Wörnitz* völgyére támaszkodva; délre a balszárny *Riese* alatt, *Dévay* dandárával a Dunára támaszkodva. [Lásd a 303. lapon közölt térképet.]

Károly főherceg augusztus 11-ikére határozta el az általános támadást. A csataterv szerint a főtámadást az osztrák-magyar centrumnak kellett a francia hadállás középpontja ellen intéznie; a jobbszárny előhadának északon csak demonstrálnia kellett a francia balszárny ellen; ellenben délen a *Riese* és *Dévay* által vezényelt balszárnynak a Duna és *Brenz* mentén *Gundelfingenen* át kellett előnyomúlnia, hogy a francia jobbszárnyat visszavetve, az ellenséges centrum hátába kerüljön s azt az osztrák centrummal közrefogja.

A csata reggel 7. órakor kezdődött. Az osztrák centrum ugyan előrenyomult, de a francia centrum állását nem bírta megingatni. «Csak a balszárnyon — mondja maga a főherceg — vívtak ki az osztrákok teljes győzelmet. *Riese* altábornagy *Duhesme* tábornokot előbb *Mödlingen*ből [a Duna mellett], majd *Giengen*ből [a *Brenz* mellett] kiverte. *Duhesme* nagy bajjal s az osztrák lovasságtól folytonosan üldözötve, *Böhmenkirchen* túl egészen *Weissensteinig* vonult vissza. [Légvonalban 40 kilométer távolságra.] *Riese* két ágyút foglalt el, *Oggenhausenig* nyomult előre [a francia centrum hátába] s megszállotta *Heidenheimet* [hol a francziák hadikészlete volt] s könnyű lovassága [*Dévay* vezénylete alatt] *Hausenig* és *Gerstettenig* nyomult [*Duhesme* nyomában]. A francia seregpodgyász, hadipénztárak és lőszer-

kocsik a legnagyobb sietséggel menekültek Heidenheimből *Aalenba* [20 kilométer távolságra].

A csata sorsát a balszárnyak ez a sikeres támadása döntötte el. Az ütközet délutáni két órára véget ért, mert egyrészt az osztrák centrum nem tudott előrehaladni, másrészt a francziáknak elfogyott a lőszerük s a trén menekülése miatt újhoz nem juthattak.⁹⁴

A főherceg ezzel teljesen elérte célját; arra nem is gondolhatott, hogy a tetemes túlerőben levő francia sereget döntő ütközetben megsemmisítse. A csatát csak azért provokálta, hogy további hadműveleteit néhány napon át zavartalanul folytathassa; ezt az alkalmat pedig bőven megadta neki a francia jobbszárny és hadipodgyász teljes szétszórása: tényleg napokig tartott, míg Moreau a seregét ismét rendbe szedhette és további üldözésre gondolhatott.

Hogy a Riese-hadtestnek az egész hadjárat további folyamára nézve döntő sikerében ismét *Dévay* tábornokot illeti az országnak, az kitűnik úgy az egykorú szemtanúk, mint a saját előadásából is.

«A csatatervezés értelmében — írja *Mac-Dermotti* ezredes, mint az ütközetben résztvevő szemtanú — pontban 6 órakor mind a két hadoszlop megindult; s az első, *Dévay* tábornok alatt, az országúton *Obermeidlingen* [Mödlingen] felé oly gyorsan nyomult előre, hogy az ott levő ellenséges csapatok arra sem találtak időt, hogy csatarendbe álljanak; legnagyobb részük fogolylyá lett, a többi menekült s a menekülők egy része az erdő előtti magaslatokon levő táborba vette magát s ott négy csapatban felállott; míg a lovasság megfutott. Nagyon heves általános ütközet után az ellentállók is az erdőn keresztül futásban kerestek menedéket. Ezeket a mi lovasaink *Dettingenen* és *Heldenfingenen* át egész *Gerstettenig* üldözték;... az egész hadtest erre *Hermaringen* felé egészen *Herbrechtingenig* nyomult előre, a hol

⁹⁴ Károly főhg i. m. II, 194—5. l.

tábort ütött. Zsákmányul esett 400 hadifogoly, 80 ló, 2 ágyú és 4 lőszerkocsi.»⁹⁵

Ebből is világosan látni, hogy ez erélyes és sikeres támadás első sorban Dévay műve. Megerősíti ezt előadást *Riese* altábornagy jelentése, melyet még az ütközet napján a főherceghez küldött, miután az ellenség megfutamítása után *Herbrechtingennél* [a Brenz völgyében] tábort ütött. A jelentés így szól:

«Ma délben épen *Oggenhausen* felé akartam indulni, a mikor észrevettem, hogy az ellenség a *Giengen*en túl emelkedő magaslatokon újból csatarendbe állott. Hogy a nyakamról lerázzam («*um mir diesen vom Hals zu schaffenn*»), mivel az *Oggenhausen* felé való vonulásomban bal oldalomon nyugtalaníthatott volna, azonnal támadást indítottam ellene («*liess ich sogleich Jagd auf ihn machen*») és *Dévay tábornok* nemcsak visszaszorította, hanem egészen *Hausenig*⁹⁶ és *Gerstettenig* kergette. Én a tábornokot a tartalékkal («*Soutien*») idáig követtem s holnap hajnalban innen megindulok *Oggenhausen* és *Heidenheim* felé.

Ma délután még több foglyot is behoztak, köztük *Moreau tábornok főszárnysegédét* is.»⁹⁷

Ezzel a *Riese-Dévay* hadtest az ellenséges centrumnak teljesen hátába került, miután a francia jobbszárnyat három különböző irányban messze távolságra tökéletesen szétszórta. Maga *Dévay* az emlékezetes *neresheimi* csatában való szerepléséről a következőket mondja:

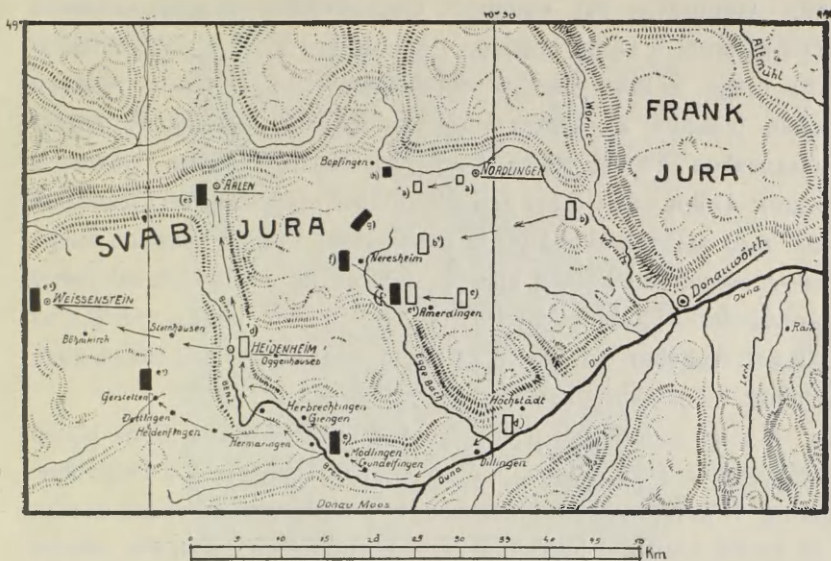
«Azalatt harmadnapra [az augusztus 8-iki előrsütközet után] a főherceg, ki tölem mintegy három óra járásnyira állott, megtudta, hogy *Moreau tábornok* seregünket megtámadni szándékszik. Ezért parancsot vettünk tőle, hogy az ellenség ama hadosztályát, mely *Gundelfingen* mellett, nem messze a Dunától volt elhelyezve [*Division Duhesme*], együttes erővel megtámadjuk.

⁹⁵ Mac-Dermotti, Der Feldzug v. 1796, KrA, EH. Carl F. 13, N. 8.

⁹⁶ Valószínűleg *Steinhausen*, a Böhmkirch és *Weissenstein* felé vezető úton.

⁹⁷ *Riese* an EH. Carl; *Herbrechtingen*, 11. August 1796. — KrA, EH. Carl F. 8, N. 135.

Ehhez képest előre elkészített tervünk szerint *Riese* tábornok jobbról, magam pedig balról [a Duna mentén] rátörtünk a bátor ellenségre; ⁹⁸ s bár erősen ellenállott s nekünk — főképen pedig nekem — nem csekély veszteséget okozott, végre mégis bevettük táborát, elvettük ágyúit s 1500 emberét fogságra vetvén, teljes

93. A NERESHEIMI ÜTKÖZET.

I. *Osztrák-magyar sereg*: □; a)–a¹) elővéd (Lichtenstein herceg); b)–b¹) jobbszárny (Sztáray); c)–c¹) centrum (Hotze); d)–d¹) balszárny (Riese és Dévay). — II. *Francia sereg*: ■; e)–e¹)–e²)–e³) a három irányba visszavert jobbszárny (Duhesme); f)–f¹) centrum (Desaix); g) balszárny (Saint-Cyr); h) elővéd (Delmas).

zavarba hoztuk és mintegy hat óra járásnyira tovább kergettük.» ⁹⁹

⁹⁸ Dévay szereplését és az egész támadás menetét világosan mutatja a Károly főherceg idézett munkájához csatolt térképgyűjteményből az 5. számú: «*Schlacht bei Neresheim*». (Itt ezt vettük alapul.)

⁹⁹ «Interea 3-ia post die praevie rescians Archi-Dux quod Generalis Mureau [sic] exercitum nostrum invadere in proposito habeat, idcirco ab Archi-Duce, a me circiter trium horarum spatio constituto, mandatum accepimus, ut nos quoque eam Divisionem hostilem, quae penes Koltent-

ingen [Gundelfingen] non procul a Danubio situata erat, unanimi consensu aggredemur; factaque prius dispositione D. Generalis *Riese* a dextera, Ego vero a sinistra impavidum adorti hostem [quamquam autem per non contemnenda nobis, et vel maxime mihi illata damna fortiter resisterit] tandem tamen Ipsa etiam Castra, Tormentorum et 1500 in captivitatem nostram deductorum hominum cum damno totum in confusionem redactum ad 6 horarum usque spatium fugaverimus.» I. f. 13. I.

Az így elért eredmény teljesen kielégíthette a főherczeget. Felhasználva az ellenség táborában okozott zavart, a csatát követő napon már megtette előkészületeit, hogy egész seregével átkeljen a Dunán. Ehhez képest már éjjel után parancsot küldött *Riese* altábornagynak is, hogy az üldözést abbahagyva még aznap (augusztus 12) vonuljon vissza előbb elfoglalt állásába *Dillingennél*, a Duna partján, s azután (13-ikán) e ponton keljen át; maga a főherczeg a deréksereggel a *Wörnitz* völgyén lefelé haladva *Donauwörthnél* szándékozott átkelni. A kapott parancshoz képest *Riese* Dévayval együtt 12-ikén vissza is vonult *Dillingenig*, a hol az ijedségükből magukhoz tért francziák már meg akarták akadályozni az átkelést; 13-ikán azonban mégis szerencsésen átkeltek s maguk mögött az összes Dunahidakat lerombolták. Ezután az egész hadtest tovább délnek vonult s az Ulmtól Augsburgba vezető országút mentén, *Burgau* helységben szállott meg, várva a további intézkedéseket. — ¹⁰⁰

A míg a főherczeg a malschi ütközet után a Felső-Rajna völgyéből a leírt módon vonult *Moreau* serege elől a Duna felé, addig *Wartensleben* tábornagy a főherczeg utasítása szerint az északi sereggel hátrált a *Majna* völgyén át *Fourdan* serege elől, úgy irányítva visszavonulását, hogy folyvást közelebb kerüljön a Duna völgyéhez s így lehetővé tegye a főherczegnek, hogy vele egyesülve túlerővel vethesse magát előbb *Fourdanra*, majd ennek teljes leverése után *Moreaura*.

A főherczeg augusztus 13-ikán már átkelt *Donauwörthnél*, mikor arról értesült, hogy *Wartensleben Regensburg* közelébe *Ambergig* érkezett. Most elérkezettnek látta az időt gondosan előkészített tervének végrehajtására. Maga mellé véve seregének felét (28.000 embert), három nappal a *donauwörthi* átkelés után hirtelen és titkon visszament (*Fngolstadtnál* és *Neuburgnál*) a

¹⁰⁰ Károly főherczeg, i. m. II, 195. l. Mac-Dermotti, i. f. — V. ö. Dévay: «sed post mediam noctem ex Archi-Ducis Imperio copias iterum trans Danubium ducere

et collocare debuimus, quod et feliciter confectum est. Verum vix ad Danubium appulimus, jam nos [hostis] infestare non destitit.» I. f. 14. l.

Duna balpartjára (augusztus 17.) és *Amberg* felé sietett, hogy ott *Wartensleben*nel egyesülve, a rég tervezett döntő csapást rámérje *Fourdan*ra. Egy héttel utóbb már a két egyesült sereg teljes győzelmet aratott *Fourdan* felett (ambergi csata, augusztus 24.), s *Würzburg*ig űzte visszafelé. [Erre és a továbbiakra lásd a 311. lapon közölt térképet.]

94. MAGYAR HUSZÁR A XVIII. SZÁZADBAN.
(Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban.)

E mellett sikerült még a főhercegnek Moreaut teljesen megtevesztenie szándéka felől. Serege másik felét ugyanis (30.000 embert)¹⁰¹ *Latour* gróf tábornoszernagy alatt visszahagyta a Dunától délre, azzal a meghagyással, hogy folytatva a lassú visszavonulást, a francia vezért még tovább csalja dél felé és Jourdantól lehetőleg messze távolítsa. Moreau teljesen belemert a kelepczébe.

¹⁰¹ A főherceg időközben jelentékeny erősítéseket kapott Ausztriából. Károly főhg i. m. 11, 203. l.

Mikor megtudta, hogy a főherczeg átkelt Donauwörthnél, hosszas előkészületek után (mert a Dévay által szétszórt jobbszárnyat és hadipodgyászt újból rendbe kellett szednie) ő is Donauwörthnél kísérelte meg az átkelést; mivel azonban ott a hidat lerombolva találta, fölfelé kellett mennie a Dunán s végül is *Dillingennél* kelt át (ugyanott, a hol Dévay a Riese-hadtesttel már 13-ikán átkelt); így a neresheimi csata után teljes egy héttel (augusztus 19.) jutott csak át a Duna túlsó partjára, — mit sem tudván arról, hogy a főherczeg időközben ismét visszament az innenső partra.

*

Azalatt *Latour*, felhasználva a neki engedett időt, a vett utasítások értelmében a *Lech* folyó mögé vonúlt: maga a derék-haddal *Augsburg* mögött vett állást; jobbszárnyát a Lech-torkolatig, balszárnyát az Alpok előhegységeig (*Füssenig*) terjesztette ki s ezzel amúgy is csekély seregét túlságosan felaprózta. A Lechen átvezető hidakat a visszavonuló sereg maga mögött mind felrobbantotta, hogy az ellenséget feltartóztassa.¹⁰²

Dévay — a mint láttuk — a *Dillingennél* való átkelés után Riese hadtestével egy időre *Burgauban* állapotodott meg, az Ulmtól *Augsburg* felé vezető országúton. Itt *Riese* megbetegedvén, a hadtest parancsnokságát *Mercandin* altábornagy vette át, a ki a Lech torkolata mellé *Rain* faluhoz rendeltetett, mint a jobbszárny parancsnoka. *Dévay* hadosztálya azonban még az úton elvált tőle, mert parancsot vett, hogy *Augsburgba* menjen, ott a *Latour* közvetlen parancsa alatt álló derékhadhoz csatlakozzék s az előörsök vezényletét átvegye.¹⁰³

Azalatt *Moreau*, *Dillingennél* való átkelése után, *Latour* nyo-

¹⁰² Károly főhg, i. m. II, 206—219. l., 234—5. l.

¹⁰³ «ibique [Burgauál] valetudinario facto D. Generali *Riese*, sub alas D. Generalis *Markentin* [Mercandin] deveni; et secundo post die ille [Mercandin] cum una parte copiarum fluvium Inn [recte: Lech]

trajicere, Ego vero *Augsburgum* versus movere et D. Generalis *Latour* exercitus excubiarum curam gerere jussus.» *Dévay*, i. f. 14. l. — V. ö. Károly főhg i. m. II, 235. l.: «Der rechte Flügel unter dem Fml. Mercandin deckte bei Rain den Übergang über den Lech.»

mában haladva (még mindig azon hiszemben, hogy a főherczeg egész seregét követi), augusztus 22-ikén — tehát további három nap múlva — a Lech partjáig érkezett *Augsburg*nál. Dévay hátvédét, mely már előbb is több csetepatét vivott a francia előőrsökkel, túlerejével még aznap átszorította a folyón s ezután megállapodott Augsburgban. Minthogy másnap (augusztus 23.) kiküldött előőrsei több sekélyes gázlóra akadtak s az ottani két lerombolt hid helyreállítása sem mutatkozott nehéz feladatnak, Moreau ezt a helyet választotta a folyón való átkelésre.¹⁰⁴

Latour ezalatt Augsburgon túl a folyó másik partján vett állást a *Friedberg* városka felett emelkedő magaslatokon. Mindössze hatezer embere volt itt együtt (4200 gyalogos, 1800 lovas), a kik közül három gyalogzászlóalj és hat lovasszázad *Dévay* vezénylete alatt a *Lech* partjáig volt előretolva. A vitéz, de tehetségtelen vezér elég vakmerő volt itt a francziák óriási túlerejével a küzdelmet fölvenni, noha Károly főherczeg búcsúzása-kor ettől egyenesen eltiltotta e szavakkal: «*Ha Moreau akár Bécs alá is érkezik, nem tesz semmit, csak én Jourdan megverhessem.*»¹⁰⁵

Moreau serege (24-ikén, épen Károly főherczeg ambergi győzelmének napján) minden nehézség nélkül átkelt félelmetes túlerejével a Lechen s a parton felállított *Dévay*-előhadat maga előtt elsöpörte. Erre a friedbergi magaslatokat, melyeken Latour állást foglalt, könnyű szerrel oldalt és hátulról is bekerítette s a csekélyszámú osztrák hadat úgy összeroppantotta, hogy ez alig talált utat a menekülésre *München* felé. *Dévay* az előhad élén e szerencsétlen ütközetben leginkább ki volt téve a veszedelemnek: két lovát is elvesztette maga alól, a mellén nem csekély zúzott sebet vett s a futó derékhadtól elszakadt. Mindazáltal, leküzdve a sebokozta fájdalmat, vitézül keresztülvágta

¹⁰⁴ Károly főhg i. m. II, 235. l. — V. ö. Dévay: «et ibidem si quidem per D. Generalis Moreau exercitum quotidie graviter infestaremur, ab *Augsburgo* usque *Friedbergum* recessimus.» I. f. 14. l.

¹⁰⁵ «— Wenn auch Moreau bis vor Wien kömmt — sagte ihm dieser [Erzherzog Carl], als sie sich trennten — so thut es nichts, wenn ich nur Jourdan schlage.» Károly főhg, i. m. II, 242. l.

magát s másnapra ismét egyesült Latourral, kinek parancsára újból át kellett vennie a sereg hátának fedezését, a míg a vezér a derékhaddal *Münchenig* eljutott, a hol a város mögé húzódott.¹⁰⁶

Moreaunak még most sem volt sejtelve arról, hogy ugyanaz nap, mikor ő *Friedberg* mellett oly könnyű szerrel diadalmaszkodott, a főherczeg messze észak felé, *Ambergnél*, döntő csapást mért *Fourdan* seregére. Azonban mégis meglepte és gondolkozóba ejtette a vele szemben álló sereg csekély száma s e felett való zavarában csak tétovázva és lassan nyomult előre, nem tudván, merre fordúljon s hol keresse az osztrák főszereget.¹⁰⁷ Csak majd egy hét múlva a friedbergi ütközet után (augusztus 30.) érkezett a francia sereg jobbszárnya *Münchenig*, a hol most megkezdődtek az előörsi csatározások Dévaynak ott felállított előhadával, mely néhány napi ellenállás után az Isar túlsó partjára szorult. Ez azonban csak makacs harczok és elszánt védekezés után következett be. Mint Dévay maga írja: «magam pedig az előörsök élén nap-nap után csatározva számos ellenséges katonát elfogtam, s így az ellenséget néhány napig merészen feltartóztattam, a míg *Latour* tábornok alkalmat nyert seregét alkalmas módon elhelyezni. De mivel az ellenség nemsokára erős sereggel jött ellenem, a hidon át a város mögé húzódtam, a hol *Latour* azalatt *Fürstenberg* és *Condé* herczegeknek adta át a parancsnoki tisztet.»¹⁰⁸

¹⁰⁶ A csata leírása: Károly főhg, i. m. II, 236–8. l. — Dévay szereplését illetőleg: «ubi [penes Friedpergum] sub D. Generali *Latour* infeliciter pugnatum est; in qua pugna 2 sub me equos amittendo solus etiam non modicam contusionem in pectore acquisiveram: spreto tamen omni dolore, die alia me cum D. Generali *Latour* conjungendo pro excubiarum cura remanere debui; Ille vero [*Latour*] per civitatem *München* transeundo copias suas retro collocaverat.» Dévay, i. f. 14. l.

¹⁰⁷ «Erst am 30. [August] kam die Avantgarde des französischen rechten Flügels vor *Mosach* und *München* an und

trieb die österreichischen Vorposten auf das rechte Ufer der Isar.» — Károly főhg i. m. II, 256. l.

¹⁰⁸ «quarum excubiarum occasione per quotidianos minutiores conflictus complurimos ex hostibus intercepti et per aliquot dies audacter hostem detinui, donec commodiore dispositiones facere D. Generalis *Latour* occasionem non obtinuit. Sed quia hostis non multo postea valida cum manu me iterum aggressus est, coactus me per pontem penes civitatem retrahere, ubi jam a D. Generali *Latour* ad Principem *Fürstenberg* ac *Condé* supremi commandantii officium translatum est.» I. f. 14. l.

Latour ugyanis azalatt a *jobbszárny* vezényletét vette át, mely a Duna felé volt elhelyezve, hogy ott a francia balszárnyat váratlanul nagyobb erővel megtámadja. Ott szeptember 1-én meg is ütközött, de az ellenséget a Duna mellett elfoglalt állásából nem tudta kiszorítani. A középhad *Münchennél* most *Fürstenberg* herceg parancsa alatt igen csekélyszámúvá zsugorodott: csak négy gyalogos zászlóaljából és tizenkét lovasszázadból állott, meg a *Condé* herceg alatt harcoló emigráns segédcsoportból. Vele szemben *Ferino* tábornok hadteste állott, jóval nagyobb erővel (12 gyalogos zászlóaljjal és 10 lovasszázaddal). A francziák három napon át (augusztus 31., szeptember 1—2.) ismételten megkísérelték, hogy a *Dévay* utóhada által eltorlaszolt Isar-híd birtokába jussanak, de hasztalanul; az átkelést nem bírták kierőszakolni. Magát a bajor fővárost bajor őrség tartotta elfoglalva, mely a választófejedelem semlegességére hivatkozva, egyik hadviselő felet sem akarta beengedni.¹⁰⁹

Azalatt Moreau maga a francia derékhaddal az Isar mentén lefelé haladva *Freisingig* ért s ott szeptember 3-ikán elfoglalta a folyón átvezető hidat. Eddig az volt a szándéka, hogy az átkelést *Münchennél* erőszakolja ki s onnan a rövidebb úton nyomúljon tovább az *Inn* és *Ausztria* felé; most azonban, hogy a freisingi híd már birtokában volt s a müncheni hid ellen intézett támadások sikertelensége folytán tisztában volt az ottani átkelés nehézségeivel, s mivel alkalmas gázlok híján ott más módon átkelni nem lehetett: elejtette eddigi tervét, s egész serege számára *Freisinget* választotta átkelő helyül. Meghagyta tehát a München alatt álló *Ferino* hadtestparancsnoknak, hogy onnan *Freisingig* jöjjön s csak előhadát hagyja ott *Abatucci* tábornok alatt *Fürstenberg* hadtestének megfigyelésére.¹¹⁰

Nem lehet félreismerni, hogy ez alkalommal *Dévay* vitéz magatartása ismét döntőleg befolyásolta a hadjárat egész menetét.

¹⁰⁹ A megjedtt bajor választó, Károly Tivadar, nemsokára [szeptember 7.] forma szerinti fegyverszünetet is kötött a francziákkal. — Schlosser, xvii, 400. l.

¹¹⁰ Károly főhg, i. m. II, 293—4. l.

A müncheni híd szívós védelmével ő volt az, a ki más irányt adott a francia támadásnak s Moreaut előbbi hadi tervének megváltoztatására kényszerítette. Ő maga így számol be itten viselt dolgairól:

«Itt a várost s a folyón való átkelést folytonos serény csatározásokkal védelmeztük. Én magam az előőrscsapatokkal s *Enghien* francia herczeggel [Condé herczeg fiával], ki a *Condé*-féle előcsapatok élén állott, a város külvárosaiban maradtam [magába a városba — a mint tudjuk — a semleges bajor őrség egyik félt sem bocsájtotta], míg az ellenség München vidékét teljesen el nem hagyta; a város határából 150 mázsa löport, melyet az ellenség magának szeretett volna elfoglalni, a császári seregnek szereztünk meg.»¹¹¹

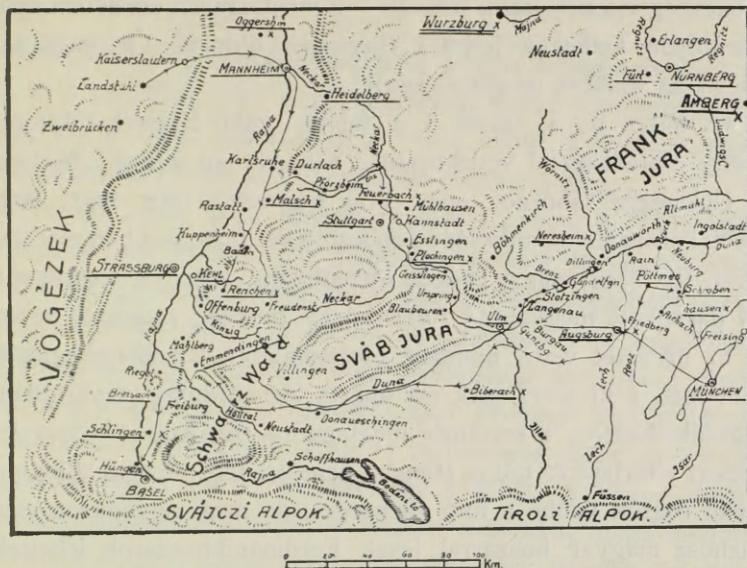
A míg az Isar folyó mentén e hadműveletek folytak, addig Károly főherczeg folyton diadalmasan nyomult előre a *Majna* vonalán: az *Ambergnél* augusztus 24-ikén megvert *Jourdan Würzburgnál* szeptember 3-ikán újra teljesen legyőzte és feltartóztathatlanul űzte tovább maga előtt a *Rajna* felé. A majna-vidéki német parasztság is fegyvert ragadott s a hol lehetett, bosszút állott a visszavonuló francziákon. Szeptember 8-ikán a főherczeg már majnai *Frankfurtot* is elfoglalta s *Mainzot* felszabadította a francia ostromzár alól.

Mindez eseményekről — manapság ez már hihetetlennek hangzik — *Moreau* jó ideig nem tudott semmit: még mindig nem tudta, hova lett a főherczeg? — Ennek következtében még szeptember 9-ikén sem volt egész tisztában azzal, hol, mikor és hogyan keljen át az *Isaron*, noha a freisingi híd már kezén volt. Végre határozatlan hírek érkeztek arról, hogy *Jourdan* vereséget szenvedett a főherczegtől és visszavonulóban van; parasztok,

¹¹¹ «Hic dum civitatem et trajectum hostilem per fluvium *Inn* [lapsus: Isar!] continuo strenue proeliando defenderemus, Ego cum excubiarum agmine et Gallico Principe *Dugdangheny* [= Duc d'Enghien] una cum *Condeianis* praecedentibus Turmis eousque in suburbiis

Civitatis permansi, donec hostis oras civitatis *München* totaliter non dereliquisset; ex cujus territorio non procul a civitate 150 centenarios pulveris pirei, quem etiam occupare desiderabat, pro usu Caesareo abstulimus.» I. f. 14. l.

utazók, újságlapok terjesztették e híreket, melyek végre ily kerülőúton a francia fővezér füléig is eljutottak. Tartván most attól, hogy a győzelmes főherczeg visszatérő útjában *Latourral* közrefoghatja s két tűz közé szoríthatja, szeptember 10-ikén végre elhatározta magát arra, hogy lemond további offenziváról s egész seregével visszavonul oda, a honnan jött, a *Rajna* felé. Már másnap (szeptember 11.) megkezdődött a francia sereg általános hátrálása.¹¹²

95. MOREAU 1796. ÉVI HADJARATÁNAK SZÍNTERE. (DÉVAY ÚTJA: —————>)

Ezzel kezdődött meg *Moreaunak* híressé vált, *harminczhét* napig tartó «anabasis»-a, mely a modern Xenophonnak «új babérokkal övezte homlokát és csodálatra készítette a szakértőket: mikor az egész világ már elveszettnek hitte, úgy vonult vissza, mint egy oroszlán, ki büszke üldözőit tisztos távolban tartja s a vakmerően közeledőt gyors visszafordulással szétépti».¹¹³

¹¹² Károly főhg, i. m. II, passim és 324–5. l.

¹¹³ Rotteck méltatása: *Weltg.* IX, 209.

I. — Schlosser is «meisterhafter Rückzug»-nak nevezi.

— Feladatát mindenesetre megkönnyítette, hogy túlerővel vonúlt vissza a csekélyebb számú üldöző sereg elől.

A mint a francziák visszavonulása elrendeltetett, *Abatucci* tábornok is, a ki *Münchennél* még mindig szemben állott *Fürstenberg* herczeg hadosztályával és *Dévay* meg *Condé* herczeg előcsapataival, parancsot vett, hogy az időközben *Freisingig* ment *Ferino*-hadtesthez visszacsatlakozzék. *Dévay* jól szervezett kém-szolgálatra folytán rögtön tisztában volt a helyzettel; tudta, hogy az ellenség visszavonulni készül, — s most igazán elemében volt: huszárosan kellett a hátráló ellenséget üldözni. Ő maga így tudósít az üldözés megkezdéséről:

«A mikor itt a várost s a folyón való átkelést folytonos serény csatározással védelmeztük, néhány nap múlva *Abatucci*, az ellenséges tábornok, pár órai fegyverszünetet kért, hogy elesett katonáit eltemethesse s a sebesülteket biztonságban elszállíthassa. [Ez szeptember 11-ikén történhetett, mikor a visszavonulási parancsot megkaptam.] *Fürstenberg* herczeg azonban, mikor ezt az üzenetet vette, mindjárt megszimatotha az ellenség ravasz szándékát, a ki ezzel csak azt akarta elérni, hogy zavartalanul megszaladhasson, s kérelmét megtagadta. Én aztán — mivel a teljesen eltorlaszolt hidon átmenni nem lehetett —, nem vehettem ugyan rögtön üzöbe a futó ellenséget, de még ugyanazon éjjel százhusz magyar huszárral [csak Ferdinánd-huszárok lehetek] s egy német könnyű lovasszázaddal [valószínűleg *Kinszky*-svalizsérékkel] átusztattam a folyót, hogy mihamarabb utólérhessék. Ezek aztán üldözték is egészen *Freising* városáig; ott utólérték s el is fogták vagy hetven lovasát.»¹¹⁴

¹¹⁴ «Hic dum Civitatem et trajectum hostilem per fluvium *Im* (helyesen: Isar) continuo strenue proeliando defenderemus, per aliquot dies Hostilis Generalis *Abaduci* [*Abatucci*] pro suis interfectis sepeliendis et vulneratis cum securitate remittendis aliquot horarum armistitium imploraverat; verum re significata Principi *Fürstenberg*, qui hostis astutiam jam olefecit

(quod nimirum per hoc nihil aliud nisi fugam quaereret) ipsi petitio denegata est; Ego autem fugientem hostem (nam per pontem quia nimium obstructus erat) insequi illico non valens, de nocte igitur agmen 120 Hungarorum equitum cum una Germanica levioris armaturae cohorte (ut eo citius assequi possint) fluvium *Im* [recte: Isar] transnatare jubendo, tandem

Latour tábornok szintén még aznap értesült a francziák visszavonulási szándékáról. Rögtön elhatározta, hogy összes csapatait egybegyűjtve utánuk nyomul. A vett parancs értelmében szeptember 12-én *Fürstenberg* és *Condé* hercegek is elhagyták *Münchent* s északnak vonultak a hátráló ellenség nyomában a *Duna* felé s még aznap a folyamig érve *Ingolstadt* közelében *Bruck* község mellett ütöttek tábornok. Másnapra (szeptember 13.) odaérkezett maga *Latour* is a jobbszárnyal s ott egyesült velük.¹¹⁵

Fürstenberg és *Condé* csapataival együtt *Dévay* tábornok is útra kelt az előhad élén s már útközben elérve az ellenség utóhadát, azt a *Duna* partjaig űzte maga előtt. E csatározásról önéletrajzában a következő szavakkal emlékszik meg:

«Magam pedig csak másnap kelhettem útra a főcsapattal [szeptember 12., miután már előző éjjel lovasait Abatucci nyomába küldte]. Dél tájban csapataim javával *Schrobenhausen* város mellett [*Bruck*tól délre] utólértem az ellenséget s itt megütköztem vele; de úgy lovassága, mint gyalogsága is vitézül ellenállott, míg végre éjjelre *Neuburg* tájára [*Bruck*on felül a *Duna* mellett] vonult vissza, mocsarak és ingoványok közé [a «*Neuburger Moos*»-nak nevezett lápvidékre]. Mégis a mikor innen [*Schrobenhausen*ből] kiment — mialatt a hidakat maga mögött lerombolta —, több hátrahagyott társzekerét hatalmunkba ejtettük s hátulso csapataiból még sok emberét elfogtuk.»¹¹⁶

A következő napokban a *Duna* és *Lech* folyók összeszögellése által alkotott sarokban, az *Ingolstadt*, *Augsburg* és *Donauwörth* városok közt bezárt háromszögben folyton folytak a csatározások.

ad civitatem *Freisingen* ipsos cum circiter 70 equitibus ex illis captis assecutum est.» I. f. 14—15. l.

¹¹⁵ Károly főhg, i. m. 11, 326—7. l.

¹¹⁶ «Ipse vero nisi die sequenti cum praecipuis copiis circa meridiem ad civitatem *Schrobenhausen* insecutus cum eo [sc. hoste] confligendi potestatem habui, qui tam cum equitatu, quam cum peditatu

suo mecum fortiter dimicando et resistendo, tandem de nocte versus *Neuburgum* se retraxerat intra lacunas et paludes; inde egredienti tamen aliquot minutioris [helyesen: munitionis] currus (jam pontibus post se destructis) detraximus et ex tergiversantibus ejus copiis complures etiam intercepimus.» I. f. 15. l.

Moreau maga a derékhaddal még szeptember 12-én átkelt a Duna északi partjára, a hid fedezésére *Neuburg*nál hagyván 4 zászlóalj gyalogságot és 7 lovasosztágot. Egy gyalogzászlóaljs egy félézázad huszár a *Neuburg*tól *Augsburg*ig vezető országút közepe táján helyeztetett el, *Pöttmes* helységnél, hogy fenntartsa az érintkezést a *Ferino*-hadtesttel, mely akkor már *Augsburg*gal szemben a *Lech* innenső partján *Friedberg*nél állott, a hol *Latour* augusztus 24-én csatát vesztt.

Dévay most *Mercantini* altábornagy alá rendeltetvén, parancsot vett, hogy a *Pöttmes*nél felállított összekötő előörsre támadva *Ferino* hadtestét teljesen elvágja *Moreau* derékhadától. E feladatnak teljes sikerrel meg is felelt. Mivel a főherczeg nagy munkája e részleteket csak futólag említi, annál nagyobb beccsel bír Dévay előadása, mely a *Neuburg-Augsburg* útvonalon *Pöttmes* körül vívott harcokat részletesen írja le:

«Ezek után — mondja Dévay — *Mercantini* tábornok parancsára azon az úton vettem állást, mely *Neuburg*ból *Pöttmes* városon át *Augsburg*ba visz. Nemsokára parancsot vévén, hogy az ellenségnek *Pöttmes* mellett felállított — egy egész zászlóaljból s mintegy ötven lovasból álló — előörsét szétverjem, ellene indúltam; s bár maga mögött az összes hidakat lerombolta, mégis kiüztem onnan; és mikor a szomszéd erdőség felé menekült, oly hevesen üldöztem, hogy az egész csapatot részben levágtam, részben elfogtam, s a mi kevés szétszórt ember megmaradt belőle, egészen éjjeli tíz óráig hajsoltam az erdőn, úgy hogy csak igen kevesen tudtak menekülni.» [Számításunk szerint e támadás szeptember 13-ára esik, miután *Moreau* 12-én a Dunán átkelt s ezzel a *Neuburg*tól *Augsburg*ig vezető útvonal erősebb fedezet nélkül maradt].¹¹⁷

¹¹⁷ «Sicque ex mandato D. Generalis *Mercantini* [a főherczeg munkájában: *Mercandini*; — Dévay verziója helyesebbnek látszik] copias meas ad eam viam retraxeram, quae *Neuburgo* trans civitatem *Petmes* versus *Augsburg* ducit. Interea ad depri-

mendum ad *Petmes* [*Pöttmes*] ex una integra legione pedestri et circiter 50 equitibus constantem hostem destinatus, qui post se ubique pontes dejecerat, eundem tamen inde expulsi et se versus proximas silvas retrahentem tanto cum impetu

A Neuburg mellett a Dunahíd őrzésére hátrahagyott őrség, úgy látszik, megkésve értesült e támadásról. Csak másnap [szeptember 14] küldött nagyobb erőt a pöttmesi állás visszafoglalására. Dévaynak most erős küzdelmébe került, hogy e fontos pontot és közlekedési utat az ellenség ellen megtartsa, de ez is sikerült neki. Önéletrajzában ez összecsapásról a következő tudósítást adja:

«Éjfél után egy *Neuburg* tájára küldött megbízható kémem hírül hozta, hogy az ellenség engem két gyalogzászlóaljjal, egy lovasvadász- s egy könnyű lovasezreddel megtámadni készül. Erre minden haladék nélkül eléje mentem a támadó seregnek, összevonva összes csapataimat, melyek az egész *Modena* sivalizérezredből, a *Ferdinánd*-huszárok egy osztagából, egy *császár*-huszár századból, a *Condé*-féle lovasságból és három szerb gyalogoszázadból állottak, s feleúton rábukkanva a felénk tartó ellenségre, váratlanul és vitézül rajta ütöttem.»

«Látván a veszedelmet, az ellenség gyalogsága az egyik oldalon az erdőbe futott s ezzel megmenekült; de a másik oldalon teljes győzelmet arattunk: egy ezredest három lovaszázadával elfogtunk, a többiek pedig kettenkint-hármankint önkénynt adták meg magukat.»

«Azalatt egy másik ponton, hová az ellenség visszaszorítására *Homburg* herceget küldöttem a *Modena*-ezred három századával, a mieink nem csekély szorongattatásban voltak. Én azonban összes többi csapataimmal rögtön segítségükre siettem s az ellenség mindkét lovasezredét részben levágva, részben megfutamítva és sokat foglyúl ejtve, teljesen szétszórtam; csak itt-ott talált némi részük menedéket az erdőben».¹¹⁸

invasi, ut toto illo agmine caeso aut capto residuas reliquias ejusdem usque 10 horam nocturnam in silvis conquerere debuerim, nimium paucis semet subductis.» I. f. 15. l. — Ezt a Dévay által semmivé tett előcsapatot Károly főherceg is említi: «einige Compagnien Infanterie [Dévay szerint egy egész zászlóalj] mit 2 Escadrons

Husaren [Dévay szerint csak mintegy ötven lovas, vagyis *fél* svadron] blieben in Pöttmes, um die Verbindung mit Ferino zu erhalten, der sich vorwärts Friedberg behaupten sollte.» I. m. II, 325. l.

¹¹⁸ «dum meus *Neoburgum* versus certae fidei explorator mihi post mediam noctem retulisset hostem me cum duabus

— Még ugyanaz nap Dévaynak egy felderítő útra küldött csapata igen értékes fogást csinált. Útjában ráakadt egy csoport francia katonára, kik egy elesett tábornokuknak holmiját és hátrahagyott kincseit [bizonyára zsákmányolt tárgyakat] szállították egy parasztszekéren, melyen csak tiszta aranyban 25.000 forint találtott. Ez mind a kezükbe esett, a két francia hadbiztossal együtt, kik a szállítmányt kísérték. *Dévay* Latour parancsára az egész zsákmányt érintetlenül a főhadiszállásra küldötte; később azonban magának Károly főherczegnek parancsára a prédából 8000 forint jutalmul osztatott ki Dévay katonái között.¹¹⁹

Moreau azalatt Neuburggal szemben elfoglalt táborából északra küldötte *Desaix* tábornok hadtestét, hogy a főherczeg és Jourdan hollétéről híreket szerezzen. Miután megbizonyosodott, hogy már elkésett attól, hogy Jourdannak segítségére mehessen, elhatározta, hogy homlokegyenest irányt változtat és egész seregével észak helyett délnek vonúl vissza, *Augsburg* felé. Már szeptember 14-én átkelte a Dunán előhadul *Duhesme* hadosztályát; ezt követte 15-én *Saint-Cyr* hadteste s végül 16-án utóhadul *Desaix* tábornok hadosztálya. Ugyanekkor *Ferino* tábornok *Friedberg* felől a

legionibus pedestribus et uno chocher [= chasseur, lovas vadász] una cum uno levioris armaturae Regiminibus aggredi velle, omni sine mora contractis copiis meis ex *Modena* Regimine toto, *E. H. Ferdinand* divisione, *Conde* equitatu et una cohorte *Caesarei Equestris* Regiminis cum tribus Turmis *Serviensibus* constantibus illi obviam progressus, quem jam fere in media via contra me venientem reperi, insperate et impavide aggressus sum; suo periculo viso hostis ex una parte quidem in silvis fugiendo peditatum suum salvavit: verum ex alia capto uno colonello cum tribus suis Turmis, caeteris vero sponte per duos ac tres semet dentibus totaliter fere obpressus est; et dum ad alium locum tres cohortes ex *Modena* Regimine cum principe Hamburg [Hamburg] ad amovendas hostilis exercitus vires a me exmissas non parum depressit,

illico cum universis copiis illuc accurrendo utrumque hostile Regimen partim caedendo, partim fugando et copiosos ex ipsis intercepti penitus dissipavi et saltem ope silvarum pars aliqua sibi salutem comperaverat.» I. f. 15. l.

119 «Eadem etiam die alia a me exmissa agmina in nonnullos hostium impeerunt, qui caesi cujusdam proprii Generalis res et Gazam in uno rusticano curru deportatam, — ubi in oro puro 25 millia florenorum reperta sunt, comitabantur; haec omnia cum duobus etiam ibidem captis commissariis in manus nostras devenere, quae etiam universa intacte ex D. Generalis *Latour* mandato ad Supremum Castrense officium transmisi, ex quibus dein successu temporis 8 millia florenorum ex Ipsiis Archi-Ducis mandato militibus qua munus honorarium distributa sunt.» I. f. 16. l.

fősereg elé vonult a francia előhad támogatására. Dévay *Pöttmes*nél elfoglalt állásában így két tűz közé került.¹²⁰ Ő maga így emlékezik meg e nap [szeptember 16] eseményeiről:

90. MOREAU FRANCZIA TÁBORNOK.

«Harmadnapra [a fent leírt összecsapás után] Moreau tábornok *Neuburg* felől előre nyomuló seregének előcsapatait a hozzám csatlakozott *Enghien*i herceg francia [emigráns] hadaival egye-

¹²⁰ Károly főhg, i. m. II, 328. l.

sülve folytonos apró csetepatékkal egy fél napig szerencsésen feltartóztattam.»¹²¹ — Ezután az Augsburgtól Ingolstadtba vezető országúton fekvő *Aichach* városig húzódott a túlerő elől.¹²²

A következő napon [szeptember 17] Neuburg tájáról az egész francia sereg megindult délre az Augsburg felé vezető úton s *Pöttmes* és az azon túl fekvő *Gundelsdorf* között ütött tábornok, tehát ép azon a tájon, honnan előző nap *Dévay* előhadát kiszorította.¹²³ *Dévay* azonban most sem hagyta az ellenséget nyugton felvonulni; az út mentén elterülő mocsarak és ingoványok mögött vévén állást, onnan szakadatlan ágyúzással zavarta a francia sereg előhaladását. (Ez nap a *Dévay* alatt küzdő Homburg herczeg halálosan megsebesült).¹²⁴

Másnap [szeptember 18] Moreau befejezte a felvonulást és balszárnyát nyugat felé előretolva, a *Dévay*-előhadat tovább *Schrobenhausen* felé szorította az augsburg-ingolstadti úton a *Paar* folyóig. Ugyanaz nap délután a mondott úton *Ferino* tábornok *Aichach* felől délről nyomult *Dévay* ellen,¹²⁵ a ki így két tűz közé szorult, de ezúttal is sikerrel védekezett, mivel már eleve el volt készülve erre a támadásra. A megelőző éjszakán ugyanis egy megbízható kéme hírül hozta, hogy az ellenség öt hátulról és mindenfelől körülzární szándékozik; azért vonult vissza idején *Schrobenhausen* határába. A *Condé*-sereg francia lovasaiból az ellenség sokat elfogott ugyan, de *Dévay* ezeket is

¹²¹ «Interea die postea tertio progredientis a *Neoburgo* Generalis *Mureau* [sic] exercitus praecedentes copias conjuncto jam se mecum [cum] suis Gallicis agminibus Principe *Dugdangheny* [Duc d'Enghien], per continuos minutiores conflictus media die feliciter detinueram.» I. f. 16. l.

¹²² «*Ferino* rückte von *Friedberg* gegen *Aicha* vor, hinter welchen Ort sich das *Condé'sche* Corps von *Pöttmes* zurückgezogen hatte.» Károly főhg, i. m., i. h.

¹²³ Károly főhg, i. m., i. h.

¹²⁴ «sed accurrente 2-da die toto ipsius [Moreau] exercitu resistendo amplius

impar, me retrahendo postque paludes et Lacunas [a *Neuburger Moos* mocsarai mögé] collocans, inde iter exercitus ejus ope tormentorum indeficienter infestabam; hacque occasione Princeps Hamburg [Homburg] lethaliter vulneratus.» *Dévay*, i. f. 16. l.

¹²⁵ «Während dieser Zeit wurden die feindlichen [österreichischen] Pikete von *Portenau* bis hinter *Schrobenhausen* verdrängt, und *Ferino* postirte sich auf der Strasse von *München* [recte: *Augsburg*]; — *Aichach*nál, — lásd előbbi jegyzet] in Verbindung mit der Armee.» I. m., i. h.

kiszabadította s az Enghieni herczeggel együtt a támadó ellenségből sokat foglyúl ejtett.¹²⁶

A következő napon [szeptember 19] Moreau egész seregével átkelt a Lechen; egy kisebb része a torkolatnál, maga a fősereggel Augsburgnál. Az utócsapatok itt megállottak, hogy az átkelést fedezzék s csak másnap [szeptember 20] mentek át a folyón. Az osztrákok nyomon követték: a balszárny *Mercantini* altábornagy alatt 5 zászlóaljjal, 14 lovasosztaggal s a *Condé*-féle francia csapatoknak az *Enghieni* herczeg által vezényelt különítményével *Augsburg*nak vette útját, hová a francziák átvonulása után másnapon [szeptember 21] érkeztek meg. Innen az előcsapatok a lerombolt augsburgi hid helyreállítása után Augsburgon át néhány kilométerre *Kriegshaber* községig nyomultak előre.¹²⁷

Ezeket az előcsapatokat az Enghieni herczeg és *Dévay* vezették. *Dévay* ez előnyomulásról a következőkben számol be:

«Mind e dolgok után az ellenség Augsburg felé tartott s a hidakat maga mögött mind lerontotta. Magam parancsot vettem, hogy az előhaddal *Aichach* városából kiindulva az ellenséget üldözzem; de mivel a hidak le voltak rontva, semerre nem tudtam átmenni a folyón. Végre a friedbergi bíró nagy buzgalommal és igyekezettel hosszú gerendákból hidat veretett Augsburg felé, a mely elkészülvén, még aznap délután átmentem rajta Augsburgba, de ott az ellenségből már csak kevés elmaradt katonát találtam, a kiket mindjárt fogságra is vettem. Itt estéig pihenőt engedvén, utána tovább üldöztem az ellenséget s eközben még több elmaradozó katonáját elfogtam».¹²⁸

¹²⁶ «Verum subsecuta nocte [szeptember 17–18] ab exploratore meo intelligens, quod etiam a tergo et undequoque circuire hostis in animo habeat, me ex *Petmes* ad plagam civitatis *Œtrobenußen* cum copiis meis retraxi; veluti etiam revera post meridiem nos et inde et a civitate *Aika* [Aichach] valida cum manu adortus, feliciter tamen undique repulsus est; qua occasione complurimos ex *Condéianis* equitibus jam captos liberavi et

cum Principe *Dugdangheny* [Duc d'Enghien] copiosos etiam ex hostibus interceptimus.» *Dévay*, i. f. 16. l.

¹²⁷ Károly főhg, i. m. II, 332–3. l. — «An eben diesem Tage [szeptember 21] rückte . . . Mercandin auf Friedberg, von wo die Vortruppen unter dem Herzog von *Enghien* [a ki *Dévay*val együtt volt] nach Herstellung der Lechbrücke über Augsburg nach *Kriegshaber* abgingen.»

¹²⁸ «Hic finitis omnibus, hoste *Augsbur-*

A mint láttuk, Dévay e nevezetes szeptemberi napokban folyton a francia emigráns lovassággal kooperál az *Enghieni* herczeg társaságában. Ekkor szerezte az emigráns francziák előtt hírnevét, minek folytán az 1800-ban Londonban kiadott lexikonukban felvették a XVIII. század híres embereinek Pantheonába. Az említett munkában ezeket a jellemző sorokat olvassuk róla:

«*de Vay* Pál, osztrák tábornok, a francia forradalom háborújának első hadjárataiban mint huszárezredes szolgált; vezérőrnagygyá neveztetvén ki, 1796-ban Latour seregében a könnyű csapatok élén állott és számos alkalommal kitünt vitézségével és serénységével (*«par sa bravour et son activité»*), különösen szeptember hóban *Pöttmes*, *Neuburg* és *Rain* környékén, hol az ellenséget zaklatta és sok emberét és szállítmányát elfogta».¹²⁹

Moreau most folytatta visszavonulását *Augsburg*tól *Ulmig*. Itt már válságos helyzetbe jutott, mert a hegység északi és nyugati átjáróit ekkor már a *Károly főherczeg* által észak felől előre küldött előőrscsapatok tartották elfoglalva. Nem maradt más választása, mint délnyugatnak vonulni a *Duna* forrásához s a schwarzwaldi *Höllenthal* hágóútján *Freiburg* felé tartani, messze eltérve *Strassburg* és *Kehl* irányától. E veszedelmes helyzetéből végre is *Latournak* végzetes ballépése mentette ki, a ki eddigi sikereiben elbizakodva *Ulm*tól délre *Biberach*nál kevésbé előnyös helyzetben nyílt ütközetbe bocsátkozott a két-akkora számú ellenséggel (október 2-án; — húszezer emberrel negyvenezer ellen). A csatát természetesen el kellett veszítenie,

gum versus tendente et ibidem fluvium trajiciente, postque se omnes pontes destruyente, Ego cum praecedentibus copiis a civitate *Aika* [Aichach] eum insequi jussus, per pontes jam destructos nullibi transire valui. Friedpergensis tandem Regni Judicis [Landrichter] operâ et diligentia facto infra *Augsburgum* ex longis trabibus ponte, post meridiem fluvium trajiciendo *Augsburgum* ingressus [sum], sed ex hostibus jam nihil praeter paucas Reliquias eorum, quibus etiam illico captis,

adinveni. Hicque, post refectionem corporum usque ad vesperum concessam, ulterius etiam insequendo, complures adhuc remanentes in captivitatem abstuli.» I. f. 16. l.

¹²⁹ «Dictionnaire biographique et historique des hommes marquans du XVIII. siècle.» T. III, p. 462. — Nyilvánvaló, hogy ez adatok nem származhatnak mástól, mint az Enghieni herczeg alatt harczolt Condé-lovasság valamelyik tisztjétől, a ki együtt küzdött Dévayval.

JOHANNES der **Zweite** von **GOETTES** Gnaden erwählter
 Römischer Kaiser zu allen Zeiten **Kaiser** des Reichs **König** in **Germanien** zu **Ungarn** und **Boheim** & &
Erzherzog zu **Oesterreich**. **Herzog** zu **Burgund** und zu **Flandern**. **Großherzog** zu **Toscana** & & **Erzbischof** zu **Salz**

Handwritten Latin text, partially obscured by a watermark seal.

Handwritten signature or mark.

Handwritten text below the seal.

**Ad Mandatum Sacrae Cæs
 Reg. Majestatis proprium**
Handwritten signature

Handwritten text at the bottom left of the page.

DÉVAY ALTABORÉNYI DIPLOMÁJA.
 (Eredeti je Leményi Jánosné, azaz Borváth Mária úrnő tulajdonában.)

s ezzel erejét még jobban kimerítette. Moreau további visszavonulása, mely egynapi pihenés után október 4-ikén kezdődött újra, a megvert üldöző sereg ellankadása folytán most már egy egész hétig zavartalanul haladhatott tovább. Csak 12-én érte utól ismét *Latour* előhada erőltetett gyorsmenetekkel a francziák utóhadát *Donaueschingennél*, a höllenthali hágótút kiindulópontján.¹³⁰ Itt lépett újra akcióba *Dévay* generális, kinek dandára ekkor két század *Ferdinánd*-huszárból, 6 század *Modena*-svalizsérből s a *péterváradi* határőrezred egy zászlóaljából állott.¹³¹ «*Donaueschingen mellett — úgymond önéletrajzában — az ellenség újból erősen ellenállott nekem; később [október 13] Latour generális is odaérkezvén csapataival, sokáig kétes eredménnyel folyt még a harcz, míg végre az ellenség e részeket is teljesen elhagyni kényszerült s a Feketeerdőn át Neustadtig és innen Freiburg [im Breisgau] felé vonult vissza, magam pedig ez útjában is, utócsapataival még folytonosan csatározva, naponkint számos katonáját elfogtam.*»¹³²

Amíg e csatározások a francia sereg hátában folytak, azalatt Moreau előhada *Saint-Cyr* alatt már 12-én elérte *Freiburg*nál a Rajna síkját; ezt követték a sereg többi részei is. Október 15-én estére már az egész francia főszereg kijutott a síkságra, s ottan északra fordulva folytatta útját *Kehl* és *Strassburg* felé.

... Itt azonban már útját állotta az időközben szintén ideérkezett *Károly főherczeg*, ki seregének zömét a legyőzött *Fourdan*

¹³⁰ «*Latour suchte durch starke Märsche einzubringen, was er durch die Schlacht bei Biberach verloren hatte. Am 12. standen . . . seine Vorposten bei Fürstenberg und Donaueschingen.*» *Károly főhg.*, i. m. II, 354. l.

¹³¹ *Mac-Dermotti*, i. f.: «am 13. Okt. rückte die Avantgarde bis *Hüfingen* vor, die durch die Brigade des General *Devay* mit 6 Escadron *Modena*, 2 Escadrons *Erzherzog Ferdinand-Husaren* und 1 Bataillon *Peterwardeiner* verstärkt wurde.»

¹³² «*Sed penes Donausing [Donau-*

eschingen], dum de novo hostis fortiter mihi resisterat, quorsum etiam D. Generalis *Latour* cum copiis suis advenerat, revera cum ipso diu dimicatum est ambigue; donec tandem et istas etiam partes relinquere totaliter coactus est et per *Nigras Silvas* [*Schwarzwald*] *Neostadium* [*Neustadt*] et hinc *Freiburgum* versus semet retraheret; in quo itinere cum postremis ejus copiis continuo velitando complurimos ex eis dietim intercaepi.» I. f. 16–17. l.

üldözésére az alsó Rajnánál hagyva, maga már október elejétől kezdve tizenhatezer emberből álló különítményével a felső Rajna felé tartott azzal a szándékkal, hogy ott *Latour* seregével egyesülve Moreaura is döntő csapást mérjen. Időközben a Rajnához előre küldött *Petrasch* altábornagy *Kehl*t ostromolta s már szeptember 18-án el is foglalta; de e fontos pontot a francziák *Strassburg* felől nemsokára újból visszavették.

*

Mikor Moreau serege *Freiburg*nál kiért a Rajna síkjára, akkor már a főherczeg is ott volt a maga hadosztályával, *Freiburg*tól egynapi járóföldre, *Mahlberg*nél. Ide rendelte magához *Latour* seregét is, mely *Donaueschिंगennél* a hegyek közt észak felé kanyarodva most már nem követte tovább Moreau seregét a *Höllenthalon*, hanem október 14-étől kezdve a *Kinzig* völgye felé térve a főherczeggel igyekezett egyesülni. Folytonos szakadó záporban 17-én el is ért *Mahlberg*ig, hová az út fáradalmi után emberei és lovai teljesen kimerült állapotban érkeztek meg.¹³³ *Dévay*, ki azalatt még tovább zaklatta az ellenség utóhadát, csak később érkeztetett az új főhadiszállásra.¹³⁴

Moreau most maga is kereste az ütközetet. Északra vonult tehát a főherczeg elé, hogy magának kikényszerítse az utat *Kehl* és *Strassburg* felé, melyek erős francia helyőrségekkel voltak megrakva. Szerencsére azonban megint lassan haladt előre; a folytonos felhőszakadások és vízáradások is akadályozták. Ezzel időt engedett a főherczegnek nemcsak arra, hogy *Latour* seregét magához vonja, hanem még arra is, hogy ezt a fáradt hadat még egy egész napon át ki is pihentesse. A két sereget

¹³³ Károly főhg. i. m. II. passim és 361. l.

¹³⁴ «Ferino [a francia utóhad vezére] zog ... immer das kürzere, wenn die Oesterreicher heranrückten. So ging es ihm am 18., als Frelich an diesem Tage die französischen Posten in drei Colonnen angriff. Prinz Condé marschirte über Wal-

dau und vertrieb den Feind aus Hohlgraben, St. Mergen und bis hinter St. Peter. Die zweite Colonne attackirte den Steig und warf die Franzosen in das Höllthal zurück, wozu eine dritte Colonne ... in der Flanke mitwirkte.» Itt kell keresnünk *Dévay*t is még október 18-ikán.

az őszi esőzésektől kiáradt *Elz patak*, a Rajna hegyi mellék-
vize választotta el egymástól; idáig jött a főherczeg 18-án Moreau

97. I. FERENCZ MAGYAR KIRÁLY.

elé. Minthogy a Rajna síkja teljesen el volt árasztva, e kis hegyi
patak völgyéért folyt a küzdelem, mivel csak a hegyi utakon
lehetett akadálytalanul közlekedni.

Október 19-én indult meg itt az ütközet, melyet a patak jobbpartján fekvő *Emmendingen*ről neveztek el. A főherczeg csapatai erélyes támadással kiverték a francziákat a völgyet domináló hegyi állásokból, s ezzel a csata sorsát eldöntötték.

Dévay ez első napi ütközetben még nem vehetett részt. Még az előző napon is (október 18.) a francziák utóhadával viaskodott a hegyek között,¹³⁵ s így csak az ütközet napján érkezhettek a főherczeg táborába.

Ezt az önkénytelen mulasztást azonban bőven helyrehozta másnapi fényes sikerével.

A főherczeg ugyanis elhatározta, hogy a nyert előnyt tovább is kihasználja. Még azon éjjel hozzáfogott, hogy helyreállíttassa az *Elz* patak hidjait, melyeket az ellenség lerombolt, s másnapra (október 20.) újra általános támadást rendelt el. Ebben a támadásban már nevezetes szerep jutott *Dévay*nak is, ki időközben eljuthatott a főhadiszállásra. Ő vezette e napon (október 20.) *Latour* hadoszlopának előhadát, azzal a feladattal, hogy az *Emmendingen* mellett fekvő *Theningen*ből kiindulva s az *Elz* patakon átkelve az ellenséget kiverje a patakon túl elterülő erdőből.

Ez az átkelés csak nagy küzdelem után mehetett végbe. Heves harcok közben csak négyszeres sikertelen támadás után sikerült végül estére a folyón röplő-hidat verni s még ezután is *Latour* a hadoszlopával innen maradt a patakon; csak a rettenthetetlen *Dévay* kelt át az előhaddal s így egymaga végezte el az egész hadoszlopra bízott feladatot: ¹³⁶ a leghevesebb ágyúdörgés és puskaropogás között kiüzte az erdőből *Saint-Cyr* tábornokot és társtábornokát [*Desaix*-t], kik ottani elfoglalt védett

¹³⁵ Lásd az előző jegyzetet s a 311. lapon közölt térképet.

¹³⁶ «Mit der dritten Colonne rückte Feldzeugmeister Latour von Deningen [Theningen] gegen den Bach, der vor der feindlichen Front lag. Nach einem hefti-

gen Gefechte und vier wiederholten fruchtlosen Angriffen gelang es ihm endlich am Abend eine Laufbrücke über den Bach zu schlagen und die Avantgarde hinübersetzen. Die Colonne blieb vor Deningen stehen.» Károly főhg, i. m. II, 366. l.

állásukat elhagyva, még azon éjjel két hadosztályukkal megkezdték visszavonulásukat *Breisach* felé.¹³⁷

Dévay erre már másnap kora hajnalban (október 21.) a visszavonuló ellenség után iramodva, még jó darabig üldözte; s bár a futó had maga mögött az összes hidakat lerombolta s ezek helyreállítása sok időt elvett, mégis mindenfelé kiküldött csapataival a falvakban szertekőborló francia lovasokból mintegy ötvenet, — és társzekereikből tizenegyet elfogott. Ezt az egész zsákmányt a foglyokkal együtt egyenest a főherczeg hadiszállására küldte, ki azalatt szintén délre előnyomulva időközben *Freiburgban* ütött tábornok. Ezután újabb parancsra még tovább is üldözte az ellenséget egészen *Breisachig*; ott azonban *Desaix* tábornok az egész francia balszárnnyal már október 21-én átkelt a folyón s a hidat maga mögött lerontotta; ¹³⁸ ezért már csak kevés elmaradott katonáját lehetett még elfognia.¹³⁹

Dévayval együtt ez alkalommal kitüntette magát báró *Vécsey* kapitány (*Péter*, a ki később mint dandártábornok hősi halált halt a wagrami ütközetben). Ez ugyanis Dévayval egyidejűleg

¹³⁷ «Ubi autem ex montibus exivisset [hostis], de novo agminatim ausus fortiter resistere: sed adveniente illuc Archi Duce cum una parte exercitus, ubique cedere debuit [október 19-ikén, Emmendingennél]; et posteaquam per non contemnendum fluvium [a megáradt Elz patak] abjectis post se pontibus de nocte semet circa Demingen [Theningen] collocasset, capit. B. *Vécsey* cum 200 Germanicis Caesareanis equitibus et una Turma pedestri versus *Ried* [Riegel] missus, Ego vero restitutis prius penes Demingen [Theningen] pontibus, fluvium trajiciendo hostem insecuti; uti Cap. B. *Vécsey* a *Ried* [Riegel], et Ego inter maximum tormentorum scopetorumque fragorem ex demingensibus silvis hostiles copias ejiciendo tantum effecimus, ut nimirum Generalis *Sincer* [Saint-Cyr] et alter ejus consocius [*Desaix*] positionibus suis prioribus relictis cum 2-bus suis divisionibus nocturno tempore se versus *Breisach* retrahere coacti sunt.» Dévay, i. f. 17. l.

¹³⁸ «Der Erzherzog wollte am folgenden Tage [október 21.] den Angriff erneuern, aber Moreau hatte sich zum Rückzuge entschlossen. — In der Nacht marschirte *Desaix* mit dem linken Flügel auf Alt-Breisach und ging daselbst über den Rhein. Am 21. Oktober war der Übergang vollendet und die Brücke abgetragen.» Károly főhg, i. m., II. 366. l.

¹³⁹ «post quos persequendos illico adhuc sub aurora profectus [hic in restitutionem pontium non pauco consumpto tempore] tamen circiter 50 in pagis vagabundos equites, in parte vero alia 11 munitionis currus per mea exmissa agmina intercaepi. Hisque omnibus recta *Freuburgum* transmissis (nam eotum jam hac civitas ab Archi Duce pulso inde hoste occupata est) jussus sum cum copiis meis versus *Breisakum* intendere; vero jam utraque Divisione hostili [*Desaix* és *Saint-Cyr*] Rhenum transeunte non nisi paucis reliquiis ejus potiti sumus.» Dévay, i. f. 17. l.

a negyedik hadoszlop előhadát vezetve 200 császár-svalizsérrel és 100 gyalogos katonával az *Elz* patak folyásán alább fekvő «völgyzáró» *Riegel* falu ellen intézett támadást; s kieroszakolva a hídon való átmenetelt, onnan *Desaix* tábornok balszárnyát riasztotta ki, ezzel teljessé tévén a Dévay által nyert győzelmet. Dévay maga önéletrajzában kellő elismeréssel adózik vitéz földije és fegyvertársa támogatásának, kinek e fegyvertényét Károly főherczeg is külön kiemeli.¹⁴⁰

Moreau még az emmendingeni vesztett csata után sem bírta magát rászánni, hogy a Rajna jobbpartját további küzdelem nélkül átengedje Károly főherczegnek. *Desaix* tábornokot — a mint láttuk — *Breisach*nál ugyan átküldte a folyón, de csak azért, hogy *Strassburg*ig menve ott a francia kézen levő kehli hídon újból átkeljen s így hátába kerüljön a főherczeg seregének, hogy azt két tűz közé lehessen fogni. Ez a számítás azonban hibásnak bizonyult, a nagy távolság miatt: mire *Desaix* újból átkelt a folyó innenső partjára, a főherczeg könnyen végezhetett Moreau lefogyott seregével.

*

Moreau ezzel a megmaradt sereggel most tovább hátrált dél felé. Még egyszer szerencsét akart próbálni, s erre a célra egy rendkívül erős hadállást szemelt ki magának. Levonult *Basel*ig a Rajna könyökéhez, a hol a folyó völgye szűk hegyi szorossá keskenyedik s ott *Schlingen* falunál a hegyek között állította fel seregét. Hátával a Basel közelében, a Rajna túlsó partján fekvő *Hünigen* helység francia kézen levő elsánczolt hídfőjére támaszkodott, mely vereség esetére is fedezett visszavonulást biztosított. E hadállás igen jól volt megválasztva; maga a természet jelölte ki előnyös stratégiai ponttá.¹⁴¹

¹⁴⁰ Lásd az előbbi jegyzeteket; azonkívül Károly főherczeg művében: «Die vierte [Colonne] emportirte *Riegel* und die dortige Brücke, indem sie von der unteren *Elz* diesen Ort auch in der Flanke bestürmte.» I. m. II, 366. l.

¹⁴¹ «Die Stellung der Franzosen war sehr schön. Sie ist von der Natur zu einer guten Position bezeichnet.» Károly főhg, i. m. II, 373. l. Lásd a 311. lapon közölt térképen.

Azonban a főherczeg sem késlekedett. Freiburgi táborából nyomon követte a visszavonuló francia sereget, s a mikor ez október 22-én a schlingeni állásokat elfoglalta, vele szemben még aznap úgy rendezte el most már számban is nagyobb seregét, hogy négy hadoszlopával a francziák állásait teljesen átkarolta. Egynapi előkészület után, október 24-ikén, minden oldalról megtámadta az ellenséget s miután annak jobbszárnyát a hegyek között sikerült teljesen bekerítenie, az egész sereget visszavonulásra kényszerítette. (*Schlingeni ütközet.*)

Dévay generális e csatában szintén részt vett s hozzájárult a kedvező eredmény kivívásához. A *Latour* vezénylete alá rendelt harmadik hadoszlopban az előhadat vezette, mely a *Ferdinánd*-huszárok egész ezredéből (tíz svadronból) s a *Modena*-és «*Császár*»-svalizsére 5—5 századából állott.¹⁴² A hegyes-völgyes, szakadékos terepen e lovascsapatoknak roppant nagy nehézségekkel kellett megküzdeniök. *Latour* hadoszlopának a francia sereg centrumát kellett támadnia, mely mély szakadékok mögött, erdős hegyeken felállítva, alig volt megközelíthető; annyival kevésbé, mert *Latour* tüzérsége a hosszas esőzések folytán teljesen elromlott hegyi utakon nem tudott felvergődni s így e támadást nem támogathatta. A *Dévay lovas előhada* azonban mindazáltal előnyomult a szakadékos mély völgybe s annak mentén igyekezett az ellenséges centrum oldalába kerülni; de az ellenséges tüzérség ebben megakadályozta. Azalatt azonban a *Nauendorf* tábornok által vezényelt balszárny (melynek erősítésére *Latour* is küldött egy segédcsapatot) kivívta a győzelmet.¹⁴³

A csata után következő éjjelen *Moreau*, lemondván a további ellenállásról, visszavonult *Hünigen* felé s a következő napon

¹⁴² Schlachtordnung der österreichischen Armee am 24. Oktober 1796. (Táblázatos kimutatás: Károly főhg, i. m. II, 377. l.)

¹⁴³ Károly főhg, i. m. 378. l. — *Dévay* előadásában: «Hinc igitur [Breisachtól] cum praecedentibus copiis [*Ferdinánd*-huszárok, *Modena* és *Kaiser* chevaux-

legers] versus *Höhningen* [Hünigen] progredi debui, sequenti autem die accepto ab Archi Duce mandato copias meas *intra montes* collocandas esse; ubi contracto et ad proelium ordinato prius exercitu *Archi Dux Carolus* cum totis viribus hostem aggressus est.» I. f. 17. l.

(október 25.) s annak éjszakáján egész seregével átvonult a megerősített hídon a Rajna túlsó partjára. A főherczeg serege követte, de a sánczokkal és tüzérséggel védett erődszerű hídfő védelme miatt az átkelést meg nem akadályozhatta.¹⁴⁴ Mindazáltal, hogy a visszavonulás még se mehessen egészen simán, *Dévay* ötven könnyű lovassal és negyven gyalogossal bárkákon sietve átküldte a Rajnán *Modena*-svalizserek *Auerkammer* nevű kapitányát, a kinek sikerült is az átkelő seregben nem csekély riadalmat és zavart okozni és számos foglyúl ejtett francia katonával szerencsésen visszatérni; maga *Dévay* pedig azalatt az előhaddal az ellenség utócsapataiból sok elmaradozót elfogott.¹⁴⁵

A főherczeg, miután ezzel Moreaut diadalmasan átszorította a Rajnán, most azt vette tervbe, hogy e fontos védelmi vonalat egész hosszában biztosítsa a maga számára. Ehhez képest minden fontos átkelőpontot, hídfőket, sánczokat, erődöket, melyek a Rajnán innen még francia kézen voltak, vissza akart foglalni. Maga a fősereggel *Kehl* ostromára indult: a Rajna déli szakaszán, *Baseltől Breisachig*, e feladatot *Fürstenberg* herczeg altábornagyra bízta, kinek különösen arra kellett alkalmat keresnie, hogy a hüningseni hídfősánczot, melyben francia őrség maradt vissza, minél előbb kézre kerítse.¹⁴⁶

Dévay tábornok most ide osztatott be, a délen operáló *Fürstenberg*-féle hadtestbe, és serény előörsi szolgálattal mozdította elő az altábornagy hadműveleteit, a míg a kijelölt vonalon (*Basel—Breisach*) az összes francia sánczművek el nem foglaltattak.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Károly főhg, i. m. II, 380. l.

¹⁴⁵ «sicque D. Generalis *Muro* [Moreau] de nocte usque *Höhningen* [Hünigen] recessit. Interea Ego ad confundendum hostem Capitaneum *Aurkammer* ex Regimine *Modena* cum selectis 50 Equitibus et 40 peditibus ope navium trans *Rhenum* expediui, qui cum complurimis ibi in captivitate deductis feliciter redux non modicum in Hoste tumultum et diversionem causaverat. Nos vero eotum versus

Höhningen movendo et hostem insequendo, qui trajecto *Rheno* se illuc jam receperat, copiosos ex remanentibus retraximus.» *Dévay*, i. f. 17. l.

¹⁴⁶ Károly főhg, i. m. II, 381. l.

¹⁴⁷ «Sicque postea ego sub auspiciis *Principis Fürstenberg*, donec saltem universa penes *Rhenum* exstructa valla Hostilia non expugnaremus, continuo curam excubiarum a *Basel* fere ad *Breisakum* sedula cum diligentia gesseram.» *Dévay*, i. f. 18. l.

Ezek között a legfontosabb volt a *hüningeni hídfősáncz*. Mikor Moreau itten való átkelése után seregével *Strassburg* felé tartott, *Ferino* tábornokot az utóhaddal hátragyta a túlsó parti hüningeni erődben azzal a parancscsal, hogy onnan az előtte levő hídfőt védelmezze. Ferino maga a túlparti erődben maradt; magában a hídfősánczban *Abatucci* tábornokot helyezte el, kilencz zászlóaljat rendelvén alája őrségül.

P a B.

Wir Karl Ludwig, Erzherzog von Oesterreich, Königlicher Prinz von Ungarn und Böhmen, Ritter des goldenen Riebs, Groß-Kreuz des militärischen Maria Theresien Ordens, Kaiserlicher Reichs-Feldmarschall, Kaiserl. Königl. Feldzeugmeister, Inhaber eines Kaiserl. Königl. Infanterie-Regiments, und kommandirender General der Kaiserl. Reichs- und Kaiserl. Königl. Armeen am Rhein.

Nachdem Vorzeiger dieses ihm Königl. Gnade General-Intendanten Baron v. Devay in demselben Angelegenheiten mit Anordnungen und Erlaubnis auf Gnade bewilligt worden ist:

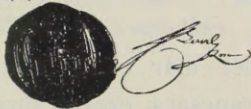
Es werden auch sämmtlich uns untergeordnete Truppen angewiesen, die übrigen aber geziemend ersucht, gedachten Gnade General-Intendanten Baron Devay nicht nur frey und ungehindert zu seyn und resistiren zu lassen, sondern ihm auch allen geneigten Vorstand zu leisten.

Gegeben in unserm Hauptquartier

zu Mannheim

den 20.ten Junii

1797.

98. DÉVAY ÚTLEVELE 1797-BÖL.

Fürstenberg herczeg most hozzáfogott az ostromhoz, melynek előkészületei egy egész hónapot vettek igénybe. A hídfősánczot elébb futóárkokkal kellett megközelítenie, a melyek mentén tizenhárom ágyüüteget állított fel. Ez előmunkálatok befejeztével november 27-ikén *Abatucci*t megadásra szólította fel s ennek tagadó válasza után megkezdette a bombázást. November 30-ikán este az ostromló sereg általános támadást intézett a hídfő ellen. A megállapított terv szerint az esti takarodó kürtszava volt a jeladás; a mint ez megszólalt, az ostromlók három erős hadosztályban rohamra indultak. Az egyik hadosztályt

Dévay tábornok vezette az egész *Ferdinánd*-huszárezreddel (10 század), egy szlavóniai gyalogezred, az első bánáti gyalogezred, a 2. bánáti s a székely gyalogezred egy-egy zászlóaljával.¹⁴⁸ Az ellenség el volt készülve a támadásra és heves kartács- és puskatűzzel fogadta az ostromlókat, kik ennek daczára elfoglalták a külső sánczokat s egészen a hídfőig jutva, annak sánczárkába is előnyomultak. Maga a sánczok tetején csapatai élén küzdő *Abatucci* tábornok golyótól találva, hősi halált szenvedett a hídfő védelmében, mely még megmaradt a francziák kezén.¹⁴⁹ Az ostrom még ezután is két egész hónapig folyt s a hídfőerőd őrsége csak 1797 február 1-én kapitulált.¹⁵⁰

*

Moreau már novemberben fegyverszünetet ajánlott Károly főherczegnek, ki akkor *Kehl* várát ostromolta. Minthogy azalatt *Bonaparte* a *Wurmser*, *Gvozdanovich*, *Davidovich* és *Alvinczy* által vezetett felmentő seregek leverése után (*Lonato*, *Castiglione*, *Rovereto*, *Bassano* és *Arcole* mellett) mint ötszörös győző már erősen szorongatta *Mantovát*, a főherczeg hajlandó lett volna elfogadni az ajánlatot, hogy seregével e mindennél fontosabb olasz vár felszabadítására siethessen s utólagos jóváhagyás reményében néhány ezredét már előre is küldte *Tirol* felé. Azonban a bécsi udvár parancsára ezeket sürgősen vissza kellett rendelnie és folytatnia *Kehl* ostromát, mely végre január 10-ikén kezére is került. De kilencz napra rá [január 19] viszont a sokkal fontosabb *Mantova* kapitulált *Bonaparte* előtt, s ezzel az egész hadjárat Károly főherczeg sikerei daczára a francziák javára dőlt el.¹⁵¹

Dévay, a ki november végén még részt vett a hűningeni

¹⁴⁸ Kimutatás Károly főherczeg i. m. 11. sz. térképmellékletén: «Belagerung des Brückenkopfs bei Hüningen.»

¹⁴⁹ Károly főherczeg, i. m. 11, 402–5. l. V. ö. Mac-Dermotti, Der Feldzug v. J. 1796 am Rhein, KrA, EH. Carl, 1796. F. 13, N. 8, és *Dévay* (i. f. 18. l.): «fere sin-

gulis majoris momenti conflictibus, uti in specie tunc, dum hostilis Generalis *Abatucci* [Abatucci] occubisset, semper interfueram.»

¹⁵⁰ Károly főhg, i. m. 11, 407. l.

¹⁵¹ Károly főhg, i. m. 11, 386. s köv. ll.

hidfő ostromában (a mely utolsó csatája volt), nemsokára ez esemény után *Kehl*től északra rendeltetett előörsi szolgálatra *Colloredo-Mels* gróf hadtestéhez, a *Karlsruhe* mellett fekvő *Mühlburg* jelöltetvén ki állomáshelyéül. E szolgálatban töltötte el a tél hátralevő részét, egészen az 1797 január második feléig.¹⁵²

Tavasza — *Kehl* bevétele és *Mantova* eleste után — a főherczeg (már későn) parancsot vett az udvartól, hogy az Alvinczy-féle vert sereg romjaival Bonaparte ellen vegye fel a küzdelmet Olaszországban. A felsőrajnai sereg felett a főherczeg távozása után ismét *Latour* gróf táborszernagy vette át a parancsnokságot. Moreau itt hosszú téli pihenő után elég későn kezdte újra a hadműveleteket: a míg *Bonaparte Mantova* megvétele után már márczius 10-ikén kezdte meg az előnyomulást, e hó 21-ikén már *Görz*ben, 29-ikén *Klagenfurt*ban és április 7-ikén már *Leoben*ben volt, s ott április 18-ikán már meg is kötötte az előzetes békét, addig Moreau csak két nappal a békekötés után kelt át a Rajnán Strassburg felett, *Diersheim* községnél. Így hát itt a hadjárat mindössze négy napig tartott: a míg ugyanis idáig is elérkezett leobeni békekötés híre. A francziák azonban már e négy nap alatt is jelentékeny területet foglaltak el a Rajnán innen.¹⁵³

*

Ebben a négynapos hadjáratban *Dévay* tábornok már nem vett részt. Ötévi küzdés és fáradalom után végre ő is szükségét érezte a pihenésnek és 1797 januárban szabadságot kért. Károly főherczeg méltányolta is e kérelmet s 1797 január 23-ikán négyhavi szabadságot engedélyezvén neki, egyúttal *Mannheim*-ben ugyane kelet alatt útlevelet is állított ki számára, melylyel a rajta található följegyzés szerint 1797 február 3-ikán este lépte át az osztrák határt az *Inn* partján fekvő *Braunau* városnál s a visszautazásban ugyancsak *Braunau*nál hagyta el ismét Ausztriát

¹⁵² «Hincque [Hünigen tájáról] jam imminente Hieme accepto ab Archi Duce mandato, ut ad *Mühlbergum* [helyesen: Mühlburg], penes Karlsruhe situatam civi-

tatem cum copiis proficiscerer, ubi iterum sub D. Generali Meles-Colloredo curam excubiarum assumpsi.» *Dévay*, i. f. 18. l.

¹⁵³ Károly főhg, i. m., II, 410. l.

1797 május 9-ikén.¹⁵⁴ Szabadságidejét nyilván felhasználta arra, hogy meglátogassa *Mária* leányát, ekkor már zalabéri Horváth Imrénét Bécsben vagy a zalabéri kúrián, s talán fölkereste *Gyöngyösön* is az ősi szülei házat.

A hadsereghez visszaérkezése után az *Anhalt-kötheni* fejedelem hadosztályához rendeltetett s elébb a Rajnánál állomásozott, majd az 1797. év további tartamára *Pforzheim* városát nyerte állomáshelyül, a magyar császár-huszár- és székely huszárezredek-ből s a *Delins*-gyalogezrednek egy zászlóaljából álló dandár élén.¹⁵⁵

Ez év folyamán báró Barco halálával megüresedett a *Barco*-huszárezred tulajdonosi állása s néhány hónappal utóbb *Wurmser* halálával a *Wurmser*-huszároké. Dévay mindkét esetben vitézi szolgálatai jutalmából kérte az ezredtulajdonosi cím reá ruházását, de eredménytelenül.¹⁵⁶ E helyett a campoformioi végleges béke (1797 október 17) után, midőn Károly főherczeg seregével *Csehországba* távozott, *Stader* tábornokkal együtt *Bajorországba* rendeltetvén, dandártábornokból lovas hadosztálytábornokká lépett elő. Összesen tizenyolcz lovasezred rendeltetett ekkor alája, nevezetesen: a magyar *császár*-huszár, a *Vétsey*-huszár, a *Modena*-svalizsér, az *Anspach*-vértés, az első *ulánus* ezred s még tizenhárom más nehéz lovasezred.

E jelentékeny haderő fölött a vezényletet később *Mack Károly* tábornagynak adta ugyan át, de mikor ezt a bécsi udvar 1798 szeptemberben *Nápolyba* küldte az ottani hadsereg újjászervezésére és vezényletésére, a parancsnokságot e bajorországi lovashadosztály fölött ismét átvette.¹⁵⁷

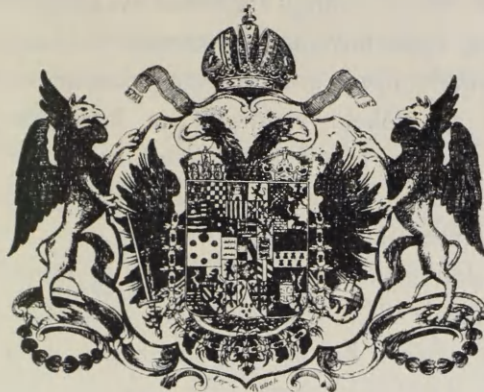
¹⁵⁴ Az útlevel máig is fennmaradt Leményi Jánosné zalabéri Horváth Irma úrnő birtokában, a rávezetett följegyzésekkel együtt. [Lásd 329. l.]

¹⁵⁵ «Interea ineunte vere hoste rursus copias suas per Rhenum trajiciente [a négy-napos hadjárat elején], armistitium subsecutum est; ubi ego hic et penes *Forczheim* [Pforzheim] cum *Caesareo Hungarico* equestri ex *siculo* Regiminibus et una legione ex *Delincz* [Delins] Regimine sub

Principis *Anhalt-Ketten* [Köthen] Divisione constitutus [sum] fere integro anno.» Dévay, i. f. 18. l.

¹⁵⁶ Dévaynak 1797 május 27-ikén és szeptember 16-ikán beadott kérvényei — «ad acta» elintézésel: Hofkriegsrath, 1797, G. 2838. és G. 4681. sz. a.

¹⁵⁷ «Sicque imminente hieme post abitum cum exercitu Archi Ducis in Bohemiam cum D. Generali *Stader* in *Bavaria* remanens usque ad adventum D. Gene-

Joseph Johann des heiligen römischen Reichs
 Graf von Heilern und Aspang, der Römisch-Kaiser-
 lichen, auch in Germanien, zu Ungarn und Böhmen Königl.ichen
 Apostolischen Majestät Kämmerer, wirklicher geheimer Rath, und bevoll-
 mächtigter Minister am Kurpfälzischen Hofe und
 am bairischen Kreise etc. etc.

*Das Königlich von Preuss. Hof. Rath. Herr. Ernst Johann von Heilern
 seinem Exzellenz Excell. Herr. Grafen Johann von Heilern
 Ertrag befolgt, und auf seine Ungarn. zu Wien. den 12. Nov. 1798
 Vor. Obenlichter auf Meiner Hof. Rath. Herr. Grafen von Heilern
 Herr. Grafen von Heilern. zu Wien. den 12. Nov. 1798
 zu Wien. den 12. Nov. 1798*

J. J. Heilern

Überg. auf

**Ad Mandatum Excell^{ma}
 Dⁿⁱ Legati.**

Gratis.

A rövid békeidőt felhasználva, ekkor látogatta meg Münchenben Mária leánya — férjének, zalabéri Horváth Imrének és sógor-nőjének kíséretében, — hogy atyja múlt évi látogatását viszonzza. E látogatás 1798 novemberre esett; a visszautazásra szóló útlevelet *Seilern János* gróf, Ferencz császár müncheni követe állította ki az előkelő vendégek és kíséretük részére 1798 november 12-ikén. Hazafelé útjokban november 29-ikén értek Bécsbe s az ottani rendőrigazgatóság följegyzése szerint még aznap folytatták útjokat Magyarországra.¹⁵⁸

Ez idő alatt ment végbe *Bonaparte* egyiptomi expedíciója, melyet a pápai állam elfoglalása és köztársasággá alakítása, valamint a svájci köztársaság erőszakos demokratizálása és *Piemont* anektálása követett. Erre 1799-ben kitört a második koalíció háborúja a francia köztársaság ellen, melyet *Ausztria* a legnagyobb erélyvel s (úgy az olasz, mint a német harctéren) diadalmasan kezdett meg.

E háború kezdetében azonban *Dévay Pál* már nem vett részt. Az első koalíció öt egymásután következő hadjáratának folytonos izgalmai és fáradsagai megviselték az immár hatvanegyedik évében járó öreg katona szervezetét. Talán már ekkor jelentkezett súlyos májbaja, mely nemsokára sírba vitte.¹⁵⁹ Nyugalom után kívánczolt, s így a király öt még az 1799. év elején — miután kiváló érdemeit az *altábornagyi* ranggal jutalmazta meg, — a tábori szolgálat alól kegyelemben felmentette; a mely kegyért — mint életiratóban említi — személyesen mondott Bécsben ő Felsőgének illő köszönetet.¹⁶⁰

ralis *Mack* semper divisionis Generalis fueram; cujus curae dein subordinatas mihi copias, ut pote: *Caesareum Hungaricum, Vitésey, Modena, Auspach*, 1-mum *Ulanorum* et 13 gravioris armaturae Regimina tradideram; verum illo *Neapolim* proficiscente, mihi per illum prius officium restitutum est.» *Dévay*, i. f. 18. l.

¹⁵⁸ Az eredeti útlevél Leményi Jánosné zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában.

¹⁵⁹ A pozsonyi Sz. Márton-egyház plé-

bánia-hivatalából 1915 február 5-ikén kiállított halálozási anyakönyvi kivonat szerint a halál oka: «obstructio hepatis».

¹⁶⁰ «quo [officio] etiam sine intermissione fungebar, donec inchoato Anno 1799-o per gratiosam Suae Majestatis clementiam *Feld Marchal Lielltenantius* factus et a servitio campestri dispensatus sum, pro qua erga me ducta benignitate Viennae in persona Sacratissimae Suae Majestati debitas humillimas gratias peregi.» I. f. 18.

VI.

DÉVAY BÁRÓ A MÁSODIK KOALICZIÓ FRANCZIA HÁBORÚJÁBAN, MINT
A MAGYAR NEMESI FELKELÉS KERÜLETI PARANCSNOKA.

Dévay most méltán azt hihette, hogy hátralevő életéveit jól megérdemlett babérain pihenve csendes visszavonultságban fogja tölthetni. De a végzet könyvében másként volt megírva. A mint nemsokára látni fogjuk, a hazának még egyszer szüksége volt a tapasztalt öreg tábornok értékes szolgálataira.

Egyelőre azonban *Gyöngyösre* vonult vissza, a rég elhagyott szülei házba, a mire onnan következtetünk, hogy 1800 szeptember havában is itt találjuk.¹ Itt irhatta meg háborús pályája visszaemlékezéseit azzal a célzattal, hogy szerzett érdemei alapján elnyerje a *bárái címet*. Erre való jogosultságát különben már akkor megszerezte, a mikor a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét 1794 július 7-ikén elnyerte. A rendi alapszabályok 37. §-a kifejezetten kimondja, hogy a rendnek azon nagykeresztesei és lovagjai, a kik kívánják, a bárái rendbe fölveendők és számukra a szokásos diploma díjtalanul kiállítandó.² A mint láttuk, ez alapon már az 1794 óta kelt tábori akták eddig is előlegezték Dévaynak, mint Mária Terézia-lovagnak az általa igényelhető bárái címet. A minden erejét és idejét folyton megfeszítve igénybevevő hadjáratok azonban eddig megakadályozták abban, hogy a szükséges formaszzerű lépéseket ez irányban megtegye. Fiúgyermekai nem lévén, talán nem is áhítozott nagyon a címre. Most azonban amúgy is lelki szükségét érezhette annak, hogy befejezettnek hitt, jelentős eseményekben gazdag hadipályájára visszatekintsen, ha nem másért, már csak a saját lelki gyönyörűségére: *«Dulcis*

¹ Sajátkezű levele itt kelt 1800 szeptember 10-ikén. — Acta insurrectionalia, 1800, szeptemberi köteg, Orsz. Levéltár.

² «Nebst dem allen soll aber nicht minder — 37. §. Denjenigen Grosskreuzen und

Rittern, welche es begehren, der Herrerstand, nämlich das Baronat ertheilet, und das gewöhnliche Diplom unentgeltlich ausgefertigt werden.» Hirtenfeld, Der Militär-Maria-Theresien-Orden, 12. l.

recordatio praeteritorum», mint emlékirata mottójában maga mondja.

Így jött létre az önéletrajz, mely e tanulmányunknak alapul és kiindulásul szolgált. Tartalma legnagyobb részében csaknem szó szerint belekerült a bárói diplomába, mely ez emlékirat alapján sorolja elő Dévay bokros érdemeit, a melyekkel a mágnási címre rászolgált.

A bárói diploma 1800 január 5-ikén kelt s az emlékirat szövegének csaknem teljes beiktatása folytán 21 lapra terjed, Dévay hadiérdemeinek bő és részletes felsorolásával.³

Bárói rangra emelése után Dévay még csak néhány hónapig élvezhette a jól kiérdemelt pihenést. Nyugalmából már ez év második felében felriasztotta a hazát újból fenyegető veszély.

*

A *második koalíció háborúja*, mely 1799 márcziusban indult meg az osztrák-orosz-angol szövetség részéről Franciaország ellen, eleinte igen kedvező sikerrel kecsegtetett. *Hotze* tábornok *Vorarlbergben* megverte a Svájcából előtörő *Massenát* (1800 márczius 23); két nappal utóbb *Károly főherczeg Stockachnál* a *Bodeni tó mellett Fourdant*. Olaszországban pedig *Kray Pál* altábornagy április 5-ikén elhatározó győzelmet vívott ki az olaszországi francia sereg fölött. Néhány héttel később az orosz sereg is odaérkezvén, az egyesült szövetséges seregek fővezére, *Szuvarov*, újból diadalt aratott, melynek következtében *Milano* április 29-ikén meghódolt és csakhamar egész *Lombardia* újból osztrák uralom alá került. E diadalog következtében *Nápoly* és *Róma* is felszabadultak a francia uralom alól. Északi Olaszországban pedig az öreg *Melas* tábornok az orosz sereg távozása után *Genuát* vette ostrom alá, melyet *Massena* védelmezett.

A háború kedvező folyásában azonban hirtelen fordulat állott be, miután *Bonaparte* egyiptomi kalandos vállalatából hazatérve ismeretes államcsinnyével első konzullá választotta magát s az

³ Teljes szövegét a Függelékben adjuk.

DÉVAY MÁRIA IDŐSEBB KORÁBAN.
(Az eredeti miniature Jankovich-Bésán Gyula tulajdonában.)

Alpokon való váratlan átkelésével hátba támadta a Genuát ostromló osztrák sereget. Melas a marengói csatában (1800 június 14) döntő vereséget szenvedett, s ezzel egész Lombardia újból a francziáké lett. Németországban pedig *Moreau* Münchenig hatolt előre s onnan már *Bécset* fenyegette (június 28).

A marengói győzelem után Bonaparte fegyverszünetet ajánlott fel. Megindultak a béketárgyalások is, de egyelőre kevés

100. DÉVAY BÁRÓI DIPLOMÁJÁNAK KIRÁLYI PECSÉTJE.

sikerrel biztattak. Ausztriának mindent el kellett követnie, hogy a háború megújulása esetére teljes fölkészültséggel állhasson ellen a most már saját területét fenyegető ellenséges támadásnak.

E szempontból szükségesnek mutatkozott a rendes hadsereg szaporításán kívül a *magyar nemesi fölkelés* igénybevétele a honvédelem céljaira. Ehhez képest *Ferencz király* 1800 szeptember 4-ikén kelt kéziratával elrendelte a magyar nemesség általános felkelését. Az udvari haditanács helyettes elnökéhez, *Tige* gróf lovassági tábornokhoz e tárgyban intézett felségrendelete ekképen szólt:

«A jelenlegi időpontban, a mikor az ellenség oly közel van a monarchia határaihoz, elkerülhetetlenül szükségesnek tartom, hogy az én — bár messzebb fekvő — Magyarországonban is (*«in Meinem obschon entfernten Lande Hungarn»*) a felkelés haladéktalanul egybehivassék s belőle mielőbb formaszerű (*«förmlich»*) hadsereg állíttassék fel.»

«E cél elérésének eszközeit és módozatait teljesen a *Főherczeg Nádor* ö Császári Fenségére bízom, a kire egyúttal ráruházom a Magyarországon levő összes csapatok felett való főparancsnokságot azzal, hogy ő Császári Fensége közvetlenül tőlem fog függni s e pillanattól kezdve teljesen rábízatik a Magyarországon levő összes katonaság, tüzérség, élelmezési szak és minden egyéb katonai szak fölött szükség szerint való intézkedés; előzetes tudomása nélkül sem katonaság, sem tüzérség, sőt még újonczkiegészítés sem vonható el Magyarországból a harctéren levő seregek részére; az összes nyugalmazott és becsületjelvényekkel kilépett, még szolgálatra alkalmas tisztok a fölkelőseregben való alkalmazás céljából ö Fenségének rendelkezésére bocsáttatnak; egyúttal átengedettnek neki az összes rokkantak és félig rokkantak is, a kik legalább még az országban való szolgálattételre használhatók.»

«Az eddigi országos katonai parancsnokot, *Alvinczy* báró tábornaszernagyot, tekintettel beléje helyezett különös bizalmamra, meghagyom ö Császári Fensége oldala mellett.»

«Ez elhatározásomhoz képest az udvari haditanács rendelje el haladéktalanul a szükséges intézkedéseket s felelőség mellett ismerje kötelességének, hogy ö Fenségét a maga részéről a legjobb módon támogassa.»⁴

Egyidejűleg báró *Alvinczy* magyarországi hadparancsnok a következő kéziratot kapta:

«A jelenlegi időpontban szükségesnek találtam, hogy Magyar-

⁴ A királyi kézirat másolata: Országos Levéltár. Acta insurrectionalia, 1800, első kötet.

országban a fölkelést egybehívjam s a fölötte, valamint az összes Magyarországon levő katonaság s ennek tartozékai («Branchen»)

101. MAGYAR NEMESI INSURGENS.

fölött való főparancsnokságot a *Főherczeg Nádor* ö Császári Fenségére ruházom; mindamellett Ön állandóan ö Császári Fensége oldala mellett fog maradni, mert nemcsak teljes bizalmamat

bírja, hanem arról is meg vagyok győződve, hogy arra ez alkalommal is kiváló módon méltónak fog mutatkozni.»⁵

Csakhamar megindult a nemesi fölkelés egybehívásának és szervezésének munkája. Az egybehívás és szervezés kerületenként történt. A kerületi katonai parancsnokok már előre ki voltak jelölve, még pedig a következő altábornagyok: *Benyovszky János* (Dunáninnen), bátorkeszi *Ott Péter* (Dunántúl), szoboszlai *Mészáros János* (Tiszáninnen), báró *Splényi Gábor* (Tiszántúl). *Dévay* akkor még nem szerepelt e sorban; de már az egybehívó rendelet keltét követő napon, szeptember 5-ikén, *Pálffy Károly* gróf magyar kancellár őt is ajánlotta alkalmazásra József nádornak a következő megokolással:

«Mínthogy a kerületi parancsnokká kegyesen kinevezett *Benyovszky* altábornagy Erdélyben lakik és így megérkezése hosszabb ideig elhúzódhatik, azért alázatosan javaslom, hogy *Benyovszky* megérkeztéig a kerületi parancsnoki teendők végzésével pótló kinevezés útján ideiglenesen *Dévay altábornagyot* méltóztassék kegyesen helyetteseül megbízni.»⁶

A nádor azonnal magáévá tette e javaslatot és rögtön felszólította *Dévayt* a Dunáninnyi kerület parancsnoki tisztjének ideiglenes elfoglalására. *Dévay* a legfelsőbb parancsot szeptember 10-ikén vette (Gyöngyösön) és rögtön el is fogadta, miről a következő jelentést tette a nádornak:

«Császári Fenségednek tegnapi keltű magas parancsát kézhez vettem s ehhez képest érintkezésbe fogok lépni az érdekelt megyékkel s minden igyekezetemet arra fordítandom, hogy e magas parancsnak, valamint a jövőben veendő megbízásoknak lehetőleg eleget tegyek.»⁷

Jellemző az akkori közlekedési viszonyokra és találóan igazolja *Pálffy* kancellár bölcs előrelátását, hogy *Benyovszky*, az első helyen kinevezett dunáninnyi kerületi parancsnok, még csak

⁵ Másolat: Orsz. Lt. Acta insurr. 1800, I. köteg.

⁶ Orsz. Llár. Acta ins. 1800, I. k.

⁷ Eredeti levél. Orsz. Ltár. Acta ins. 1800, I. k. Gyöngyös, 1800 szeptember 10.

további *tizennyolcz* nap múlva jelenti *Nagy-Váradról*, hogy már *útban van* állása elfoglalására és kettős menetekben (*«in Doppelmärschen»*) fog igyekezni rendeltetési helyét elérni.⁸

Azonban Dévay megbízatása Benyovszky megérkezése után sem szűnt meg. A nádor most a két parancsnok közt megosztotta a dunáninneri kerület nemesi fölkelését. Dévay kapta a nagyobb részt: *Pozsony, Nyitra, Bars, Esztergom, Trencsén, Zólyom, Árva, Turóc* és *Liptó* megyéket; Benyovszkynak maradtak: *Hont, Nógrád, Pest* és *Bács* megyék. Október 7-ikén mind a két parancsnok számára rendelet ment, hogy az eddig egybegyűlt nemesi fölkelő lovasság felett szemlét tartsanak, kiterjeszkedvén az emberek és lovak alkalmas voltának megállapítására, a felszerelésre, fegyverekre és ruházatra (mely lehetőleg egyforma legyen) s a tisztek kellő számára. Dévay ekkor [már Bars megyében, *Aranyosmaróton* volt szemlekerületen; a fenti parancsot stafétával ide irányították számára.⁹

A következő napon (október 8) Tige gróf, a bécsi haditanács elnöke írja a nádornak, hogy miután a két dunai kerület (Dunáninnen és -túl) eddig már 6 lovasezred és 15 gyalogzászlóalj fölkelőt ajánlott meg, ezek a nyugati határ védelmére Ausztriához közelebb volnának táborba gyűjtendőek.¹⁰ Ehhez képest a nádor október 9-iki kelettel elrendeli a mozgósítást az érdekelt kerület parancsnokainak: Dévaynak *Pozsonyba*, Benyovszkynak *Györbe*, Ottnak *Pápára* kell indítania csapatait, hogy a mondott helyeken október 15-ike és 21-ike között az alattuk álló összes haderő összpontosítva legyen.¹¹

A dolog azonban nem ment olyan könnyen. A megyékben csak lassan folyt a toborzás. Alvinczy Budáról október 14-ikén jelenti a nádornak (ki ez időben többnyire Sopronban tartózkodik), hogy ép most érkezett oda *Dévay* báró altábornagy s jelentette neki, hogy eddig még csak 9-ikén a barsmegyei és

⁸ Benyovszky jelentése: Nagyvárad, 1800 szeptember 28. Acta insur. i. h.

⁹ Orsz. Lt. Acta insurr. 1800, 1. k.

¹⁰ U. o. októberi köteg.

¹¹ U. o.

10-ikén az esztergomi fölkelőcsapatot vehette szemle alá. A többi megyéknél sűrűtő unszolásával csak annyit tudott elérni, hogy Nyitrában október 24-ikén, Pozsonyban 27-ikén, Trencsénben 30-ikán, Turóczban november 2-ikán, Árvában november 4-ikén, Liptóban 6-ikán és Zólyomban 8-ikán tarthatja meg a csapat-szemlét. Benyovszky sem végzett még a kerület többi részével (Hont, Nógrád, Pest és Bács megyékkel); őt is felszólította Alvinczy, hogy a szemlét tartsa meg, mihamar csak lehetséges lesz.¹²

Dévay ezután az Alvinczyval közölt útirend szerint pontosan meg is tartotta szemleútját, mint saját leveleiből és az illető megyék jelentéseiből értesülünk. Így október 27-ikén a csallóközi *Somorján van Pozsony megyében*, honnan (valószínűleg a program szerint e napon tartott pozsonymegyei szemle után) javasolja a nádornak, hogy *báró Perényi Jánost*, mint tapasztalt katonatisztet valamely fölkelő lovasezred élére ezredesnek nevezze ki.¹³ Zólyom megyében a szemle már két nappal a kitézött határnap előtt ment végbe. Zólyom megye karai és rendei ugyanis november 7-ikén tartott gyűlésükből jelentik a nádornak: «A mi felkelő gyalogságunk századát *Dévay Péter* (hibásan *Pál* helyett) altábornagy úr ő méltósága már tegnap megszemlélte és alkalmasnak találta s kijelölt állomáshelyére indította.»¹⁴ Az indulás azonban még további hat napig elhúzódott. November 11-ikén folytatólag tartott ülésükből jelentik Zólyom megye rendei:

«Ezen Zólyom vármegyének lovas- és gyalogsapatait, miután e hó 6-ikán előírás szerint megvizsgáltattak, ugyane hó 11-ikén kebelünkben elbocsátottuk s útnak indítottuk a kijelölt gyűjtőhelyek (*«concentrationis loca»*) felé; ám magának a szemlének napján *Dévay* altábornagy ő méltósága, miután a csapatokat fegyver, ruházat és minden egyéb felszerelés dolgában megfelelőknek találta, arról biztosított, hogy a gyalogos fölkelőcsapat

¹² U. o., októberi köteg.

¹³ U. o.

¹⁴ U. o., novemberi köteg.

az említett szemle napjától kezdve már a magas császári-királyi kincstár részéről lesz ellátandó.» Sürgetik tehát, hogy a megye e csapat további ellátási költségeitől megkíméltessék.¹⁵

Még érdekesebb *Turóc* megye panaszja, melynek rendei zokon veszik, hogy miután ők jog szerint *magyar nemzeti zászló* alatt indították meg csapatukat, ezt magasabb helyről eltiltották s magyar fölkelőcsapatukat, mely pedig teljesen nemzeti jellegű, császári zászló alá állították.¹⁶

Trencsén megyében is megtartotta Dévay az előirt csapat-szemlét (kitűzött napja október 30-ika volt, de úgy látszik, későbbre halasztódott). Deczember 1-én tartott gyűlésükből jelentik a megye rendei a nádornak, hogy megértették örökös főispánjuk leveléből, «miserint a kerületi tábornok úr ő méltósága (Dévay) a kebelbeli fölkelőink fölött tartott szemle alkalmából sürgette, hogy minden egyes gyalogos században még egy-egy főhadnagy s ugyanannyi alhadnagy alkalmaztassék»; — most hát intézkednek ez új kinevezésekről s bemutatják az új tisztek névsorát.¹⁷

Deczember elejéig így lassankint összegyülekeztek az összes fölkelőcsapatok a kijelölt gyűjtőhelyeken. Dévay is *Pozsony*ba tette most át székhelyét, hol hadosztályát már egybegyűjtötte, várva a további parancsokat. A terv az volt, hogy a magyar fölkelőereg *Ausztriába* menjen tovább az *osztrák határ védelmére*. A Münchenben álló Moreau ugyanis a fegyverszünet leteltével újra kezdte az ellenségeskedést s Münchentől keletre *Hohenlindennél* deczember 1-én döntőleg megverte *János* főherceget. Ezzel az út nyitva állott Bécsig; Ausztriát az ellenséges betörés veszélye fenyegette. De e hírre az insurgens csapatokban több helyen lázadás ütött ki; a fölkelők jogtalanak és alkotmányellenesnek találták, hogy a határon túl menjenek. Kivált a Dunántúli kerület insurgensei között harapózott el a lázadó szellem s komolyan veszélyeztette a csapatok fegyelmét.¹⁸ Dévay csapataiban ilyen fegyvelemszegésekről nem értesülünk; mégis a

¹⁵ Orsz. Ltár. Acta insurr.

¹⁶ U. o.

¹⁷ U. o., deczemberi köteg.

¹⁸ U. o., passim.

közhangulattal szemben a jó magyar ember, de egyúttal hű császári katona súlyos helyzetbe kerülhetett. Talán ez a lelki meghasonlás is siettethette halálát, mely a harczy készülődések között, de már akkor érte, mikor a *lunevillei* béketárgyalások — melyek 1801 február 9-ikén vezettek végleges békeszerződésre — már megindultak.

VII.

DÉVAY PÁL HALÁLA. JELLEME ÉS ÉRDEMEI. LEÁNYÁGI UTÓDAI.

Egy héttel halála előtt, december 17-ikén, érte még Dévayt az az elégtétel, hogy eredményes szolgálatai elismerésül, mint reaktivált, s a nyugdíjas állományból ismét a rendes katonai állományba felvett altábornagynak számára a hadiilletményeket utalványozták.¹

Ebből is kitűnik, hogy — a mint különben a róla kiadott német gyászjelentés is mondja — rövid betegség után egészen váratlanul hűnyt el. Halála épen karácsonyest napján, reggeli egy óraker következett be, életének hatvanhatodik évében. A haláleset körülményeiről *Galgóczy Antal*, Pozsony megye alispánja, még aznap a következő jelentést küldte *Józsefnádornak* :

«E pillanatban jelentik nekem, hogy *Dévay altábornagy* és kerületi parancsnok éjszaka egy óraker elhűnyt. Első kérdésem az volt, hogy a nevezett tábornok halálesetéről ment-e már jelentés királyi Fenségednek; s a mikor arról értesültem, hogy ez még nem történt meg, hivatalos kötelességemnek tartottam a gyászesetet rendkívüli futár útján Fenségednek alázatosan bejelenteni. A boldogúlnak vagyónát és minden vele való jószágát azonnal zár alá helyeztem és pecsét alá vétettem; a hivatalos ügyiratokat és levelezést pedig külön elrendezve szintén zár alá vettem; ezeket az ugyancsak rendkívüli futár útján ide hívott

¹ «Die 2 Feldmarschalllieutenans Ott und Devay sind von nun an auf den Kriegsfuss zu setzen.» Kriegssarch., Hofkriegsrath, D. 4176.

Boltizár ezredes úrnak fogom átadni, a ki — nincs kétségem benne — meg fogja tenni a szükséges intézkedéseket a megyében állomásozó fölkelőcsapatokra nézve, melyek már a *mai napon Ausztriába útnak indítottak.*»

«Az elhunyt Dévay altábornagy egyetlen leányt hagyott hátra vagyona örökösül, a ki a Somogy vármegyében székelő Szalabéri Horváth Imre úrnak házastársa; ennek is rendkívüli futárral adtam tudtára atyja halálát. Alázattal várom királyi Fenséged parancsait arra nézve, vajjon ennél fogva a boldogútnak itt nála volt dolgai átadhatók-e előbb említett leányának s hogy mi történjék az elköltözöttnek *nyolcz* kocsi elé való és *öt* háts lovával. Egyekben a holttest temetése iránt *Boltizár* ezredes úrral tartandó tanácskozásom után meg fogom tenni a szükséges intézkedéseket.»

Királyi Fenségednek legalázatosabb örök hű szolgája
Pozsony. 1800. december 24-ikén.

Galgóczy Antal s. k.

Pozsony vármegye alispánja.

[Utóirat.] «E pillanatban érkezik ide *Boltizár* ezredes úr, a ki mikéntvaló intézkedéseiről azonnal meg fogja tenni alázatos jelentését.»²

² Orsz. Lt. Acta ins. 1800. utolsó köteg. A nádor — ki ekkor már mint az Ausz-

triába rendelt magyar fölkelő seregnek főparancsnoka csapatai élén a Bécs mel-

Ahà Otato.
Domine Deus omnipotens atq[ue]
te ut intercessio sanctissimæ
Barbaræ Virginis, et Martiris
suæ semp[er] in p[re]senti an[im]a me
substante morat, sed antequam
in portis meæ sacramentis
salutaribus muniat, et ab omni-
bus inimicis visibilibus, et invi-
sibilibus protegat, utque a ma-
lignis Spiritibus defendat
et ad gratiam vite æternæ per-
ducatur per Christum Dominum
nostrum amen.

Purificationis 2 Feb.
Annuntiationis 25 Mart.
Virginitatis 2 Julij
Assumptio[n]is s[an]ctæ Mariæ 15 Augusti
Transfigurationis 14 Septembris
Immaculatae Conceptionis 8 Decembris

102. DEVAY KEZIRATA "PANIS ANIMAE" CZIMU
IMAKÖNYVÉBEN.

A temetés kétségtelenül nagy katonai pompával mehetett végbe. Egész Pozsony városa kísérhette utolsó útjára a közismert, nagy hírnevű altábornagyot, a ki — mint csak hintós- és hátaslovainak nagy száma is bizonyítja, — állásának, rangjának és címének megfelelő nagy lábon élhetett. Karácsony napján este zárult be utolsó pihenőhelye fölött a pozsonyi káptalani plébánia-templom sírboltja, a hová tetemei örök nyugalomra helyezettek, e dómnak Sz. Annáról nevezett oldalkápolnája alatt.³

Leánya, zalabéri Horváth Imréné nem lehetett jelen a vég-tisztességen. Csak később adhatta ki az atyja haláláról szóló gyászjelentést, a mely a manapság divóhoz képest feltűnően kisebb formátumával érthetővé teszi a ma is közkeletű *parteczedula* elnevezést: igazán csak czédula. Mária, született Dévay bárónő, férjzett Horváth Imréné tudatja ebben legbensőbbben szeretett atyja urának, báró Dévay Pál cs. kir. altábornagynak és jelenleg a Dunáninneri kerület magyar fölkelő miliciájája parancsnokló tábornokának fölöttébb elszomorító halálát, a ki 1800 december 24-ike reggelén rövid betegség után az összes szentségekkel ellátva, csendesén elhunyt az Urban. Hült teteme december 25-ikén este a káptalani városi plébánia-templom sírboltjában temettetett el. A gyászmise december 30-ikán délelőtt 10 órakor fog megtartatni. Látogatások nem fogadtatnak.⁴

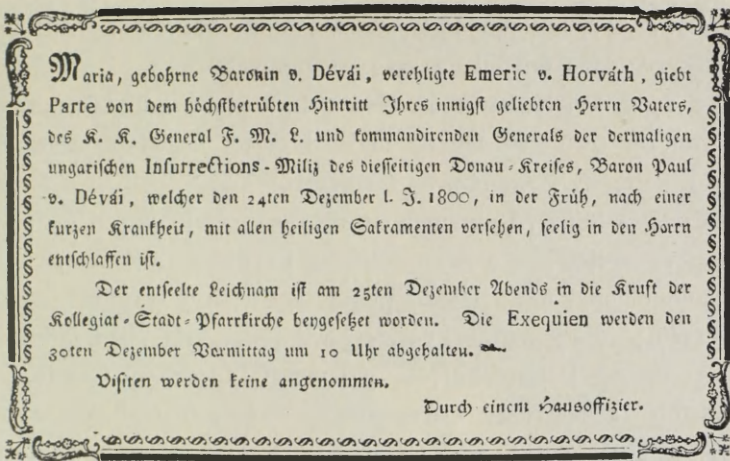
E szerint Dévay Mária bárónő, ki a temetésre a zalabéri kúriáról nem jöhetett el időre, minden valószínűséggel eljött Pozsonyba a gyászmisére és elhunyt apja ingó hagyatékának átvételére. A hős altábornagy elhúnyta a legszélesebb, kivált katonai körökben őszinte részvétet kelthetett. Megemlékezett róla külön gyászpompával a *Mária Terézia-rend* káptalana is,

letti Laxenburgban van — innen december 28-ikán arra utasítja az alispánt, tegyen jelentést Dévay haláláról a magyarországi hadparancsnokságnak s annak utasítása szerint intézkedjék az altábornagy hagyatékáról. (U. o.)

3 «Locus sepulturae: Ad Cryptam S. Annae.» (Extractus Matriculae Mortuorum Parochiae ad S. Martinum Posoniensis, 1915 február 5.)

4 Eredetije Leményi Jánosné szül. zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdona.

melynek már hat év óta tagja volt. A rend alapszabályai értelmében az elhunytnek lovagkeresztjét vissza kellett küldeni a káptalannak (szalagja visszamaradt a családnál s jelenleg *Barcza Károlyné* zalabéri Horvát Irma úrnő tulajdonában van). A keresztet *Gräffen* báró vezérőrnagy vette át s Bécsbe küldötte, hol mint értéktárgyat először az alsóausztriai tartományi pénztár részéről 1801 január 12-ikén *Söhnwanger Ferencz* pénztáros vette kézhez; ez azután beszolgáltatta a bécsi udvari haditanács-

103. GYÁSJELENTÉS BÁRÓ DÉVAY PÁL HALÁLÁRÓL.

nak.⁵ A haditanács helyettes elnöke, *Tige* gróf, jókora időhala-dékkal márczius elsején küldötte át *Lacy Ferencz* gróf tábornagnak, mint a Mária Terézia-rend akkori nagykancellárjának.⁶ A rendkancellár nevében *Grünne* rendkincstárnok köszönte meg a kereszt átküldését a haditanács helyettes elnökének (márczius 14-ikén kelt átiratában) s egyúttal értésére adta, hogy a rendkáptalan a következő pénteken, márczius 20-ikán fogja az elhunytnek lelki üdvéért az ünnepies gyászmisét megtartatni, az ágostonrendiek plébánia-templomában, délelőtti 10 órakor. Egy-

⁵ Kriegsarchiv, Hofkriegsrat, 1801, G. 547. sz.

⁶ MTrend levélt. F. IV, D. 14/11.

ben fölkéri a haditanács elnökségét, hogy ez alkalomból a szokásos katonai intézkedéseket megtegye.⁷

Ez utolsó gyászakkorddal záródik le báró Dévay Pál altábornagy vitézi pályafutásának emlékezete. —

Hadi érdemeit valóban nagyra kell értékelnünk. Ifjú korában a kolini ütközettől kezdve megszakítás nélkül végigküzdötte a hétéves háborút mint «*harczra merész ifjú*» («*audax juvenis*»); életének ötvenes éveiben, az első francia háborúnak öt küzdelmes és fáradalmas évét harcolta át megszakítás nélkül mint «*hadban erős öreg*» («*belliger senex*»), mint öntudatos vitéz képviselője harcias fajának, a magyar nemzetnek.⁸ —

Az 1792. évi hadjáratban első volt, a ki *Longwy* kikémlésével francia területre lépett, majd kiverte *Lafayette* tábornok betörő seregét Luxemburg területéről; részese volt *Clerfayt* első és egyedüli győzelmének az argonnei erdő szélén *La Croix aux Bois* mellett; — a Braunschweigi Ferdinánd okozta gyászos visszavonulásnál mint hátvéd megóvta *Clerfayt* seregét a teljes elzülléstől; — a jemappesi vesztett csata után sikeresen fedezte a visszavonulást Belgiumból; — a Roer folyó mögötti védőállást biztosította azzal, hogy a francziákat a folyón uralkodó *Düren* városból kiverte s *Roermond* mellett folytatott csatározásaival az ellenséget illő távolban tartotta. —

Az 1793. évi dicső hadjáratban az első megnyitó győzelmet *Aldenhovennél* ő döntötte el a francia sánczok ellen intézett merész oldaltámadásával; — előhadával elüljárva ő foglalta el *Maastricht*, *Tongres*, *St. Trond* és *Tirlemont* városokat; — vitéz huszáraival és a magyar Sztáray gyalogezreddel döntő része volt a *neerwindeni* fényes győzelem kivívásában; — ő szállta meg *Löwent* s ő vette ki *Brüsselben* a polgárság hűség-

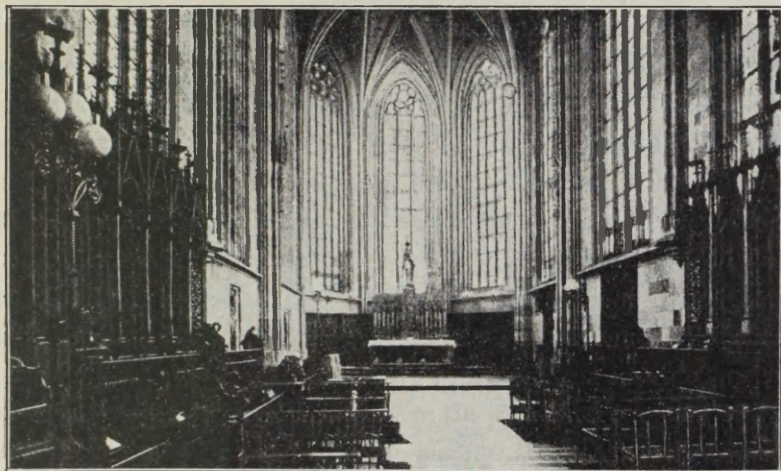
⁷ U. o. F. iv, D. 14/13.

⁸ Emlékiratának a bevezetésben közölt mottója szerint :

«Hinc clare agnosces, quod gignat et Hungara tellus
Audaces juvenes belligerosque senes.»

(«Lám, szül még a magyar föld, — nyilván megtudod ebből —,
Harczra merész ifjút s hadban erős öreget.»)

esküjét; — tanuja volt *Dumouriez* átpártolásának, serege bomlásának; — *Condé* és *Valenciennes* várak alatt az ellenséget folytonos csatározásaival távol tartva az ostromló sereg gyűrűjétől, lehetővé tette az erődök bevételeit; — az angolok *dünkircheni* vereségei után kijelölt hadállásait vitézül megtartva, elhárította a további veszteségeket s keményen megállott francia földön, míg parancsnoka York herceg a szövetséges angol sereggel Belgiumba szorult. —

104. A POZSONYI DÓM FŐOLTÁRA.

A mi babért nyújtott kezdetben az 1794. évi hadjárat, abból *Dévay*nk ismét bőven kivette a maga részét: mikor pedig elfordult a szerencse, a legrosszabbat, a sereg teljes züllését ismét ő hárította el. A *Landrecies* alatt a felmentő francia sereg 30.000 embere ellen 2400 lovassal intézett diadalmas roham dicsőségében *Schwarzenberg* herczeggel teljesen egyenlő arányban osztozik; — *Tournay* és *Tourcoing* alatt a *Pichegru* serege fölött vívott győzelmekben vitézül kivette a maga részét s elűjárt a támadásokban; — később *Oudenarde* várát felszabadította az ellenséges ostrom alól; — mikor pedig az erélytelen Coburg a fleurusi csata után feladta a küzdelmet s elrendelte a vissza-

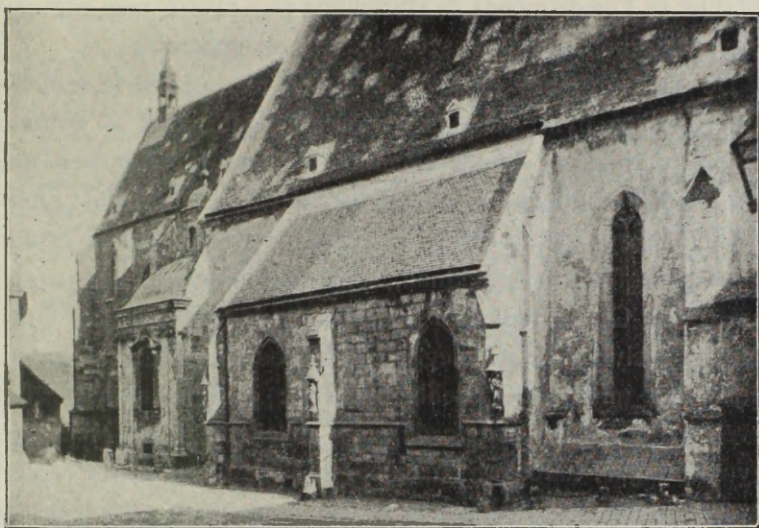
vonulást: Dévay fedezte előbb az angoloknak, majd az osztrákoknak visszavonulását, méltán duzzogva a főparancsnok kishitúsége miatt, ki nem küldött neki segítséget, mikor a hadjárat sorsát még jobbra tudta volna fordítani.

A következő 1795. év okosabban és nagyobb szerencsével vezetett hadjáratában dicső részt vett a *heidelbergi* győzelemben, elfogva magát *Oudinot* tábornokot; része volt *Mannheim* visszavételében; — aztán átkelve a Rajnán, messze viasszorította *Saint-Cyr* tábornokot a rajnai Pfalz területén egészen *Zweibrücken* városáig.

Az 1796. évi hadjáratban a malschi ütközetben győzött a francia sereg ostroma ellen; — majd egészen *Stuttgartig* nagy veszedelmek között fedezte az osztrák sereg visszavonulását; — a *neresheimi* csatában az ellenség ágyúparkja és lőszerkocsijai megfutamatásával eldöntötte a győzelmet s ezzel módot nyújtott Károly főherczegnek arra, hogy a zavarba hozott Moreau tudta nélkül *Jourdan* ellen indulhasson; — a müncheni *Isar-hid* szivós védelmével megakadályozta a francziáknak az osztrák határ felé való előnyomulását; — *Augsburg* táján merész támadásaival jelentékenyen megzavarta a francia hadak visszavonulását, a kiket még a *Höllenthal* szorosában is folyvást zaklatott; — az *emmendingeni* csata másodnapján előhadával a francziákat kiverte állásaikból; — része volt a *schlingeni* győzelemben s a *hünningeni* hídfő ostromában. —

A mi kiváló fegyvertény előfordult ez ötévi folytonos küzdelemben s ragyogó betűkkel fennmaradt a történelem lapjain, mindabban kiváló rész jutott e jeles magyar tábornoknak, a nagy történeti idők tanujának és szereplőjének. Mint az elő- vagy utóhadak állandó vezetője nemcsak nagy döntő csatákban vett részt, nemcsak ezek dicsőségében osztozott, hanem folytonos éberséggel kellett örködnie az előre- vagy hátravonuló, vagy szállásain pihenő derékseregnek biztonságán, felderítve az előre törő utat, fedezve a hátrálást, őrt állva a fáradalmaktól kimerült nyugvó tábor mellett: — a mi kétszeresen terhessé tette feladatát, de szolgálatainak értékét is megkétszerezi.

Dévay félhivatalos életírója még külön kiemeli abbeli kiváló érdemét, hogy öt évig tartó ezredparancsnoksága alatt ő nevelte a 3. sz. Eszterházy- utóbb Ferdinánd-huszárezredet (a mai Hadik-ezredet) igazi mintaezreddé. Alatta ez az ezred nemcsak az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásaért, hanem példás fegyelméért is minden alkalommal egyhangú dicséretet aratott összes feljebbvalói részéről; s bizonyára jellemző — úgymond —

105. A POZSONYI DÓM SZENT ANNA OLDALKÁPOLNÁJA.

hogy ebben az ezredben az akkori nehéz időkben egyetlenegy szőkevény katona nem akadt.⁹

Viszont jellemző ez érdemekben gazdag jeles katona nemes szerénységére, hogy noha már 1794 óta mint a Mária Terézia-rend lovagjának alapszabályszerű igénye volt a bárói rangra, ennek elnyerésére mégis csak nyugalomba vonulása után tette meg a formális lépéseket.

⁹ «Vay [recte: Dévay] war ein ganz vorzüglicher Oberst. Das Eszterházy-Regiment, welchem er 5 Jahre als Commandant vorgestanden, erntete unter seiner Leitung nicht nur vor dem Feinde, sondern auch bezüglich seiner Disciplin das

einstimmige Lob aller Vorgesetzten; und es ist gewiss bezeichnend, dass dasselbe in jenen beschwerlichen Zeiten nicht einen Deserteur zählte.» Hirtenfeld, Der Mil.-Mar.-Ther.-Orden, I, 414. l.

Hogy milyen volt Dévay Pál mint katona, azt emlékiratából s az előzőkben vázolt pályafutásából eléggé megítélhetjük: rettenthetetlen bátorságú, leleményes, kitartó és törhetetlen erejű hadfelnak ismertük meg; semmi nyomát nem találjuk, hogy a harcias élet, az évekig tartó táborozások, kalandozások, csaták küzdelmei és fáradalmai valaha kimerítették vagy elcsüggesztették volna; s bár öreg korában néha kívánta is a békét és nyugalmat, «az böcsület és Fejedelméhez és Hazájához való hívség nem engedte», hogy félreálljon, a mikor szükség volt szolgálataira.

De emlékiratából és leveleiből még más egyéb is szól hozzánk: őszinte, nyílt, katonás rövidségű előadásából — színtiszta jelleme. A mint az általa előadott tényeket az illetékes nagy hadtörténeti munkák megfelelő adataival ellenőrizzük, mindjobban meggyőződünk arról, hogy az önéletrajz minden részlete teljesen megfelel a valóságnak, soha nem túloz, sem a lényegben nem téved. Csodálnunk kell emlékezetének frissességét és tartóságát, a melylyel híven megőrzi kalandos és változatos katonai pályájának minden legkisebb részletét: a rengeteg sok hely nevét, a hol valaha megfordult és vitézkedett; az események egymásutánját; katonatársai és parancsnokai s az ellenfél vezérei nevét és működését. Rengeteg lexikális tanulmány, térképen való keresés után lehet csak követni az előadás részleteit, melyeket ő emlékezetből tudott soha nem tévedő pontossággal elősorolni.

De kitűnik ez előadásból és leveleiből az is, hogy Dévay Pál hosszú katonai pályáján is mindig *izig-vérig való magyar ember* maradt. Formás, eleven latinsággal megírt önéletrajzában is a latin tóga alól itt-ott kikandikál a zsinóros magyar huszáratilla, s a klasszikus nyelv harmonikus folyásából ki-kicsendül a magyar nyelv pattogó ritmusa. Szófüzése itt-ott elárulja az íróban a magyar embert; helyesírása — kivált a francia személy- és helyneveknél — a magyar fonétika szabályaihoz igazodik.¹⁰

¹⁰ Egyes hungaricizmusok pl. néhány ezer emberrel = cum aliquot *mille* hominibus; ugyanott: négyezer foglyot ejtve = 4 *mille* captivis ibidem factis; a mi sze-

rencsésen végbe is vitetett = quod *etiam* feliciter confectum est; három helyen is össze kellett csapnom az ellenséggel = tribus *etiam* in partibus cum hoste agere

Azt már kiemeltük, hogy Dévay teljes birtokában volt kora deákos műveltségének. Emlékiratából és leveleiből meg tábori jelentéseiből kitűnik, hogy a német nyelvet is teljesen elsajátította: alkalmasint gyakorlati úton a hétéves háború táborhelyein s a német tisztársakkal való érintkezésben. Ha itt-ott egy-egy német tulajdonnevet magyarra ír is át (mint pl. *Svarczemberg, Valdek,*

Szalabéri Horváth József, Cs. Kir. Kamarás, és a 'Bajó Király' nevét viselő Dragonyos Ezeredben Kapitány, — Sz. Horváth Ida, Vizeki Tallián Boldizsár, Cs. Kir. Kamarás Urnak Hitvese, — Sz. Horváth Eduard, Cs. Kir. Hadnagy, — nem különben Sz. Horváth Vilhelm szomorú szívvel jelentik, hogy elfelejtethetlen Édes Anyok, született Báro Dévay Mária Asszony, már régebben elhunyt Édes Attyoknak, Néhai Sz. Horváth Imre, Cs. Kir. Kamarás Urnak Özvegye folyó 1850-dik Esztendőben, Bőjt más Havanak 11-ére vervadóra peldás és feddhetetlen életének 56-dik, Özvegyi sorsanak pedig 9-dik Esztendejében, hét napokig tartott súlyos betegsége, és az Egyházi Szentségeknek felvétele után ez árnyék Világból a' boldog Örökkévalóságra áttalköltözött.

Melly váratlan és szomorú esetet midőn megkeseredett szívvel tudtára adnanak, egyszersmind jelentik, hogy az Elhunynak hideg Tetemei tulajdon kívánsága szerint itt Veszprémben fognak a' földnek, mellyből vétettek, vissza adatni, annak Lelkéért pedig az Exequiák Szalabérben fognak tartatni.

106. GYÁSZJELENTÉS DÉVAY MÁRIA HALÁLÁRÓL.

Rieze, Fürstemberg; Breisak, Satzlár, Augspurg, Leiptzik, emlékiratából és leveleiből megállapítható, hogy tudott németül nemcsak beszélni, hanem írni is; így egyes tipikus német neveket, melyeket latin betűkkel nehéz visszaadni, gót betűkkel iktat önéletrajzába (pl. *Schrobenhausen, Zwenbrufum, Friedberg*). Törül

debut. — Tulajdonnevek: Masztricht (Marchiennes); Mobes (Maubeuge); Kato (Cateau); Odenár (Oudenarde); Sodom (Jodoigne). Személynevek: Udeno (Oudinot), Sincer (Saint-Cyr), Dugdangheny (Duc d'Enghien).

metszett romlatlan magyarsággal írt magyar leveleibe is beleszó olykor-olykor egy német frázist vagy mondatot. A mi a német helyneveknek a maitól itt-ott eltérő helyesírását illeti, ebben semmivel sem ingadozóbb, mint nagynevű kortársa és vezére, a német Károly főherceg, a ki maga is sokszor hallás után vagy emlékezetből írja e neveket fonétikai kiejtésükkel.¹¹ Számba kell itt vennünk, hogy akkor még a földrajzi nevek helyesírása egyáltalán nem volt általánosan megállapítva.

A mi politikai meggyőződését illeti, Dévay Pál tipikus mintaképe a lojális magyar katonának. Öszinte hazaszeretete több ízben megnyilvánul bizalmas leveleiben, de mindenek fölött áll az uralkodóhoz való hívsége. A forradalmi kor modern eszmeáramlataihoz nincs érzéke; politikai felfogása egyezik a báró Orczy Lőrinczével, ki szerint nincs párja a magyar szabadságnak:

«Boldog ki született e magyar hazában,
S kinek szabad telek jutott osztályában,
Jó föld, kövér mező lévén határában,
Tíz eke, száz téhen jár a majorjában.»¹²

A viszonyok kényszere alatt egyetlen leányának már német nevelést ad, — ugyanazt a «bécsi educatiót», melyet leveleiben elítél, mint az egyszerű vidéki erkölcsök megrontóját; — maga azonban haláláig megmarad, a minek született, fáját szerető igaz magyar embernek.

Hogy Dévay Pál az akkor éledező magyar nemzeti felbuzdulás és irodalmi újjászületés iránt is eleven érzéssel bírt s utóbbit maga is támogatta és rokonszenvező figyelemmel kísérte, azt mivel magyar ember létére valószínűnek kell tartanunk. Első ezredese, báró *Orczy Lőrincz* az újjászületés irodalmának kiváló alakja; *Gvadányi József* a Török-ezredben tizenhét éven

¹¹ A főherceg munkáiban ily eltérések százával találhatók. Pl.: Burgwinheim (Burgwindheim); Thalheim (Theilheim); Bromberg (Bramberg); Umenheim (Ohmenheim); Mädingen (Möttingen); Tasswang (Dasswang); Kupfenberg (Kipfenberg);

Wernitz (Wörnitz); Hochzell (Hochzoll); Küssingen (Kissing); Teining (Deining); Schaflangen (Stafflangen) stb. stb.

¹² Báró Orczy Lőrincz: «Futó gondolatok a szabadságról.»

át tisztartása, előbb őrnagya, majd alezredese, végül ezredese volt. Nem gondolhatjuk, hogy élvezettel ne olvasta légyen tollforgató barátjának jóízű, huszáros mókáit: a «Pöstyéni Feredést», a «Peleskei Nótáriust» és hadi traktáját, «A mostan folyó török háborúra tzelőző gondolatok»-at, valamint másik ezredese, báró Orczy Lőrincz «Futó gondolatait a szabadságról». Fennmaradt magyar nyelvű leveleiből megismerhetjük zamatos, töről metszett hevesi magyarságát. Hogy magyar volta mellett buzgó katolikus volt, arról fennmaradt levelei tanuskodnak, melyekből tiszta és mély vallásos érzület, keresztény világfelfogás és Isten akarataban való megnyugvás szól hozzánk; imádságoskönyvét (melynek címlapját közöltük) a családi hagyomány szerint tarsolyában mindig magával vitte hadjárataira; halála előtt fölvette a halotti szentségeket s önéletrajzát is e vallásos záradékkal fejezi be: O. A. M. D. G. (Omnia ad maiorem Dei gloriam!) —

Az altábornagy egyetlen leánya, Mária, harmincz évvel élte túl atyját. Férje, zalabéri Horváth Imre, apja és Ferencz bátyja halála után feje lett a Horváth családnak s már 1803-ban mint «Édes Asszony anyja», özv. zalabéri Horváth Józsefné Ugronovics Francziska «törvényes Plenipotentiariussa» vezeti a család ügyeit.¹³ Ugronovics Francziskának 1814 után bekövetkezett halálával¹⁴ Dévay Mária, mint a családfő felesége lett a család nagyasszonya. Miután 1821-ben férje elhúnyt, *Veszprémbe* tette át lakását s itt írta német nyelvű végrendeletét, melyben gyermekei iránt érzett bensőséges szeretete és fennkölt erkölcsi érzülete megható módon nyilatkozik meg. Az 1825 augusztus 1-én kelt végrendelet záradékában így szól gyermekeihez:

«A mint engemet nem terhel vétek vagy igazságtalanság, úgy síromba is azt a vigaszt viszem magammal, hogy kedves gyermekeim isteni félelemmel telve ép ily erkölcsösen és becsületesen fognak élni s embertársaikkal szemben úgy fognak viselkedni, hogy soha ne érhesse őket az a szemrehányás, hogy

¹³ Nemz. Múz., zalabéri Horváth-család levéltára, 1803. x, 10. keltű okmány.

¹⁴ Második végrendelete (u. o.) 1814. v. 18-án kelt.

valaha is emberi méltóságukról megfeledkeztek ; hogy így majdan egyesülve örülhessünk a jobblétnek Isten színe előtt. Áldják mindnyájan, jó gyermekeim, a kik engem szerettek, az Atya, Fiú és Szentlélek Isten szent nevét, mint őket bensőségesen szerető anyjuk

Dévay Mária bárónő,¹⁵

özvegy szalabéri Horváth Imréné.»

Öt évvel a végrendelet megírása után meghalt — ugyancsak Veszprémben, 1830 április 14-ikén — Dévay Mária is, és vele kihalt a Dévay-nemzetség bárói ága.

¹⁵ Az eredeti végrendeletnek Wickenburg Márk gróf által vett másolatából.

107. A POZSONYI SZÉKESEGYHÁZ.

FÜGGELÉK.

I. SZ.

DÉVAY PÁL LEÁNYÁGI IVADÉKAI.

Noha a báró Dévay család fiágon nem folytatódott, leányágon – a zalabéri Horváth család *Imre*-ágában – még számos leszármazottai élnek. Már Horváth Imre és Dévay Mária frigye is elég termékeny volt: négy gyermeknek (három fiúnak és egy leánynak) adott életet. Az ezektől való további leszármazást az alább következő családfák¹ mutatják:

BÁRÓ DÉVAY PÁL (sz. 1735, † 1800)
f. (1769) Ugronovics Borbála (sz. 1748, † 1792 előtt)

Mária (sz. 1774, † 1830)
f. (1794 körül) *zalabéri Horváth Imre*

1. József 1. f. gr. Radetzky Lujza 2. f. z. Horváth Francziska	2. Eduárd f. Inkey Karolina	3. Vilmos f. Földváry Kornélia	4. Ida f. Tallián Boldizsár
I–II.	III.	IV.	V.

I.

1. *zalabéri Horváth József*
1. f. Radetzky Lujza grófnő
(Gróf Radetzky János tábornagy leánya, sz. 1803, † 1827)

1. Imre f. Noszlopy Ilka Irma †	2. Rozália f. gróf <i>Strassoldo</i> Ferencz			
	1. József (sz. 1852, † 1893) f. (1876) Morpurgo Alice (sz. 1855)	2. Lujza (sz. 1854) alapítványi hölgy a hradschini Mária Terézia alapítványban		
1. Ferencz (sz. 1878) f. (1910) saárdi Somsich Paula grófnő	2. Anna Mária (sz. 1880) f. (1900) Hállay Ferencz	3. Julius Caesar (sz. 1881) f. (1906) Rauch Mária	4. Theodora Julia (sz. 1883) f. (1905) Carlo de Braidá	5. Lujza Enrika (sz. 1893)
Mária Alice (sz. 1911)				

¹ Gróf Wickenburg István, gróf Jankovich László és nagyalásonyi Barcza Károlyné, sz. zalabéri Horváth Irma úrnő szíves közlései alapján, kiegészítve az 1915. évi Gothai Almanach idevonatkozó adataival.

II.

1. zalabéri Horváth József
2. f. *zalabéri Horváth Francziska* (unokatestvére)

Móricz, cs. és kir. kamarás
f. nedeczei Nedeczky Vilma

1. Irma f. <i>nagyalásnyi Barcza</i> Károly		2. Béla tengerészhadnagy	
1. György, cs. és kir. kamarás, athéni követségi attaché f. Jeszenszky Alexa bárónő	2. Károly	3. Imre	4. Lajos

III.

3. *zalabéri Horváth Eduárd*, cs. és kir. kamarás
f. palini Inkey Karolina

1. Ferenc 1. f. Puteani Róza bárónő (sz. 1836) 2. f. Bernak . . . 3. f. Puteani Natalie bnő (sz. 1840)		2. Stefánia csillagkeresztes hölgy f. <i>gróf</i> <i>Wickenburg</i> Ödön (sz. 1831, † 1871)		3. Viktória f. <i>dézsánfalvi Ghyka</i> Jaroslaw	
1. István (sz. 1859) kam., v. b. t. t., f. (1905) gr. Pück- ler Limpurg Mária Zsófia (sz. 1868)	2. Margit (sz. 1860) f. <i>Szent-</i> <i>miklóssy</i> Jenő	3. Márk (sz. 1864) v. b. t. t. külügym. osztály- főnök	1. Vera f. Billig	2. Jenő	3. Melanie 1. f. gróf <i>Münster Ernő</i> (sz. 1856, † 1905) 2. f. báró Duka György
Mária Marca (sz. 1906)	1. Andor	2. József	3. Mária Vera	(Első házasságából :) gr. <i>Münster</i> Vladimir (sz. 1886)	

IV.

4. *zalabéri Horváth* Vilmos
f. bernátfalvi Földváry Kornélia

1. Mária f. Lemény János	2. Vilma †
-----------------------------	------------

V.

5. zalabéri Horváth Ida
f. *vizeki Tallián* Boldizsár

1. Lajos cs. és kir. kamarás f. Simoga Matild	2. Matild f. pribérdi és duna- szekcsői <i>Jankovich-</i> <i>Bésán</i> József	3. Rozália f. (1849) pribérdi és vuchini <i>gróf Jankovich</i> László (sz. 1816, † 1890)
A)	B)	C)

A)

Tallian Lajos
f. Simoga Matild

1. Gizella (sz. 1845) hajadon	2. Géza (†)	3. Jenő (sz. 1847) f. Igmándy Irma	4. Ida (†) f. Batha Béla cs. és kir. huszár kap.	5. Zsigmond f. Igmándy Minka	
1. Jenő honv. gy. főhđn.	2. Ella f. Gom- bos N.	3. Irma	Batha László nő, nőgrádm. főszbíró	1. Zsigmond hv. huszár főhđn. f. Tőry Margit	2. Margit f. Reich Aladár hv. huszár alezredes
			2 gyermek	1 gyermek	

B)

Fankovich-Bésán József
f. vizeki Tallian Matild

1. Gyula (sz. 1852) nőtlen	2. Elemér (sz. 1854, † 1907) f. Magyar-Kossa Ilka	3. Matild (sz. 1854) f. (1878) báró Fiáth Pál	4. Géza († 1904) f. Pozsonyi Katalin			
1. Elemér (†)	2. Endre f. báró Szent- keresztly Janka Elemér	1. Elemér (sz. 1879) f. (1908) Dőry Margit 1. Erzsébet (sz. 1909) 2. Pál (sz. 1910)	2. Tibor (sz. 1883) f. (1909) gr. Sizzo Noris Constan- tia Róza Mária (sz. 1910)	3. Ilona (sz. 1883) f. (1913) b. Fiáth Miklós (sz. 1879)	1. István († 1908) huszár önk.	2. József huszár önk.

C)

pribérđi és vuchini gróf Fankovich László (sz. 1816, † 1890)
f. vizeki Tallian Rozália

1. Aladár (sz. 1850) f. Bombelles grófnő	2. Tivadar (sz. 1856)	3. László (sz. 1860)	
1. Iván (sz. 1874) f. (1909) gróf Pejacevich Mária	2. Aladár (sz. 1878) f. (1904) gróf Brandis Klotild		
1. János (sz. 1910)	2. Antal (sz. 1913)	1. Dénes (sz. 1904)	2. Anna (sz. 1908)

E származási táblák szerint báró Dévay Pál vére foly még most is számos nemes családunk ereiben. A vitéz altábornagyban őset tiszteli a zalabéri Horváth család több tagján kívül a Strassoldo, Wickenburg, Münster és Fankovich grófi családok, a Fiáth bárói család, valamint a nagyalásnyoi Barcza, Batha, Szentmiklóssy, dézsánfalvi Ghyka, vizeki Tallian és Fankovich-Bésán nemesi családok számos leszármazója.

2. SZ.

DÉVAY PÁL BÁRÓI DIPLOMÁJA.¹

Franciscus Secundus divina favente clementia electus Romanorum Imperator semper augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galliciae, Lodomeriae, Ramae, Serviae, Cumaniae et Bulgariae Rex Apostolicus, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Lotharingiae, Styriae, Carinthiae et Carnioliae, Magnus Dux Hetruriae, Magnus Princeps Transylvaniae, Marchio Moraviae, Dux Brabantiae, Limburgi et Geldriae, Wirtembergae, superioris et inferioris Silesiae, Mediolani, Mantuae, Parmae, Placentiae et Guastallae, Osveciniae et Zatoriae, Calabriae, Barri, Montisferrati et Tescheniae, Princeps Sveviae et Carolopolis; Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis, Hannoniae, Kyburgi, Gortiae, et Gradiscae; Marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae, superioris et inferioris Lusatiae, Mussoponti et Nomenei; Comes Namurci, Provinciae, Valdemon-tis, Albimontis, Zutphaniae, Sarverdae, Salmae et Falkensteinii; Dominus Marchiae Slavonicae et Mechliniae, Tibi Fideli Nostro Egregio PAVLO DÉVAY Campi Mareschalli Locumtenenti Salutem

Második Ferencz, Isten kedvező kegyelméből mindenkoron felséges választott római császár, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavonország, Galiczia, Lodóméria, Ráma, Szerbia, Kúnország és Bolgárország apostoli királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Lotharingia, Styria, Karinthia és Krajna hercege, Toscana nagyhercege, Erdély nagyfejedelme, Morvaország örgrófja, Brabant, Limburg és Geldern, Württemberg, Alsó- és Felső-Szilázia, Milano, Mantua, Parma, Piacenza és Guastalla, Auschwitz és Zator, Calabria, Bar, Monferrat és Teschen hercege, Svevia és Charleville fejedelme, Habsburg, Flandria, Tyrol, Hannonia, Kyburg, Görz és Gradisca grófja, Burgau, Alsó- és Felső-Luzsicza, Pont-à-Mousson és Nomeny római szent birodalmi örgrófja, Namur, Valdemont tartomány, Albimont, Zütphen, Saarwerden, Salm és Falkenstein grófja, a Vend örgrófság és Mecheln ura, Noked, *Dévay Pál* altábornagy, kiváló hívünknek, üdvöt és Irántad való állandó császári királyi kegyelmünk nyilvánítását.

¹ A diplomát, mely Dévay Pál önéletrajzának főbb adatait bő kivonatban adja, sőt új adatokkal is bővíti, itt teljes szövegében adjuk magyar fordításával együtt.

et Gratiae Nostrae Caesareo Regiae continuum erga Te Incrementum.²

Laudatissima fuit a multis Saeculis Majorum Nostrorum Imperatorum et Regum gloriosissimorum Consuetudo, ut quos et Origine Claros et Vitae Integritate conspicuos, atque Virtutum Ornamentis praeditos animadverterent, Eos prae caeteris Gratia sua fovendos Novisque Honoribus et Dignitatibus Munificentia Sua decorandos susciperent, id vero non solum hanc ob Causam, ut in Meritis suis condignos Honores, Virtutisque praemia ex Augusta Benignitate sese consecuturos certo intelligerent, sed et Posteris Eorum majoris domesticae Laudis tuendae propagandaeque allecti ad paria Virtutis et verae gloriae capessendae Conamina totis Viribus plenoque Cursu alacriter contenderent, Unde et Nos qui DEI Ter Optimi Maximi Nutu caetera inter Regna et Ditiones Regni quoque Hungariae Habenas jure haereditario feliciter gerimus, praeclara Antecessorum Nostrorum Divorum quondam Hungariae Regum Instituta et vestigia firmiter imitari Fidelesque Nostros de Nobis et Republica Christiana benemeritos, ac Virtutis colendae studiosos Gratia et Favore Nostris

Sok századok óta igen dicsérendő szokása volt dicsőséges császári és királyi elődeinknek, hogy a kiket mint származásukra nézve előkelőket, életük feddhetetlenségével kiválókat s az erények díszével kitűnőket felismertek, azokat a többiek felett kegyelmükkel gyarapítani és új tisztekkel és méltóságokkal bőkezűen díszíteni igyekeztek; és pedig nem csak az okból, hogy azok maguk biztosan megértsék, hogy érdemeikért a Felség kegyelméből méltó tisztségeket és erényeik megfelelő jutalmát fogják elnyerni, hanem hogy utódaik is, házuk nagyobb díszének megőrzésére és gyarapítására ösztönzést nyerve, egész erejükkel és teljes akarattal törekedjenek az erény és igaz dicsőség hasonló módon való keresésére. Azért Mi is, a kik a háromszorosan legjobb és legnagyobb Isten akaratából egyéb királyságaink és tartományaink között a Magyar királyság gyepelőit is öröklési joron szerencsésen kormányozzuk, mindig szilárdan követjük Elődeinknek, a néhai dicső magyar királyoknak rendelkezéseit és nyomdokait, s az irántunk és a keresztény köztársaság iránt érdemeket szerzett és az

² A diploma szövege minden megszakítás és új bekezdés nélkül halad elejétől végig. Könnyebb megérthetés céljából itt fő részeire tagoljuk, megfelelő új bekezdésekkel.

prosequi, adeoque Comodis et Ornamentis Eorum juvandis promovendisque intenti esse consuevimus, ut qui Nos perspectum habemus id non minus ad rempublicam Christianam fovendam Majestatisque Nostrae splendorem magis illustrandum pertinere si vel ea ratione honestae Cupiditatis Igniculis, alias mortalium animis a Natura indutis fomitem addiderimus, virtutisque Decus perpetuo Nostrae Beneficentiae pignore posteritatis Memoriae commendatum Beneficio adornaverimus, ut hoc Ordine observato animi eorum veluti acri Stimulo Gratiarum memores ad fidelem in Occasionibus quibusvis pro Republica Christiana Sacraque Regni Hungariae Corona fovenda praestandam Operam, praeclaraque Virtutis et Fidelitatis Studia tanto ferventius incitari valeant ;

Harum itaque Rerum Consideratio cum firmiter Animo Nostro inhaereat, TU PAVLE DÉVAY, pro re praesenti dignus Nobis occurristi, quem Caesareo Regia Munificentia Nostra exigentibus id ipsum eximiis Tuis Militaribus Servitiis exindeque Tibi comparatis meritis benigne exornaremus, potissimum cum intelligamus Te ex antiqua Nobili Familia Ortum ducere ac Majores et Antenatos Tuos Augustae Domui Nostrae Austriacae Sacraeque antelati

erény követésében buzgólkodó híveinket kegyelmünkkel és kedvességünkkel felkeresni s jólétüket és díszüket elősegíteni és előmozdítani annyival is inkább iparkodunk, mert átlátjuk, hogy nem kevésbé szolgál a keresztény köztársaság gyarapítására és Fölségünk fényének nagyobb emelésére, ha a tisztos becsvágy szikráját, mely a természettől a halandók lelkébe oltatott, ily módon is élesztjük és az erények kiválóságát jótéteményeinkkel ékesítve, kegyelmünk örök zálogául az utódok emlékezetére adjuk, — hogy ezen eljárás követése által azoknak lelkei, kegyeinkre emlékezve, mintegy éles ösztökélést nyerjenek a keresztény köztársaság és Magyarország szent koronája iránt minden alkalommal teljesítendő szolgálatokra, s annál buzgóbban igyekezzenek az erény és hűség kiváló cselekedeteinek gyakorlására.

Mivel tehát eme dolgok méltányos figyelembe vétele állandóan foglalkoztatja lelkünket, ez idő szerint *Te, Dévay Pál*, találtattál előttünk méltónak, hogy Téged, miután kiváló katonai szolgálattal és ezek által szerzett érdemeiddel erre rászolgáltál, kegyesen kitüntessünk ; kiváltképp a mikor megértettük, hogy Te régi nemes családból származol s elődeid és őseid a Mi Felsőleges Osztrák Házunknak és az előbb említett magyar szent koroná-

Regni Nostri Hungariae Coronae et Reipublicae pro quarumvis Circumstantiarum ratione et Occasionum exigentia Multifaria fidelia non minus ac utilia praestitisse Servitia. Tu ipse vero praememeratorum Tuorum Majorum laudabiliter insistere satagens Vestigiis inde ab Anno Millesimo septingentesimo quinquagesimo sexto Assumpto in Neerecto Caesareo Regio Jazygum Regimine in Qualitate vexilliferi Militari Servitio, ab eo inde tempore Temet semper heroice gessisse; hausta etenim in Re Militari sufficienti Scientia ea eximia in diversis Proeliis ac Expeditionibus edidisti Virtutis Tuae Specimina; signanter eo ipso adhuc supraattacto Anno in Victoriousa illa Actione ad Colin, in qua Equum insidentem, glande percussum amiseras, tam generose Temet gesseras, ut dignus respectu fueris, quo Tibi momentosa negotia concrederentur; quare etiam immediate per Generalem ab Hadik e Civitate Leippa cum nonnullis Equitibus et Croatis Tibi subordinatis intra Montes Bohemiae ad Zwickau et Kamnitz fine observandi Hostis motus delegatus, non solum summa cum vigilantia ejusdem observasti motus, verum pluribus centenis hostilibus Cur-

nak és közügynek minden körülmények között s bármely alkalom követelményeihez képest, sokféle hű és egyben hasznos szolgálatot tettek. Te pediglen, dícséretesen haladva említett őseidnek nyomdokain, az ezerhétszázötvenhatodik esztendőttől kezdve zászlósi minőségben katonai szolgálatba lépván, az újonnan felállított császári és királyi jász ezredben, azon időtől fogvást mindig hősi módon viselkedtél és elegendő ismeretet szerevezve a haditudományokban, különböző ütközetekben és vállalatokban vitézségednek jeles bizonyítékait adtad. Nevezetesen még ugyanazon fentemlített esztendőben ama győzelmes kolini csatában, a melyben háts lovadat golyó által magad alól elvesztetted, oly vitézül viselkedtél, hogy méltónak találtattál arra a bizalomra, hogy fontos ügyek végzésével bízássál meg; így Hadik tábornok által néhány alád rendelt lovassal és horváltal Leipa városából a csehországi hegyekbe küldetvén Zwickau és Kamnitz³ tájára az ellenség mozdulatainak megfigyelése céljából, nem csak a legnagyobb éberséggel figyelted meg mozdulatait, hanem még több száz társzekerét elfogván, ezeket, mivel a felmerült akadályok miatt tovább nem szállíhattad, feléget-

³ Böhmisches-Kamnitz, Zwickautól nyugatra. Új adat; az életrajzban: e város nincs említve («intra Bohemiae montes inter Zwickau et Zwittau situatos» — mondja az életrajz.)

rubus interceptis, quos, cum ob occurrentia Impedimenta ultro promovere nequiveris combussisti, commeatu Militari et Equis captis, Supremoque Officio militari Castrensi resignatis existentibus: provincia hacce feliciter superata, cum Colonello Ujházy ad insequendum Inimicum exmissus, eundem ad Civitatem Saxoniae Zittaviam usque, illatis ei innumeris damnis persecutus, sed et per Generalem Comitem de Nádasd ad momentosas et arcanas Res adplicitus, omnia ea perspicacia executus es, ut Tu, superato felici mox Proelio ad Landscron, ob singularem Tuam bellicam Virtutem Serenissimo Duci Carolo, ac Supremo Mareschallo Comiti a Daun comendari merueris.

Ultra haec suprafato adhuc Anno Millesimo septingentesimo quinquagesimo sexto sub ductu Generalis ab Hadik Aggressioni quoque Residentialis Urbis Regis Borussiae Berolinensis in persona praesens exstitisti, post pugnam vero Rosbachensem sub Vice-Colonello Barone a Vécsey Copias Borussicas cum Tibi subordinatis usque Neoburgum in Silesia compluribus currulibus pontonibus adeptus, infestasti, insequenti autem Anno Occasione nimirum susceptae per Hostem Obsidionis Civitatis Olo-

ted, azonban a katonai szállítványt és a lovakat elfogván, beszolgáltattad a főhadiszállásra. E megbízatásod szerencsés véghezvitele után Ujházy ezredessel az ellenség üldözésére küldetvén, azt egészen Zittau szászországi városig üldözted, neki számtalan károkat okozván; azonfelül pedig Nádasdy gróf tábornok által fontos és bizalmas ügyekkel bizattál meg, a melyeket oly körültekintéssel vittél véghez, hogy — részt vevén azután még a szerencsés landeskronoi ütközetben — kiváló harci vitézségedért érdemesnek találtattál, hogy a Károly herceg ő Fenségének és Daun gróf tábornagnak figyelmébe ajánltassál.

Ezeken kívül még ugyan az ezerhétvenczárhatodik évben, Hadik tábornok vezetése alatt, személyesen jelen voltál a porosz király székvárosának, Berlinnek megtámadásánál; a rossbachi ütközet után pedig Vécsey báró alezredes alatt az alád rendelt csapattal a porosz csapatokat Sziléziába, egészen Neuburg⁴ városáig üldözted, miközben több pontonszekekrét elfogtad. A következő évben pedig, a mikor az ellenség erős ostrom alá fogta Olmütz városát, Daun gróf tábornagy által felderítés céljából Gubenyig⁵ küldet-

4 Helyesen: Naumburg. (A Dévay-kéziratban is Neuburg.)

5 Giebau. (A Dévay-kéziratban is: «usque Gubeny».)

mucensis, a Supremo Mareschallo Comite a Daun ad Gubeny usque fine explorationis delegatus, detectis novem ad Limites Silesiae ducentibus Viis, exploratoque subin ex hostili intercepto Internuncio eò : Transportum hostilem famosum Olomucium tendere, idipsum Generalibus Laudonio et Siskoviccio denunciasti ; quo detecto Transportuque in nihilum redacto, ipsa dein Civitas Olomucensis ab Obsidione eliberata extitit in cujus etiam Facti Specimen *Tu* quidem Superioris Locumtenentis Officio condecoratus, Copiae vero Tibi subordinatae Munusculo pecuniario remuneratae sunt, in pugna vero ad Hochkirchen, ac aliis ad Stolpen et Bischofswerdam (ubi captum, per Hostem, Officiale nostrum cum quadraginta Militibus, intercepta mox hostilis agminis parte, supremoque Mareschallo Comiti a Daun praesentata, Libertati restituisti) ubique in persona praesens extitisti ; in cujus Actus etiam generosi signum in Capitaneum Regiminis Palatinalis renunciatus es ; quantam adhaec ultronea etiam continua serie laudabili cum Zelo testatus sis dexteritatem Tuam Majestatem Nostram haud latet :

Anno enim Millesimo septingentesimo quinquagesimo nono Occasione irruptionis hostilis Ge-

tél ; ez alkalommal kifürkésztél kilencz Sziléziába vezető utat s kitudván az ellenség elfogott hírvivőjétől, hogy ama híres ellenséges szállítmány már Olmütz felé tart, erről jelentést tettél Laudon és Siskovics tábornokoknak ; a mi felfedeztetvén, a szállítmány semmivé tétetett s Olmütz városa az ostrom alól felszabadult ; e tettednek jutalmául *Te* a főhadnagyi tiszttel tüntetettél ki, az alád rendelt csapat pedig pénzbeli ajándékkal jutalmaztatott. A hochkircheni csatában pediglen személyesen jelen voltál ; úgy másokban is, Stolpen ⁶ és Bischofswerda mellett (a hol egy tisztünket, kit az ellenség negyven katonájával együtt elfogott, kiszabadítottad, sőt az ellenséges csapat egy részét foglyul ejtve, azt Daun gróf fővezérnek általadtad) ; a mely vitéz cselekedeted jutalmául a Nádor ezred kapitányává neveztetted ; s hogy ezentúl is önszántodból, hosszú sorozatban és dícséretes buzgalommal mennyire kimutattad ügyességedet, eléggé ismeretes Felségünk előtt.

Ugyanis az ezerhétyszázötvenkilenczedik évben, Kleist ellenséges tábornoknak Csehországba való

⁶ Stolpen.

neralis a Kleiszt in Bohemiam : (Generale a Fink jam antea isthic intercepto existente) ad mandatum Generalis a Brentano post Maxen ad Passus Kissebelienses et inde ad Limites Bohemiae Hostem aspera Hyeme spreto discrimine Vitae Tuae persequendo, auxiliariibus hostilibus Copiis ad fatum Bohemiae Regnum irruentibus non solum praedam ex jumentis consistentem et corrasam, verum compluribus eorundem in Captivitatem abductis, eripuisti ;

Anno vero Millesimo septingentesimo sexagesimo ad Fribergam ac aliis in Locis pro infestatione Hostis exmissus, Excubias ad Hotzenheiser ⁸ versus Lipsiam vero Officiale cum triginta hominibus, sexaginta Equis remundalibus, penes pagum item Foysdorf ad Augustoburgum obruendo, paucis exceptis, omnes interceptisti Generalique a Brunyan praesentasti ;

Subsequo autem anno cum Generali Ried solvendo obsidioni Dresdanae Civitatis praesens non procul Radesberga exploratis Hostis Consiliis cum Capitaneo Lusinszky hostilem Capitaneum cum duobus aliis Officialibus et Octuaginta circiter Gregariis in Captivitatem abduxisti, actum hunc ipso Generali Odonelli collaudante ; Occasione deinde dum Mareschallus

betörése alkalmával (mikor Fink tábornok ugyanott már elfogatott) Brentano tábornok parancsára ⁷ Maxen mögött a Giesshübeli hágóig és onnan Csehország határáig üldözted az ellenséget, s az ellenséges segédcapatoktól, melyek a mondott Cseh királyságba törtek, nem csak elvetted a lábas jószágból álló összeharácsolt zsákmányt, de közülük sokat fogságba is hajtottál.

Az ezerhétszázhatvanadik évben pedig Freibergnél és más helyeken az ellenség zaklatására kiküldetvén, Katzenhäusernél az ellenséges előőrsoket legyőzted, Leipzig felé pedig egy tisztet harmincz emberével és hatvan tartaléklóval, Voigtsdorf falunál Augustusburg mellett megtámadván, kevesek kivételével mind elfogtad és Brunyan tábornok elé vitted.

A következő évben pediglen, Ried tábornokkal jelen lévén Drezda városának ostrom alól való felszabadításánál, nem messze Radebergtől, kitudván az ellenség tervét, Lusinszky kapitánnyal együtt egyellenséges kapitányt más két tiszttel és mintegy nyolczvan közlegénnyel fogságba vittél, a mely tetteredért magától O'Donel tábornoktól dicséretben részesül-

⁷ Új adat ; Dévay kéziratós életrajzában (2. l.) e tábornokot nem említi.

⁸ Így ! — A Dévay-kéziratban : Kotzenheiser (2. l.).

Comes a Daun cum copiis ad Dresdam et Crossenheim ad Regis Conatus observandos commoraretur, Tu cum selectis Homini- bus remanens, Incursiones hostiles debilitando quam plurimos eorundem cepisti, imo Generale Comite Lacyo Berolinum versus expedito, Te vero ad Bunzlau ad observandos versus Lignitz et Glogau hostis motus relicto, ibidem tamdiu permansisti, donec cum copiis sub ductu Mareschalli Comitum a Daun advenientibus, ultro progressus, tandem ex Civitate Pribus qua nuncius post Generalem Comitem a Lacy ad Regis Borussiae eidem a Tergo insistentem significandum, cum felici successu deputatus fuisses; quo facto Wittembergam cum copiis Iter susceptum, ac paulo post ad Torgaviam proelium commissum, ubi etiam leviter sauciatus es, sed et actioni ad Lipsiam interventae viriliter Temet gerendo interfuisti; habitâ demum ad Altenburgum statione, cum ante Pegau excubias ageres, Copiaeque Caesareo Regiae a Maisenitz ¹¹ progredierentur, Tu hostiles Excubias ad Moenia Pegaviensia usque persequendo, plurimos eorundem in captivitatem abduxisti, tandem per Campi

tél; ⁹ azon alkalommal pedig, mikor Daun gróf tábornagy a se- reggel Drežda és Grossenhain között táborozott, Te válogatott emberekkel visszamaradván, az ellenséges támadásokat visszaverted és sokat közülök elfogtál.¹⁰ Sőt, a mikor Lacy gróf tábornok Berlin felé küldetett, Te pedig visszahagyattál Bunzlaunál, hogy az ellenség mozdulatait Liegnitz és Glogau felé megfigyeljed, mindaddig ott maradtál, a míg a seregek Daun gróf tábornagy vezérlete alatt odaértek; azután tovább haladva, Priebus városából futárként küldetttél Lacy gróf tábornok után, neki hírt viendő, hogy a porosz király őt hátba akarja támadni, a mit szerencsésen végbe is vittél. Ez megtörténvén, a hadak Wittembergnek vették útjokat, s kevéssel ezután Torgaunál ütközet vívatván, ott könnyű sebet vettél, de már a Lipcse mellett végbement ütközetnél ismét jelen voltál s abban vitézül viaskodtál.

Végül, Altenburgnál lévén állomáson, mikor Pegau előtt vezetted az előőrsöt és a császári királyi hadak Meuselwitztől előrenyomultak, Te az ellenséges előőrsöt Pegau faláig üldözve, a legtöbbjüket fogságba ejtetted; azután Lob-

⁹ Új adat; a Dévay-kézirat a tábornok nevét nem említi. (O'Donel Károly, Tyrconnel grófja, 1765. lovassági főfelügyelő, 1768-ban Erdély főkormányzója.)

¹⁰ A diploma itt rövidíti a kéziratot s nem említi, hogy e támadások akkor mentek végbe, mikor a két ellenséges sereg Sziléziába vonult egymás mellett.

¹¹ Igy, Meuselwitz helyett. (Dévay kéziratában: Meiszlenitz.)

Mareschallum Principem a Lobkowitz cum nonnullis copiis adviam, Lipsiam versus ducentem, observandam missus, ut ut per Inimicum adortus, jamque unus ex Officialibus Nostris interceptus, Tu attamen Temet cum Tuis heroice defendo, praevalentem Hostem relictis interceptis in fugam ingenti cum suo damno adegisti, imo Legionem quoque unam Suppetias ferentem in flagranti adortus caesis per plurimis, residuam partem in captivitate, ipsa dein Pegavia occupata, deduxisti; ac in reditu Copiarum Caesareo Regiarum ex Inimicis non solum captis, verum ex occupatis per Hostem etiam caesareo Regiis Granariis recuperatis existentibus;¹² conflictui demum ad Teplitz, ubi, postquam Inimicum ad Limites persecutus fuisses, leviter quidem vulneratus es, sed et pugnans quoque ad Grond¹³ et Freiberg interfuisti, cumque Militia Caesareo Regia per Principem Borussiae Henricum e Saxonia retrusa, hostilesque Turmae Bohemiam invasissent Tu plurima xenodochia Militaria et Granaria salvasti;

moxque subsecuta Anno Millesimo Septingentesimo sexagesimo tertio almâ pace, ad retinendas et coercendas in Limitibus Hungariae Confoederatorum Polonorum Excursiones ad periculosissimos

kowitz herczeg tábornagy által a Lipcse felé vezető országút megfigyelésére küldetvén, a mint az ellenségtől megtámadtattál s már tiszteink egyike fogságba is esett, Te mégis a tieddel együtt hőiesen védekezővén, a túlnyomó elleniséget foglyai hátrahagyásával s roppant veszteségével megfutamtottad, sőt egy segítségére érkezett zászlóaljot rögtön megtámadván s legnagyobb részét levágván, végül magát Pegaut is bevetted. Aztán a császári királyi seregek visszavonulásánál az ellenségtől nemcsak foglyokat ejtettél, hanem az ellenség által elvett császári királyi szállítmányokat visszaszerezted; végül résztvettél a Teplitz melletti összecsapásban, a hol, miközben az elleniséget a határig űzted, könnyű sebet nyertél; és jelen voltál még a Brandnál és Freibergnél vívott csatákban is; mikor pedig a császári királyi hadsereg Henrik porosz herczeg által Szászországból kiszorított, s Csehországba ellenséges csapatok törtek be, Te számos élelmi raktárat és magtárat megmentettél.

Majd bekövetkezővén az ezerhétszázhatvanharmadik évben az áldásos béke, a fölötté veszedelmes Vereczkei szoroshoz küldetvél a lengyel konfederáltak betöréseinek visszatartására és megfékezésé-

¹² A Dévay-kéziratban: «copiosos *commeatus* Caesareos per transportationem mea diligentia procuratam versus Marienburgum ab hostili manu eliberavi» (4. l.).

¹³ Dévaynál: Bronen; — valójában: Brand.

Vereczkenses passus, neve pestis Occasionē Belli Russici cum Turcis decurrentis inferatur, adplicitus, cum Tibi subordinata partim regulata Militia, partim armatis popularibus intra Montes Moldaviae stativando, usque ad ingressum Copiarum Caesareo-Regiarum in Galliciam, omnia ad Nutum Superioritatis sedulo observasti; reducto demum Törökiano Regimine, Tu mox ad Nádasdianum translatus ab exorto rursus Borusico Bello, Tu statim ad Hohenelbe in praesentia Serenissimi ac potentissimi Principis Domini Josephi Secundi Electi Romanorum Imperatoris ac Regis Hungariae Apostolici Patruī Nostri felicis recordationis validas hostiles Excubias aggressus eorum cum maximo damno, Tuis vero omnibus salvis redeuntibus, recedere coegisti, imo Ipsi Regi e Bohemia semet retrahenti plurima Damna intulisti, in cuius etiam altissimae Complacentiae Signum eorum illico in Supremum Vigiliarum Magistrum renunciatus es, dein inter Sätzlar et Schneeberg constitutis hostilibus copiis, eorum ducentos Equites noctu penes Miklosdorff in Silesia aggreduendo partem cepisti, partem in fugam redegesti, Regimine posthac in Bohemiam Reichbergam versus disposito, Tu in Territorio Croczau et Crotau usque Friedlandum continuo curam Excubiarum gessisti; revecta demum denuo alma

sére; annak utána, nehogy a törökök ellen folyó orosz háború alkalmából a pestis behurczoltassék, az alád rendelt részben rendes katonasággal, részben fegyveres népfölkelőkkel a Moldvai Havasokban állomásozván, a Mi császári királyi seregeinknek Galicziába vonulásáig felsőbbbséged akaratára szerint mindent serényen elvégeztél. Utóbb a Török-ezred feloszlattatván, Te a Nádasdy-ezredhez helyezettél át s az újból kitört porosz háborúban Hohenelbénél, mindjárt kezdetben, boldog emlékezetű Nagybatyánk, a felséges és hatalmas II. József választott római császár és magyar apostoli király jelenlétében az ellenség erős előrsét megtámadván, nagy veszteségével hátrálásra kényszerítetted, mind a tieiddel sértetlenül visszatérve; sőt Csehországból való visszavonulása alkalmával magának a porosz királynak is nagy károkat okoztál, a miért is a legmagasabb kegy jeléül rögtön őrnagygyá neveztetted ki; azután Schatzlar és Schneeberg közt táborozván az ellenség, annak kétszáz lovasát a sziléziai Michelsdorf mellett megtámadván, részint elfogtad, részint megfutamtítottad. Ezek után ezrededdel Csehországban, Reichenberg tájára helyezettvén, Kratzau és Grottau határában egészen Friedlandig folyton az előrsöket vezetted. Midőn pedig újra visszatért az áldásos béke, Te Galicziába rendeltetted, a hol

pace Tu in Galliciam ordinatus, ubi ex peculiari Caesareo-Regia Consideratione in Vice-Colonellum denominatus, ad Regimen Emerico Eszterháziánium translatus et ex post facta Comitibus Stephani a Kleglevics in Generalem promotione loco ejusdem in Substitutum promotus, tandem sub Bello Turcico per Campi Marschallum Baronem a Laudon ad observandos Borussicos motus adplicitus es.

Anno demum millesimo septingentesimo nonagesimo secundo Regimine a Bohemia contra Gallos in Belgium ordinato, cum a Campi Mareschalli Locumtenente a Schröder ad recognoscendos Limites circa Longvi exmissus extitisses, Gallorum Generalem La Fayet cum octodecim circiter Millibus in Caesareo-Regiam Provinciam irrumpentem cum Tibi subordinata Cohorte et duabus Stuardiana et Kinszkiana Legionibus, capitis et. caesis eorum quam plurimis propulsasti, capta vero a Mareschallo a Clairfait Civitate Longvi ac in Campaniam facta irruptione: ut ut ob iniquas vias Copiae reverti necessitatae exstiterint, attamen a Te ex infestantibus Inimicis non pauci intercepti sint, tandem Tu pro Statione hyemali ad Mons ordinatus quidem, ast Generale De Mourier Copias Caesareo-

különös császári királyi kegyből alezredessé nevezetettél ki s az Eszterházy Imre-ezredhez helyeztetted át; utóbb pedig Keglevics István gróf [ezredes] tábornokká nevezetted ki, Te annak helyére léptetted elő, azután pedig a török háború alatt Laudon báró tábornagy által a poroszok mozdulatainak megfigyelésére alkalmaztatál.¹⁴

Végül az ezerhétszázkilenczvenkettedik évben ezreded Csehországból a francziák ellen Belgiumba rendeltetted, midőn Schröder altábornagytól Longwy környékén a francia határ kikémlésére küldetted ki, Lafayette francia tábornokot, ki mintegy tizennyolcezer emberrel a császári királyi birtokra betört, az alád rendelt ezreddel s a Stuart- és Kinszky-féle két zászlóaljjal elűzted, sok emberét elfogván és levágván. A mikor pedig Clerfayt tábornagy Longwy városát elfoglalta s a Champagneba betört, ámbár az utak rosszasága miatt a seregek visszavonulni kényszerültek, Te mégis az üldöző ellenségből nem keveset foglyul ejtetted; azután téli szállásra Monsba rendeltetted. Mikor pedig Dumouriez tábornok hetvenkétezer emberrel támadott s az ütközet¹⁵ a császári királyi seregre nézve balul ütött ki, egész Bel-

¹⁴ A cseh határon. Fontos kiegészítő adat: Dévay a saját kézírati életrajzában nem említi.

¹⁵ Monsi vagy Jemappei ütközet.

Regias cum septuaginta duobus mille aggrediente, actioneque infeliciter pro parte Caesareo-Regia succedente, Belgioque universo occupato existente, Copiae Caesareo-Regiae semet Leodinum retrahere necessitatae, ubi dein Cura Excubiarum universarum in partibus his in Te translata est, postquam autem hostis cum copioso agmine erumperet, eundem non solum, captis et caesis multis, repulisti verum factis post obtentum succursum eruptionibus depressisti, imo traductis per pontem super Fluvium Rohr structum infra Civitatem Illik agminibus penes Steinstrass ad Viam publicam Temet sistendo, motusque hostiles observando dictum validum pontem penitus annihilasti; captamque Civitatem Dirn rursus Ditioni Caesareo-Regiae reddidisti; cumque ad dictam Civitatem Illik per hostem continuo molestatus fuisses, ex improvise eundem adortus, eundem ex integro interceptisti, Mareschalque a Clairfait praesentasti, idipsum circa Rüremond quoque effectui mancipando, cura Excubiarum ultro quoque Tibi concredita existente;

Anno porro Millesimo septingentesimo nonagesimo tertio ad Altenhofen Inimicum denuo aggressisti, eundem relictis post se septemdecim Tormentis campestribus in Fugam adegisti, ad

gium elfoglaltatott s a császari királyi hadak egészen Lüttichig visszavonulni kényszerültek, ekkor e vidéken az összes előőrcsapatok vezérlete rád ruházott. Miután pedig az ellenség feles haddal kitört,¹⁶ nemcsak visszaverted, számos emberét elfogva, és levágva, hanem akkor is, a mikor segítséget kapva, újból kitöréseket intézett, visszatartottad. Ezeknek utána, mikor a seregek a Roer folyó hídján Jülich városa alatt átkeltek, Te megállottál Steinstrass mellett az országuton s az ellenség mozdulatait figyelve, a mondott erős hidat teljesen elpusztítottad; majd elfoglalva Düren városát, azt a császari királyi uralomnak visszaszerezted. Mikor pedig az említett Jülich városa mellett az ellenség téged folyton zaklatott, váratlanul rátámadván, mindenestül elfogtad és átszolgáltattad Clerfayt tábornagnak, ugyanígy cselekedvén Roermond mellett is; az előőrcsapatok vezetése pedig továbbra is rád bízott.

Az ezerhétsházkilenczvenharmadik évben aztán Aldenhovennál az ellenséget újból megtámadván, öt tizenhét táborig ágyújának hátrahagyása mellett futásra kényszerítetted; majd Maastrichtig nyo-

¹⁶ t. i. Lüttichből.

Mastricht vero progressus in Fugam jam adacto hoste innumeros ejusdem Commeatus et Munitiones Bellicas, captis compluribus militibus, in potestatem Caesareo-Regiam redelegisti; Civitate Donger feliciter occupatâ ac Tormentibus Currulibus ibidem repertis ab Hoste ademptis existentibus; explorato demum eo, Hostem S. Thron derelinquendo sub ductu Generalis Dumourier ad Lovanium contractis copiis suis Exercitum Caesareo-Regium quadrifariis agminibus aggredi velle, Tu ad Tirlamon eousque Inimicum velitationibus detinuisti, donec Caesareo-Regius Exercitus semet contrahendo, ad defensionis statum ponere potuit, quo feliciter transacto Temet ad Osmael fine ordinandarum Excubiarum contulisti, communito autem Osmael, ac mox actione interventa, Tu Hostem tanto cum impetu inter Tormentorum fragorem aggressus, ut fuga sibi consulendo, redacto ejusdem peditatu in confusionem, ademptisque viginti octo Tormentis cum compluribus Currulibus munitionibus, Equitatum usque ad noctem persecutus es, imo sequente mane Generalem Benyovszky cum tribus Legionibus succursum adferentem¹⁷ deturbasti et usque Tirleman persequendo, ipsum Locum repertis tribus Tormentibus oc-

mulva, a már futásnak eredt ellenségtől számosemberét foglyulejtve, rengeteg élelmi és hadi készletet zsákmányoltál a császári királyi seregek számára. Ezután Tongres városát szerencsésen elfoglalván, az ott talált ágyúkat az ellenségtől elragadtad. Végül kifürkészvén, hogy az ellenség Saint-Trond városát elhagyva Dumouriez tábornok vezérlete alatt Löwennél összegyűjti hadait, s a császári királyi sereget négyszeres túlerővel akarja megtámadni, Te Tirlemontnál az ellenséget csatározásokkal mindaddig visszatartottad, a míg a császári királyi sereg magát rendbe szedve védekező állást tudott elfoglalni; a mit szerencsésen véghez vivén, az előörsök elrendezésére Orsmaelig vonultál, s Orsmaelt megszállottad; majd azután mikor az ütközet¹⁸ megkezdődött, Te az ellenséget ágyútűz alatt oly hevesen rohantad meg, hogy futásban keresett menedéket; s gyalogságát szétszórva s huszonnyolcz ágyúját számos löszeres társzekérrel elfoglalva, lovasságát egészen éjjelig üldözted. Sőt másnap reggel, a mikor Benyovszky tábornok három zászlóaljjal segítségére jött, hátrább szorítottad és egészen Tirlemontig üldözted, s ezt a helységet, itt is három ágyút zsákmányolva, elfoglaltad. Ezután az ellenséget

¹⁷ Sic! («Generale adferente» helyett.) A Dévay-kéziratban: «adveniente Domino Generali Benyovszky cum tribus suis legionibus feliciter ipsum [hostem] deturbavimus.»

¹⁸ Neerwindeni ütközet.

cupasti, ex post Hostem rursum ultro quoque Lovanium usque persecutus, unde Bruxellas proficiscendo, ibidem desumpto a Magistratu Homagio Hostiles Copias ad Mons usque insecutus, copiosis Tormentis cum suis munitionibus abductis et ducentis Capitibus interceptis, in cuius etiam Rei memoriam Insignis Ordinis Militaris Regio Theresiani cruce decorari meruisti ;

Abhinc ad limites Gallicos ordinatus, observatis Inimici Motibus ad Arcem Valenciennes occasione Obsidionis complures interceptisti, in Captivitatem abduxisti, subjugata vero Arce, Hostem versus Cambre depulisti ipso etiam Loco occupato existente, ad Orsi ex post et Lill expeditus, fatum Orsi ab hostili Manu conservasti, quinquaginta Equites occasione captae Marsien¹⁹ liberasti, ipsa etiam Marsien¹⁹ paulo post recuperata, interceptis attunc quatuor fere Millibus ex Inimicis, quindecim item Tormentis ac aliis Munitionibus, quae omnia jussu Altiorum Ducum a Yorck tradidisti.

Hyeme autem subsecuta cum Copiis Generali Otto subordinatis contra Hostem agendo, ademptis eidem decem Tormentis in Picardiam usque eundem depulisti,

ismét tovább üldözted egészen Löwenig, a honnan Brüsszelbe ér-
vén, ott a hatóságtól kivetted a hűségesküt. Majd az ellenséges hadakat egészen Monsig kergetve, számos ágyújokat a lőszerrel együtt elvetted s kétszáz emberüket elfogtad ; a mely tetteid emlékére a jeles királyi katonai Terézia-rend keresztjével való kitüntetésben részesültél.

Innen a francia határra rendeltetvén, Valenciennes várának ostroma alkalmával figyelve az ellenség mozdulatait, számos emberét fogságba vitted, s a vár bevétele után Cambraiig űzted, magát e helyet is elfoglalván. Azután pedig Orchiesba és Lillehez küldetvén, a mondott Orchiest az ellenséges haderőtől megoltalmaztad ; Marchiennes eleste alkalmával onnan ötven lovast kiszabadítottál, s maga Marchiennes is kevéssel utóbb visszavétetvén, s ott az ellenségnek majdnem négyezer embere s tizenöt ágyúja és egyéb hadikészlete elfoglaltatván, mindezeket följobbvalóid parancsára átadtad York hercegnek.

A tél bekövetkeztével²⁰ aztán az Otto tábornok alá rendelt csapatokkal küzdve az ellenség ellen, tíz ágyúját elvetted és Picardiáig űzted, valamint a Trojan-

¹⁹ Igy ! (A Dévay-keziratban : Marsin.)

²⁰ Valójában a következő 1794. év tavaszán. A Dévay-keziratban : «Sicque subsequente Hyeme modicum quidem Quietis concessum est, verum adveniente vere-
stb. (8. l.)

prout ex commisso ad Trojanville praelio contra Hostem triumphando rursum eidem cum Vice Colonello Tuo tredecim Tormenta cum septem curulibus Munitioibus ademisti, ad Cambreque usque fugasti, expugnata vero Landreczy ex parte Lill Hostem Vallidis Copiis irruentem rejecisti pluribus Tormentis occupatis; Duce dein Yorck ac Generale Otto versus Turquen in Galliam progredientibus Tu aciem primariam ducendo, ejecto duobus ex Castris Hoste, omnia ejusdem Requisites et Commeatus occupasti, sed et in Conflictu ad Torne sub ductu Generalis Gallici a Pichegrue interventu, Tu cum Ala Anglicani Equitatus in levo Cornu constitutus e bis mille quingentis Capitibus consistentem Equitatum hostilem aggressus, eundem ingenti cum damno repulisti, peditatum e duabus quoque Possessionibus fugasti, ipso Generale Pichegrue semet retrahente, in cujus etiam rei contestationem in Generalem renuncia-tus es.

Exercitu posthaec aliorum procedente, Tu ad Obsidionem Arcis Oudenard solvendam expeditus, Hostem velitationibus tam crebro infestasti, ut idem ab oppugnatione desisteret, derelictis copiosis in Schelda Fluvio Navibus et Granariis unde exposita a Principe

ville melletti csatában is az ellen fölött diadalmaskodva alezredeseddél együtt újból tizenhárom ágyú-ját és hét hadi társzekerét elvetted és öt egészen Cambraiig szalasztottad. Miután pedig Landrecies megvétetted, Lille táján az erős sereggel támadó ellenséget visszavetted és több ágyúját elfoglaltad. Ezeknek utána York herczeg és Otto tábornok Franciaországba Tourcoing felé nyomulván előre, Te az előhadat vezetted s az ellenséget két táborából is kivervén, minden felszerelését és élelmi készletét elfoglaltad. A Tournai mellett Pichegru francia tábornok vezetése alatt vívott csatában pedig Te az angol lovassággal együtt a balszárnyon harczolva,²¹ az ellenség kétezeröttszáz főből álló lovasságát megtámadván, óriási veszteségével visszaűzted, s a gyalogságát is két majorságból megfutamtítottad, mire maga Pichegru tábornok is meghátrált; a mely vitézi tetteidnek jutalmául tábornokká neveztetél ki.

Miután a hadsereg ezek után másfelé vette útját, Te Oudenarde várának ostrom alól való felszabadítására küldetvén, az ellenséget sűrű csatározásokkal addig zaklattad, a míg az ostromot abbahagyta s a Schelde folyóban számos hajót és sok élelmi kész-

²¹ A Dévay-kéziratban: «hic Ego in laevo cornu constitutus cum Nostris et cum non paucis Anglici Equitatus copiis 2500 hostilem equitatum aggressus» etc. (9. l.)

a Coburg ad Viam intra Tirlamon et Sodomum Namurcum versus ducentem observandam ire jussus, quorsum etiam penetrasti, ast ob validam hostilem Manuum Temet extracto e Civitate Praesidio ad S. Thron pedetentim retrahendo, post multas tandem arduas velitationes cum Generale ab Hadik feliciter conjunxisti cumque Exercitu Rhenum transivisti, aciem semper postremam ducendo.

Ingruente demum anno millesimo septingentesimononagesimo quinto cum Generale Kray Moguntiam versus ordinatus, Tu ex Castris Schwetzingensibus versus Friburgum ad Wurmserianum Corpus ibidem Castra metans profectus, cumque jam circa Rhenum ante Exercitum Excubias instituisses, audito eò, Hostem a Tergo Manheimium occupasse, mox Exercitus Caesareo-Regius abinde se Heidelbergam movit, sicque conjunctis viribus Hostem aggrediendo, eum Castris exiit, capto per Tuas Copias Generale Udeno, hostilique Equitatu fugato, ac semet intra Moenia Arcis occludente, verum suscepta mox ejusdem Arcis Oppugnatione, ad deditionemque coactae, Cura Excubiarum inter pericula Tibi concredita exstitit. Abhinc versus Kaiserslautern ac Bipontinum ire

letet hagyott hátra. Azután pedig Coburg herczeg által Tirlemont és Jodoigne között a Namur felé vezető út megfigyelésére küldetvén, odáig el is hatoltál; azonban az ellenséges túlerő miatt, Saint-Trond városából az őrséget kivonva, lépésenkint visszavonultál és számos heves csetepaté után végre szerencsésen Hadik tábornokhoz csatlakoztál és a se reggel átvonultál a Rajnán, mindig az utóhadat vezetvén.

Ezek után az ezerhatszázkilencvenötödik év elkövetkeztével Kray tábornokkal Mainz tájára rendeltetvén, Te a schwetzingeni táborból Freiburg²² vidékére érkezvén, az ott táborozó Wurmser-hadtesthez, itt már a Rajna mentén az előőrsöket felállítottad, mikor annak hallatára, hogy az ellenség Mannheimet hátban elfoglalta, a császári királyi hadsereg onnan Heidelbergbe indult s egyesült erővel az ellenségre támadván, őt táborából kiverte. Ez alkalommal a Te csapataid Oudinot tábornokot elfogták s úgy megszalasztották az ellenséges lovasságot, hogy a vár falai közé menekült; majd megkezdődvén ugyanezen vár²³ ostroma, s az megadásra is kényszerítetvén, azalatt az előőrsök vezetése nagy veszélyek között rád volt bízva. Innen Kaiserslautern és Zweibrücken felé

²² Freiburg im Breisgau.

²³ Mannheim.

jussus quidem, ast cum vi hostis resistere non poteris, Temet per Mühlbachium usque Landstuhl retrahendo, nunc fatum Locum Inimicis cedere, verum insequente die contractis Copiis in Hostem irruendo eundem rursus recuperasti Bipontiumque usque fugasti innumeris eorum in Capitivitatem abductis ;

Hyemis parte taliter in Landstuhl transacta, initio attamen Anno Millesimi septingentesimi nonagesimi sexti Generalis Hostilis Sincer cum numerosis Copiis adventans Te abinde retrahere coegit, verum Tu collem proximum occupando, communitis sylvis progressum ejus recidisti, eundemque Bipontinum usque ad recedendum coegisti ; ineunte dein vere Hoste Rhenum trajecto Peripheriamque ad Düsseldorf et Coloniam Agripinam Copiis suis inundante, ac clam ex montibus prodeunte, eadem Te aggredi volenti circa Türkheim resistendo, eundem feliciter repulisti, ad Obersheim vero non procul ad certum pontem Te collocantem rursus aggredi intendenti fortiter resistendo rejecisti, imo insequente die denuo Tuas et Generalis Sztaray Copias invadentem feliciter repulisti intercepta una ejusdem selecta Legione et compluribus levibus Equitibus ; traducto vero violenter

küldetével ; mivel azonban az ellenség erejének ellen nem állhattál, Mühlbachon át Landstuhlig visszavonulva egyelőre e helyet ugyan átengedted az ellenségnek, de a következő napon a csapatokat összevonva az ellenséget megrohantad s a helységet visszafoglalva egészen Zweibrückenig űzted, számtalan foglyot ejtván.

A tél egy részét így Landstuhlban töltötted ; azonban az ezerhétszázkilenczvenhatodik év kezdetén Saint-Cyr ellenséges tábornok feles hadakkal jöven ellened, téged onnan visszavonulásra kényszerített ; de Te a közeli dombot elfoglalva s az erdőket megszállva, útját elvágta s őt egészen Zweibrückenig visszaszorítottad. Mikor aztán tavasz kezdetével az ellenség átkelt a Rajnán s Düsseldorfnál és Kölnnél a határokat előzönlötte, s titkon a hegyek közül előtörve Téged is megtámadni akart, Dürkheimnél ellenállottál neki és szerencsésen visszaverted ; aztán, mikor nem messze Oggersheimtől egy hídnál állást foglaltál és újból rád támadt, vitéz ellenállás után megint visszaűzted ; sőt mikor a következő napon újból ellened és Sztaray tábornok csapatai ellen támadt, ismét visszaverted, egy válogatott zászlóalját és több könnyű lovasát foglyul ejtván.²⁴ A mikor

²⁴ Innen kezdve a diploma csak elnagyolva adja Dévaynak épen legjelentősebb hadi tetteit, erősen megnyírbálva a Dévay-kézirat anyagát.

ad Kehl per Rhenum cum Copiis validis Generale a Moureau, ubi Exercitus Caesareo-Regius semet retrahere necessitabatur, Tu Hostem continuis velitationibus impedivisti, factis copiis Captivis, in salvum quoque reddito Commeatu Caesareo-Regio, ubi dein Ulmum Temet recepisti, Danubiumque cum Copiis trajecisti, cumque observasses Capitaneum a Mecsery ab Hoste aggredi, Tu auxilio accurrendo, ad agmenque Hostile irruendo repulisti, occupatis duobus Tormentis et tribus Munitionis Currubus, redactisque in Captivitatem in circa tercentis Capitibus; postquam tamen Nuncium allatum esset, Inimicum Exercitum nostrum aggredi velle, Tu cum Generale Rise eum adoriri jussus, utut Vos eidem fortiter restitissetis,²⁵ relictisque Castris cum non paucis Officialium Equis et aliis Vasis ac quatuor Tormentis, nec non mille quingentis in Captivitatem abductis, eum in Statum confusum perduxissetis ad sexque horarum Spatium redeissetis accepto attamen mox Mandato Vos rursum trans Danubium retrahere jussi ac insuper Tibi Augustam Vindelicorum recipiendi, curaque

pedig Moreau tábornok erős sereggel Kehlnél erőszakosan átkelt a Rajnán, a hol a császári királyi sereg visszavonulni kényszerült, Te az ellenséget folytonos csatározásokkal feltartóztattad, számos foglyot ejtvén s biztonságba helyezvén a császári királyi hadikészletet; azután Ulmba vonultál és csapataiddal átkeltél a Dunán. Mikor itt észrevetted, hogy az ellenség Mecséry kapitányt megtámadta, Te segítségére sietvén az ellenséges csapatra támadtál, azt elűzted, két ágyúját és három löszerkocsiját elfoglaltad s mintegy háromszáz emberét foglyul ejtetted. Miután pedig hírért vetted, hogy az ellenséges sereg a miénket megtámadni készül, Riese tábornokkal együtt parancsot vevén megrohanására, ámbátor nektek vitézül ellenállott,²⁶ mégis táborát odahagyván, számos tisztét, lovát, négy ágyúját s egyéb hadikészletét ezerötszáz emberével együtt elfogtátok, őt szétszórtátok s hat óra járásra visszaűztétek;²⁷ utóbb azonban parancsot kaptatok, hogy a Dunán újra átkeljete s neked azonkívül Augsburgba kellett vonulnod, a hol Latour tábornok serege előőrsi csapatainak vezetésével bizat-

²⁵ Hibás átírása a Dévay-kézirat megfelelő helyének, mely ép megfordítva ezeket mondja: «Dominus Generalis Riese a dextera, Ego vero a sinistra impavidum adorti hostem (quamquam autem per non contemnenda nobis, et vel maxime mihi illata damna fortiter restiterit) stb. l. f. 13. l.

²⁶ A latin szöveg szerint: «ámbátor neki vitézül ellenállottatok», a mi nyilvánvaló zagyvaság. L. ott a megfelelő jegyzetet.

²⁷ A neresheimi csatában.

Excubiarum Exercitus Generalis a Latour gerendi imposita est; quoniam autem per Exercitum Generalis a Moureau indesinenter Caesareo-Regius Exercitus infestatus fuisset, abinde semet Friedbergam recipiendo, factaque isthic mox infelici pugna ubi duobus sub Te Equis amissis, acceptaque in pectore contusione hac tamen sprete ibidem ultro in gerenda Excubiarum Cura permansisti, per quotidianas velitationes plurimos in Captivitatem deduxisti;

cum vero ad Monachium Hostis labefactatus sibi Fuga consulisset, Tucum Tibi subordinatiseum persequendo, conflictuque ad Schropenhäusen adornato, cum eodem tam viriliter dimicasti, eique resististi, ut idem semet versus Neoburgum per paludes et lacunas, pontesque post se dirutos, relictis nonnullis currulibus Munitiōibus, interceptisque ex Copiis quam plurimis retrahere coactus sit; sed et ad Petmes caeso toto ejus agmine hominibus paucis semet subducentibus in Captivitatem abductis; allato demum nuncio eo, quod Hostis Temet adoriri parat, eidem obviam progressus insperato eundem aggrediendo in Fugam redegeisti uno Colonello et tribus Centuriis semet sponte subjugantibus, reliquis in Sylvis salutem quaerentibus, sed et insequente die ²⁸ Hostiles Generales,

tál meg. Miután pedig Moreau tábornok serege szakadatlanul szorongatta a császári királyi hadsereget, s ez Friedbergbe vonult vissza, az ott végbement szerencsétlen csatában Te magad alól két lovadat elvesztvén s melleden zúzódást szenvedvén, ezzel nem törődve, tovább is élén maradtál az előőrsöknek s nap-nap után folytatott csatározásokban számos foglyot ejtettél.

Mikor pedig Münchennél a meggyöngült ellenség futásra határozta magát, Te az alád rendelt csapatokkal üzőbe vetted s a Schropenhäusen mellett vívott csatában vele oly vitézül harcoltál és küzdöttél, hogy a mocsarakon és ingoványokon s a magamögött lerontott hidakon át Neuburg felé kényszerült visszavonulni, néhány társzekerét és sergeből számos foglyot hátrahagyván. Ezenfelül Pöttmesnél is egy egész csapatát lekaszaboltad, kevés megmenekült emberét fogságba hajtván; majd hírül véve, hogy az ellenség Téged megtámadni készül, eléje menve s őt váratlanul megrohanva megfutamítottad, egy ezredese és három százada önkényt megadván magát, a többi pedig az erdőben keresvén menedéket. De a következő napon is ²⁹ néhány ellensé-

²⁸ A Dévay-kéziratban: «Eadem etiam die» (16. l.).

²⁹ A kézirat szerint: ugyanaz nap.

res et Gazam cum Vigintiquinque mille Florenis duobus item Comissariis deprehensos interceptisti,³⁰ pecuniamque Aerario Nostro resignasti, Octomille Florenis subin inter Copias ex Ordinatione Archiducis Caroli distributis existentibus; posthaec Neoburgo ultro progredientem Generalem Moureau cum suis Agminibus, continuis Velitationibus multum detinuisti quidem, observato tamen eo, Te Hostem a Tergo et undique circumvenire velle, Tu Temet ex Petmes ad Schropenhäusen retrahendo, adortu tamen mox ex Ajka subsecuto, eundem feliciter repulisti, compluribus Nostris in Libertatem assertis, ex Inimicis vero in Captivitatem abductis, tandem ex Ajka Hostem insequi jussus, infra Augustam Vindelicorum trajecto Danubio eandem ingressus, sed paucis ex hostibus repertis, verum ad Donaueschingen, ubi se rursus ad defensionis Statum posuisset, Tu cum Generale a Latour eundem de novo tam viriliter aggressus es, ut Loco cedere, seque per Sylvas et Latebras Neostadium, hinc Freiburgam, ac tandem Brisacum se retrahere coactus

ges tábornokot, holmit és kincset huszonötezer forinttal és a hadbiztosokkal együtt elfogván, zsákmányul ejtetted³¹ s a pénzt a Mi kincstárunkba szolgáltatad, a melyből aztán nyolczezer forint Károly főherczeg rendeletéből a csapatok között osztatott ki. Ezután Moreau tábornokot, a mint csapataival Neuburgból tovább haladt, folytonos csatározásokkal soká feltartóztattad; de azután észrevévén, hogy az ellenség Téged hátban és mindenfelől körül akar fogni, Pöttmestől Schropenhäusenig vonultál vissza; mikor aztán támadása Aichach felől bekövetkezett, őt szerencsésen visszaverted, a Mieink közül számos foglyot kiszabadítván s az ellenségből sokat fogságra vetvén. Ezután parancsot vévén, hogy az ellenséget Aichach felől üzöbe vegyed, Augsburg alatt a Dunán átkelve e városba nyomultál, a hol azonban már kevés ellenséget találtál; de Donaueschingennél, a hol az ellenség ismét védelmi állásba helyezkedett, Te Latour tábornokkal őt ismét oly vitézül megtámadtad, hogy állását elhagyni és erdőkön és rejtkehelyeken át Neustadtig, innen Frei-

³⁰ Az előadás itt téves. A Dévay-kéziratban: «alia a me exmissa agmina in nonnullis hostium impeerunt, qui caesi cujusdam proprii Generalis res et Gazam in uno rusticano curru deportatam ubi in puro aere 25 millia florenorum reperta sunt, comitabantur; haec omnia cum duobus etiam ibidem captis comissariis in manus nostras devenere» (l. f. 16. l.).

³¹ Dévay kéziratosa életrajza szerint csapatai ekkor nem tábornokokat, hanem két hadbiztosot fogtak el és egy meghalt tábornok hátrahagyott holmiját és kincsét. Lásd a latin szöveg megfelelő jegyzetét.

sit ; his omnibus feliciter terminatis Freiburgo fine insequendi Inimici expeditus ; Hoste interim jam Rhenum cum Copiis trajecto, Tu cum copiis Hönningen versus progressus ibidem Tibi Cura Excubiarum Basilea inchoando usque Brisacum concredita existente : sed et medio tempore intervenientibus aliis etiam, quod tamen hac vice praeterimus, pluribus Conflictibus, Velitationibus, et Actionibus tamdiu semper in persona interfuisti, donec ob singularia Tua merita in proximo praeterito Anno millesimo septingentesimo nonagesimo nono in Campi Mare-schalli Locumtenentem clementer denominatus exstitisses ;

ut igitur erga testatum istiusmodi Tuum Zelum Laude et comendatione dignum, quem deinceps quoque persequendum de Te firmiter et benigne pollicemur, satisfactionem Nostram testatam reddamus, Te PAVLUM DÉVAY, ac per Te Haeredes, et Posterios Tuos DEI Benedictione legitime nefors jam natos et in infinitum nascituros utriusque Sexus Universos Animo deliberato ex certa Nostra Scientia, ac Potestatis Nostrae Caesareo-Regiae Plenitudine, gratiaque speciali e Statu et Conditione Nobilium seu Equestri clementer eximentes, in Numerum, Ordinem et Consortium

burgig és végül Breisachig visszavonulni kényszerült. Ezeket mind szerencsésen elvégezve Freiburgból kiküldettél az ellenség üldözésére ;³² de mivel azalatt már átkelt a Rajnán, Te Hünigen tájára hatoltál előre, s ott Baseltől Breisachig az előőrscsapatok parancsnoksága bízott rád. De a közbenső időben is, még más számos ütközetek, csatározások és fegyvertények alkalmával, melyeket ezúttal mellőzünk, mind az ideig személy szerint jelen voltál, a míg kiváló érdemeid folytán a mult ezerhét százkilencvenkilenczedik évben kegyelemben altábornagygyá neveztetted ki.

Hogy tehát ily módon tanúsított, dicséretre és ajánlásra méltó buzgóságodat, melynek követését részedről ezentúl is bizton és kegyesen hiszszük, megelégedésünket nyilvánvalóvá tégyük, elhatároztuk, hogy *Téged, Dévay Pál*, és általad Isten áldásából netalán már eddig törvényesen született és ezután a végtelenségig még születendő mindkét nem levő ivadékidat és maradékidat eltökélt szándékkal, biztos tudásunk szerint, császári királyi teljhatalmunkból és különös kegyelmünk-ből a nemesi vagyis lovagi rendből és állapotból kegyelmesen kivéve, a fentemlített Magyar ki-

³² Voltakép már az emmendingeni csata színhelyéről. Itt már a diploma az értelem megzavarásával rövidíti az események leírását.

praedicti Nostri Regni Hungariae Partiumve eidem adnexarum Liberorum Baronum seu Magnatum rubra cera in Literarum suarum Obsigillatione utentium, recipiendum, evehendum, aggregandum et annumerandum recipiendosque, evehendos, aggregandos et annumerandos duximus, volentes et per expressum decernentes ut Tu PAVLE DÉVAY Haeresesque et Posteritates Tui utriusque Sexus Universi DEI Benedictione nefors jam nati, et in infinitum nascituri a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus ubique Locorum et Terrarum omnibus illis Gratiis, Privilegiis, Honoribus, Dignitatibus, Immunitatibus, Libertatibus, Praerogativis, Exemptionibus, Indultis, Favoribus quibus caeteri praelibati Regni Nostri Hungariae Partiumve eidem adnexarum Liberi Barones seu Magnates sive de Jure, sive de antiqua Consuetudine aut aliter qualitercunque utuntur, fruuntur, et gaudent, tam intra, quam extra Judicium et Comitia, aliasve ubi vis uti, frui, et gaudere, Litterasque Tuas quascunque Cera rubra instar aliorum Baronum et Magnatum munire possis et valeas, Haeresesque et Posteritates Tuae Universi valeant atque possint;

ráltságunk s kapcsolt részeinek szabad báróinak vagyis országnagyainak, kik leveleik megpecsételésére vörös pecsétviaszk használására vannak jogosítva, sorába, rendjébe és társaságába fölveszünk, fölemelünk, sorozunk és iktatunk, illetve felveszszük, föl emeljük, sorozzuk és iktatjuk, azt akarva és kifejezetten elrendelve, hogy *Te, Dévay Pál* és Isten áldásából netalán már született és ezután még a végtelenségig születendő mindkét nemem való ivadékaid és maradékaid mostantól kezdve a tovább következő jövendő és örök időkre mindig és minden helyen és földön, úgy a bíróságok és gyűlések előtt, mint azokon kívül, vagy bármi más alkalommal gyakorolhassátok, használhassátok és élvezhessétek mindazokat a kegyeket, kiváltságokat, tisztségeket, méltóságokat, mentességeket, szabadságokat, előjogokat, kivételelességeket, engedményeket és kedvezményeket, melyeket kedvelt Magyar királyságunknak és kapcsolt részeinek egyéb szabad bárói vagy országnagyai akár jog szerint, akár régi szokás alapján vagy bármi más okon gyakorolnak, használnak és élveznek, s hogy bárminémű leveleidet a többi szabad bárók és országnagyok módjára vörös pecséttel jogosan elláthassad, szintígy valamennyi ivadékaid és maradékaid is ilyenell jogosan elláthassák.

Quo vero perpetuum hujus Nostrae ad hanc Dignitatis Sublimationis exstet Documentum, eademque pleniori Beneficio decorata in oculos clarius incurat³³ Hominum, antiqua Gentilitia Tuorum, quibus hactenus usus es Armorum Nobilitarium Insignia, non solum laudavimus, approbavimus, ratificavimus et confirmavimus, sed etiam in parte auximus, quemadmodum vigore praesentium approbamus, laudamus ratificamus et confirmamus, prout et augemus, in huncque ut sequitur modum in futurum gestanda, et deferenda benigne concedimus et elargimur,

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, exhibens tres Montes Albopetrosos, quorum medius, isque eminentior, sustinet Virum Cataphractura armatum in Casside plumis rubris Strutionis ornatum Manuum Dextra Gladium evaginatam Manubrio aureo fulgentem, ad Scuti pedem pro quiete fixum tenentem, sinistra latus fulcientem; Scutum ipsum tegit Corona Baronibus propria, unde assurgunt tres Galeae Torneariae, coronatae Clatrataeque seu apertae, purpura suffultae, auro reductae, torquibus ac Monilibus circumductae suisque apicibus fastigiatae, ac prima quidem, quae media est, ac situ recto apicem gerit, sustinet Virum Ca-

Hogy pedig e méltóságra Általunk való felmagasztalásodnak örök bizonyítéka fennmaradjon s ezen méltóságod teljes kegyünkkel díszítve az embereknek világosabban szemükbe tűnjék, nemcsak elismertük, jóváhagytuk, elfogadtuk és megerősítettük nemesi levelednek általad eddig használt régi címeres jelvényeit, hanem részben ki is bővítettük, a miért is jelen levelünk érvényével jóváhagyjuk, elismerjük, elfogadjuk és megerősítjük, valamint kibővítjük s engedélyezzük s adományozzuk, a mint a jövőben használandók és viselendők lesznek, az alább következő módon:

Egyenesen álló hadi paizs kék mezejében három fehér sziklahegy, ezek közül a középső magasabban páncélba öltözött vitéz áll, sisakján vörös strucc tollakkal ékesítve, jobbkezeivel arany markolatú fényes kardot nyugodtan a paizs lábához támasztva, balkezét csipőjéhez illesztve; magát a paizsot bárói korona fedi, a melyből három koronás rostélyos vagyis nyitott, bíborral bélelt, aranynyal szegélyezett és arany nyaklánczokkal és füzérekkel körülvelt lovagsisak emelkedik ki, tetejükön oromdíszszel; még pedig az elsőn, a mely közepen van, egyenes helyzetben, a címéripaizsbeli pánczélos vitéz áll térdből kiemelkedve, de kirántott

³³ Így, — *incurrat* helyett.

taphractum Scutarium stricto tamen Gladio Minacem genutenus exurgentem, secunda vero quae a Dextris est, et situ obliquo, refert duo Vexilla, aureum et atrum Colorem horisontaliter alternatim exhibentia, ac huc et illuc defluentia, tertia denique Situ pariter obliquo locata Galea profert Leonem aureum inguinenus exurgentem lingua rubicunda exerta et Cauda post Tergum erecta, anteriores pedes ad raptum protendentem. Laciniae Galearum argenteae et caeruleae sunt. Duo demum Gryphi aurei Scutum ipsum respiciunt et anteriorum pedum dextris falculis Gladium evaginatam elevantes Telamonum vices obeunt, et Scutum utrinque stipant, Quemadmodum haec omnia in Principio seu Capite praesentis Diplomatis Nostri Pictoris edocta manu seu artificio genuinis coloribus depicta et ob Oculos intuentium lucidius posita esse conspicerentur ;

Liceat itaque Tibi PAVLO DEVAY, Tuisque Haeredibus et Posteritatibus DEI Benedictione legitime nefors jam natis et ex post nascituris utriusque sexus universis praedecarata Armorum Insignia in omnibus et singulis decentibus Actibus, Exercitiis et Expeditionibus tam serio quam joco in Hastitudinis seu hastatorum dimicationibus pedestribus et equestribus, in Bellis et quibuscunque Pugnis cominus et eminus,

karddal, fenyegető állásban ; a másodikon, mely jobbról van és oldalt forduló helyzetben, két zászló emelkedik, felváltva arany- és feketeszínű, más-más oldalra hajolva ; végül a harmadik, ugyancsak oldaltforduló lovagsisakon lágyékból kiemelkedő oroslán áll, kiöltött piros nyelvvel és hátul felemelt farkkal, előlábait ragadozásra kinyújtva. A sisakok takarói ezüst- és kékszínűek. Végül két arany griffmadár, a paizs felé nézve és jobb előlábuk karmai közt kivont kardot emelve, címertartókul szolgálnak s a paizsot két oldalt bekerítik. A mint mindezek a jelen oklevél kezdetén, vagyis címlapján a Mi festőknek mesteri kezétől eredeti színeikben művésziesen lefestve s a szemlélők szeme elé világosabban állítva láthatók.

Szabad legyen tehát Neked, Dévay Pál s Isten áldásából netalán már törvényesen született vagy ezután születendő mindkét nemen való valamennyi ivadékidnak és maradékidnak a fentebb leírt címeres jelvényeket valamennyi és minden egyes ténykedésnél, műveletnél és vállalatnál úgy komolyan, mint játékban, — lándzsás bajvívások vagy gyalog és lovas tornajátékok alkalmával, háborúkbán, vagy akár

in Scutis, Banderiis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Caenotaphiis, Sepulchris, Monumentis, Clenodiis, Annulis, Monilibus, Sigillis, Aedificiis, Parietibus et Supellectilibus libere et pacifice ac absque omni impedimento, molestia et contradictione habere, gestare, ac deferre illisque in aevum uti, frui et gaudere et insuper aptus et idoneus sis Tuique Haeredes et Posteritates legitime nascituri universi sint apti et idonei ad ineundum et recipiendum omnes Gratias et Libertates, Exemptiones, Jura, Feuda et Privilegia, ad utendum denique singulis juribus, quibus caeteri a Liberis Baronibus orti capaces et participes veri Regni Nostri Hungariae et Partium eidem adnexarum Liberi Barones seu Magnates utuntur, fruuntur et gaudent, quomodolibet consuetudine vel de Jure, nemine unquam prohibente ;

Imo evehimus, aggregamus, annumeramus, praedeclarataque Armorum Tuorum Insignia acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, Teque et Tuos Posteriores legitime nefors jam natos et in infinitum nascituros praeattacto Baronatus Titulo et Honore donamus et condecoramus ; atque ideo universis et singulis Majestatis Nostra Regnorum Ditionumque et Provinciarum Nostrarum

közletről, akár távolról vívott harcokban, paizsokon, zászlókon, lobogókon, címerpaizson, sátrakon, síremlékeken, sírboltokon, műemlékeken, ékszereken, gyűrűkön, nyaklánczokon, épületeken, falakon és bútorokon szabadon és békésen, minden akadály, háborítás és ellenmondás nélkül bírni, viselni és hordani s azokat mindörökre birtokolni, használni és élvezni ; és azonfelül légy képes és jogosult, s törvényesen született összes ivadékaid és maradékaid is képesek és jogosultak legyenek megkapni és elnyerni mindazon kegyeket, szabadságokat, mentességeket, jogokat, hűbéreket és kiváltságokat, szóval élvezni mindama külön jogokat, melyeket a Mi Magyar Királyságunknak és kapcsolt részeinek egyéb, szabad báróktól származó, jogos és valóságos, igazi szabad bárói vagy nagyai gyakorolnak, használnak és élveznek, bármily szokás vagy jog alapján, soha ebben senki nem ellenkezővén.

Sőt ezek közé felemelünk, felvesszünk és besorozunk és fentebb leírt címeres jelvényeidet elfogadjuk, helyeseljük, jóváhagyjuk és megerősítjük, és Tégedet és netalán már törvényesen született és a végtelenségig születendő maradékaidat az elébb említett bárói címmel és ranggal megajándékozunk és feldíszítünk ; és ennél fogva Fölségünk királyságai, birtokai és tartományai vala-

Subditis tam Ecclesiasticis quum Saecularibus cujuscunque Status, Gradus, Dignitatis, Ordinis, Conditionis et Praeeminentiae existant serio mandamus ut Te PAVLVM DÉVAY, Tuosque modo quo supra universos pro veris et indubitatis Liberis Baronibus, seu Magnatibus cum Praedicato Magnifici habeant, nomen et honorem, iidemque Titulis jugiter frui et gaudere sinant, nec adversus hanc benignam Nostram Gratiam et Indultum impediunt, turbent aut molestent, ac ab aliis impediri aut molestari permittant quovis modo; Siqui vero ex Nobis Subjectis id attentare praesumerint Nostram et Successorum Nostrorum noverint Indignationem se ipso facto incururos.

In quorum Fidem et Testimonium hasce Litteras Nostras Privilegiales Manus Nostrae Propria Subscriptionem, et Secreti Sigilli Nostri Majoris, quo ut Rex Hungariae Apostolicus utimur impendentis Munimine emanari curavimus.

Datum per Manus Fidelis Nostri sincere Dilecti Spectabilis et Magnifici Comitis Caroli Pálffy ab Erdőd perpetui in Vöröskeő Aurei Velleris et una Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici Magnae Crucis Equitis, Comitis Posonien-sis, et Comitatus Nominis ejusdem

mennyi és minden egyes úgy egyházi mint világi, bármily állású, rangú, méltóságú, rendű, állapotú és kiválóságú alattvalóinak szigorúan meghagyjuk, hogy *Téged, Dévay Pált*, valamennyi maradékaiddal együtt valóságos és kétségtelen, a nagyságos címekre jogosított szabad báróknak vagy országnagyoknak tartsanak, nevezzenek és tiszteljenek, s ezen címeket állandóan használni és élvezni engedjenek; ebben eme kegyes engedélyünk és kedvezményünk ellenére semmikép ne akadályozzanak, zavarjanak, vagy háborítsanak, sem pedig másoktól bármi módon akadályozni vagy háborítani ne engedjenek; ha pediglen alattvalóink közül valaki ezt megkísérelni merészkednék, tudja meg, hogy ily módon cselekedvén, a Mi és Utódaink neheztelését vonja magára.

Mindezeknek hiteléül és tanúságául jelen kiváltságlevelünket Saját kezünk aláírásával ellátni és magyar apostoli királyi nagyobb titkos függő pecsétünk bizonyosságával megerősíteni határoztuk.

Kelt őszintén kedvelt hívünk, Tekintetes és Nagyságos erdődi Pálffy Károly gróf, Vöröskő örökös ura, az aranygyapjas-rend s egyszersmind a jeles apostoli királyi Szent István rend nagykeresztes vitéze, pozsonyi gróf és ugyanazon nevű vármegye örökös

Perpetui ac Supremi Comitiss, Ar-
cisque Nostrae Regiae Posonien-
sis aequae ac Supremi Capitanei,
Camerarii Consiliarii que Nostrae
Actualis Status Intimi, Curiae
Nostrae Regiae per Hungariam
Magistri, necnon per idem Nostrum
Regnum Hungariae Aulae Nostrae
prout et dicti Ordinis S. Stephani
Cancellarii, in Archiducali Civi-
tate Nostra Vienna Austriae die
quinta Mensis Januarii Anno Do-
mini Millesimo Octingentesimo,
Regnorum Nostrorum Romani
Hungariae item Bohemiae ac reli-
quorum Anno Octavo.

Reverendissimo, Reverendis ac
Venerabilibus in Christo Patribus
(Archi Episcopatu Strigoniensi
vacante) Comite Ladislao Kol-
linich de Kollegrad Colocensis
et Bacsiensis Canonice unitarum
Metropolitanarum Ecclesiarum Ar-
chiepiscopo, Andrea Bacsienszky
Graeci Ritus Catholicorum Mun-
katsiensis; Matheo Francisco Ker-
ticza Bosnensis seu Diacovariensis
et Syrmienensis, Josepho Bajzáth
Veszprimiensis, Maximiliano Ver-
hovacz Zagrabienensis, Josepho Feng-
ler Jaurinensis, Francisco Xaverio
Fuchs Nitriensis, Joanne e Comitibus
de Réva Scepusiensis, Ignatio
Darabanth Graeci Ritus Catholi-
corum Magno-Varadiensis, Joanne
Jessich Segniensis et Modrussien-
sis seu Corbaviensis, Nicolao Mi-
lassin Albaregalensis, Sylvestro
Bubanic Graeci Ritus Catho-
licorum Crisiensis; Josepho Mar-

főispánja, valamint pozsonyi ki-
rályi várunknak főkapitánya, ka-
marásunk és valóságos belső tit-
kos államtanácsosunk, magyar-
országi királyi udvarmesterünk,
valamint magyarországi kancell-
láriánknak s egyszersmind a mon-
dott Szent István rendnek kan-
cellárja keze által, ausztriai fő-
hercegi városunkban, Bécsben,
Urunk ezernyolczszázadik eszten-
dejében, január hó ötödik nap-
ján; római, magyar valamint cseh
és egyéb királyságainkban való
uralkodásunk nyolczadik évében.

Az Isten egyházait ez időben
szerencsésen kormányozván Krisz-
tus Urunkban a következő Fő-
tisztelendő, Tisztelendő és Tiszte-
letreméltó Atyák (az esztergomi
érsekség üresedésben lévén): kol-
legradi Kollinich László gróf a
kalocsai és bácsi kánonilag egye-
sített főegyházmegye érseke, Ba-
csienszky András görög szertartású
katholikus munkácsi püspök, Ker-
ticza Máté Ferencz bosnyai vagyis
diakovári és szerémi, Bajzáth Jó-
zsef veszprémi, Verhovacz Miksa
zágrábi, Fengler József győri,
Fuchs Xavéri Ferencz nyitrai,
Révay János gróf szepesi, Dara-
banth Ignác görög szertartású
katholikus nagyváradi, Jessich
János zenggi és modrusi vagyis
korbáviai, Milassin Miklós székes-
fehérvári, Bubanic Szilveszter
görög szertartású katolikus kő-
rösi, csikmindszenti Mártonffy Jó-

tonffi de Csik-Mind-Szent Transylvaniensis, Francisco S. R. I. Comite Hrzan de Harras S. R. E. Cardinale Sabariensis (Sedibus Neosoliensi, Magno-Varadiensi Latini Ritus, et Vaciensi, Csana-diensi, Agriensi, Quinque Ecclesiensi et Rosnaviensi vacantibus) Josepho Pierer de Hodos Consecrato Tinniniensis, Nicolao Konde de Pokatelek consecrato Belgradensis et Samandriensis; Comite Sigismundo Keglevich de Buzin Electo Macariensi, Josepho Pethő Electo Drivestensis, Emerico Libero Barone Perényi Electo Bacensis; Josepho Zabraczky Electo Vegliensis, Antonio Madics Electo Pristinensis, Ecclesias DEI feliciter gubernantibus; *Serenissimo* item Archiduce Austriae Domino *Josepho* Regni Nostri Hungariae Palatino et Locumtenente Nostro Regio nec non Spectabilibus ac Magnificis Petro Vegh de Eadem Judice Curiae Nostrae Regiae, Comite Johanne Erdődy de Monyorókerék Regnorum Nostrorum Dalmatiae Croatiae Bano; Francisco Szent-Iványi de Eadem Tavernicorum, antelato Comite Carolo Pálffy ab Erdőd Curiae; Comite Francisco Zichy de Vásonkeo Pincernarum, Comite Josepho de Bathyán perpetuo in Németújvár Dapiferorum; Comite Michaele de Nadasd perpetuo Terrae Fogaras Agazonum, Comite Francisco Szécsényi de Sárvári-Felső-Vidék Cubiculariorum,

zsef erdélyi, Hrzan de Harras Ferencz római szent birodalmi gróf és római szentegyházi bíboros szombathelyi püspök (a zólyomi, a latin szertartású nagyváradi, a váczai, csanádi, egri, pécsi és rozsnjai püspökségek üresedésben lévén); hodosi Pierer József felszentelt knini, pókateleki Kondé Miklós felszentelt nándorfehérvári és szendrői püspök; buzini Keglevich Zsigmond gróf választott makarskai, Pethő József választott drivesti, Perényi Imre báró választott bácsi, Zabraczky József választott vegliai, Madics Antal választott pristinai püspökök; — Magyar királyságunk nádora és királyi helytartónk lévén József ausztriai főherczeg úr ő Fensége, királyi országbíránk véghei Végh Péter, dalmát és horvát királyságaink bánja monyorókeréki Erdődy János gróf, tárnokmesterünk szentiványi Szentiványi Ferencz, főudvarmesterünk a fentebb említett erdődi Pálffy Károly gróf, főpohárnokmesterünk vásonkői Zichy Ferencz gróf, főasztalnokmesterünk Batthyány József gróf, Németújvár örökös ura, főlovászmesterünk Nadasdy Mihály gróf, Fogaras földjének örökös ura, főkamarásunk sárvári és felsővidéki Szécsényi Ferencz gróf, főajtónállómesterünk monyorókeréki Erdődy József gróf, magyar nemes testőrségünk kapitányi tisztsége üresedésben lévén; pozsonyi gróf a fentebb említett

Comite Josepho Erdődy de Monyorokérék Janitorum Nostrorum Regalium per Hungariam Magistris, Capitaneatu Nobilis Turmae Nostrae Praetoriae Hungaricae vacante, ac praelibato Comite Carolo Pálffy ab Erdőd Comite Poseniensi, caeterisque quamplurimis saepefati Regni Nostri Hungariae Comitatus tenentibus et Honores.

erdődi Pálffy Károly gróf, Te-
kintetes és Nagyságos Urak; és
még sokan mások, a kik többször
említett Magyar Királyságunk vár-
megyéit és tiszteit ez idő szerint
bírnák.

Franciscus m. p.

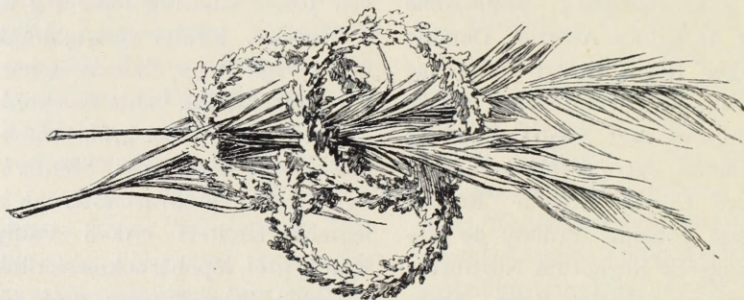
Comes Carolus Pálffy m. p.

Joannes Barthodeiszky m. p.

Ferencz s. k.

Gróf Pálffy Károly s. k.

Barthodeiszky János s. k.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.*

I.

DÉVAY PÁL EZREDESI DIPLOMÁJA.

(A 113. lapon.)

Wir Joseph der Zweyte von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kayser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König in Germanien, Hungarn und Böhheim etc : Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund und zu Lothringen etc : etc : Entbiethen N. allen und jeden Unseren Obersleütenanten, Oberstwachmeistern, Rittmeistern, Hauptleüten, Leütenanten, Fähnrichen, Unteroffiziers, und insgemein allen Kriegsleüten zu Fuß, und zu Pferd, was Nazion, Würde, Standes, oder Wesens die sind, so sich in Unsern Kriegsdiensten befinden, Unsere kais. königl. Gnad, alles Gutes, und geben Eüch hiemit gnädigst zu vernehmen, daß Wir Unseren, des Esterhazyschen Hußaren Regiments bestellten Oberstleütenant, und lieben getreüen Paul Devay, in huldreichester Rucksichts deßen seithero Uns, und Unserm durchlauchtigsten Erzhau geleisteter, und weiters anhoffender treü eifrigen, und ersprießlichen Diensten, im Militare erlangter Erfahrung, und anderer demselben beywohnenden guten Eigenschaften, dahero zur Bestättigung Unserer höchsten Zufriedenheit zu Unseren kais. königl. Obersten zu Pferd gnädigst ernennet, erhoben, und bestellet haben. — Befehlen dahero allen, und jeden Obbemeldten gnädigst, und ernstlich, daß Ihr dasjenige, was in Unserm Namen ermelter Paul Devay mit Eüch sammentlich, oder jedem insonderheit dieses aufhabenden Karakters wegen anordnen, und gebieten wird, jederzeit ohne einiger Verweigerung gehorsam und richtig vollziehen, und Eüch also gegen Ihn erzeigen sollet, wie es Eüch gemäß aufhabender Pflicht zu verhalten geziemet; — Hieran vollziehet Ihr Unsern gnädigsten Befehl, Willen, und Meinung. — Gegeben in Unserer Residenzstadt Wien den Vier und

* A levélhasonmások nagyobb részének szövege az életrajzban is közöltetik. Ezek szövegolvasását itt nem közöljük. Lásd ezeket a «*Megjegyzések a képekről*» című rovatban a megfelelő helyen.

Zwanzigsten Monatstag Jäner im Siebenzehnen Hundert Neünzigsten —, Unserer Reiche : des Römischen im Sechs und Zwanzigsten, der Erblichen aber im Zehnten Jahr. — Joseph m. p. — A. Gr. Hadik. — Ad Mandatum Sacrae Caesar^o Reg^{ae} Majestatis proprium. Von Wurfel m. p.

2.

RÉSZLET DÉVAY MÁRIA LEVELÉBŐL.

(A 191. lapon.)

Erdemem Felet Valo Kegyes | Aszony Anyam! Reminlem hogy edig mind az ket levelem kegyes | kezihöz jöt Edes Aszony Anyamnak, de meg | is eben is kivantam, ezen uj Esztendőhöz | fomas kivanfagomat meg teni. Engedje az | Fölleges Isten hogy meg fokakat el er | hefen minden Lelki es Testi alda fok | al Edes Aszony Anyam : engem pedig az | Uram es gyermekeimel meltoftafon | Anyaj kegyelmeben meg tartani. Mar | igen regen tefik hogy nem halatam | jo voltat Edes Aszony Anyamnak, de | reminlem az mindenhatotul hogy nem | valami baj az oka, kiert az Istent | naponkint kerjök hogy oltalmaz. | Az Uram mar ket hete hogy Toponaron | vagyon, es nem igen jo egifgeben ; | Kedves Marko Sogoromnak pedig, Leve,, | liből örömel ertetem hogy jegyben ||

3.

DÉVAY PÁL ALTÁBORNAGYI DIPLOMAJA.

(A 321. lapon.)

Wir Franz der Zweyte von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kayser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König in Germanien, zu Hungarn und Böhheim etc. etc. Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund und zu Lothringen, Großherzog zu Toscana etc. etc. Entbiethen N. allen, und jeden Unseren Oberstfeldwachtmeistern, Obersten, Oberstleutenanten, Oberstwachtheistern, Rittmeistern, Hauptleuten, Leutenanten, Fähnrichen, Unteroffizieren, und insgemein allen Kriegsleuten zu Fuß, und zu Pferde, was Nazion, Würde, Standes, oder Wesens die sind, so sich in Unseren Kriegsdiensten befinden, Unsere kaiserliche königliche Gnade, alles Gute, und geben Eüch hiemit gnädigst zu vernehmen, daß wir Unsern Obersfeldwachtmeister, und lieben getreüen Paul Devay des militarischen Maria Theresia Ordens Rittern in mildester Rücksicht dessen Uns, und Unsern durchlauchtigsten Erzhauser geleisteten treügehorsamsten Kriegsdienste, und zur Bezeigung Unserer höchsten Gnade zu Unserm kais. königl. Feldmarschall Leütenant

gnädigst ernennet, und erhoben haben. — Befehlen daher allen, und jeden Obbemeldten gnädigst, und ernstlich, daß Ihr dasjenige, was in Unseren Namen ermeldter *Paul Devay* mit Euch sammentlich, oder jedem insonderheit dieses aufhabenden Karakters wegen anordnen, und gebieten wird, jederzeit ohne einiger Verweigerung gehorsam, und richtig vollziehen, und Euch also gegen Ihn erzeigen sollet, wie es Euch gemäß aufhabender Pflicht zu verhalten geziemet; — Hieran vollziehet Ihr Unsern gnädigsten Befehl, Willen und Meinung. — Gegeben in Unserer Residenzstadt Wien den achten Monatstag Februar in Siebenzehnten Hundert Neün und Neünzigsten — Unserer Reiche: des Römischen, und der Erblichen im Siebenten Jahre. — Franz m. p. — In Ermanglung eines Kriegspräsidenten: Graf Tige m. p. — *Ad Mandatum Sacrae Caes^o Reg^e Majestatis proprium*: Johann Baptist von Lang m. p.

4.

BÁRÓ DÉVAY PÁL ÚTLEVELE 1797-BÖL.

(A 329. lapon.)

Pass. | Wir Karl Ludwig, Erzherzog von Oesterreich, Königlich-licher Prinz von Ungarn | und Böhmen, Ritter des goldnen Vliess, Gross-Kreuz des militärischen Maria Theresien | Ordens, Kaiserlicher Reichs-Feldmarschall, Kaiserl.[icher] Königl.[icher] Feldzeugmeister, Innhaber eines Kaiserl.[ichen] | Königl.[ichen] Infanterie Regiments, und kommandirender General der Kaiserl.[ichen] Reichs- und Königl.[ichen] | Armeen am Rhein. | Nachdem Vorseiger dieses *dem kaiser-königl.[ichen] Herrn General Feldwachtmeister | baron v.[on] Devay in Familien Angelegenheiten ein 4 monatlicher Urlaub | nach Hungarn bewilligt worden ist*: | So werden auch sämmtlich uns untergeordnete Truppen angewiesen, die übrigen aber geziemend ersucht, gedachten | *Herrn General Feldwachtmeister baron Devay* nicht nur frey und ungehindert | pass- und repassiren zu lassen, sondern ihm auch allen geneigten Vorschub zu leisten. | zu *Mannheim den 23ten Jänner. | 797.* | (P. H.) *Karl m. p.*

5.

ZALABÉRI HORVÁTH IMRE ÉS NEJE DÉVAY MÁRIA BAJORSZÁGI ÚTLEVELE 1798-BÖL.

(A 333. lapon.)

Joseph Johann des heiligen römischen Reichs | Graf von Seilern und Aspang, der Römisch-Kaiser- | lichen, auch in Germanien, zu Ungarn und Böhmeim Königlichlichen | Apostolischen Majestät Kämmerer,

wirklicher geheimer Rath, und bevoll- | mächtigter Minister am Kur-
 pfälzischen Hofe und | am baierischen Kreise [et]c. [et]c. | *Der Frey-*
herr von Horvath hat nebst seiner Frau Gemahlin und Schwester | seinen
Schwiegervater den Kaiserl.[ichen] Königl.[ichen] Herrn General Major
Baron von | Devay besucht, und reiset nach Ungarn zurück ; Es werden
demnach sām[m]fliche | Orts Obrigkeiten nach Stands Gebühr ersuchet,
denselben nebst Suite allen Orten frey, sicher und ungehindert repassiren
zu lassen, auch volle dienliche Unterstützung | zu leisten. München am
12.ten November 1798. | Jos. Graf] Seilern mp. | Gültig auf— | Ad
Mandatum Excell[entissi]mi D[omi]ni Legati. | Gratis. ||

6.

DÉVAY KÉZIRATA «PANIS ANIMAE» CZÍMŰ IMAKÖNYVÉBEN.

(A 345. lapon.)

Alia Oratio, | Domine Deus omnipotens rogo | te ut intercessio
 sanctissimæ | Barbaræ virginis, et Martiris | tuæ semper sit mihi
 auxilis ne subitanee moriar, sed ante di, | em mortis meæ sacramen-
 tis | salutaribus muniar, et ab omni, | bus inimicis visibilibus, et
 invi | silibus protegar, utque ama | lignis spiritibus defendar | et ad
 gratiam vitæ æternæ per | ducar per Christum Dominum | nostrum
 Amen. |

Purificationis 2 Feb. | Annuntiationis 25 Mart. | Visitationis 2
 Julij. | Assumptionis 15. Augusti | Nativitatis 8 7^{bris} | Præsentationis
 21 9^{bris} | Immaculatæ conceptionis 8 x^{bris} |

TARTALOM.

	Lap
ELŐSZÓ	7
BEVEZETÉS. GYERMEKÉVEK (1735—1756).....	9
ELSŐ KÖNYV. DÉVAY PÁL A HÉTÉVES HÁBORÚBAN (1756—1763)	23
1. Dévay zászlós a Kolin és Landeskrona mellett vívott ütközetekben és Hadik berlini expedíciójában (1757)	25
2. Dévay Olmütz felmentésénél és a hochkirchi csatában (1758)	42
3. Dévay kapitány hadi tettei a maxeni ütközet előtt és után (1759)	51
4. Dévay Drezda felmentésénél, Berlin másodszeri elfoglalásánál és a torgau ütközetben (1760)	56
5. Dévay kapitány hős viselkedése Pegau bevételénél s a teplitzi és friedbergi ütközetekben (1762)	66
MÁSODIK KÖNYV. DÉVAY PÁL VISELT DOLGAI A HUBERTBURGI BÉKÉ- TÓL AZ ELSŐ FRANCZIA HÁBORÚ KITÖRÉSÉIG (1763—1792)	85
I. A lengyel zavarok; orosz-török háború; Galiczia megszállása	87
II. A bajor örökösödési háború	97
III. II. József török háborújában (1788—1790)	104
HARMADIK KÖNYV. DÉVAY PÁL AZ ELSŐ KOALICZIÓ FRANCZIA HÁBO- RÚJÁBAN (1792—1797)	127
1. <i>Az 1792. évi hadjáratban.</i> (Lafayette fölött aratott győzelme Luxemburgban; újabb győzelem az Argonnei erdőben; jemappesi ütközet; Belgiumon át vissza a Roer folyóig).....	129
2. <i>Dévay ezredes az 1793. évi hadjáratban.</i> (Döntő szerepe az aldenhoveni és neerwindeni győzelmekben; elfoglalja Tongres, St. Trond, Tirlemont és Löwen belga városokat; Brüsszelben kiveszi a húségeskút Ferencz császár részére; előrsi szolgálatai Condé és Valenciennes ostrománál, a Camp de César sáncztábor bevételénél s York herczeg alatt az angol szövetsé- ges seregnél)	154
3. <i>Dévay az 1794. évi hadjáratban.</i> (Előrsi csatározások Valenciennes kör- nyékén; a câteau-i «gyönyörű» lovasroham; döntő szerepe a tournai-i győzelemben; tábornoki kinevezése; Oudenarde felszabadítása; fedezi Coburg visszavonulását; vezeti az előőrsszolgálatot Düsseldorf környé- kén; elnyeri a Mária-Terézia-rendet)	196
4. <i>Dévay tábornok az 1795. évi hadjáratban.</i> (Szerepe a heidelbergi ütközet- ben; elfogja Oudinot tábornokot; részt vesz Mannheim visszafoglalásá- ban; diadalt arat Saint-Cyr tábornok felett, Landstuhl mellett a Rajnai Palzban; a francziákat visszaszorítja Zweibrückenig)	244
5. <i>Dévay az 1796. évi hadjáratban.</i> (Fedezi Mannheim alatt a sereg vissza- vonulását a Rajnán túlra; szerepe a Renchen és Malsch mellett Moreau ellen vívott ütközetekben; fedezi Károly főherczeg visszavonulását a Dunához; döntő támadásával megszerzi a neresheimi győzelmet; feltar-	

	Lap
tóztatja a francia sereget Augsburgnál és Münchennél; üldözi a visszavonuló Moreaut a Höllenthalon át a Rajnáig; döntő támadása Emmendingennél; részvétele a schlingeni csatában és a hűningeni hídfő ostromában)	262
6. <i>Dévay a második koalíció francia háborújában, mint a magyar nemesi felkelés kerületi parancsnoka</i>	335
7. <i>Dévay Pál halála. Jelleme és érdemei. Leányági utódai</i>	344
FÜGGELÉK. I. Báró Dévay Pál leányági ivadékai	359
II. Dévay Pál bárói diplomája, magyar fordítással	362

KÉPEK JEGYZÉKE.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK.

Báró Dévay Pál. (Az eredeti olajfestmény Leményi Jánosné, sz. zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában)	5
Magyar huszárak a hétéves háborúban.....	65
II. Frigyes csapatszemléje. (Egykorú metszet után)	97
Dévay ezredesi diplomája. (Eredetije a zalabéri Horváth-család levéltárában, a M. N. Múzeumban)	113
Ferencz császár és magyar király koronázása. (Az eredeti olajfestmény a M. Tört. Képcsarnokban).....	145
Dévay bárói czimere. (Az eredetije gróf Wickenburg István tulajdonában)	257
Dévay altábornagyi diplomája. (Eredetije Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában)	321
Dévay Mária idősebb korában. (Az eredeti miniature Jankovich-Bésán Gyula tulajdonában)	337

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

	Lap		Lap
1. Keret Dévay Pál bárói oklevelének első lapjáról	5	12. Zieten tábornok. (Berger Dániel metszete a Therbuch Anna Dorothea festménye után).....	33
2. Diszítés Dévay altábornagyi diplomájából	11	13. A porosz seregek visszavonulási útja a kolíni vereség után	35
3. Dévay önéletrajzának első lapja...	13	14. Magyar lovaskatonák Mária Terézia korában	37
4. A Dévayak nemesi pecsétje	15	15. Magyar gyalogosok Mária Terézia korában	39
5. Gyöngyös. (Cserna Károly eredeti rajza).....	17	16. Olmütz látképe	43
6. Dévay latin imakönyvének címlapja	19	17. A cseh-szász harcztér. Drezda környéke. (Dévay hadi tettének színtere)	47
7. Dévay névaláírása	22	18. Gróf Daun Lipót. (I. E. Nilson metszete, Meytens olajfestménye után)	49
8. Mária Terézia. Fejlécz. (Egykorú metszet az Ernst-múzeumban) ...	25	19. Hadik András tábornagy. (I. P. Pichler metszete G. Weikert festménye után)	52
9. Gróf Batthyány Lajos nádor, a jászkún huszárezred szervezője...	27		
10. Gróf Nádasdy Ferencz	29		
11. Báró Orczy Lőrincz, a jászkún huszárezred első ezredese.....	31		

	Lap		Lap
20. Gróf Hadik András névaláírása...	53	47. Részlet Horváth Imre német levelebből	121
21. Porosz lovas- és gyalogsapatok a hétéves háború idején	57	48. A «Diana Cacciatrice» vadászárság tagsági oklevele Dévay Mária részére	125
22. Gróf Gvadányi József, a jászkún huszárezred utolsó ezredese	59	49. Gróf Pálffy Károly kancellár névaláírása	126
23. Gróf Lacy Móricz tábornagy. (I. E. Mansfeld Kollomitsch festménye után)	63	50. Fegyverek a francia háború korából. Fejléc	129
24. Henrik porosz herceg. (G. F. Schmidt metszete Ch. A. Ph. van Loo festménye után).....	67	51. Dévay Pál levele Horváth Józsefhez. (I. A levél első lapja)	130
25. Pegau környéke	70	52. Dévay Pál levele Horváth Józsefhez. (II. A levél utolsó lapja).....	131
26. Báró Laudon Ernő Gedeon. (I. L. Rugendas műlapja a M. Tört. Képcsarnokban)	75	53. Udvari ünnepély Bécsben a XVIII. században.....	133
27. Löwenstein-huszár	78	54. I. Ferenc császár és magyar király koronázási díszben	139
28. Báró Seydlitz porosz tábornok. (D. Berger rézmetszete után).....	79	55. Braunschweigi Ferdinánd. (Egykorú metszet után)	141
29. Gróf Gvadányi névaláírása	80	56. Valmy környéke.....	145
30. II. Frigyes. (Chodowiecki Dániel festménye után)	81	57. Az 1792/3. évi belgiumi harcok színtere.....	147
31. Mária Terézia emlékérmé	84	58. Lafayette. (H. Gugeler metszete után)	151
32. Hadi jelvények. Fejléc	87	59. Herceg Coburg Józsiás tábornagy	155
33. Gróf Gvadányi József. (A M. Tört. Képcsarnok olajfestménye után)	89	60. Löwen távlati képe	159
34. Szaniszló lengyel király. (Louise Elisabeth le Brun olajfestménye, I. S. Klauber metszete)	91	61. Dragonyos a XVIII. században. (Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban)	163
35. Kozákok a XVIII. században. (Ebner L. metszete a Szépművészeti Múzeumban)	93	62. Brüsseli városrészlet.....	167
36. Gróf Rumjanczov Péter éremképe	94	63. Az 1793/4. évi belga-francia hadszíntér. (Dévay hadműveleteinek színhelye).....	170
37. Lengyelország felosztása. (Egykorú gúnykép)	95	64. Horvát pandur a XVIII. században. (Egykorú angol metszet után) ...	175
38. II. József	99	65. Clerfayt tábornagy	179
39. A bajor örökösödési háború színtere. (A Hohenelbe-königrázi védelmi vonal)	101	66. Báró Kray Pál altábornagy. (Klninger rajza után D. Weis metszete).....	183
40. Albert szász-tescheni herceg. (Egykorú festmény után)	103	67. Császári és királyi lovasság a XVIII. században. (Ebner metszete Seele rajza után)	185
41. Gyöngyös látképe	107	68. Francia lovasság a XVIII. században. (Ebner metszete Seele rajza után)	189
42. Horváth József levele. (1. lap) ...	109	69. Részlet Dévay Mária levelebből ...	191
43. Mária Terézia. (Eredeti fénykép, a zalabéri Horváth-család birtokában lévő olajfestmény után)	111	70. Dévay Pál levele (1794 márczius 15.).....	198
44. Az Ugronovics-kastély Borsiczon	113	71. Katona az Esterházy Antal ezredéből. (Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban)	201
45. I. Ferenc császár, Mária Terézia férje. (Az özv. zalabéri Horváth Ferenczné birtokában lévő eredeti olajfestmény után).....	115		
46. Részlet Horváth Imre levelebből...	117		

	Lap	Lap	
72. Schwarzenberg Károly herceg. (Pichier karcza A. F. Oelenhainz festménye után)	205	(Eredetije a Szépművészeti Mú- zeumban)	273
73. Francia gyalogság a XVIII. szá- zadban. (Ebner metszete Seele rajza után)	209	88. A rencheni és malschi ütközet szintere	279
74. Ferenc császár és magyar király. (Franz Wieck műlapja Joh. Ziteur festményéről)	217	89. Ferenc császár és magyar király névalírása	283
75. Mecheln főtere	221	90. Gyalogos a Nádasdy-ezredből. (Ere- detije a M. Tört. Képcsarnokban) ..	289
76. Francia gyalogság a XVIII. szá- zadban. (Ebner metszete Seele rajza után)	225	91. Vértess a Zeschwitz-ezredből. (Ere- detije a M. Tört. Képcsarnokban) ..	291
77. Csapatszemle a császári és királyi csapatok felett. (Egykorú metszet a M. Tört. Képcsarnokban).....	229	92. Katonák a Gyulay-ezredből.(Kotzka rajza után Conti metszete)	297
78. Dévay Mária. (Egykorú pasztell- kép gróf Wickenburg Márk tulaj- donában)	233	93. A neresheimi ütközet	303
79. A zalabéri Horváth-kuria. (Eredeti olajfestmény után).....	237	94. Magyar huszár a XVIII. században. (Eredetije a M. Tört. Képcsar- nokban).....	305
80. Pichegru. (P. Ch. Coquelre met- szete Périé Hilaire rajza után) ...	240	95. Moreau 1796. évi hadjáratának szintere.....	311
81. Wurmser tábornagy	249	96. Moreau francia tábornok.....	317
82. Mannheim környéke.(Dévay 1795/6. évi hadműveleteinek szintere) ...	253	97. I. Ferenc magyar király.....	323
83. Báró Hotze tábornok	255	98. Dévay útlevele 1797-ből	329
84. I. Napoleon. (Isabey festménye után)	263	99. Zalabéri Horváth Imre és neje Dévay Mária 1798. évi útlevele... ..	333
85. Károly főherceg. (Az eredeti olaj- festmény a Tört. Képcsarnokban) ..	267	100. Dévay bárói diplomájának királyi pecsétje	337
86. Székely huszár a XVIII. században. (Eredetije a M. Tört. Képcsarnok- ban)	269	101. Magyar nemesi insurgens	339
87. Gróf Sztáray Antal altábornagy.		102. Dévay kézírata «Panis animae» című imakönyvében.....	345
		103. Gyászjelentés báró Dévay Pál haláláról	347
		104. A pozsonyi dóm főoltára	349
		105. A pozsonyi dóm Szent Anna oldalkápolnája.....	351
		106. Gyászjelentés Dévay Mária halá- láról	353
		107. A pozsonyi székesegyház	356

ÖNALLÓ MELLÉKLETEK.

Báró Dévay Pál arcképe. (5. l.) Az eredeti olajfestmény Görzben, Leményi Jánosné, szül. zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában. Fényképet róla gróf Wickenburg Márk külügyi osztályfőnök úr szives közvetítésével kaptunk.

Magyar huszárok a hét éves háborúban. (65. l.) Rottmann Frigyes aquarellje az Ernst-múzeumban.

II. Frigyes porosz király csapatszemléje. (97. l.) Egykorú metszet után. Megjelent a Marczali: Világtörténet IX. kötetében.

Dévay eszredesti diplomája. (113. l.) Eredetije a zalabéri Horváth-családnak a M. N. Múzeumban letéteményezett levéltárában. Szövegolvasását lásd a «Hasonmások szövegé»-ben.

Ferenc császár és magyar király koronázása. (145. l.) Krafít olajfestménye (424 x 624 cm.) a M. Tört. Képcsarnokban. Id. Weinwurm Antal eredeti fényképfelvétele.

Déavay bárói czimere. (257. l.) Az eredeti diploma gróf Wickenburg István tulajdonában.

Déavay altábornagyi diplomája. (321. l.) Eredetije Leményi Jánosné, szül. zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában. Olvasását l. a «*Hasonmások szövegé*»-ben.

Déavay Mária, Horváth Imréné idősebb korában. (337. l.) Az eredeti miniature Jankovich-Bésán Gyula tulajdonában.

SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

1. *Keret Déavay Pál bárói oklevelének első lapjáról.* (5. l.) A 4-edrét, könyvalakú, vörösbáronyba kötött eredeti bárói diploma gróf Wickenburg István tulajdonában.

2. *Díszítés Déavay altábornagyi diplomájából. Fejléc.* (11. l.) Az altábornagyi diploma eredetije Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária tulajdonában.

3. *Déavay önéletrajzának első lapja.* (13. l.) Az önéletrajz eredetije gróf Wickenburg István fiumei kormányzó tulajdonában. Olvasását és fordítását l. a 11. lapon.

4. *A Déavayak nemesi pecsétje.* (15. l.) Az eredeti pecsétlenyomat Barcza Károlyné, zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

5. *Gyöngyös.* (17. l.) Cserna Károly rajza.

6. *Déavay latin imakönyvének* («PANIS | QUOTIDIANUS | ANIMÆ, | ... TYRNAVLÆ, | ... 1758») *czimlapja.* (19. l.) Az imakönyv Barcza Károlyné, zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

7. *Déavay névaláírását* (22. l.) «1791. 28. 7bris Reichstatt» kelt leveléből vettük. *Olv. «alazatos attyafi Szolgad | Déavaj Pal m[anu]p[ro]p[ri]a | Oberster.»*

8. *Mária Terézia.* Fejléc. (25. l.) Egykorú metszet az Ernst-múzeumban.

9. *Gróf Batthyány Lajos nádor, a jászkún huszárezred szervezője.* (27. l.) Középkorú rézmetszet után a Szépműv. Múzeum metszetgyűjteményéből.

10. *Gróf Nádasdy Ferencz.* (29. l.) Egykorú metszet a Szépművészeti Múzeum metszetgyűjteményében.

11. *Báró Orczy Lőrincz, a jászkún huszárezred első ezredese.* (31. l.) Egykorú metszet után.

12. *Zieten porosz tábornok.* (34. l.) Berger Dániel metszete Therbuch Anna Dorottya (1728—1782) eredeti festménye után.

13. *A porosz seregek visszavonulási útja a kolini vereség után.* (35. l.) Tervezte Fest Aladár. Rajzolta Hoffer József.

14. *Magyar lovas katonák Mária Terézia korában* (37. l.) és *Magyar gyalogosok Mária Terézia korában* (39. l.) cz. képeinket a «Das k. k. österreichische Heer» cz. mű után Cserna Károly rajzolta.

16. *Olmütz látképe.* (43. l.) Cserna Károly rajza.

17. *A cseh-szász harctér. Drezda környéke. (Déavay hadi tettének színtere).* (47. l.) Tervezte Fest Aladár és rajzolta Hoffer József.

18. *Gróf Daun Lipót.* (149. l.) I. E. Nilson metszete Meytens festménye után.

19. *Hadik András tábornagy.* (52. l.) G. Weikert festménye és I. P. Pichler 1789. évi metszete a M. Tört. Képcsarnokban.

20. *Gróf Hadik András névaláírása* (53. l.) *Unterthänig-gehorsambster | Andreas Hadik m[anu]p[ro]p[ri]a.* Az eredeti levél a cs. és kir. titkos levéltárban.

21. *Porosz lovas és gyalogos csapatok a hétéves háború idejében.* (57. l.) I. M. Probst műlapjának reproductiója.

22. *Gróf Guadányi József, a jászkún huszárezred utolsó ezredese.* (59. l.) A Szakolcza város birtokában lévő olajfestmény után.

23. *Gróf Lacy Mórícz tábornagy.* (63. l.) I. E. Mansfeld (1738—1796) metszete (1770) Kollomitsch olajfestménye után.

24. *Henrik porosz herczeg.* (67. l.) G. F. Schmidt («graveur du roy» 1712–1775) metszete Charles Amadée Philippe van Loo olajfestménye után.
25. *Pegau környéke.* (70. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer J.
26. *Bárvó Laudon Ernő Gedeon.* (75. l.) Joh. Lorenz Rugendas metszete a M. Tört. Képcsarnokban.
27. *Löwenstein-huszár* (78. l.) a «Schema aller Uniformen der Kaiserl. Königl. Kriegsvölkern» (Bécs [Artaria] 1794) cz. kiadványból való.
28. *Bárvó Seydlitz Frigyes Vilmos porosz tábornok.* (79. l.) D. Berger rézmetszete után készült.
29. *Gróf Gvadányi József névaláírása* (80. l.) a M. N. Múzeum levéltárában őrzött eredeti leveléről. Olv. *Groff Gvadányi Josef m. p. I Generalis.*
30. *II. Frigyes.* (81. l.) Chodowiecki Dániel festménye után.
31. *Mária Terésia emlékérmé.* (84. l.) A királynő felgyógyulásának emlékére vert érem a M. N. Múzeum érem- és régiségtárában őrzött eredeti után készült.
32. *A fejlécs hadi jelvényekkel.* (87. l.) Richter Aurél rajza.
33. *Gróf Gvadányi József.* (89. l.) A M. Tört. Képcsarnokban őrzött olajfestmény után. E kép meglehetősen eltér az eddig ismert Gvadányi-arcképektől, de a «Tört. Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma (Bp. 1907.)» 91. l. 40. sz. a. határozottan a «lovás tábornok, költő I. Gvadányi József» arcképének mondja. (L. u. o. 39. sz. a. II. Gvadányi József alezredes arcképét.)
34. *Szaniszló lengyel király.* (91. l.) Louise Elisabeth le Brun olajfestménye után I. S. Klauber metszete.
35. *Kozákok a XVIII. században.* (93. l.) Eredetije a Szépművészeti Múzeumban. A metszet aláírása: *Ruffisch Kayserliche Cosacken. Nach der Natur gezeichnet und gestochen von Ludwig Ebner. Zu finden in der Academischen Kunsthandlung in Augsburg.*
36. *Gróf Rumjanczov Péter éremképe.* (94. l.) Ig. Leger műve.
37. *Lengyelország felosztása.* (95. l.) Egykorú angol metszet az Ernst-múzeumban. V. ö. a Szépműv. Múzeumnak a Marczali «Mária Teréziá»-jában (273. l.) reprodukált metszetével.
38. *II. József.* (99. l.) Battoni egykorú festménye után.
39. *A bajor örökösödési háború színtere.* (A Hohenebel-königrázi védelmi vonal.) (101. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer J.
40. *Albert szász-tescheni herczeg.* (103. l.) Egykorú festmény után.
41. *Gyöngyös látképe.* (107. l.)
42. *Horváth József levele:* 1. lap. (109. l.) 1792 május 27-én Bécsben kelt. Olvasását l. a mű 135–6. lapján.
43. *Mária Terésia.* (111. l.) Eredeti fényképfelvétel a Mária Terésia által keresztlánnyának Dévay Máriaának keresztelőajándékkul adott eredeti olajfestmény után, mely özv. zalabéri Horváth Ferenczné, szül. Puteani Natália bárónő tulajdonában van.
44. *Az Ugronovics-kastély Borsicson, (Trencsén m.)* (113. l.) Richter Aurél rajza. A kastélyt 1741-ben Ugronovics Kristóf septemvir építtette.
45. *I. Ferencz császár.* (115. l.) Eredeti fényképfelvétel az özv. zalabéri Horváth Ferenczné birtokában lévő eredeti olajfestmény után.
46. *Részlet Horváth Imre leveléből.* (117. l.) Olvasását l. e mű 232–4. lapján.
47. *Részlet Horváth Imre német leveléből.* (121. l.) Olvasását l. e mű 216. l. 34. jegyzetében, magyar fordítását a 215–6. lapon.
48. *A «Diana Cacciatrice» vadásztársaság tagsági oklevele Dévay Mária részére.* (125. l.) Eredetije Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária tulajdonában. Az aláírások olvasása e mű 124. lap 22. jegyzetében.
49. *Gróf Pálffy Károly kanczellár névaláírása.* (126. l.) Dévaynak gróf Wickenburg István tulajdonában lévő bárói okleveléből. Olv. *Comes Carolus Palffy.*
50. *Francia háború korabeli fegyverek. Fejlécs.* (129. l.) Cserna Károly rajza.

51—52. *Dévay Pál levele Horváth Józsefhez. I. II. A levél első és második (utolsó) lapja.* (130—1. l.) Az 1792 márczius 3-án kelt eredeti levél Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában. Olv. l. e mű 132—3. lapján.

53. *Udvari ünnepély Bécsben a XVIII. században.* (133. l.) Régi metszet után készült.

54. *Ferencz császár és magyar király koronázási díszben.* (139. l.) Egykorú metszet a Szépművészeti Múzeumban.

55. *Braunschweigi Ferdinánd.* (141. l.) I. E. Nilson egykorú metszete után.

56. *Valmy környéke.* (145. l.) Megjelent a Marczali Világtört. IX. kötetében.

57. *Az 1792 3. évi belgiumi harcok színtere.* (147. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer J.

58. *Lafayette.* (151. l.) H. Gugeler metszete után.

59. *Herczeg Coburg Józsiás tábornagy.* (155. l.) Egykorú metszet néhai Frohner János gyűjteményében.

60. *Löwen távlati képe.* (159. l.) Újabb felvétel után.

61. *Dragonyos a XVIII. században.* (163. l.) Eredetije színezett rézkarcz a M. Tört. Képcsarnokban. Felirata: *Dragoner Regiment Erzherzog | Joseph | Der Stab liegt zu Gross,, | wardeln in Ungarn.* stb.

62. *Brüsseli városrészlet.* (167. l.) Újabb felvétel után.

63. *Az 1793/4. évi belga-francia hadszíntér. Dévay hadműveleteinek színhelye.* (170. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer J.

64. *Horvát pandur a XVIII. században.* (175. l.) A M. Tört. Képcsarnokban őrzött angol metszet aláírása: «A PANDOUR FROM CROATIA | A Province of Hungary which supplies the Emperor | with the bravest hardiest and most ferocious soldiers | in his Army a Body of them distinguished themselves | at the siege of Valenciennes in 1793. | Pub: d July 1st 1794. by V. & R. Green, Berners Street London. & Chr. de Mechel of Basil in Switzerland.»

65. *Gróf Clerfayt Károly arcsképét* (179. l.) C. A. Schweigerd «Oesterreichs Helden u. Heerführer. Wien 1854.» cz. műve III. kötetéből (491. l.) vettük.

66. *Báró Kray Pál altábornagy.* (183. l.) Kininger rajza után D. Weis metszete a Szépművészeti Múzeumban.

67. *Császári és királyi lovasság a XVIII. században.* (185. l.) Seele rajza után L. Ebner metszete a Szépművészeti Múzeumban. A metszet aláírása: «*Kayserliche Königliche Cavallerie.*»

68. *Francia lovasság a XVIII. században.* (189. l.) L. Ebner metszete a Seele rajza után a Szépművészeti Múzeumban «*Französische Cavallerie*» aláírással.

69. *Részlet Dévay Mária leveléből.* (191. l.) Az eredeti levél 1811-ben kelt. Olvasását l. a «*Hasonmások szövegé*»-ben.

70. *Dévay Pál levele.* (198. l.) Az 1794 márczius 15-én kelt levél eredetije Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában. Olvasását l. e mű 197—8. lapján.

71. *Katona az Esterházy Antal ezredéből.* (201. l.) Eredetije színes rézkarcz a M. Tört. Képcsarnokban «*Infanterie Regiment Anton Ester,, | hazy. Der Stab liegt zu Vesprim | in Ungarn. Entstand 1733.*» stb. felírással.

72. *Schwarzenberg Károly herceg.* (205. l.) Pichier karcza Aug. Friedrich Oelenhainz festménye után.

73. *Francia gyalogság a XVIII. században. I.* (209. l.) L. Ebner metszete Seele rajza után a Szépművészeti Múzeumban, «*Französische Infanterie*» aláírással.

74. *Ferencz császár és magyar király.* (217. l.) Franz Wieck mûlapja Joh. Ziteur festménye után.

75. *Mecheln főtere.* (121. l.) Újabb felvétel után.

76. *Francia gyalogság a XVIII. században. II.* (225. l.) L. Ebner metszete Seele rajza után a Szépművészeti Múzeumban «*Französische Infanterie*» aláírással.

77. *Csapatszemle a császári és királyi csapatok felett.* (229. l.) Szines metszet a M. Tört. Képcsarnokban. Aláírása: «*Vorstellung der K. K. Haupt Arme bei Semlin wie solche das Groffe Quare Formiret in Mai 1788. | 1. Seine K. K. Maiestät Josephus II. 2. Ihro K. Hoch. Erzhertzog Franz von Österreich. 3. Excellents General Feldmarschal Lacj. 4. 5. 6. die Hoche Generalität. 7. die Hungarische Noble | Leibgarde. 8. die Gallische Noble Leibgarde. 9. die schweren Kirassir Regimenten. 10. der Berg Branika mit K. K. Artilleri. 11. die Freyparti. 12. die Chvallocher. 13. die Husaren. 14. die Grenadier. 15. Füsillirs. 16. die Hollaner. a. die festung Belgrad. b. die neue festung Semlin. c. die Donau. d. die Sau. e. die Sauspitze. f. die Krieges Insel. g. die K. K. Scheicken. h. das K. K. | Feldlager. i. Zervinka. k. Banofae. l. Kraltjove.* | Wien im Verlag bei Lucas Hochenleitter Kunst und Buchhändler am Kohlmarkt dem grünen Fäsel gegenüber Nro 1180.»

78. *Dévay Mária arczképe.* (233. l.) Eredetije gróf Wickenburg Márk tulajdonában.

79. *A zalabéri Horváth-kuria.* (237. l.) Az eredeti olajfestmény gróf Wickenburg Márk tulajdonában.

80. *Pichegru francia tábornok.* (241. l.) Pierre Charles Coquerel metszete Hilaire Périé rajza után.

81. *Gróf Wurmser Dagobert Zsigmond tábornagy.* (249. l.) C. A. Schweigerd: Oesterreichs Helden und Heerführer. III. Band. (Wien, 1854.) 517. l.

82. *Mannheim környéke.* (Dévay 1795/6. évi hadműveleteinek színtere), (253. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer József.

83. *Báró Hotze tábornok.* (255. l.) Megjelent Marczali Világtörténete x. köt. 471. l. Nyomás a Franklin-Társulat képdúczával.

84. *I. Napoleon.* (263. l.) Isabey festménye után.

85. *Károly főherceg.* (267. l.) Krafft Péter olajfestménye a M. Tört. Képcsarnokban. Id. Weinwurm Antal eredeti fényképfelvétele.

86. *Szekély huszár a XVIII. században.* (269. l.) Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban. A metszet felirata: *Szeleler Gränz Husaren Re., | giment. | Der Stab liegt zu St. Georg | in Siebenbürgen. | Entstand 1762 unter M. Theresia. | Die Gränz Regimenten haben keinen Regiments Inhaber.*

87. *Gróf Sztáray Antal altábornagy.* (273. l.) Az eredeti metszet a Szépművészeti Múzeumban.

88. *A rencheni es malschi ütközet színtere.* (279. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer J.

89. *Ferencz császár és magyar király névaláírása* (283. l.) a Dévay 1800-ban kelt bárói diplomájáról. Olv. *Franciscus mp.*

90. *Gyalogos a Nádasdy-ezredből.* (289. l.) Eredetije színezett rézkarcz a M. Tört. Képcsarnokban, «*Infanterie Regiment Nadasdy | Der Stab liegt in Epe, | ries in Ungarn. | Entstand 1756 unter M. Terezia.*» felirattal.

91. *Vértés a Zeschwitz-ezredből.* (291. l.) Eredetije színezett rézkarcz a M. Tört. Képcsarnokban. «*Kürassier Regiment Zeschwitz. | Der Stab liegt zu Balassa-Gyarmat. Entstand 1683 . . .*» felirattal.

92. *Katonák a Gyulay-ezredből.* (297. l.) Az eredeti metszet a M. Tört. Képcsarnokban. Aláírása: «*GROF GYULAY SÁMUEL REGEMENTJE.* | K. K. Főlegyházi Fi, Kotzka írta, mettzette Professor Conti 1789.»

93. *A neresheimi ütközet.* (303. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer J.

94. *Magyar huszár a XVIII. században.* (305. l.) Eredetije a M. Tört. Képcsarnokban. Aláírása: *Ein Ungarischer Husar. | Sittt ein Husar zu Pferd, das er Parade macht. | So nimmt er allezeit die Stellung wohl in acht | Auf seiner Schulter ruht die gläncke Säbel-Klingen | Und sein galantes Pferd läßt er Carpeten springen. ||*

95. *Moreau 1796. évi hadjáratainak színtere.* (311. l.) Tervezte Fest Aladár, rajzolta Hoffer J.

96. *Moreau francia tábornok.* (317. l.) Megjelent a Marczali Világtörténete IX. kötetében.

97. *I. Ferenc magyar király arcképe.* (323. l.) Bosch festménye után Durmer E. V. metszete a M. Nemz. Múzeum gyűjteményében.

98. *Dévay útlevele 1797-ből.* (329. l.) Eredetije Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában. Olv. l. a «*Hasonmások szövegé*»-ben.

99. *Zalabéri Horváth Imre és neje Dévay Mária 1798. évi bajorországi útlevele.* (333. l.) Eredetije Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária tulajdonában.

100. *Dévay bárói diplomájának királyi pecsétje.* (337. l.) A gróf Wickenburg István tulajdonában levő bárói diplomáról. A vörös viaszpecsét körirata: FRANCISCUS II. D[EL] - G[RATIA] - ELECT[US] - ROM[ANORUM] - IMP[ERATOR] - S[EMPER] - A[UGUSTUS] - GERM[ANIAE] - HUNGAR[IAE] - BOH[EMIAE] - DALMAT[IAE] - CROAT[IAE] - SLAVON[IAE] - GALLIT[IAE] - LODOM[ERIAE] - RAM[AE] - SER[VI]AE] - CUMAN[IAE] - & BULGAR[IAE] - REX APOST[OLICUS] - A[RCH]DUX AUST[RIAE] - DUX BURG[UNDIAE] - LOTHAR[INGIAE] - STYR[IAE] - CARINTH[IAE] - CARN[OLIAE] - M[AGNUS] - D[UX] - HETR[URIAE] - M[AGNUS] - P[ER]RINCEPS] - TRANSYL[VANIAE] - MARCH[IO] - MORA[VIAE] - D[UX] - BRAB[ANTIAE] - LIMB[URGI] - LUCEMB[URGI] - GELD[RIAE] - WURTHEMB[ERGAE] - SIL[ESIAE] - MED[IO]LANI] - MANT[UAE] - PAR[MAE] - & PR[INCEPS] - SUE[UIAE] - C[OMES] - HABSP[URGI] - FLAND[RIAE] - TYR[OLIS] - HAN[ONIAE] - GOR[ICIAE] &c.

101. *Magyar nemesi insurgents.* (339. l.) Bikkessy-Heinbucher József rajza után Beyer Károly metszete. Az Ernst-múzeum példányáról.

102. *Dévay kézírata »Panis animae« című imakönyvében.* (345. l.) Az imakönyv Barcza Károlyné, zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában. Olv. l. a «*Hasonmások szövegé*»-ben.

103. *Gyászjelentés báró Dévay Pál haláláról.* (347. l.) Eredetije Leményi Jánosné, zalabéri Horváth Mária tulajdonában.

104. *A pozsonyi dóm főoltára* (349. l.), 105. *A pozsonyi dóm szent Anna oldalkápolnája* (351. l.), 107. *A pozsonyi Szent Mártonról nevezett székesegyház* (356. l.) újabb fényképfelvételek után készültek.

106. *A gyászjelentés Dévay Mária haláláról* (353. l.) eredetije Barcza Károlyné, zalabéri Horváth Irma úrnő tulajdonában.

A képek dúcjai jórészt *id. Weimwurm Antal* cinkographiai műintézetében készültek.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A.

Aachen 18, 147, 150, 157.
Aalen (Württemberg) 301.
Abatucci (francia) tábornok 309, 312, 329–30.
Abscon 187–188, 192, 195, 200.
Ágost (III.) szász választó 88.
Ágost Vilmos porosz herceg 32, 36.
Aichach (Bajorország) 318, 319, 381.
Albercomby (angol) tábornok 203.
Albrecht szász-tescheni herceg 97, 102.
Aldenhoven 12, 156, 348, 373.
Alsenborn (Pfalz) 268.
Alsó-Bajorország 97.
Altenburg (Szász-) 68, 69, 369.
Alvinczy József báró 11, 20, 222–3, 226, 240, 330, 338, 341, 342.
Amberg 305.
Ambrus Pál huszárkáplár 100.
Andrássy huszárkapitány 184, 192.
Anhalt-kötheni fejedelem 332.
Anspach-vértések 332.
Antwerpen 154, 226.
Aranyosmarót 341.
Arcole (Olaszország) 330.
Argonne-Erdő 143, 144.
Arleux (Cambrais mellett) 187–8.
Arlon (Luxemburg) 140, 148.
Arras 178, 197.
Ath (Belgium) 167.
Árva megye 341–2.
Aspern 18.
Aubigny-au-Bac 188.
Aubrécicourt 192, 201.
Audigast (Szászország) 71.
Auerkammer kapitány 328.

Augsburg 306, 307, 313, 316, 319, 320, 350, 379, 381.
Augustusburg (Szászország) 59, 68, 368.
Aussig (Csehország) 52.
Avesnes (vár) 197.
Ayeneux (Lüttich mellett) 146.
Azincourt 188.

B.

Bacharach (am Rhein) 264.
Bács m. 341.
Baden-durlachi ezred 92.
Bálta (Podolia) 90.
Bamberg 26.
Baranyay, huszárvezér 18.
Baranyay-huszárok 30, 34, 35, 84.
Barco-huszárok 178, 332.
Barcza Károlyné 347.
Barcza-család (nagyalásnyoi) 360.
Barna Ferencz közhuszár 100.
Bars m. 341.
Barthodeiszky-ezred 156.
Barthodeiszky János 390.
Barthodeiszky őrnagy 148.
Basel 244, 248, 262, 326, 328.
Bassano (Olaszország) 330.
Batáviai köztársaság 240.
Batha-család 361.
Batthány Lajos nádor 26, 27.
Batthyány-ezred 50.
Battice (Belgium) 146.
Battisti (de), kapitány 74.
Bautzen (Lausitz) 36, 38, 47.
Bayreuth 77.
Beaupuy tábornok 286.
Bécs 42, 104, 132, 134, 192, 243, 286, 337.

Beél huszárhadnagy 119.
 Begány őrnagy 164, 200, 228.
Belgium 112, 116, 132, 138, 145–150, 158–174, 208–232.
 Belgradi alezredes 74.
 Bellegarde tábornok 203.
 Bender-ezred 190.
 Bender őrnagy 183, 187.
 Benitzky hadnagy 166, 177.
 Benrath (Düsseldorf mellett) 240, 243, 244, 246.
Benyovszky János tábornok 7, 165, 340, 341–2, 374.
 Benyovszky-gránátosok 256.
 Bercsényi-ezred (francia) 169.
 Bergheim (Köln mellett) 151, 154.
 Bergen-op-Zoom 154.
Berlin 38, 39, 45, 51, 63–64, 83, 366, 369.
 Bevern herceg 36, 38, 40, 41.
Biberach (Bajorország) 320.
 Biebesheim (a Rajna mellett) 248.
 Biella altábornagy 183–4.
 Bierbeck (Löwen mellett) 166.
Bischofswerda (Szászország) 46, 48, 367.
 Bittse (Trencsén m.) 105.
 Blankenstein Ernő gróf tábornok 98–100, 102.
 Blankenstein-huszárok 112, 150, 268.
Blaubeuern (Württemberg) 293.
 Bohus Ferencz kapitány 100.
 Boltizár ezredes 345.
 Bonaparte 18, 262, 265, 330, 334.
 Bonn 264.
 Bora ezredes 278, 283.
Borna (Szászország) 69.
 Borna (Jüllich mellett) 152.
 Boross tábornok 150.
 Boroszló 38, 41.
 Borsicz (Trencsén m.) 112.
 Bosnyák huszárok (porosz zsoldban) 100.
Bouchain (vár) 176–7, 188, 189.
 Boulland szárnysegéd 281.
 Boussières (Maubeuge mellett) 180.
 Boussu (Belgium) 171.
 Bováry József közhuszár 100.
Böhmekirch (Württemberg) 294.
Böhmisch-Leipa (Csehország) 32, 34.
Brand (Szászország) 80–81, 370.
 Brandenburg 38, 40, 45.
 Branováczy ezredes 151.
 Branováczy-szerbek 150, 152, 156, 220, 269, 270.
 Braunau (am Inn) 331.

Braunschweigi Ferdinánd 55, 138, 142, 144.
Breisach (Baden) 251, 325–6, 328, 381.
 Breisgau 277.
Brentano tábornok 61, 84, 368.
 Brenz (patak) 298, 300.
 Briey-ezred 156.
 Brissot, girondista pártvezér 131.
 Browne Miksa gróf tábornagy 28.
 Bruck (a d. Donau) 313.
 Bruay (Valenciennes mellett) 172.
Brunyan tábornok 59–60, 84, 368.
Brüssel 12, 146, 167, 348, 375.
 Brünn 42.
 Brüh 79.
 Buccow tábornok 42.
 Buda 194, 341.
 Buda százados 279, 281.
 Bukarest 92.
 Bunzelwitz (Szilézia) 66.
 Bunzlau (Szilézia) 63–64, 369.
 Burgau (Bajorország) 304, 306.
 Bühl (Baden) 276, 282, 284, 285.

C.

Cambrai 175–6, 178, 197, 204, 206–7, 375–6.
Camp de César 175, 177.
 Campitelli tábornok 69, 84.
 Canisius tábornok 282, 287, 290.
 Cannstadt, l. Kannstadt.
 Capelle (Lille mellett) 184.
 Carnot hadügyminiszter 180, 196.
 Castiglione (Olaszország) 330.
Câteau (Château-Cambresis) 202, 204, 210.
 Cavanagh-vértesek 277, 280.
Champagne 138, 148–9, 372.
 Charleroi (Belgium) 219.
 Chapuy tábornok 206.
 Chemnitz (Szászország) 55.
Clerfayt tábornagy 138, 143, 144–6, 150, 154, 156, 172, 177, 179, 194, 202, 207, 210, 219, 226, 228, 240, 242, 244, 248, 258, 260, 261, 348, 372, 373.
 Clerfayt-ezred 187.
 Coblenz 138.
Coburg Józsiás herceg 154, 162, 169, 171, 174, 176, 177, 178, 180, 186, 189, 194, 202, 210, 219, 220, 221, 222, 226, 227, 349, 377.
 Coburg-dragonosok 162, 258.
 Cojeul folyó 177.
Colloredo József tábornagy 93.

Collaredo-Mels gróf tábornok 331.
Condé herceg 264, 277, 280, 284, 294, 308,
 309, 312, 313.
Condé (vár) 170, 174–5, 226, 349.
 Courtrai (Belgium) 180, 208.
 Cronberg kapitány 166.
 Cronberg tanácsos 134, 211.
 Császár-huszárok 26, 48, 96, 232, 239, 315,
 332.
 Császár-svalizserek 327.
 Custine tábornok 175–176.
 Cysoing (Lille mellett) 183–4.

D.

Dalheim (klastrom) 152.
 D'Alton altábornagy 94, 98, 100–102.
 D'Alton-ezred 283.
 Dampierre tábornok 174–5.
 Dániel alezredes 278.
 Danton 154.
Daun Lipót gróf tábornagy 12, 30, 37,
 40–69, 76–84, 366, 367, 369.
 Davidovich tábornok 18, 330.
 Debreczen 87.
 Deidesheim (Pfalz) 272.
 Delins-ezred 332.
Denain (Valenciennes mellett) 185, 187.
Département du Nord 12, 197.
Desaix tábornok 278, 280, 288, 316, 324, 326.
 Dessau Móricz herceg 38, 40.
 Dettingen (Württemberg) 298, 301.
Dévay-család 13.
 Dévay János 13, 17.
 Dévay József 13, 18.
Dévay Mária 110, 133–4, 136–8, 192,
 199, 210, 215, 230, 234–5, 332, 334,
 345–6, 355–6, 392–4.
 Diersheim (Baden) 331.
Dillingen (Bajorország) 298, 304, 306.
 Dittersbach (Csehország) 102.
Donauschingen 321, 381.
Donauwörth 293, 296, 304, 306, 313.
 Douai (vár) 176, 182.
Drezda 25, 45, 46, 50, 51, 60–61, 65, 83,
 368–9.
 Duka Péter báró 226.
Duhesme tábornok 299, 300, 302, 316.
Dumouriez tábornok 20, 132, 134, 143, 144,
 154, 160, 167–8, 349, 372.
 Durlach (Baden) 288.
 Dux (Csehország) 52, 79.
 Dünkirchen 176, 178, 180, 181, 182.

Düren (Rheinprovinz) 151, 156, 372.
Dürkheim (Pfalz) 270, 378.
 Düsseldorf 227, 232, 240, 248, 258, 266,
 378.
 Dvornik József kapitány 100, 101.

E.

Eger (Csehország) 77.
 Eger folyó (Csehország) 77.
 Ehrbach-ezred 184, 187, 189.
 Ehrenbreitstein (a Rajna mellett) 248.
 Einsiedel (Csehország) 79.
 Elbe folyó 30, 65, 77.
 Elmendigen (Schwarzwald) 290.
 Elster folyó 68.
 Elz patak (Baden) 323–5.
Emmendingen 324, 350.
Enghien herceg 310, 317, 319, 320,
 Enzburg (Württemberg) 291.
 Enz folyó (Schwarzwald) 290.
 Eötvös Károly 226.
 Epinoy (Cambrais mellett) 177.
 Erzgebirge (Érczhegység) 51, 78.
 Esplechin (Tournai mellett) 215.
 Esslingen (Württemberg) 292.
 Esztergom megye 341.
 Eszterházy Antal gyalogezred 201, 270.
Eszterházy Imre gróf 18, 20, 48, 64, 90,
 94, 112, 193.
Eszterházy Imre-huszárok 18, 30, 48, 61,
 104, 138, 140, 142, 143, 144, 150, 152,
 156, 160, 177, 178, 187, 193, 194, 351, 372.
 Eszterházy Pál kapitány 259.
 Ettingen (Baden) 287.

F.

Famars (sáncztábor) 174–5.
 Féchain (Cambrai mellett) 187.
 Fegyvernek 17.
 Fejér Ferencz 7.
 Felső-Bajorország 97.
Ferdinánd-huszárok 200, 202, 203, 206,
 207, 218, 220, 232, 251, 268, 272, 276,
 277, 283, 287, 291, 293, 299, 312, 315,
 321, 327, 330, 351.
 Ferenc király 135, 210, 212, 337, 390.
Ferino (francia) tábornok 309, 316, 329.
 Feuerbach (Stuttgart mellett) 292.
 Festetich gr. tábornok 18.
 Fiáth bárói család 361.
 Fink porosz tábornok 51–53, 368.

Flandria 154, 210.
 Fleurus (Belgium) 219.
 Flines (Lille mellett) 184.
 Flötzbach patak (Pfalz) 271.
 Forbach (Baden) 284.
 Forgách gróf kapitány 166, 200.
Frankenthal (Pfalz) 270, 272.
 Frankfurt a/M 310.
Freiberg (Szászország) 54, 56, 77–78, 80, 81, 83, 368, 370.
 Freiburg (im Breisgau) 134, 251, 280, 320, 321, 325, 377, 381.
 Freising (Bajorország) 309, 312.
 Fretin (Lille mellett) 182.
 Freudenstadt (Schwarzwald) 284.
Friedberg (Bajorország) 307, 314, 316, 380.
 Friedland (Csehország) 102, 371.
Frigyes (II.) porosz király 12, 25, 32, 36, 40, 41, 42, 46, 47, 51, 55–83, 97–98.
 Frigyes Ágost (III) szász választó 88.
 Frigyes Keresztély szász választó 88.
 Frigyes zweibrückeni herceg 51, 65.
 Frohburg (Szászország) 74.
Fröhlich altábornagy 264, 277, 293, 295.
 Fürstenberg herceg altábornagy 275, 285, 308, 309, 312, 313, 328.

G.

Gabel (Csehország) 35, 104.
 Galgóczy Antal pozsonyi alispán 344–5.
 Galiczia 95, 371.
 Geisslinger Steig (hágó) 293.
 Gelb kapitány 279, 281.
 Genua 337.
 Geringswalde (Szászország) 69.
 Gernsbach (Baden) 285.
 Gerstetten (Württemberg) 301–2.
 Ghyka-család (Pézsánfalvi) 360.
 Ghillányi tábornok 18.
Giebau (Morvaország) 42, 44, 366.
 Giengen (Württemberg) 299, 300.
Giesshübel (Szászország) 51, 54, 368.
 Givet (vár, Belgium) 138.
 Glatz (Szilézia) 60, 97.
 Glogau (Szilézia) 64, 369.
 Görlitz (Szilézia) 36.
 Görz 331.
 Gradiskai ezred 34.
 Gräffen báró 347.
 Grassalkovich herceg 137.
 Gräven tábornok 90.
 Grossenhain (Szászország) 369.

Gross-Gerau (Darmstadt mellett) 248–50.
 Groitzsch (Szászország) 71.
Grottau (Csehország) 102, 371.
 Gruber ezredes 156.
 Grumstadt (Darmstadt mellett) 250.
 Grün-Laudon-ezred 270.
 Grüne gróf 347.
Gundelfingen (Bajorország) 297, 299, 302.
 Gundelsdorf (Bajorország) 318.
 Günzburg (Bajorország) 293–4.
Gvadányi József 11, 19, 20, 28, 58, 81, 87, 95.
 Gvozdanovich tábornok 252, 330.
 Gyolcs huszárkapitány 164.
Gyöngyös 14, 17, 106, 335, 340.
 Győr 341.
 Györi Anna 17.
 Gyulai Ferencz-ezred 82.
 Gyulai Ignác gróf 18, 201, 226, 260, 295.
 Gyulai-önkéntesek 258, 269, 280, 283, 294, 295.

H.

Hadik András gróf 12, 18, 20, 32, 38, 51, 69, 80–4, 90, 96, 97, 365–6.
 Hadik Károly gr. tábornok 222, 226, 377.
 Hagedoven (Belgium) 223.
 Hajdu hadnagy 256.
 Harsch tábornok 50.
 Hausen (Steinhausen, Württ.) 298, 300, 302.
 Hautmont (Maubeuge mellett) 180.
Heidelberg 251, 252, 350, 377.
 Heidenheim (Württemberg) 300.
 Heldenfingen (Württemberg) 301.
 Hellesmes (Lille mellett) 184.
Henrik porosz herceg 45, 51, 66, 68, 77, 80–82, 98, 370.
 Herbrechtingen (Württemberg) 301, 302.
 Hérin (Valenciennes mellett) 177.
Hermansseiffen (Csehország) 100.
 Hermaringen (Württemberg) 299, 301.
 Herve (Belgium) 146.
 Heves m. 12, 13, 106.
 Hirtenfeld 21.
Hochkirch (Szászország) 42, 48–50, 367.
Hohenelbe (Csehország) 97–98.
 Hohenlinden 343.
 Hohenlohe herceg 138.
 Homage (Marchiennes mellett) 189.
 Homburg herceg 315, 318.
 Hondschooten (Dünkirchen mellett) 180.
 Hont megye 341.
 Horodenka (Galiczia) 104.

Horváth, I. zalabéri Horváth.
Hotze altábornagy 253, 254, 269, 286, 292,
 293, 294, 295, 296, 300, 336.
 Houchard tábornok 180.
 Houtain (Belgium) 228.
 Höchst (csata) 258.
Höllental (Schwarzwald) 320, 350.
 Höngen (Jülich mellett) 157.
 Hubertsburg (Szászország) 83.
Hünigen (Basel mellett) 327, 350, 381.

I.

Ingolstadt 304, 313.
 Inkey 238.
 Inn folyó 309.
 Isar folyó (Bajorország) 309, 310, 350.
 Iser folyó (Csehország) 97.
 Ivny (Cambrai mellett) 178.

J.

Jankovich-Bésán család 361.
 Jankovich grófi család 361.
 János főherceg 343.
 Jassy 92.
Jászkin-husárok 19, 26, 28, 30, 36, 365.
 Jellachich-ezred 270.
Jemappes (Belgium) 12, 146, 148.
 Jena 68.
Jodoigne (Belgium) 221, 377.
 Jourdan tábornok 180, 219, 227, 248, 258,
 264, 266, 286, 288, 305, 322, 336, 350.
 József (II.) császár 97, 98, 104, 371.
 József bajor választó 97.
 József nádor 338, 345.
Jungbuch (Csehország) 100.
 Jungbunzlau (Csehország) 32.
 Jülich (Rheinprovinz) 147, 156, 227, 372.

K.

Kaim tábornok 287, 288.
Kaiserslautern 258, 260, 264, 266, 268, 269,
 377.
 Kálnoky ezredes 37.
 Kamenez (Szászország) 63.
 Kamnitz (Csehország) 365.
 Kannstadt (Württemberg) 292, 293.
 Karlsruhe 276.
Károly főherceg 12, 16, 21, 152, 156, 157,
 160, 163, 173, 194, 200, 261, 262, 264,
 265, 266, 274, 275, 278, 285, 286, 287,

294, 296, 300, 307, 310, 316, 320, 321,
 330, 331, 336, 381.

Károly főherceg-ezred 296.
 Károly Tivadar, pfalzi választó 97.
 Károlyvárosi huszárok 34.
 Katalin (II.) czárnő 88.
Katzenhäuser (Szászország) 56, 58, 368.
 Kaunitz kancellár 90.
 Kaunitz-ezred 187.
 Keczer kapitány 268.
 Keglevich István gróf ezredes 104, 372.
 Keglevich gróf alezredes 268.
Kehl (Baden) 274, 275, 276, 280, 322, 328,
 330, 379.
 Keith tábornok 42, 48.
 Kellermann tábornok 144.
 Kempelen Béla 13, 16, 110.
 Kerpen b. tábornok 260
Kesselsdorf (Csehország) 100.
 Kiew 92.
 Kinsky-svalizsérék 140, 250, 251, 258, 287,
 312, 372.
 Kinzig folyó 280, 284.
 Klagenfurt 331.
Kleist (porosz huszárvezér) 46, 52, 54, 56,
 68, 77-79, 83, 367.
 Klemencsics hadnagy 200.
 Kmosko főhadnagy 256.
 Koburg I. Coburg.
 Kolbendorf (Csehország) 101.
Kolin 12, 30, 83, 135, 365.
 Kovachevich tábornok 260.
 Kovács kapitány 164, 278.
 Kovásznay kapitány 92.
 Kozákok 64, 92.
 Köln 148, 151, 227, 266, 378.
 Königgrätz 45, 97.
Königinhof (Csehország) 100.
Kratzau (Csehország) 102, 371.
Kray Pál b. altábornagy 7, 11, 17, 178,
 181-2, 187, 188, 190, 191, 220, 226, 227,
 248, 268, 336, 377.
 Kriegshaber (Bajorország) 319.
 Kulmbach 68.
 Kunersdorf 51.
Kuppenheim (Baden) 276, 279, 283, 285,
 286.

L.

La Croix aux Bois 144, 348.
Lacy Ferencz Móricz gr. 12, 20, 64, 83, 84,
 93, 97. 194, 226, 347, 369.

Lafayette tábornok 140, 142, 348, 372.
Lajos Fülöp orléansi hg. 169.
Landen (Belgium) 220.
Landeskrona (Szilézia) 36, 83.
Landrecies (vár) 12, 197, 202, 203, 206–7, 210, 226, 348, 376.
Landshut (Szilézia) 60.
Landstuhl (Pfalz) 259, 260, 261, 265, 378.
Langenau (Württemberg) 295–6.
Laroche (francia) tábornok 293.
Latour gr. tábornok 18, 254, 257, 259, 264, 266, 274, 275, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 305, 306, 308, 313, 316, 320, 321, 323, 324, 327, 331, 379, 381.
Latour-lovaszred 150–1, 156–7.
Laudon Ernő b. 20, 42, 51, 66, 76, 84, 98, 367, 372.
Lausitz 45, 51, 102.
Lausitz hegység 34.
Lázár gróf kapitány 278, 279, 281.
Lech folyó 306, 319.
Leipheim (Bajorország) 296.
Leipzig 51, 56, 59, 68–69, 71, 369, 370.
Leitomischl (Csehország) 45.
Leitmeritz (Csehország) 32, 83.
Leloup-vadászok 184, 285, 293, 299.
Lemberg 94, 96.
Leoben 331.
Leopold főhg-huszárok 210.
Lengyelország 88, 94.
Leuthen (Szilézia) 41.
Liegnitz (Szilézia) 38, 64.
Lille 169, 180, 181–3, 197, 208, 375–6.
Lipót (II.) magyar király 132.
Liptó megye 341–2.
Lissa (Szilézia) 41.
Listi Iván huszárőrmester 100.
Lobkowitz József herceg 70–74, 84.
Lobkowitz-svaliszérek 184, 270.
Lonato 330.
London 14.
Longwy 12, 138, 140, 142, 143, 149, 348.
Lothringeni Károly herceg 36, 37, 40, 41, 366.
Lowositz (Csehország) 25.
Löpfer őrnagy 164, 166, 172, 200, 202, 203.
Löwen 12, 146, 158, 163, 166, 220, 348, 374–5.
Löwenstein herceg 62, 77.
Luckau (Poroszország) 38.
Luneville 344.
Lusinszky kapitány 61, 368.

Luxemburg 138, 148, 251.
Lüttich 146, 157, 226, 227, 228, 373.

M.

Maas folyó 138, 197, 202, 227, 228.
Maastricht 157–8, 223–4, 227, 230, 348, 373.
Mac-Dermotti ezredes 301.
Mack Károly tábornok 20, 156, 167, 169, 171, 173, 332.
Mahlberg (Baden) 322.
Mainz 26, 154, 248, 250, 258, 310, 377.
Majna folyó 68, 258, 311.
Makony gróf ezredes 151.
Malmédy 150.
Malsch (Baden) 286, 287, 288.
Mannheim 248, 250, 251, 252, 253, 254, 258, 264, 265, 266, 274, 331, 350, 377.
Mantova 265, 330.
Marchiennes 178, 183, 187–191, 195, 375.
Marczali Henrik 7.
Máramarosziget 87.
Marengo 337.
Mareq (Cambrai mellett) 177.
Mária Terézia 7, 25, 90, 94, 97, 102, 110.
Mária Terézia-rend 7, 14, 21, 44, 74, 83, 100, 142, 168, 190, 193, 195, 215, 226, 299, 335, 346–7, 375.
Marienberg (Szászország) 55–56, 77–78.
Markranstätt (Leipzig mellett) 73.
Maschendorf (Csehország) 101.
Massena tábornok 336.
Mastaing (Cambrai mellett) 177.
Maubeuge 18, 138, 146, 179, 197.
Maudach (Pfalz) 271–3.
Maxen (Szászország) 51–54, 368.
Mecheln (Belgium) 219, 220.
Mecséry Dániel 164, 189, 206, 299, 379.
Mecséry János 20.
Meissen 54, 68.
Melas tábornok 336–7.
Mercandin altábornagy 306, 314, 319.
Merveldt gr. alezredes 203.
Mészáros János altábornagy 7, 11, 258, 260, 264, 268, 270, 271, 274, 340.
Metz 138.
Meuselwitz (Szász-Altenburg) 69, 369.
Michelsdorf (Szilézia) 98, 102, 371.
Milano 265, 336.
Miranda tábornok 154.
Mittenwalde (Poroszország) 40.
Modena-svaliszérek 26, 315, 327, 328, 332.

Moldva 92.
 Moldvai havasok 93, 371.
 Mons (Belgium) 145–6, 148–9, 167, 372, 375.
 Mons-en-Pévèle (Lille mellett) 182, 185–6.
 Moreau tábornok 12, 261, 264, 265, 274, 276, 278, 284, 287, 288, 294, 302, 305, 310, 311, 316, 322, 330, 337, 343, 350, 379, 380, 381.
 Morócz ezredes 37.
 Mosel porosz őrnagy 42.
 Moszkva 92.
 Moulins (Câteau mellett) 203.
 Mödlingen (Bajorország) 300–1.
 Muggensturm (Baden) 284.
 Mundenheim (Mannheim mellett) 270, 271, 274.
 Murg folyó (Schwarzwald) 284, 285, 287.
 Mühlhausen (Württemberg) 292.
 Mühlheim (Rheinprovinz) 238.
 Mühlbach (Pfalz) 259, 378.
 Mühlburg (Baden) 287, 331.
 München 307, 308, 310, 312, 337, 380.
 Münster-család (grófi) 360.

N.

Nachod (Csehország) 97–8.
 Nádasdy Ferencz gróf 18, 25, 28, 30, 36, 37, 41, 84, 366.
 Nádasdy-huszárok 97, 102, 371.
 Nádor-huszárok 26, 54, 56, 62, 69, 81–82, 84, 367.
 Nagy Iván 105.
 Nagyvárád 341.
 Nápoly 332.
 Namur 221, 377.
 Nauendorf tábornok 220, 258, 327.
 Naumburg 41, 366.
 Neckar folyó 252, 253, 254, 292.
 Neerwinden 12, 160, 348.
 Nerenstetten (Württemberg) 298.
 Neresheim 300, 350.
 Neuburg (Schwarzwald) 290.
 Neuburg (a/d Donau) 304, 313, 314, 315, 317, 320, 381.
 Neuburger Moos 313.
 Neustadt (Pfalz) 269.
 Neustadt (Baden) 321, 381.
 Niederachern (Baden) 276.
 Niederkirchen (Pfalz) 272.
 Nógrád m. 341.
 Nyitra m. 341–2.

O.

Oberkirchen (Baden) 277, 282.
 Oberweier (Baden) 287.
 Oberschwedeldorf (Csehország) 102.
 O'donell tábornok 368.
 O'donell-ezred 150, 161, 203, 210, 218, 270.
 Oensbach (Baden) 280.
 Offenburg (Baden) 277, 280.
 Oggenhausen (Württemberg) 300–1.
 Oggersheim (Pfalz) 268, 269, 270, 272–3, 378.
 Oisy-le-Vergier 177.
 Olmütz 12, 42, 83, 142, 366–7.
 Oos (Baden) 276, 283.
 Orániai herceg 240.
 Orchies 181, 183–4, 186, 195, 375.
 Orczy Lőrincz báró 26.
 Orsmael (Belgium) 159, 164, 221, 374.
 Orosz, huszárkapitány 120.
 Oroszország 89.
 Ossegg (Csehország) 52, 77.
 Osten (von der) zászlós 74.
 Osterhausen (Ulm mellett) 295.
 Ott, Péter b. altábornagy 20, 340.
 Otterhausen (Schwarzwald) 290, 467.
 Otto Rudolf b. altábornagy 170, 171, 174, 177, 178, 181, 184, 186, 188, 190, 191, 193, 194, 197, 200, 203, 206–7, 209, 210, 225, 375.
 Oudenarde (Belgium) 218, 249, 376.
 Oudinot tábornok 252, 254, 350, 377.

P.

Paar folyó (Bajorország) 318.
 Pálffy-huszárok 30.
 Pálffy-gegyezred 26.
 Pálffy gr. vezérőrnagy 30, 37.
 Pálffy Károly gr. kancellár 124, 340, 387.
 Pápa 341.
 Pardubitz (Csehország) 105.
 Páris 113, 197.
 Pegau (Szászország) 69, 71, 369–70.
 Peleske 88.
 Pellegrini-ezred 287.
 Pequencourt (Marchiennes mellett) 190.
 Perényi János b. 342.
 Pergen János gróf 96.
 Persée (Lille mellett) 182, 186.
 Pest m. 13, 341.
 Péterváradí ezred 321.
 Petrasch altábornagy 203, 215, 270, 274, 322.
 Pfalz (rajnai) 12, 258.
 Pforsheim (Baden) 287, 288, 290, 332.

Pfinzbach patak 288, 290.
 Philippeville (vár) 197.
 Philippsburg (Baden) 264.
 Picardia 204, 375.
Pichegru tábornok 20, 210, 218, 240, 251,
 252, 258, 261, 349, 376.
 Piemont 334.
 Pillnitz (Szászország) 130.
 Pirna (Szászország) 25.
 Plauen 68.
 Platten porosz őrnagy 71.
Plochingen (Württemberg) 292–3.
 Poniatowsky Szaniszló 88.
 Pont-à-Marq (Lille mellett) 186.
 Pont-sur-Sambre 186.
 Potsdam 38, 64.
Pozsony 110, 114, 135, 341–2, 345–6.
Pöttmes (Bajorország) 314, 317, 318, 320,
 380–1.

Prága 28.
 Priebus (Szilézia) 64, 369.
 Prossnitz (Morvaország) 42.
 Puttkammer porosz tábornok 35.
 Puttkammer-huszárok 78.
 Pückler-ezred 156.

Q.

Quesnoy (le-), vár 179, 226.
 Quedovsky ezredes 178.
 Quierrehin (Valenciennes mellett) 173.
 Quéivrain (Belgium) 172–3, 174.

R.

Radeberg (Drezda mellett) 56, 61.
 Radeburg (Szászország) 38.
 Radetzky Lujza grófnő 359.
 Radits kapitány 166.
 Rain (Bajorország) 306.
Rajna folyó 12, 148, 227, 232, 250, 251,
 253, 264, 274, 377–9, 381.
 Rammingen (Württemberg) 296–7.
 Ramstein (Pfalz) 268.
 Ramsonnet tábornok 187.
 Rastatt (Baden) 283, 288.
 Regensburg 304.
 Rehbach patak (Pfalz) 271.
 Rehorn Gebirge (Csehország) 101.
 Reichenberg (Csehország) 102, 371.
Reichstadt (Csehország) 104–5, 114, 117.
 Reitzenheim (Csehország) 78.
 Rench patak (Baden) 282.
Renchen (Baden) 275, 276, 277, 278, 280, 284.

Repnin orosz herceg 90.
 Rhein-Hessen 264.
 Rheingönheim (Pfalz) 271–3.
Ried József b. tábornok 60–64, 84, 368.
 Riegel (Baden) 326.
Riese altábornagy 297–304, 379.
 Riesengebirge 97, 101.
 Roer folyó 147, 150–1, 154, 227, 228,
 348, 372.
Roermonde (Hollandia) 150, 152, 226, 227,
 348, 372.
 Rosenbusch-huszárok (poroszok) 100, 101.
 Rossbach 40, 366.
 Roth porosz kapitány 61.
 Rovereto (Tirol) 330.
 Rumjanczow tábornok 92.
 Ruzzini, velencei követ 66.

S.

Saarlouis 138.
 Saaz (Csehország) 83.
Saint-Cyr tábornok 12, 259, 292, 316, 321,
 324, 350, 378.
Saint-Legers (Luxemburg) 140.
Saint-Sauve (Valenciennes mellett) 174, 195.
Saint-Trond (Belgium) 12, 158, 221, 223,
 348, 374, 377.
 Salzburgi ezred 270.
Sambor (Galiczia) 95.
 Sambre folyó 197, 206, 219.
 Sasbach (Baden) 282.
 Scarpe folyó 178, 188, 190.
Schatzlar (Csehország) 98, 101, 371.
Schelde folyó 177, 197, 210, 218, 219, 376.
Schlingen (Baden) 326–7, 350.
 Schneeberg (Szászország) 78, 371.
 Schönberg (Szilézia) 98.
Schrobenhausen (Bajorország) 313, 318,
 380–1.
 Schröder tábornok 140, 372.
 Schwarzenberg (Schwarzwald) 284.
Schwarzenberg Károly herceg 12, 20, 172,
 204, 348.
 Schwarzwald 284, 286, 288.
 Schweidnitz (Szilézia) 42, 63, 66, 82.
 Schwetzingen (Baden) 251, 274, 286, 377.
 Seckendorf b. tábornok 74.
 Seenus b. alezredes 71, 74.
 Seilern János gr. bajor követ 334.
 Senftenberg (Brandenburg) 40.
Serbelloni János lovassági tábornok 44,
 68, 76–77, 80, 84.

Seydlitz porosz lovassági tábornok 40, 79.
 Sieg folyó 264.
 Sinzheim (Baden) 280, 282, 283.
 Sipeky Béla 105.
 Siskovits tábornok 44, 367.
 Smola tüzérfőhadnagy 186.
 Somorja (Pozsony megye) 342.
 Somain (Abscon mellett) 192.
 Sopron 341.
 Soumagne (Lüttich mellett) 146.
 Söhnwanger Ferencz 347.
 Speyer 262.
 Splényi-ezred 287.
 Splényi Gábor b. altábornagy 340.
 Stader tábornok 332.
 Steinbach (Baden) 276, 282, 284.
Steinstrass (Jülich mellett) 148, 372.
 Stockach (Baden) 336.
Stolpen (Szászország) 45, 47, 60, 367.
 Stotzingen (Württemberg) 298.
 Strassburg 248, 252, 264, 274, 322.
 Strassoldo grófok 359.
 Stryj (Galícia) 95.
 Stuart-ezred 140, 372.
 Stuttgart 290, 350.
 Suhay Ferencz 226.
 Sulkowsky herczeg 69.
 Sváb Jura 294, 300.

SZ.

Szabó főhadnagy 210.
 Szatmár 87.
 Széchenyi-huszárok 41, 84.
 Székely gyalogezred 283, 287, 293.
 Székely huszárok 250, 269, 270, 276, 277, 283, 285.
 Székely Sándor huszártiszt 279, 281.
 Szentkereszty ezredes 112, 164, 172, 184, 268, 282.
 Szentmiklós (Liptó-) 84.
 Szentmiklóssy család 360.
 Szepesi városok 90.
 Szepessy főhadnagy 278.
 Szereday Antal 226.
 Szerb (bánsági) ezred 276, 285, 287, 315.
 Szlavóniai ezred 293.
 Szluini ezred 34.
Sztáray Antal gr. altábornagy 11, 17, 20, 146, 150, 264, 266, 271, 272, 275, 276, 277, 287, 288, 300, 378.
Sztáray-gyalogezred 147, 150, 156, 160, 348.

Sztipsitz József 226.
 Szuvarov 336.

T.

Tallián család 360.
 Taponnier (francia) tábornok 292.
 Tarnopol (Galícia) 96–7.
 Tarródi Apollonia, Ugronovics Kristófné 108.
 Templeuve (Lille mellett) 184.
Teplitz-Schönau (Csehország) 77, 79, 83, 370.
 Teschen 90, (béke) 102.
 Teschner őrnagy 283.
 Tevalle őrnagy 268.
 Theningen (Baden) 324.
 Theresienstadt (Csehország) 120, 135.
 Thionville 138.
 Thugut minister 261.
 Thürheim András gróf 16, 21, 162, 185.
 Thüringia 45, 68.
 Tige gróf lovassági tábornok 337, 341, 347.
Tivlemont (Belgium) 12, 158, 164–5, 166, 220, 221, 222, 223, 348, 374.
Tongres (Belgium) 12, 158, 227–8, 348, 374.
Torgau (Poroszország) 12, 38, 51, 65, 83, 369.
 Toscana-ezred 270, 293, 296.
Tourcoing 12, 208, 210, 348, 376.
Tournai (Belgium) 12, 197, 202, 208–11, 219, 348, 376.
Török András b. altábornagy 20, 26, 46, 69, 75, 87.
 Török-huszárezred 26, 87, 95–96, 371.
 Trencsén megye 341–3.
 Trier 202, 265.
 Trippstadt (Pfalz) 260.
Trojanville 206, 375.
 Troppau 42.
 Turócz megye 341–3.

U.

Ugronovics Borbála 105.
Ugronovics-család 105–109.
 Ugronovics Francziska (Horváth Józsefné) 109, 214, 245, 355.
 Újházy János ezredes 35, 38, 40, 55, 84, 365.
 Ulánusok 61, 156, 220, 268, 332.

Ulm 292, 293, 294, 295, 320, 379.
 Unrein alhadnagy 74.
 Urloffen (Kehl mellett) 278.
 Urspring (Württemberg) 293–4.

V.

Vadász-katonák 150, 152, 156, 210, 218.
 Vajna őrnagy 164.
 Vay őrnagy 112.
 Valence tábornok 154.
Valenciennes (vár) 146, 169, 174, 175–6,
 183, 202, 348, 375.
Valmy 12, 144.
 Vandamme tábornok 298.
 Vaux 201.
 Vay Ádám b. 15.
 Vay-család (vajai és lukosdi) 15.
 Vécsey-huszárok 268, 332.
 Vécsey István b. alezredes 41, 84, 356.
 Vécsey Péter kapitány 325.
 Vécsey Szigbert 11.
 Vészprém 26, 355.
 Verdun 138, 143.
Vereckei szoros 92, 370.
Verviers (Belgium) 147.
 Ville (de-) osztr. tábornok 50.
Virton (Luxemburg) 140.
 Vlasits kapitány 189, 280–1.
 Voigtsdorf (Szászország) 59, 368.

W.

Wagram 18.
 Wagstadt (osztrák Szilézia) 104.
 Waldeck-dragonyosok 296, 299.
 Waldeck herceg 222–3, 226.
 Wallers (Valenciennes mellett) 197.
 Wallis gróf, a haditanács elnöke, 223,
 257, 259.
 Wartensleben tábornok 289, 304.
 Wattignies (Maubeuge mellett) 180.
 Weidenau (Szilézia) 42.
 Weiler (Schwarzwald) 290.
 Weimar 68.
 Weissenstein (Württemberg) 300.
 Wenkheim-ezred 276, 282, 283, 285.
 Wetzlar 286.
 Wickenburg grófi család 360.

Wickenburg István gróf 7.
 Wied gróf tábornok 69, 84.
 Wilferdingen (Baden) 290.
 Willmerson (Belgium) 164–5.
 Wilsdruff (Szászország) 51, 54.
 Wittenberg 51, 65, 369.
Witzthumb b. tábornok 69, 71, 75, 84.
 Wodniansky Ferencz b. ulánuskapitány
 172.
 Wörnitz folyó 300.
 Wrede Alfonz báró 16, 21.
 Wunsch-féle (porosz) szabad csapat 58.
Wurmser tábornok 248, 251, 252,
 253, 258, 264, 265, 266, 271, 272, 274,
 330, 377.
 Wurmser-huszárok 251, 256, 332.
 Wurzbach 14.
 Würzburg 26, 305.

Y.

York herceg 176, 178, 180, 188, 191, 200,
 202, 206–7, 208, 210, 218, 219, 220, 224,
 226, 240, 348, 375.

Z.

Zalabéri Horváth család 110.
 Zalabéri Horváth Imre 110, 112–3, 120–
 123, 132, 149, 192, 199, 214–5, 226,
 230, 232, 237, 239, 242, 245, 334, 345, 355.
 Zalabéri Horváth József 109, 112, 132, 148,
 194, 197, 223, 242.
 Zalabéri Horváth Ferencz 112, 116, 132,
 149, 199, 210.
 Zala megye 109, 111.
 Zeitz (Poroszország) 68.
 Zeschwitz-vértések 161–2, 204.
 Ziethen porosz lovassági tábornok 30.
Zittau (Lausitz) 34, 35, 36, 366.
 Zombory kapitány 164.
 Zorndorf 47.
 Zólyom megye 341–2.
 Zöld (porosz) huszárok 52, 56–58.
 Zweibrücken (Pfalz) 258, 260, 264, 265,
 350, 377–8.
Zwickau (Csehország) 34, 365.
 Zsarnóczay Rozália 17.

BÁRÓ DÉVAY PÁL.

(Az eredeti olajfestmény Leményi Jánosné sz. zalabéri Horváth Mária úrnő tulajdonában)

